

Szentpéteri üres fesszek

LÉVAY JÓZSEF NAPLÓJA

(1892–1907)

D 132412

21001000264748

Miskolci Egyetem

Szentpéteri üres fesszek

LÉVAY JÓZSEF NAPLÓJA

LÉVAY JÓZSEF NAPLÓJA

I. KÖTET
(1892-1907)

I. KÖTET
(1892-1907)

MISKOLC, 2001

Szentpéteri üres fesszek

LÉVAY JÓZSEF NAPLÓJA

I. KÖTET
(1892–1907)

MISKOLC, 2001

A BORSOD-ABAÚJ-ZEMPLÉN MEGYEI LEVÉLTÁR
A HERMAN OTTÓ MÚZEUM
ÉS A MISKOLCI EGYETEM TEXTOLÓGIAI MŰHELYÉNEK
közös kiadványa

Sorozatszerkesztő:
Dobrossy István

Szerkesztette:
Porkoláb Tibor

Sajtó alá rendezte:
*Domján Annamária, Fibi Adrien Lilla, Harmat Adrienn Éva, Keksz Zsuzsa,
Kerekes András, Koncz Attila, Lipa Tímea, Nagy Gabriella, Nagy Zsófia,
Porkoláb Tibor, Tóth Petra*

Technikai szerkesztő:
Bertáné Paronai Erzsébet

Borító:
Goda Gertrud

A kötet

a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma
a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Önkormányzat
és Miskolc Megyei Jogú Város Önkormányzata
anyagi támogatásával jelent meg

Felelős kiadó: dr. Ódor Ferenc, a B.-A.-Z. Megyei Közgyűlés elnöke
Készült a Borsodi Nyomda Kft.-ben Miskolcon 2001-ben 500 példányban

Felelős vezető: Ducsay György ügyvezető igazgató

ISBN 963 9311 11 1 ö

963 9311 12 x

Lévay József naplójáról

I.

Krúdy Gyula írta egykor: „Lévay József, a miskolci aggastyán, Magyarország elmúlt fél századának élő memoárja.”¹ Ezért is meglepő, hogy legfeljebb néhány filológus és helytörténeti kutató tud a tényről: a költő 1892-től szinte egészen a haláláig naplót vezetett. Különös, hogy ezek a költő által – *Szentpéteri üres fészek*, illetve *Fürdői naplók* címen – kötetekbe rendezett kéziratok feljegyzések mind a borsodi régió irodalmi topográfusainak és monográfusainak, mind a Lévay-pályaképek és -biográfiák szerzőinek a figyelmét elkerülték.² Lévay rendszerint „a Mikes költőjeként”, Borsod, illetve a „Sajóvölgy poétájaként”, az emlékbeszédek és alkalmi ódák mestereként, „a Nagyok (azaz Arany János, Tompa Mihály, Gyulai Pál) barátjaként”, „a népies nemzeti irány kisebb lírikusaként” kap helyet az irodalomtörténeti áttekintésekben. Horatiusi életelveivel, modernségellenes gesztusaival, kedélyes konzervativizmusával, szentimentális-biedermeier poétikájával – úgy tűnik fel – nem tartozik korának izgalmasabb literátorai közé.³ Talán éppen ezzel magyarázható, hogy költeményeinek nincs szövegkritikai-filológiai igényvel készült újabb kiadása, és hogy naplófeljegyzései – néhány részletet leszámítva – egészen mostanáig kiadatlanok voltak. Az 1990-es évek végéig a *Fürdői naplók*nak egyetlen sora sem látott nyomdafestéket, és a *Szentpéteri üres fészek* három kötetéből is csupán kis példányszámú, nehezen hozzáférhető, ráadásul inkább a költő (miskolci-borsodi) kultuszát építő, semmint a Lévay-szövegkorpuszt a szövegkritika igényeinek megfelelően bővítő válogatások jelentek meg.

A *Szentpéteri üres fészek* köteteiből először a miskolci Lévay-kultusz szertartásmestere, Balázs Győző adott közre részleteket a Magyar Jövő című miskolci lap 1935. évi számaiban.⁴ Ezt a válogatást hamarosan *Szentpéteri üres fészek. Szemelvények Lévay József naplójából* címen füzet formájában is megjelentette.⁵ Több mint fél évszázad múlva – a Balázs-féle válogatást felhasználva – Horváth Barna is összeállított egy szemelvénygyűjteményt,⁶ amelyet három évvel később – a *Visszatekintés* című Lévay-önéletrajz szövegével egybeszerkesztve – *Lévay Emlékkönyv* címen újra megjelentetett.⁷ Horváth feltehetően azért alapozta saját összeállításait a Balázs-féle kiadásra, mert úgy tudta, hogy az akkor még családi tulajdonban lévő

¹ KRÚDY 1989, 109.

² Lásd például: CSORBA 1942; ZSIGMOND 1906; SÓTÉR 1965; MIKLÓS 1987.

³ Erről részletesebben lásd: PORKOLÁB 1997.

⁴ A sorozatot április közepén indította (BALÁZS 1935b), majd július végétől folyamatosan jelentette meg az egyes részleteket: július 23., 24., 25., 28., 30., 31.; augusztus 2., 4., 7., 9., 10., 11., 14., 15., 17., 18., 22., 23., 24., 25., 27., 28., 30., 31.; szeptember 1., 3., 4., 5., 6., 8., 13., 14., 17., 18., 19., 20., 22., 24., 25., 26., 27., 28.; október 2., 8., 9., 10., 11., 15., 16., 17., 19., 22., 23., 25., 26.

⁵ BALÁZS 1935.

⁶ HORVÁTH 1988.

⁷ HORVÁTH 1991.

feljegyzések „a háború zűrzavarában eltűntek”.⁸ Az „eltűnésről” szóló információk azonban tévesnek bizonyultak: a Lévay-naplók négy kötetét a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kézirattára őrzi.⁹

„Irományairól” és „leveleiről”, azaz kéziratok irodalmi hagyatékáról Lévay úgy rendelkezett, hogy a családtag „Csernák Béla vegye át és őrizze, vagy használja belátása szerint”.¹⁰ A végrendelet tehát Csernák Béla nagyváradi ref. lelkészt, püspökhelyettest, a költő egyik unokahúgának, Vadászy Emiliának a férjét jelölte meg az irodalmi hagyaték örököseként. Így Voinovich Géának is Csernák Béla hozzájárulását kellett kérnie a költő posztumusz kötetének (LÉVAY 1925) megjelentetéséhez.¹¹ Azt a feltételezést, hogy a hagyatékban található kiadatlan feljegyzésekről tudomása volt az irodalmi közvéleménynek, Hatvany Lajos terjedelmes Lévay-búcsúztatója (1918) is megerősíti: „Ha igaz, hogy emlékiratokat írt, mint egyik lapban olvastam, bizonyára ezek az írások lesznek Lévay Józsefnek legérdekesebb írásai. Ha ugyan azok lesznek. Mert nem az érdekes élmény teszi az írást érdekessé, hanem az érdekes ember, aki az élményt átélte. Már pedig nem valószínű, hogy Lévay érdekesebb lesz epikus vallomásaiban, mint lírikusban.”¹² A hagyaték feltárására azonban elmaradt, és a kiadatlan kéziratok ügye is csak a Lévay-centenárium évében (1925) került ismét előtérbe. A (műkedvelő) Lévay-kutatóként fellépő Tóth Kálmán hívta fel rá a figyelmet centenáriumi cikksorozatában: „Lévay prózai leírásai többnyire naplószerű életadatok, és még kiadatlanok. Legérdekesebb a *Szentpéteri üres fészek*. Ez azonban a Lévay-család egyik tagjának nyilatkozata szerint 'személyi jellegű, és sok részletében ütköző éle van a Mával. Családi vonatkozásúak, s alakjai még ma is élő személyek - tehát ki nem adható'. Lévay eltemetett naplójegyzete ismeretlen marad, olyként, mint Tompa *Fekete könyve*. A költőnek *Fürdői emlékek* című naplója a család véleménye szerint még értékesebb a *Szentpéteri üres fészek*nél. Ennek kiadása már nem ütközik akadályba, és sajtó alá való rendezéséről a szellemi hagyaték örököse: Csernák [!] Béla nagyváradi ref. esperes, püspökhelyettes dönt.”¹³

⁸ „[Balázs Győző] ezzel a kiadványával [...] megmentett egy részt azokból az írásokból, amelyek utóbb, a háború zűrzavarában eltűntek és felfedezésre várnak ismeretlen helyen. Ma ugyanis a Lévay-napló 3 [!] kötetének kézírata sem a [költő] nevét viselő könyvtárakban, sem magángyűjteményben nem található és dr. Török István ny. bíró, a család miskolci képviselője sem tud hollétéről...” (HORVÁTH 1988, 1.) A naplók eltűnéséről tudósító szövegrész szó szerint megismétlődik a *Lévay Emlékkönyv* bevezetőjében is (HORVÁTH 1991, 6.).

⁹ I. kötet: *Szentpéteri üres fészek 1892–1907* (Ms 5690/14); II. kötet: *Szentpéteri üres fészek 1908–1911* (Ms 5690/15); III. kötet: *Szentpéteri üres fészek 1913–1917* (Ms 5690/16); IV. kötet: *Fürdői naplók* (Ms 5690/17).

¹⁰ A végrendelet szövegét lásd: *Reggeli Hírlap*, 1918. dec. 25.

¹¹ Erről lásd Voinovich Géza levelét Tóth Kálmánhoz (Herman Ottó Múzeum, HTD 73.487.30.), illetve Vadászy Pálhoz (közli: TÓTH 1925/b, 6.).

¹² HATVANY 1981, 149. A tanulmány értékű írás először a *Pesti Napló*ban jelent meg 1918. július 9-én.

¹³ TÓTH 1925b, 6.

Egy évtized múlva a hagyatékot az örökös engedélyével alaposan átvizsgáló Balázs Győző talált rá ismét – a *Visszatekintés* szövegével együtt – a naplójegyzetekre: „a miskolci Lévay József Egyesület főtitkára [...] azzal a megtisztelő megbízással ajándékozott meg a Lévay-szobor fölállításának idején, hogy mint költő, írjam meg az Egyesület részére a költő Lévay életét és költészetét. E munkám közben [ifj.] Csernák Béla barátomhoz, egykori kiváló tanítványomhoz is fordultam adatkért, mint Lévay rokonhoz. Így jutottam el a *Visszatekintés*hez vezető útra. És ezen az úton fölbecsülhetetlen értékekkel találtam szemközt magamat.”¹⁴ Balázs részletesen beszámol arról is, hogy a *Szentpéteri üres fészek* kéziratot kötetéből¹⁵ szerzetesi szorgalommal és áhítattal másolta ki a számára fontosabb részeket: „a rendelkezésemre álló néhány napocska alatt az éjt is szívesen nappallá téve, egynéhány idézetet kiírhattam a hatalmas három kötetből, melyeknek elsője 390 lap terjedelmű, s 1892–1907-ig terjed, másodikika 234 lap, s felöleli az 1908–1912-ig terjedő időt, harmadika 279 lapnyi, s 1917-ig eszközölt följegyzéseit tartalmazza.”¹⁶

Ez a szelekciós tevékenység egyfelől a szövegválogató apologetikus-kultikus Lévay-képének, illetve a helyi Lévay-kultusznak a megerősítésére irányult: „a napló idézeteit úgy válogattam ki a följegyzések óceánjából, hogy azokból, mint egy keretből, előragyogjon az a nagyszerű élet, gyönyörű sorspálya, kristályos jellem, nemes szív, kiegyensúlyozott szabad lélek, élénk mosolyogjon az a jóságos bölcs, az a mesteri szerkesztésre annyira kényes poéta, aki és ami Lévay volt. [...] szinte lélegzetviasszafojtó érzés volt rálelni a naplóban arra a nemes és egyszerű, tehát bölcs emberre, akit a költemények lélekvonásaiból megformáltam magamnak.”¹⁷ Másfelől viszont a szövegnek tulajdonított didaktikus (valláserkölcsi) potenciál aktivizálására törekedett: „ifjúsági dolgozatnak szántam, amit csokorba kötöttem. A *Szentpéteri üres fészek* ösvényén minden elszakadni induló gyermek visszatalál a szülei hajlékhoz.” E szövegválogatói-kiadói szándék szerint a szemelvénygyűjtemény „az életbölcesség aranyigéinek” segítségével „megtanít jellemmé lenni”, és így „a *Szentpéteri üres fészek* a lélek halhatatlanságán nyugvó szellemi felsőbbrendűség igehirdetésének is aranykönyve”.¹⁸

Balázs – látva a Lévay Egyesület korlátozott anyagi lehetőségeit – a Magyar Tudományos Akadémiát kérte fel az önéletrajz és a naplójegyzetek megjelentetésére. Mivel az Akadémia („meglepő módon” és „anélkül, hogy bekérte volna a Lévay írásokat betekintésre és fölértékelésre”¹⁹) úgy döntött, hogy a kiadásra nem vállalkozik, a „Lévay puritán jellemének kálvini értelemben biblikus kegyessége”²⁰ által megihletett szövegválogató maga gondoskodott az önéletrajz és naplójegyzetek publikálásáról: „Nyilvánosságra kerülnek azok a fölséges sorok – írja cikkso-

¹⁴ BALÁZS 1935c, 3.

¹⁵ A *Fürdői naplókat* – érdekes módon – meg sem említi.

¹⁶ LÉVAY 1935a, 8-9.

¹⁷ LÉVAY 1935a, 9.

¹⁸ LÉVAY 1935a, 11-13.

¹⁹ BALÁZS 1935c, 3.

²⁰ HORVÁTH 1988, 1.

rozatának harsány beharangozójában –, melyekhez hasonló gyűjteményt a világ-irodalom remekeinek összességéből is alig lehetne összeállítani, ha a szülők iránti szeretet örök ígét keresnők. Hogy az Akadémia nem tartja érdemesnek a kiadásra, az nem jelent sokat. [...] a következő hozzám intézett levélben ez állt: 'az Irodalmi Bizottság tegnap esti ülésében úgy határozott [...], hogy nem áll módjában a *Visszatekintés* és a *Szentpéteri üres fészek* című kéziratok műveket kiadványai közé felvenni.' [...] Nem baj. Lévy naplójának sugárzó szellemét nem engedem három kéziratot kötetbe zárva maradni."²¹ A Lévy-apológéta miskolci költő és vallás-tanár megtartotta, sőt túl is teljesítette ígétét: nem csupán a kimásolt naplójegyzeteket, de – még ugyanebben az évben – a megrendelt Lévy-esszé²² és (diákjai közreműködésével) a *Visszatekintést*²³ is sikerült megjelentetnie.

Ugyanakkor Balázs – Lévy intencióinak megfelelően²⁴ – többször hangsúlyozza, hogy a *Szentpéteri üres fészek* „báját, szépségét mindenkifölött az bontakoztatja élénk ellenállhatatlan erővel, hogy nem a nyilvánosság számára készült. Önmagának írta, aki írta. Őszintén, keresetlenül, magángyónászerű meghittségben”.²⁵ Ebből következően a naplót „sekrestyének”, a „lelki vetkeződés és a szépségek oltárához készülődés imakamrájának”,²⁶ „a tisztas költőpatriárka gyónókönyvének”,²⁷ sőt egyenesen „a világirodalom egyik legfönségesebb gyónókönyvének”²⁸ tekinti, és közreadását csak bizonyos korlátozásokkal látja lehetségesnek: „ezt a naplót egész terjedelmében egyhamar nem lehet kiadni, annyira intim, annyira még élő emberek életére fényt vető, vagy homályt borító, annyira eleven könyv.”²⁹ Látható tehát, hogy Balázs a válogatás közreadásával egyszerre kívánt két (egymásnak ellentmondó) alapelvnek megfelelni: egyfelől beteljesítendő küldetés-ként élte meg a „magyar értéknek”, „irodalmi ritkaságnak”, „egy darab művelődéstörténetnek” nevezett szöveg-együttes közreadását, tanári-lelkészi köteletségének tekintette mindenki számára hozzáférhetővé tenni „a szeretet megélésének prózában megírt eposzát”;³⁰ másfelől viszont szembesülnie kellett az intimitás megőrzésének erkölcsi (sőt akár jogi) követelményével is.

Horváth Barna fent említett szövegkiadásainak szemlélete összhangban van a Balázs-féle válogatás alapelveivel. Ez az összhang nem csupán azzal magyarázható, hogy számára a publikálandó szövegtörzset a Balázs-féle kiadásban fellelhető (azaz „megmentett”) szemelvényekkel azonos, hanem azzal is, hogy őt ugyancsak a helyi hagyományok felmutatásának igénye, illetve a vallás-erkölcsi megfontolások késztették az (újra)kiadására. Horváth a naplófeljegyzések „személyiségformáló ér-

²¹ BALÁZS 1935b, 8.

²² BALÁZS 1935.

²³ LÉVAY 1935.

²⁴ Lévy például 1895. november 2-án kelt feljegyzésében naplóit „bizalmas lapoknak” nevezi.

²⁵ LÉVAY 1935a, 7.

²⁶ LÉVAY 1935a, 6-7.

²⁷ LÉVAY 1935a, 11.

²⁸ LÉVAY 1935a, 190.

²⁹ LÉVAY 1935a, 8.

³⁰ LÉVAY 1935a, 190.

tékeit” „ma is hatékonyaknak” látja, és Lévay „ébresztését” elsősorban azért tartja „időszerűnek”, mert „a magánéleti tisztesség és a közéleti feddhetetlenség napjainkban bátorításra szorul”.³¹

II.

A Lévay-naplók recepciójában akkor következett be látványosnak mondható fordulat, amikor a Miskolci Egyetem Textológiai Műhelyének Lévay-szemináriuma 1995-ben elhatározta, hogy – a hagyaték tekintélyes részét őrző Herman Ottó Múzeum támogatásával – felméri a költő teljes kéziratot hagyatékát.³² A naplók „felfedezésével” az eredeti elképzelés is jelentősen módosult: a fő cél immár a terjedelmes kézirat-együttes textológiai és filológiai vizsgálata, illetve a teljes szöveg kiadásra való előkészítése lett.³³ A program arra a feltételezésre épült, hogy a naplók vizsgálata és a tudományos diskurzusba való beillesztése fontos feladat, hiszen pontosabbá teheti a Lévay-biográfiát, hozzájárulhat az életmű szemléleti hátterének megrajzolásához, sőt akár a közismert Lévay-képet is módosíthatja – kimutathatva, hogy elképzelhető egy olyan értékelés, amely a (vitatható értékű?) versek helyett a naplókat tekinti az életmű súlypontjának. Ugyanakkor fontosnak látszott annak tudatosítása, hogy a naplók a századfordulóval, a századelővel foglalkozó filológusok számára értékes forrásanyagot jelenthetnek, hiszen számos irodalom- és művelődéstörténeti adattal gazdagítják a korszak vizsgálatára irányuló kutatásokat. A naplókban meglehetősen sok információ található például a Kisfaludy Társaságról, az Akadémiáról, ismert és kevésbé ismert literátorokról, közéleti személyekről, így Arany Jánosról, Tompa Mihályról, Szemere Bertalanról, Görgey Arturról, Gyulai Párról, Kozma Andorról, Horváth Lajosról. Különösen gazdagnak tűnt fel a kultikus irodalmi jelenségekkel – például a szobor- és emléktábla-avatásokkal, a jubileumi ünnepekkel – kapcsolatos adatanyag, hiszen Lévay az íróelődök iránti tisztelet kinyilvánításának reprezentatív eseményein (emlékódaival és emlékbeszédekkel) rendszerint maga is részt vett, és ezeket az irodalmi szertartásokat naplójában megörökítette. E feljegyzések alapján is igazolhatónak látszott, hogy Lévay az Arany János-, a Tompa Mihály-, és az elsősorban borsodra korlátozódó Szemere Bertalan-kultusz megalapozója és lelkes fenntartója volt. Ugyancsak megerősítést nyerhetett a költő irodalomtörténeti szerepét karakterizáló tétel: „a leghosszabb életű magyar költő” életének utolsó évtizedeiben azt tekintette alapvető feladatának, hogy méltó emléket állítson egykori barátainak és pályatársainak.

A vállalkozás (irodalomtörténeti) fontosságát megalapozni kívánó, egyben a szövegfilológia (áldozatos) munkáját megkönnyítő előfeltevések persze csak részben váltak bizonyossággá. Nem kerülhető el ugyanis a szembesülés azzal az olvasói tapasztalattal, hogy Lévay naplófeljegyzései nem elsősorban irodalomtörténeti, hanem sokkal inkább antropológiai, mentalitástörténeti, esetleg „mikrotörténeti”

³¹ HORVÁTH 1988, 1, 9.

³² Ehhez lásd: LÉVAY 1997.

³³ A szemináriumi munkaközösség két „mutatványt” is közzétett a készülő átiratból: LÉVAY 1998a; LÉVAY 1999a.

jelentőséggel bírnak. Egy „hosszúra nyúlt” XIX. század konstruálódik meg e feljegyzésekben – mégpedig egy (el)ismert költőként és köztisztviselőként álló megyei tisztviselőként megfutott életpálya *öregkori* (tehát alapvetően retrospektív) nézőpontjából. Lévy többször hangsúlyozza feljegyzéseinek intim, sőt terápiás funkcióját. 1908. január 15-én például így értékeli naplóírói tevékenységét: „Komor, zúzos, hideg téli nap van. Kilépni sem kívánkozom a jó meleg szobából, inkább e lapra jegyezgetem jeleit annak, hogy itt voltam az 'üres fészekben'. Pedig ennek a pepecselésnek igazán semmi értéke sincs. Gyarló időtöltés vagy megszokás, melyet szüleim halála óta (1892) folytatok. Tizenöt év alatt az apró feljegyzések szinte négyszáz lapra terjedő tömeggé szaporodtak, melyeket e napokban Miskolcon keménykötésbe foglaltattam. Elő-elő veszem néha, s nézegetem a hosszú idő apró tükrödarabjait, melyek életemnek, kedélyemnek töredékes visszazugárzásai.” Hasonlóan fogalmaz – az immár lezárt naplóra visszatekintve – 1917. márc. 4-én: „Szüleim 1892. év januárjában haltak el. A veszteség fájó érzete ösztönzött papírra vetni és feljegyezgetni búsongásaimat. Kezdettem azt mindjárt azon évben okt. 24-én. Azóta állandó, gyakori foglalkozásom lett ez a feljegyezgetés. Sok minden apróság, ami körültem vagy velem történt. Sohasem valami fontos, gyakran éppen semmiség. Inkább csak szórakozás, babrálgatás. Semmi különös célom nem volt vele, legkevésbé, hogy azokat valaha valaki majd olvasni fogja. Azt gondoltam, jól fog esni magamnak, ha idővel előveszem e lapokat, s felújulnak előttem a régi emlékeim.”

Lévy tehát csak 1892-ben (hatvanhét éves korában), a szüleitől örökölt kis sajtószentpéteri házban („az üres fészekben”) kezdte el írni feljegyzéseinek sorozatát. Tóth Kálmán így mutatja be a szülőház helyén álló, a naplók tanúsága szerint 1840 körül emelt³⁴ „Lévy-kúriát”: „Udvara szűk és magasan emelkedik. Hátul elhagyott régi kert, egy lombkoronás öreg diófával; alatta Lévy legkedvesebb pihenője egy fapaddal [...] Az utcára balra volt Lévy padlós festett szobája – kevés bútortattal. Két egyszerű szőnyeg, az utcai két ablak között pedig egy régi típusú kis íróasztal állt [...] Jobbra egy politúrozott ágy [...] Az ágy felett nagyobb kettős kép volt: édesapja és édesanyja, fölöttük pedig az ő arcképe. Mellette a Lévy-család ősi nemesi címere. [...] Az ágy mellett egy kis befalazott, üveges almáriumféle állott 6–8 darab klasszikus könyvvel. – Balra alacsony pamlag és egy régi, világos színű, kicsi hintaszék. Egyéb semmi”³⁵. Hosszú és harmonikus öregkorának éveiben a Miskolcon élő költő gyakran kereste fel a pihenő- és alkotóhelyként berendezett egykori családi lakot.

A később három kötetre szaporodó feljegyzések nyilván azért kapják a *Szentpéteri üres fészek* címet, mert Lévy többnyire itt veti papírra öregkori reflexióit

³⁴ Lásd az 1893. nov. 16-i és az 1905. nov. 18-i naplófeljegyzéseket.

³⁵ TÓTH 1925, 6. A sajtószentpéteri Lévy-házat – éppen Tóth Kálmán indítványára – 1927. szeptember 12-én emléktáblával jelölték meg. A márványlap (pontatlan) felirata: EBBEN A HÁZBAN SZÜLETETT / 1825 NOVEMBER 18-ÁN / LÉVAY JÓZSEF / HALHATATLAN EMLÉKEZETŰ NAGY / KÖLTŐNK, A M. TUD. AKADÉMIA TAGJA, / BORSOD VÁRMEGYE ARANYTOLLŰ / FŐJEGYZŐJE ÉS ALISPÁNJA. / EMLÉKÉNEK HÁLÁS KEGYELETTTEL / SAJTÓSZENTPÉTER KÖZÖNSÉGE. A szentpéteri „üres fészek” ma Lévy-emlékház.

életéről és haláláról, barátokról és pályatársakról, az időjárásról, a természet szépségeiről, a családi ügyekről. A Szentpéteren töltött napokat többnyire a meditatív naplóirás, „az eltűnt, boldog múlt időközön való merengés”,³⁶ a kert és a gyümölcsfák áhítatos szemlélése, valamint a rituális, a halálra való felkészülés szertartásaként értelmezhető temetőlátogatás és sírápolás tölti ki.³⁷ A *Visszatekintésben* így számol be életének erről az utolsó időszakáról: „Így élem a nyugalom napjait, most már a hivatalos élettől távol, itt Miskolcon, szerény, de nekem eléggé kényelmes körülmények között. Olvasgatok, babrálgatok, közel vagyok a nyílt, szabad természethez, de bizony így is gyakran nyakamba ül az unalom s szinte fojtogat. [...] Olykor kirándulok Szent Péterre s egy-két napot szentelek ott a kegyeletnek a Szüleimtől örökölt kis fészekben, ahol velök együtt életemnek oly sok boldog óráját élveztem. Csinossá, kényelmessé alakítottam ott házacskámat a magam részére. Gyönyörködöm gyümölcsöskertem ültetvényeiben. Valahányszor odamegyek, meglátogatom az ő sírjokat, melyet szép rendben ápolok és tartok fenn, míg majd nemsokára magam is hozzájok térek”.³⁸

A *Szentpéteri üres fészek* ugyanakkor nem csupán a bölcs megelégedésben eltöltött öregkor dokumentumaként,³⁹ hanem a naplóíró politikai és irodalmi nézeteinek (olykor nagyon határozott) kifejtéseként is olvasható. A magyar történelem Kossuth-centrikus szemléletével vitatkozó álláspont kifejtése vissza-visszatérő tematikus eleme a naplónak. Ez a meggyőződés vezérli Léwaynak azt a törekvését, amely Szemere Bertalan és Görgey Artur „rehabilitálására” irányul. 1906. szept. 23-án, a miskolci Szemere-szobor felavatása kapcsán azt fejtegeti: „Előre sejtem, hogy majd emlékünnepevények fényét is, ha elhomályosítani nem fogják is, de nem szívesen látják a jelent dicsőítő hazafiak, akik nem tudják megbocsátani Szemerének az emigráció körében tanúsított magatartását, különösen azt, hogy Kossuthnal nem mindig járt egy úton.” 1916. máj. 21-én, Görgey halála alkalmából pedig így értékel: „Tiszta, gyémántterős jellemű egész ember tűnik el az ő alakjával, aki nemcsak az öntudatos, lángoló hazaszeretet[et], de az átható ész hatalmas fegyverzetével is el volt látva. Glóriává alakult fején az a töviskorona, mellyel dicső hadvezéri pályafutása után ajándékozta őt meg a nemzet egy részének balvéleménye. [...] Hírünk-nevünk gyarapodását s mindazt a jót, ami a szabadságharcból szinte mai napig láthatólag eredt, Görgeinek és Kossuthnak köszönheti a nemzet. Kezet fog a katonai és polgári dicsőség. Emezt bálványozó lelkesedéssel ünnepelte és ünnepli a nemzet, amannak szinte mai napig adója maradt.” A függetlenségi mámor és a Kossuth-kultusz ellensúlyaként szorgalmazza Léway Széchenyi és Deák érdemeinek tudatosítását is. 1903. jún. 1-én Berzeviczy Albert Széchenyi-tanulmányát dicsérve azokkal a nézetekkel vitatkozik, amelyek „Kossuth mellett Széche-

man
nehel
Zsuzsi
na-vel
em

³⁶ Lásd az 1892. okt. 24-i naplófeljegyzést.

³⁷ Horváth Barna megállapítása szerint „az üres fészek magánya nem annyira a Múza szálláshelye, inkább szűk tere a halálra való felkészülésnek” (HORVÁTH 1988, 6.).

³⁸ LÉVAY 1935, 43.

³⁹ „Azzal az érzéssel búcsúszom majd a világtól, hogy ez a világ nekem szép volt, jó volt, semmivel sem maradt adósom.” (1910. szept. 29.)

nyit homályba akarják borítani. Mintha meg nem férhetne egymás mellett a magyar haza panteonában két önálló nagyság! Mintha nem lehetne a kettőt összehasonlítani anélkül, hogy egyiket le ne törpítsük!...” Egy 1910. márc. 15-én kelt feljegyzése arról tanúskodik, hogy a miskolci Deák-szobor felállítását is ilyen megfontolásból kezdeményezi: „Szégyenbélyeg marad az a nemzet homlokán, hogy míg Kossuth alakját a széles hazában mindenfelé, még falukon is szobrok hirdetik, jeltelenül akarják mintegy feledésbe meríteni azt a megváltó hazafit, akinek éppen köszönhető az, hogy Kossuthnak szobrokat emelhettek, s hogy talpunk alatt alkotmányos haladás biztos talajává lett a magyar föld.. Érintkezésbe fogok lépni az alispánnal és polgármesterrel. A kezdeményezés már régóta megvan mind a megyénél, mind a városnál; de a folytatást meggátolta, szinte megfélemlítette a 'függetlenségiek' által gyakorolt nagy terror, a vakbuzgó Kossuth-imádás, a nemzet elfojtott lelkiismerete.” Mindenesetre a századforduló és a századelő bonyolult (párt)politikai viszonyai között Lévy már egyre nehezebben igazodik el. Politikusi eszményképe Tisza István, akiről 1910. ápr. 20-án így ír: „Lélekemelő, szinte bámulatos látvány Tisza István kitaró küzdelme, bölcsességének, ragyogó szellemének hódító varázsa. Csaknem az ő vállain nyugszik a nemzeti új átalakulás diadala.”

A naplóíró irodalmi nézeteit is a hagyományosnak tekintett értékek tisztelete, illetve a harmonikus, letisztult, eszményi forma szeretete határozza meg. Irodalmi ideálja természetesen az Arany-líra,⁴⁰ ám az sem meglepő, hogy „a jelenkor lantpengetőinek” sorában a „legelsőnek”, „legtehetségesebbnek” és „legértékesebbnek” Kozma Andort tartja.⁴¹ A Kiss József- és az Ady-féle modern versírók népszerűségét viszont meglehetősen idegenkedéssel és ellenérzéssel fogadja. A Kiss József „negyven éves költőségének jubileuma” alkalmából rendezett „zajos ünnepségről” például 1907. dec. 25-én a következőket jegyzi fel: „Verték a nagydobot a hírlapokban mindenfelé. Felfújták a kis Kiss Józsefet oly nagy, legnagyobb magyar költőnek, kihez fogható nemcsak az élők közt nincs, de a holtak közt is alig akad. A jubileum ily hangossá csinált lármájában, minőt életében se Vörösmarty, se Petőfi, se Arany, se Tompa nem kapott, nagy része van annak, hogy Kiss József zsidó, hogy nyomorult életében sokat szenvedett, hogy demonstrálni akartak azok ellen, akik az ifjú óriásokat nem ismerik el óriásoknak, valamint Kiss Józsefet sem nagy költőnek, legkevésbé magyarnak.”⁴² 1911. aug. 25-i feljegyzéséből pedig az is kiderül, hogy a „Komjáthy Jenő-múzeum” megalapítását mély felháborodással fogadja.

III.

Kiadásunk a *Szentpéteri üres fészek* teljes anyagát közreadja. Az átirat a jelenleg érvényben lévő akadémiai helyesírás szabályai szerint készült. (Kivételt csak olyan grammatikai és ortográfiai esetek képeznek, amelyek Lévy írásmódjának sajátosságaiként határozhatók meg.) A szöveggondozás másik fontos elvének az

⁴⁰ Lásd például az 1907. júl. 24-i naplófeljegyzést.

⁴¹ Lásd például az 1907. okt. 27-i, az 1909. okt. 19-i és az 1915. szept. 24-i naplófeljegyzéseket.

⁴² Lévy a Kiss József hetvenedik születésnapját köszöntő rendezvényekről is hasonlóan fogalmaz. Lásd az 1913. nov. 30-i és az 1914. február 1-i naplófeljegyzéseket.

egységesítést tekintettük. (Így például elvégeztük a személynevek, helységnevek, intézménynevek egységesítését.) A műcímeiket és a naplójegyzetek között található versrészleteket kurziváltuk. Meg kellett oldanunk a betoldások, kiegészítések, töredékes részek elhelyezésének, illetve beillesztésének problémáját, és helyre kellett állítanunk a naplófeljegyzések többször megbomló időrendjét is. Néha maga a naplóíró is megállapítja: „Némi visszásság van e lapok egymásra következésében.”⁴³ A „visszásságot” főként az okozza, hogy az „üres fészkekbe” egyre nehezebben és egyre ritkábban kilátogató Lévay 1912-től Miskolcon is megnyitott egy ívet naplója számára. „Így most már kétfelé is történik a *Szentpéteri üres fészkekkel* foglalkozás: itt Miskolcon is; Szentpéteren is” – olvasható az 1913. aug. 5-én kelt feljegyzésben. A naplóíró tehát egyszerre két íven dolgozott, és ez a párhuzamosság az ívek egybekötése során elkerülhetetlenül időrendi problémákhoz vezetett. Az 1916. márc. 29-i feljegyzésben Lévay már a napló címét is kérdésesnek véli: „Ezeknek már nem helyes címük a régi *Szentpéteri üres fészkek*. Alig van már alkalom Szentpéteren jegyezni abba valamit. Miskolchoz köt már engem a nagy erőtlenség.” Az időrendet helyreállítottuk, ugyanakkor minden esetben jelezzük azt, ha az adott feljegyzés nem Szentpéteren íródott.

A szöveg gondozása során meg kellett oldanunk a naplófeljegyzések negyedik kötetének, az első három kötettől némileg különálló *Fürdői naplók*nak a problémáját is. Ez a kötet a költő fürdői élményeit örökíti meg 1894-től 1912-ig. Lévay ugyanis szinte minden évben egy-egy hónapot töltött ismert fürdőhelyeken: 1894-ben Bikkszádon, 1895-ben Turzófüreden, 1898-ban Trencsén-Teplícén, majd 1901-től 1912-ig Tátrafüreden. A *Fürdői naplók* jórészt ezeknek a rituális Tátra-látogatásoknak a személyes krónikájaként olvasható. A megoldást végül abban véltük megtalálni, hogy szétbontottuk a *Fürdői naplók* szövegét, és az egyes szövegegységeket beillesztettük a *Szentpéteri üres fészkek* időrendjébe.

Szót kell ejtenünk itt az olvasati problémákról is. Lévay az 1910-es évek elejétől kezdve folyamatosan panaszolja írásképeének lassú széthullását. 1912. dec. 26-án például szomorúan állapítja meg: „Odajutottam, hogy kezem reszketése miatt eltorzult írásomat, íme, most már magam sem tudom könnyen és biztosan elolvasni. Eltorzítok egyes betűket, kihagyogatok egyes betűket, sőt szavakat is.” 1913. márc. 13-án a helyzet rosszabbodását rögzíti: „Úgy romlik reszkető kezem írása, hogy félek tőle, egyenesen tönkremegy s teljesen olvashatatlaná lesz.” 1915. április 5-én pedig már a napló lezárását is fontolgatja: „Valóban fel kell már hagynom az írással is. Úgy írok, hogy magam sem tudom elolvasni. Hiába igyekszem nagyobb betűkre, tisztábbakra, a reszkető öreg kéz nem bír engedelmeskedni.” Ezek a (nehéz) körülmények persze nem menthetik fel a textológust, ha olvasatába pontatlanságok csúsznak. Ugyanakkor talán érthetővé teszik azt a (néha kilátástalan) küzdelmet, amelyet a helyes szöveg megállapításáért folytat. A küzdelem néhány (szöveg)helyen bizony vereséggel ért véget. Ezeket a helyeket (többször csak szavakat, esetleg mondatrövidégeket), melyeknek száma a szöveg terjedelméhez mérve elenyésző, mindig [...] jellel jelöltük. A naplóhoz kapcsolt *Jegyzet* szerepét első-

⁴³ Lásd az 1912. nov. 9-i naplófeljegyzést.

sorban a családi-rokonsági viszonyokban való eligazításra, illetve a naplóban említett Lévay-szövegek könyvészeti adatainak feltárására korlátoztuk.

Végezetül köszönetet mondunk azoknak az egyetemi hallgatóknak, akik a Miskolci Egyetem BTK Lévay-szemináriumának tagjaiként munkájukkal hozzájárultak e kötet megjelenéséhez. Köszönjük tehát Bayer Attila, Bárdos Zoltán, Györe Gabriella, Halász Csilla, Jávorka Gabriella, Juhász Mónika, Kiss Katalin, Komenda Péter, Komócsi Valéria, Kucsmár Richárd, Luczki Noémi, Márton Magdolna, Melegh Szabolcs, Orosz Judit, Palásti Ildikó, Papp Noémi, Pekár Sándor, Sváb Antal, Szántó Krisztina, Szentimrey Vén Dénes, Sziládi Gizella, Tóth Klára, Tózsza Rigó Attila és Ugrai János munkáját.

Köszönjük Kovács Sándor Iván professzor úrnak, hogy arra biztatott minket: nem reménytelen vállalkozásba fogtunk.

Köszönjük a MTAK Kézirattára, a Herman Ottó Múzeum, a II. Rákóczi Ferenc Megyei Könyvtár, a Lévay József Muzeális Könyvtár, a B.-A.-Z. Megyei Levéltár, a B.-A.-Z. Megyei Önkormányzat, Miskolc Város Önkormányzata, az OTKA (F022158) és a Szellemi Örökség Program támogatását.

Porkoláb Tibor

SZENTPÉTERI ÜRES FÉSZEK

Lévay József naplója (1892–1907)

1892. október 24.

Sok küzdelem és nyugtalan vergődés után lehajthatom végre fejemet ebben a kis hajlékban. Életem legboldogítóbb és legtisztább örömeinek ez volt a tanúja. Tanúja lesz ezután egyedüliségemnek és az eltűnt boldog múlt időkön való merengéseimnek. Ma egy éve még apám, anyám szerető társaságában örültem itt az életnek. Ők voltak nekem a legdrágábbak. Lelkem összeforrott velük. Tengerré nőtt éveik számát figyelembe se veszem. Sohase készültem arra, hogy el fogom őket veszíteni, mintha azt hittem volna, hogy ez a két szent öreg ki van véve a mulandóság törvénye alól. S midőn a folyó év január havában néhány nap alatt, mintegy a mennybe ragadtatva, mind a ketten kirepültek a föld nyúgai közül: én megdöbbenve s földre sújtva martalékaul estem a veszteség és elhagyatottság kínos érzésének. Mintha az a legdrágább és legerősebb kapocs szakadt volna meg velök, mely engemet a földhöz kötött. Mintha egész családom, barátaim és szeretteim egész köre feloszlott és semmibe tűnt volna. Mintha nem is volna többé más feladatam, mint előkészíteni az utat, melyen utánok és hozzájuk vágycokozom és törekszem.

Berendeztem a magam számára ezt a szobácskát, melyben életünk lefolyt. Semmi nincs itt többé ama tárgyakból, melyeket ők használtak és érintettek. Egy

1. kép. A szentpéteri „üres fészek”

bútordarab sem emlékeztet itt reájok. És mégis folyvást velök vagyok, és ők velem vannak az éj néma csendességében. Hallom beszédöket. Érzem melegét jóságos szívök szeretetének. Tudom, hogy az engemet minden léptemen kísér e földön, s ölelő karokkal vár reám az örökkévalóságban.

Óh, lebegjetek körültem elhagyott kis „fészketekben” édesapám, édesanyám megdicsőült lelkei! Fogadjátok itt állva és vigasztalva, búsongó fiatokat, aki e csendes hajlékban háborítlanul s egész lelkével rajtatok csügg!

1892. október 29.

Csak ő velök foglalkozom, valahányszor itt mulatok. Ő érettök mulatok itt. Sírhalomok rendbe hozása képezi fáradozásom legfőbb tárgyát. Ezt a kis hajlékot is azért tettem magamnak lakályossá, mert ez által az ő helybenhagyásokat és tetszésöket is megnyerni véltem. Bizonyval jólesik szemlélniök onnan felülről, hogy az ő házok az én házam, az ő levegőjök az én levegőm, s ott élem magányom percit, ahol az élet örömeit együtt oly sokáig élveztük.

Nagy terhem az utánok való epedés és nagy szégyenem is. Megköti lelkem szabad röptét. Örökös felhőben tartja kedélyemet. Alkalmatlanná tesz a szellemi munkára. Tengődésszerű állapotba ejt. Mióta elváltam tőlök, elkomorult és meg-némult nálam a Múzsza. Egy dalt sem bírtam írni, sem semmit, ami említésre méltó volna. Óh, bizony nem, még azt sem, ami oly természetes lett volna, hogy fájdalmamat elzokogjam, s hogy képöket költészetem glóriájába foglaljam.

Szégyenemre is válik ez a hosszas csüggetettség. Mind korom, mind tapasztalásaim szemrehányólag támadnak ellenem. A bölcsök, akiknek tudományával táplálkozom, a példák, melyek naponkint feltűnnek előttem, maga az élet, mely bennünket tanítva öröm és bánat felett egyként elhalad: eléggé érthetőleg intenek.

Lehetetlen is, hogy ezt a gyötrődést föl ne váltsa a jobb meggondolás. Hinnem kell, hogy ők magok is búsongva nézik már az én búsongásomat, s akkor lesznek velem meglegedve, ha nyugodt derültséggel gondolok reájok, s drága emlékök szívemnek nem fájdalma, hanem boldogító kincse leend. Óh, mennyei hit! Óh, örök élet reménye! Segítsetek!

1892. december 1.

Újra itt vagyok. Kiszakítám magamat hivatalom nyűgeiből, s iderepültem. Nincs pedig itt semmi dolgom, semmi különös ok miatt nem jöttem. A lelkem hajtott. Megérkezvén alig vettem lélegzetet, siettem sírjokhoz. Hiszen őket illeti meg a legelső látogatás. Ő érettök jöttem. Sírhalomok már teljes rendben van: csinosan elegyengetve, vaskerítéssel körülvéve. Nagy megnyugvásomra szolgál, hogy Isten erre is megsegített. Mindig azt gondolom, hogy mindezt az ő tetszésök-re mívelem, mintha látnának és együtt éreznének velem. Beh sokról, beh sokat emlegettem őket magamban, szó nélkül, éppúgy magányom csendjében, mintha zajos társaság vesz körül! Utóbbi éveikben mind a ketten igen gyakran foglalkoztak a halál gondolatával. Hiszen az emberi élet rendes határán túlhaladott éveik száma méltán is figyelmeztette őket a közeli végbúcsúra. Szívök mély vallásosságtól vala áthatva. Tiszta ész, józan bölcsesség s nemes érzelmek tüntették ki, mint

igen keveseket a társadalom bármily magas régióiban is. Gyakran eltöprengettek afelett, hogy mi lesz velünk a halál után. Apám néha teljes meggyőződéssel állította, hogy valamint semmit sem tudok születésem előtti dolgaimról, éppúgy nem fogok tudni halálom után a mostaniakról. Mindketten sokat olvastak, sokat imádkoztak, anyám különösen sokat. A hit és az ész harcai közt mindketten abban állapodtak meg, hogy bármi legyen, bármiként legyen halálunk után, egy a bizonyos: az, hogy mindig és mindenütt Isten kezében vagyunk.

Apám néha elmélázott azzal is – anyám soha –, mi történik az ő kis gazdaságával, ha ők már elköltöznek abból? Mi lesz különösen ezzel a mi boldog hajlékunkkal, mely egy ritka megáldott családi élet folyamának oly hosszú ideig tanúja volt? Hiszen aggodalomra vagy nyugtalanságra egyiköknek sem volt okok. Itt valánk körülöttök szeretetünk teljes melegével és ragaszkodásával gyermekeik és unokáik, kikben örömök telhetett, amint valóban telt is. Kölcsönös megállapodással készített végrendeletökben szülői szeretetők és igazságérzetők sugallata szerint jó eleve, bölcsen és helyesen intézkedtek. És mégis! Mintegy a túlvilágról is szeretett volna az én gondos és páratlan lelkületű édesapám egy pillantást vetni földön hagyott apró műveire és élő maradékaira. Tisztán emlékezem arra az egész határozottsággal tett kijelentésemre, melyet mindkettőjük előtt nyilvánítottam, hogy én ennek a mi kis házunknak hátulsó lakrészébe egy szegény, becsületes lakót fogadok, előszobáját a magam számára fenntartom, rendbe hozatom, s ha állandóan bele nem költözöm is, de oly gyakran kiszállok oda, amint csak tehetem, és innen az ő sírjokat folyvást látogatni s meg nem szűnő gonddal ápolgatni fogom. Jól esett nekik, szemökből láttam.

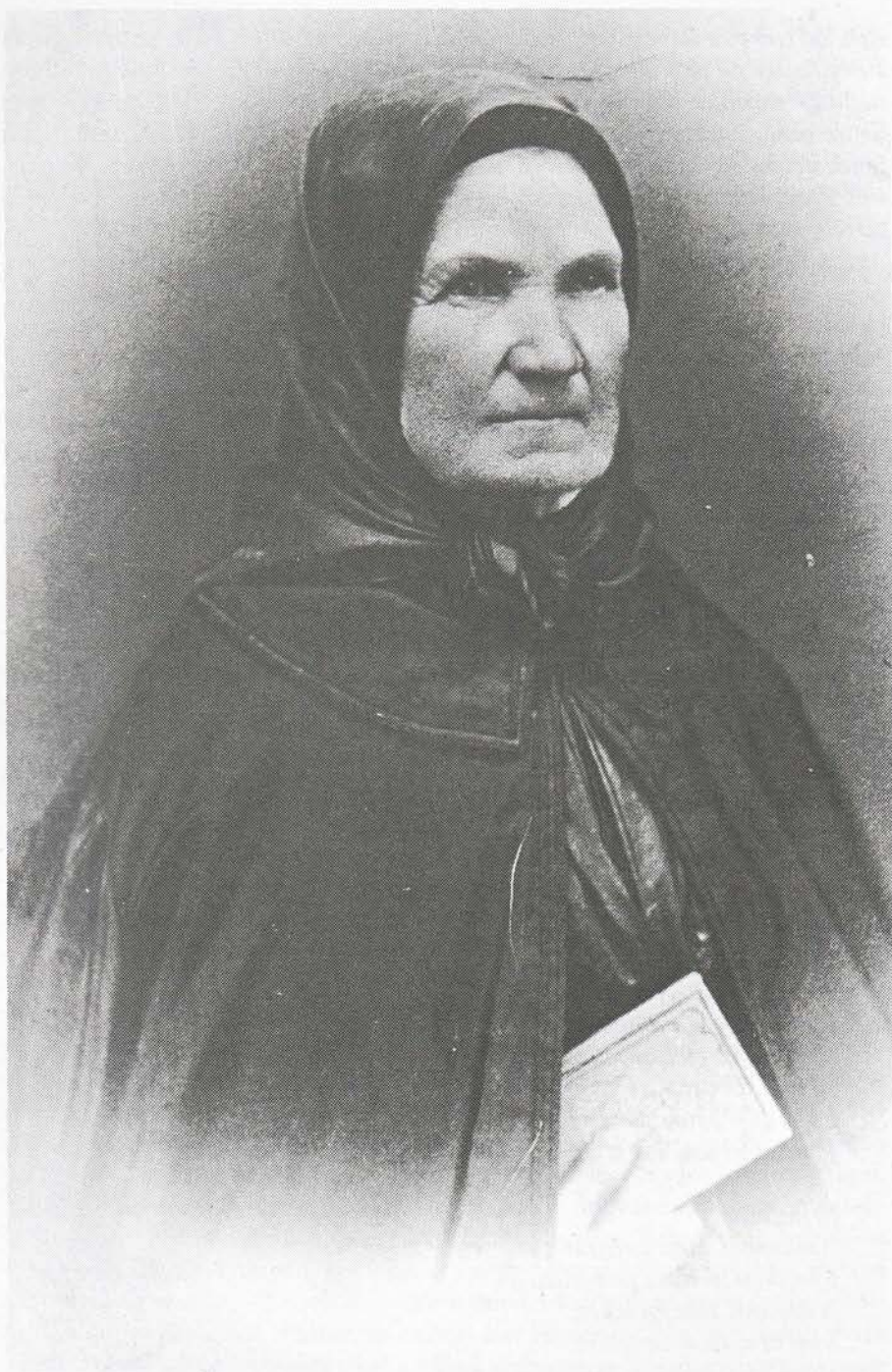
Íme, beteljesíttem ígéretemet, sokkal keserűbb érzések közt, mint akkoron hívém: de, azt hiszem, édes örömökre nékik, ha ugyan meg van engedve az égieknek, hogy földi kedveseikre egy pillantást vessenek.

1892. december 2., este

*Jó éjszakát!
Azoknak is, kiket szelíden
Ringat még az élet ölében;
Vagy akiket bilincsbe verve
Sújtol szívök titkos keserve,
Lágy álm párnáin heverve,
Jó éjszakát! azoknak is jó éjszakát!*

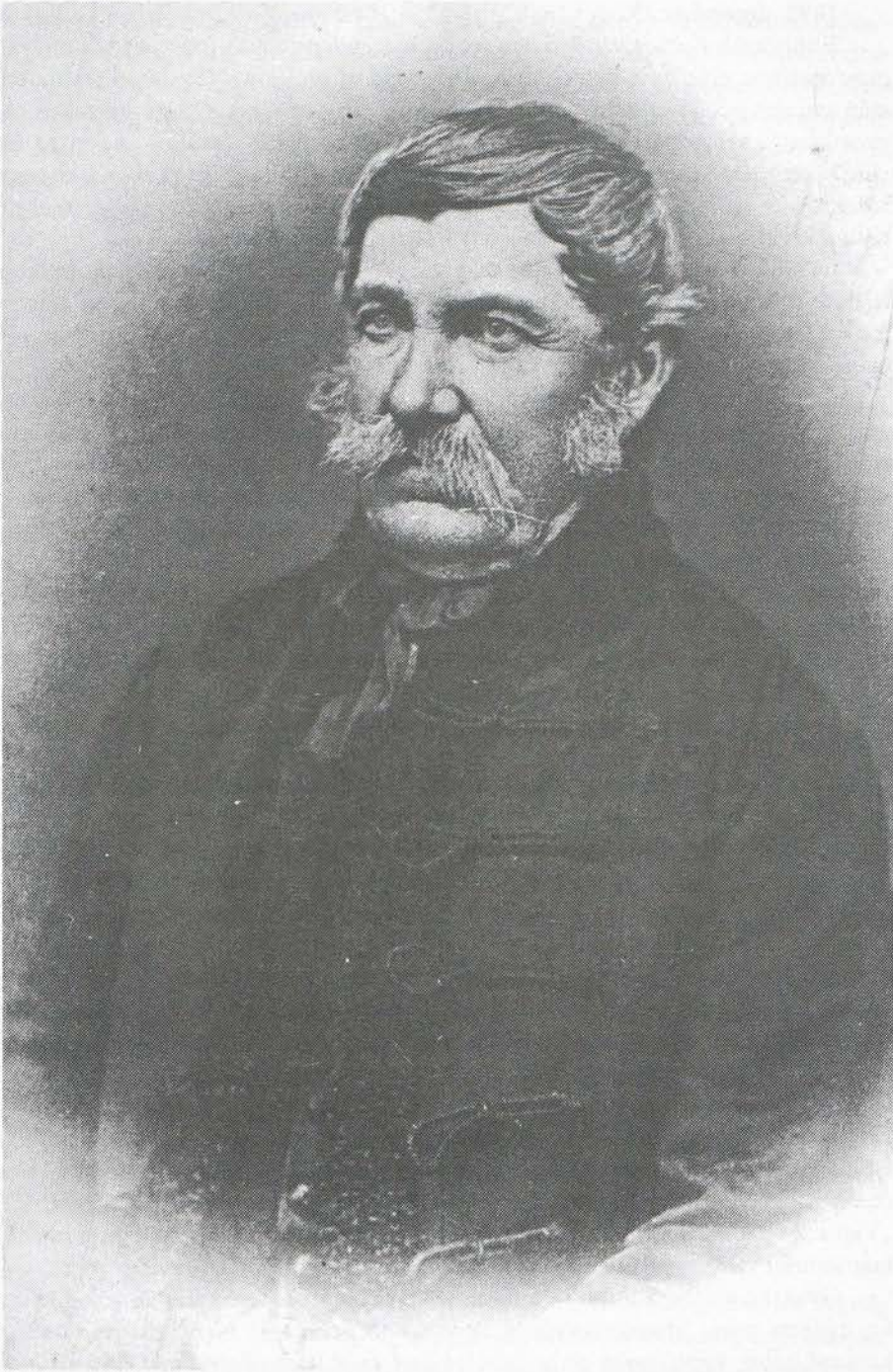
*Jó éjszakát!
Azoknak is, kiket szerettünk
S most ott lebegnek már felettünk
A csillagok közt égi körbe,
S mi itt utánok összetörve
Sírjok felett zengünk örökre
Jó éjszakát! azoknak is jó éjszakát!*

2. kép. Lévy Péterné

3. kép. Lévy Péter

1892. december 25.

Eltöltöttük Karácsony első napját. Én is megjelentem az úrasztalánál, melyet most borított először a boldogult szüleim „áldott emlékére” általam készítettett szép aszalterítő. Jólesett lelkemnek szemlélni, hogy nevöket e szent helyen is ragyogó betűkkel jegyezhettem föl. Évek után évek fognak elmúlni, s talán az én „fiúi szeretetem” ezen csekély emléke hosszú ideig felmarad, de az abba hímezett Lévay Péter és Dobai Szabó Juliánna nevekben egy hosszú élet örömeit, emlékeit rajtam kívül senki sem fogja többé érezni, tisztelni és dicsőíteni.

Itt ülök csendes, kedves meleg szobácskámban, míg ott künn a legkeményebb tél hidege fagyol. Az éj néma csendessége vesz körül. Csak ők vannak itt velem, azok a látható alak nélküli árnyak, az a két megdicsőült öreg, kiknek nagy becsét és értékét a haladó idő csak emeli az én lelkem előtt.

Óh, Istenem, mily Karácsonyunk volt ebben a kis hajlékban ma egy éve! Hogyan remegtünk, hogy szaggatta szívünket már-már haldokló édesanyám ágya körül! Minő látvány volt annak az én csudálatos édesapámnak gyötrelme, fájdalom kifejezése, viselete! Miképp, mily szívszaggató szavakkal mondta, midőn az általam hozott karácsonyi apróságokat az asztalra kiraktam: minek hoztad, minek hoztad! Nem kell már az a halottaknak!

Mindketten elköltöztek! Most gyötrelmemnek, haldoklásnak és könnyhullatásnak már vége van. Az élet megy a maga útján. Az idő folyama ismét csendesesen folydogál, s mivel sem jelzi sima felületén a kincseket, melyeket feneketlen medrébe temetett.

1893. március 1.

Karácsony óta most vagyok itt először. A példátlanul kemény téli időjárás s lelkemnek is bizonyos fásult zsidbadtsága eltartóztatott. Tegnap érkeztem a magános „fészekbe”, holnap reggel ismét kirepülök belőle. Tegnap hoztam ide jó szüleim arcképet, melyet még 1869-ben fényképeztettem Miskolcon. Ágyam fölé akasztottam. Szememet rájuk függesztem utoljára, midőn aludni készülök, rájuk először, midőn reggel álmomból fölébredek. Úgy tetszik, mintha nem volnék itt oly igen egyedül, mióta az ő képök is itt van velem. Mintha védénének, bátorítanának, s el akarnák velem hitetni, hogy ők nem is igazán, hanem csak látszólag hagytak itt engemet, s a viszonttalálkozás csak igen rövid idő kérdése.

Egy éve múlt már, hogy búcsút vettem tőlök, s még mindig nem érzi az én lelkem elégnek a távolságot arra, hogy rólok a képíró higgadságával bírjak emlékezni. Lesz-e nyugalmas erőm valaha, hogy körvonalazzam alakjokat oly híven, amint az az én szívemben és képzeletemben él? Vajha lenne! Legalább ennyi szép eredménye lenne még életemnek, melyről apám azt írta egyik utóbbi levelében: „Vigyázz egészségedre! A te életed még drága, sokaknak van rá szüksége, a mienk már semmit sem ér, végére jutottunk.”

Gyakran elgondolom, ha a múltakra visszatekintek, vajon helyes volt-e az az út, melyen máris hosszúra nyúlt életpályámon futottam? Nem tartózkodtam-e kicsinyhitűleg vagy éppen puhaságból a test és a lélek töredelmétől, melyet a magasb erények elérése megkíván? Nem vétettem-e rendeltetésem vagy a szellemi

erőmhöz méltán kötött igények ellen azáltal, hogy az élet apró, kínálkozó örömeit két kézzel ragadtam meg, hogy a természet kibeszélhetlen gyönyöreinek élvezésében elmerültem, hogy a szeretet édes kötelékeiből menekülni semmi jóllét, hírnév, dicsőség kedvéért, soha semmi áron nem vágytam? Eltűnődöm e gondolaton, és oda jutok, hogy az én ösvényem, ez az utánam már-már bezáruló ösvény nem tévút volt, hogy életem igazi élet, a szív élete volt, melynek elég alapját vagy jutalmát képezi már maga a szüleimmel töltött hosszú, boldog idő.

1893. április 6.

E hó első napján érkeztem ide. A Húsvét ünnepét április 2-án és 3-án itt ünnepelem, járulván az első napon, mint ezelőtt is minden esztendőben, az úrasztalához. Kétnapi kirándulást vadászat kedvéért leszámítva, azóta itt vagyok. Elfoglal a megyétől vett megbízás az újoncozási kellemetlen munkával, mely csak holnap fog véget érni; továbbá kertemnek rendbehozatala, mely nem kevés gondot ad. Öreg szüleim kidőltével ott is kidőltek a régi fák. Az idő megemésztette őket, s a múlt évi túlságos bő termés mintegy öngyilkossá tette. Új nemes oltványokat (hatvan darabot) ültettetek a régiek helyére. Hajh, az idő nem pótolja így a mi kidőlt, jó öregeink helyét! Üresség ugyan nem marad utánok az emberiség nagy egészét tekintve, de egyesek szívében örökre pótolhatlan üresség marad. Első gondom volt az ünnep első napján templomból kijövet meglátogatni sírjokat, melynek csinos rendben léte jólesett lelkemnek, mintha ők is látnák és éreznék, mily szerető megemlékezéssel állok hamvaik felett, mintha szeretettel szemlélnék, hogy nyughelyüket az egész temetőkert ékességévé tette az én búsogó szeretetem.

Íróasztalomnál azonban, bármily csend és kényelem vesz körül napvilágos, szép kis szobámban, semmit sem tudok lendíteni. Sürgős volna irodalmi tennivalóm. A határidő is gyors léptekkel közelít, s én itt nézek a levegőbe eszme nélkül, mozdulatlanul, mint egy kőszobor. Várom a bibliai tó megmozdulását. Sokszor megfordul eszemben, hogy kiszakasztom már magamat a hivatalos kötelességek nyúgei közül. Elég okot és jogot ad rá a hosszú idő, mely alatt azokat hordoztam. Nyugalomban, senkitől sem zaklatva, jóleső csendes munkássággal töltöm hátralevő napjaimat. Azonban visszadöbbenek az elhatározástól, ha tekintem azt a lelki állapotot, mely néha-néha most is meglep: tudniillik dolgozni óhajtának, s képtelen vagyok rá, nyugodni óhajtának, s nem enged nyugodni valami háborgató ösztön, s a tétlen, tartalom nélküli, üres idő, mint valami ólomburok, nehezedik rám, hogy szinte a levegő is fojtóvá lesz körültem. Így csak sikertelenül emelgetem szárnyamat, mint a vén rab gólya, s maradok a kötelesség vaskalitkájában. Közéltének, vagy itt is vannak a napok, melyekben már se így, se úgy nem jó, s alkudni parancsol a körülményekkel a kénytelenség filozófiája!

1893. május 5.

Mielőtt Budapestre mennék az „Akadémia” üléseire, kiszöktem ide tegnap szétnézni az elhagyott „fészekben”. Hideg, rideg tavasz, minőre alig emlékezünk. E pillanatban is fűteni kell szobáckámat. És mégis, ha bágyadtan is, ha gyéren is, megjelentek itt-ott a virágok a gyümölcsfák kipattant ágain. Az én hatvan darab

nemes oltványcsemetéim is, melyeket a múlt hónapban ültettem, egytől egyig nekiindultak, levél, sőt némelyiken virág is mutatkozik. Nagy örömem telik benne. Nem is gondolok rá, hogy ki és mikor ízlelendi gyümölcsüket. Enyém a jelen öröme, a munka, a remény.

Most már kis telkemet teljesen rendbe hoztam. Gyönyörűséggel nézek rajta végig. Nem is oly kicsiny ez, ha jól meglekintem. Nekem talán igen is tágas. Óh, elég volt ez arra, hogy rajta egy boldog család egy hosszú életen át irigylésre méltó fészket találjon! Elvesztette ugyan régi arcát. Én azt megifjítottam, csinosabbá tettem: de úgy érzem, hogy minden szögletében, minden porszemecskéjén most is itt lebeg láthatatlanul a régi szellem.

Dacára a csaknem fagyaló szélnek, föllátogattam a hegytetőre kedves halottaimhoz. A rendbe hozott sírhalmot behintettem angol perjével, hogy Isten jóvoltából majd üde zöld pázsit terüljön el rajta. Jólesik az élőknek azt látni, hogy szereteteinek hamva fölött a remény zöldje, új élet színe virul. Úgy érezzük, mintha mind ezt nekik s érettök cselekednének, holott saját fájdalomk és szeretetünk csak önön magának áldozik vele..

1893. május 22.

Pünkösöd ünnepének második napja. Ragyogó, napfényes, sőt tikkasztó meleg időjárás, mely ahelyett, hogy lelkesítené és vidítaná a Szentlélek áldása fölött ünneplő emberiséget, aggasztja, s csaknem kétségbe ejti. Esőért könyörög a föld népe. Az egész tavaszon át egyetlen egyszer sem ázott meg a föld. A vetések csaknem tönkrementek, alig biztatnak valami aratással, a mezők és rétek kopárak, s szomorún terülnek el rajtuk az éhező csordák. Az én kertecskémben is sínylik a mostoha időt a szépen indult oltványok. Néhány körtefácska mai napig sem hajtott ki, némelyik pedig, amely már előbb levélbe borult, hervadni kezd, visszafelé megy. Közeli és távoli hírek szerint országsszerte siralmas esztendőnek nézünk elébe. Vajha ne súlyosbítnák a természet mostohaságát még társadalmi és politikai ostobaságaink és egyenetlenségeink is!

Tegnap reggel, mielőtt úrasztalához járultam volna, kifutottam sírboltunkhoz. Kielégítő szép rendben találtam. A sírhalomra a minapokban általam elszórt fűmagok csak igen gyéren zöldülnek. Nem egyhamar lesz belőle sűrű, zöld pázsittakaró. Oda menetközben az útszélien egypár szál gyönyörű lila virágot (verbascum) szakasztottam. Azt vettem sírjokra éppoly mély érzelemmel és elgondolkozással, mintha műkertésztől szerzett drága koszorút helyeztem volna oda. Lelki összeköttetésem velök még mindig oly élénk, oly élő, mintha most is élnének, s mintha csak rövid időre s nem örökre távoztak volna el tőlem.

A *Biblia* olvasása mellett, melyet ittlétemben mindig forgatok, s melynek gyarló nyelve fölött igen gyakran sajnálkozom, elolvastam az „Olcso Könyvtárban” Kazinczy Ferenc egyik Marmontel-féle elbeszélését, *A szép Anikót*. A bevezetés párhuzamot von egy és más tekintetben Báróczy, Kónyi János és Kazinczy Marmontel-fordítása közt. Alig harminc év választja el Kazinczy nyelvét a két előbbi író nyelvéől, s mégis mily különbség! Mily haladása az elbeszélő magyar stílnak! Kazinczyt ösztöne és csodálatos nyelvérzéke, bő ismerete és ízlése már

akkor megteremtőjévé tették a nyelv újhódásának s eladdig ismeretlen műveltségének. *A szép Anikó* (1808) már oly irodalmi nyelven szólal meg, mely egyes szokatlan pongyola vagy még a régi használatból ott maradt szavak és kifejezések leszámításával a később teljesen megtisztult s megállapodott stílus keretében foglalhat helyet. Ha könnyítette is az elbeszélés magyarosságát és természetességét az, hogy Kazinczy az eredeti francia mesét magyar viszonyok közé helyezte, ez a fordító érdeméből éppen semmit nem von le, sőt érdemét még neveli az, hogy a mesenek magyar életbe átültetése által az olvasóközönség előtt magát a művet annál kedvesebbé, annál élvezhetőbbé tette.

1893. június 14.

Most nem az öröm és szórakozás, nem is a kegyelet szólított Szentpéterre. A kis Vadászy Kálmánka temetésére jöttem. A négy éves gyönyörű fiúcska öröme és dicsekvése volt szüleinek. Erőtől és egészségtől duzzadó élénk, kedves gyerek, akinél már a fejlődő én és értelem s a gyermeteg kedély szikrázó és gyakran meglepő jelekben nyilatkozott. Jóltevő vidítója volt a családi élet egyformaságának, egy élénk madara a háznak, mely mindig csevegett. Hosszú élethez engedett reményt, vagy legalább semmiben sem árulta el magát benne a közeli enyészet. Tíznapos szenvedés váratlanul oltotta ki a ragyogva lobogó kis fáklyát. A halálát hirdető gyászjelentésre méltán írtam: „A természet remek ajándéka volt ő, féltett szeretettárgya a szerető szíveknek. Ajándékát korán visszavette az ajándékozó, s itt hagyta utána a tartós fájdalmat és emlékezetet!” Szülői, kivált Irma, nem bírják korlátozni kesergősöket a nagy veszteség felett. A fájdalom heve most nem engedi még őket kárpótlást és vigasztalást keresni megmaradt két idősebb fiókban. Pedig azokban lehet is és kell is keresni. Igen alkalomszerű lesz, hogy kezökbe adjam legközelebb Seneca *Vigasztalásait*, melyeket a múlt nyáron fordíték legnagyobb részt magam is vigasztalás után epekedvén, s melyek e napokban látnak világot az „Olcsó Könyvtár” folyamában...

A megsiratott kedves gyermek eltakarításának sem kedvezett a természet. Hirtelen beborult az ég, esni kezdett. A templomba kellett vinnünk a kis koporsót, s ott végezni fölötte a gyászszertartást. Mikor pedig annak vége volt, szakadó zápor fogadott bennünket az utcán, úgyhogy a kísérok legnagyobb része, kivált a nők, kénytelenek voltak a város szélétől visszatérni, mert képtelenek lettek volna a hegyen fekvő sírkertben a rendkívül sáros és sikamlós, meredek úton felkapaszkodni... Irmát is, a határtalanul kesergő anyát, csaknem erőszakkal visszatartottam. Újabb okot keres aztán gyötrelme abban is, hogy a szívéről leszakasztott kedvest még csak sírjáig sem kísérhette... Beh sok fájdalmat, beh sok keservet elkerülnénk, ha az ész, mindjárt a csapás után, oly tisztán és oly erősen tudna szólni hozzánk, mint sok idővel azután szólni szokott!

Alig voltam képes a feneketlen sár miatt kertecskémben széjjelpillantani. A tenyészet az ültetvényekben és dudvákban szinte túlságosan kövér. Nagy örömmel láttam, hogy egy kőrtefácskán gyönyörűen kifejtett tizenkét darab körte s egy szilvafán öt darab szilva megmaradt. Ritkaság az idén ültetett oltványoknál. Két-

LUCIUS ANNÆUS SENECA
VIGASZTALÁSA
MÁRCIÁHOZ.

FORDITOTTA

LÉVAY JÓZSEF.

BUDAPEST, 1874.
KIADJA RÁTH MÓR.

4. kép. Lévy Seneca-fordítása

három év múlva, ha az ég is nekik és nekem kedvezni fogna, esetleg bő termésökben is gyönyörködhetném.

Egyébiránt az időjárás ismét túlságba esett. Több mint két hét óta, igen kevés szünettel, majd minden nap esik az eső s néha helyel-közzel kártékony zápor. Előbb az öldöklő szárazság, most az öldöklő nedvesség miatt készül megfúlni a természet. De hát ne essünk kétségbe! Nem tudunk bepillantani a változások összeköttetésének s szükséges vagy szükségtelen voltának mélyébe. Az tudja, aki kormányozza. A mi feladatunk: túrni és munkálkodni.

Mikor így időnként hazatérve ebben az én kedves kis „fészkeben” pepecselgetek s elgondolkozom, eszembe jut némely jó barátom szinte kicsinylő vagy nem helyeslő véleménye, aki nem tudja megfogni: miképp fordíthatam én annyi költséget és fáradságot ebbe a hajlékba csak azért, hogy évenként alig néhányszor idevonuljak. De én, mikor itt vagyok, s érzéseimben és gondolataimban elmerülök mindinkább érzem, hogy mily igen rosszul volna, ha nem így cselekedtem volna. Ez a cselekedet az én lelkemben egy pótolhatatlan ürességet töltött ki némileg... Aztán, édes Istenem, mily sivatag lenne ez a világ, ha a szeretet, a kedély és a kegyelet műveit és örömeit mindig a pénz értéke után mérlegelnénk!

1893. július 9.

*Nem nyughatunk meg, amíg élünk,
Hány, vet a hab bennünket szüntelen,
Magunkat csálva most remélünk,
Majd földre sújt a kétség s gyötrellem.
Biztatva int reánk a temető,
Hogy ott pihen meg minden szenvedő.
De hát pihensz-e, ha nem érzed?
Ha nyugalmad merő enyészet?
És hátha sírod is – ki tudja? –
A nyugalmat csak úgy hazudja!*

1893. július 16.

Lassankint beleélem, bele kell élnem magamat ittlevő rokonságom körébe. Minél inkább nyom az idő terhe s minél többször vagyok itt, annál inkább érzem. Nem nevezhetem otthonnak, de utoljára is ők vannak hozzám legközelebb, s ők maradnak mellettem legállandóbban. – Irma folyvást vigasztalhatlan. Nincs ereje, de akarata sincs vigasztalódni. Ma egypár példát hallott arról is, hogy gyermeke után így kesergő anyát álmában látogatott meg holt gyermek, s szemrehányást tett neki a túlságos kesergés miatt, mely a kedves halott nyugalját háborgatja. És a látomás megszüntette az anya keservét. Bár használna a példa – vagy teljesednék az álom őrajta is!

1893. augusztus 10.

Ha én idejövök egy-két napra szabadulni a hivatalos élet nyűgeitől, soha sem juthatok ahhoz az óhajtott pihenéshez, melyben lelki erőimet egy kissé összeszedhetném. Bár procul negotiis, mindig elfoglal holmi nyugtalanító apróság. Most a ház és kert körüli fogyatkozások, majd a sírboltnál végzendő pepecselések. Ez utóbbival, úgy látom, soha nem is leszek teljesen készen, aminthogy sohasem lesz vége annak a szeretetnek és kegyeletnek, mellyel apám, anyám emlékét szívemben őrzöm. Most is találtam az ő síremlékek körül járván javítani és csinosítani valót. Az azzal foglalkozó iparos azt jegyezte meg, hogy ha én elmúltam, nem lesz annak többé ilyen gondviselője. Ilyen bizony nem lesz! De hogy olyan-amilyen mégis legyen, talán eléri ebbéli célját a szentpéteri ref. egyháznál az én kegyeletes áldozatom, melyről végintézkedésemben meg nem fogok feledkezni.

Mióta ezt a megszentelt kis hajlékot rendbe hoztam, nyoszolyám a szoba azon oldalán volt elhelyezve, amelyen egykor édesanyámé állott. Soha sem tudtam ott nyugodtan aludni. Talán mert miskolci fekvésem ellenkező irányhoz szoktattott. Ma áttettem ágyamat az ellenkező oldalra, amelyen apám nyoszolyája állott. Ez felel meg miskolci szokott alvóhelyemnek. Hátha jobban tudnék itt pihenni! Hátha visszaszállna hozzám az a könnyű, pihentető, csendes álom legalább csak kis részben, mely itt az én példátlanul megáldott édesapámat hosszú életének csaknem utolsó napjáig boldogította! Hányszor csodáltuk kedves öreganyámmal, mikor mi még éjjelenként sokáig ébren voltunk, hogy apám hol szűkebb, hol bővebb vacsora után csakhamar ágyba térvén, amint fejét a párnára lehajtotta, néhány perc múlva már a legédesebben aludt! Anyám pedig sokáig fenn volt, ha későn lefeküdt is, sokáig töprengett, s nem bírt elszenderedni. Társalgott néma tekintete az ablakon beragyogó csillagokkal és holdvilággal, melyeken merengeni oly felette igen szeretett. Az én természetem, amint megfigyelhettem, apám és anyám tulajdonainak keveréke. Árny- és fényoldalaiban órájak ismerek. Az éjjeli nyugtalanságot anyámtól örököltém. Fokozta a tőle különböző nevelés, életmód és időközben szerzett egy és más fizikai változás, melynek következményeit a most már eltagadhatatlanul rám nehezedő vénség csak súlyosbította. Pedig hát egyszer mégiscsak el kell aludnunk!

1893. szeptember 16.

Csak nem tagadja meg magát a régi eredendő bűn, mely talán a vérbe is beveszi magát, s átöröklő néha egyik nemzedék a másiktól, mígnem utoljára szilajságokká vagy apró kihágásokká törpülve nyilatkozik. Ez az én kedves szülőföldem még az én gyerekkoromban is országos hírvű volt lakosainak adomaszerűvé vált rablási és tolvajlási ösztönéről. Kivált a városon átutazó felföldi fuvarosokat vámtolták itt meg leggyakrabban. De nem kímélték saját lakos társaik marháit, házaikat, pincéit és kamráit sem. A miskolci törvényszék irattárában lévő feketekönyv melyet nemrég lapozgattam, igen számos szentpéteri nemes és nem nemes polgártársunk nevét jegyezte föl illő kegyelettel. A haladó idő itt is nagy pusztítást vitt véghez emez ősi erényben. Elvéve sincs már itt afféle jófajta ember, valami nagyobb szabású. Ritkán esik egy-egy érzékenyebb eset. Holmi csirke- és gyümölcs-

tolvajok vannak. Ilyen munkát pedig gyermek is elvégezhet. A régi reminiscencia tréfás ötletéből mégis azt kérdezte tőlem a múlt hó végén Stószon, a kenyérgyárban e gyárnak különben igen nyájas vezetője: fogy-e még most is annyi bicska Szentpéteren, mint hajdanta?

Örvendettem, hogy e tavaszon ültetett fácskaim közül két szilvafa már termést hozott. Egyiken egy szem szilva, másikon hat szem már csaknem teljesen megérett. Amaz már tíz nappal ezelőtt elveszett; a hat szemet ma reggel lopta el a szomszéd, akinek lábnyoma világosan látható volt a palánkon. Tehát a költséges kerítkezés a szemtelen tolvaj ellen mit sem ér; tehát csekély vagy fontos tárgyhoz kötött örömiünk és reményünk hiábavaló!... Ha az embereknek csak setét oldalait, embertelenségét és bűneit tartanók szemünk előtt: meg kellene gyűlölnünk az emberiséget. De vajon nem lennénk akkor önmagunk is gyűlöletre méltó embertelenek?... Rögtön indulok íróasztalomtól szüleim sírját látogatni, hogy a halottaktól tanuljam szeretni az élőket.

1893. szeptember 30.

Gyönyörű, meleg őszi nap után búcsúzom kis kertem növényeitől. Benne már jórészt csak hervadást és pusztulást hagyok. Itt-ott biztatja még magát étellel egy-egy hervadni félő őszirózsa, rezeda és verbéna-csoport. Pedig reájok már-már dérlepett borítgat a gyorsan hidegülő éjszaka. A föld meghozta gyümölcsét. Az ember elvette veritéke szűk jutalmát. Munka után következik a pihenés, a múltak küzdelmei után az emlékezés s az elmélkedés!

1893. október 22.

Tegnap érkeztem az esti nyolc órai vonattal. Kedves kis otthonom barátságos meleggel várt reám, mely a pár nap óta beállott őszi hidegben nagyon jólesett. Az éjet is meglehetősen nyugalomban töltém. Még mindig bizonyos jóleső újdonság érzetével hat reám az itthoni ismert légkör.

Nagy ünnepély alkalmá hívott most haza. Templomunkban ma volt az új orgona felavatása roppant nagy közönség jelenlétében. A mű gyönyörű darab. Ékessége az ódon szentegyháznak, melyet ez alkalomra különösen kicsinosítottak. Hangja is felette szívhez szóló, lágy és tiszta. Nemsokára meg fogja azt kedvelni vallásos népünk, mely tőle eddig idegenkedni látszott. Attól, ami akár a fülnek, akár a szemnek valóban szép és lélekemelő, nem lehet sokáig elfordulni és idegenkedni. A szép zenével egyesült szép ének még inkább fokozza az áhítatot, s közelebb visz bennünket Istenhez.

Az orgonát Keszi Ferenc egyszerű mezei gazda vallásos buzgósága ajándékozta az egyháznak. Mint hallom, ezerhétszáz forintjába került. Szorgalmának megta- karított filléreit egybegyűjté és az oltárra tette le, ösztönző és elpirító példát szolgáltatva a sokkal tehetősebbeknek, akik ajkukon hordják a magyar protestantizmus fontosságát s önjerejére utalt szegénységét, de érette áldozatra nem hajlandók.

A templomi ünnepelő gyülekezet előtt (mely vasárnap lévén különben is ünnepelt) a felavató és megszentelő imát Kun Bertalan püspök, az alkalmi beszédet pedig Bartha Mihály disznóhorváti lelkész mondta.

Isteni tisztelet után örömebéd volt a „Sodoma” vendéglő termében, melyet mint korcsmát, majd vendéglőt és így mint közhelyet gyermekségem óta ismerem, de életemben most voltam falai közt legelőször. Az alkalomhoz mért emelkedett hangulatban s örömmérzések kifejezései közt folyt le a díszlakoma, melyben több mint száz résztvevő volt jelen részint a városból, részint a közel vidékből. Természetes, hogy pohárköszöntésekben nem volt hiány, melyek nagy része az orgonát ajándékozó egyszerű polgár magasztalása körül forgott ugyan, de azért bőven kijutott másoknak is, majd mindenkinek. – Én az egyházközséget éltető szavaimnak azzal adtam súlyt, hogy 200 Ft alapítványt jelentettem be e nap emlékéül s annak némi jeléül, hogy én a szentpéteri ref. egyház tagjának óhajtom magamat tekintetni. Alapítványom kamatai az orgona fenntartási költségének fedezésére fordítandók. Megvonom magamtól, hiszen még ha érzékenyen megérezném is, szívesen tenném, mert egyházamnak jót teszek vele, s valami sűgja bennem, hogy ez a cselekedetem az én boldogult szüléim szelleme előtt is kedves dolog.

1893. november 16.

Ismét meglátogattam itt az élőket és a holtakat. Vagyis inkább a holtakat, mint az élőket. Az a szeretet, mely a holtakért már semmit sem tehet, önmagát emésztő néma fájdalommal bolyong az ő sírjok körül, s áztatja magát, mintha még mindig valamely titkos, de bizonyosan létező szellemi kötelék fűzné össze velök, mintha folyvást értenék és éreznék, amit sírjok felett az őket szerető szív gondol, érez és elsóhajtoz.

Október 22. óta nem voltam itt. Nem engedték bajaim, az idő viszontagsága, majd több napig tartott kegyetlen arcszagatásaim. Pedig egyebek közt kis kertem új rendezése is kívánatosá tette jöveteletem. E tavaszon az oltványok elhelyezése körül félrevezetett az oktalanság és tapasztalatlanság. Most ősszel kellett helyre ütni a hibát, s rendbe hozni a rendtelenséget. Talán a jövő nyáron zavartalanul gyönyörködhetem már benne, ha élek.

Ha élek! Ezt már oda kell tennem, valahányszor jövöm kilátásairól beszélek. Holnapután, november 18-án töltöm be életem hatvannyolcadik évét. Hosszú életkor, és én még most is bizonyos gyermeki vagy éppen gyermekies érzélem uralkodása alatt állok. Csalódás-e ez? Hosszan tartó virágzása vagy virágtalan gyöngesége-e a léleknek? Szerettem volna itt e kis hajlékban, ennek levegőjében elmélyedő gondolatok között tölteni el ezt az évforduló napot. Itt születtem tudniillik ezen a helyen, de nem ebben az épületben, hanem egy szalmafüdes igénytelen, szegény és alacsony viskóban, mely éppen mostani lakházunk helyén állott. Jól emlékezem annak minden apró körülményére, törődéseire, gyermekkoromnak abban lefolyt zsenge éveire. És visszatekintve most e hosszú időre, mely annak küszöbétől a mai napig fejem fölött elrepült, a jámbor, vallásos, egyszerű, már porló szívekre, melyek itt engem szeretetökkel folyvást elárasztottak: bizonynal mondhatom, hogy palotában születve nem tartanám magamat oly boldognak, mint most, midőn szalmaviskóban születtem.

1893. december 25.

Alig szenteltem egy huzamban annyi időt az itt mulatásnak, mint jelenleg. Tegnapelőtt este érkeztem, s csak holnapután reggel távozom. Kihoztak a karácsonyi szent ünnepek, amelyek most, mivel Karácsony szombatja vasárnapra esett, három egész napig tartanak. Sok idő a vallásos buzgóság gyakorlására, sok henyélésre és vigadozásra, melynek ugyan most már alig van valami lármásabb jele, mely a régi jó világra emlékeztetne, midőn még nektárt ontottak a hegyek, s barátságos gyülekezésre vártak a megtelt pincék.

Az úrasztalához járultam, s gyakoroltam egy és más irányban a tőlem telhető szűk jótékonytságot. Ma adtam át a helybeli ref. egyháznak is egy 200 Ft-os takarékpénztári betétkönyvet alapítványképpen az új, díszes orgona fenntartási költségeinek fedezésére. Kísérőlevelemben hathatósan odamutattam az önségélyre, az áldozatkészségre, mely nélkül protestáns egyházunk napról napra közelíteni fog a süllyedéshez. Vajha megértenék és szívökre vennék szentpéteri hitsorsosaim az őszinte szöveget és a buzdító példát!

Kis kertem is rendbe jött annyiban, hogy a kellő mennyiségű gyümölcsfák már mind helyükön, szabályos sorokban vannak, s várják Istentől az áldást először a megélhetéshez, aztán a gyümölcsözéshez. Nagy örömem telnék benne, ha boldogulásokat látnám, és erőre kapott termékenységeket megérhetném. Tavasszal következni fog még harminckét tőke szőlőültetvény és néhány őszibarackfa... Valamit tenni, valamivel foglalkozni, valamiben örömet találni, vagy legalább remélni – ez az élet jele és föltétele. Nem csudálom, ha a megszokott kötelességek igájából kimenekült vagy kiesett embereket (a nyugdíjas tétleneket) hamar agyonnyomja a rájuk szakadt munkátlan idő áradatja!

1893. december 26.

Az estével, melynek csendjében e sorokat írom, véget ért a hosszú karácsonyi ünnep. A holnap reggelre mindenkire nézve újra elkezdődik vagy folytatódik a félbeszakadt köznapi munka, a kiszabott kötelességek teljesítése, az élet aggodalma és reménye. Nem tudom, vajon akad-e csak néhány szív is olyan, melyre nézve a küzdést könnyebbé, az élet terheit elviselhetőbbé varázsolná a karácsonyi ünnepre való visszaemlékezés! Mert mit ér az áldozat, mit a lélekemelő elmélkedés, ha semmi nyomot nem hagy bennünk, s elröppen előlünk oly gyorsan, mint egy elvillanó sugár?

Fekete Karácsonyunk volt. Nemcsak hóban és fagyban, de még sárban sem volt részünk. Egészen langyos, napfényes tavaszi napjaink járnak folyvást. A fák rügyei szinte duzzadnak, mintha a tavasz közelgését akarnák hazudni. A természet eme rendkívüli nyájasságát csaknem félve szemléljük.

Kedvezett az idő a templomot látogató közönségnek is. Templomunk telis tele volt mind a két ünnepnapon. Igazán felemelő volt hallani az ájtatos hívők seregének azt a harsány, buzgó éneklését, mely a szép új orgona zenéjével egyesülve szárnyalt az ég felé. Úgy vettem észre, hogy a nép már megszerette az új hangszeret, s nem tartja vallásos szertartásunkkal ellenkezőnek, kivéve néhány vénebb ortodox földművest, kiknek nem fér a fejökbe, hogy diktálás nélkül énekeljenek.

A nagy rész már zsolttárkönyvet szerzett, s abból énekel. Jólesik látni, mikor az ünnepi ruhát öltött lányok és legények, nők és férfiak kezökben új zsolttárkönyvet tartva seregestől sietnek reggel és délután az Isten házába.

Az én karácsonyi örömem és vallásos elmerülésem egyik legfőbb része abból állott, hogy ma reggel szüléim nyughelyét meglátogattam. Ott állottam hamvaik felett. Lelkem elé idéztem földi alakjokat, erényeiket, jószágokat s reám oly sokáig árasztott nagy szeretetöket, melyet én most már csak a reájok való emlékezéssel és néma áldó érzésekkel viszonzozhatok... De viszonzozni akarom még egyvel. Úgy akarok élni, érezni, gondolkozni és cselekedni, hogy azzal az ő helyeslésöket is megérdemeljem. Érdemlem-e? Azt nekem saját lelkem fogja híven megsűgni.

1894. január 19.

Szegény fehér lapok! Bizony hetekig, hónapokig elheverték fiókomba zárva anélkül, hogy egy betűt is jegyeznék reátok. Pedig ez az a hónap, amelyről kifogyhatlan jegyeznivalóm lehetne, ha a múltra visszatekintek, s az érzelemnek és gondolatnak szabad folyást engedek. Sokszor magamba fojtom. Sokszor hiányzik az erő és készség a kifejezésre. Néha pedig az ész is közbeszól, mely nem helyesli, hogy a sors által ütött seb tüzelésével örökké foglalkozzunk.

A vadászat multságának dobtam oda a mai napot. Ilyet is megkíván és szeret olykor az én lelkem pihenése vagy henyesége. Itt is szemembe ötlenek és hallgatóan bosszantanak az emberek ferdeségei, nyerseségei. Nem nézhetem közönyösen. Pedig az öregkorral együtt járó bíráló és mindenben hibát kereső természet mindig lesi erre az alkalmat. Ma is rajta kaptam magamat. De úgy gondolom, minden kölcsön esik a világon. Amint én bírálok másokat szóval vagy gondolatban, mások is szintúgy bírálnak engem.

1894. március 25.

Csak egypár sort, csak néhány betűt egyszerűen annak jelzésére, hogy tegnap és ma a Húsvét-ünnepeket e magános kis „fészekben” töltöttem. Január óta az egész tél folyamán soha sem bírtam rávenni magamat, hogy kilátogassak ide. A tavasi verőfény, mely itt ablakomra egész erejével sugárzik, mégis több csalogató erővel bír, mint a télnek bármily szokatlan nyájassága. Ilyen nyájas napokkal pedig igen gyakran kedveskedett az idei tél.

Egyéb olvasmányaim mellett a *Bibliát* is olvasgatom. Hiszen rövid itt tartózkodásomnak fő érdeke és öröme nem a társaság, hanem a magamba merülés és lelkemnek háborítlan csendes foglalkozása, s az az egy-néhány szent pillanat, melyet szüléim sírboltja mellett töltök. Édes jó anyám jutott eszembe, midőn *Jakab apostol* ötödik rész 13. versében ezt olvastam: „Szenved-é valaki ti köztetek? imádkozzék. Öröme vagyon-é valakinek? énekléssel dicsérje az Istent.” Ezt az intést senki sem érezte mélyebben, mint ő, senki sem bizonyította jobban egész életével. Apám, bár szintén buzgó és vallásos volt, inkább csüggött az életen, anyám inkább a földöntúliakon, a mennyeiken. Kettőjük lelke példányszerű egybeolvadt összhangja volt az okos és tiszta vallásosságnak.

1894. április 15.

Nagy örömmel és meglelégedéssel sétálgatok apró gyümölcsfáim között, melyek már teljes számban be vannak állítva kertecskémbe. Szinte különösen esik úgy írni és mondani, hogy az enyémben. Mindig úgy érzem, hogy ez a kis telek, mely egy idő óta csinosabb alakot nyert, ezen szebb alakjában is még szüleimé, s csak velök együtt, csak részben az enyém. Sokszor végigjáróm napjában szép egyenesre metszett, főnyes útját. Gyönyörködöm az oltványok előhaladásában, melyek közül nem egyre csalt már dús virágot a rendkívül kedvező tavasz lehelte. Megérem-e hogy valamennyi megerősödjék néhány év múlva, s termésével jutalmazza ültetőjének ápoló gondját és fáradozásait? Hasztalan kérdés, hiábavaló álmodozás! Avagy már maga a velök foglalkozás s a hozzájuk kötött remény nem jutalom-e? Mi értéke volna az életnek, ha mindenben csak a magunk közvetlen hasznát tekintenők? Mi érdeke volna érzelmünknek s vallásosságunknak, ha be nem látnók, s nyugodtan nem vennők, hogy minden, amivel itt bírunk, csak ideiglenesen a miénk, s utánunk mások lépnek annak birtokába? Én nem sajnálkozom afelett, sőt szeretném, ha tehetségeimet, szellemi és erkölcsi jó tulajdonaimat is valakinek örökségül hagyhatnám, amint meg vagyok győződve, hogy én azokat szüleimtől örököltem.

1894. május 15.

Tegnap és tegnapelőtt Pünkösöd ünnepét ültük szokott módon, a régi egyházi ájtatossággal. Most is azt vettem észre, hogy az eleinte némi idegenkedéssel fogadott orgona fölötte emeli és lelkesíti a nép buzgó éneklését. Azt mondhatni, hogy már mindenki megszokta azt templomunkban. Nemcsak megnyerő ékessége a régi szentegyháznak, hanem jótékony eszköze a vallásos buzgóságnak is.

Tegnap érkezett ide az espereshez a püspöktől az a távirati értesítés, hogy báró Vay Miklós, az egyházkerület főgondnoka Budapesten meghalt, s temetése ugyanott a mai napon lesz. Hosszú, változatos, szép élet záródott be utána. 1825-től egész a mai napig egybe van szöve az ő neve nemzeti közéletünkkel. A legváltóságosabb időkben is kísérté szerencséje, melyet részben kiváló képességeinek, részben a gondviselésnek köszönhetett. Meg bírta szerezni, s ami ennél is több: meg bírta tartani úgy a trón, mint a nemzet folytonos bizodalját. Nem tántorítja meg se egyik, se másik kegyének túlzó keresése. Igaz hazafi volt. Egyházának pedig bálványozott oszlop-embere, kinek nevét sokáig fogja dicsekedve emlegetni a magyar protestáns-világ. Nekem különösen nyájas jóakaróm volt. Ő hívott meg Borsod vármegye főjegyzői hivatalára 1865-ben, melyet még most is viselek. Azóta az ő tetteges pártfogásaira sem alkalmam, sem szükségem nem volt. Irataim közt őrzöm hozzám intézett leveleit.

Felettem is az a kéz őrködik, mely az ő szép életét 92 évre nyújtotta, s mely az én kertem ifjú fácskáit minden ősszel tetszhalálba szenderíti.

1894. május 30.

Emlékezem, hogy midőn 1865-ben Borsodban főispáni székét el akarta foglalni, diszkrétció leple alatt engem kért fel székfoglaló beszédjének megírására, amit

én örömet teljesítettem is. A rendkívül népes közgyűlésen nagy hatást tett a beszéd, melyet ő nem könyv nélkül mondott el, hanem papírosról olvasott. A lapok is nagy elismeréssel áldoztak érte a fényes nevű főispánnak. – Ugyancsak én írtam neki, úgy gondolom, a koronázás huszonöt éves jubileuma alkalmából kiadott emlékkönyvbe valamit a magyar Szentkoronáról, mely az ő neve alatt, mint koronázóri visszaemlékezés, nyomtatott ki az említett albumban.

Valamikor, már vénsége utolsó éveiben, szóbeszéd közt azt az óhajtását is kifejezte előttem, hogy én tartsak beszédet az ő koporsója felett. De az óhajtás nyom nélkül hangzott el, s feledésbe ment. Temetése Budapesten május 15-én az „Akadémia”-palota oszlopcsarnokában, saját kívánsága szerint a legnagyobb egyszerűséggel ment véghez, Alsószolcán pedig 16-án déli egy órakor szintén egyszerűen, a püspök imája, a helybeli pap és Mitrovics s.pataki tanár beszéde mellett helyezték őt a családi sírboltba. A résztvevő közönség tekintélyes, de nem valami nagy számú volt, kivált Borsod megyéből kevesen. A család tagjai föl sem vették s teljesen elmulasztották a közönség értesítését. Egészen a vele nem gondolásig teljesítették az öregúr kívánságát az egyszerű temetésre nézve. Egyetlen egyet vettem észre a koporsó mellett, aki igazán lelkéből sírt, sőt zokogott. Ez a megboldogult főúrnak régi, öreg komornyikja volt. Környezetében néhány úrnőre órála ragadt a könnyezés, talán már nem is a halottért, hanem a komornyikért. Gloria mundi!

1894. május 31.

Ónsúllyal nehezedik ránk az idő, mikor testünket vagy lelkünket elfoglaló és éltető munkával nem bírjuk azt könnyíteni. Egykor azt hittem, hogy az a semmittevés, midőn senkiért, még önmagunkért sem szükség fáradoznunk, midőn háborítlan nyugalommal merülhetünk a természet szemlélésébe, s átadhatjuk magunkat az érzelmek és gondolatok egymást felváltó hullámozásának – azt hittem, hogy ez az állapot boldogító lesz rám nézve. Nem úgy van. Mozgolódik bennem valami, ami e külsőleg úgy látszó szélcsendben is örökké háborog és szemrehányólag sarkal, s érezteti velem, hogy ez az úgyvélt boldog tétlenségem vagy tétlen boldogságom nem élet, hanem csak tengés, melynek közeli szomszédja a megsemmisülés.

*Mozogj, baladj, amíg lehet,
Ha mindig egy helyt állasz,
Önvéred lázad ellened,
Nem élet, de halál az.
Minden napodnak ródd le terhét,
Ízelve kedvét és keservét
S ha szíved ma sebet kapott,
A holnaptól várj balzsamot!
Akkor se érezz csüggedést,
Ha holnapod megcsalna
S rád mérne újabb szenvedést
Kaján sorsod hatalma.
Nem bízva már a föld rögéhez,
Hited szárnyán röppenj az éghez.*

1894. július 4.

Gyakran elgondolom, hogy az életben az aggkor, már természeténél fogva is, a nyugalom és bölcs szemlélődés kora volna. Kevésbé érdeklik a jelen küzdelmei, nem kecsesgetik a jövő reményei; inkább a múltban él, melynek emlékeit, mint egyedüli kincsét, gondosan őrizgeti, s nem ritkán túl is becsüli. És mégis hányszor van kitéve ez a kor is a körülmények, a sors, az egyéni gyarlóság különböző széleyeinek és csábításának, melyek őt önmagával ellentétes helyzetbe sodorják!

Ha az ész és az erkölcsi érzék parancsoló hatalommal nem uralkodik feletted, játéka vagy öngyengéseidnek, öreg barátom, éppúgy, mint ifjú éveidben valál, csakhogy ami akkor játék vagy botlás volt rád nézve, melyet jóvátettek következő napjaid, az most jóvá nem tehető öreg hiba, neveléses kontraszt vagy éppen bűn.

Ilyen gondolatok jutnak eszembe, ha magam körül születtekintek s látom, mint ragad meg egy-egy öreg barátomat a vagyonszerzés mohó vágya, a földhözragadt fősvénység, az élet ellen való hiú panasz és kesergés, sőt a Sallustius által a vénkor egyik hibájául említett „sera libido”.

Valóban, az öreg ember sem imádkozhatik eléggé az ég védő kegyelméért: „Fogj kézen engemet, uram, én Istenem, mert különben eltántorodom!”

1894. augusztus 8.

Börne naplóját (*Aus meinem Tagebuch*) hoztam ide magammal. El is olvastam a rövid füzetkét. Telve van humor és satíra savával és borsával. Az április 29-én 1830-ban írott érzelmes sorok után a következő szakaszok kíméletlenül ontják a németek ellen a maró lúgot. Erősen és ismételve kikapja a magáéit Göthe és Schiller, különösen az előbbi, G. nem tett szolgálatot a német népnek, nem volt azzal, nem is akar lenni, semmi érintkezésben. Nem tett szolgálatot a szabadságnak sem. Azt mondják, aki az ő költészetét érteni akarja, annak tanulmányozni és érteni kell az ő természettani műveit is. Micsoda költő az ilyen? Hideg bölcselkedő. Nem volt szerető szíve. A maga munkáira nézve kieszközölte az uralkodótól a fordítási tilalmat, de többi német íróársaira nézve ilyet eszközölni elfelejtett. Schiller irányában is folyvást megtartotta nagyúri, hideg gögijét, s a barátság meleg, őszinte érintkezésére sosem méltatta őt.

Sok tekintetben igazat adok Börnének; de nem tartom azt, hogy a költőiség értékét csak a népnek tett szolgálat után lehetne mérnünk. A nép felett még ott áll a nemzet és az ember.

E mindent kiperzselő hévségben, mely most bennünket gyötör, nem csoda, ha test és lélek elalél. Körültünk hegy és mező egy kiégett kopár sivatag lett, melyen éhen bögve, légytől marva kószálnak a baromcsordák. Mentvén saját szellemi tértelenségemet a természet mostohaságával is; de ez csak csupán mentsége lenne a hosszú idő óta tartó megbénulásnak vagy henyésésnek.

Felszólítottak odát írni f. é. szept. 16-án, midőn Nagykaposon Erdélyi János szülőházának falát márványtáblával jelölik ünnepélyesen. Pár hete szólítottak fel, s még nem válaszoltam. Se azt nem akarom írni, hogy nem vagyok hajlandó, se azt nem merem ígérni, hogy készen leszek. Begyepesedik az az út, melyen sokáig nem járnak. Elmarjul a lába Pegazusodnak, ha sokáig nem lovagolod. Minden cse-

kély tollvonás, valódi erőszakolásba kerül. Pedig költészetben nincs helye az erőszakolásnak. – Vagyunk, amint voltunk. Leszünk-e még jobban?

Bikkszád

1894. augusztus 19. – szeptember 7.

Szádája vagy inkább tágas szerűje az őt körbe fogó bikkerdős hegyeknek, védve minden oldalon a szelektől s erősebb légáramoktól. Igen alkalmas arra, hogy a most még igen szerény fürdő környezetét egy nagyszerű, tündéri parkká varázsolja a jövőben valamely hatalmas kéz, mely ahhoz nemcsak értékkel és érzellemmel, de elegendő értékkel is bír. Szép napokban most is kellemes üdülő- és gyógyhely.

Augusztus 19-én indultam Miskolcra délután három és fél órakor esős, komor időben. 20-án Szinyérváraljától reggeli nyolc és fél órakor kocsin folytonos esőzessel, közben-közben záporral. Déli tizenkét órakor érkeztem a fürdőbe, melyből akkor a vendégek nagy része széljel riadt. Délután derengeni kezdett, estefelé ki is derült, mintha csak kedvemért vált volna nyájassá a kegyes ég, melynek váratlan kegyességét már annyiszor tapasztaltam, hogy annak engemet különösen szerető jóságában valósággal hinnem kell.

Estefelé a parkban sétálgatván gyönyörködve merengtem a láthatárt körülgűrűző hegyeken. Soha oly elragadóan szép kék fátyolba vonva hegyeket még nem láttam. Valami tündéri szép jelenség volt. A tetők felett lomhán ülő fellegek-ből valami bűvös, csuda kékségű lepel bocsátkozott az erdőkre. Sűrű, de félig-meddig mégis átlátszó. Egyszerre kivillant a már búcsúzó nap sugára, s a fátyol, mint egy leheletre, szétlebbent, és ott álltak előttem fényben fürödve és mosolyogva az erdőkoszorúzott hegyoldalak.

Bikkszád

1894. augusztus 21.

Gyönyörű napfényes idő az egész napon, szinte második tavasz. Bejártam a fürdőparkot részletesen. Megragadó látvány az itt-ott fennálló őskori tölgyek. Legalább egy fél ezredévek itt maradt emlékei. Csudálatot kelt roppant tömegével különösen egy óriás tölgy, melynek derekát négy jól megtermett ember alig tudja átölelni. Valami megható, csaknem megdöbbentő látvány. Körülte: 6 m. 50 cm.

Bikkszád

1894. augusztus 22.

Szép, enyhe, tiszta nap, bár az égen a fellegek mindinkább csoportosulnak. Lázás éjem volt. A gyógyvíz okozza-e, vagy saját vigyázatlanságom, nem tudom. Fölkelve jobban érzem magamat.

Bikkszád

1894. augusztus 23.

Tiszta, kellemes, sőt délután igenis meleg, nyári idő. De a vendégek száma mégis egyre fogy. Nekem nem baj, talán inkább szerencse. Még itt van egypár

nagyság. Ilosvay László megyei számvevő, az én hűséges, jóakaró társam és vezetőm, aki mindenben előzékeny szívességet tanúsít irántam, mióta itt vagyok. Ma Bikkszád községet s abban a hegyen álló, pompás fekvésű kolostort látogattam meg vele. Ott laknak a zárda kötelékében Vályi József és neje és férjes leánya Borsodból, Tiszabábolnáról. Három év előtt végleg idevonultak, s több mint száz hold földbirtokuk árát a zárdának ajándékozták, mely őket kamat fejében tartja itt. Különös aberrációja a léleknek, kivált egyszerű földművesnek látszó embereknél, mint aminők ezek. Vagy talán menekültek ide? De hát mitől? Világi bajoktól? Kínzó lelki vádtól? Büntetés félelmétől? Vagy papi befolyástól ébresztett fanatizmus hatása alatt jöttek éppen ide, e világtól elzárt magányba, a harmadik vármegyébe?

Bikkszád

1894. augusztus 24.

Egész napon tiszta kellemes idő. Ebéd Bikkszádon id. Nagy Imrénél, nyug. törv. széki bírónál. Szűk és szűkölködő létre szorult gentry-nemzedék. Roskadozó falusi lak, elkopott, rongyos sövényvel kerített rendetlen udvar, félig-meddig gondozott gyümölcsöskert, dúsan megtermett finom „bercencsei” szilvafák és különféle almafajok. Fűzfából tekenőt és kanalat faragó két cigány. – Az ősi vagyon romjain épségben maradt az ősi vendégszeretet.

Este égzengéssel jött jó sokáig tartó, szapora eső. Megijesztett, hogy vége lesz a jó időnek.

Bikkszád

1894. augusztus 25.

Gyönyörű, derült, fényes napra virradtunk. Ma már valami hajtóporral vegyítve ittam az első pohár vizet, minthogy ez ideig semmi solvens hatását nem éreztem az ivásnak. De az obstrukció se bántott úgy, mint harmad éve Koritnicán. Az emésztés rendes. A kis piszkos oláh leány, Mari tizennégy éves. Szobatisztogató segéd. De fekete vézna testecskéjével már a legnagyobb lupa.

Bikkszád

1894. augusztus 26.

A legkedvezőbb aranyidő egyre tart. A fürdővendégek száma pedig egyre csökken. Nem hiszem, hogy szept. 7-éig kitarthassam, illetve a vendéglős kiállhassa. Ma távozott Ilosvay László megyei számvevő úr is, ki itt nekem igen szíves jóakaró vezetőm és kísérőm volt. Értelmes, szeretetre méltó ember. Furcsán vagyunk az első benyomással. Az attól nyert rajzot sokszor egészen megváltoztatja a közelebbi megismerés, s az embernek egész más alakja bontakozik ki előttünk.

Pár nappal ezelőtt érkezett ide Schönher apát-esperes Szigetről. Feszés, de értelmes papi ember.

A holnapi bikkszádi búcsúra sereglő népség egy része a fürdő környékét is ellepte. Csudálatos vakbuzgóság. Csak a papoknak jó.

Bikkszád

1894. augusztus 27.

Tikkasztó melegben felkocsiztam ma délelőtt a járási főszolgabíróval, Papp Kálmánnal a bikkszádi zárdába. Tengernyi búcsúzó nép vette körül a zárdát. Tökéletes zsbivásár. Számatalan kocsi, még több ponyvasátor, melyben a legváltozatosabb árucikkek voltak. Mindenféle házi szükségre valók, nyomorult étel- és italneműek: pálinka, csapra vert savanyúvíz, mellette nagy ecetesüveg, sok ember hátán; a zárda közelében ordítózza egy külön csapat, amit ők éneknek neveznek; ott künn vásárolva, hullámozva lányok és ifjak ölelkezve. Egy nagy juhakolban éreztem magamat, oly kiállhatlan bűzt terjesztett a juhvaj, mellyel kereskednek, és a hagyma, mely gyaníthatólag kedves csemegéjük. Néhány leány cifra, mesterséges hajfonatával és ezüstpénz-koszorújával magára vonta figyelmemet. Alig láttam köztök megtekintésre méltó arcot. Híre sincs a sokszor emlegetett oláh szépségnek.

A fürdőben ebéd után a főszolgabíró a mi kedvünkért néhány darabot játszott a zenekarral. Remekül játszottak. Soha Rákóczi-féle nótát ily szépen nem hallottam. Ennek bevezetése a Rákóczi lágyan siránkozó melódiája volt, mely alapja az indulónak, az induló azután következett oly hatalmas erővel és árnyékolással, minővel azt, tudtomra, egy zenekar sem játssza. Ennek a rendkívül összhangzó, szabados játékú bandának primása Fátyol Józsi. Már ma végképp eltávoznak innen.

Bikkszád

1894. augusztus 28.

A lehető legkedvezőbb fényű és levegőjű nap. Ez éjjel pedig tizenegy-tizenkét óra tájban, mint mondják, a legerősebb szélvihar dühöngött, mely fákat is tördelt. Én semmit sem tudok róla, úgy aludtam. Pedig mindig panaszkom, hogy nyugtalanul alszom.

Most már igazán néptelen a fürdő parkja. Kényem szerint élvezhetem árnyas útjait és pihenőt, s háborítatlanul barátkozhatom a Múzsákkal.

Tizenhat község tartozik az Avashoz: 1. Avasújváros, 2. Vámfalu. 3. Felsőfalu. 4. Újfalu 5. Mózsesfalva. 6. Bikkszád 7. Terep. 8. Bujánháza, 9. Komorzán 10. Lekence. 11. Tartóc. 12. Kőszeg-Remete. 13. Túrvekonya és még háromnak nevét nem tudom.

Ma hallom, hogy Vámfalu határában a hegyek közt van egy Büdös sár nevű csudatevő kénes fürdő, gróf Vay Ádám birtoka, mely köszvényes- és bőrbajokban igazán csodákat mível. Példákat említett előttem dr. Ecsedy. A fürdő a legprimitívebb, s a hozzájutás a csinálatlan hegyi úton felette nehéz.

Bikkszád

1894. augusztus 29.

Zivataros éjjelünk volt, nagy dörgés-villámlás és szélvésszel. Eső kevés esett, de reggelünk már egészen nyugodt, félig derengő, napsugáros, bár kissé esőre hajló. A talaj szívós, de nem sáros, a séta kellemes rajta.

Tegnap óta itt van a fürdő tulajdonosa, Szentiványi Gyula, kinek birtoka és lakása Apa községben van. Nagy apponyista. Élénken folytattam vele egy rövid társalgást pro és kontra.

Bikkszád

1894. augusztus 30.

Az időjárás kedvezése nem szűnik. De bizony a vendégek közül jószerivel csak ketten vagyunk már itt: én és a szigeti apát-plébános. Én olvasgatok, s apró verseket írogatok; ő pedig gyakran kínoz közeli szomszédságomban egy harmóniumot, melynek egyhangú sípolása egyáltalán nem alkalmas arra, hogy a Múzsát idecsalogassa.

Bikkszád

1894. augusztus 31.

Tegnap délután három óra tájban a borongós ég egészen beborult. Erős hideg szél kerekedett. Szinte vihartól féltünk. De sem zivatar, sem eső nem volt. Hanem e perctől kezdve megváltozott az idő. Ma már benne vagyunk az őszi komoly, majdnem komor hívesben. A felöltő ugyancsak felkíváncozik reánk, s másképpen hat az egész szép természet, mint még csak tegnapelőtt is. A lombok hullásának ideje még nincs itt, de már fák és virágok a búcsú színét kezdik magukra öltetni. Úgy sejtem, hogy a hátra lévő öt-hat nap már nem sok kellemes órát ígérget itt nekem, s csendes foglalkozás mellett némi türelmet is fog kívánni.

Bikkszád

1894. szeptember 1.

Nem hazudtolta meg magát az idő. Híves lehelete van, kivált reggel, de napközben ma is tiszta, kellemes, őszi mérsékletű. Nem fölösleges a felöltő, de nem is nélkülözhetetlenül szükséges.

A savanyúvízzel nem bírok boldogulni, vagy az nem bír énvelem. Nem használ a pótlék-só sem, melyet reggelenként az első pohárba vegyíték, de mivel kellemetlenül nem érzem magamat, mivel gyomrom is csak emészt úgy-ahogy csendesen, nem nyugtalankodom miatta. Ha meg nem hajt is a víz – amint hogy egyszer sem hajtott meg, mióta itt vagyok –, de úgy látom, a vizeletre különösen dolgozik. Ezt a szimptomát nemcsak magam tapasztalom itt.

Jóleső érzés az is, hogy háborítlanul, egészen magamnak élve járhatok-kelhetek, olvashatok, írogathatok. Több apró verset firkáltam már, s ma bevégeztem azt az ódát is, melyet f. hó 16-án kellene majd elmondanom Nagykaposon, hol akkor Erdélyi János születését az ottani ref. templom falába illesztett márványtáblával fogja jelölni a szülőföld kegyelele.

Egy kis elvonulás, egy kis biztos nyugalom, lám, még a Múzsát is visszacsalogatja hozzám! Pedig már hinni kezdtem, hogy végképp elriadt.

Bikkszád

1894. szeptember 2.

A legszebb őszi reggel. Vasárnap lévén maga a természet is ünnepelni látszik. Ily derült ég alatt időzni e szép fürdői parkban, élvezni az üdítő levegőt, a környező rétek, fák, mezők, hegyek leheletét és panorámáját, a csendes magányt, melyet senki és semmi nem háborít – már ez maga megérdemelte, hogy itt töltssem a hivatal kötelezettségeitől ellopott néhány napot.

Ma megszámláltam rendes sétavonalamnak az ivókúttól kezdődő hosszúságát. Ezerkétszáz lépés. Kétszer járván azt meg egy-egy ivás közben, gyalogolok tehát kétezer-négy száz lépést. Reggelizésig pedig 9600 lépést. De összes sétám naponként négy-öt órát is igénybe vesz.

Bikkszád

1894. szeptember 3.

Hála az égnek! Folyvást azzal kell kezdenem, hogy egyik nap a másikat múlja felül tiszta, kellemes derűtségben. Hiszen voltaképpen a feljegyzéseket is csak azért kezdettem, hogy számot tudjak adni magamnak a naponkinti időjárásról, melyet otthon, mivel augusztus második felében, tehát látszólag elkésve indultam fürdőzni, barátaim zordnak, kellemetlennek jósoltak.

Most már a víz kelően működik nálam. Most kellene még egypár hétig itt maradnom, de csak három napig maradhatok. E hó 7-én felszedem itt a sátorfát.

Bikkszád

1894. szeptember 4.

Rendkívüli idő. Szinte félelmesen szép és meleg. Esőt jelez a levelibékák sűrű brekegése. A verebek a porban fürdenek. A hangyák úton-útfélen előbújnak, és nyugtalanul futkosnak. A távol hegyek közelebb jöttek hozzánk.

Most hallok, hogy itt egyik közeli faluban, Túrvekonyán, gróf Vay Ádám birtokán egymás közelében három-négy oly savanyúvíz-forrás van, melynek vize mind különböző tartalmú: bikkszádi, parádi, virki, brébi vagy mi. De közhasználatnak átengedve nincs. Nem engedi a gróf önfejűsége és szűkmarkúsága.

Bikkszád

1894. szeptember 5.

Ez éjjel csakugyan megérkezett a csendes eső. A már igen eltikkadt és kiszáradt föld és mező megázott. De azért most az utak járhatók, a levegő kellemes üde. Olykor a nap is kitekint a felhők közül, bár a borús ég még több esőt látszik ígérni.

Nem lesz esőnk. A leggyönyörűbb üde napunk volt, az eső után még kellemesebb, mint egyébkor. Most este van. A lég nyugodt, enyhe. Az ég csillagos.

Bikkszád

1894. szeptember 6.

Szinte vétek itt hagyni ezt a szép időt, melynek harmadfél hét óta nappal egyetlen zord órája se volt. Ma is a legkellemesebb. Az ősz kezdetét nem is a levegő, hanem az itt-ott már sárguló falevelek mutatják.

Most már csak négyen tesszük az egész fürdői közönséget: egy ref. néptanító Börvelyből, egy ifjú kereskedő Nagykárolyból, Dálnoky Károly borsodi társam Nyékről és én. Holnap délután mi is útra kelünk, s a fürdőigazgatóság eldandolhatja, hogy „puszta a Béla udvara”.

Bikkszád

1894. szeptember 7.

Pár óra múlva indulok innen. Az idő kitartott mind e mai napig. Az éjjel meglehetősen szapora eső esett, mely még ma reggel sem szűnt meg egészen. Most dél felé nekiindult, a szél, és a nap erősen küzd a szakadozni kezdő fellegekkel.

Rossz éjjelem volt. Úgy hiszem, a versírással való foglalkozás izgatott fel. Fájt, hol fájni szokott, s aluvásom fel-felrebbenő, nyugtalan volt. Tehát még az ilyen élvnek is meg kell adni az árát.

Nagy meglepéssel távozom. Többet, szebbet, jobbat, mint amiben itt tizenyolc napon át részesültem, kívánva se kívánhattam.

Könnyezett az ég, midőn ide jöttem, könnyezik, midőn eltávozom. De amely idő e két könnyezés közt esik, rám nézve az öröm mézes heteinek bátran beillik.

Nem viszek több egészséget, mint amennyit hoztam, de viszek kedves emléket, magammal meglepédest, és ami ezt neveli, néhány itt született költeményt.

1894. szeptember 14.

Hosszabb távollét után ma vagyok itt először. Három hetet töltöttem a bikkszádi fürdőben oly kedvező körülmények között, mintha csak a régi próféták módja szerint szövetségre léptem volna az Úristennel. Megjött ott munkakedvem, elevenségem; dolgoztam eleget, ami jóleső nyugalmat okozott, s felköltötte bennem némileg a régi önbizalmat is, hogy megvan még bennem a munkaképesség, csak egy kis pihenés, csak egy kis határozott akarat szükséges. Elkészítettem mindent, el az Erdélyi János emlékezetének szentelni óhajtott sorokat is.

Egyebek közt az sem csuda az én koromban, ha emlékező tehetségem nem oly erős már, mint valamikor volt, ami nemcsak abban nyilatkozik, hogy egy vagy más tárgy, esemény vagy név nem jut eszembe hirtelen, de abban is, hogy amit könyv nélkül meg akarok tanulni, nehezen ragad meg emlékezetemben, és a tudás soha sem biztos egészen. Azt hiszem, ez is másképp volna, ha szigorúan fegyelmezném magamat, ha Arany János példáját követve gyakran tartanék emlékezet-gimnasztikát, s üres időmben verseket vagy egyebeket pontosan bemagolni próbálgatnék.

Tegnap mintegy négyezer emberből álló katonaság volt elhelyezve e kisvárosban. Az egész községnek tábor kinézése volt. Még a kutak vizét is fenéig kifogyasztotta a roppant embertömeg. Ma reggel vonultak el innen zeneszó mellett a nagy hadgyakorlatokra Balassagyarmat felé, hol a király főhadiszállása van. Fényes élet, de rabszolgaélet, melyet bizony kevéssé enyhít annak tudata, hogy a nemzet védelméért történik, s éppen nem méltányol a nép, mely annak különböző terheit viseli. Szegény katonáink a lerogyásig kimerítő gyakorlás közben még éjjeli szállást is erőszakkal voltak kénytelenek kicsikarni néhol a magyar községektől.

A „Háringer kör” kinyitása.

*Germány kör
kinyitása.*

EMLEKLAPOK.

*

ERDÉLYI JÁNOS
NAGYKAPOSI EMLÉKTÁBLÁJÁNAK LELEPLEZÉSE
ALKALMÁBÓL.

*

1143. rca

AZ IRÓNÁK ÉS SZÜLŐHÁZÁNAK KÉPÉVEL.

*

KIADJA A „SÁROSPATAKI LAPOK.”

Ára 30 kr.

EV. REF. FOGYMN.
KAZINCZY ÖNKÉPZŐKÖR
SÁROSPATAK

A lista jövedelemből a sárospataki „Erdélyi kör”-ben „Erdélyi János pá-
lyádj” alapították.

*

SÁROSPATAK.

Nyomtatta Steinfeld Jenő, az ev. ref. főiskola betűivel.
1894.

5. kép. A Lévy-beszédet és az emlékódát tartalmazó ünnepi kiadvány

Látogatásom fő tárgya, apám, anyám nyughelye csinos rendben van. Érző szívvel, gondolatokba merülve álltam mellette, s mintegy üdvözöltem őket a hosszú távollét után. Nem tudom, vajon igazán nem kegyeletesebb-e az újabb időkben ismét divatba jönni kezdő halottégetés, mely megmenti az élő és emlékező embert attól, hogy a sírboltban senyedő koporsókra s azokban kedveseinek visszaretentő módon enyésző maradványaira gondoljon! Mert alig lehet az emlékezetet eltiltani attól, hogy midőn az elhunytak életével, szellemével s földi alakjával foglalkozik azok sírja felett, egyszersmind élettelen testökre is ne gondoljon, mely ott lent a sírban már „férgék eledele” vagy éppen egypár szétmálladozó csontdarab.

1894. október 1.

Alig egy hete jártam itt; most ismét itt vagyok komor hideggé vált, esős, sáros, őszi időkben. Még csak kedveseim hamvaihoz sem járulhatok. Délután jöttem ügyes-bajos, halaszthatlan dolgot (földünk haszonbérbe adását) végezni, s most már késő este ülök itt íróasztalom felett, hűs levegőjű kedves szobámban. Ha itt vagyok, mindig csak velök foglalkozik elmém; úgy érzem, mintha körültem lebegnének, s minden lépésemet és gondolatomat figyelemmel s szeretettel kísérik. Sokszor merengek velök együtt a régmúltakon, sokszor tőlök kérek tanácsot a jövőre nézve. Most is feléjek fordul révedező lelkem egy igen fontos lépésnél, melyre mintegy kényszerítő hatalommal szólítanak legközelebb a körülmények. Megtegyem-e, vagy ne? Helyesli-e jó édesanyám szelíd, aggódó lelke, vagy féltő gond dal inkább óvni kíván engem attól? Mit mond rá az én tiszta látású édesapám, aki az én előmenetelemnek és dicsőségemnek jobban tudott örüvendezni, mint a magáénak? Egyeznek-e mind a ketten a tanácsra nézve, s ha nem, melyiket kövessem? Rájok hallgatva miképp hozzam összhangba a szívet az ésszel?

Az alispánságról van szó, mely a főispáni változás folytán bekövetkező eshetőségek közt valószínűleg fel fog nekem ajánlatni a közelebbi napokban. Ingadozom az ellenző hajlam és bizonyos köteleességérzet hullámzása közt. Anyagi előny vagy dicsvágy tekintetei távol állnak tőlem, sőt a közjó érdeke sem ösztönöz. Olyan valami borong előttem, hogy ezen utolsó s úgyszólván csak rövid időre számított szolgálattal talán tartozom még Borsod vármegyének. Meglátjuk! Ha csakugyan úgy lesz, s ez utolsó felvonásnak is kedvez a szerencse, rám nézve az lesz egy titkon sajgó érzés, hogy állásom és működésem szemlélésében az én alvó szüleim már nem gyönyörködhetnek.

Mikor itthon vagyok – mert nekem még mindig itt van az „itthon” – így esténként már olvasmány híján vagy változatosság kedvéért az Új Testamentomot olvasgatom. Sok minden apróság emlékeztet abban órájok. Anyámra emlékeztem, midőn Jakab apostol levele ötödik részének 13. versét olvastam: „Szenved-e valaki ti köztetek? imádkozzék. Öröme vagyon-e valakinek? énekléssel dicsérje az Istent.” Minden bajában, testi és lelki szenvedéseiben csak egy volt az ő orvossága: mindig az imádság, csak az imádság!

1894. november 2.

Halottak emléknapja van. A tiszta, derűs reggel kemény faggal köszöntött be. Első hírnöke a küszöbön álló télnek. A tegnapi estvéli ájtatoskodók kegyeletjá-

tékát is elrontotta a dühöngő északi szél a temetőkertekben. Koszorúikat csak letehették a sírhalmokra, de a mécsek és gyertyák lobogását, melyeket az enyészet birodalmának megvilágítására gyújtogattak, eloltotta a szél. Mintha csak jelenteni akarta volna, hogy nem szívesen tűri ezt a hiábavalóságot vagy hiúságot, mellyel az élők a holtak címe alatt a magok önzésének és az uralkodóvá lett divatnak áldoznak. Mert hiszen csakugyan hitvány dolog az, hogy éppen csak ezen a napon társalogjunk kedves halottainkkal, az év többi napjait pedig nélkülök töltsük. Az én kedves halottaim mindenütt és mindig velem vannak. Vigasztalnak, intenek, tanácsolnak, s cselekedeteim felett tetszésöket vagy nemtetszésöket nyilvánítják. S e tekintetben nekem mindennap halottak napja van.

Tegnap estefelé, midőn kimentem sírjokhoz, a kerítés rácsozatára akasztva egy bomladozó télizöld-koszorút találtam. Valamelyik unoka hódolt vele. De réám a maga egyszerű tisztaságában és csendes némaságában inkább hatott maga a sírhalom, melynek régebben már fonnyadó pázsitját, mintegy búcsúképpen, ismét a legüdébb zölddé varázsolta az ősz nyájas lehelete.

*Midőn a sírokat
Zöld pázsitba vonja
Az őszi természet
Édesanya-gondja,
Körös-körül bánan
Haldoklik az élet;
Üde színe csupán
Itt játszik még véled.*

*Élet az enyészet
Gyász birodalmában
Mennyei biztatás
Föld néma porában;
Könnyedet elsírod,
A szív könnyen feled,
De van, ki örködik
Halottaid felett!*

1895. február 16.

A múlt évi november 2. óta mai napig nem láttak engem sem e lapok, sem ez a kegyelet által megszentelt kis hajlék. Alig történt a harminc-negyven év óta csak egyszer is, hogy ily huzamos ideig maradtam volna távol tőle. Nagyot fordult velem a sors kereke. Nyakamba akasztották az alispáni hivatalt s annak díszéül még a „Vaskorona-rendet” is. Ki kellett állanom mind a kettőnek fásztzó izgalmait, a dicsőítettét, a tömjénfüstöt, melyekhez teljességgel nincs alkotva az én gyomrom. Tűrnöm kell, hogy vénségemre divatba jöttem, hogy megrozszant vállaimra fiatal erő terheit rakják. Mind a dicsőséget, mind annak terheit a ti sírkövetek lábánál teszem le, édes jó öreg szüleim! Látom tisztos, jóságos arcotokon a szeretet büszkeséget, örvendezését, biztatását – érzem fölöttem folyvást örködő szellemetek áldását.

Seine kaiserliche und königlich-apostolische
Majestät haben mit Allerhöchster Entschliessung
..... 19. J. M. Euer Hochwohlgeboren
in Anerkennung der würdigen Person würdevollen
Tätigkeit und nützlichen Dienstleistung, wie ebenfrucht
auf dem Gebiete der öffentlichen Anstalten und der
Literatur neuerbarmen Verdienste den österr.
kais. Orden der eisernen Krone III. Classe mit Verleihung
der Krone allerniedrigst zu verleihen geruht.

Es gebe mir die Ehre in den Anlagen die
entgegenstehende Entschliessung und ein
Hilfsstück mit dem Aufhänge zu versehen,
den mitfolgenden Revers Inhalt mit einzufügen,
die unten beigefügt ein Entschliessungsgesuch
liegt gelohnen lassen zu wollen.

Wien, den 22. December 1894.
Von der Kanzlei des österr. kais. Ordens der eisernen Krone
Der Ordens-Schatzmeister
H. v. A. v. Kliffing

An Herrn
den Herrn Wien-Gesandten des Borsoder Comitat,
Joseph Léway,
Hochwohlgeboren.

6. kép. A Vaskorona-rend okirata

Ma éppen édesanyám névnapján jegyzem ide e sorokat. Míg élt, nem volt szokásom különösebben megemlékezni erről a napról. Most, mikor ő már nincsen többé, ez is rá gondolni késztet, s becsesb előttem, mint a többi nap; minden értéktelen apróságot is drága emlék gyanánt őrzünk a halottól, akit életében fölötte igen szerettünk.

1895. március 17.

Elfoglalt és lebilincsel engem az új hivatal. Nem éreztem, sőt nem is láttam annak apró terheit, míg szemem előtt s az én nem csekély közreműködésemmel látszólag könnyedén viselte azokat a volt alispán. Igénybe veszi minden erőmet a közigazgatás vezetése, úgyszólván technikája anélkül, hogy valamely nagyobb szabású tervek és javítások fogamatba vételére gondolhatnék. Szüntelen nyugtalanság háborgat a reám váró teendők miatt. Sok körülmény van, amely megbénít. Számos ok személyekben és dolgokban, amely miatt nem érezhetem magamat fesztelenül a hivatalos tevékenységben. Teszek, amennyit legjobb erőm és akaratom szerint tennem lehet. S megeléjelem, ha öntudatom vádolni nem fog.

Igazán csak szöknöm kell már ide is, ha egypár órát akarok e csendes kis „fészekben” szentelni a kegyeletnek. Egykor azt hittem, hogy e megszentelt magányban megújult erővel fogom kibontogatni lelkem szárnyait, s megáld a teremtő munkásság, és hozzám szegődik az égi Múza – azon dicsőült szellemek védelme alatt, melyek e hajlékban állandóan itt lebegnek körültem.

Nem úgy történt. Csak futólag, csak elröppenőben tölthetek itt hosszú időközönként néhány órát, mely arra sem elég, hogy hangulatba s olvadásba ejtse lelkemet, még kevésbé elég arra, hogy szabályos alakba öntse a lélek hullámozását. Így aztán az itt mulathatásom nem egyéb, mint ismételt óhajtozás azon állapot után, melyről álmodozom, hogy itt azt megérni szeretném. Amiket ezekre a lapokra jegyzek, nem egyebek, mint sebtében írott ötletek. Egyszerű jelzései annak, hogy mikor jártam itt látogatóban. Pedig forrón óhajtottam, hogy itt, e lapokon rójam le szívbeli tartozásomat, itt rajzoljam élethíven, szerető szívem teljes melegével az én öreg szüleim alakját. Philemont és Baucist, kiknek poraiból szent fa nőtt, kunyhójokból pedig templom lett. Mert ha életök hosszú folyamára visszatekintek, oly vonzó családi kép tárul föl előttem, melynek megörökítése művészi ecsetre is méltó volna, melyben csak az igazságot kellene híven tolmácsolni, s kiragyogna abból a legszebb költészet. Burns nem dalolt meg annál szebbet *A kunyhó szombat estéjében...* Két egymást szerető fiatal szív, az egyszerű magyar nép sorai-ban, nagy szegénységgel küzd a pálya kezdetén; de zúgolódás vagy csüggedés sohasem gyötri őket. Napról napra áldja szorgalmukat a gondviselés. Csapásokkal is látogatja őket, különösen gyermekeik elvesztése által. Mélyen és sokáig tudnak fájlalni, de tudnak Istenben bízni, hinni és megnyugodni is, s felszaradt könnyeik után újra felveszik a napi munka terhét, s remélve hordozzák azt tovább. Jólétök gyarapodik. Családi örömeik állandóbbak lesznek. De a boldogságnak nevezhető jólétben is változatlan marad erényök, vallásosságok, egyszerűségek, munkásságok. S midőn a késő vénség koronája díszíti őket, nélkülözést nem ismerve, áldott függetlenségben látja telni napjaikat ez a kedves kis hajlék, öregülő gyermekek, sarjadó unokák és dédunokák meg-megjelenő koszorújától környezve, szeretve és tisztelve az egész községtől, mely bennök az *Ó Testamentom* Istentől kegyelt tisztos pátriárkái szemléli... És végre a halál?... Óh, hiszen annak végre is el kellett érkeznie s bezárnia a hosszúra terjedt szép életet! De minő halál volt az, Istenem! Anyámnál a búcsúzó lélek küzdelmei között is imák rebegése, zsoltárok suttogása közben történt mennybemenetel... Apámnál az öntudatosan halni vágyó, halni

akará szívnek néhány nap alatt csendes elégése s végső lobbanása: mind a kettő-
jöknek a mi szemünk előtt, úgyszólván kézen fogva, egyszerre való elköltözése
amaz ismeretlen világba.

Ha én mindezt úgy tudnám leírni, lerajzolni, amint valóban volt s amint ér-
zem, amint lélekben látom és megörökíteni óhajtom!

1895. április 14.

Húsvét ünnepe van vagy volt ma. Mert soraimat éjjeli csendességben írom.
Az ájtatoskodók igen népes tömegével együtt vettem részt ma reggel az ünnepi isteni
tisztelőben és az úri szent vacsorában. Minden úgynevezett sátoros ünnepen
így és itt Szentpéteren gyakorlom ezt sok-sok évtized óta.

Szinte a mennyezetet hasogatta a gyülekezet buzgó éneklése, kísérve az orgo-
na összhangzatos zengésétől. Most is éppen oly nyers és vontatott az, mint azelőtt
régen. Az orgona nem szelídített, nem simított, nem szabatosított rajta ez ideig.

Délután a sírhalmot látogattam meg. Szép rendben s már a tavaszi zsendülő
pázsittal borítva találtam. Merengve álltam mellette. Leszállott gondolatom egy
pillanatra a sírbolt üregébe az ő koporsójukhoz és csontjaikhoz. De riadva rö-
pent onnan vissza, s aztán velök mint élőkkel foglalkoztam. A húsvéti ünnep
eszembe hozta a feltámadás eszméjét s azzal összeköttetésben apámat, anyámat.
Apám sosem hitte azt; őnála az ész hatalmába kerítette a hitet. Anyám nem merte
nem hinni; őnála mindenható volt a szeretet és az Isten. Apám azt mondta: amint
születésem előtti lételemről semmit sem tudok, éppúgy nem lesz halálom után
semmi öntudatom. Anyám így szólott: a teremtő Isten intézi dolgomat, én őbenne
hiszek, ő nem engedi, hogy megsemmisüljek. De azért mind a ketten egyforma
buzgósággal imádkoztak életök végéig, s ez az élet éppen nem annak volt kinyo-
mata, hogy a sírnál mindennek örökre vége van.

Mindig úgy térek vissza hamvaik mellől, mintha kibeszéltem volna velök
magamat. Félig-meddig megkönnyebbülök, de azért minden bölcsességem és haj-
lott korom dacára sem tudom megnyugtatni és elcsitítani szívemet, mely utánok
szünetlenül sajog, s maga körül mindinkább érzi a hideg ürességet!... Pedig meny-
nyi baj, mennyi zaj, mely tőlök erőszakkal el akar vonni: s mégis, ha lelkem egy
percnyi szünetet talál, mindjárt csak az ő eltűnt alakjok mellett állapodik meg.

1895. április 15.

Sétálgatok kertemben a szép tavaszi nap reggeli verőfénye mellett. Gyönyör-
ködve nézegetem pár évvel ezelőtt ültetett gyümölcsfácskáimat, melyek már ébre-
dezni kezdenek duzzadó rügyeikkel. Némelyik gyümölcsöt vagy legalább virágot
ígér a rügy gömbölyű, teljes fakadásával, némelyiknél meddő jövőt sejtetnek a he-
gyes, vékony bimbók. Egyik tövétől tetejéig ép erőt és egészséget mutat másik
látható vagy láthatatlan baja miatt sínnylik, s talán nemsokára veszendőbe megy.

Kertem fácskái, bennetek tükröződik az emberi élet!

Délután sietnem kell vissza a hivatal vezetéséhez. Ezt a néhány órát sem tölt-
hetem itt nyugodtan. Mindig visszaságott a fülem a vármegyénk alsó részein dúló
vízárdat miatt. Miképp fordultak ott tegnapelőtt óta a viszonyok? Csökkent-e

vagy fokozódott a veszély? Nincs-e vagy nem volt-e ott szükség az én személyes jelenlétemre, melynek elmulasztása miatt már most is nem egy oldalról hallok észrevételt? A mentés munkája körül lényeges hasznót, tudom, nem tehettem volna, nem többet, mint mennyit a járás főtisztviselője tett, de talán eggyel kevesebb ok lett volna a kifogásra, melyet most némelyek keresve keresnek. Megtörtént. Hiszem, hogy amiatt a vész se nem nagyobbodott, se nem kisebbedett.

1895. május 5.

Bizony reám férne kipihenni néhány csendes, nyugalmas napon a különböző fáradalmakat. Még a múlt hó 18-án, 24-25. és 26. napjain meglátogattam az árvíz által károsult Tisza-menti tíz községünket. Az okozott kár mérveivel és az áradás különösebben vesztes irányával most már tisztábban lehetett megismerkednünk, s alaposabban megvigasztalhattuk a lakosokat bizonyos segély ígéréseivel. Izgató és fásasztó látogatás volt. Együtt tettük az utat főispánunkkal. Mennyit válthatunk be az ígéretből, az az igénybe veendő segélyforrásoktól függ. Az is ér valamit, hogy néhány romba dőlt vagy dűlő félen lévő ház szegény lakóinak 495 forintot kiosztottam.

Nyugalomról s kipihenésről azonban szó sem lehet. Tegnap este jöttem ide, holnap reggel visszatérek. A tavasz már teljes pompájában kiontott a fák virágait. Alma- és körtefácskáimat fürtökben ékesíti a piros és fehér virág. Baj, hogy vannak olyanok is, melyekből már kialudt vagy kialudni készül az élet. Úgy látszik, pótlásra minden esztendőben szükség lesz. De hát maga a gondozás és küzdés eme folytonossága is ad egy kis örömet s egy kis reményt. S efféle külső babrálás kétszeres értékű akkor, midőn zsibbadt szellemünk önmagához méltóan foglalkozni, meglankadt képzeletünk fent a magasban repkedni már nem képes.

Természetes – tudniillik nekem természetes –, ha ide nem írnam is, hogy első gondom volt a mai vasárnap reggelén kisietni szüleim sírhalmához, s lélekben társalogni néhány percet az ő feledhetlen alakjokkal!

Itt ebben a kegyelet által megszentelt kis hajlékban, mind mindig, most is az ő szellemök leng körültem... Előttök, tudtokkal cselekszem és gondolok itt mindent... A jövő hét nem közönséges alkalmakat nyújt nekem az élvezetre, jobban mondva az izgalmakra. Egyházkerületi gyűlés Miskolcon, akadémiai ülés és ünneplés közgyűlés Budapesten, s ugyanott folytatása egy évek hosszú sora által hamuba temetett szikra élesztésének és lobogásának. Vajha azok az őrszellemeik mindenütt kísérjenek és óvjanak!

1895. május 29.

A főszolgabírói hivatal látogatása közben vagyok itt. Tegnapelőtt Putnokra s tegnap onnan Ózdra mentem, s ott végeztem; a mára virradó éjet itt töltöttem, s most innen Edelénybe rándulok hivatalt vizsgálni; este a nyolc órai vonattal vissza a központba. Mindenütt látok jóakaratot, egy kis igyekezetet is, de az eredmény rend, pontosság és intézkedés tekintetében mégis kevés. Kevés az eszköz is, melylyel ezek a tisztviselők dolgozni kénytelenek.

Sírhalmunk homlokzatának egyik felén, a sírkő lábánál egy gyönyörű kék liombokor virít. Meghatva szemlélttem, és megáldottam.

1895. június 2.

Pünkösöd első napját a mai napon itthon töltöttem: szent foglalkozással reggel és délelőtt itthon és a templomban, hol úrasztalához is járultam. Azon könyvnek együgyű pünkösdi tanítását és imádságát olvastam, melyből apám, anyám szinte hetvennyolc évig imádkozott, melynek minden levelén most is ott van még az ő kezök nyoma, melynek címlapjától is megfosztott elején apám hűségesen feljegyezte az övéinek születési és halálozási idejét, évét, havát, napját, sőt óráját is, egyikről-másikról némi kis nekrológot, a halotti énekeket stb. Ez a könyv a Szikszai György *Keresztyéni tanítások és imádságok* című régi könyve: Elöljáró beszédjéből „a keresztyén olvasóhoz” csak a két utolsó levél van meg ily bevégzéssel: „Írtam Makón augusztusnak 21-dik napján 1785-dik esztendőben”... Különösen édesapámnak volt ez kedves könyve. Reggeli és estvéli imájokat azonban mind a ketten Filep Mihály egykori miskolci tanulótársam és barátom *Buzgóság oltára* című imádságos könyvéből olvasták. Az ájtatos hang, a világosság, melegség és rövidség megkedveltette velök ezeket a könyörgéseket. A könyvecskét ismételve is én szereztem nekik.

7. kép. Lévay Péter imádságkönyve, a „Szikszai”

Forgattam az *Új Testamentomot* is. Gyakran előveszem, mikor itthon munka nélkül vagyok, s Renan és Strauss után is sok élvezetet és tanúságot találok benne. Magasabb fórumra bízom annak eldöntését, vajon ezen dolgok vizsgálatával az észnek vagy a hitnek van-e igaza.

A délutánt már bizony nem a régi jó keresztyének szokása szerint töltöttem. Nem az ég foglalta el szívemet és lelkemet, hanem a föld. S holnap, ha idő és körülmény engedi, folytatni fogom, ígéretemhez képest, a test örömeinek való áldozást a tenkepusztai erdőben a Sajó partján, hol jó barátaim, hosszú előkészületek után, némi tavaszi mulatságot rendeznek. Most (este) a nyugati égboltozaton erősen borul és villámlik, s olykor egy-egy kövér esőcsepp is hullong. Nem bánám, ha egy sokaknak nagy örömet okozó eső miatt elmaradna a mi néhányunk öröme!

1895. június 30.

Csak futva, csak pillanatokra jelenhetek meg ebben a kis „fészekben”, ahol huzamosan és nyugodtan lenni szeretnék. Zaklat és hajtogat a hivatalommal járó mindenféle baj és törődés, melynek sosem lesz vége, mely ha még sokáig tartana, látom, fölemésztené anélkül, hogy az elért siker miatt méltó volna a fölemésztyődés. Előre sejtettem ezt, mikor a körülmények kényszere alatt a vármegye közgazgatásának élire állottam. Engedtem a minden oldalról jött, különböző természetű nyomásnak, s most egy félév után itt állok elkedvetlenedve, önmagammal, viszonyokkal és emberekkel elégedetlenül, s azon szilárd eltökéléssel, hogy az év végén minden bizonnal lerázom magamról a hivatal nyűgeit, s „jól megérdemlett” nyugalomba vonulok.

De vajon valóban nyugalom lesz az ezután következő pusztá idő? Vajon te is, drága kis hajlék, nyújtod-e nekem azt az enyhületet, azt a csendes „munkás” elvonulást és szeretetet, melyet most tőled még remélek? És te is ott a hegytetőn hallgató sírhalom, nyújtod-e nekem azt az erőt és biztatást, melyet vár és remél közlelben a benned nyugvók iránt folyvást égő szeretetem és kegyelemem?

Bármint legyen, le kell, le fogok lépni erről a gyötrelmes színpadról. A többi az Isten kezében van!

1895. július 7.

Ma szeretnék megválni, nem holnap. A hátralevő fél év egy örökkévalóság-nak látszik előttem. De a búcsúvételben is meg kell tartani bizonyos illendőséget: elvárni az alkalmas időt, és derült arccal zárni be a harminc éves pályafutás ajtaját... Az év végén nyújt nekem erre alkalmat az általános tisztújítás, melynek jeöltjei közül egész csendességben fog kimaradni az én nevem.

Valóban érzem erőim hanyatlását. Fiatalabb vállakra s élénkebb becsvágygal bíró léleknek valók ezek a terhek. Engemet lenyomnak és szertezilálnak ezek anélkül, hogy reményemet és önérzetemet táplálnák, sőt ez utóbbit igen gyakran még érzékenyen sértik is. S miért? Cui bono? Mikor nem hiszem, hogy én ezzel a közügynek hasznos szolgálatot tehetnék.

Aztán – hála az égnek! – a kényszerítő szükség sem szorongat. Az a kevés, amit hosszú életemben takarékosággal gyűjtöttem és az, amit a vármegyétől szel-

lemi és anyagi hozzájárulással kiérdemeltem, elég lesz az én egyszerű életmódom mellett arra, hogy a még hátra levő kevés idő alatt anyagi szükségemet ne szenvedjek. Csak testi egészségemet, kedélyem összhangját, szellemem rugékony erejét tartsa meg a gondviselés, s adjon nekem koromhoz illő bölcsességet és nyugalmat, s úgy vezérelje életemet, mint apámét, anyámét a sírig vezérelte áldó keze!

Most is csak futólag, úgyszólván éjjeli szállásra betérve időzöm itt. Holnap reggel visszatérek a székhelyre. Végzek némely sürgős ügyeket. Rendbe hozom dolgaimat, s két nap múlva indulok Turzófüredre. Egypár hét alatt ki akarom pihenni egy fél év fáradságait; legalább valami kis új erőt gyűjteni újabb fáradságokra.

Turzófüred

1895. július 11.

Tegnap esti hetedfél órakor érkeztem ebbe a kis hegyi zugfürdőbe, melyet harmadévi itt mulatásomból már jól ismerem. Most is, mint akkor, nem a mulatás, élvezetvágy, hanem a pihenés vágya vonzott ide. A több idő óta uralkodó esőzés ide is elkísért. Becsületos permeteg üdvözölte megérkezésemet, és az az egykét ismerős, akiknek némelyike régi-régi fiatalkori emlékeimet ébresztette föl. A szerény, vagy jobban mondva szegény fürdőhely két év alatt alig változott valamiben. Egy nagy épülettel, a „Budapesttel” szaporodott, de egyébként sétaútjai, szobái stb., amint látom, mind a régiek, s rendben és tisztaságban, kényelemben és ellátásban semmi haladás. Ámítja magát az, aki ily kezdetleges fürdőcskébe azzal a reménnyel vonul, hogy itt az élet olcsóbb, nyugalmasabb és lakályosabb. Talán az az egy, tréfának is beillő előnye van, hogy kevesebb lévén az emberi forgalom, a természet üdítő, szabad és fertőzetlen levegőjéből több jut egy-egy emberi tüdőre.

Az időjárás mai napra is megtartotta tegnapi jellegét. Reggel lanya eső esett. A sétautakon alig lehetett látni egy neki bátorodott sétálót. Az is két-három nő volt mindössze. Most dél felé derengeni kezd. Küzd a nap a szomorgó fellegekkel. Olykor ki-kibúvik közülök, s reménnyel kecsegtet. De azért mégsem hiszem, hogy oly különös és ritka kegyben részesítsen, mint tavaly Bikkszádon, ahol az én odaérkezésemmel a tartós esőzés azonnal megszűnt, s csaknem húsz teljes napon át felhőtlenül ragyogott felettünk a legszebb augusztusi ég. Kíváncsi vagyok rá, mint fog itt bálni velünk Jupiter Pluvius!

Turzófüred

1895. július 12.

Úgy látszik, nemigen bánik velünk kegyelmesen. A tegnap felettünk szomorgó és dübörgő felhők éjjeli vendégül is itt maradtak a körülöttünk fekvő hegyek tetején. Kiontották haragjukat, s álmunkból is felzavartak. Az egész napunk szeszélyes volt. A lég esőpárávalelve, csak néha tört át rajta egy-egy fénysugár. Sőt éppen ebéd ideje alatt egyszerre úgy nekizúdult a hirtelen kövércseppű zápor, hogy az étterem fafedőléke úgy kopogott, mintha jégeső verte volna. Délután mégis használhattuk a sétavonalat.

Elnéztem a szomszéd völgyben meghúzódott szegény tót nép elszórt viskóit. Mily szűk tér, mily sovány föld a megélhetésre! Az égbe nyúló meredek hegyek néhány termő göröngye táplálja őket. Itt-ott a bánya és fürdő körül időnként némi csekély kereset, mégis családostul fenntartják magukat, gyermekeik szaporodnak, s még akad köztök egy-egy jól tápláltnak látszó, csinos leányarc. Pedig fő gazdaságuk egy tehénkéből áll. Ez így a fürdőzési rövid idő alatt, mint hallottam, napokint 60-70 K-t jövedelmez nekik. A test maga kevéssel beéri, ha a vágy és a képzelet többre-többre nem ingerli. És valami kis vékony sugárkát e homályos zugba is vet a vallás és a műveltség hatalma.

Turzófüred

1895. július 13.

Ma bizony szépen múlt el ez a nap. A többieknek méltó folytatása volt. Csaknem szünet nélkül szakadt az eső, hol sűrűn zuhogó, hol lanyhán permetező cseppekben. Ilyenkor a rideg és kényelmetlen szobákba van beszorítva a vendégsereg, s elmélkedik mogorva némaságban afelett, hogy vajon mulatni vagy sanyarogni jött-e ő ide? Ha még néhány napig így tart, úgy hiszem, a megszökés gondolatával is nem egy foglalkozik közöttük.

Nekem itt is zavarja nyugtomat az otthoni hivatalos ügyekre való emlékezés: a végzendők sokasága, a mulasztások helyreépítése, a felmerült új csapás (a sajlóadi fenékgát elpusztulása) és sok egyéb, amely miatt kérnem kell az időt, hogy csak repüljön sietve, és szállítson engem minél gyorsabban ez év végére, ahol vállamról lerázódnak talán ezek a terhek!

Turzófüred

1895. július 14.

A mára virradó éj egyszerre nagy hideget hozott. A kettős takaró alatt is ugyancsak érezhető volt a hirtelen légváltozás. Reggel az ablak vastag izzadsággal volt bevonva. És csakugyan megváltozni látszott az időjárás. A mai nap eső nélkül múlt el. A lég híves, szeles, az ég kissé borongós, de többnyire napfényes volt. Holnap különben is holdváltozás lesz: utolsó negyed. Ettől időváltozást szoktak remélni kivált ott, ahol, mint ez is, igen nagyon óhajtják azt. A fürdővendég-sereg szinte fellélegzett a mai tűrhető nap biztatásától.

Amint délután a szokott fizetést teljesítettem, az igazgatónő (mert itt az igazgatói tisztet egy csinos, derék nő viseli) azon kérést intézte hozzám, hogy könyveim közül néhány könnyen nélkülözhető darabbal majd ajándékoznám meg a turzófüredi alakulófélben lévő könyvtárat. Még alig van néhány szedett-vett darabjok. Méltányoltam és buzdítottam a kezdeményt, s ígértem, hogy hazatérvén szétnézek könyveim közt, s elküldöm neki az elküldhetőket. Pár nap múlva magam is oly helyzetbe jutok, hogy valami olvasmány után kell nézmem, mert nem hozhattam magammal elég könyvet a csomagolás alkalmatlansága miatt: mindössze is egypár szabályrendelet van itt, melyet már átvizsgáltam és javítottam, egypár kötet vers, melyet bírálni akarok és három kötet Shakspere-fordítás, melyet

nem a magam számára hoztam. Pedig még teljes tizennégy napig maradok itt, s addig éheztetni a lelket mégiscsak áldatlan fürdői mulatság lenne.

Turzófüred

1895. július 15.

Folytatom az időjárás jelzését. A mai egész nap szépen kitartott. Derült, sőt délután már meleg is volt. A vendégsereg kívül a szabadban forgott. A csekély mérvű sétavonalak megnépesültek. Én egypár nőismerőssel Gölnicre rándultam le. Az út oda fél óránál többet alig vett igénybe. Semmi különös szükség nem vitt oda. Egy üveg tintánál egyebet nem vettem. Friss édestej ozsonnát kaptunk egy magánháznál. Ennyiből állott az egész.

Turzófüred

1895. július 16.

Napunk kedvünk szerint folyt. Nem volt felhő nélkül, de általán véve eléggé fényes, eléggé meleg volt, úgyhogy felöltőre még alkonyat felé sem volt szükségünk. A vendégek is egyre szaporodnak. De köztük eddig még egyetlen ismerősre sem találtam. Miskolcon létemben hallottam, hogy onnan is készülnek ide néhányan. Még senki sem érkezett. Társaságom még mindig csak a régi kedves két hölgyecskémre szorítkozik. Az elég is nekem, ha ugyan bizonyos tekintetben nem sok!

Ma velük a közeli hegytetőre sétáltam föl, hol a fennsíkon néhány szétszórt nyomorult faházat találtunk. Azok legszélsőjében lakik Mértén József sajdkazai születésű fiatal erdőőr, kivel idelenn már előbb találkoztam. Gölnicbánya szolgálatában áll. Jászórról jött ide két évvel ezelőtt. Ezelőtt vagy tíz évvel, mint besorozott katona, Kassán megismerkedett feleségével, aki akkor ott szolgált mint cselédleány. A nagy szerelem a leány iránt arra vitte, hogy református hitét megtagadva papistává lett. Most itt nyomorog a hegytetőn négy gyerekkel, egy elnyűtt aszszonykával és egy borjas riskatehénnel, mely egyedüli vagyona. Csak a nő volt otthon. Édes tejet és friss vaját és jó gabonakenyeret adott nekünk, melyet jól megfizettem. Sajnáltra méltók szegények!

A diósgyőri erdőhivatalhoz akar folyamodni alkalmazásért. Én említettem föl előtte. Örömet szegítenék rajta.

Turzófüred

1895. július 17.

Nem lehet panaszkodni az időre. A mai egész napot is kitarította derűs, fényes meleggel, mely már igazán beillett nyári melegnek is. Rosszul töltött éjszakám után egy langyos fürdővel üdítettem föl magamat. Így aztán a mérsékletes életrend mellett néhány órai séta után meglehetősen folyt le a nap. De a munkához csak nem akar megjönni a kedv és rugékonyság. Pedig szükség volna rá. Itt várják Revi[czky] költeményei a vizsgálatot, már részletesen át is olvastam, de felőlök véleményemet formába önteni mindig késelekedem. Valódi költői tehetség, de lelkét megmérgezték egyéni szerencsétlen körülményei. Így költészetében sem bírt egészséges, derűs magaslatra felvergődni. A rá kényszerített sötét szemüvegen keresztül

nézte és ítélte a világot. Amidőn pedig már leszűródtek és tisztultak volna szép tehetségei, férfikora küszöbén a sorvasztó betegség kiragadta őt az élők közül.

Egyébiránt nekem ez a tétlenség testileg nincsen káromra, de sajnálom az időt, mely nyom nélkül foly el tőlem nap-nap után, akárcsak ez a mellettem siető hegyi patak, melynek partján álldogálva bámulom, mint siet hullám hullám után anélkül, hogy csak egy is a legkisebb jellel mutatná, hogy elfutott. Biztatom magamat: nem lesz ez így, ha szabad rendelkezéseimre áll majd az egész időm, s fülem nem fog sügni annyi mindenféle dologra. Adja Isten!

Turzófüred

1895. július 18.

Sűrű ködös reggelre ébredtünk. Az egész völgyet elborította s megülte a néhez párázat, s azt hihettük, hogy vége az időjárás kedvezésének. Azonban nyolc órakor már felszállott a köd, s a legtündöklőbb nyári nap vigasztalt bennünket egész az ebéd idejéig. Akkor azonban csakugyan elkeseredett. Dörögni kezdett az ég, nem erősen, de gyakran, s nagynehezen megindult némi kis harmatozó eső, mely közben-közben szünetet tartva szitálódott csaknem esti öt óráig. Akkor felhagyott vele, s bár az ég borús maradt, de azért a séta nem vált lehetetlenné.

Soha ennyi gyereket, mint itt látok. Mintha speciális gyermekfürdő volna. Pajzánkodnak, futosnak, lármáznak mindenféle sétányokon, erdőben, étteremben, a házak előtti réteken. Meg nem szűnő hibájokat neveli és tarkázza az aggódó és örökdő anyák kiáltozása: Tibor! Lóránt! Evelin! Mici! Ezen apró örömek aztán nem nagyon kedvesek annak, aki ide gyógyulni vagy csendesesen pihenni jött, s aki a gyerekek közt egyet se ismer a magáénak.

Turzófüred

1895. július 19.

Egy panaszhang se illesse a mai napot! Reggeltől estig egészen kedvünk szerint viselte magát. Reggel egy kissé ködös, dél felé egy kissé a háttér felleges volt, de azért rossz prófétának bizonyult az a fiatal, hetyke katonaeorvos, aki mellettem haladván el egy női társasággal ezt mondotta: mérget vennék rá, hogy ma még eső lesz. Megmaradt a méreg is, a katonaeorvos is, eső sem lett.

Harmadéve jól éreztem itt magam. Jólesett a magány, mely munkához is kedvet és erőt engedett. Újság volt előttem az egész környezet. Most úgy látom, minél tovább vagyok itt, annál inkább unom. Szűk a tér, rövid és kevés a sétaút. Ha az ember a szobában ülni nem akar, ott künn örökké kénytelen egymás nyakán lenni, egymással örökké találkozni, egymást örökké látni, ami nekem, mint-hogy senkivel ismerkedni nem akarok, nemigen kellemes. Pedig hát a szobában sem ülhetünk mindig, mert itt semmi kényelem nincs, mert a deszkafalon a szomszédból a legkisebb szó és moccanás is áthallatszik, sőt, mint e pillanatban is érzem, a szamóca illata átlebeg.

Régóta benső részvétellel szemlélek itt a fürdői közönség soraiban egy erőteljében levő, derék, magas, barna férfit s oldala mellett egy jóltermett, deli nőt. Mondják, férj és feleség. Ez vezetgeti amazt, aki mindkét szemére vak. Kapitány-

nak mondják a közös hadseregben, s már két év óta sínyli a segítséget. Ennek aztán a feleség valódi őrangyal, lelki-testi világának egyedüli támasza. S különös, hogy a természet mily csodásan segít az ily szerencsétleneken. Kifejti bennök az érzékelés s a tapintás ösztönét. Ez is, amint látom, az ebédnél maga rendel, maga rendesen ebédel, maga fizet, sőt, mint hallom, még kártyázik is. Az általa ismert kisebb téren pedig felesége nélkül sétálgat is. Mindamellet szánalmas látvány.

Turzófüred

1895. július 20.

A jósló katonaoorvos elvétette egy nappal a tegnap említett „méreg-evést”. Ma kellett volna azt mondania, mert ma csakugyan majdnem egész nap esett az eső. Délig ugyan még csak kitartotta valahogy, reggeliben napfényes is volt, de már délután megeredtek az ég csatornái, s erős villámlás és mennydörgés rázta a levegőt. Estefelé meg-megszűnt az eső, s kiléphettünk szobáink börtönéből; de mindenütt ez a gyermekzsivaj és ugrándozás, szaladgálás örvendeztetett, akármerre léptem, úgyhogy én, ha nem röstellném s ha kedves szomszédaim itt nem volnának, már kész lennék innen minden pillanatban megszökni, ami egyébiránt holnaphoz egy hétre bizonytalán meg is történik.

E hó 11-én a maihoz hasonló mennydörgős, villámlós időnk volt. A fürdővendégek takarodását szemlélve ezt a versecskét gondoltam:

*Komor, sötét a hegytető,
Dördül az ég, villáma csattog,
A felhők harca rémítő,
Jajgat, zúg az erdő alattok.
Remeg, sápad a feredő
Úri sereg a borzalomtól.
A völgyben a szénégető
Keresztet vet s Istenre gondol.*

Új meg új arcok tűnnek fel az eltávozottak után, de még csak távoli ismerőst sem találok köztök, így nem nehéz megóvni egyedüliségemet.

Turzófüred

1895. július 21.

Nyár derekához illő, ragyogó, meleg napunk volt reggeltől estig. Illett a mai vasárnaphoz, midőn szokás szerint a közel vidékről is, különösen Gölnicbányáról, százezren szoktak fellátogatni ide a fürdőbe egy jó napot tölteni. Itt aztán az úriasabb látogatók az éttermet és annak külső piacát foglalják el, sűrű asztalok mellett élvezvén az ozsonnát vagy vacsorát, némely szegényebb sorú családot pedig láttam, hogy a hegy oldalában telepedett le, s egy leterített kendőcskére rakta a magával hozott ennivalót. Este, mint éppen az idehangzó zenéből ítélem, táncmulatság is van. Panaszkodnak, hogy sok a lány és a menyecske, s igen kevés a mulató fiatal fiú; a cigány is panaszodik szegény, hogy nincs kinek muzsikálni, tudni-

illik olyannak, aki gavallérosan fizetne: a tényérozás öt-hat forintot hoz be. Miskolcra jött zenekar, ott szedődtek össze, de én nem ismerem őket.

Hanem a vasárnapról nemcsak a multság, egyéb is eszembe jut. Ha az angolok avagy csak a protestáns németek buzgóságával és vallásosságával bírna a magyar közönség, azóta már Turzófürreden egy közös imateremnek kellene állnia, amelyben legalább vasárnap vagy más nap hetenkint egyszer minden vallásos szív megtalálhatná a maga mennyei eledelét. A fürdőterület végén, az út melletti hegyoldalon van ugyan egy kis kápolna távol a fürdőteleptől, de hogy a parányi kis szentély valaha nyitva és ájtatos emberektől látogatva lett volna, sem harmadéve, sem ez idén nem vettem észre. Talán nem is éppen a fürdőközönség kedvéért van az odahelyezve.

Turzófürdő

1895. július 22.

Beköszöntött a kánikula magához illő, gyönyörű meleg nappal. A hőmérő 26 fokot mutatott, úgy mondta az igazgatóság. Este azonban nyolc-kilenc közt hirtelen átfúvó zivatar tört ki nagy villámlással és mennydörgéssel. Nagyobb volt a hangja, mint az eredménye: eső csak kevés esett.

Hallom, feltűnt a vendégeknek az én visszavonulásom. Mivel mindig egyedül sétálgatok, magános verébnek mondanak. Valóban úgy van: csakhogy magam akarom, hogy az legyenek. Elég nekem erre a rövid időre, ebben a kis asylumban a magam társasága: sem nyűg lenni, sem nyűgöt hordozni nincs kedvem.

Turzófürdő

1895. július 23.

Folyvást derűs, meleg napunk volt. Az éjjel átfutott vihar némi nyomai látszottak reggel a sétatutakon, de azért a sétát meg nem gátolták. A lég egy ideig hives volt, de nem hideg.

Amikor az ember erősen állítja, hogy valamit bizonyosan tud, nem egyszer bizonyítja az eredmény, hogy az a tudás csak tévedett, de nem bizonyos tudás volt.

Ma délelőtt az én fiatal nő szomszédcskám a fürdőből hazajött. Bizonyosan tudni állította, hogy a fürdőből jövet kis aranyóráját övéből többször kihúzta és megnézte, s bizonyosan tudja, hogy a szobába érve letette a kis órát a mosdóasztalra. Épp akkor jött arra a mosóné, s midőn eltávozott, az óra nem volt többé a szobában található. A mosónén kívül semmi idegen nem volt jelen, s ő éppen a mosdóasztalka mellett álldogált. Az órát őneki kellett elcsennie. Utána kell küldeni, s bizonyosra venni a dolgot mindjárt ebéd után.

Ebéd alatt az étteremben megjelenik a fürdőorvos, s a nagy közönség előtt felkiált: Uraim, hölgyeim! Egy elveszett tárgy és megtalált tárgy van nálam, szóljon, aki jogot tart hozzá, s mondja meg, mi az és minő?

Az én fiatal nőcském pirulva szólal fel: ha egy női óra, melynek külső lapjára fecske van feste, láncán egy kis parfümtartó csüng, akkor az enyém. És az orvos az órát kezébe adta. Egy fürdővendég találta meg éppen a szállásunk előtti téren.

Bezzeg szegény mosóasszony, bezzeg szegény „bizonyos tudás”!

Turzófüred

1895. július 24.

Időjárásunk megunja néha: el-elpityeredik. Mára virradóra is megöntözte a földet egy kissé. S ma délben ismét nekiindult némi rövid ideig tartó esőske, aztán kitisztult az ég. Talán csak kiviszi már, ha nem valami szépen is, de legalább tűrhetőleg, azt a három napot, amennyire itt mulatásom terjed. És általában az augusztusi napok kedvezőbbek ezen a felvidéken, mint a júliusiak. Reményem van az itt maradó és még érkezendő vendégek érdekében, hogy a jó időt nem viszem el innen magammal.

Elfeledtem följegyezni, hogy a múlt napok egyikén dr. Dirner budapesti lakos, gölnicbányai születésű szenvedélyes galambtenyésztő Budapestről hozott több mint kétszáz postagalambot bocsátott ki a gölnicbányai várrom területén nagy nézőközönség jelenlétében reggeli tíz óra tájban. A felbocsátott galambok nagy magasságban kerengtek egy kevés ideig, akkor egyszerre megkapva az irányt nekivágtak a légi útnak, s mint azóta hírül hozták, déli tizenkét órakor már Budapestre érkeztek az ő megszokott szállásokra. Alig maradt el belőlök nyolc vagy tíz darab.

Turzófüred

1895. július 25.

Déli tizenegy óra felé jár az idő. Szinte félelmetesen és melegen ragyog a nap. Aligha eső nem rejlik a háta megett. A gavallér katonaoorvos talán most is „mérget merne rá venni”. Furcsa, hogy még ebbe a kis zugfürdőbe is elkíséri a nőket a feltűnési, szereplési és feszítési vágy. Némely hölgyecske – pláne némely vénecske is – háromszor is öltözik napjában, s cifránál cifrábban. És ugyan kiért, miért? Hiszen, amint látom, magamhoz hasonló ősz és kopasz öregurak sétálgatnak itt nagyobb számmal, lassú, vontatott lépésekben, akiket ha talán még a hivatalos élet nem is, de a női élveknek örvendő pezsgő élet régen nyugalomba helyezett. Többé-kevésbé fiatal lányokat még csak látok imitt-amott, de fiatalemberekben nagy a szegénység. Szombaton tartják meg a szokott Anna-bált. A hirdetmény ki van bocsátva, az aláírt rendezők is többnyire az előbb említett vén gárda soraiból kerültek. Azoknak tánca és szép szeme nemigen érdemli meg, hogy azon a napon negyedik öltönyében jelenjék meg, drága Nagysám!

Időnk folyvást kitartott. Most esti nyolc óra után is enyhe, bár kissé hűvös a levegőnk. Nagy meglegedése ez a közönségnek. De nem olyan ám a vendéglői ellátás, melynek rendetlensége ellen ma délben már a többek közt én is kikeltem. S velem együtt a szegény világtalan kapitány, kivel e közös baj miatt meg is ismerkedtem. Bendik Istvánnak hívják. Melczer Gyula volt alispánt ismeri. Közlebbi körülményeiről kérdezősködni még nem volt módomban. Panaszkodott, hogy őt ma egy részeg parasztasszony bántalmazta, hogy a szabad tóban fürdő nejét, midőn a kabinban öltözködött, valami cigány megleste. Elégtételt sürgetett, de azt itt nincs kitől kérni vagy remélni, mert az igazgatói tisztet egy özvegy nő teljesíti. Felügyelő vagy rendfenntartó férfi a fürdőben nincsen. Az is példátlan, hogy a szabad tóban fürdés férfiakkal és nőkkel meg van engedve. Magam is láttam ott

rút, komor, esős időben úszkálni egy fiatal kisasszonyt. Biz itt ez idő szerint igen paradicsomi életet élünk némely tekintetben; na természetesen a paradicsomi ártatlanság nélkül.

Turzófüred

1895. július 26.

A gyönyörű idő folyvást gyönyörködtet bennünket. Ma ismét különös pompájában ragyog. Ilyenkor megbecsülhetetlen ennek a minden oldalról védett völgyöbölnek pompás levegője, mely a hőmérsék gyors szélsőségeinek kitéve nincsen, ami ezt a helyet, mint másoktól is hallom, minden más felföldi üdülő Füredtől előnyösen megkülönbözteti.

Ma újra találkozáván Bendik kapitánnyal megkérdezhettem őt körülményeiről. A Melceréret 1872-től ismeri, midőn Gézát és Lászlót mint önkéntes tanítgatta. A Szepességről való. A lovasságnál szolgált. Szolgálat közben elesett vele a ló. Derékát, fejét úgy megsértette, hogy amiatt szeme világát teljesen elveszítette. A szerencsétlenségben, úgy mond, még szerencséje, hogy úgy esett. Most fizetése, illetve ellátása még több, mint tényleges szolgálata idejében volt. A nagyszombati rokkantak házában van kényelmesen elhelyezve nejevel együtt, aki egy jól megtermett, derék, horvát nemzetiségű nő. Látom, fürdőzésre is van módjok. Azonban mindez csekély vigasztalás a java korában levő erőteljes férfinak, ha egyszer az egész világ örök homályba borult előtte.

A délután úgy hat óra felé Gölnicbányára sétáltunk le, társaim holmi apróságokért, én magam csak éppen az ő kedvökért. Tejuzsonnát kértünk csak úgy találmokra egy polgárháznál. Édes tejet kaptunk és igen jó, friss, lágy kenyeret. Meglepett a szoba csínja s bútorzata. A gazda egy tipikus kifejezésű magas, sovány öregember, igazi „zipser”, neve Elischer Dániel; felesége egy szintén éltes, kedves, jó arcú asszony. Gyermekük már mind szárnyra keltek, és a városban laknak. Ők ketten gazdálkodnak 30-40 hold földbirtokukon, s egygel-mással, többek közt mésszárossággal is kereskednek, szatócskodnak. Az öreg gazda megmutogatta helyiségeit. Mindenütt tisztaság és jólét tűnt előmbe a szobában, a konyhában, udvaron, istállóban, kamarában és áruboltban. Kamarája rakva volt különféle árucikkkel és élelmiszerekkel. Volt nagy mennyiségű faggyúgyertya is, amelyet magok öntenek, azzal világítanak, petróleumot nem használnak. (Óh, boldog Árkádia!) Bemutatta idei tisztabúza kalászait, melyeken öt-hat nap múlva fog aratni, bemutattott a múlt évi termésből is. Szébb tisztabúzáat Borsod legjobb alvidéke sem terem. A tiszta, meszelt szoba falán a királyi család képe mellett ott függött Luther egyszerű arcképe. A komódon egypár imakönyv és tiszta szép kötésű német zoltárkönyv. – Ugyan hányadik kálvinista magyar szobájában találod Luther, Kálvin, Zwingli vagy Melancthon arcképét? Vagy hányadik tud valami közelebbit csak arról is, hogy ezek az emberek valaha éltek?

Visszajövet hét óra után egy kis harmat-eső esett gyöngye dörgés és villámlás mellett. Ennyiben a ragyogó kezdet egy kissé meghazudtolta magát a mai napon.

Turzófüred

1895. július 27.

Ez az utolsó nap, melyet itt töltök. Reggel némi köd szállotta meg a vidéket, de most dél felé tündöklő napfény, szinte rekkenő hőség örvendzetet, nem minden előjele nélkül az esős vagy éppen viharos gyors fordulatnak.

A teljes tizenkét nap, melyet itt elhűsöltem, különös jótékony hatást nem gyakorolt rám. A teljes magamba vonulást és saját lelkemmel való háborítlan tárgyalást gyakran megzavarta a közvetlen közelemben kínálkozó szórakozás. Gyökeretlen folyondár a múltnak romjain.

Legjobb volt, hogy az otthon maradt zaklató bajok ide legalább el nem kísérték. Kísérő mivoltokat azonban itt is sokszor éreztem, s érezni is fogom mindennütt, mindaddig, míg tőlök végleg meg nem szabadulok.

Estefelé becsomagolom kevés holmimat, s holnap reggel, búcsút intve Turzófüreden árnyas és illatos fenyveseinek, hazafelé indulok, s délután korán visszaérkezem a miskolci légkörbe, mely, mint otthonról értesülök, pokoli hőséggel fog engem üdvözölni.

1895. augusztus 8.

Teljes egy hónapja ültem így itt íróasztalkám mellett, mint most az estvéli csendességben ülök. Ez idő foglalja magába a tizenhét napot is, melyet július 10-étől 28-áig elvonulva, az üdítő fenyves erdőknek és egy kedves kis társaságnak élve Turzófüreden eltöltöttem. Nem hoztam vissza magammal e magányból sem több rugékonyságot, sem több kedvet munkakörömhöz, mint amennyit odavittem. De az ott időzés mégis emlékezetes lesz énrám nézve.

Hosszú távollét után komor, esős időben jöttem ide. Sírhalmomat sem látogathatom a felette nagy sár miatt. Csak éppen itt, e kis szoba csendjében érzem körültem lebegni az ő szeretetteljes, áldott szellemöket.

Kertcském homokos útját is alig sétálhattam végig. Futólag tekintettem meg az apró gyümölcsfákat, melyek közt a gyümölcsrel megrakott körtefák valóban gyönyörűek s bámulatra méltók.

Nyugtalanul várom az időt, midőn majd minden idegen és hivatalos gond nélkül sétálhatok közöttök, s lelkemet sokfelé nem osztva, nem sietve, nem törődve, háborítlanul és biztosan jegyezhetem e lapokra érzéseimet és gondolataimat.

*Oh, várva várt idő! jövel gyorsabban
És amivel biztatsz, ne csalj meg abban!*

1895. szeptember 5.

Csak néhány órára, csak egy éjre szöktem ide. Vágyódtam egy hónapi távollét és törődés után ebbe a csendes kis kunyhóba. Örömet csak a múlt szép emlékei nyújtanak, a sívár jelen itt sem sokat ér. A rég tartó s mindent kiaszaló száraz hévség lankadt, szomorú színbe vont a kertcskémet. Összes növényzete el van csüggedve. Az ízeltőül leszakított vagy lepergett alma és körte nem felelt meg a várakozásnak. A mutatónyarabok közt egy sem volt valami nemes. Utoljára is az én

jó szüléim után fennmaradt néhány régi „bercencei” szilvafa gyümölcsével kellett magamat enyhíteni. Mintha közvetlenül az ő kezökből vettem volna. Szegény édesapám mindig azt állította, hogy a mi kertünk nem való már gyümölcstenyésztésre; ki van élve, ültetett gyümölcsfa nem erősödik, hanem csak sínylik abban. Félek, hogy véleményének tanúbizonyságai találnak lenni az én fácskáim.

De ne hagyjon el a remény! Remélem, hogy ez apró ágakon még meglevő gyümölcsök érett állapotban ízesebbek lesznek, hogyha a mostani nyár nem kedvezett nekik, a jövő majd kegyesebb lesz irántok. Aztán, ha meghiusul is egy-két reményünk, újra kezdi a csüggedetlen ember, mint a fecske és pók a maga elroncsolt művét. És az öregembertől se kérdezd, hogy miért? Önmagáért, a jövőért, a munka öröméért.

Lapjaink széltiben közlik lemondásom hírét. Egyik-másik félreérti nyíltan emlegetett szándékomat és elhatározásomat. Azt írja, hogy a pár nap múlva tartandó közgyűlésen már leköszönök. Nincs az szándékomban; csak a decemberi általános tisztújításon nem fogom magam jelöltetni, s akkor egypár alkalmas búcsúzó után finita la commedia!

1895. szeptember 12.

A közelgő tisztújítás előkészítése tárgyában megtartott a népes értekezlet szept. 8-án a vármegye nagy tanácstermében. Csupán az alispáni szék betöltése jött szóba. Kijelentettem határozott szándékomat, hogy én az alispáni hivatalra magamat jelöltetni nem óhajtom. Ismételve marasztottak és kértek, de visszavonhatlan elhatározásomat látva végre is megnyugodtak, s Tarnay Gyula kir. járásbíró egyhangúlag jelölték. Én tehát eszerint már átléptem a Rubicont.

Szomorún fogadott engem az én kis kertészem, a házi lakóm vagy felügyelőm kis leánya, Annuska. Tegnap délután elloptak kertünkéből egy szép fácskáról minden körtét (tizenkét-tizenöt darab nagy téli körtéket) s minden sóvári almát. Bizonyosan a szomszédból került ki a tolvaj, minden jel arra mutat. Istentelen egy fajzat. Gondolom, egyik vagy másik gyermek teszi, de az apjok a hallgatag tolvaj, aki gyermekeit zabolázni nem akarja. Ez aztán keserűsége az édes gyümölcsnek és a remények közt folytatott törekvésnek.

Régóta nem látott sírboltunkhoz is kiszaladtam egy pillanatra. Üdvözöltem ott nyugvó kedveseimet. Úgy éreztem, mintha érezték volna. A sírhalom füve kiégett, kopár. Oly igen szomorú ez az őszi, haldokló élet, melytől csak egy lépés már a tél – a komor halál!

1895. szeptember 26.

Legtöbbnyire az éj csendességében jegyezgetem ezeket a sorokat. Most is így. Csak éppen kiröppentem ide néhány órával ezelőtt. Holnap reggel ismét visszatérek. Nincs már itt mit vizsgálgatnom. Gyümölcstelen fácskáim készülnek már az őszi hervadáshoz. Ezek a gyönyörű, tündöklő, meleg napok, melyek nem a vén, de a fiatal asszonyok nyarának is beillenek, nemigen vidítják már a növényzetet... Holnapután Budapestre s onnan másnap, szept. 29-én Kecskemétre indulok, hol egykori tisztviselőtársam és barátom, Miklós Gyula emlékünnepejét fogják meg-

tartani. Szívós erélyével kizaklatta a szerencsét, s az egykori vármegyei szolgabírócska a nyilvános szereplés terén nagy becsületet és hírnevet szerzett magának. Il-
lő, hogy emlékünnepekről szülővármegyéje se maradjon el.

1895. november 2.

Mikor ily huzamos, több mint egy hónapi távollét után leülök ezekhez a bizalmas lapokhoz, mindig úgy érzem, mintha mentekeznem kellene. Miért voltam hozzájuk ily hűtelen, hogy nem bírtam magamat kiszakasztani a körülmények le-
szorító nyűgeiből? Sokat csetlettem-botlottam, sokat ünyölődtem egy hónap óta, s még az a remény sem bírt enyhíteni, hogy ennek az egész keserű komédiának rö-
vid idő múlva vége lesz.

Október 24-én délelőtti tíz órakor volt Őfelségénél az általános kihallgatás a budai királyi palotában. Gyulaival együtt mentem föl. Ő a „Szent István-rend kiskeresztjét”, én a „Vaskorona-rendet” köszöntem meg. Tizenkét óra előtt került rám a sor a tarka-barka várakozók tömegében (lehattunk százhuszan). Magyar díszlőnyben léptem az elfogadó terembe. A király az íróasztal mellől, melyen a kiterjesztett ívpapírokon biztonnyal a jelentkezők nevét szemlélte, előmbe lépett. Meghajtva magamat, mintegy háromlépésnyi távolból így szóltam hozzá: „Felséges uram! Hódoló tisztelettel jelentem meg Felséged színe előtt. Legmélyebb há-
lámát és köszönetemet tolmácsolom azon fejedelmi kegyéért, mely szerint engem a 'Harmadosztályú Vaskorona-renddel' legkegyelmesebben kitüntetni méltóztatott. Legbecsesebb jutalom ez nekem a múltra, legnemesebb ösztön a jövőre nézve.” A király németes magyar kiejtéssel válaszolt: „Igen szép volt, amit mondott. Adja Isten, hogy úgy legyen. Élvezze sokáig... Vármegyéjében most már a tisztújításra készülnek? Rendben fog-e folyni?” „Békésen és rendben fog, Felséges Uram!” „Szép.” Ezzel összeütötte sarkantyúját, s vége volt a kihallgatásnak. – Gyulai Pali-
tól egészsége felől kérdezősködött, Szabó Gyula kir. tanácsostól a hegyaljai szőlők felől. Nem kis feladat, nem is irigylendő fejedelmi foglalkozás százhusz emberhez egymás után kérdéseket és feleleteket intézni. Bármily üresek, mégis terhesek lehetnek.

1895. november 3.

Itteni magányomban igen kevés könyv van körültem. Mindig csak néhány órát tölthetek itt, s nem akartam könyvtárcskámból több darabot ide áthelyezni. Gyakran olvasom az *Új Testamentomot*, nem rendszeresen, csak úgy, amint jön. Sok élvezetet, sok tanúságot találok benne: tartalmában, nyelvében. Úgy tetszik néha, hogy a nyelve nem egyenletes. Néhol rendkívül gyarló, elmállott, itt-ott tisztább, egyszerűbb, szabatosabb. Mintha nem egy és ugyanazon kézből származott volna az egész. Alig is hihető, hogy Károlinak segítőtársai ne lettek volna a nagy munkában. Nézze meg és hasonlítsa össze bárki az *Apostolok Cselekedeteiről* írott könyvet és *Jakab apostol* közönséges levelét: mily felőtltő különbség van a két-
tőnek nyelve közt. Amaz történeti elbeszélés, tehát könnyű folyamú és egyszerű lehetne, s mégis mily nehézkes, pongyola és gyámoltalan. Emez elmélkedő és el-
vont igazságokat tanító, s mégis mily tiszta, eleven és ódonságával jól eső, zamatos.

Talán másutt is említettem már, hogy Istenben boldogult jó édesanyám egész életében *Jakab apostol* intésétől volt áthatva, azt követte, s másoknak is azt kötötte lelkére. Az ötödik rész 13. és következő verseiben foglaltatik az. Ide írom, s őrá emlékezem: „Szenved-é valaki ti köztetek? imádkozzék. Öröme vagyon-é valakinek? énekléssel dicsérje az Istent.” „Beteg-é valaki ti köztetek? hívassa az egyházi szolgákat, és imádkozzanak érte...” „És a hitből származott imádság megtartja a beteget, és felsegéli őtet az Úr; ha bűnt cselekedett, megbocsáttatik néki.” „Valljátok meg egymásnak bűneiteket, és imádkozzatok egymásért, hogy meggyógyíttassatok: mert igen hasznos az igaznak buzgóságos könyörgése.”

Délután szüleimet látogattam meg. Enyhe, szép őszi nap volt. Csendesség volt a temető világában. Egy magános asszony szedegette egy sírhalmom a kórókat, s rendezgette a virágokat. Számos sírkövön és sírhalmom ott tarkállottak még a halottak napjának az emlékei: csinált vagy élő virágból fűzött koszorúk. A mi sírnk virág és koszorú nélküli maradt. Nem bánom, ha a puritán vallásos érzés öntudatosan nem ékesítette azt föl, de fáj, ha a mellőzés feledékenységből eredt.

Panaszosan említette előttem Vadászy Pali, hogy megbotránkozva tapasztalta a cifra kivilágítást, mellyel a mi kálvinista népünk a pápista divattól megszédítve halottak estéjén a sírokat ellátta. Én nem csudálom a nép ezen előszeretetését. Bizonyos tekintetben a halhatatlanság eszméjével van az rokonságban. Hiszen, úgy mond az együgyű, ha élnek a síron túl kedveseink, akkor látják és kedves is előttök, ha mi az évben egyszer az ő emléköknek világi tömjénezéssel kedveskedünk. Hízeleg ez az érzelemnek és képzeletnek, s nehéz elfojtani a józan ész és a vallás rideg szavával.

1895. november 15.

A főszolgabírói hivatalok megvizsgálásával foglalkozom. Ez adta a szerencsés alkalmat arra, hogy ez éjjel az én kedves kis „fészkemben” pihenhetek. Nem akarok a decemberi közgyűlés előtt utoljára beszámolni anélkül, hogy kötelességemnek ezt a részét is ne teljesítsem. Ma az itteni főszolgabírói hivatalt kerestem föl, holnap az edelényit fogom. Nem csudálom az itt-ott mutatkozó kisebb-nagyobb hiányt és gyarlóságot az ügykezelésben, midőn látom egyrészt a munkaerők képzetlenségét és elégtelenségét, másrészt a munka roppant halmazát és különféleségét. Gyámolítani kellene őket, nem ostorozni; buzdítani, nem elrettenteni.

Nekem már új szállásom berendezésén jár az eszem, sőt valóban is azzal foglalkozom. Bontakozni kezdek hivatalom megunt, hogy ne mondjam, megutált nyűgeiből. Alig egy hónap (dec. 19.) választ már el a szabadulás percétől. Lassankint, úgyszólván darabonkint akarok átköltözni egyik bútordarabbal a másik után. Észre sem fogom venni, hogy a nagy megyeháza nekem egy nyugalmas kis szállássá zsugorodott. Nem tudom, lát-e még engem addig ez az én szent magányom. Ha nyűgeimet lerázva, szabad szárnyon repülök majd hozzá, ő is örömebb fog engem üdvözölni, s áldólag vesznek körül az itt lebegő áldott szellemek.

1895. december 24.

Utoljára idejegyzett soraim óta átléptem a Rubicont. E hó 19-én megtartottuk az általános tisztújítást, melyen ünnepélyes búcsút vettem hivatalomtól és Borsod vármegyétől.

Őszintén bevallott és igaz okom a leköszönésre a megszáporodott hivatalos teendők nehézsége és sokfélesége, s azzal szemben előhaladt korom folytán erőmnek szembetűnő csökkenése. De van be nem vallott okom is: a főispáni hatalomnak oly módon és oly mérvben gyakorlása, mely minden közigazgatási intézkedést abszorbeál és saját hatáskörébe von, nem annyira felügyelni, mérsékelni és ellenőrizni, mint inkább uralkodni, mégpedig önkényesen uralkodni akar. Ily légkörben, harminc évi szolgálat terheivel, nekem valóban nincs mit keresnem. Elég tevékenységi kört nyújt az a három szobácska, melyet tőlem telhető csinnal és kényelemmel berendeztem, s melyben nagy előszeretettel várnak rám könyveim és íróasztalom.

Vannak, akik azt hiszik, hogy szívemet fájó érzés fogja el, midőn három évtized nem minden fény és dicsőség nélkül megfutott pályaterét elhagyom. Nincs, bizony árnyéka sincs szívemben a fájdalomnak vagy sajnálatnak. Mindig a maga valódi egyszerűségében tudtam felfogni az életet. Zajára, füstjére sohasem adtam sokat. Észre sem vettem, nemhogy áhítottam volna az együgyű véleményeknek előkelő hivatalomhoz kötött nagyra tartását. Nem voltam más és külön ember az alispáni székekben, mint aminőnek mutatni fog ezután az íróasztalom előtt álló karosszék. A közönséges tömeg más szemmel néz rám ezután s más embert látand bennem, de közönyét a magánéletben épp annyira becsülöm, mint magasztalását és törleszkedését a hivatal magaslatán.

Még némi vékony fonal köt a hivatalhoz, bár tíz nap óta már nem vagyok a vármegyeház lakója. Újévig viselnem kell a folyamban levő teendők terheit, sőt, gondolom, egy ideig ezután is lesz bajom vagy a pótlásokkal, vagy a kritikával, mely nyelvére veszi akár azt, amit végeztem, akár azt, amit mulasztottam. Azonban az már engem ki nem fog hozni sodromból, ha egy egész év zaklatása ki nem hozott...

Hagyjuk abba a sivár ügyről a sivár beszédet.

Karácsony estéje van. Áhítat és kegyes megemlékezés szállja meg a szíveket. Utcáinkon az ablakok mintegy örömtűz fényeitől világítanak. Mellettök itt-ott kántáló gyerekek zengik az angyali éneket. Úri házaknál a szoba közepén csillog az apró csecsebecsékkel megrakott karácsonyfa, melyről erősen hiszi az ártatlan gyermeki lélek, hogy az egyenesen és közvetlenül a Jézuska ajándéka.

Emlékezem a régi időkre. Nálunk, a mi háznépünknel ezen az estén, ebben a kis hajlékban, ahol most engem e lapok fölött éjjeli csendesség vesz körül, az asztal mellett ült apám, anyám, körülök mi, gyerekek, aztán olykor egy-egy szomszéd vagy egy-egy atyafi. Szép dolgokról folyt a beszéd, olvastuk a *Bibliából* a Megváltó születésének történetét, aztán buzgón énekeltük a helyhez illő, mérsékelt hangon: „Hogy eljött az idők teljessége, / Bétölt minden szentek reménysége”; továbbá: „Az Istennek szent anyala, / Mennyekből hogy alászalla”. S midőn eljött a nyugalomra térés ideje, a „Szikszai-tanításokból” vagy más imakönyvből olvasott Karácsony esti könyörgéssel végezték szüleim a családi szent társalkodást.

Én is előveszem most az öreg „Szikszait”. Itt tartogatom fiókomban. Az ő kezek nyomait viseli annak mindenik lapja. Velem van szellemök, midőn eme könyvből imádságaikat ismétlem vagy folytatom.

1895. december 25.

Elmúlt Karácsony első napja. Nagy hőséssel köszöntött be az örvendetes ünnep. Már tegnap fehér hó világunk lett egyszerre, s ma egész nap szakadt, sőt most esti kilenc óra tájban is még mindig folytatja. – Úrvacsorájával éltem. Buzgó, nagy közönség töltötte meg tágas, szép templomunkat, csaknem hétszáz főből állott; de az úgynevezett úri rend, nők és férfiak egyaránt, teljesen hiányzott. Nemcsak nálunk, eme vidéki városkában, de mindenfelé felöltik ez a szomorú jelenség. Tagadhatlan bizonyítéka a benső vallásos élet elhanyaglásának. Mintha ebben a mi kálvinista hitünk rideg, egyszerű józanságában és felszabadított észjárásában nem találna elég tápot és vonzó erőt a műveltebbek kedélye. Mintha kielégítőnek tartaná az úri rend az olykori magánáhítat elmélyedését, az eszes és erkölcsös élet pozitív ténykedését a vallásosság közös, külső nyilvánulásai nélkül. Reám azonban mindig szomorítóan hat, midőn az ünneplő gyülekezetben az egyszerű nép sorai-ban néhány kevesed magammal éneklek az Úrnak.

A december 19-ei tisztújításon elmondott búcsúbeszédemben nem vettem búcsút sem a főispántól, sem tisztviselőtársaimtól. Utólagosan akarom pótolni mind a kettőt. Levélben intézek hozzájuk búcsúsószózatot. Részben könnyű, részben nehéz feladat lesz az. De legalább talán elveszi élet azon panasznak, mely eme mulasztás miatt ellenem itt-ott már lappang vagy nyilvánul is.

1896. február 15.

Hűtlenné lettem hozzád, kedves kis „fészek”! Íme, másfél hónap óta élvezem az arany szabadságot és függetlenséget. Nem korlátoznak többé a hivatal nyűgei, minden aggodás vagy fenntartás nélkül jöhetek-mehetek tetszésem szerint. S mégis most vagyok itt először az új évben. Nem azt mutatja-e ez, hogy lelkem nem nyerte vissza a kellő rugékonyságát s nehezen bírja magát beletalálni ebbe az új helyzetbe? Azt tapasztalom, hogy írói foglalkozásra még mindig fölötte rest vagyok. Le kell győznöm a vér vagy a szellem bizonyos tunyaságát, mely rajtam erőt vett; vagy ki kell elmémből verni emlékét is annak a mindenféle kellemetlenségnek, mely engem a múlt évben úgy elgyötört, hogy amiatt a szédület bizonyos maradványát még most is érzem. Hiszen ha munkálkodni nem tudok, akkor meghalok.

De hát a téli zordon évszak is visszatartott a látogatástól. Rokonaim meglátásán kívül alig várt itt rám valami egyéb. A szobából kilépni is alig lehetett. Hegyen, síkon mindenütt hó és jég. Szüleim sírkövére is csak az ablakon át röppíthetem üdvözlő pillantásaimat. Mert éppen előttem fehérlik az a temető kertben a közeli hegy tetején.

Azóta nagyot fordult vármegyénkben a sors kereke. Olyan nagyot, hogy összezúzta főispánunkat. Milyen magasan állott vagy képzelte hogy áll, s íme, egy fordulat a mélységes porba döntötte! Et celsas graviore casu decidunt turres, fe-

riuntque summos fulgura montes. Ezt látva az ember nemezisre vagy a gondviselésre gondol. Mert bizonyos, hogy ez látatlanul szövődik keresztül az emberi dolgokon, ha szinte nem bírja is nyomát követni az emberi bölcsesség. – Én önmegadással hajtom meg fejemet előtte. Az eltiprottat sajnálom még akkor is, ha sorsát megérdemelte. – A bekövetkezett romlás mezejétől én már távol állok. Elvonom az országszerte hírhedté vált esemény tanulságait, s boldognak érzem magamat, hogy én most már – hála az égnek és józan érzékemnek! – csak a partról nézem ezt a szomorú hajótörést.

1896. február 16.

Ma Juliánna napja van: anyám névnapja. Egykor ezen a napon üdvözölgették őt leányai, – két húgom – unokái, vejei s házunk közeli jó ismerősei. Ő mindig vonakodott, sőt határozottan idegenkedett minden efféle családi ünnepeltetéstől. Emlékszem, mily felindulással szegült ellene annak, hogy házasságuk huszonöt éves majd ötven éves fordulóját, az ezüst- és az aranylakodalmat megünnepeljük. „Jól van, ünnepeljétek – úgy mond –, de én akkor elmegyek a háztól, nem leszek itthon.” A zajtalan életet, a csendes tevékenységet, a gondolatokba és érzelmekbe való nyugodt elmélyedést szerette, míg apám az élet zajosabb örömeitől és küzdelmeitől sem riadt vissza, sőt kedvelte azokat.

Nekem sem volt ennél fogva szokásom, hogy édesanyámat neve napján minden évben üdvözöljem, hiszen az egész életem egy folytonos üdvözlés és jó kívánat volt őiránta. Most is, hogy róla ezen a napon megemlékezem, az a régi, de mindig egyformán égő szeretet és hála érzelme buzdult fel bennem, melyet nem kevésbé táplál az emlékezet, mint táplálta egykor a valódi élet.

1896. február 17.

Nehéz a lelket visszavezetni, úgyszólván visszacsalogatni abba a légkörbe, mely egykor lételeme volt, melyben szárnyára kelve gyönyörrel mulatott, de melyből kizavarták s hosszú időn át távol tartották a mostoha körülmények. Csaknem két éve, hogy irodalmi s költői munkásságom szünetel. Csak nagy ritkán s csak lopva ejthetem meg a pillanatokat, melyekben afféle apróságokkal pepszeltem. Ha volt is néha üres időm, de nem volt meg lelkelem hangulata és összpontosított ereje. Bizonyos zsidbadtság és kimerültség nehézkedett rám, amely legfőljebb is a reménnyel ámitó halogatásban keresett menedéket. Ez az állapot még most is tart. Növeli a magas életkor, mely immár hetven évet túlhaladó aján-dékával nehezül rám. Pedig alig hiszem, hogy úgy van. Ha elgondolom, mi volt az én szememben s mily benyomást tett rám ifjú koromban egy hetvenéves agg: nem akar a fejembe félni, hogy a mai fiatalság előtt most már én is olyan vagyok. Nyugtalanít a vágy az élet bizonyos gyönyöreiért, melyekben egykor a barátság, a szeretet, a jóleső munka és a nyilvános pályatér oly bőven részesített. Még bizonyos igénnyel várom és számlálom az elszűtő napokat... dum defluit omnis. Érek-e még el valami eredményt? Nem tudom.

Reggelenkint, midőn testben-lélekben felülvélve elgondolkozom, eszmék és érzelmek ébrednek nálam, s azokkal együtt némi munkakedv viszketege; de mi-

kor aztán a kivitelre kerülne a sor, csökönyösen megáll és nem mozdul az akaratos Múzsza, mint a zenész, akinek ujjai a hosszú pihenés és másnemű foglalkozás miatt a húroktól elszoktak, elgémberedtek. Az eszme nem akar formába ömleni, a nyelv nem akar mértékhez simulni, a képzelet csak tollászkodik, nem akar szárnyára kelni.

Tegnap reggel például ilyenforma gondolatfoszlányok lebegtek lelkem előtt egy költeményhez: „Most is ti vagytok még e kis hajlék lakói, édes öreg szüléim, habár belőle rég elköltöztetek. Én ebben csak vendégetek vagyok. Ti emeltétek ennek falát, melynek most egyedüli díszje: arcképetek. Ide vonulok hozzátok az élet zajából, ez csendre váró biztos menhelyem. Enyém itt a nappal apró tevékenysége, kertem fácskái és virágai stb. De midőn leszáll az éj, s halotti némaság vesz körül, fölkeltek sírotokból, s csillagsugáron beröpültök ide az ablakon keresztül, elfoglaljátok a kised szobát, mely benneteket remegő szeretettel üdvözöl. Hozzám simultok. A múlt szép emlékeivel hímzitek álmomat, megöleltek, megáldotok, s mielőtt a hajnal pirkadna, a túlvilágra nyugton szálltok át.”

Itt volna hát a kelme, de hol van a hajlékony kéz, mely zengzetes dalba szője?

1896. március 12.

Régebb időkben, az én gyermekkoromban, hatvan-hatvanöt évvel ezelőtt a tavasz hírnöke volt már ez a nap, Gergely napja; egy héttel ezután pedig, József napján már zöldülni kezdetek a partok, s játszani sereglettek oda hagyományos szokás szerint az iskolás gyermekek. Most pedig még téli, fagyos, borongó napra virradtunk. A hó is sűrű pelyhekben kezdett szállongani. Erősen küzdeni látszik a tél a tavasszal, de mégis sejthető, hogy a légmört ez utóbbi fogja nemsokára meghódítani. Kertem fácskái is megtisztulva, de bizony még nemigen duzzadó rügyekkel várják az ébresztő kikeletet. Néhány darab elsovadt közöttök, egy öreg „bercenci” szilvafát pedig elkorhasztott, megemésztett az idő. Meg kell semmisíteni, s azzal is megsemmisül szüléim életéből egy darabka emlék. Succedunt novi, veteres migrate coloni!

Ezelőtt egypár héttel szintén megfordultam itt anélkül, hogy hajlékomba be tekinthettem volna. Vay Bélával jöttem a helybeli nagyszerű üvegyárnak nem ugyan ünnepélyes, de azért formális megnyitására. Még a múlt évben, részint alispánságomra, részint egyéniségemre való tekintettel (szentpéteri származás és birtokos lévén, megválasztott engem ez az iparvállalat a felügyelő bizottság egyik tagjának, amivel nemcsak megtiszteltetés, de némi csekély tiszteletdíj is jár. Így tehát kötelességem is volt megjelenni a megnyitáson, melyet néhány igazgatósági tag jelenlétében, a helybeli plebánus vallásos segédkezése mellett végre is hajtottunk. A teljesen idegen nemzetiségű munkásnépnek Vay Béla, mint a részvénytársaság elnöke, buzdító német beszédet tartott, aztán rögtön kezdetét vette a táblaüvegek fúvása. Egyébiránt az egész gyártelep még nagyon is gyalró, rendezetlen állapotban van. Mint hallom, az idő előtt elfoglalt új lakások nedvesek, egészségtelenek, minek következtében mai nap már a munkások közt sok a beteg. Ez az esztendő bizony még rámegegy arra, hogy ott a kellő csín és rend teljesen előállítassék.

Mily eredménnyel biztat ez a vállalat, én nem tudhatom. Számító emberek, többnyire – mint sejtem – izraeliták állnak az élén. Nem tudom, vajon ez a körülmény bátorító-e inkább, vagy óvatosságra intő. Vay Béla bízik benne, s ő száz darab részvény után tízezer forinttal lépett a társaságba. Ennélfogva most már én sem vontam ki magamat. Erre ösztönzött az adott példákön kívül részint a társaságnak irántam már előzetesen tanúsított bizodalma, részint az a körülmény, hogy ez a nagy iparvállalat, valamint azzal kapcsolatban az itteni tekintélyes köszön-üzlet is az én szülővárosom érdekeit emeli, s így azt támogatni, amennyire tőlem telik, kötelességem is.

Elhatároztam tehát, hogy tíz darab részvény árán ezer forinttal én is belépek, melyet már holnapután személyesen fogok az igazgató kezébe szolgáltatni Budapesten, ahol ama napon a felügyelő bizottság ülésén különben is meg kell jelenem. Megtakarított tőkémből szakítom ki ezt az összeget azon reményben, hogy talán előnyösebben fog kamatozni, mint a takarékpénztárban négy százalékkal elhelyezett pénzcském. Nagy megrövidülésem nélkül tehetem, de az elővigyázat és takarékoság sohasem árt.

Tegnap délután Miskolcra jövet volt főispánunkkal és nejével együtt egy kupéban utaztam Szentpéterre. Most láttam először őket a január végén reájok omlott szerencsétlenség óta. M. Gy. egy táska iratot hozott magával, melyek a Sz. J. ellen indított perére vonatkoztak. E perben történt kihallgatás végett mulatott Miskolcon néhány napig. Erős meggyőződése, hogy ő teljes ártatlanságban s hónál fehérebb tisztaságban fog kikelni ebből a gyalázatos hercehurcából. Írásai, melyeket nekem produkált, erős önbizalommal és roppant hévvel folytatott beszéde, melyet Miskolctól Szentpéterig sem bírt egészen befejezni, valóban azt a hatást tették rám, hogy itt nincs teljes alapja az ő nyakára zúdított országos botránynak, s hogy ő valóban jogos téren áll akkor, midőn Sz.-tól követel. Azonban véleményt sem való nyilvánítani addig, míg az ügyben bírói ítélet nem dönt.

Moliére magyar fordításából olvastam el egypár darabot tegnap és ma. A „Kisfaludy Társaság” adta ki azokat. Mind ez, mind a Shakspere-fordítások általában sok kívánnivalót mutatnak. Elsietve készültek. Gyakran hiányzik bennök a hűség és a nyelv változatos ereje s természetessége. Kivált a versekben történt fordítás érezteti az erőltetettséget, sokszor egészen a nyakatekertségig. Talán majd jövőben alkalmul vagy alapul fognak ezek szolgálhatni egy művészi fordításra.

1896. március 13.

Most mindjárt a reggeli nyolc órai vonattal indulok vissza Miskolcra. Derült, vidám, de kemény, hideg reggel köszöntött be a tegnapi felhős, mogorva idő helyett. Az ablakon át nézem, hogy az emberek nagyon összehúzóva, dideregve járnak az utcán, melyen a tegnapi sár csonttá fagyott. Nehezen fejlődik a tavasz. Talán midőn közelebb majd újra meglátogatom itt elhagyott „fészkemet”, meleg sugárral fog már üdvözölni az éltető nap. Most is virágokkal, ibolya, egypár róza és egypár más virágszállal ékesítette asztalomat a házi kisleány, de azok mind üvegházi, gyöngye teremtesek: erőteljes, szép testvéreik még szunyadozva várják az ébredést az anyatermészet kebelén.

Sokszor jut eszembe, midőn csendes kis magányom apró örömeit élvezem itt, hogy a zaklatott és megsebzett szív ne zúgolódjék a mostoha sors ellen, ha talál egy szívet, mely előtt tartózkodás nélkül kiöntheti keserveit, ha bír egy parányi „fészket”, melyben háborítlanul foglalkozhatik a múlt idők balsamos emlékeivel.

1896. április 5.

Húsvét első napját ünnepeltük a mai nap. Barátságosan, rideg idő mellett, mely csak annyival volt szelídebb a tegnapi havas zimankónál, hogy sem hó, sem eső nem esett. De még sem volt alkalmas arra, hogy a templomi ájtatosság elvégzése után a szabadba kiránduljunk. A sír meglátogatását is holnapra kellett halasztanom, ha ugyan kegyelmezni fog az időjárás, mely mostanában, úgy látszik, a márciusi ijesztően meleg napokért sanyargat bennünket.

Reggel, mielőtt templomba mentem volna, elővettem a „Szikszai-tanításokat”, ezt az együgyű régi könyvet, melyet Szikszai György, augusztusnak 21. napján 1785. esztendőben Makón kelt előljáró beszédje szerint, „kiváltképpen az együgyű keresztyéneknek számára” készített. Elolvastam belőle a húsvéti tanítást és imádságot. A megviselt öreg könyv apám, anyám kezén forgott fiatalságuk óta. Most az őreájok való kegyeletes emlékezés forgatja az én kezemen. A könyv gyarlóságait elfeledtettem velem az a tudat, hogy ők merítettek abból lelki vigasztalást, s annak szavaival szólottak a Mindenhatóhoz.

Kivált apám keze nyomát viseli az magán leginkább. Az első egy-néhány levél az ő jegyzeteivel van teleírva: születések és találkozások feljegyzésével, mely utóbbiak gyakran egy-egy kis rövid parentáció alakjában szólnak. Szegény jó apám akkor keresett folyvást menedéket ebben az „együgyű könyvben”, midőn drága jó édesanyám hetekig küzdött szeme láttára a halál gyötrelmével. Éjet és napot lázas nyugtalanságban s szívszaggató kétségek közt töltött a féltett beteg ágya mellett. Élete árán is megmentette volna. Láta, lehetetlen; haldokló reménye az ima szárnyai alá menekült, mihelyt arra egy-egy percnyi nyugalmat nyerhetett. A könyvben most is ott vannak a jegyzékek – egy-egy papírszeletke –, melyekkel eme gyásznapokban az általa elmondott imádságokat megjegyezte. Úgy hagytam, s úgy hagyom azokat, amint megjegyezte.

Itt van mindjárt a 84. lap: Imádság, melyben a keresztyén ember kér ideig való jókat is, de főképpen lelkieket és örökkévalókat. 329. lap: Imádsága a keresztyénnek a boldog halálért. 507. lap: Öregember imádsága. 717. lap: Imádsága az olyan keresztyén férjfiúnak, aki jó feleségének halála miatt bánatban vagon. 734. lap: Éjszakai imádsága a beteg éjszakai keresztyénnek, midőn nem nyughatik és nem alhatik. 817. lap: Beteg öregért való imádságok az egészséges keresztyéneknek.

De ezek az imádságok nem gyógyíthatták meg a szeretett nagy beteget: a természet végrehajtotta a maga törvényét; nem csendesíthették le a kínosan gyötördő szerető szívet, néhány hét múlva annak is végsőt kellett dobannia... Csudálatos, csudálatos! Apám, ez a bölcs, ez a vallásos ember, ez a nyolcvankilenc éves pátriárka, midőn anyám, a nyolcvannyolc éves szent asszony lezárta szemét, velem együtt sírván így kiáltott fel: mit ér az élet, ha így van vége! Nem érthetett

alatta egyebet, mint ezt: mit ér, ha nem egyszerre semmisülünk meg mind a ketten!? Néhány nap múlva ezt is megadta neki az Isten.

1896. április 27.

Lankadt és rest vagyok annak az egypár sornak idejegyzésére is, mellyel jelenteni akarnám, hogy újra itt vagyok. Írói munkásságomat pedig most már még csak műkedvelésnek sem nevezhetem. Elpárologott, semmivé lett. Íróasztalom mellett napról napra inkább csak mélézok és bámulok a semmiségbe. Nem vigasztal némely jó barátom olykori nyilatkozata, hogy pihenhetek, eleget dolgoztam. Valami furdalást érzek belől, mely éppen azt hányja szememre, hogy nem dolgoztam eleget, s pihenésre nincs jogom. S a tettvágy és tehetetlenség két malomköve közt így őrlöm magamat.

De késő éjszaka van. Halotti csendesség vesz körül. Lefelé von fáradt testem és lelkem.

Jó éjszakát!

1896. április 28.

Nemigen kecsertet jó eredménnyel a kis gyümölcsös. Fácskáim közül egynéhány végleg elszáradt, egynéhány sínylődik, a többi pedig vékony, meddő rügyekben jelenti a terméketlenséget. Új ültetésem sem sikerültek. Nem azokat s nem olyanokat ültettek, aminőket óhajtottam. Magad végezd saját szemed és tapasztalásod után, amit jól akarsz végezni! Más eszével, más szemével ritkán boldogulsz. Más által rendeltem néhány darab gyümölcsfát, s elültették anélkül, hogy láttam volna. Most kedvem volna némelyiket kidobatni.

Megtekintem sírhalmunkat. Azt is az én jelenlétem nélkül rendezte és ültette be télizölddel e tavaszon egyik húgom. Magamnak kell a magam ízlése szerint rendbe hoznom, ha e most még folyvást zordon idő jobbra fordul, s tavaszi szép napjaink elkövetkeznek. Legszebbnek tartom a sírhalmunkon a finom, sűrű pázsit zöld bársonyát. Azt is gondozni kell, de megérdemli. Különben minden gondozás és kegyelet csak rövid ideig tart. Ébren van az, míg a közvetlenül szerető egynéhány szív kegyelele el nem alszik, de azután csendesen és háborítlanul folytatják emésztő munkájukat az egymást kergető évek. Magunkat ámitjuk, midőn – mint én is teszem – alapítvány fölajánlásával bízunk egyes testületekre megholt kedveseink sírhalmának gondozását. Amit tíz év el nem rombolhat, elrombolja száz vagy kétszáz, s folyvást és szüntelen új hullámok kelnek az örök idő tengerének felületén. Az örök fennmaradás csak a mi álmunk!

Visszatértem a temetői látogatásból. Hát bizony szomorú bizonyságait láttam mindannak, amit a fentebbi sorokban elmondottam. Szétnéztem a sírhalmok közt. Korhadt és elroncsult fejfák, melyekről a betű már régen lekopott. A földdel egyenlővé simult, jeltelen sírhalmok, melyek közt nem egy lehet olyan, melyre még most is élő szívek könnyei hulltak egykor. A szív meghűlt, a könny elfogyott, s folytatja munkáját az enyészet.

Itt van egy besüppedt, hosszú sír előtt elomolva egy puha porkőből faragott síremléktöredék darabja. Szakadozott lapján még kibetűzhetni a feliratot: *Máriássy*

István 1850. Dániel Borbála Bónis Sámuelné 1850. Én még ismertem őket, az ősrégi és gazdag úri nemzetség sarjait. Számos utód örökölte és élvezte utánok a tekintélyes vagyont, de melyiknek jut most eszébe a még élő nemzedék tagjai közül, hogy hol nyugszanak az ő poraik? Néhány rövid év múlva, ha kívánnák sem fogja azt megmutathatni valaki. Egyik unokájok itt helyben ül és küszködik még a megmaradt ősi vagyon romjain, de az nem áll jó lábón az Istennel, tagadja is lételet; az erkölcsi fogalmak, a kegyelet, a kötelező hála az ő szemében szemfényvesztő ostobaság. „Dög az ember, ha meghal; a földnek legyen rá gondja, ne az embernek!” – ez egyik ágazata az ő hitvallásának, mely a kézzelfoghatók határán túl nem terjed.

Mulandóság lakik e szép hegyen a halottak kies hazájában, bizony örök mulandóság!

1896. május 25.

Pünkösöd másodnapját ünnepeljük. Sok történt, mióta e lapokkal nem találkoztam. A nagy kiállítás ünnepélyes megnyitása Budapesten a király és királyné

Kedves Pálom^{V. 9. 7.}
1896. május 25.

Jemeséemre vonatkozólag az "Köveskerői" iréskedésel fogana –
tosítására séged kérlek fel.

1. Koporsóm Jemyeresz Jemyüdeszkéből legyen, éppen olyan, mint apámé s anyamé vol; halotti köntösöm és szepedöm is éppen olyan: szürke-betonna selyem, mint az övek volso.

2. Koporsómra Kozarovárat nem ohajtol; de ha ki-
kerülhesetlen lenne, a sírboltban apám s anyám Kopor-
sóva kell azokat helyezni, mert nagy tudom, hogy
az anyimre nagy sem engedné ott a hely szűke.

3. Ha Mikuláson történnék halálom, onnan tes-
tem egyet-éni ima után azonnal Szentpéterem száján
hátkamba szállando s ott a gyász szertartás a leg-
nagyobb kalvinista egyházúséggel menjen véghez.

4. Koporsóm a sírboltban, a már általam rég
beszereztet két vas-sínen, éppen a szüléim Koporsó-
ja felső helyezéséig el.

5. A jemeséim költségei közös házasságomból fedez-
tessék, melyek felszárás végrendelettel együtt
Wertheim-Székényemben találják ot.

6. Új sírköve nincs kész. Az én nevem elfér még és leg-
is jobb helyen van. Sírkövem neve alatt az alcsalam
emlék sírkövön elkeper:

Lévay József

Szület. 1825. nov. 18. sz. h.

7. A grainsjelenés ennyitől álljon: övégy Vadász Pálnak
né sírkövénél Lévay Borbála bánatos szívvel jelentő
szerecső jó szeretőbátyjának

Lévay Józsefnek

Legszívesebben nyugalmában alispányjának, a Ma-
gyar Tudományos Akadémia és a Királyudvar-
sóság rendszer tagjának szept. 9. é. hó nap-
ján, elevenen ivelen tömör elhunyt.

Élték szerencsei J. é. hó én . . . , orvosi
fogor az eu. ref. egyház szertartása szerint a Sajtóment-
péseni sírkövezben örök nyugalomra elhelyeztetni.

Kedves Pál! ne sajnáld irsem ezt az usolvi kedde-
mentlen járadalagos, a melyet sok egyet szívességgel
együtt hallásán kívánok.

Szeret adatai legyen minnyájásodon.

Budapest, 1896. Július 23

Szeretőbátyádotok

Lévay József

8. kép. Lévay rendelkezése temetéséről - Vadász Pálnak címezve

jelenlétében, eddig soha nem látott fényel. Az ezredéves fennállás lelkesítő nem-
zeti ünnepéyei mindenfelé. Az „Akadémia” díszülése a király személyes részvéte
mellett május 17-én. Látogatásaim Budapesten, egyheti ott tartózkodásom alatt, a
kiállítás pavilonjaiban, onnan betegen való visszatérésem s gyöngélgedésem mai
napig.

Nehezen törődöm bármi csekély munkához. Június 1-én ünnepli várme-
gyénk az ezredévet. Engem tiszteltek, illetve nyomorítottak meg az ünnepi szó-
noklat tartásával. Abban fő most a fejem. Most nem bírom összeszedni gondolata-
imat erről a különben elkoptatott témáról, mely már szinte elcsépelet szalmává lett
köztünk. Hiányzik a becsvágy, csak éppen a körülmények kényszere zaklat.

Sírboltunk felett megállva ma reggel arra gondoltam: vajon sejti-e az én kedves halottaimnak lényéből fennmaradt valamely isteni részecske, hogy én most az ő hamvaik felett foglalkozom emlékökkel? Vajon az én szeretetteljes anyámnak van-e igaza, aki öntudatos életet hitt és remélt a halál után? Vagy okos, de mégis vallásos apámnak, aki nem hitt és nem remélt? Ezt a kérdést soha senki sem fejtí meg.

Azt is megjegyeztem magamnak, s ide is feljegyzem, hogy apám koporsója a kriptában a bejárattól jobbra, szélen van elhelyezve, mellette anyámé, amellet Erzsé. Az enyémet majd a szüléim fölébe fogják elhelyezni. Úgy óhajtom. Rég megvásároltam ezen célra a diósgyőri vasgyárban két erős vassínt. Itt várja udvaromban félretéve az elhelyezést. Rajtam kívül még csupán a húgom válthat rajta helyet. Aztán majd a kriptá ajtajánál visszafordíthatnók a pajzst – ha pajzsunk volna.

1896. június 2.

Átestünk tegnap a vármegyei millenáris ünnepélyen. Savát-borsát megadtuk. Szónokoltunk, feliratoztunk, éljeneztünk. Épphogy el nem olvadtunk a nagy lojalitás miatt. Beszédemet nagyon jól fogadta a közönség. Jobban ütött ki, mint előre gondoltam. Nem látszott meg rajta a „körülmények kényszere”. De én sem az éljenek, se a tapsok édességét nemigen éreztem, csak éppen azt a jóleső megnyugvást, hogy „ezen is túl vagyunk”.

Kilátogattam kis hajlékomba, csak éppen hogy itt szívjam a levegőt néhány óráig, itt töltsék el egy napot és egy éjet. Hiszen itt öreg szüléimhez közelebb, úgyszólván, velök vagyok. Eltüntetem mindezeket a házi eszközöket, melyekkel szobámat berendeztem, s visszahelyezem képzeletben az ő egyszerű bútoraikat, mindegyiket a maga helyére, és itt beszélgetünk hárman minden világi és istenes, mindenféle apró és nagy dolgokról, s az én lelkem az emberi és családi élet parányi ideálját látja ennek a kis körnek rejtett harmóniájában, mint napot a harmatcsöppben... Különben csak álmomban folytatom velök az élet megszakasztott érintkezéseit.

E hét végén újra fellátogatok Budapestre megnézni a június 8-ai ünnepélyes díszfelvonulást és még egyszer a kiállítás némely részleteit, melyekről azonban, legalább az én fejemben, alig marad meg állandóan valamely kép vagy ismeret, ha csak ezt vagy azt föl nem jegyzem, vagy a katalógusokban – melyek különben még most sincsenek részletezve kezünkbe adva – magamnak meg nem jegyzem.

Érdekeltek itthon kertem fácskái is, mire mentek egy hét alatt. Bizony igen kevésre. Gyümölcsöt még most sem fedezhettem föl rajtok, ez évben már nem is fogok. Lombjok erősödött, de a folyvást tartó égető szárazság kezdi már őket csüggeszteni, imitt-amott sárgítani is. Szőlőtőkém is nehezen veszik magokat. Egyes tőkék erőteljesek s szépen termettek is, de a legtöbb visszamaradt, üres, satnyulni látszik. Talán kicsiben ez is arra lesz példa, amit a miskolci szőlőtelepítők-nél látok, hogy egy lépés előhaladást egy lépés visszaesés követ. Ez aztán nagyban tapasztalva nagy baj, s nemigen neveli a szőlő-alkotás iránti reményt és biztosságot, s oka annak is, hogy népünk nem mer nekidűlni egész erővel.

1896. június 3.

*Pone me, pigris ubi nulla campis
arbor aestiva recreatur aura,
pone sub curru nimium propinqui
Solis, in terra domibus negata.*

Horatius ezen verse jut eszembe most, midőn kertemben sétálva az égető nap reám szórja tűzsugarait úgy, hogy néhány perc alatt felforralja véretem, s fiatal fácskáim közül, melyek még hűvös árnyékot nem nyújthatnak, futnom kell vissza szobám védőszárnya alá. Ő, a mindeneket alkotó és mindeneket intéző vezérli az időjárást. Sem céljába, sem okaiba be nem pillanthatunk. Mikor és miért kell aszály vagy záporok, hévség vagy jótékony esők? A tudás és cselekvés az Ő hatalmában van; a mi feladatunk: túrni és elfogadni és talán imádkozni. Eszembe jut a tréfás megjegyzés, hogy a pápista pap imádságára nem indul el az eső, a kálvinista pap meg tudja indítani, de elállítani aztán ő se bírja.

Gondolkozom, hol töltsék e nyáron egypár hetet valamely hűs erdei magányban. Pihennem voltaképpen most már nem szükség, hiszen most egész tengeri időm egy nagy pihenés. De jó volna mégis egy kis üdítő lég: a megváltozott helyzet és körülmények között egy kissé mélyebb, csendes foglalkozás magammal, amint harmadéve Bikkszádon cselekedtem. De hát ezek a mi fürdőink többé-kevésbé mind a hiúság zajos zszibvásárai. Ha elvonulhatsz is egy-egy homályos bokor alá, érzed, hogy közeledben az élni, élvezni sietők tömege zszibong, s ha közéjük nem vegyülsz, ujjal mutatnak rád, mint énrám tavaly Turzófüreden, mint egy embergyűlölő remetére.

Talán még legjobb volna a diósgyőri Hámor valamely egyszerű, szegény viskójába rejtőzni, mint régebben éveken át cselekedtem. De ott is megtette már hódításait a civilizáció, nem az a vidék már az sem, ami régen volt. Mint mikor úriás dámává léptetik elő az egyszerű szép parasztleányt: kontyra teszik leomló szép selyem haját, kesztyűs és cipellős kisasszonyként állítják ki, s csak itt-ott, csak elvétve üti ki magát belőle egy-egy kis régi, szeretetreméltó paraszty gyermekesség.

Estefelé visszasietek Miskolcra, ahol még inkább érzem az üres idő súlyát, mint itt. E nyár folyamán megpróbálom, hogy ne csak néhány futólagos órát, hanem néhány napot töltsék itt kis „fészkenben”.

1896. június 16–20.

Ma ötödik napja, hogy itt tartózkodom. Egy huzamban ennyi időt még nem töltöttem e csendes kis hajlékban. Nagyon jól érzem itt magamat. Jólesik az a tudat, hogy semmiféle kötelesség nem sürget innen, és nem nyugtalanít. Csakugyan jelen voltam a fővárosban a június 8-ai nagy ünnepélyen, s láttam annak szemképráztató jeleneteit, melyek mint valami hirtelen tűnő, csillogó ködfátyolképek vonultak el szemem előtt. Belőlök csak az összbenyomás maradt meg emlékezetemben, a részletekből alig valami. Szédítő volt az a mindenféle hullámzó néparadat, mely e napon s még a következőn is a fővárost ellepte. A vidéki lakosok nagy ré-

sze odatódult akkor. És ami csudálatos, ebben a szörnyű tódulatban alig esett valami baj vagy szerencsétlenség. Dicséri ez népünk józanságát, értelmes voltát és a rendőrség erélyes magatartását és intézkedését.

Három és fél napot töltöttem ott, s a kiállítás egyes részeit újra meglátogattam, de kevés az ahhoz, hogy az ember közelebbről megismerkedjék egyes részleteivel. Pedig különösen méltó lenne arra a történelmi tárgyak kiállítása. Talán módomban lesz még egyszer odalátogatni szeptemberben.

Itt most afrikai hőséggel és szárazsággal küzdünk. A növények lankadoznak, a föld repedezik. Gyümölcsfáim megleptek. Nem hoztak gyümölcsöt, de a meddőseget a növekvésben pótolták ki. Az új hajtások fél méternél is hosszabbak rajtok, úgyhogy most mindegyik egy terebélyes fáska lett, számos pedig valóságos nagy fa, különösen az alma- és szilvafák. Ezek már a jövő esztendőben is, ha az ég áldást adna, vékaszámra teremhetnek a gyümölcsöt. Harminckét szőlőtőkém közül is mutat már fürtöket tizenöt-tizennyolc. Jövőre talán még erősebbek és termőbbek lesznek. Tavasszal szándékozom a kerti középút két mellékét szintén szőlővel beültetni. A két oldalra eltehetek hatvannégy tőkét, akkor kilencvenhat tőkém lesz. Úgy biztatnak a tudósok, hogy három-négy év múlva ebből már egy kis hordó bort is nyerhetnek. Szép volna megérni!

1896. június 29.

Tegnapelőtt óta vagyok itt. Egy óra múlva visszaindulok Miskolcra. Elintéztém elintézni való dolgomat. Rendelkeztem a ház tisztába hozatala iránt, amelynek végrehajtásánál nem lehetek jelen, amint pedig szerettem volna. El kell utaznom éppen akkor Budapestre az üvegyár felügyelőbizottsági ülésére. – Tegnap a sírunkat látogatván örömmel láttam, hogy a természet maga tette meg a maga jószágos kezével, amit mi nem tehattünk. Változatos színű vadvirágokkal vonta be a sírhalmot, mely a múlt napokban hullott jótékony eső után a legszebb üde, élet-színű szőnyeggel takarja a lent nyugvó, élettelen porokat. Mért ne szeretnők a virágokat csak azért, hogy vadak?

1896. július 9–11.

Csak most végezhettem a tisztogatás, csinosgatás munkáját a ház körül. Bár óhajtásom szerint szemem előtt történt minden, de mégsem oly kifogástalanul, mint szerettem volna. A falusi munkások együgyűsége s azzal párosult ravaszsága azon van, hogy pénzünkért bosszúságot szerezzünk. – Mostani kijöveletemnek mégis az a nevezetes eredménye lett, hogy kapunknak régóta folytonosan botrányos ferde helyzetét a szomszéd beleegyezésével sikerült egyenes, szabályos vonalba terelnem, kihúznom a szomszédos bolt-kiugrás szélső oszlopáig, mi által udvarunk is rendesebb alakú s egypár lánnyival bővebb is lesz. Megígértem a szomszédnak, hogy a boltkiugrás felőlem eső nyílását vékony téglafallal berakatom. Megéri ezt az áldozatot.

Ma reggel az üvegyárat szemléltem meg a gyárgondnok vezetése alatt. Tapasztalásom nem örvendetes. A gyártmány rossz minőségű, mert zöld színű, s ez nem kelendő, illetve olcsó. Ilyenből nagy mennyiségű készlet van felhalmozva,

melyben nagy pénztőke hever gyümölcsözetlen, s melyen túladni nehéz. A gyökere javításra – finom szászhomok szerzésére – nem akarnak térni, mert drágább, holt a mostani galíciai olcsó homok az igazi drága, mert ez teszi rosszá a gyártmányt.

Csak a munkásokra 6 ezer Ft a havi kiadás; a bevétel ezt sem képes fedezni. A fedezet váltókölcsonökből történik. Pedig, mint nekem a gondnok említé, még negyven új épületet is kell emelni a telepen.

Feltűnő, hogy a gondnok német, egy szót sem beszél magyarul; hogy a gyárban kifüggesztett értesítések is egyedül németül vannak írva.

Egyébiránt ezeket a hiányokat nagyjából előterjeszttem én a felügyelőbizottság f. é. július 2-ai ülésén, úgyhogy innen azok az igazgatóságának is tudomására hozassanak.

1896. július 16.

Gyakoribb látogatója vagyok most e kis „fészkemnek”, mint ezelőtt bármikor. Mindig akad valami apróság, amely itt jelenlétemet kívánja. A ház környezete is vonz, mely folyvást oly tiszta és üdítő, s kertemben a gyümölcsfák és hasznos növények mellett némi virágokat is ápol a házi leánya. Aztán most nem köt Miskolchoz semmi hivatalos kötelék. Tartózkodás nélkül távozhatom onnan, mikor kedvem tartja. – Itt pedig mindig akad valami apró tenni, nézni vagy remélni való. Legkívánatosabb volna a testi-lelki teljes nyugalom és csendes munkásság: írogatás, olvasgatás, de ebben nemigen vagy nagyon ritkán van részem.

Mennyi nyomorúsággal jár ilyen helyen csak egy egyszerű kapunak helyreállítás! Nem is új kapu kell, csak éppen három oszlop, s harmadnapja az egész várost kajtatják érte. Szegény apám, egész életében nem bírta a szomszéd ellenkezése miatt egyenes vonalba állítani kapunkat, s most is, hogy nekem sikerül, mennyi bajomba kerül, nem is említve a költséget! A boldogultak, ha most új díszbe öltözött kis házunkat és udvarunkat láthatnák!... Vajon nem látják-e?

1896. július 19.

Ma vettem a gyászjelentést Lengyel Samu hirtelen haláláról. Tegnapra virradóra éjfél után egy órakor halt meg az alsó-borsodi ref. egyházmegye által kiadott gyászlap szerint, amely egyházmegyének nemrég választott segédgondnoka volt. Értelmes, józan gondolkozású és higgadt kedélyű, derék ember hunyt el benne. Kötelességérző, minden közügyekben, különösen egyházi ügyekben buzgó és a pedánságig pontos. – Engem a régmúlt idők kedves emlékei is kötnek hozzá. Nevelőjök voltam ifjú koromban, 1843-44-45-46. évben miskolci házoknál, ahol a finomabb társas élet és háztartás kellemes oldalaival először ismerkedtem meg. Azután is folytonosan rokonszenvet éreztem irántok, s mindegyik testvér érdekében szívesen tettem, amit tehettem a hosszú idők folyamán előforduló alkalmak szerint.

Samutól még mint teljesen egészségestől váltam el öt-hat nappal ezelőtt Miskolcon Schweitzer cukrásznál. Estvéli idő volt. Jó éjszakát mondtunk kezét szorítva egymásnak. Ki hitte volna, hogy az én köszönésem örök éjszakára szólott neki? Hatvan évnél idősebb volt. Elsoványodott s elöregedettnek látszó alak, de

9. kép. Görgei Artur

azért tartása mindig egyenes, kedélye szokott nyájas és eléggé élénk. Egyszerre magába nyelte az örökkévalóság vagy az örök feledékenység tengere, melyhez mérve az ő élete már csak egy milliomod-résznyi pillanat a mi emberi emlékezetünkben.

Nyugodjék csendesen, tőlünk megáldva.

1896. július 20.

Ma utazom temetésére, mely ma délelőtt tizenegy órakor lesz.

1896. aug. 7.

A múlt szombaton, augusztus elsőjén kihoztam Szentpéterre vendégeimet: Görgei Arturt és Gyulai Pált; velök jött Artur unokaöccse, Görgey László is, az államvasutak üzletvezetője. Arturt már régóta és többször kértem Budapesten, hogy látogasson meg, amit annál könnyebben teljesíthet, mert maga is emlegette, hogy szeretné még egyszer látni Miskolcot, melyet a negyvenes évek elején látott, mint fiatal gárdista, és 1849 nyarán, midőn a magyar hadsereget a felvidékről erre vezérelte.

Most Gyulai rábírtá őt, hogy együtt elránduljanak hozzám. Rendkívül megörültem, kivált az Artur jövetelének. Mióta Gyulai útján közelebről megismertem, rokonszenvem és tiszteletem csak nevedett iránta. Erős, nagy lélek, melyet az élet ezerféle viszontagságai acélkeménnyé edzettek, mely mindenütt a dolgok mélyét és valóságát keresi. Emellett érzékeny, jó szív s gyermekies, vidámság teszi kedvessé és szeretetreméltóvá. Leszámolt a világgal. Ővé csak a múlt és a jövő, melyről velünk együtt erősen hiszi – bár nem mondja –, hogy opinio-num commenta delent dies. Föl se veszi azon csökönyös hazafiak káromlását, akik se látni, se hallani nem akarva papagájmódon kiáltozzák reá még mindig – mint egy betanult szózatot – a világos hazaárulást. Hallgat az ilyeneknél mind az okosság, mind a lelkiismeret.

Jó előre híre terjedt, hogy Gyulait, Görgeit és Jókait hozom magammal Szentpéterre. Jókaival csak a mendemonda pótolta a társaságot. A szentpéteri vasúti pályaháznál már sok bámész nép várt bennünket, kivált zsidók, minthogy éppen szombat volt. A házak kapui előtt is csoportosultak itt-ott. Megnézték vendégeim az én kis hajlékomat. Itt mulattak velem egypár órát. Aztán átmentünk Vadászy Paliékhoz a parókiára, s onnan ki a hegyre, a pincébe. Gyönyörködtek, kivált Artur, a felséges kilátásban, a tündéri szép vidékben, amelyről mondtam előttök, hogy csakugyan méltó volt nekem itt és nem másutt születnem. Emlegette, hogy Szentpéteren vonult keresztül seregével 1849. július vége felé; itt néhány órára megállapodtak, s itt egy hosszú szobában (úgy mondják, Lossonczyéknál volt) diktálta tollba azt az átiratot, melyet Rüdiger orosz tábornokhoz küldött Rimaszombatba. Kínosan sétálva diktálta; kloroformot kellett szagolnia akkor még égetőn fájó, nagy fejsebe miatt, amint maga beszélt.

Este Irma húgom pompás vacsorával látott el bennünket, melynél nevezetes volt, hogy Artur ijesztő mennyiségű uborkasalátát evett meg magában, pecsenye nélkül, azazhogy pecsenye után. Lelki és testi ereje arányban áll étvágyával, ami hetvennyolc éves embernél bámulatra méltó kedvezése a gondviselésnek. Az esti

tíz órai vonattal visszatértünk Miskolcra. Mindnyájan örültek a kirándulásnak, s azt hiszem, őszintén. Én pedig annak örvendeztem.

Gyulai és Görgei tőlem hétfőn, aug. 3-án reggel búcsúztak el Miskolcon. Állandó vendégeim voltak. Tőlem telhetőleg igyekeztem őket szórakoztatni. Igen jól esett látnom, hogy Görgei fesztelenül, vidáman érezte magát társaságunkban, hogy a társaság illő tisztelettel és barátsággal környezte őt, s igyekezett neki örömet szerezni. Voltak köztünk néhányan, akik ezen pillanatokra leláncolva tartották magokban a veszett ebet. Volt bennök érzék és illedelem, hogy úgy tartsák, s türelmesen, sőt élvezettel hallgassák a különben kevésszavú, nagy ember beszélgetéseit.

Azt hiszem, hogy némi csekély derűje volt ez a kirándulás az ő egyhangú remeteéletének, s kedvesen fog rá visszaemlékezni.

Midőn búcsúztunk, említettem előtte, hogy a vidéki társaságok ilyen látogatásait minél gyakrabban kellene megejtenie. Jótékonyan fogna az hatni nemcsak kedélyére és egészségi állapotára, hanem arra is, hogy az ellene elfogult vélemények élessége mindinkább tompuljon. Mert az ővele való közvetlen érintkezés, társalgásának és szellemének megkapó ereje még az elfogultakat is megnyeri vagy legalább megingatja, s tisztán láttatja, hogy ennek a sokat szenvedett embernek az arcán nem a honárulás meghunyászkodása, hanem a tiszta és nyugodt lelkiismeret, az önérzet és erős meggyőződés tükröződik.

Sok érdekes dolgot beszélt el visszaemlékezéseiből, részint olyanok részleteit is, melyek már vagy az ő könyvében, vagy a Pistáéiban bennfoglaltatnak. Nagyon megragadta figyelmemet az a nyilatkozata, melyet a csata kezdetéről tett. Mikor egy csata előtt áll az ember, kivált, ha vezér, kimondhatlan az az izgalom, az a nyugtalanító érzés, melyet az első ágyúdörrenés s az első golyósivítás ébreszt. Ő ilyenkor, azt mondja, bár félénk soha sem volt, mindig, de mindig hascsikarásfélét kapott, s szükségét kellett végeznie. Azután visszanyerte nyugalmát, s hidegvérrel osztotta parancsait, rendelkezéseit.

Érdekesen beszélte el azt a történetet is, midőn Schwechatnál, tőle, mint parancsnokló őrnagytól, a borsodi tízhetes nemzetőrök összes tisztikara testületileg elégtételt kért azért, mert egy kötelességmulasztó tisztársukat kegyetlenül megdorgálta és lehodta. Görgei előbb, leckét adva nekik, az elégtétel adását készségesen megajánlotta. Azok az ajánlattal megelégedtek, de foganatba vételét sohasem sürgették.

1896. augusztus 20.

Kezd őszi lehelete lenni az időnek. Pedig most még a kánikula napjai volnának. A reggelek és az esték fölötte hűvösek, napközben is igen eltűrhető a meleg. Ami egypár szem gyümölcsöm van, az is tökéletlen. Mindössze is tizenhét szem nagy „Altán” ringlot szilvát szedhettem össze ma húgom részére befőzni. Egyéb alig van, kivéve egy szép körtefát, melyen vagy tizennyolc darab igen szép, nagy téli körte várja a szomszéd tolvajok kezét.

Föl-fölebred bennem a vágy a régi kedvtelések élvezésére, de aztán gyakran csak visszafojtja azt az önbírálat vagy a jobb meggondolás. Tegnap egy fiatal vizsla megszerzésével foglalkoztam itt. Láttam viselkedését künt a mezőben. Tudatlan-

sága dacára is megkedveltem. De már ma megváltozott a szándékom, s nem érzek kedvet a törődésekre, melyekkel az én körülményeim közt egy tanulatlan vadászebecske tanítása és tartása jár.

Sokról le kell mondanunk, amit évekkkel ezelőtt igen szerettünk. Le kell mondanunk még arról is, hogy erősebben szeressünk. Hideg és meleg, étel és ital könnyen ártalmunkra szolgál, s egy rövid fölhevülést hosszabb, fájdalmas kimerülés követ.

10. kép. Kirándulás a Bükkben (az ülő sor közepén Lévay)

1896. szeptember 4.

Alig bírok ide kijutni. Gyakrabban szeretnék. Mindig vetődik utamba egy-egy akadály, ha egyéb nem, bizonyos testi elnehezedés és fáradtság, melyet egy idő óta növekedni érzek, s mely kivált éjjel fájdalmas és nyugtalanító érzéssé fajul, délutánonkint pedig mint valami álomvampir szállja meg nyakszirtemet, s gyötrő küzdelmet folytat vele, nehogy elszenderedjem, mert akkor vége van éjjeli álomnak.

Üde zöld itt minden. A gyakori esőzés felújította a növényeket, s ott, ahol még el nem késett, buja tenyészetet idézett elő. Pár órával ezelőtt is elfutó, kisebb zápor öntözte meg a földet. Most melegen ragyog a nap, de folyvást esőre állanak köröskörül a fellegek.

Egy-egy pillanatra oly jól érzem itt magamat kis szobám csendességében, hogy az állandó itt maradásra téved gondolatom. De ez csak igazán odatévedés. Ha nem is egyáltalán lehetetlen, de majdnem azzal határos nehézségek állják útját. Jó az így, ahogy van. Régi módon folytatom ide a régi érzelmek nyomán olykori látogatásaimat, s ezáltal tűrhetőbbé, sőt kedvesebbé válik miskolci otthonom is.

1896. szeptember 18.

Bizony az otthon csendes nyugalma megzavarják itt is, ott is oly nemű belső háborgások, melyeket önuralom hiányában magam idézek föl magam ellen. Nem bírom higgadtan összpontosítani szellemi és érzelmi erőimet. Vitetni engedem magamat különböző irányban. Tétlenségben szemlélem a napokat, mint ama bizonyos paraszt, ki a parton várja, míg lefoly a víz. Idestova csakugyan lefoly én előttem az élet vize.

Évforduló emléklapja
1896. Szept.

Oh! ha most idő lehetnék:
Elegálnék fölöttem én
S így maradnál változatlan,
Fy en ifiam, ily üdér.

Szemed lángján, arcod baján
Cöüggne minden érzésem;
Felszám, hogy csak ropódnai,
S műlni, műlni; végzetem!

Körülred egy-egy virágot
Köréha érne hervadás,
Mikorra azt észre vennéd,
Már helyese nyilna más.

S ha panaszkodád, hogy itt már
Örömeder nem leled,
Ama titkos túlvilágba
Igy suhannél át vedel!

Lévay János

11. kép. Lévay költeménye: Évforduló emléklapja

Meglátogattam néhány pillanatra szüleimet. Kérdeztem őket, meg vannak-e elégedve azzal, amit távollétükben cselekszem, érzek és gondolok. Nem érthettem most tisztán szellemök intését.

Magammal viszem délután Miskolcra néhány körtefácskám szűk termését: tíz-tizenkét darab téli körtét, melyet idő előtt szedett le a féltékenyen őrző leánya. Egypár darab elsikkadván a fáról a többi sem hagyta ott tovább, hogy megelőzze a tolvajt.

1896. október 23.

Egyszer-egyszer alig voltam ily huzamos ideig távol ettől a „magános fészektől”, hacsak valahol a fürdői évszakokban nem hűsöltem néhány hétig. Mióta fentebbi soraimat idejegyeztem, többféle említésre méltó esemény tarkázta a hétköznapi napokat. Az országgyűlés feloszlata, a sárospataki ünnepélyek október 4-én, melyeknek a Tompa-mellszobor leleplezési részén az „Akadémia” és a „Kisfaludy Társaság” képviselőjében magam is szónokoltam, közelebről ötnapi látogatásom a fővárosban, a folyamatban levő képviselőválasztási küzdelem és szenvedélyes korteshajszja a vármegyében és Miskolcon. Engem csak a miskolci érint mélyen és szomorúan. Horváth Lajosnak, aki bizonyos kényszerítés alatt jelöltetni engedte magát, vissza kellett lépnie. Nem mutatkozott iránta a részvét oly mértékben, hogy biztos győzelmét remélhettük volna, sőt bukása volt biztos kilátásba helyezhető. Elszomorító tapasztalás! A városnak tett igen sok nagyfontosságú és nagy értékű szolgálatok, a huszonnyolc éven át dicsőségesen és tisztán futott képviselői pálya, az egyéni kiváló nagy tehetség és feddhetlen jellem, a legtágasabb és legmagasabb körökben folyvást fennálló közbecsülés mind semmi, mind feledékenységbe ment a szenvedélytől zaklatott, buta nép-szemében, sőt a nem éppen butának látszó némely vezér-urakéban is. Nekik fálnak menő politikus kell. Elvész a haza, ha nem ilyen képviseli Miskolcot. Lehet süket, lehet vak, csak torkaszakadtából bírja és akarja átkozni a kormányt. Az erkölcsiség tekintetei, a hála és elismerés elnémulnak előttük. Az ily izgalmas napokban se nem látnak, se nem hallanak, mint pázrás idején a siketfajd.

Mi maradna ily tapasztalás után a valamire való embernek, ha önmaga meg nem maradna nyugodt biztató gyanánt önmagának? Szívemből sajnálom, hogy az én szeretett barátom, H. Lajos búcsúlevelét ily cudar peccséttel látta el Miskolc választóközönsége. A közönség szégyene marad ez, nem a H. Lajosé.

Ide jegyzendő tünemény az is, hogy sorsával és egyéni szép tulajdonaival élénk rokonszenvre hangolt engem „egy kis boldogtalan”. Meddig? Mily lefolyással? Mily végeredménnyel? Nem tudhatom.

Kertecském is olyan már, mint a kirabolt ház. Földje fel dűlva, fiatal fái levelöktől megfosztva. Itt-ott búsong benne fejét lecsüggesztve egy-egy dérütött virág. Készül a közeli halálhoz a benne még pislogó élet, s a bályadt őszi napsugár szomorún vigasztalja a távolban szendergő új tavasz reményével. Ily érzelmeket költe bennem sírhalmunk zöldje is, melyet ma szintén meglátogattam. A hervatag pázsit azt susogta nekem, hogy azok, akiket én ott keresek, akikre én most gondolok, nincsenek e zöld halom alatt: fentebb, távolabb vagy közelebb vannak-e?

1896. november 6.

Tegnap délután érkeztem. A tartós esőzés után ma fagyos, téli napra virradtunk. Gyönyörű, tiszta, napfényes reggelünk van, de csonttá fagyott a sár, vastag dér lepi a földet; kis kertem fehér lepelbe öltözve hirdeti, hogy ajtónkon zörget a komor tél. Különös az, hogy az évszakoknak ezt a mindig egyformán újuló bekövetkezését sosem fogadhatjuk azzal az egykedvűséggel, amellyel a már rég megszokott vagy meg is unott tárgyakat fogadni szoktuk. Minden évben láttuk és lát-

juk, s mégis mindig oly érzéssel várjuk, mint valamely ritka s alig ismert vendéget. Tél, tavasz, nyár és ősz megfelelő hangulatba ejt bennünket, de ez a hangulat mindig úgy mutatja magát, mintha most éreznők először. A nagy természet hatása, tárgyainak és tüneményeinek érdekes volta sohasem avul, sohasem kopik el szemünk előtt.

Túléltük a múlt héten a képviselőválasztások izgalmait is. Igénybe volt véve a többség megszerzése végett minden tisztességes és minden aljas eszköz: a rábeszélés, a lelketlen izgatás, a kölcsönös rágalom és gyalázkodás, a megfélemlítés és nagymérvű pénzvesztegetés. S ez utolsó volt a legsikeresebb. Ami nálunk történt kicsiben, az történt az egész országban pártkülönbség nélkül intra muros et extra. Hinnünk kell azonban, hogy az a nagy diadal, mellyel e küzdelemből a „szadeldvű” józan párt kilépett, mégsem egészen ama kárhozatos eszközök eredménye. Talpra állott a nemzet értelmisége, hódított a közviszonyok higgadtabb mérlegelése, az ellenzéki elemek belviszálya, túlzása és hitelvesztettsége. Úgy látszik, közel van az idő, midőn minden józan s a szenvedélytől el nem vakult magyar embernek be kell látnia, hogy a függetlenség ideális terméketlen eszméjének örökös nyúzásával tekintélyes pártot összetartani nem lehet, hogy a tevékeny és eredményes munkásság jogainknak s államiságunknak megvédésére is sokkal sikeresebb, mint az azt zavaró és gátló izgatások. Döntő tanulságul veheti az ellenzék a mostani választások lefolyását és eredményét. Hiába kiáltozza keserű méreggel, hogy ez nem a nemzet nyilatkozata, hogy ez meghamisítása volt a szabad választásnak, hogy zsarnoki önkény hozta létre, hogy a harcot a parlamenten kívülre helyezik át és a forradalomra izgatásig folytatják Ugronék. A szomorú valóság mégiscsak az, hogy ők földig le vannak verve, s hogy erkölcsileg s anyagilag tönkrementek. A rendet és a szabadságot pedig biztosítja nekünk a törvény, a törvényes hatalom s a nemzet józan belátása és ereje.

A „szadeldvű” párt eddig soha el nem ért számban, mintegy 380 képviselőt nyert; vármegyénkből ötöt adtunk neki az eddigi kettő helyett. Szinte félni lehet attól, amit egyik történetíró (Livius) mond Rómáról: „Eo crevit, ut iam magnitudine laboret sua”...

De megyek az élők zajából a halottak csendes birodalmába. Ott megszűnik minden torzsalkodás és gyűlölet, csak az élő szeretet nem szűnik meg!

1896. december 25.

Hosszú távollét után mégiscsak kijutottam az elhagyott „fészekbe”. Magam sem tudom, mi tartóztatott el az egész télen át. Talán a korral együtt járó restség, talán a kínálkozó vadászati szórakozások, talán a kedélyemben előállott újabb változás, mely nem enged a madárnak szabad repülést egy aranyos kalitkából. De hát nemigen csalogatott maga a természet sem, mely megdermedve alussza most téli álmát. Kertem is puszta és kietlen. Ott künn a temető is, mely mindig szomorú és búsító, most komor és zordon, s még fájdalmasabb ott járván azokra gondolnunk, akik e fagyos, örömtelen földben nyugosznak.

Ma Karácsony első napját üljük. Átláthatlan, sűrű köd lepi a vidéket. A még megmaradt csekély hó és fagy lassan olvadozik. Az út, ha nem egészen locspocis is,

de lucskos. Az ég, a lanyha időjárás szomorú lepellel vonta be a karácsonyi örömeket.

Az úrasztalához mindamelletts népes közönség járult, de az úri rend bizony most is hiányzott. Nincsen annak ilyen lelki szüksége. S ez a közöny a mi reformált vallásunk legveszélyesb ellensége.

Verset kellene írnom. Hetek óta halasztgatom, most már csaknem a körmömre égett. A „Kisfaludy Társaság” februári közülésére kellene. Az év végére ígértem, s még tárgyammal se vagyok tisztában. Rendkívül nyugtalanít. Nem bírok belekezdeni. Nem vagyok képes lelkierőmet, hangulatomat összpontosítani. Különböző irányban foly szét. Ez a temérdek üres idő, fájdalom, egészen üres nálam! Szüleim alakját óhajtánám egy költemény keretébe foglalni. Ezen töprengök: de megállapodni nem tudok. Alkalmas tárgy-e egy ünnepélyes ülésre? Minden a kidolgozástól függ. Nekem igen kedves és kegyeletes, csak megtaláljam hozzá az illő formát. Akarnom kellene erősen. Talán lehetne belőle valami. Egy kis aszkétaszigor kellene hozzá. A test és lélek „megrendsabályozása” – a nélkülözés!

1896. december 26.

Szebb napra virradtunk. Hideggé vált a lég, tisztább lett az ég. Gyöngye fagy vonta össze a napok óta tartó locsadékot. Délután ennél fogva búcsút veszek innen, hogy holnap miskolci barátaimmal egy vadászati kiránduláson részt vehessek. Pedig ezt is meg kellene tagadni magamtól, ha azt akarnám, hogy kedélyem és lelkem ereje szét ne ziláltassék, hanem egy pontra függesztve maradjon, s tűzzel működhessek, mint a gyújtóüvegen összpontosított napsugár. Itt Szentpéteren, ebben a téli környezetben ólomlábon járnak az én óráim. Vonz a kegyelet és emlékezet, de mivel sem dolgozni, sem szórakozni, sőt még csak sétálni sem tudok, csakhamar nyakamra ül az unalom, s visszakíváncsozom a miskolci társaságba.

A költeménynek talán jó címe lenne *Az élet alkonya*. Kezdődnek a lenyugvó nap rajzával, midőn visszatekint az elcsendesült és nyugodni készülő vidékre. Aztán festeni kellene a két boldog öreg egyszerű életét. Annak megható jámbor képeit, összhangját, csudálatos végét stb. Ha úgy tudnám, amint elképelem és érzem!

1897. január 14.

Csakugyan elkészült a vers e hónap első napjaira. Soká hordoztam lelkemben, míg végre alakba tudtam önteni. Nem mondhatnám, hogy azzal a lelkesedéssel írtam, mellyel óhajtottam s melyet a tárgy érdemelt. Akaratos, makacs tétlenség vett erőt rajtam, s valóban fizikai kényszer alá kellett vetni magamat, hogy boldoguljak. Mégis, úgy ahogy sikerült. Gyulai biztat, hogy ez legjobb verseimnek egyike. Összeszedtem a kép vonásait, de én azt hiszem, összhangzatos egésszé alkotni nem tudtam. Lelkem azonban megkönnyebbült általa. Beváltottam ígéreteimet a „Kisfaludy Társaságnak”, s egyúttal némi gyöngye emléket állítottam azon kegyeletnek, mellyel feledhetlen jó szülőim emlékét kísérni soha meg nem szűnök.

Az új évben most vagyok itt először. Üdvözlet, drága kis „fészék”, múltad felzsibongó emlékeivel s hallgatag jelened egykedvű némaságával! Légy menedék-

kem az új év folyamán is! Légy tanúja merengéseimnek, törekvéseimnek, élő szeretetemnek, mely még mindig forró indulattal csügg élőkön és holtakon!

Vadászati multság szólított ide: Holnap tartaná szokott körvadászatát X. Emil. Az idő azonban ellenünk van. Locspocsban úszik a világ. Ami kis havunk volt is, elolvadt, s ott künn a mezőben a talaj egyáltalán nem lesz alkalmas a gyaloglásra. Még az is közel kilátásban van, hogy az éjjel megerednek az ég csatornái, amikor aztán a nyulak serege dicsőítő himnuszt zengedezhet az öreg Jupiter Pluviusnak.

1897. március 8.

Mily régóta nem látogattam ezt az árva menhelyet! Szinte hűtlen lettem hozzá. Bizony nem így lett volna, ha régi lakói most is élnének. Majdnem két egész hónapot el nem töltöttem volna anélkül, hogy őket lássam. Legszentebb tárgyaitól is el-elvonja az embert az előhaladt korral együtt járó restség és halogatás, a széjjelzilált kedélyhangulat és az olykor ránk nehezülő fásult közöny.

Az eltölt napokból egyebet sem jegyezhetek ide annyi örömmel, mint a „Kisfaludy Társaság” február 7-ei díszülését, melyen Kozma Andor felolvasta az én költeményemet. Címe *A két öreg* lett, nem pedig *Az élet alkonya*. Oly hatása volt annak a közönségre, aminőt egyáltalában nem reméltem. Könnyekre indított nemcsak nőket, hanem férfiakat is. Örültem a sikernek, nem magamért, hanem ama dicsőült két öregért, akiknek emlékére gyújtotta ezt a kis fáklyát az én folyvást szerető gyermeki szívem.

1897. március 9.

Ki sem léphetek jóformán a szobából. Egész éjjel esett az eső. Sáros világunk van. Szüleim sírját sem látogathatom meg, pedig ez volt fő célja idejövetelemnek. Derültebb tavasi napokra kell azt halasztanom, s akkor aztán gondoskodnom tisztább rendbehozataláról is. Mert csaknem minden évben kell akkor valamit pepceselni. Ha én nem leszek, gondolom, évek is elmúlhatnak, míg valaki tüzetesebb figyelemre méltatja.

Kertecském is most még pusztá és szomorú. Semmi jele az ébredni kezdő élet megmozdulásának. Ott is lesz elég javítani és pótolni való. Legalább gondot okoz, munkát ad és reménnyel biztat. Az ily szobabörtönné vált órák biz' itt unalmasak egy kissé. A rokonok társaságából csakhamar ide a magam „fészkébe” vágyakozom, itt sem tudom elszórakozással vagy munkával tölteni az időt. Holnap reggel visszatérek; ott mégis vár valami és – valaki.

1897. március 31.

Kicsalt ide a szép, verőfényes tavasi nap. Szívom az üdítő, reggeli friss levegőt. Élénken sétálgatok kertem gyümölcsfái közt, melyek némelyike már gömbölyűn duzzadó rüggyel biztat. Mindegyikben ébredni kezd az élet s azzal együtt a remény. Talán nem lesz meddő az év. Enyhe volt a tél, s korán következtek a langyos tavasi napok. Vándormadaraink, a tavasz hírnökei már február utolsó felében megérkeztek. A szalonkavadászat hazánk délibb vidékein már február vége fe-

lé megkezdődött. De azért közben-közben visszaesések is voltak, s a kikircs és az ibolya csak most, március végén üdvözli a kikeletet. Gondoskodik arról a bölcs természet, hogy se haragja, se kegye túlzásba ne essék.

Szüléim sírhalmát már tegnap meglátogattam. Most néhány pillanat múlva ismét odasietek. Elég jó rendben és csinosan került ki a téli takaró alól. Gondoskodtam, hogy a közelebbi napokban teljesen megigazgassuk, s zöld pázsit reményében fűmaggal majd behintjük. Hiszen erősebb és szentebb köteléssel vonnak engem ide a holtak, mint az élők. Lelkemre varázslóbb hatást gyakorol a múlt, mint a jelen. Ezt is amaz szenteli már meg énelőttem!

1897. április 16.

Ma Nagypéntek ünnepét üljük. A leggyönyörűbb, meleg tavaszi nap sugározza be a Megváltó halálának gyászemlékét. Mintha jelezni akarná, hogy az Istenember világboldogító küzdelmének felhői régen eloszlottak, s az ég boltjáról csak az ő győzelme és dicsősége ragyog le a földre. Mindenfelé fölédredt körültem a szunnyadó élet. A mező már zöld bársonyba vonta magát; egyszerre felszökelt, s már csaknem hullámszik a vetések kövér füve; a gyümölcsfák biztató leveleket hajtának, némelyik már ünnepi fehér virágruhát öltött magára, mintegy csalogatni akarván többi társait. Kezdődik a föld sátoros ünnepe. A sírhalmok is megérezték az újuló életet. Kizöldültek, s emberi gond sem kellett hozzá, hogy egyiken-másikon egy-egy vadvirágot szőjön a pázsit köré a természet jóltevő keze. Én még most sem hozhattam óhajtásom szerint rendbe a miénket. Csak a jövő héten lehet. Valahányszor megállok mellette, mint ma is, mindig az jut eszembe: vajon tudnak-e ők arról valamit? Látnak-e? Éreznek-e? Lepillanthatnak-e szívembe a szabadá lett szellem titkos erejével fogva? Ki állíthatná, vagy ki tagadhatná ezt meggyőző bizonyossággal?

*Jólesik hinned, bár álom legyen-e hit,
Hogy körülöm lebeg a ti lelketek itt;
Hogy sírotok mellett borongó bánatom
Karján a szeretet mécsét gyújtogatom,
Nem látlak, de szívem most is a tiétek;
Mehaltatók másnak, de nekem ti éltek.*

Elővettem a „Szikszai-tanítások” régi megviselt könyvét, melyből ők imádkozni szoktak. Elolvastam belőle a nagypénteki imádságot, s egészen körömbe idézte őket az imádkozás. Mind a hárman együtt voltunk, mint valaha.

1897. április 18.

Húsvét első napját eltöltöttük. Szokásom szerint járultam az úrasztalához. Nagyszámú, ájtatos gyülekezet töltötte be templomunkat. Az áldozók száma, amint hallottam, 716 volt. A szép, tavaszi, napfényes idő tegnap óta komor hidegké változott. Ma reggel sűrű köd borította hegyeinket. Gyümölcsfáskáim gyenge hajtásán az elfagyás jeleit is vettem észre.

Holnap reggel visszatérek Miskolcra. Részint a Salvini híres olasz színész előadása vonz, részint más gyöngéd érdek. *Rómeó és Júliát* holnap este, *A makrancos hölgyet* holnapután este fogom megnézni. Nem értvén az olasz nyelvet előre gondolom, hogy élvezetem csak fél- vagy negyedrészt élvezet lesz: mindössze is az előadás vagy szereplés külső mázára szorítkozik. Annyi előkészületet tettem, hogy ittlétem alatt *Rómeó és Júliát* egypárszor elolvastam, így a szövegre élénkebben emlékezvén több értelemmel kísérhessem magát a színész játékát.

1897. május 24.

Tegnapelőtt tíz órakor kijöttem, ma délután öt órakor visszatérek. Úgy volna nekem jó itt pihenni e csendes magányban, ha folytonos, rendszeres munkával bírnam magamat elfoglalni. Az acélozná erőmet, s kellemessé és rövidde tenné időmet, melynek üres sokasága most súlyos teherként nyomja a vállamat. És még ezt az üres idő unalmát és terhét is könnyebb volna hordozni, ha a tunya tétlenségért szemrehányást nem tenne nekem a lelkiismeret. De az nyugtalanít. Néha mintha még azt is emlegetné, hogy az egész élttem munkássága hiábavaló aprólékoság: drágakövek helyett csillámló kavicsdarabok. Érzem korholása súlyát, de eredménye alig egyéb, mint jó akaratú készülődés; szárnyát emelgeti egy vén golya, mely az ég felé repülni már nem képes.

Utóbbi ittlétem óta kétszer is meglátogattam a fővárost, egyszer az üvegyár érdekében, egyszer az „Akadémia” nagyhete miatt (máj. 4–11.) Kirándultam onnan (máj. 9–10.) Gyulaival és Görgey Pistával Visegrádra G. Arturt meglátogatni, aztán (10–11.) Gyulaival Leányfalvára. Kedves néhány napot töltöttem társaságokban.

Itt bizony gyümölcsöskertem nemigen örvendeztetett meg. Alig van néhány fácskán valami termés. Egészségtől duzzadó almáim hírmondóul sem mutatnak egy almát. Néhány körtefa mutat egypár körtét. Egy-két szilvafa szépen teremett. Szőlőtökéim a meghagyott szálvesszőkön szintén szép terméssel biztatnak. Mindig alkotni, mindig remélni kell. Füstbe ment remény után újat alkotni.

Sírhalmonk meglehetősen csinos állapotban van. Az elvetett fűmag, csekély foltockákat leszámítva, jól kikelt. Sűrű, finom, zöld bársonygyep vonta be a halom legnagyobb részét. A teteje gyönyörű, nagy árvácskákkal van beültetve, melyeket nagymennyiségben virítva, gyökeresen kaptam Lillikétől Magyarbélről éppen május első napján. Úgy látom, sok megfogant belőle. A gyp között számos télizöldet is látok. Ha azok látnák, akikért növeli őket a tavasz, talán örömmel, megelégedve szemlélnék, kivált édesanyám, aki nagyon szerette a virágokat. Addig tartanak azok a virágok s a sírhalom minden dísze, ameddig az én szeretetem és megemlékező kegyeletem, azaz csak addig, míg életem tart. Azután sírt és virágot átvesz az örök idő.

1897. június 8.

Eltöltém itt a pünkösdi ünnepnapokat tegnap és tegnapelőtt szokott módon, a megszokott körben. Részt vettem az ünnepi közjátatosságban. Örömmre szolgált, hogy sírhalmonkat szép rendben találtam. Gyönyörűen beborította oldalait a

zöld pázsit, tetején pedig teljes díszben virítanak a nemrég odaültetett árvácskák. Ez a legszebb sírdomb az egész temetőben.

Kertecském is teljesen tiszta, rendezett állapotban van, immár örömmel sétálgatok benne. Gyönyörködöm a fiatal gyümölcsfák előhaladásán, egy-kettőnek, különösen pedig a harminckét tőke szőlőnek dús termésén. De bosszantani és keseríteni kezd már ismét a gonosz szomszéd rossz gyerekeinek szentelen vakmerősége. Már tegnap reggel a kerítésen átmászva megtépte egypár kis meggyfámnak korán érő, de még rossz, éretlen gyümölcsét. Ez a tolvajság, úgy látom, minden évben ismétlődik. Most már az előljáróság elé idéztetem az apjokat, s felelőssé teszem a gyermekei által nekem okozandó károkért. Hiszen így hiába való lenne az én kezemben minden szorgalom és költekezés.

1897. június 16.

Emlékezem, mily lázas nyugtalansággal vártam én azt néhány év előtt (1892), hogy ezt a kis hajlékot tisztába hozzam s a magam kényelmére a körülmények szerint berendezzem. Mint fogom itt időmet a kegyeletes visszaemlékezéseknek és a kedvem szerinti munkának szentelni? A csendes magányban, majd megjő a munkakedv, s új ösztönt kap a lankadni kezdő erő.

És íme, itt üdvözölget engem időnként ez a megszentelt kis hajlék. Második éve, hogy a hivatal nyűgeit lerázva szabad rendelkezésemre áll nappalom, éjjelem minden órája. És mégis alig tudom csak valami jelét is felmutatni annak, hogy itt ez emlékezetes falak közt csakugyan foglalkozott az én szellemem, hogy nem tétlenül néztem a vízparton, miként foly le a patak.

Mindössze is ezekre a lapokra jegyezgettem néhány sort, valahányszor itt megfordultam: de annak sincs egyéb értéke, minthogy bizonyosságot tesz látogatásaimról, melyekben szüleim lelkével és sírhalmával társalogtam.

A Múzsza rám unt, és én ráuntam a dologra. Azt gondolom néha, szép és illő volna itt ebben a csendes elvonultságban, ha egyebet nem, legalább egyszerű életem folyásait leírni, nem a közönség, csak a magam számára. Magamat nem tartom olyan súllyal bíró egyéniségnek, akiről valami közelebbit tudni valakit érdekelhetne; életem folyását nem tartom oly érdekesnek, hogy azt rajtam kívül másnak is figyelembe venni méltó volna. Egy kis jelentéktelen törekeny csolnak voltam, mely egy hegyi szűk patakra bocsátva, folyamokon és folyókon által, végre a nagy tenger síkjára úszik anélkül, hogy megtört volna, hogy viharok és bőszen hálok hányták-vetették volna.

1897. július 9.

Tegnap délután haza – még mindig haza – érkeve, amint az égető nap heve szűnni kezdett, első gondom volt meglátogatni kedves halottaimat. Most is gyönyörű állapotban találtam a sírhalmot. Sűrű zöld pázsitja s árvácska-virágai teljes üdeségben állnak. Csín és tisztaság veszi körül és takarja a szomorú végmenhelyet. Mi élők, akik a kegyelet gondjait hordozzuk, örülünk annak ők aligha tudnak róla valamit. A múltkor hallottam egy helyen, hogy a most divatos szellemidéző talértáncoltatás alkalmával az elhalt fiú szelleme úgy nyilatkozott, hogy nagyon jól-

esik neki, ha sírját meglátogatja az édesapja, ami eddig ritkán történt. Azóta az apa minden, de minden nap ájtatosan és elmaradhatlanul kizarándokol fia sírjához. Ki tudja, nincsen-e világ, amely érzéseink alá nem esik? Ismerjük a nagy mindenség alkotórészeit? Sőt, ismerjük-e önmagunkat?

Mint minden földi alkotmány, úgy a legerősebb sírbolt vagy síremlék is folytonos gondozást kíván, hogy több-kevesb ideig fennmaradjon. Ha az élők gondja megszűnik, előlép az idő és a körülmények romboló hatalma. Sírköszegélyünk is jelzi már itt-ott egyes vékony vonalakban a bomlást, pedig alig múlt öt éve, hogy odahelyeztük. Mi lesz vele, sőt az egész sírhalommal ötven vagy száz év múlva, midőn semmi élő teremtmény nem fordít többé gondot reá? Álom és szóbeszéd az csak, midőn azt hisszük vagy azt mondjuk, hogy az örökkévalóságnak építjük. Örökkévaló csak az anyag és az idő, vagy ami ezzel egy, az enyészet. Egyik barátom nagy költségű kriptát építtetett a miskolci temetőben. Felépítmény, kerítés semmi, hanem ami a földben van építve, az a legerősebb várfalnak beillő szilárd. Azt mondja, „így marad az ott az idők végéig”. Apostol Pál püspök pedig azt óhajtotta, hogy ne kriptába, hanem árva sírba temessék őt, mégpedig a temető azon részén, melynek földje legmeszesebb tartalmú, hogy az ő porrészei minél hamarább elvegyüljenek az anyafölddel. Talán neki volt igaza.

Kegyetlen nyári évszakunk jár örökös esővel és viharokkal. Július első napja gyászemlékben marad sokáig. Irtóztató vihar, felhőszakadásos eső és jégzápor pusztított vármegyénk számos vidékén, mind az alsó, mind a felső részeken. Nem egy község van, melynek minden mezei termékeit tönkretette a jég és az árvíz. A lakosok ínség előtt állnak, mindenökből kifosztva, s könyörületre és hatósági segílyre szorulnak. Itt nálunk is kiöntött a Nyögő-patak oly nagymértékben, mint már évtizedek óta nem tapasztalták. Hiába volt a szabályozás, a meder bővítése, tisztítása és itt-ott átmetszése, hiába az én költséges palánkolásom is: az én kerteskémet is elöntötte az ár, s most egy hét múlva is ott csúfoskodik benne a megkeményedett, ronda iszap. Időbe és költségbe fog kerülni majd később a tisztába hozatal, a szegény lakóm pedig alig veszi valami hasznát iszappal beöntött ültetvényeinek.

Ma is rekkenő a hőség. Az ég meg-megdördül, s viharos felhőkkel fenyeget. Úgy hallok itt, határunkat a jég elkerülte, de sok kárt tett a viharos záporos eső és az árvíz, mely Parasznya vidékéről a kápolnai völgyön rohant le, s kiárasztotta a Nyögőt, mielőtt még itt az eső esni kezdett volna.

Általában rossz évnek nézünk elébe, s a csapás annál nagyobb lesz, mert hozzá társadalmi- és egyéb közbajok is járulnak. Igazi nagy közveszély esetén összetartunk, de nem gondoljuk meg, hogy több kisebb veszély is kockáztatja együtt a hazát, ha szenvedélyes pártoskodásban emésztjük egymást s szítjuk a tüzet, ahelyett hogy csillapítanók.

1897. július 22.

A tegnapi eső után megfrissült némileg a levegő. A napok óta tartó, égető hőség alábbhagyott. Nem lehet ugyan panaszkodni, hogy esőnk ne járna. Sőt inkább igenis gyakran, igenis sok van belőle, s néha nem is csendes, hanem zivataros, úgy-

hogy a föld termése emiatt szenved. Örömet szerzett két kis barackfám első gyümölcse. Kiválóan édes, zamatos, egyszóval nem közönséges gyümölcs volt. Jólesik szemlélnünk a sikert bármi csekély tárgynál, melyen gondoskodásunkkal és vára-
kozásunkkal csüggünk.

Ugyan van-e hát gyönyörűség ebben a tétlenségnek mondható folyamatos pihenésben? Míg benne nem voltam, úgy láttam, úgy véltem, hogy van. Élvezni napjainkat egymás után a kötelesség szorító vagy ösztönző kapcsai nélkül. Elmerülni függetlenségünk érzetében. Csak akkor lendíteni valamit, mikor éppen tesszik bizonyos célért vagy csupán szórakozásból. Összetett kézzel bámulni az idő folyamatát, s lelkünknek is annyi foglalkozást vagy táplálékot nyújtani, hogy gondolkodunk, szemlélődünk, ábrándozunk, mint egy ájtatos muzulmán, aki a Sahara forró homokján összefont karral ülve, némán bámul a végtelenségbe... Előttem, rajtam van az üres idő tengere. Nyom ahelyett, hogy könnyítene, s vádol ahelyett, hogy nyugtatna. Mert azok az érzelmek, eszmék vagy gondolatok, melyek lelkünkben rajzanak, bármennyire is elfoglalnak bennünket, csak üres képek, míg felfogható alakban vagy tettekben nem nyilvánulnak. Renyhe szellem könnyen menekül a bibliai bölcs azon mondásának árnyékába, hogy a világon minden csak hiábavalóság. Vanitatum vanitas!

A mai nap Mária-Magdolna napja. Irmánk ezt foglalta le a maga névnapjának. Ennél fogva megünnepeljük rokonok és tán Miskolcra érkező vendégek jelenlétében is. Nem tudtam neki valami csekély, alkalmas emléket hozni. Két darab 1848-i magyar arannyal kedveskedtem, mely nemcsak pénzérték, ami prózai mérlegelés, hanem koránál és ritkább voltánál fogva emlékek is odailik, ami már nemesebb cél és felfogás.

Kihoztam ide egy nagyobb alakú, régi fényképemet. Gondolom még 1888-ban készítette Budapesten Ellinger fényképész. Az „Akadémia” vétette le a rendes és levelező tagjait a maga részére. Akkor nem tetszett nekem a kép. Most egy nagyobb példányra véletlenül találtam holmim közt, s most igen megnyerte tetszésemet jeléül annak, hogy az ízlésnek és a benyomásoknak is megvannak a magok változásai az idő és a körülmény változása szerint. Csinos keretbe foglaltattam a képet, s ágyam fölött szüleimé mellett helyeztem azt el. Most ismét együtt vagyunk itt mind a hárman, mint valaha hosszú időn keresztül voltunk. De a szeretet élő és kedves mozgalma helyett most már csak a boldog múlt néma emlékei lebegnek körülünk.

Ma a közeli rokonság csaknem minden tagja (számos gyermek is) meglátogatta szobámat. Alig fértünk el. A névnap alkalmat hozta össze őket. Egyik nővérem után csupa leányból (négyből) másik nővérem után is három leányból és egy fiúból áll a rokonság, akikről aztán már számos kisebb sarjadék eredt. Külön-külön fészket alkotnak már magoknak. Küzdenek az élettel különböző formában, de távolról sem közelítve meg annak a csendes, istenáldott kis tűzhelynek a boldogságát, mely egykor itt ebben az én mostani magányomban ő érettök is melegített!

1897. augusztus 7.

Itt olvasom ma a „Pesti Hírlapban”, hogy Kozma Sándor volt államügyész tegnapelőtt, aug. 5-én meghalt hetvenkét éves korában. 1825. szept. 2-án született Somogy megyében, tehát harmadfél hónappal volt nálam idősebb. Az 1847-i pozsonyi országgyűlésen ismerkedtem meg vele. Ott köztünk, az ifjúság körében feltűnt kiváló tehetségével s megnyerő, nyájas viselkedésével. Attól fogva bírtam és viszonztam barátságos jóindulatát. Mint államügyész hivatalos vizsgálati körútja alkalmával több évvel ezelőtt meglátogatott Miskolcon. Akkor is oly lelkesült, nemes gondolkodású idealista volt, mint hajdan fiatalkorában. Benne édesatyját gyászolja Kozma Andor, az én nagyra becsült, fiatal költő barátom, akihez még ma egypár részvevő sort fogok innen intézni.

Most már megízlelhettem kertem egypár fájának gyümölcsét: nyári körtét és gyönyörű, finom szilvát. Ez utóbbiból néhány fa rendkívül termett: meg van rakva kifejlett nagy gyümölcsökkel, de amelyeket, úgy látom, meg fogja felezni a zöldrothadás. Már is lehullott egy része. Csuda, hogy eddig megkímélte kertecskémet a tolvajok keze. Készen vagyok rá, hogy nem fog elmaradni. Néhány fa, úgy látom, sorvadásnak indul. Kivált a körtefák nem látszanak jól érezni magokat. Talán a július 1-ei árvíz is megártott nekik. A megkeményedett iszap még most is borítja töveiket. Vagy talán a talajt nem szereti e körtefa?

Miskolcon engemet most a b. Vay Miklós iratainak rendbe szedése foglal el. A család óhajtása, hogy azokból egy füzetkét egybeállítva s formába foglalva adnánk át a nyilvánosságnak. S ez által némi kis irodalmi emléket állítanánk a fényes pályát megfutott hazafinak, s egyúttal némi adatokkal járulnánk a kor történetének ismertetéséhez is. Nehéz lesz a nagy halom iratból valami életrevalót kihozni. Annak nagy részét, különben a forradalom idejéből, el kell hallgatni éppen az ő érdekében. Mily különös kép tárul elénkbe gyakran, ha közvetlenül és apróra vizsgáljuk azokat az eszközöket és módokat, melyekből egy vagy más nagy emberünk külső nagyságú szerepe, hírneve alakult, ha lefoszlik róluk mindaz a cafrang, mellyel őket születés, szerencse játéka vagy a véletlen felruházta és tündököltette, és csak maga az alak pusztá váza áll előttünk! Még valódi benső érzékünk és érenyeink mértéke is elfoglalt helyzetünk aránya szerint emelkedik vagy süllyed a világ szemében. S a szív és lélek minő drága kincsei maradnak egészen feltűnés nélkül és észrevétlenül a szegénység alacsony kunyhóiban.

1897. augusztus 16.

Negyedik napja, hogy itt vagyok. Egy óra múlva visszaindulok. Főleg a ludnai vadászat hozott ki, melyre L. Jenő meghívott, s melyet tegnapelőtt megtartottunk minden eredmény nélkül. Égető, forró napon másztuk a hegyeket. Boldog voltam, ha vadászálláson egy bokor árnyékába dőlhettem, s verejtékező arcomat egy zöld cserlombbal legyezhettem. Ha ezt a multságot valamely idegen hatalom parancsa mérné rám, nem sokkal volna különb a helyzetem, mint a gályaraboké. Legalább úgy vélném. Sokáig nem akarom megérteni az agg kor intéset, mely érezteti velem, hogy sem test, sem lélek, sem szív nem bírja már meg, amit azelőtt könnyen megbírt és élvezett.

Gyümölcsösöm többet mutat most, mint amivel nyár elején biztatott. Előbújtak a gyümölcsök a lombok közül, hol kicsi korukban rejtve voltak. Némelyik fácska valósággal meg van rakva. Gyönyörködöm bennök. Húgaim több hasznát veszik, mint magam.

Idestova vége a nyárnak. Sietve rövidülnek a napok s hosszabbodnak az éjek. Én az egész hőidény alatt lábamat se vontam ki „fészkeimből”. Majd minden ismerősöm fürdőzött vagy hűsölt. Engem itthon tartott a röst természet és a csendes ábránd. Nem éreztem ösztönt és szükségét arra, hogy kiszökjem megszokott kalitkámból. Így lettem (de nem bánom) tormába esett féreg. Hiszen jószerével egész életemben az voltam.

1897. augusztus 23.

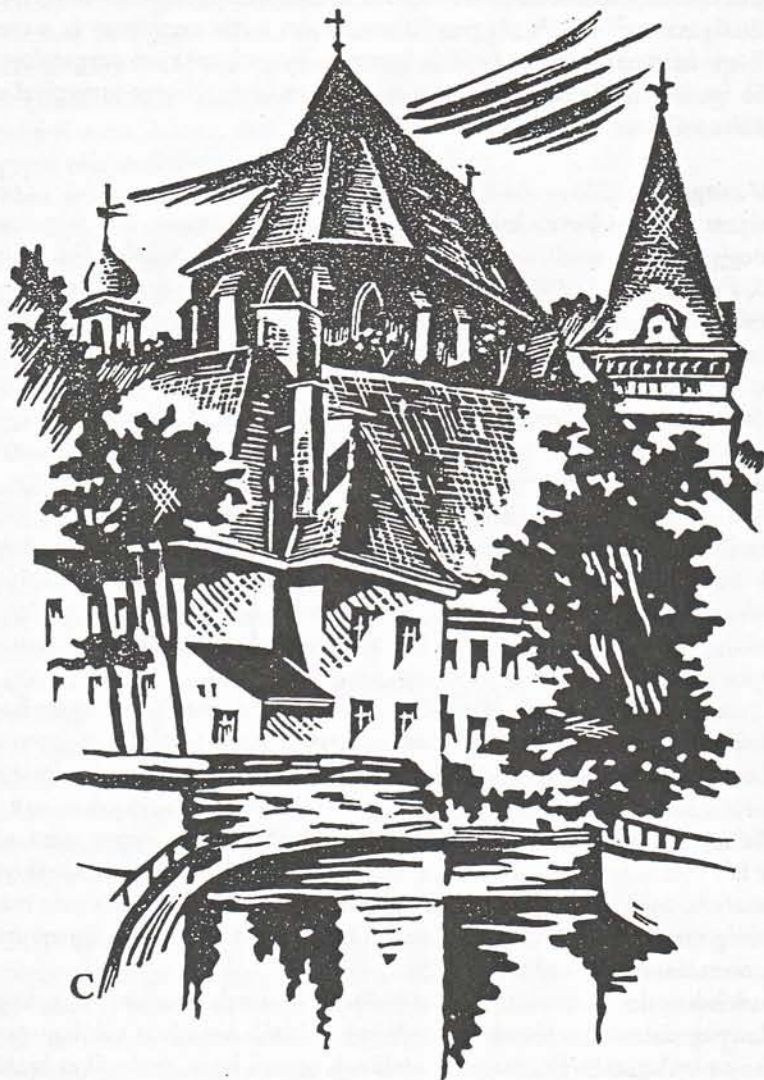
Elnézem, milyen kevés kell a boldogságra annak, akinek semmije sincsen. Van itt egy földhöztapadt, szegény család: apa, anya és felnőtt fiú. Állandó kísérijök a nyomor, egyedüli támaszok két kezök munkája, Istentől kapott egyetlen kincsök a jó egészség. Súlyos munka után érdemelt napszámból tengetik életüket napról napra. Idegen fészek alatt hajtják le fejüket, ha napi fáradaimaikból késő este visszatérnek. Csak mint egy utolérhetetlen álom jelenik meg olykor vágyaik előtt ennek vagy amannak bírása. Ha nekik is adna az Isten valaha egy tyúkot, egy malackát, egy szamarat vagy egy riskatehénkét, vagy – óh, Uram, ne végy a kísértésbe – egy bogárhátú szalmaviskót!

És az Isten erős és hatalmas és kegyelmes. Sok nehéz év fáradalma, nélkülözése és takarékosága forintokká nevelte nálók a krajcárokat. Nem merik azt egyetlen záros helyökön, a ládafiában tartani. Vászonzacskóba gondosan bekötözve éjjel-nappal nyakában hordja azt a szegény asszony. Lefekvés előtt minden este megszámlálja, s minden forint eszébe juttatja a verítéket, az éhséget és szomjúságot, melybe az került.

Már e nyáron lakház szerzésére is gondolhattak. Megvették a húgom hosszú, tágas kertjének kiszögellő részét, pár száz négyszögölnyi területet, s azonnal elkezdtek ott az építkezést. Igen, az építkezést. Felásták ott a földet. Szalmával vegyítve sarat készítettek belőle, s rakni kezdték a vertfalú fecskéfészket: egy szűk szobácska egy parányi pitvarral. Magok forgolódnak körülte, éppen mint a fecskék. Pár hét múlva tető alá is kerülhet. De, amint látszik, még Isten kezében van mind a szarufa, mind a léc, mind a fedőszalma. Hanem ez ősz végén már minden valószínűség szerint beleköltöznek, s onnan nézik majd eddig nem ismert nyugalommal, mint dühöng a zord tél odakint.

Szinte hihetetlennek, szinte egy megvalósult álomnak látszik előttök, hogy ez a szilárd, nyugodalmas kis fészek, ez a néhány szilvafás kis udvar valóban az ő tulajdonok, kizárólag az övék, melyhez senkinek semmi köze, mely őket is látható és érezhető erős kötelékkal fűzi a földhöz, a kerek világhoz, melynek naponkint megújuló keservei őket eddig csak arra intették, hogy állandó és szilárd helyet ne a földön, hanem csak az égben reméljenek.

L É V A Y J Ó Z S E F
VISSZATEKINTÉS

SAJTÓ ALÁ RENDEZTE BALÁZS GYÓZÓ TANÁR
KIADJA: A MISKOLCI REF. REÁLGIMN. VIII. OSZTÁLYA

12. kép. Lévy önéletrajza: a Visszatekintés

Most újra fog éledni sárfészkök enyhében a remény, a szeretet, a munkakedv, s leszáll hozzájuk bátorítónak és vigasztalónak maga a jóságos Isten, és megadja nekik a tyúkot, a malackát s talán egykor még a riskatehenet is.

Tegnap reggel meglátogattam szüleim sírját. Hiszen azt már felesleges is idejegyezgetnem. Magától érthető, hogy voltaképpen mindig csak azért látogatok ide. Nekem ez szívbeli szükség. És nekik mi ez? Nem tudom.

1897. augusztus 30.

A mai nappal, úgy látom, bekopogtatott hozzánk a komoly ősz. Ez éjjel rövid ideig tartó hideg eső esett. Ma reggel sűrű, nedves köd borítja vidékünket, hegyeinket, mezőinket. Amit a rosszul melegítő nyár éretlen hagyott, a beköszöntött ősz hideg lehelete vagy lágy, meleg sugára már nehezen érleli meg. Gyümölcsjeink, terményeink részint elzüllettek, részint tökéletlenek. Néhány körte- és szilvafám termését már ízlelgetem. Evéssé inkább csak a munka sikerének érzése, mint maga a gyümölcs igazi minősége teszi.

Tegnap csakugyan elkezdtem írni a *Visszatekintést* életem folyására. Nem volt az én egyszerű életemben semmi különös érdekű, semmi katasztrófális. Sokszor hasonlítottam pályafutásomat ahhoz a kis papírcsónakhoz, melyet játszó gyermekek tavaszi hóolvadás idején az utca közepén futó vízre bocsátanak, s mely aztán hosszú lebegés után végre a nagy Tiszába ér.

1897. szeptember 15.

Az én kis gyümölcskertem kezelése körül most is azt a hibát követtem el, amit a múlt évben, s amit kikerülni föltettem magamban. Néhány téli körtefácskámról idő előtt leszedtem a gyümölcsöt, elraktam télire, s most már látom, mind egyre fonyorodik, s egy darab se lesz benne használható. Se nevéket, se fajtájokat, se érésök vagy leszedésök idejét nem ismerem, csak éppen a gyümölcs látszólagos fejlettsége után indultam el. Most már, ami még megmaradt, igazán a természetre bízom, s akkor szedem le, mikor az érettség világos jeleit tapasztalom.

Sírhalmunkon már csak néhány szál tarka, sárga és kék árvácska virít. A többi elhervadt, s csak száraz levelének lehullott töredékei látszanak. A dúsan tenyésző illatos rezeda is magvat eresztett, s csak magas szára tetején virít még bolyhosan s végerőlködéssel. Egyedül a télizöld tartja magát régi üdeségében. Hogy szelíd kék virággal is dicsekedett egykor, rajta már semmi sem mutatja. Az én szerető kegyeletem, mely e sírra borul, leghasonlóbb a télizöldhöz: mindig egyformán üde és állandó, habár virágtalan is. Gyönyörű, ragyogó, őszi nap búskomoly fénye ömlik el a vidéken. Búcsúzni készül a hervadó természet, s bennünket is borongó érzésre hangol.

1897. november 5.

Tehát már fél hónapjánál is több, mióta magános „fészkeket” meg nem látogattam, vagy legalább mióta e lapokra egy betűt sem jegyeztem. Megfordultam ugyan itt szept. 15. óta egypárszor, de oly futólag és oly kedélyhangulattal, hogy tollhoz nyúlni nem volt kedvem.

Mindinkább érzem az idő súlyát. Elhagy a lélek elevenése, el a testi erő. A hanyatlás különösen ebben az évben jelentkezett nálam. Hiszen nem is csuda! Vagyis az a csuda, hogy eddig így bírtam magamat tartani! Bőrszínem után ítélve most is sokan bámulják épségemet. Tudják-e vajon, hogy tizenhárom nap múlva betöltöm életem hetvenkettedik évét? Ezt magam sem hinném, ha az írások hangozson nem bizonyítanak. Kivált a szívem és képzelődésem még mindig játékot űz velem. Azt lehetne mondani, hogy az a kettő nem vénül. Pedig dehogynem, dehogynem! Az eleven játékot néha csak úgy hazudja magára.

Egy idő óta különösen két lábam fejének folyamatos, nem nagyon éles, inkább tompa fájalmát és nehezülését érzem. Eleinte a vadászati fáradalomnak és megerőltetésnek, majd a szűk lábbeliknek tulajdonítottam, de már látom, hogy az idő jelentgeti magát. Az apostolok ócska, rozoga szekere nemigen bírja már vígan hordozni a régóta rárakott terhet. Elfogy nálam is lassankint mindaz, amivel engem a jótékony természet, apám, anyám szellemi és testi tulajdonai folytán, oly dúsán megajándékozott. Hiába igyekszem és szeretnék gyönyörűséget találni azokban, akik énbennem már nem találnak!

Most sírhalmunkat sem látogattam meg. Az idő zord, magam pedig mozdulásra rest és levert vagyok. Hiszen úgyszólván valahányszor e falak közt megjelenek, mindig közelemben érzem őket, velük társalkodom, s nem bírok betelni az ő szellemök csudálatos szeretetével. Halottak napja is elmúlt anélkül, hogy én arról különösebb tudomást vettem volt. Nem ócsárlom azokat, akiknek egy évben szükségök van egy napra, melyet hallottaik emlékének szenteljenek. Legyen nekik az ő hitők szerint, s szolgáljanak könnyebbségökre a kedveseik sírhalmán gyűjtött mécsvilágok és koszorúk... Én annak a napnak a szükségét nem érzem; én egyetlen egy nappal nem bírom letudni az én halottaim iránt érzett kegyeletemet. Nekem minden áldott napon halottak napja van.

1897. december 4.

Tegnap délután érkeztem. Főleg húgom mai névnapja hozott ki. De egyébként is ideje volt már, hogy kijöjjek. Hiszen éppen egy hónapja nem látogattam magános „fészkemet”. Azóta a fővárosban is töltöttem öt napot. Találkoztam ottani barátaim némelyikével, végeztem apró dolgaimat és megbízásaimat, látogattam a színházakat, jelen voltam az „Akadémia” összes ülésén, melyben tizenöt-husz tag előtt olvasta fel Vadnay Károly a Kóczán-féle drámai pályázatról szóló terjedelmes jelentését. A jutalmat, száz aranyat Várady Antal *Szent Margit asszony* című színművének, mint az általában rossz pályaművek közt legkevésbé rossznak, ítélték oda. Várady Antal bizonyos katolikus vallási rajongásnak hódol színműveiben éppen úgy, mint lírai költeményeiben. S ez nagyon is egyoldalú és szűk körű felfogása az emberi kedély és szellem világának, amellett, hogy jelen felvilágosult korunk törekvése és iránya sem kedvez annak.

A ma reggel oly kemény hideget hozott, minőt ezen a télen még nem tapasztaltunk. Sűrű, vastag dér borítja hegyeink északi oldalát. Szinte hólepelnek látszik.

1897. december 26.

Tegnapelőtt óta itt vagyok. Itt töltöm a Karácsony-ünnepeket, mint hosszú évek sora óta mindig. Most kevesebb áhítattal és nem is oly élénk kegyeletes érzelmekkel, mint máskor. Tehát azoknak az elevensége is megfogyatkozik lassankint. Vagy tán nem is fogyatkozik, csak el-elszunnyad. Mint a tűzből, ha lángja meglohadt, a hamu alatt még sokáig ég a parázs vagy egy-egy eleven szikra. Templomba se mentem, az úrasztalához sem járultam tegnap. Nem is emlékszem, mikor maradtam el valaha onnan. Most visszatartott testem, lelkem s kedélyem nehézkes, levert állapota. Nem éreztem oda valónak magamat.

Halottaimat sem látogathatom e borzasztó kemény, téli hidegben. A fagyoskodó emberek – akik kénytelenek vala – csak szaladva járnak az utcán. Hóval és zúzzal telvék az utcák, a házfedelek és a fák mindenfelé. Emiatt Miskolcra sem megyek be ma délután a Szeremley Lajos temetésére, bár óhajtottam volna. Gyors elmúlása példázza az emberi törekvések hiábavalóságát. Eszes, szorgalmas, takarékos és keresett ügyvéd volt. Jelentékeny vagyonra tett szert már legszebb férfikorában. Családi kört alkotott, s jólétet teremtett maga körül. Most már élvezhette volna lefelé hajló napjaiban egész nyugalommal a szorgalmas munka eredményét, de szívébe fészkelte meg magát a végzetes baj. Már ebben az egész évben fennjáró nyavalygó volt. Felette az orvosok menthetetlenül meghúzták a szívtágulás veszharangját. Élhet még rövid ideig, de úgy lehet, elhozhatja végét a legközelebbi pillanat. Ez utóbbi történt. Tegnapelőttre virradóra éjfél utáni két óraker meglepte egy roham, s azonnal megölte. Ő alig volt túl a hatvanon. De Pálffy Albert már hetvenhét éves volt. Ő is elköltözött a múlt napokban Budapesten.

Mikor az ismerősök, a fiatalok, a kortársak, az öregebbek így kidőlnek mellőlünk, mintha valamely titkos szózat suttogná fülünkbe: „Készülj te is!” Szegény szüleim valamelyike mondta, hogy a halálra sohasem lehet teljesen elkészülni. Gondolom, édesanyám lehetett, mert ő, az áldott lélek életében is, betegségében is félt a haláltól; apám pedig mindig készen volt rá, és ritka bátorsággal fogadta azt. Emlékszem, hogy hatvanegynéhány éves korában valami betegség ágyba döntvén őt ezt mondta nekünk: „Készen vagyok, meghalhatok, eleget éltem!” – pedig még azután csaknem harminc évig valódi bölcs ember módjára tudott örülni az életnek.

1897. december 31.

Itt töltöttem a mai napot, az év utolsó napját. A kegyeletnek akartam ezt szentelni és az emlékezetnek, mely lelki szemeim előtt hosszú múlt időre veti vissza fényét. De itt nekem futólagos megjelenésemben mindig rövid az idő arra, hogy magamba mélyedjek. Most is alig jutok késő este lefekvés előtt e pár sor leírására.

Délután templomban is voltam a hívek nagy seregével. Örvendezve láttam azt a nagy buzgóságot, melyet a csikorgó hideg sem tudott meglohasztani. Hálát adtunk Istennek a mai nappal véget érő esztendőért, és áldását kértük a holnappal kezdődő új évre.

Vajha nekem se hozna kevesebb örömet az új év, mint mennyit az óév hozott, s részesülnék jövőre is az ég azon különös kegyében, mely engem eddig még soha el nem hagyott!...

Jó kedvedben tarts, Uram, engem,
Jóságodat míg áldva zengem
S azt az egy-két szívet,
Mely még értem dobban,
Őrizd és boldogítsd
Magamnál is jobban!

1897. December 31.

Szentpéteren.

Jó kedvedben tarts Uram, engem,
Jóságodat míg áldva zengem
S azt az egy-két szívet,
Mely még értem dobban,
Őrizd meg és áldd meg
Magamnál is jobban!

Mariskának

Lévay Ányos

13. kép. Lévay költeménye: 1897. December 31. Szentpéteren

1898. február 24.

Hütlenné lettem az apai „fészekhez”. Ebben az évben most vagyok itt először. Csaknem két hónapig maradtam innen távol, ami rendes körülmények közt, szüléim életében éppen nem, halálok után is aligha történt. Tán lankad bennem a kegyeletes ragaszkodás? Tán halványulnak a vonzó emlékezések? Tán homályosodni kezd egész kedélyvilágom? Igen, igen! Lassabban csörgedezik eremben a vér – nehezedik minden, ami eddig könnyű volt. Kicsinyben és nagyban jelentgeti magát a „tarda senectus”. S még hálát adhatok a gondviselésnek, hogy csak most jelentgeti. De vajon adjak-e hálát azért is, hogy érzelmeim lángját dacolkodni akarja az idővel, s megengedi, hogy képzeletben ábrándképeket rajzoljon a levegőbe?

Sokáig elmaradtam innen. Restségemet nevelte a rideg tél. Aztán huzamosan nyavalyogtam a január 4-5-én kapott meghűlés folytán, melynek nyomát még most is érzem. Sokszor kellett a szobában tartózkodnom. Kedvetlen voltam. Félig-meddig kedvetlenül foglalkoztam a Vay Miklós-féle iratok sajtó alá rendezésével is. Az *Emlékkönyv* nem fog egyébből állani, mint egy általam írt rövid életrajzból, b. V. M. egypár iratából és a hozzá intézett válogatott levelekből, melyek nemcsak az ő egyéni jellemzésére, hanem az illető korszakok ismertetésére is némi fontossággal bírnak. Adatok az ő élete történetéhez, ha valaki majd még bővebben akarja megírni, mint Ballagi Géza megírta Sárospatakon tartott jeles emlékbeszédében.

EMLÉKLAPOK
VAJAI BÁRÓ VAY MIKLÓS
ÉLETÉBŐL

LÉVAY JÓZSEF BEVEZETÉSÉVEL

BUDAPEST
FRANKLIN-TÁRSULAT

MAGYAR IRODALMI INTÉZET ÉS KÖNYVNYOMDA

1899

14. kép. A Lévy által sajtó alá rendezett Vay-kötet

Különben örömmel fogadtam én ezeket a nagy halomban hozzám küldött iratcsomókat. Rokonszenvében részesített engem a megboldogult, s nemegyszer adta világos jelét. Tiszteltem és szerettem megnyerő, lebilincselő egyéniségét, s jól-esik szívemnek, ha valamivel én is járulhatok fényes érdemeinek és emlékének fenntartásához.

Meglátogattam szüleim nyughelyét. Ott is oly rég nem voltam, az egész télen alig egypárszor. Néhány percig álltam és gondolkoztam a szép, tiszta sírhalom mellett, melyet szinte megérintett már a közelgő tavasz lehelete. Csak alkalomra várnak rajta a most még szendergő növények, hogy felébredjenek, s kidugják fejcskéiket a megpuhult föld leple alól. Mert valóban gyönyörű, tavaszi, verőfényes napjaink járnak. Ha így haladunk, nemsokára zöld ruhába kezd öltözni a természet.

1898. március 20.

Hazajöttem tegnap délelőtt, hogy ígéretem szerint húgomnál fogyasszam el a József-napi ebédet. Lekéstem a tíz óraker induló vonatról, s fiákeren kellett ide kijönnöm. Néhány ismerősöm névnapj jó kívánatát fogadhattam Miskolcon, akik a reggeli órákban felkerestek, a netalán ezután érkezők már nem találtak otthon, s tán nem is szívesen vehették, hogy előlük megszöktem. Annyi bizonyos, hogy az ilyen szokások vagy alkalmi üdvözlések, tisztelgések nem kedvesek előttem. S mert magam így vélekedem, azt hiszem, mások is így vannak vele, ennél fogva ezt a szokást nem is örömet gyakorlom.

A tavasz kezdett gyönyörű, meleg, napfényes idővel köszönteni bennünket mind tegnap, mind ma. De azért, amint gyümölcsfácskáimon látom, a rügyek még egyáltalában nem mutatják a tavasz ébredését, mélyen elburkolva alszanak. Tegnap, tehát éppen nevem napján ültettem kertem palánkja elé három darab veres virágú gesztenyefát. Hadd álljanak ott őrt hárman, s jelképezzenek bennünket, az egykori gazdákat: apám, anyám és én! Megizmosodhatnak-e még az én életemben? Megláthatom-e többször gyönyörű, dús, piros virágaikat? Pihenhetnek-e nyári hő napokon hűs lombjaik árnyékában? Vagy nemsokára nyomomba lép az új birtokos, s új tervezgetéseivel letörli majd e kis telek táblájáról mindazt, amit én kegyeletes kézzel odajegyeztem? Mindez a jövő titka. Enyém a rövid jelen, melyet a magam szíve és esze szerint használni sietnem kell.

Tegnap itt a szegény Juszti is meglátogatott engem. Egy bajtól, nyomortól összetört, szegény öregasszony atyámfia. Lakóhelyéről, Borsodról gyalogolt ide. Vagy megsejtette, hogy itthon leszek, vagy csak találomra jött éppen nevem napján. Elbeszélgettem vele körülményeiről. Régóta tartó nyomorult öregségében egyik házas fia mellett vonta meg magát, s ott, mint mondja, legtöbbször sírva eszi meg a szűkre szabott darab kenyerét. Másik fia hét év óta Amerikában van, s ott nem régóta meg is házasodott, de segítséget éppen nem küld haza. Könnyek közt emlegette az én jó édesanyámat, aki neki Isten után a legnagyobb jótevője, anyja helyett anyja volt. Én is emlékeztem arra a könyörületes, áldott jó szívre, mellyel őt édesanyám fogadta valahányszor nálunk megjelent, ami pedig gyakran történt. Segítette mindennemű adománnyal, sokszor titkon, mindnyájunk tudta nélkül. – Midőn búcsúzott tőlem, néhány forintot adtam neki. Soha annyi áldást, amennyit

rám halmozott; többek közt azt, amit még nem is hallottam: „mindig terített asztala legyen a mennyeknek országában!” Egészen török ízű áldás.

1898. március 21.

Egy óra múlva visszaindulok Miskolcra. Rendesen elég két-három napot itt töltenem, kivált most, midőn a természet még alig kezd nyílni, s hegyek, mezők kopáran terülnek előttem. Tegnap délután szüleimet látogattam meg. Bizony a sírhalmom még egy fűszál se mozdul, csak a múlt évi szürke, elszáradt pázsit sűrű leple borítja, mely alól több helyen átnőtte magát a szemnek oly jóleső, üde télizöld. Néhány nőt vettem észre a temetőben itt-ott egyes sírhalmok mellett. Egyik összetett kézzel, mélyen elmerülve álldogált egy sírkő előtt. A másik letelepedett a sírhalom mellé, s könyvből imádkozott. A hit, mely nem keresi az okot, s a képezet, mely semmiből is teremt, ösztönzi az embert, hogy így látogassa elhunyt kedvesei nyughelyét, melyben őbelőlök alig van már több egy marék pornál.

Sétálgattam többször kertemben. Úgy megnőttek már gyümölcsfáim, hogy nagyon, de nagyon sok terméssel jutalmazhatnának. De eddig némelyikről még mutatóba vagy ízelítőbe sem kaptam. Különös, hogy az almafákon még most is mind rajta van a téli szárazlomb. Azt mondják némelyek, hogy ez a fa betegségének jele. Én azt hiszem, hogy csak az ez idő szerinti nehezebb fejlődés okozza ezt. Az alig ébredő, gyenge rügy nem bírja lerúgni a múlt évi levél szárát.

Ezúttal sok mindenféle apró költségem volt. De ez többé-kevésbé így szokott lenni, mikor én ide néha-néha kilátogatok.

1898. április 8.

Ma Nagypénteket ünnepeljük. Itthon töltöttem e napot, mert a Húsvétot nem fogom itthon tölthetni. Reggel templomban voltam, és áhítatos nagy közönséggel együtt hallgattam meg káplánunk, Tóth Menyhért igen tartalmas, szép egyházi beszédjét. Volt abban valami a közönségestől elütő. Az előadás is eléggé meleg és élénk. Templomból kijöttöm után fölmentem a temetőre szüleim emlékének szentelni néhány pillanatot sírboltunk mellett. Holnap visszasietek Miskolcra, ott töltöm a Húsvét első napját, ott járulok az úrasztalához, s második napján, április 11-én megtartom az emlékbeszédet a vármegye díszgyűlésén az 1848. évi törvények alkotásának emlékére, amely napot evégett nemzeti ünnep jellegével ruházott fel legközelebb a törvényhozás.

E törvénytiszta intézkedés ellen ingerülten harcolnak és tüntetnek a felizgott ifjúsággal együtt azok a szenvedélyes hazafiak, a hazafiság egyedárusai, akik március 15-étől, a pesti forradalmi ifjúsági mozgalomtól számítják „az új életet”, s ahhoz kötik a 48-i törvények kivívásának nemcsak emlékét, hanem érdemét is úgy, hogy a meg-megújuló ünneplés zajába mindig bizonyos forradalmi hangot és aspirációkat is vegyítenek. Hogy a király is velünk ünnepli április 15-én a '48-i törvények emlékét, s azt akarja ünnepelni és semmi mást, azt ők kutyába se veszik. Nekik a nemzet és király békés egyetértése csak semmiség vagy éppen nem is jó szemmel nézett dolog. Nekik nagydob kell, őelőttök még most is kuruc és labanc közötti labdajáték Magyarország. Nekik még mindig kedvesebb a rombolás,

mint a teremtés munkája. Nem fér a fejökbe, hogy a törvénybe igtatott április 11. mellett nincs a magyar föld színéről számúzve vagy eltörölve a törvénybe nem igtatott március 15.

Bizony méltó, hogy nagy dolgainkról, nagy eseményeinkről és dicsőült nagy embereinkről minél többször emlékezzünk. De nemigen emlékezünk. Hol emlegetik széles e hazában, kisebb vagy nagyobb körökben, ünnepélyes érzelmek közt, hogy éppen ma, április 8-án van az a gyászos nap, melyen a legnagyobb magyar, gróf Széchenyi István, kétségbe esve a haza romjai és az ő „füstbe ment élete” fölött, döblingi magányában vízzel töltött pisztollyal vetett véget gyötörő kínjainak!

Nem az a bajunk, hogy kétszer ünnepeljük a '48-i nagy időket, nem az a bajunk, hogy sokat emlékezünk, hanem az, hogy sokat feledünk.

Az emlékünnepelevé bevégződése után, április 11-én azonnal Kassára sietek, hogy ott a felső-magyarországi forradalmi ereklye-kiállítás megnyitóünnepélyen szintén részt vegyek, amelyre engem igen szívesen meghívtak és várnak, s mint látom, egy kedves kis női társaság fogja talán kellemessé tenni odautazásomat.

1898. április 22.

Úgy történt, amint reméltem. Az április 11-ei nemzeti ünnepet megtartottuk. Istentisztelet volt a mindszeinti róm. kat. templomban, mely zsúfolásig megtelt. A katonaság is részt vett benne. A vármegye tanácsteremében is véghezment azután a díszközgyűlés. A terem telve volt. A karzatot hölgyek foglalták el. A terem bizottsági tagok, s azok közt az első sorban számosan fényes díszruhába öltözöttek. Beszédemet nagy figyelemmel és érdeklődéssel hallgatták, s midőn bevégeztem, a szokásos „tapsokkal és szünni nem akaró éljenzésekkel” jutalmaztak.

A közgyűlésből rögtön a kassai útra indultam. Csakugyan „egy kedves kis női társaságban”, mely nemcsak utamat, hanem egész kassai mulatásomat is igen kellemessé tette. Nagy ünnepélyességgel fogadtak Kassán a vasútnál. Dacára a kellemetlen, esős időnek, népes küldöttség várt rám az indóháznál élén a polgármesterrel. Üdvözlőbeszédet tartott, melyre köszönettel választoltam. De nem tudtam magamnak megmagyarázni, s mai napig sem tudom, ezt a szokatlan kitüntetést s a továbbiakat, melyekben egész Kassán létem alatt részesítettek. Mióta lettem ilyen nevezetes ember? Mivel adtam okot erre a rendkívüli figyelemre? Csupán azzal-e, hogy egy verset írtam az ereklye-kiállítás albumába? A város hivatalos hintóján mentem a polgármesterrel egyenesen a kiállítás megtekintésére, ahol szintén lelkes örömmel fogadtak. Este hangverseny volt, melynek első darabját az én költeményem elszavalása képezte. Amint a szavaló kilépett s költeményem címét és nevemet hangoztatta, az egész fényes nagy közönség percekig tartó riadó tapsban és éljenzésben tört ki, melyet székemről fölkelve, jobbra-balra ősz fejem hajtogatásával köszöntem meg. A város előkelőségei siettek hozzám, hogy személyesen üdvözöljenek és kezet szorítsanak velem. Hanem aztán a vers szavalását tökéletesen tönkretette a szavaló. Sejtelve sem volt feladatáról. A költeményt át sem érzette, meg sem tanulta. A hangverseny után vacsora volt ugyancsak a „Schalkház” szalodában, hol a hangverseny is tartatott. Nem közvacsora, csak ki-ki a maga számájára. Ott is tárgya voltam zajos tüntetéseknek.

Másnap kedden és harmadnap megnéztem egy és más nevezetességet a városban, s látogatásokat tettem. Három dolog hatott rám legélénkebben: 1. A székesegyházban, melyet a múlt télen már megszemléltem, a nagyszerű orgona játéka, melynek változatait a tehetséges művész „regens chori” remekül mutatott be, s az orgonának különösen az a változata, mely emberi énekhangot utánzó legfölségebb harmóniában zengett előttünk egy mennyei szépségű éneket. Az valami magasztos, lélekemelő volt. 2. A felső polgári iskolában a Röntgen-sugarak; és 3. a drótnélküli táviratozás bemutatása, mellyel nekünk az intézet igazgató-tanára, az én névrokonom, Lévay István kedveskedett.

Elhalmozott mindennemű figyelmével és szívességével a mi szeretetre méltó házigazdánk, Sipos A. Gyula kötszövet-gyáros, kinek vendégszerető családjánál mindnyájan szállva voltunk. Neki köszönhetem talán jórészből a kassai ünnepelést is.

Soha életemben így, ilyen zajosan, ilyen sok oldalról ki nem tüntettek s meg nem becsültek. Nem az én természetemhez való volt ugyan, s szinte azt éreztem, hogy „lerí” az énrólam, de volt egy kis részecsskéje, ami ha nem magamért is, de másért jólesett. Szerdán délután tértünk vissza elhagyott otthonunkba, s kedves emlékeinkkel visszaestünk volt, honnan kiindultunk: saját „fészkünk” egyhangúságába s megszokott légkörébe.

Főleg azért jöttem most ide, hogy kertemet megtekintsem. Szép rendben találtam, de nem sok örömem telik benne. Lassan halad a fejlődés, de már eddig is látható, hogy igen-igen vékony termésben lesz részünk. Hegyes, meddő bimbókkal fakad a legtöbb fa, kivált az alma. Körtevirág egypár fácskán dúsan, de a legtöbbön éppen semmi. Néhány fa el is száradt. Úgy látom, hogy ez a talaj csakugyan nem szívesen tűri a gyümölcsfákat. Évről évre csak reménnyel kell beérnünk, mely mindig meghiúsul.

Az idő is esőre fordult, komor, csepergős. Még sírunkat sem látogathattam meg, talán délután fogom. E nyáron már ott is, valamint házamnál is sok lesz a javítási és csinosgatási teendő. Örömebb végzem azt, mint akármit is.

Idejegyzem a közelebb múlt napok emlékeiből azt a gyászt is, mely sokunk szívét érintette azáltal, hogy B. Gyuláné K. Anna, a miskolci nők egyik legműveltebbje, legkedvesebbje ápr. 8-án Budapesten elhunyt. Mindenre váratlan volt a legjobb korában levő szép nő hirtelen halála. Testvéremet sem sajnálhattam volna jobban, oly közel éreztem őt szívemhez, velem mindig különösen éreztetett jósa, szívessége és rokonszenvéért. Április 11-én délután temették, mint hallom, ritkán látott roppant közönség részvéte mellett. Én, sajnálom, nem lehettem jelen a kassai út miatt. Néhány nappal ezelőtt meglátogattam sírboltját, s az azon nyugvó babérkoszorúból kiszakítottam emlékül egypár levélkét, B. Gyulának pedig Seneca általam fordított *Vigasztalását* adtam át fájdalmas részvétem jeléül. Ha sokáig élünk, sokat is veszítünk.

1898. május 17.

Úgy jöttem ide, hogy holnap reggelig maradok, s ma reggel már vissza kell térnem. Május első napjaiban az akadémiai nagygyűlések alkalmával megígérte

Thaly Kálmán, hogy e hó folyamán Miskolcra jó egy napra némely Rákóczi-féle adatok tárgyában, s arról engem értesít. Tegnap kaptam sürgönyét, hogy ma reggel érkezik. Emiatt sietek vissza.

A tavaszi természet egész pompájában ki van fejlődve. Hegyek, mezők, fák dúsan zöldellnek. A tenyészetre kedvezőbb időjárás már rég nem volt. A vetemények a legjobb karban vannak mindenfelé. Nekem azonban nem sok gyönyörűségem van kis kertemben. Számos szép gyümölcsfám végképp kiveszett, a többiek pedig csak dús lombozatot mutatnak, de alig egy szem gyümölcsöt. Kivált az alma- és a körtéfafák sínylenek, mintha nem nekik való volna ez a talaj. A szilvafák, úgy látszik, jobban érzik itt magukat. Szőlőtőkém is csaknem egytől egyik sínylik, csaknem veszni tért. Valamennyinél el van száradva a lemetszett csap, s csupán az agyból fakad fölötte csenevész módon, fürtképződésnek híre sincs. Ez évnek is az lesz tehát jelszava az én kertemben: túrni, remélni.

Sírhalmunk csinos rendben van. A természet szinte többet tett érte, mint magunk. Rendkívül szép az emlékkő két mellékén a homlokzaton jobbra, balra egy-egy dúsan virító, kék liliom-bokor. Mintha csak az én kedves két öregem küldte volna azt nekünk a föld alól, hogy gyönyörködjünk szépségében, s emlékezzünk reájok!

1898. május 29.

Pütkösd első napját ünnepeljük csepergős, szomorgó idő mellett. Úrasztalához járultam a gyülekezettel. Húsvétkor elmulasztottam. Akkor ünnep másodnapján, április 11-én az 1848-i törvények emlékét ünnepeltük, holnap fogjuk – most is ünnep másodnapján – a Kossuth-szobor leleplezését Miskolcon. Tehát mind a két ünnepünk levegőjébe belevegyült a hazafias buzgalom tömjénfüstje. Ott leszek az ünneplők sorában holnap is. Mához egy hétre pedig az „Akadémia” megbízásából Szegszárdon kell koszorút tennem Garay Jánosnak ott akkor nagy ceremóniával leleplezendő szobrára, mégpedig rövid beszéd kíséretében. Az efféle beszéd egykor becsvágyam és örömem volt. Most már unalom és teher. Bármily rövid is, terhemre van megírása éppúgy, mint elmondása. És olykor mégis kikerülhetlen.

1898. május 30.

Tegnap csaknem egész nap s az éjjel is majd mindig esett az eső. Elverte a „piros Pütkösd” vidámságát. A szobában kellett tartózkodnunk. Most reggel már csendes, borult az idő, de azért a miskolci szoborünnepélynek keveset használ. Zavarni fogja kényelmét és élénkségét. Sokaknál ugyan, tudom, nincs gát, mely a Kossuth-imádás nyilvánítását korlátozhatná. Rögtön indulok, s anélkül, hogy szüleim sírját meglátogattam volna!

1898. június 16.

Lelepleztük június 5-én Szegszárdon a Garay szobrát: Nagy, fényes és lelkes közönség vett részt az ünnepélyben. Sokakkal megismerkedtem, sok tarka-barka, aprólékos tapasztalást hoztam magammal dolgokról és emberekről. A főispánhoz szállásoltak a megyeházánál, hol Perczel belügyminiszter is szállva volt. Mindket-

tő nyájas, megnyerő arcú és viseletű. A szobrot igen dicsőítették a különböző szónokok. De biz' az, legalább az én szememben, gyarló alkotás. A talpazat és az alak semmi aranyosságra nem mutat. A talpazat aljára félig dőlt helyzetben fektetett vastag géniusz pedig egy oda nem tartozó monstrum. S aztán Garay, aki szegény volt, mint a fémplom egere, díszmagyar öltönybe van vonva, szinte izzadni látszik abban.

Gyulai és Szily Kálmán, ígéretüket beváltva, e hó 11-én meglátogattak Miskolcon. Akkor este pincémbe vendégeltem őket. Másnap együtt Széphalomra mentünk, hogy hivatalosan is megsejmeljünk a Kazinczy mauzóleumát s körültre a parkot és birtokot, mely az „Akadémia” tulajdona, s annak felügyelete alatt áll. A mauzóleum gyönyörű épület. Belseje kápolnaszerű, s abban vannak elhelyezve a K.-ra vonatkozó emléktárgyak. A mauzóleum a „szent öreg” egykori lakóháza helyén emeltetett. Ott a parkban van az ő és a felesége sírja és egypár gyermekéé. Körül lebegik itt az embert azok a bús emlékek, melyek Kazinczy küzdelmes életéhez fűződnek... Szily még akkor este Széphalomról visszautazott a fővárosba, Gyulai még egy napig nálam maradt.

Folyvást nehezedik a múlt nyár óta, körülbelül tán másfél év óta is, mind a két lábam. Szüntelen fájdalom sajog benne, különösen a lábfejemben és a sarkamban. Csak úgy bicegve járok. Azt hiszem, nem valami véletlen vagy meghűlés okozta, hanem az évek száma jelentgeti ott magát. A múlt télen eleget ápoltam. Se hideg, se meleg, se kezegetés nemigen használt neki. Valamit tennem kell vele. Néhány nap múlva megyek Trencsén-Telplicbe, melyet itt ily bajokra nagyon hasznosnak mondanak. De nemcsak lábam, hanem ifjúságom óta belém rögzött lépbajom is igen háborgat. Nem tudom, nem függ-e össze egymással ez a kettő. Egyszóval foltozni kell az elavult öltözetet.

Kedvetlenül, csaknem bosszankodva sétálgatok kertemben. A dús lombos gyümölcsfák most már világosabban mutatják, hogy mily háládatlanok. Köztök alig egynéhány, különösen szilvafa, dicsekszik valami igen kevés gyümölcssel. A többi mind üres. Hozzá még a madarak is ellenem támadtak. Néhány cseresznyemeggy fámról a meglehetősen termett bogyókat, amint éredni kezdtek, az utolsó szemig elhordták a szarkák, úgyhogy meg se kóstolhattam. Mindig csak tűrni és remélni kell. Így vagyok szőlőtőkémekkel is, melyek egyetlen egy fürtöt sem hoztak.

Szüleim sírjához is kilátogattam tegnap délután. Elbúcsúztam tőlök néhány hétre. Ott és a háznál is minden szükséges javítást augusztusra hagytam.

Trencsén-Teplic

1898. június 27.

Tegnap esti hat óra után érkeztem ide. Meglehetősen elfárasztott a teljes tizenkét óráig tartott vasúti utazás. Forró nap égetett. Megfőttünk és megsültünk a zárt kalitkában. A repülő vonatról nézve a vidék is gyorsan elrepül szemünk elől. Alig nyomódhatik emlékezetünkbe egy különösebb s egy vagy más tekinteten érdekesebb tájkép. Hegyek és hegyek a legváltozatosabb formában és magasságban mindenfelé. Megragadta figyelmemet Körmöcbánya és vidéke, Zsolna és vidéke, a zólyomi vár, Illava az ő nagyszerű állami fogházépület-tömegével.

A fürdő, amint megérkeztem, nem tett rám jó benyomást. Vasárnap levén nagyon közönséges néptömeg zsbongott a „Hővíz” vendéglő előtti tágas sétányon. Nagy része a közel vidékről seregelt ide vasárnap délutáni kirándulásra. Tótok, németek, zsidók. Egy magyar szót sem hallottam. Cigánybanda játszott. A tribünre nagy betűkkel ez volt kiragasztva: *die ungarische Kurkapelle spielt jeden Sonntag*. Itt már csak a mappán létezik Magyarország.

Egy roppant nagy szoba várt készen a „Sinaházban”. Tán azt hitték, hogy egész családdal, sőt udvartartással jövök. Egy másik kicsi nekem valót foglaltam el 1 Ft 75 Kr napi bérért, mely már július 1-jétől 1 Ft 90 Kr lesz.

Ma már félig-meddig közelebbről megismerkedtem a helyzettel. Ez a fürdőváros valóban ritka szép. Sétánya gyönyörű, nagy terjedelmű s a tölgyes és bükkös erdősséggel egyesült. A sétáló népes közönség, amint az orrokból ítélem, többnyire zsidó. Apróra még nem szemlélhettem meg őket.

Ma reggel voltam dr. Heinrichnél, ki alaposan megvizsgált. Úgy veszem ki az ő beszédjéből, hogy nem is igen volt szükségem idéfáradni. Lábam fájdalma inkább csak megerőltetésből ered, s azt biz otthon is ki lehetett volna pihenni a Tapolcán. Javaslata: korán reggel 28 fokos meleg fürdő izzasztó bepakolás nélkül, azután két óráig az ágyban, s fölkelés előtt a lábak masszírozása, délelőtti séta inkább, mint délutáni. Okos étrend.

Az első éjet nem töltém valami nyugodtan. Izgatott és kimerült voltam. Különös új hálóing fődzte testemet. Amiatt rendkívüli álmok röpkedtek velem. Nem olyanok, mint óhajtottam volna, de mégis különösek. Az a kedves ismerős alak lebegett körültem, s azt mondotta, hogy „ezután a miniszteri rendeleteket nekem ebből az ingből kell kihirdetnem”. Balga beszéd! Más hatást vártam az ing mivoltától. Meglátom később.

15. kép. Lévay fürdői levelezőlapja Farkas Rózához

Nagy csendesség van itt mindenfelé. Aki mozoghat, az a felséges sétány-parkba tódul. Ma délelőtt eső is esett, s a vendégek tán a szobát őrzik, mint jómagam is. De én sem vagyok ám magam! Itt íróasztalkámon néz reám néhány könyv mellett egy gyönyörű arckép, melyet útitársul hoztam magammal. Ővele beszélgetek.

E pillanatban, délutáni három órakor kapom R.-tól a miskolci képes levelezőlapot. Nagyon is pontosan teljesítette a nem kért ígéretet. De a 2 Kr-os bélyeget elfeledte fölragasztani. 10 Kr-t kellett érte fizetnem. Bizony nem éri meg. Most már én is viszonzom neki, de bélyegesen.

Trencsén-Teplic

1898. június 28.

Még csak a második napot töltöttem itt. Nekem úgy tetszik, mintha már a tizenkettedik lett volna, oly nehezen bírok beletörődni az új helyzetbe. Nincs itt egy ismerős arc, nincs kivel csak egy szót is válthatnék. Ha ez három-négy hétig így tart, beszélni is elfelejtek. A közönség folyvást szaporodik, de csak igen ritkán hallani magyar szót. Ma már hallottam egypárszor.

Soha annyi potrohos, csúnya, vén, bicegő zsidóasszonyt és férfit! Szép női arc, mely a rápillantást megérdemli, ritka, mint a fehér holló. Hemzseg tőlök a sétány, melynek most virító hársfái, kivált errefelé, édes bódító illattal töltik a levegőt.

Sokféle szép fa díszíti és üdíti ezeket a páratlan gyönyörű sétautakat. A környező erdőkben a bükkfa az uralkodó. Az utak mellett van: gesztenye, amerikai dió, platanus, liriodendron tulipifera, ajlantis glandulosa, gledicsia triakantus, berkenye, vörös akác, mogyoró stb.

Ma reggel öt órakor fürödtem 28 fokos melegvízben, azután már fél óráig az ágyban szundikáltam. Ekkor megérkezett a masszőr, egy bresloui hatalmas barna férfi. Pompásan és tudományosan végigdörzsölte a testemet egy jó forintért.

A fürdő, a tegnapi után a mai, igen felizgatott és elbágyasztott. Egész nap szinte kábult voltam, s délután majd megölt a nagy álomosság, úgyhogy valóban kénytelen voltam, elszenderedni. Most már nem tudom, minő lesz az éjszakám. Ezután, amint az orvos is tanácsolta, csak minden másnap veszek fürdőt, úgyszintén a dörzsölést is.

Ma Lillikétől igen kedves levelet kaptam, melyet már a miskolci postáról utasítottak ide. Költeményeim példányát köszöni meg, melyet emlékül neki is elküldöttem. Hív magukhoz Magyarbélre. Ha akadály nem jó közbe, Pozsonyt és Pöstyént is útba ejtve meglátogatom őket innen visszatérőben.

De azt a másik még kedvesebb levelet, melyet nyugtalanul várok, nem kaptam. Ha még holnap sem érkezik, akkor még nyugtalanabb leszek miatta. Pedig ebben a fürdőben nyugalomra legnagyobb szükség van. Ha az embernek a lába ingadozik, legalább a szíve és kedélye ne ingadozzék.

Trencsén-Teplic

1898. június 29.

Egyszer-egyszer nem aludtam oly jól, mint az éjjel. Valami gyógyulásképe jól eső érzés hatotta át álmodat. Nem tudom, mi okozhatta. Az-e, hogy tegnap igen

ki voltam merülve? Vagy a masszírozás-e, mely magában véve is kellemes volt? Ma is egész napon üdőbb voltam, mint rendszeren szoktam. A délutáni álom se gyötört annyira, s még csak el se szenderedtem.

Egy kissé távolabbi sétát is tettem a park melletti hegy jó rendben tartott kígyózó ösvényein. Úgy látom, itt is messze terjedő utak vannak a gyönyörű bükkös erdőség hűvösében. Itt van egy kis tisztáson a „Jókai-domb”, s nem messze attól a „Király-tér”, szép kilátású ponton egy terméskőből rakott nagy piramis, melynek vaslemez címerébe ez van metszve: „Königs Platz”.

A fürdőközönség szemlátomást szaporodik. Magyar szó is több hangzik. De mindent összevéve, ha jól megtekintem e közönség ábrázatát, elmondhatom, hogy „viel Leute, aber wenig Menschen”. Az egész közönség nagyon közönséges. A nők közt egy orosz vagy lengyel beszédű fiatal hölgy tűnik fel különösen. Nagyon jellemzetes barna arc, sötét szemöldök, tengerszínű kékes szem. Elegáns megjelenés, szinte a gyanú ébresztéséig. Mindig három, már nem fiatal férfi társaságában látom. Orvosom, akivel gyakran találkozom séta közben, nem jót sejt róla. Sok érdekes apróságot beszélt a fürdő viszonyairól, s az itt megjelenő nők, különösen zsidó nők nagy részének fürdőzési kedvteléseiről.

Mai nap sem kaptam a várt levelet. Ha vasárnap vagy csak hétfőn vetettek volna is postára egypár sort, már régen kezembem kellene lennie. Baj, hogy elmaradásának okai felett nyugtalanul hanyom-vetem az eszemet. Szliácsra írnék. Hiszen elég időm van, s kedvem is nagy volna rá, de attól tartok, nincs ott kinek írnom. Hallgatók is addig, míg onnan bizonyost nem tudok. Legalább még holnap estig várok.

Trencsén-Teplic

1898. június 30.

A szép lengyel hölgyről azt az értesítést nyertem ma reggel a pincértől, hogy neve Horváth Irén, valahol magyar földön született, de egy szót se tud se magyarul, se németül, csak lengyelül, franciául és angolul. Lengyel színésznő. Nemrég, néhány napja érkezett ide Párizsból. Énekesnő. Már a szobájában is énekelgetett. De én azt hiszem, hogy mégis inkább színész, mint énekes. A pincér szerint eddig még férfilátogatókat nem fogadott. Mindig, ma is ugyanazon három lengyel úr társaságában láttam.

Azt hinné az ember, hogy ez a minden oldalról magas hegyekkel védett, szép völgy nincs valami nagyon kitéve az időjárás gyors változásainak. Ellenkezőleg. Egy nap háromféle időnk is van: enyhe, nagyon meleg és nagyon hideg. Emiatt a felső öltönyt otthon hagyni sosem tanácsos. Mihelyt fellegbe búvik a nap, a lég egyszerűen átható hívesre változik. Még eddig vagy nappal, vagy éjjel mindig esett egy-egy kis eső, ami a növényzetet üdévé teszi folytonosan. Ma éjjel éppen nagy dörgés és villámlások közt esett. A szomszéd hegyek közt zápor is lehetett, mert a kis Teple-patak, amint ablakomból látom, még most délután is bőven és igen zavarosan folyik.

Némaságom még egyre tart. Veszem észre, hogy ma is több és tarkább a vendégsereg, mint tegnap volt, de közte egy lélek ismerősömet sem fedezhetem föl. Pedig egy élőszó nélkül bújni ezeket a különben gyönyörű sétautakat, mégiscsak

unalmas egy kissé. Az sem volna jó, ha itt, ahová szabadon és függetlenül üdülni, gyógyulni jöttem, az alkalmatlanságig nyakamon csüggnének némelyek, vagy én az övéken.

Ma reggel öt óra után megfürödtem, azután megdörzsöltem magamat. Ismét elbágyasztott a fürdő úgy, hogy délelőtt aludnom kellett, melynek hatását most (este) is érzem vérem aluszékonyságában. Egész nap alig vagyok pár órát a szobában. Künn sétálgatok, olvasgatok. Annyira még nem vittem, hogy írogassak is valamit. A fürdőtől balra jó nagy távolban, a hegyek közt egy kis magános bódét látogattam meg. Rozoga faalkotmány. Lakója túróval, vajjal, szalámmal s borral szolgál a látogatóknak májustól késő őszig: olcsón, de nem is valami jóval. Magyar ember. Veszprémből való. Csak úgy töri a német nyelvet. Azt mondja, valamikor vendéglős volt Zsolnán, de a szél sok évvel ezelőtt úgy megütötte, hogy beszélő és emlékező tehetségét teljesen elvesztette. Négy évig használta ezt a teplici fürdőt, mégpedig úgy, hogy orvosi rendeletről, fürdés után jól betakarózva kiüldögélt a napfényre. A negyedik évben megszólalt a nyelve, s lassankint megjött emlékezete is, de az ábécétől kezdve mindent újra kellett tanulnia. Azóta Teplic állandó lakosa.

Trencsén-Teplic

1898. július 1.

A mai nap eső nélkül múlt el. Gyönyörű, derült napunk volt. Nagy sétát tettem délután az erdei ösvényeken. De amerre csak léptem, fönt a magasban vagy lent a völgyben, a nyílt sétányon vagy a bokrok közt és a hegyoldal zöld pázsitjain mindenütt zsidó-országba botlottam. S mily cifrák, mily hánykolódók, mily lármások! Ahol letelepednek, otthagyják szemetjüket, sőt az erdőben az ülőhelyeket és asztalokat összefirkálják. Már ma kezdődött a drága fürdőidény, de kilentized részünk még ma is őbelőlük telik ki.

No az igaz, hogy tót sógoraink sem megvetendő számmal vannak. Nagy lelkesedésben törtek ma ki a sétányon, midőn a zenekar valami muszkainduló egyvelegében a lengyel himnuszt játszotta. Különösen néhány tót plébános tapsolt és brávózott erősen. Én pedig a karmester szemlélésében gyönyörködöm, aki mondhatlan kedvteléssel, hajlongva, kedveskedve, szinte táncolva forgatja kezében a kis vezénybotocskát.

Most estefelé végre jött egy közel ismerős: az ifjú Bottlik Józsi megyei aljegyzőnk Miskolcra. Két mankóra támaszkodva hozta ide megmerevedett lábait. Biztattam, hogy megjavul, hogy nemcsak maga jár itt így, négy lábon, hogy én már az eddig három fürdő után is csekélyebb fájdalmat érzek a lábon, amint igaz is. És pár pillanattal ezelőtt megkaptam végre a várva várt levelet is. Örömmel is adott okot, de búsulásra is. Bízunk kell!

Trencsén-Teplic

1898. július 2.

Ablakom alatt foly csörgedezve a kis Teple-patak. Annak túlsó partján, úgy veszem észre, a zsidók birodalma van. Éppen ablakommal szemközt áll a zsinagó-

ga. Nem nagy épület, de ma, szombat lévén, csak úgy rajzik belé az „isten választott népe”, mint a köpűbe a méhek, úgyhogy alkalmasint egymás hátán vannak már ott, pedig most is, mikor ezt írom, folyvást özönlenek.

Elzavarták a fecskéket, melyek itt a szekérút felöntözött keréknyomaiból tegnap is, ma is nagy szorgalommal csipkedték a sarat fészkeik megépítéséhez. Azt hiszem, a mi vidékünkön, az alföldön már készen vannak házikóikkal ezek az „Isten kőművesei”.

Ma vettem a negyedik fürdőt s a harmadik masszírozást. Határozottan érzi jó hatását a lábom már eddig is. Reményem van, hogy három hét alatt egészen megjavulok. Egyébiránt itt, ami a természetet és a fürdői kényelmet illeti, csupán üdülés végett időzni is gyönyörűség. A közönség minősége azonban sok kívánnivalót hagy.

Valódi élvezet a kora reggeli órákban a néptelen sétányokon járnivaló. Szinte üdőbbnek, tisztábbnak érzem akkor a levegőt, melyet mindjárt megfertőzöttnek képzelek, mielőtt elkezdi körültem búcsújárását és szibvásárszerű szibongását ez a tarkabarka néptömeg. Szinte azt hiszem, hogy velem együtt a hegyek és erdők is unják őket.

Ma délelőtt Trencsén megye alispánját látogattam meg, kinek itt a hegyoldal magas partján igen szép és nagy új villája van. Őt a székvárosba szolítá hivatala, csak neje, édesanyja és anyósa voltak otthon. Rendkívüli szívességgel fogadtak, kivált neje, egy élénk társalgású, eszes nő. Megmutatta a ház és környéke minden részletét. Igen magas és a fürdőtől távol eső hely, melyen sok teendője van még a civilizációnak. Baross Jusztin alispán a volt miniszter Baross Gábornak a testvéröccse... Délután mindjárt viszonzta a látogatásomat. Nem voltam itthon, csak névjegyét találtam asztalomon, midőn hazaérkeztem estefelé.

Trencsén-Teplic

1898. július 3.

Mára vasárnapra virradó éjre ismét azt a jelentős inget öltém magamra. Mintegy bűvös talizmánként hoztam magammal, hogy minden szombaton éjjel felöltve rajzoljon lelkem elé egy-egy gyönyörteljes álmoképet, vagy talán tüntessen föl némi jeleket a velem történendő eseményekre nézve is.

Most sem voltam szerencsésebb, mint első alkalommal. Álmom a legzagyvább összevisszaság volt, s oly változatos és terjedelmes, hogy egy könyv telt volna belőle, ha úgy leírhattam volna mindent, amint történt. Az ő alakját is megmutatta az események zűrzavarában, de csak úgy futólag és jelentőség nélkül. Egyszóval az álmok rajzolása nem tőlünk, nem is a hálóingtől függ.

Egyébiránt nyugtalan éjszakámnak most is magam voltam az oka. Nem bírtam ellenállni, délután elaludtam, s mivel ebédem gyöngye és rossz volt, jól vacsoráltam is. Ez megzavarta éjemet, véretem, s hatását még most is érzem. Tehát világos, hogy mint a legnagyobb ellenséget kerülőm kell nekem a nappali álmot és a késői, tartalmasabb vacsorát.

A magyar vendégek mindinkább szaporodnak, de azért a nem magyarok sem igen fogynak.

Az utóbbi időkben semmi sem tett oly nagy hódítást nők és férfiak közt egyiránt, mint a bicikli és a sárga cipő. Akármerre fordulunk, mindenütt találkozunk ezzel a két „vívmánnyal”. Már nem is divat, hanem betegség. Mind a kettőre azt mondják, hogy célszerű; az elsőre pláne azt is, hogy gyönyörködtető. A nők is széltében futkároznak a kettős kerekjőkön még itt is, a sárga és igen sárga vagy éppen pirosas színű cipőtől pedig hemzseg a sétány.

Régebben azt mondtam, hogy nem szolid embernek, hanem „gigerlinek” tartom azt, aki sárga cipőben jár. De úgy látom most, hogy elsiettem az ítéletet: idő tova csak a magam lábán marad meg a fekete topán.

Este találkoztam végre az alispánnal és családjával a sétányon. Az alispán nyugodt, megfontolt ember benyomását tette rám. Arca hasonlít a bátyjához, Gáboréhoz. Főlemlítette, hogy a fürdőhelyen az uraság éppen semmit sem tesz a magyar nemzeti szellem terjesztése végett. Sőt, ellenkezőleg.

Pótlólag idejegyzem, hogy tegnap megtekintettem délután az „Attila” című magán bérhelyiséget is. A tulajdonosnővel találkoztam ott, aki legnagyobb szíves-séggel mutogatta az emeletes, pompás új épület szobáit, s utasította a házmestert, hogy a ház környékén is mindent mutasson be nekem. Gyönyörű kertecskeje van a hegyoldalban. Valóságos kis park. A legnagyobb csín, rend és nyugalom mindenfelé. Még a rendezés előtti időkben gyümölcsfákkal is bír. Egypár oly nagy és magas meggyfajok van, minőt sose láttam. A legszebb kifejtett gyümölcs piroslik rajtok, de a magasság miatt soha le nem szedik, a madaraknak hagyják. Hiszen, úgy mond, egypár krajcárért a legszebb meggyet és cseresznyét vehetjük itt. Az új pompás épület négy évvel ezelőtt épült, s 56 ezer Ft-ba került. A melléképületekkel együtt mintegy 12 ezer Ft-ot jövedelmez évenként. A tulajdonos egy élemedett, igen derék, nyájas és érzelmes nő, özvegye Ursitsch nevű cs. k. őrnagynak, aki ezelőtt 30 évvel halt meg. Gyermeke nincs. Egy közel rokonát, egy kisasszonyt tartja maga mellett, s úgy él itt állandóan. Minden ügyét egy igen értelmes házmester vezeti. Ritka eredményes, szép gazdaság ez egy özvegyasszony kezében. Özvegyek kezében a vagyon ritkán szokott gyarapodni, rendszeren fogyni szokott.

Trencsén-Teplic

1898. július 4.

Tegnap ostoba módon megerőltettem és kimerítettem magamat egy délutáni hosszú sétában. Elindultam egyedül (hisz mindig mindenütt vagyok gondolataimmal) a hegy baloldalán egy csinált gyalogösvényen felfelé, mely, úgy halottam, a Heinrich-forráshoz vezet, honnan nyeri ivóvizét az egész fürdőtelep. Oly sokáig mentem följebb, mindig följebb, hogy már szinte kiálltam, de nekima-kacsodtam, hogy addig megyek, míg az ösvénynek végire érek. Sehöl semmi jelzés nem mutatkozott. Nem tudtam voltaképpen, hová megyek. Végre egy roppant magas, kiálló szikla lapályos tetejére jutottam, honnan tágas kilátás nyílik a fürdőtelepre és a völgyvidékre. Ez volt a csinált ösvény utolsó határa. Ezért nem volt méltó idefáradni. A Heinrich-forrás, mint azután mondták, alantabb és közelebb van.

Még éjjeli nyugalmamra is áthatott a kimerültség. Baloldalam fájdalma a rendsnél izgatottabb lett, s folyvást háborgatott. Sőt még most nappal is érzem, hogy tegnap esztelenül cselekedtem. Ma vettem az ötödik fürdőt s utána a negyedik dörzsölést. A fürdő 1 Ft 70 Kr, a dörzsölés 1 Ft. Magas ár, de kitűnő hasznát érzem. Azt hiszem, holnaphoz két hétre teljesen jó állapotban búcsúzhatom innen. Este van. Ez a nap is elmúlt minden különösebb változás nélkül. Séta közben Heine *Buch der Liederj*ét olvastam.

E pillanatban vettem M. levelét. Ágyban fekvő beteg. Megfázott. Pedig ettől kellett volna legjobban óvakodnia. Mennyi baj! Mily nyugtalanság! Megzavarja az én kedélyemet is. Adja a Jóisten, hogy minél előbb vigasztaló hírt nyerjek róla!

Trencsén-Teplic

1898. július 5.

Komor, esős napra virradtunk. A levegő is hűvös. Ilyenkor csendesek az utcák s néptelenek. A rendsnél tovább alszik s azután is szobájában marad a fürdőközönség. Nem úgy, mint ahol gyógyvízivásból áll a kúra. Ott jó időben, rossz időben pontosan meg kell tartani az ivás és a séta óráit.

A tegnap este kapott elbúsító levél következtében éjjeli álmaim is olyan zavarosak és szomorúak voltak. Száz meg száz ismerős alak forgott körültem, csak őt nem láttam köztök. Azután teljes biztossággal erősítették előttem, hogy főispánunk hirtelen meghalt abban az osztrákföldi fürdőben, ahová nemrég javulás és erősbödés végett utazott. Szinte jólesett fölébredésemmel ezektől a nyomasztó álmoktól szabadulni. Az esős idő unalma délelőtt kikergetett a szobámból. A födött sétátra mentem, mely a gyógyterem előtt húzódik el. Talaja oly poros, mint akármely országúté, úgyhogy azon járni szinte visszaszító. Hát még az a közönség, mely ott fel s alá mozog!

Már maga az nagy hiba volt, hogy a gyógyterem épületét oly messzire kivitték a fürdőktől. Egy betegnek oda kigyalogolni valóságos zaklatás. Az épületet a sétátra innenső szelére kellett volna hozni, a fedett sétány földjét pedig ki kellene betonozni.

Ebédre hazajövet ajtóm közé szúrva várt itt a R. tegnap kelt levele. Igazán furcsa, hogy figyelme, vagy nem is tudom, minek nevezzem, még ide a fürdőbe is elkísér. Pedig jobb lenne, ha elmaradna. Oly mértékben viszonzni ezt a rokonszenvet, mint ő kívánná, képtelen vagyok.

Ma egész nap rosszul éreztem magamat. Talán még a tegnapi ostoba nagy séta következése? Vagy a szomorú, csaknem zordon esős idő? Vagy ami valószínűbb, annak a tegnapi elszorító levélnek a hatása? Egész délután épphogy le nem rogytam az álomosság miatt, de ellent állottam. Talán kárpótol az éjjel! Talán tőle is vigasztaló hírt kapok holnap!

Trencsén-Teplic

1898. július 6.

Az idő ma is a tegnapiak folytatása volt: csepergős, búsongó. Emiatt a sétányok is többnyire néptelenek. dr. Heinrich családjával és körével ebédeltem egy

eddig előttem ismeretlen vendéglőben, melynek Wild nevű a tulajdonosa. Minden tekintetben fölér a többi két legelső vendéglővel. Az árak is csaknem ugyanolyanok. Az orvos neje egy nagyon csinos, élénk beszédű, fiatal, szőke asszony. Czanyuga József leánya.

Ma vettem a hatodik fürdőt s az ötödik dörzsölést. Ma sem éreztem jól magamat. Lábam most is nehéz és sajog, talán a tegnapelőtti cudar gyaloglás miatt.

Senkitől sem kapok semmi hírt, bármily nyugtalanul várom. Hiába várom! S ez kelleténél inkább lever és elszomorít.

Ez éjjel is, izgatottság volt-e, meghűlés volt-e, magam sem tudom, oly rosszul éreztem magamat, hogy tizenkettő és egy óra közt föl kellett kelnem. Paplanomra még a nagy kendőmet is ráterítettem, s úgy aztán csak elgyötrődtem reggelig.

Trencsén-Teplic

1898. július 7.

E napról nincs mit följegyezni, hacsak azt nem, hogy kellemetlen érzések közt töltöttem azt. Izgatott vagy lehangolt vagy nem is tudom, mily hangulatban voltam. Lábbajom nemhogy enyhült volna, sőt igen súlyosbodott. Fájt, lenehezedett mindkét lábam. Igazán alig tudtam járni-kelni. A múltkori nagy megerőltetése, vagy mostani kedélyállapotom-e az oka, vagy a kúra hatása ez? Nem tudom. Ma Orczy Gyulától levelet kaptam, melyben megnyugtató, hogy Miskolc környékét s Felső-Borsodot nem pusztította a június 29-ei jégvihar. Nagy forróságról ír. Mi pedig itt három nap óta szinte didergünk az esős hidegben.

Trencsén-Teplic

1898. július 8.

Rosszul töltött éjszaka után: hetedik fürdő, hatodik dörzsölés. Ma valamenynyire jobban érzem magamat. Legalább nyugodtabban. Lábaik még most is sajognak, de mintha kevésbé, mint tegnap. Hátha mégis a fürdő hatása? Tegnap, úgy gondolom, az ebéd is ártott, mely mellett egy pohár sört és aztán kéttized bort ittam. Ma mértékletesebb és vigyázóbb voltam. Sör, bor nem nekem való. Legalább most nem. Nem tudom, az uzsonnára élvezni szokott kávé is, mely vacsora gyanánt is szolgál, vajon nem hátrányos-e? Nem izgat-e? Nem okoz-e felfúvódást?

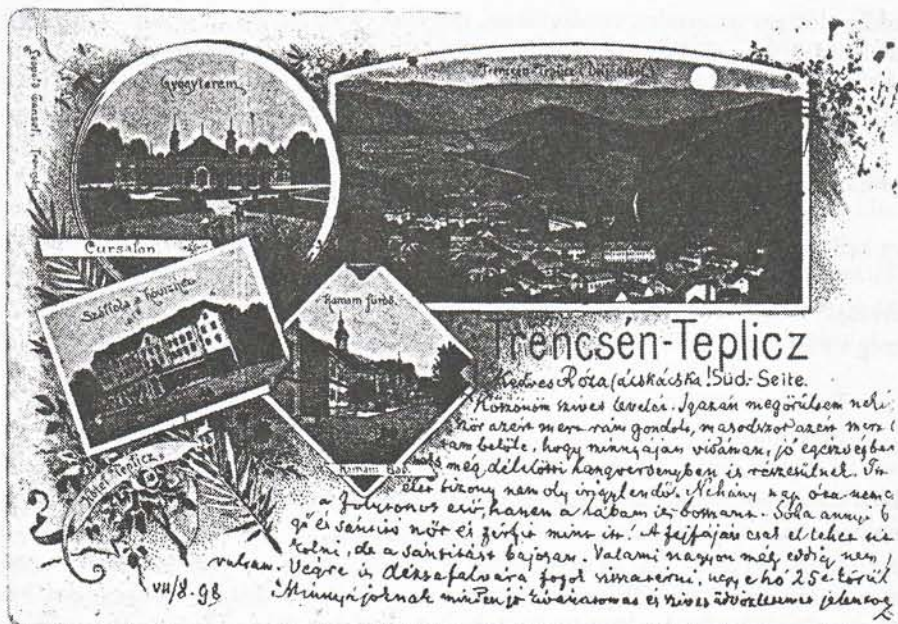
Tegnap este Szűcs Lajostól kaptam levelet, melyben az otthoni körülményekről ír. Nagyon jólesett, mert hiszen sehonnan sem írnak nekem, se Miskolcra, se Szentpéterről. Mintha mindenütt elfelejtettek volna. Itt pedig az én napjaim nem úgy folynak, hogy azokat, akiket elhagytam, elfeledhetném. Onnan sem kapok hírt, ahonnan leginkább várom. Emiatt aztán igazán nincs nyugtom.

Sz. Lajos levelére ma válaszoltam. Szinte jólesett, hogy legalább levélben volt kivel beszélgetnem. Úgyis ez az esős nap, mely még mindig szobára szorít bennünket, kétszeres unalommal nehezedik ránk.

Trencsén-Teplic

1898. július 9.

Eseménytelen, szürke nap. Inkább hűvös, mint meleg, inkább esőre hajló, mint derült. Reggeliben még a sétautak is nagyon nedvesek voltak. Jártam-keltem

16. kép. Lévay fürdői levelezőlapja Farkas Rózához

rajtok egy jó órát. Olvasgattam néhány költeményt Heine *Buch der Liederjéből*, melyet most sétaolvasmányul hordok magammal.

Szombat lévén a fél tizenegy órakor kezdődő parkzene a sétányra vonta a nagy közönséget, s annak feltűnő nagy részét, az izraelita hölgyeket, akik cifránál cifrább ünnepi öltönyeikben tetszelegtek. Új meg új arcok tündeznek föl, de azért az egész társaság arca nem nyer nobilisabb kinézést.

Baross Jusztin alispánnal huzamosabb ideig beszélgettem a sétányon megyei dolgokról, a főispáni és alispáni állásról, a kormányról stb. Ő említé, hogy e suhogó, fényes selyemben sétáló zsidónők közt nem egy van olyan, akinek reggelije és vacsorája a szobában egy-egy kifliből s egy kis maga kotyvasztotta kávéból áll.

Drohobeczki tábori püspök is itt van néhány nap óta káplánjával. Jól kinőtt és jól táplált testű pap, hatalmas orral. Mondják, hogy a szomszéd megyéből való, káplánja pedig Illaváról. A püspök, mint távolról beszélni hallám, egészen jól és tiszta kiejtéssel beszél magyarul.

Ma este hegedűversenyt ad itt a fővárosból érkezett két kisasszony. A darabok, úgy látom, klasszikusok. Nem veszek részt.

Lábaim még ma is fájnak, mihelyt egy kicsit gyalogolok. Egy ma érkezett kedves levél azt mondja, hogy legalább négy-öt hétig maradjak itt. Nehéz lenne. Inkább otthon a Tapolcát fogom használni utókúra gyanánt. De azt hiszem, a gyógyuláshoz mindenütt izgatottság nélküli benső nyugalom is kívántatnék. Az pedig, ez idő szerint, nemigen van meg. Az itteni orvos is azt kérdezte, midőn lábajomról legelsőben beszéltem vele: nem izgat-e az újabb időben valami? Nem va-

gyok-e ideges? Mert az ilyen lelkiállapotnak a lábidegekre is hatása van. No' akkor az én lábam Teplic melegvizében is nehezen fog megjavulni.

Az esőt csakugyan ma sem kerülhettük el. Estefelé ugyancsak megöntözte a sétányokat, melyek azonban, a talaj kemény homokos voltánál fogva az esés után a legrövidebb idő múlva ismét járhatók.

Trencsén-Teplic

1898. július 10.

Kegyetlen rossz éjszakám volt. Nyugalanság, lépháborgás, lábfájdalom. Nem segített a bűbajos hálóing, melyet most is vasárnapra virradóra használtam. Képzé-
lődésemet izgatta, míg ébren voltam, de mihelyt elszenderedtem, száz meg száz különböző kép rajzolt előttem. S azok közt egy sem az, amelyet vártam.

Éppen ma két hete érkeztem ide. Ha lábbajom javulásának veszem azt, hogy néhány nap óta, talán a fürdő hatása miatt, különösen fáj, akkor a javulás csak most kezdődik. Az orvos ma azt mondotta, ha a fürdő használ és jól érzem itt magamat, maradjak itt még két hétig.

Szó sincs arról, hogy jól érezném magamat, de ha egészségem szükségli, kénytelen-kelletlen is csak maradni fogok. Hiszen ez az időjárás kiveszi az embert a türelemből. Ma is folytonosan esik és komor hideg van. A vékony nyári nadragot két lábravalóval pótolom.

Dél előtt német lutheránus prédikációt hallgattam az itteni evang. kis ima-
házban, mely belül nagyon csinos, egyszerű. Egy fiatal lelkész tartott beszédet ar-
ról, hogy dolgoznunk kell, s minden munkánkat Istennel kell kezdeni s Istennel
végezni. Előadása nagyon szentimentális volt. A hallgatóság megtöltte a kis temp-
lomot. Jól kiénekeltem magamat egy előttem lévő német énekeskönyvből..

A tegnap esti hangversenynek, úgy hallom, semmi jövedelme sem volt. A be-
vételt fölemésztette a kiadás. Az idő sem kedvezett. A belépti díj is magas volt: az
első hely 3 Ft. Ez fürdőhelyen egy kicsit sok. Ma reggel még az ágyban voltam,
midőn a postás csakugyan kezembe adta a várva várt levelet. Nagy kő esett le ez-
zel a szívemről. Legalább az önteremtett rémképek nagy részben eltűntek előlem.
„Aranyos a széle, / Finom a hajtása.. Oh, áldott, oh, áldott / A keze írása!”

Nyolcadik fürdőt s hetedik dörzsölést ma vettem.

Estefelé megszólított egy előttem ismeretlennek látszó úr. Kérdezte: én va-
gyok-e én? Aztán megnevezte magát, hogy ő Katona Zsigmond Kecskemétről.
Akkor emlékeztem, hogy ezelőtt pár évvel találkoztunk Kecskeméten a Miklós-
telepen, hol mint alispán a néhai Miklós Gyula emlékünnepevényén részt vettem.
Gyógyszerész ott, tekintélyes polgár s hírneves pomológ. Csak most érkezett ide
nejével. A szomszédomban van szállva. Néhány felséges, rendkívül szép kajszin
barackot adott mindjárt, minőt még nem ettem. Ezután nem mondom, amit eddig
mondtam, hogy nem szeretem a kajszin barackot.

Trencsén-Teplic

1898. július 11.

Katona Zsigmonddal és nejével már ma közelebről is megismerkedtem.
Tiszteletre méltó család, amint körülményeiket részletesen elbeszélték. Ha tegnap

a felséges kajszin barackjaival meglepett, ma még inkább meglepett kecskeméti borával. Édeses, illatos, kellemes, tüzes, aranyszínű bor ez. Odailik a hegyaljára, sőt igen sok hegyaljai termést felülmúl. Pedig nem aszú, nem is szamorodni, csak közönséges bor, de a legfinomabb fajszőlőből, a „muscat othonell” nevűből szűrve. Az érett szőlőt lesomozták, összezúzták, s rajta hagyták a levét estétől reggelig. Semmi aszú nem járult hozzá. 1896. évi termés. Egy hektoliter volt belőle. Csudálatos bor.

Sok igen érdekes dolgot beszélt a szőlő- és gyümölcsstermesztésre vonatkozólag. Valódi gyakorlati szakember.

A zord, esős idő nem akar megszűnni. Ma is egész nap gyötört bennünket. Ha még valameddig így tart, csak az marad itt a fürdőben, akit a betegsége ideköt.

Ma reggel két levelet is kaptam egyszerre: egyet Szentpéterről, egyet Miskolcra. Mind a kettőben hasonló rossz időjárásról értesítenek.

Mindkét lábam olyan jól viselte magát a mai egész napon, hogy bízni kezdek a javulásban, s a teljes gyógyulás biztos reményében valósággal tán a negyedik hetet is itt töltöm. De attól is függ, mily híreket fogok kapni a szliácsi fürdőből.

Trencsén-Teplic

1898. július 12.

Kilencedik fürdőt s nyolcadik dörzsölést vettem. Meglehetősen jó állapotban jártam-keltem a mai napon, de mégsem egészen fájdalom és nehézség nélkül. Éjjel esett az eső, s reggel csúnya csepergős idő volt, úgyhogy a sétányokat alig lehetett használni. Délután derűsebbé és melegebbé kezdett válni. De biz úgy látom, a fürdővendégek le vannak hangolva. Hanem azért folyvást érkeznek újak. Ma is láttam néhány érkező kocsit.

Katona Zsigmond ma megint sok érdekest beszélt mindenről, különösen számos külföldi utazásáról. Sokat tud, sokat tapasztalt. Dacára annak, hogy nyolc gyermeket fölnevelt s szárnyára bocsátott, amint beszédjéből kiveszem, még meglehetősen vagyonos is. Szőlőbirtoka, az úgynevezett „Katona-telep” kincset érő birtok az ő kezében Kecskeméten. Ma saját főzte barackpálinkáival kedvezett. Az is páratlan a maga nemében. Mikor a jó elpuhuló kajszin barackot eladni nem tudják, pálinkának főzik. Van eset, hogy a barack métermázsája 28-30 Ft-on kel, néha csak 2-3 Ft-on. Ilyenkor kifőzik. Egy m.mázsából öt-hat liter pálinka kerül.

Mindig levelet várok innen vagy onnan, azt sem tudom, kitől. Vigyázgatom a postást, s mikor sétáimból hazatérek, olyan kíváncsisággal közelítek szobám ajtajához: nincs-e közédugva levél? Így szokta tenni a levélhordó, mikor itthon nem vagyok. Tudom én, honnan ered ez a nyugtalan várakozás!

Trencsén-Teplic

1898. július 13.

Íme, csakugyan! Még az ágyban voltam ma reggel, midőn a postás kezembe adott egy zárt levelezőlapot, melynek kedves tartalma enyhítőleg hatott háborgó kedélyemre. Mint mikor valami rejtett fájdalmat csudatevő balzsamírral csillapítanak le.

Ma már egész nap szép, meleg időnk volt. Talán megkönyörül az ég. Most kapom Szűcs Lajos levelét is Miskolcra a tegnapi napról. Ott is folyvást esős és szeptemberi hideg idő jár.

Délután Baross alispánt látogattam meg. Beszéltünk az itteni fürdői életről, melyben teljesen hangtalan a magyar szó és szellem. Mondtam, hogy kívánatos volna összehozni legalább ismerkedés végett az ittlelvő magyarokat, s bizonyos összetartozásra bírni, melyből aztán nyilvános feltűntetése is következne annak, hogy mi, magyarok is itt vagyunk ebben a magyarországi fürdőben. Megpróbáljuk a kezdeményezést holnap este.

Trencsén-Teplic

1898. július 14.

Tizedik fürdő s kilencedik dörzsölés. Utána a mai napon talán valami javulás mégis érezhető, de bizony nem sok. Eleinte reggeliben komor volt az idő, azonban mégis eső nélkül múlt el a nap.

Tervezett összejövetelünkéből semmisen lett. Mozgékony fiatalember kell az efféle fürdői társaság összetoborzásához, olyan arra való egyéniség pedig itt nincsen. Mindössze is az alispán és az orvos jelent meg feleségestől és mi hárman a Wild-vendéglőben. Nem a legjobb vacsora mellett cigányzenét hallgattunk tizenegy óráig, én magam elég unalmasan a szép szőke orvosné és a barna alispánné közt ülve. Másutt járt az eszem.

Megismerkedtünk asztalunknál egy érdekes idegennel. Dr. Paasonen Henrik a helsingforki egyetem tanára. Mint mondja, finnugor nyelv tanulmányozás végett már két éve van hazánkban egyetemi stipendiumon. Innen megy majd Szibériába nejével együtt, ott lesz két-három évig, s onnan talán tovább Ázsiába. Jól beszél magyarul. Innen a felvidékről vett feleséget néhány év előtt. Különös, hogy a helsingforki finn egyetem, mely őt tanulmányozás végett kiküldötte és segíyezi, ennyi éven át nélkülözi az ő tanári működését.

Trencsén-Teplic

1898. július 15.

Minden jelentőség nélkül múlt nap. Hacsak az nem érdemel följegyzést, hogy az eső megkímélt bennünket. Egész napon tiszta, derült, meleg időnk volt, csak most este csöppent néhány szem eső, mintegy éreztetni akarva velünk, hogy fejünk fölött még mindig készen áll az öntözőkanna. Séta közben egypár dalt olvastam reggel a *Buch der Lieder*ből. Aztán levelet írtam, s ez volt legkedvesebb foglalkozásom. Ez a néma beszéd az élő társalgást pótolja, s valódi gyönyörrel tölti el szívünket, midőn oly távollevő kedvesünkkel társaloghatunk, akinek közvetlen körébe napról napra, óráról órára vágyakozunk. Szinte mellettünk érezzük őt, midőn hozzá írunk. Mintha beszédünket hallaná, mintha ő maga vezetné gondolatunkat, mintha még kérdéseinkre is felelne!

Egypár hírlap olvasásával is ölöm naponkint az időt. A gyógyterem asztalán számos a különböző nyelvű lap, azok közt magyar is elég. De sokszor nehéz hozzájutni az odatóduló olvasók miatt, hacsak igen korán reggel meg nem ejtem, mi-

kor a fürdő- és olvasóközönség nagy része még ki nem rajzott a köpüből. Emiatt aztán inkább a boltban veszek egypár lapot, s azzal beérem, mert abban, némelykori ritka kis különbséggel, mindazt megtalálom, ami a többiekben van.

Azt tapasztalom – s most már nem először –, hogy így fürdőben minden ismeretség nélkül lenni is rossz, de azzal bírni is gyakran alkalmatlan egy kissé. De hát ebben is, mint mindenben, túrni kell a fényoldalakért az árnyoldalakat. Az meg nagy baj, ha se így, se úgy nem jó.

Trencsén-Teplic

1898. július 16.

Tizenegyedik fürdő s tizedik dörzsölés. Úgy igyekszem, hogy a jövő keddhez egy hétig, azaz j. hó 26-áig, midőn elutazom innen, fürdőzésem számát tizenhatra vagy tizenhétre vigyem. A dörzsölésből már megelégszem tizenkettővel. Óhajtottam volna a közös fürdőt is használni, de az orvos nem tanácsolja, mert a vize melegebb, mint aminő nekem szükséges, és mert az ott kifejlődő nagy gőz igen bódító. Katona Zsigmond említi, hogy férfiak és nők együtt fürödnek ott, sok a zsidó hölgy. Némelyik ékszeresen, karpereccel stb. lubickol ott a vízben, még udvarolat is magának. Legalább az udvarló láthatja nemcsak azt, hogy kinek, hanem azt is, hogy minek udvarol. Mert a hölgyecske ügyesen tudja néha feltüntetni, amit a vízből láttatni akar.

E sorok írása közben kapom a „Borsodmegyei Lapok” tegnapi számát, melyben báró Vay Béláné gróf Teleki Zsófia halálának megdöbbenő és leverő híret olvasom. Folyó hó 12-én hunyt el Gleichenbergben, hová régóta tartó betegségét gyógyítani ment. Temetése ma délután három órakor lesz Alsószolcán. Csak lélekben jelenhetek meg az általam hosszú évek során át tisztelt és szeretett, nemes lelkű grófné koporsója mellett. Életemnek sok kedves emléke fűződik az ő nevéhez. Ritka példánya volt nemének úgy külső, mint belső tulajdonaira. Fennkölt, nemes és szép lélek lakott az igen szép testben. Innen a távolból sóhajtok áldást emlékére. Részvétsorokat küldöttem azonnal mind Béla, mind Elemér bárónak. Íme, három héti itt időzésem alatt három közel ismerősöm elhunytáról vettem hírt. Elhalt Miskolcon Csomós Zsiga, Kolozsvárt Szász Béla és Gleichenbergben a legkedvesebb: „Zsófi” grófné.

Trencsén-Teplic

1898. július 17.

Tizenkettedik fürdőt vettem. Holnap pihenni fogok, csak masszírozást veszek. Ezután két nap egymás után fürdök, s egy napot pihenek. A tegnapi hangverseny, melyben a fiatal Dohnányi zongorázott, Spányi Irma énekelt, rendkívül sikerült. Mind a ketten remekeltek, de kivált a kis zongoraművész. Ez a fiú valóban tüneményszerű jelenség. A közönség közepes volt.

A mai nap már határozottan derült, szép, nyári meleggel köszöntött be. Talán mégis megállapodik!

Gyönyörű vasárnapunk lévén a délelőtti zene mellett a sétány rendkívül megnépesedett. Ünnepies közönség tolongott rajta föl s alá. Kivált a nők virágzot-

tak színes, tarka barkaöltönyeikben. Köztök most már fel-feltűnik egy-egy csinos alak. Új meg új szállítmányok érkeznek. De a fürdőlista, mely már a háromezer számon felül van, még mindig alig mutat az érkezők közt egy-két magyar nevet. Többnyire külföldiek. Az mindazonáltal feltűnően észrevehető, hogy mostanában sűrűen hangzik a magyar szó. Mintha a zsidók (mert többnyire azok) mostanra tartották volna fel a magyar beszédet.

Trencsén-Teplic

1898. július 18.

Tizenegyedik masszírozást vettem. Holnapután fogom a tizenkettediket, s azzal vége. Némelyek tanácsa után mégis megpróbálok holnaptól kezdve a II. számú közös tükörfürdőben fürödni, s ha azt látom, hogy nem árt, akkor, míg itt leszek, naponkint fürdöm. Azt mondják, hathatósabb, mint a kádfürdő. Ha úgy volna, jó volna, mert olcsóbb is, szinte felényi áru.

Érdek és munka nélkül folyt el ez a nap is, mint a többi. Nem bírok erőt venni magamon, hogy bármi csekély irodalmi dolgot végezzek. Meg van kötve a lelkem, régen meg van. Tudom, érzem. Tőlem függne talán a felszabadítása, de mégsem teszem. Vagy tán nem is tehetném? Ezeket az apró feljegyzéseket is félig-meddig valóban csak azért írom, hogy éppen valamit babráljak tollammal. Megkap egy-egy ötlet, egy-egy eszme. Kedvem volna költeménnyé alakítani. Próbálgatom, nem megy. Ennek a lehangolt hárfának a teplici melegfürdő sem használ.

Ma délután fölmentem az úgynevezett Klepácsra, tudniillik a fürdőtől déli oldalon fekvő nagy hegy csúcsára. Jó szerpentin út vezet oda. A fölmenetel két kis óráig, a lejövetel jól haladva egy teljes óráig tart. A kilátás onnan a körülfekvő, nagyszerű hegyvidékre valami fölséges. A lábam meglehetősen kiállta a nem csekély expedíciót. Legalább most este, lefekvés előtt nem fáj. Útközben éreztem egy-egy kicsit. Talán sejti, hogy holnaphoz egy hétre búcsúznak innen, s ideje van a javulásnak, ha csakugyan javulni akar.

Trencsén-Teplic

1898. július 19.

Tizenharmadik fürdőt vettem, de most már a II. számú tükörfürdőben. Vize csaknem olyan meleg, mint az eddig általam használt kabinfürdőé, sőt tán hatékonyabb. Mert amint reggeli öt óra után hazajöttem s visszafeküdtem az ágyamba, oly jól tevő melegség árasztott el, hogy igen kellemesen megizzadtam, ami eddig elég ritkán történt. Helyesebb is lett volna mindjárt ott kezdeni. Egy fürdő reggeli hat óráig a borralalóval együtt 1 Ft.

Korán menvén, míg ott voltam, összesen tizenketten voltunk bent, nő talán öt. Nem volt mit nézni rajtok, de nem is igen lehetett. Többnyire ótestamentomi zsidó asszonyok voltak.

A fürdés számát tizennyolcra akarom vinni. Holnap a masszírozást bevégezem a tizenkettedikkel.

A tegnapi erőltetett hegymászást nem a lábam, hanem a lépem érezte meg, mely egész éjjel nagyon fájt és nyugtalanított. Ma volt az első igazi, nyári meleg nap. Egész estig változatlan szépségben kitartott. Az árnyékban is izzadtunk. Egpár apró versecskét faragtam, de bizony csak puha fűzfából, nem márványból. Emlékeket vettem.

Trencsén-Teplic

1898. július 20.

Nem sokáig tartott a nyári szép nappal való dicsekvés. Ma reggel már borús, esős időre ébredtünk, de amely, úgy látszik, barátságosra változni hajlandó. Néha már most is, reggeli tíz órakor ki-kipillant a nap a felhők közül. A levegő pedig kellemes meleg.

Ma volt a tizennegyedik fürdésem, a masszírozást pedig ma reggel a tizenkettedikkel bevégeztem. Az összes jó hatást, némelyek beszéde és biztatása szerint, akkor várhatom, mikor majd otthon leszek.

Csakugyan megváltozott az idő. Estefelé már ugyancsak nekieredt az eső. A zöld békák élénk brekegése, a párazatok leverődése holnapra se jósol jobb időt.

Egy nagyon rokonszenves arcú, fiatal krakkói nővel ereszkedtem beszédbe a sétányon minden formális bemutatás nélkül. Egy két és fél éves gyönyörű, élénk kis lánykával van itt egy bonne kíséretében. A gyermeket mindenki szereti és becézgeti. Csupa kedvesség. Annak a révén szólhattam én is a mamával, aki beszél németül is, de a gyerek, a kis Giza és a bonne csak lengyelül.

Leveleket írtam többfelé. Még Mária-napot is köszöntöttem a holnaputáni Mária Magdolna névnapja alkalmából két képes levelezőlapon, de nem egyforma célzattal.

Trencsén-Teplic

1898. július 21.

Szeles, barátságatlan, híves napunk van. Emiatt elmarad ezúttal a mai napon Trencsénbe szándékolt kirándulásom. Talán csak nyerek még jobb időt négy napit itt mulatásom alatt.

A tizenötödik fürdőt ma reggel öt órakor elvégeztem.

Ma is sok különféle apró tárgyat összevásároltam. Nekem az ilyen apróság beszerzése mindig sok gondot ad. Ügyetlenül is választok, drágán is vásárolok. Szívesen szabadulnék tőle bizonyos készpénzösszeg lefizetésével. Felényi örömet sem szerzek azokkal az illetőknek, mint amennyi gondot a bevásárlás által magamnak szereztem.

Trencsén-Teplic

1898. július 22.

A mai nap, melyen a tizenhatodik fürdőt vettem, sok tekintetben igazán érdekes és élvezetes volt. Először is folyvást egész estig kitartó, leggyönyörűbb nyári napot élveztünk. Kánikula kezdete.

Másodszor, levelet kaptam, mely a mai derült naphoz hasonlóvá tette az én belső világomat.

Harmadszor Katona Zsigmond vendége voltam azon ünnepélyes kis ebéden, mellyel ő ma felesége névnapját, Mária-napot ünnepelte, amint negyvenhárom év óta minden évben cselekedte. Rajtam kívül csak a fiatal Bottlik vett részt. Közélebről ismerve őket és körülményeiket, igazán tiszteletre méltó család.

Negyedszer délután kikocsiztam Trencsénbe, s ott legelőször is a megyeházához hajtottam. Ott a kapuban egy fiatal tisztviselőt, Rizsányi nevű pénztári tisztet találtam. Az ő vezetése alatt minden néznivalót megnéztem, különösen a várat, melynek minden tekintetben nagyszerű volta és nagy arányai valóban megleptek.

A város maga inkább sajnálatomat, mint tetszésemet ébresztette föl. Szűk utcái, rendetlenül egymásra zsúfolt házai, egyes szűk zagitokban vagy közökben a dögleletes bűzű rondaság bizony senkinek sem tetszhetnek.

Örömmel láttam, hogy az áruhelyek, boltok csaknem kivétel nélkül magyar céggel bírnak, magyar névvel az utcák is. De a lakosság, mint érzékelttem, általában tót, nem minden érintése nélkül a pánszlávizmusnak.

Megnéztem a megyeházat s a hivatalhelyiségeket. Úgy láttam, rend van, de a hivatalhelyiségek nyomorultak, s az egész ház igen-igen gyarló épület.

A kaszárnyák itt is bőven virágznak, de van igen becsülni való községi iskola, piarista gimnázium, szép megyei közkórház, törvényszéki és pénzügyigazgatósági épület vagy bérhelyiség. Az út Teplictől Trencsénig pompás. Az út két oldalán a földek lábánál szilvafák díszlenek, s rakva vannak természessal.

Maga a Vág völgye, amennyit eddig láthattam belőle, gyönyörű, tágas és termékeny völgy. Olyan gabonája és tiszta búzája van, akár mint Borsodnak. Most aratják, s itt-ott aratják vele a zabot is. Mily más szemmel néznénk ezt a szép völgyet abban a tudatban, hogy beszédben, szívben és lélekben magyar lakosság bírja és míveli!

Trencsén-Teplic

1898. július 23.

Utolsó előtti fürdésemm volt a tizenhetedik. Holnap – hála Istennek! – be fogom végezni. Ma teljesen üres napom volt. Az idő bár derült és napfényes, de csúnya szeles. Sürgönyt Erzsitől, levelet Lillitől. Elutazásom részleteiről beszéltünk. Az utóbbinak rögtön válaszoltam, hogy szerdán délután négy óra 32 perckor leszek Magyarbélien. Úgy gondolom, csakugyan vasárnap fogok hazakerülni.

Az alispánnál látogatást tettünk Katonáékkal. Ők első, üdvözlő, én pedig utolsó, búcsúlátogatást.

Trencsén-Teplic

1898. július 24.

Bevégeztem a fürdést a tizennyolcadikkal. Most már várnom kell utána a teljes megjavulást, ami, úgy hiszem, otthon sem fog óhajtásom szerint megvalósulni. Azonban nem akarok hálátlan lenni Teplic iránt. El kell ismernem, hogy lábaim hasonlíthatatlanul jobb állapotban vannak, mint otthon voltak. Nagy és fárasztó sé tákat is tettem minden különösebb fájdalom nélkül.

A mai napon is kitartott az idő teljesen derült, nyári szépségében. Vasárnap lévén a déli térzene alatt fél tizenegy órától tizenkettőig nagy közönség hullámozott a sétányon. A hölgyek ugyancsak pompáztak és tarkállottak ünnepi öltözékekben. Este tűzijátékkal egybekötött jutalomhangversenye volt a zenekar mestérének, Bezdák Lászlónak 1 Ft, illetve 80 Kr belépti díj mellett. Roppant számú közönség gyűlt össze a szabadban terített asztalok mellett és körül. Boldog volt, aki helyet kaphatott. Én annyit nyertem általa, hogy a vacsora és az esti hús levegő miatt egy fölötte rossz éjszakát szereztem magamnak. Ősinek mondható lép-fájdalmam kínzólag háborgatott.

Költevényben búcsúzom a teplici fürdőtől. Leírtam azt, és átadtam emlékül Katona Zsigmondnének. Az ő szíves, barátságos körükben töltöttem itt leginkább napjaimat. Mindig köszönetre méltó figyelemmel voltak irántam.

Ma igen kedves egypár levelet kaptam, mintegy útitársakul holnaputáni elutazásomhoz.

Trencsén-Teplic **1898. július 25.**

Ez az utolsó nap. Nehezen múlt itt ez az egy hónap. Sokszor vágyakoztam, sokszor váraкоztam, s nem mondhatom, hogy nyugodt kedéllyel türtem a száműzetésnek nevezhető fürdőzést.

A mai nap már az útra készülés teendőivel fog eltelni, ami nekem nem kis bajt okoz. Holnap reggel aztán hazafelé sietek innen, s hátam mögött maradnak Teplic gyönyörű hegyei, szép épületei és zsidongó, tarka közönsége. Kedves emlékeket nem viszek szívemben. Szívemmel sosem is voltam egészen itt. Egy hét múlva az otthoni magános kis „fészek” csendjét fogom élvezni, s megkezdem folytatását azon egyszerű életnek, melyből egy hónap óta kizökcentem, s melynek különben egyhangú mezején számomra még virágok is nyílnak.

Toldalék

Meg kell toldanom a fentebbi jegyzeteket már itthon, a következő visszaemlékezéssel. Július 26-án reggel indultam Teplicből. Tíz órakor érkeztem Pöstyénbe, melyet délutáni öt óráig lehetőleg részletesen megszemléltem. Amit láttam, elidegenítő volt. Csupán betegeknek való hely, de azoknak, mint mondják, csudahatású. Mankón járókkal, sántákkal s tolókokcsikkal zsidong a park. Útjai mindenfelé bokáig érő porosak, a levegő füledt s a nap hevében égető. Az egész telep sík területen fekszik a Vág folyó jobb partján. Nincsenek nagy élő fái, nem található árnyas helyeket. Valami sivár az egész.

A fürdőhelyiségek a Vág túlsó partján, a balparton vannak. Új vívmánya a Ferenc József nevééről nevezett s nagy fénnel épített új fürdőpalota, mely pár héttel ezelőtt nyílt meg. Egy pihenőpadon csinos, fiatal zsidó nő ült mellettem. Azzal dicsekedett a szomszédjának, hogy ő már ma letette az egyik mankóját, s egy mankóval is tud járni. Minő öröml!

Ebbe a fürdőbe nem kívánkozom.

Délutáni öt órakor a gyorsvonaton Pozsonyba repültem. Útközben bámulva láttam, hogy a hegyek: Bazin, Szent György, Pozsony hegyei a leggyönyörűbb erőteljes szőlőkkel díszlenek. Ott még minden a régiben maradt. De mint később hallottam, a phylloxera már ott is ütögeti fel a fejét szórványosan. Esti hét óra tájban értem Pozsonyba. Akkor mindjárt megtekintettem Mária Terézia fehér márványból készült, nagyhirű lovagszobrát, melyet az ezredéves fennállásunk emlékére készíttetett Pozsony városa. Szép, de nem éppen kifogástalan részletei vannak.

Július 27. Reggel mindjárt részletesebben megszemléltem a várost. Nem ismertem meg benne a régmúlt idők emlékeit. Nagy és szép város lett belőle, amint tőle telhetett. Nagy német város. A színházzal szemközt áll Hummel német zeneművész arannyal bevont mellszobra. Mondják, hogy télre az idő viszontagság ellen védeni deszkabódéba zárják. Jobb lenne soha ki nem bontani onnan.

Elragadóan szép a Duna jobb partján fekvő városliget. Ott a természet és a művészet kezét fogva valami remeket alkotott. Meg nem állhattam, hogy „bolygó hollandi” létemre éppen onnan ne küldjek meleg üdvözlést annak, akivel lélekben együtt élveztem a liget gyönyörű részleteit.

Még azon nap délután öt óra tájában Magyarbélén szálltam ki, ahol az őrháznál a kedves Lillike várt reám kocsival. Náluk töltöttem három örömteljes napot, elhalmozva a szeretet és barátság folytonos bizonyítékaival, s gyönyörködve ott az ő nagyúri, kényelmes, ízléses elhelyezkedésökben, melyhez képest Miskolc legfőbb csak egy kegyeletes nyomorult fészek gyanánt tűnhetik föl.

Július 31-én este hat óra után végre kikötöttem csónakomat az elhagyott révparton. E napon útközben olvastuk Bismarck halálának hírért; másnap vettük a tudósítást Arany Laci elhunytáról, mely engem rendkívül meghatott.

Itthon vagyok. Egyedül vagyok. Szívem a nagy ürességben meg-megmozgatja sóvárgó érzelmeit, mint tapintószálaít a félnék csiga. Várni és remélni!

1898. augusztus 4.

Hosszú szünet után végre hazajutottam. Utolsó ittlétem óta változatos eseményekkel folytak napjaim. Csakugyan igénybe vettem a trencsén-teplici fürdőt. Június 26-án érkeztem oda, és július 26-án hagytam el. Szorgalmasan használtam melegforrásait az orvos utasítása szerint. Ott is hagytam láb fájásom nagy részét, de egy kis részét bizony hazahoztam magammal. Gyönyörű az egész fürdőtelep, különösen a mellette emelkedő bükkerdős hegység, melynek árnyékában magános sétáimon több élvezetet találtam, mint az idegen színű tarka-barka fürdőtársaságban.

A július 26-ától 3-ig terjedő öt napot hazafelé utaztomban kirándulással töltöttem. Meglátogattam útközben Pöstyént visszataszító, poros, unalmas, árnyék nélküli helyzetében, Pozsony városát, melynek Mária Terézia márványszobra és hasonlíthatlan szép városligete, igazi tündérliget a Duna jobb partján, ragadta meg figyelmemet. Három teljes napot július 27. délutánjától 31. reggeléig. P. Erzsébet és Lillike kedves társaságában élveztem Magyarbélén, gyönyörködve a kastély, a park és a gazdaság kiváló szépségében, s mindenekfölött az ő szíves szeretetökben, melyet irántam minden lépten-nyomon tanúsítottak.

Ide is föl kell jegyezmem, hogy távollétem alatt több ismerősöm elhunytáról vettem a gyász hírt. Még Teplicben értesültem Csomós Zsiga, Szász Béla és báró Vay Béláné haláláról, mely utóbbi különösen meglepett és meghatott. Útközben Budapesten júl. 31-én olvastam a lapokban Arany László kedves barátom halálos betegségének hírét. Vele a szegszárdi ünnepélyre utaztomban találkoztam utoljára a vasúton június 4-én. Már itthon mindjárt másnap vettem a gyászjelentést, hogy augusztus 1-én reggeli kilenc és fél órakor életének ötvenötödik, házasságának huszonharmadik évében meghalt... Nem volt szerencsés az Arany név. Részben dicsőséget, részben anyagi gyarapodást hozott, de valódi tartós családi boldogságot és megelégedést nem! Az én régi, csaknem fiatalkori kedves emlékeim inkább az öreghez fűződnek. Lacival ritkábban érintkeztem, de őszintén szerettem és becsültem őt nemcsak amaz emlékek alapján, hanem önmagáért is.

Mostani feladatomban itt az, hogy házam falát kívülről csinosan kimeszeltessem, ami, úgy látom, a vidéki mesterember nyomorult hazug volta miatt nehezen fog menni; továbbá, hogy sírkövünk betűinek megaranyozását, a vasrács és szegélykő befestését elvégeztessék háromnapos ittlétem alatt, ami talán mégis sikerülni fog.

Kertemben, kivált egypár almafán, most már mégis több gyümölcsöt veszek észre, mint előbb. Ringlot szilva fáim pedig, rendkívül nagy szemű szilvával, az ágakat húzzák, de ami különös, a nagyrész, éppen úgy, mint tavaly, lerothad. Az ilyen termett fákat nézni gyönyörűség.

1898. augusztus 6.

Tegnap délutáni két óra tájban a megelőző roppant hőség után zivataros eső következett, szélvész és rövid zápor, mely aztán néhány óráig tartó csendes esővel végződött. Jótékony volt ez a megrepedésig szomjazó földre, kopár mezőkre és el-tikkadt növényekre Arról a Mindenható tehet, hogy mégsem volt mindenre egyformán kedves és jó. Így az én síri munkálatomra, hol a síremlék betűinek aranyozása és a vasrács befestése éppen folyamatban volt, így a házam csinosítására, melynél a munkát megakasztotta.

Nem volt az kedvező az én egyik húgocskámokra sem Boldván, ahol ők öt hónapos fiacskájakat nagy kesergések közt temették. Ugyan mit sirat a szüle egy ily csecsemő elhunytán? A múltat még nem sirathatja, mert annak múltja még nem volt. Amit az alig ébredő parányi alakban a szülői szem gyönyörködve látott, azt inkább csak a képzelet látta. A könny tehát nem annyira a múltért, mint a jövőnek megghiúsult reményéért folyt. És hallom, még koszorúkkal és virágokkal is halmozták az elszenderült baba koporsóját, kinek még nemcsak virágról és koszorúról, de magáról az életről sem volt fogalma. Az ily halotti dísz csak saját érzelmeink díszítése. Azt hisszük, jólesik annak, akinek pedig már semmit sem adhatunk, akitől már semmit el sem vehetünk, mert ő már maga is csak – semmi.

Ma ismét szép, derült, napos időnk van. Úgy látom, mégis teljesíthetem szándékomat. Végrehajthatom a munkát mind a háznál, mind a sírnál. Emiatt csak a délutáni öt órai vonattal mehetek vissza Miskolcra. Óh, bárcsak ott lehetnék aztán oly igazán és oly egészen a magamé, amint óhajtom, hogy akármely csekély és apró munkában egész lélekkel és kedvvel tudnék elmerülni, s időmet és maradék-erőmet le bírni foglalni az életet jelentő és erősítő tevékenység!

1898. augusztus 14.

Most igazán csak néhány rövid órára jöttem. Tegnap délben érkeztem, s most reggel mindjárt visszasietek. Leginkább azért jöttem, hogy megnézzem gyümölcsösömet, házamnak miként történt csinosbítását és a sírhalom rendbe hozását. Ez utóbbit kielégítő szép rendben találtam. Egészen megújnodott ünnepies színben van a sírkő, a rácsozat, a szegélykő. Olyan örömem telt benne, mintha azok is örülnének, akik öröm és bánat nélkül ott lent pihennek.

Házam tisztogatása a mesterember ügyetlensége miatt rosszul ütött ki. Boszszúságom van vele.

Ittlétem alatt nyélbeütöttem egy verseckét *Néma erdő* címmel. Egyike amaz néhány apró költeménynek, melyeket a teplici fürdőben a helyi körülmények befolyása alatt írtam.

Visszagondolva különböző élményeimre elmondhatom, hogy minden illúzióknak megvan a maga ára: néha pénz, néha fájo érzelem, néha testi baj, néha egyszerre mind a három.

1898. augusztus 25.

A rekkenő hőség dacára is itt vagyok. A hőség, bár tegnap már elmúlt a kánikula, nemhogy csökkent volna, talán inkább növekedett. A rég tartó szárazság miatt a föld sok helyen repedezik, a fű kiégett. Ez az időjárás, amint mondják, semmire sem kedvező. Nagy lelki rázkódáson és izgatottságon mentem keresztül a múlt napokban. Magam szereztem magamnak. Éjjeleim, nappalaim csupa lázban égtek. Az ész és a szív elkeseredett harcot vívott bennem. Végre is az utóbbi győzött. Bent maradtam a légvárban továbbra is, melyet az ábránd, a képzelet vagy az érzelem épít, s melyben mindig fenyeget a fölélbredés. De néha még az is jólesik, ha öntudatosan csaljuk magunkat, s szándékosan szemet hunyunk az igazság és a való élet előtt. Másnak úgysem igen ártunk ezzel, legföljebb csak magunknak.

Most mindjárt, amennyire lehet, gyümölcsfáimat fogom megöntöztetni. Nagy szükség van rá. De itt még erre sem lehet könnyen embert kapni. Pedig gyümölcsfát nevelni gondos ápolás nélkül alig lehet. Távol vagyok innen, ritkán nézhetek szét. Az itteni felügyelet pedig, melyet Muschke uram, házbérlőm tartoznék teljesíteni, nagyon laza. A szegény, nyomorult ember, ő is inkább a maga dolga után lát. Okos terv nélkül állítottuk be a kertet, ő se tudva hozzá, én se. Most látjuk, mikor már a hibák mutatkoznak, és egymás nyakára nőttek a gyümölcsfák.

A jövő hét valamelyik néhány napjára Gyulai Pali ígérte látogatását. Nagy örömmel várom. Őt szeretem legjobban íróbarátaim és ismerőseim közt. Senki sincs rám annyi ösztönző hatással. Sokszor csupán az ő sürgetésére szorítok ki holmi irodalmi apróságot s néha még költeményt is. Most is azzal a véleménnyel fogadta Teplicen írott néhány apró versemet, hogy minél inkább vénülök, annál jobb verseket írok. De biz' én azt nem hiszem. Az igaz, hogy még most is több ifjú kedély vagy mondjuk hóbort van bennem, mint némely fiatalemberben. Aztán a teplici masseur is azzal hízelgett dörsölés közben, hogy izmaimat sok ifjú megirigyelhetné. No már ennyi anyagi és szellemi tömjén csakugyan megpróbálhatna egy kissé. Szegény édes jó szüléim! Ezt is tőletek örököltem.

1898. szeptember 21.

Legutóbbi feljegyzésem óta (aug. 25.) kétszer is megfordultam itt anélkül, hogy e lapokon egy betű nyomát hagytam volna. Egy napon Gyulai Palit hoztam ki. Bemutattam neki házamat, kertemet, melyet ugyan már máskor is látott. Aztán egy jó ebédet elköltöttünk a hűgomnál, s azzal estefelé visszaröpültünk Miskolcra, ahonnan ő, úgy gondolom, szept. 4-én vasárnap elutazott Budapestre. Ugyanazon hét végén én ismét kijöttem, főleg némely érni kezdő gyümölcsöm megszemplélése végett. Itt ebédeltem szept. 10-én is hűgomnál ama borzasztó napon, melyen éppen mikor mi itt asztalnál ültünk, nemzetünk védangyalának, Erzsébet királynénknak életét kioltotta Genfben az olasz anarchista Luccheni orgyilkos tőre.

Leírhatatlan mély gyászba borult a magyar nemzet e szörnyű veszteség hírére, mely mindjárt a szörnyű gyilkosság megtörténte után néhány órával, még ugyanazon nap éjjelén eljutott Miskolcra is. Talán Szent László királyunk temetése óta nem volt magyar hazánk keserve és gyásza oly általános, mint most. Egyszerre fekete zászló lobogott minden házon, még a legalacsonyabb szegény kunyhókon is, nem hivatalos megrendelésből, hanem önkéntesen a részvevő szív sugallatából. A külső gyász jelét viselték nemcsak a köz- és magánépületek, hanem férfiak és nők is egészen a temetés napjáig, mely Bécsben szept. 17-én délutáni öt óra körül ment véghez Európa fejedelmeinek s a nemzetek képviselőinek óriási mérvben nyilvánuló részvéte mellett.

A magyar nemzet Erzsébet nevét, mint egy védszentét, örökre hálás szeretettel őrzendi szívében. A részvétlen Bécs csak hideg hamvait örökölte, de mi szellemét.

E hó 17-ének délutánja óta 20-ának reggeléig, azaz tegnap reggelig egyházkerületi gyűlésünkön vettem részt Jánosiban. A gyűlés papszenteléssel volt egybekötve, s így nem közönséges ünnepi színezetet nyert. Többedmagammal báró Nyáry Sándor vendége voltam. Kedves családja elhalmozott a vendégszeretet teljes bőkezűségével. Nagyon becsülni látszanak a költőket. Emléklap írására kért fel bennünket (Fejest és engem) úgy a báróné, mint két leánya, kik közül az egyik gróf Csáky Árpádné (huszártiszt), a másik még hajadon.

Tegnap estefelé szüleimet látogattam meg. Jólesett néhány percig nyughelyök mellett állani, elgondolkozni, s lélekben velök társalkodni. Ez a rég tartó példátlan szárazság a temető földjét is megviseli, számos helyen megrepszti, s rajta minden zöltséget kiéget. Ezenkívül az akácgyökerek újra kihajtottak mindenfelé, úgyhogy a sírkert némely része sűrű tövisbokorral van borítva. Évről évre irtják, s nem bírják kiirtani. Így pedig visszariasztó vadon színe van az egész temetőnek.

1898. október 16-17-18.

Ezt a három napot itthon töltöttem. Szemem előtt végeztettem kertemben a szükséges munkálatokat: a fák nyesegetését, töveik kimélyítését, a szőlőtőkék betakarását. A jövő siker reményében cselekedtem, mert az idei eredményt tekintve bizony nem érdemlenék a gondos ápolgatást.

A mai nap, október 18. oly gyönyörű volt, hogy szinte a tavasz kellős közepében képzeltük volna magunkat, ha a sárga, piros és egyéb gazdag színvegyületű

levelek hullása nem emlékeztet arra, hogy ez a napfényes, derült ég, ez a jótékony, enyhe melegség csak a haldokló őszi természet eltűnő mosolygása. A tegnapi komor, hideg, esős nap után ez a mai igazán fényes kárpótlás.

Utcáink a tegnapi esőtől még ma is sárosak. Rest voltam kifáradni folyvást fájdalmas rossz lábaimmal a temetőre. Képzem, hogy ez a nedves, enyhe lég, ez a tavaszt hazudó, verőfényes nap sírhalmunk zöld takaróját is mennyire megélnéltette. Zsibbad a kegyelet, csökken a szeretet. Látogatásunk mind ritkábban zavarja kedveseim álmát. Csak itthon, e kis „fészekben” nézegetem ágyam felett függő tisztes arcképeiket. Holnap reggel búcsút veszek tőlök s csendes magányomtól.

1898. november 15.

Tegnap délben érkeztem szinte egy hónapi távollét után. Holnap reggel megint visszatérek Miskolcra. Apró házi körülményeim közt szétnézni jöttem, s meglátogatni szüléim sírját, melyet ma délelőtt kerestem föl. Rendben levőnek s kifogás nélkülinek találtam, legszebbnek, leggondozottabbnak a többi sírhalmok sorában. Ezzel is jelezni akarom azt a szeretetet, mely az ő poraikat és emléköket őrzi. Önző ez a szeretet, mert hiszen nekem esik jól, hogy nyughelyökről így gondoskodhatom, de mégis úgy sejtem, mintha ennek az érzésnek egy titkos sugárkája összekötne engem a túlvilágon űvelők.

Ez a mai nap is vidám emlékeket költ fel bennem, ha a múltra visszagondolok. Réges-régen évenként mindig baráti vendégségben ültük meg ezt a napot, Szent Leopoldus napját Solymossy Samu tanár, kedves barátom asztalánál. Ezen a napon foglalta ő el tanári székét a miskolci ref. líceumban, gondolom, 1846-ban. Úgy szerettem ezt a szelíd, szép érzésű, jó embert, hogy szinte családjához tartozónak éreztem magamat, s részt vettem örömeikben, bánataikban. Rég elköltöztek a földről mind a ketten, ő is, Boriskája is, de családjuk egyik fennmaradt tagjának életét még most is rokonszenvvel kísérem.

Három nap múlva, november 18-án betöltöm életem hetvenharmadik évét. Majd ha a jövő héten e kis „fészket” ismét meglátogatom, a hetvennégy év terhét hozom ide vállamon. Mikor ezt így magam előtt leírva látom, szinte alig hiszem, hogy igazat írtam. Sem szemem, sem eszem, sem érzésem nem akarja elfogadni ezt a nagy számot. Be akarom hunyni szememet a lefolyt idő tengere előtt. Nem akarok gondolatni a hosszú múltra s a rövid jövőre, kivált miután – hála Istennek! – nincs különös okom panaszra, semmi tekintetben nincs. Hosszú életidőnkkel dicsekedni vagy kérkedni éppoly bolondság, mint amiatt búslakodni vagy aggódni. Nyugton, szilárd lélekkel fogadni, amit a sors ad, s hinni, hogy senkinek sem ad örök ifjúságot. Minden élet természetes közeledés a biztos enyészet felé. A hívőknek előkészület, a naturalistáknak színjáték, melynek végén örökre lehull a lepel.

1898. december 25.

Karácsony első napját ünnepeljük gyönyörű, tiszta, télies, de száraz, hideg időben. Annak az első hónap, mely folytonos tavaszias időjárás után f. hó 25-én leesett, alig látszik itt-ott némi csekély maradványa, úgyhogy nagy részben fekete Karácsonyunk van. Az ily rendkívül enyhe tél után rossznak jósolják a jövő nyarat.

Tétlenségben élek. Az érzések hullámzásának, az üres mélázásnak engedem át magamat. Olvasgatásaim is szakadozottak, rendetlenek, haszon nélküliek. Arra pedig, hogy valamit írjak, nem is gondolok. Nagy szüksége volna ennek az én mód nélkül rest temperamentumomnak valamely erősen ösztönző okra, körülményre vagy egyénre állandóan vagy igen gyakran. Gyulai mindig ki tud szorítani tőlem valamit. Nehezen megy az írás. A nevetségig bakafántos a természetem, mihelyt valamit írni akarok. Sokszor készen van a fejemben az egész, amit papírra kellene vetnem, de mihelyt íróasztalomhoz ülök, megbikacsolja magát az akarat, s felakadok. Lediktálni könnyen le tudnám, legalább arra készséget érzek, de azt sem cselekszem. Pedig azt sem mondhatnám, hogy az írás fizikumra valami nagyon nehezemre esnék. Írásom, koromhoz képest, elég könnyen folyó és szép. Az akaratot kellene uralkodnom.

De a magam forma természet, így az élet vége felé, örömet hajtja magát Bölcs Salamon bölcsessége alá: hogy hiábavalóság, minden csak hiábavalóság! Amit eddig éltünk, annak sem sok az értéke, amit ezután élhetünk, annak éppen semmi. Ezek a lapok is, melyeket időnkint a múlt emlékeinek vagy a kegyeletes ábrándnak hódolva jegyezgetek, ugyan mire valók? Szavak, csak üres szavak! S még üresebbek s éppen semmik akkor, ha valaha mások szeme elé kerülnének!

Mindegy! Azért mégis mindjárt e pillanatban előveszem a „Szikszai-tanításokat”, ezt a régi, kopott könyvet, melyet apám, anyám buzgón forgatott. Elolvassom abból a karácsonyi együgyű tanítást és imádságot, mintha velők együtt olvasnám. Aztán a templomban járulok az úrasztalához, délután pedig meglátogatom a tél fagyos nyugalomával borított sírjokat, aztán estefelé vissza Miskolcra, hogy ígéretemhez képest a holnapi bikkí vadászatban részt vehessek. Talán majd Újév napjait fogom ismét itt tölteni.

1898. december 31.

Azért jöttem, hogy az óév utolsó és az új év első napját itt rokonaim közt töltssem. A Karácsony-ünnep második napját úgyis elvontam tőlök. A ma és holnap tehát kárpótlásul esik nekik is, nekem is.

Ha visszatekintek a mai nappal letűnt egy évre, nem találok abban sok biztatást és vigasztalást se magamra, se hazámra nézve. Szellemi és testi erőm észrevehetőleg hanyatlott; kedélyem egy ígézet varázsa alatt sokat vesztett ruganyosságából és derűjéből, s fennhagyta számomra azt az önvádat, hogy mindez egy kis önuralom mellett másként lehetne. – A szegény haza sorsa pedig zátonyra jutott. Amit eddig épített a józan bölcsesség és hazafiús tevékenység, mindazt kockára vetette a parlamenti összeesküvő csoport őrült szenvedélye. Mi lesz belőlünk? Könyörül-e rajtunk az új év? Megszán-e, megment-e még bennünket a „magyarok külön Istene”?

És én magam is vajon lehetek-e még mához egy évre is hűségese látogatója ennek a nyugalmas kis „fészeknek”? Vagy kirepít innen a végzet amaz ismeretlen világba, hová szeretteim költöztek előttem?... Mindezt nem tudom. S jobb, hogy nem tudom.

Most éjjeli csendesség vesz körül. Lehajtom fejemet a nyugalom párnájára, s azon reményben alszom el, hogy reggel fölébredek!

1899. január 1.

Nap-nap után, év-év után siet, és soha el nem fogy. A mai nappal egy új határjelzőjét ünnepeljük az előttünk folyó örök időnek. Vajha megújítaná erőnket a küzdelemre, vajha okosabbak és boldogabbak lennénk a jövőben, mint a múltban voltunk, s minden tekintetben hasznunkra tudnánk fordítani a múlttapasztalat tanulságait!

Templomunk mind tegnap, mind ma zsúfolásig telve volt az ájtatos hívekkel. Tegnap a hála gyűjtötte őket az Isten házába, ma az esedező remény. Azt olvasom, hogy a régi keresztyének, a pogányokkal együtt lakván, azért nem ünnepelték az Újévet, mert a pogányok e napon mindenféle tobzódásban és kicsapongásokban merültek el, melyektől a keresztyének teljes elvonultságban mintegy megkülönböztetésül tartották vissza magokat. Ma már békésen ünnepelünk, habár keresztyén álarc alatt most is sok pogány lakik még közöttünk.

Üdvözlöm én is az új év hajnalát. Sokat nem remélek. Mi titkot rejt számomra? Nem tudhatom. De nem félek tőle, s nem festek róla magamnak ijesztő képeket. Jöjjön, aminek jönnie kell!

1899. január 26.

Ma jöttem, holnap megyek. Csak éppen azért jöttem, hogy hűgaim társaságában elköltsek egy ebédet és egy vacsorát, mely az általam vásárolt malac torából került ki. A múlt télen is így vendégeltem itt magunkat. Nem árt, ha szokásba veszem.

Soha nem értem ily enyhe telet. Eddig alig volt valami csekély fagyunk, havunk szinte éppen semmi, igazi téli napunk egy se. Sokszor sűrű ködök, általában langyos és lucskos időjárás; a mai nap pedig olyan ijesztőleg meleg, ragyogó tavaszi nap, minőt rendszeren csak március vége szokott hozni kivételesen. Mintha kiközkent volna rendes kerékvágásából a természet. Némely fának a rügyei már szinte dagadni kezdenek. Minő nyarat fog ránk hozni az ily bolondos tél? Senki sem tudja. Az emberek inkább rosszat, mint jót sejtenek.

Február első napján Budapestre utazom a „Kisfaludy Társaság” üléseire. Gy. írja nekem, hogy szükség van „a mezei hadakra”, amint bennünket, néhány vidéki tagot gúnyolnak a fővárosi fiatal írók. A „Kisfaludy Társaságot” is elárasztással fenyegeti a bohém világ. Nem elég nekik a „Petőfi Társaság”.

1899. január 27.

A tegnapi holdtölte meghozta az időváltozást. Már ma kemény fagyos napra virradtunk. Ez éjjel csonttá fagyott a puha sár. Amint ablakomból látom, az emberek összehúzódva, gyors léptekkel járnak az utcán. Lehet, csakugyan teljesülni fog a közmondás, hogy a farkas nem eszi meg a telet. És így boldogulnak azok is, akik attól félnek, hogy az idén nem lesz módjok jeget szerezni, s az Alpesek hómezőihez kell evégett folyamodniok. Azonban a nap még ma is derült, meleg fényel biztat. Már most is, reggeli kilenc óra tájban barátságosan szórja enyhe sugárait.

Kihoztam ide magammal a „M. T. Akadémia” ezévi almanachját. Az ügyesen összeállított könyvecske név szerint felsorolja az „Akadémia” nagyobb alapítóit 1897. december 31-éig. Feltűnő, hogy a névsorban gr. Széchenyi István nincs em-

lítve. Összeadva a tizenkét lapon részletesen kimutatott alapítványokat 2.549.881 forint mutatkozik. Az az intézet, melyet egyesek áldozatkészsége önként, tiszta hazaszeretetből ekként megalapított, megérdemelné, hogy folytonos rokonszenvével kísérje a nemzet, s támogassa maga az irodalom, különösen a hírlapirodalom, mely leginkább hathat közvetlenül a közvéleményre. De ez napjainkban nemigen van így.

1899. március. 6.

Február elsején csakugyan felutaztam a fővárosba a „Kisfaludy Társaság” ülései miatt. Részt vettem azon a napon a tagok választásában, mely nem történt némi korteskedési buzgólkodás nélkül. Az ajánlatba hozott fiatal írók természetesen mind be akartak jutni. Akik aztán elbuktak, vagy a bukottak pártfogói, a hírlapokban adtak kifejezést keserűségöknek, melynek éle főképpen ellenünk, vénebbek ellen fordult. Hiába, az már úgy van, hogy a fiatalok ellenségül vagy legalább akadályul tekintik magok előtt az öregeket! Érdemöket, értékeket kicsinylik, a magokét túlbecsülik. Azt hiszik, hogy a fiatal sasok repülését irigylik a vének, s ha csak lehet, visszaszorítják, s a föld felé vonják. Ugyan másképp lesz-e akkor, majd ha ők is megvényülnek?

A fővárosban eltöltött öt napom bizony keserves volt. Mindjárt odaérkeztemmel megkaptam az influenzát, ezt az istentelen, cudar, gyötrő betegséget. Hazajöve is több ideig kínlódtam benne, s még most is viseli és érzi utómaradványát fejem és gyomrom. Orvosi tanácsot kértem ott, főleg Görgei Artur unszolására, idült lépbajom iránt is. Arzénkúrát rendelt Korányi doktor. A kúra hat hétig tart. Már három hete élek vele, de még legkisebb hasznát sem vettem észre. Lábfájásom ellen csak meleg, sós vízben áztatást javasolt két-három naponként egyszer. Az egész meleg fürdőt, tehát Teplicet és a többit is, határozottan rosszallta, úgy látam, főleg amiatt, mert a vér mindjárt a fejembe szokott tódulni.

A tavasz csak nem akar érkezni. A téli folytonos meleg időjárás csakugyan ámitott bennünket. A természet most is megtartja a maga rendes fejlődését. Ma oly fagyaló hideg, szeles idő van, hogy az ember ki sem kíván lépni a meleg szobából. Ha meg nem enyhül a nap folyamán, még a temetőbe se merek kilátogatni gyengélkedésem miatt. Néhány darab törpe gyümölcsfát rendeltem a Nagykörútból, a Petrovay György gyümölcsészetéből. Kertemben a középút mellékén akarom elültetni. Igazán már csaknem egészen elkedvetlenít ezekkel a gyümölcsfákkal való eredménytelen bíbelődésem. A múlt ősszel leszedett gyümölcsöm mind hasznavethetlen. Alma, körte egytől-egyig éretlen, kemény, élvezhetlen és rothadékonny. Korán szedtem-e le? Vagy mi az oka? Nem tudom. Mégis tán a korai leszedés okozta. Ezeknek a fáknak legnagyobb részt csak nyári dús lombozatában és árnyékában gyönyörködöm. Még legtermékenyebbek a szüléim idejéből megmaradt „bercencei” szilvafák. Halálok után is tőlök nyerem az áldást. A szárazság folyvást tart.

Elolvasván az egész *Új Testamentomot*, most az annak végéhez toldott *Zsoltárok könyvét* olvasom. Mily egyszínűek és egyhangúak! Csaknem valamennyi az Istenhez való esdeklés a bűnök miatt; Isten dicsérete és dicsőítése; védelem kérése a

gonoszok ellen; könyörgés azért, hogy az Úr a gonosz ellenséget, az istenteleneket alázza meg, tiporja el. Szenczi Molnár A. versbe szedett zoltárai mégis sokkal élvezhetőbbek és érthetőbbek. Mert ezeknek a prózai zoltároknak a nyelve is több helyen az érthetlenségig gyarló. Így a 68. zs.

Idejegyzek némely nyelvtanilag nekem felőtlő apróságot. 38. zolt. 17. vers: „az én lábam iszamodása korán ellenem támadnak”. Mi ez az *iszamodás*? Nem *ficamodás*-e? Megnézem a *Nyelvtörténeti szótárt*. 39. zs. 5. v.: „csak ideig való vagyunk”. Tehát nem: *valók*. 39. zs. 13. v.: „Uram... az én könnyhullatásimra ne vesztegelj”. Azaz: *veszteg ne maradj*, ne légy részvétlen, hallgatag. Ez a szó ily értelemben gyakran fordul elő a zoltárookban. 41. zs. 7. v.: „Ha midőn (ellenségim) eljönnek látogatnom”. Azaz: *engemet látogatni*; szokatlanul önmagára viszi az azok cselekvését kifejező szót. 44. zs. 16. v.: „az én orczámnak pironása elborított engemet”. Tehát nem *pirulása*, hanem annál több, t. i. *szégyene*.

1899. március 18.

Oly szándékkal jöttem ide tegnap, hogy három napot itt fogok tölteni, s csak hétfőn, e hó 20-án térek vissza Miskolcra. Elvonultam holnap következő névnepom tisztessége elől. A csend és a magány az, ami után most már vágyódom. Lehetőleg kerülöm a feltűnés alkalmait. Azok, akiknek akár külső szokásból, akár bensőleg eszébe jutok ama napon, nemigen veszik komolyan, rossz néven távollétemet; annak az egy-kettőnek szívében pedig, aki engem valóban szeret, úgyszólván mindig jelen vagyok. Itt töltöm hát a tavasz hirdető József-napot rokonaim közt, különösen itt ebben a nyugalmas kis „fészekben” apám, anyám színe előtt.

Tegnap bevégeztem a kerti munkát, melyet végezni akartam. Elültettük a megérkezett gyümölcsfácskákat, s nagyjából rendbe hoztuk a kertet. A részletes kerti munkának ugyan nemigen van még itt a biztos ideje. Egyes napok rendkívül melegek, de olykor hirtelen ugrik át az idő a szélső, fagyaló hidegségbe. Tegnap komor hűs volt; ma ragyogó, meleg napfény árad, de éjjel oly hideg volt, hogy reggel, amint az ablakon kinéztem, deret és jeget láttam a kút körül. Ehhez járul a rendkívüli tartós szárazság. Soha egy szem esőt se láthatunk. Tegnap már itt-ott a kutakból is kikapadóban volt a víz, s csak nagy bajjal lehetett belőlök egy-egy kis zavarosat meríteni. Bár régóta meleg tavaszi napok járnak, a növényzet mégis igen lassan indul. A rügyek többnyire még alszanak, csak a koraérésű gyümölcsfákon és bokrokon duzzadnak egy kevésbé. Hiába reméltük a rendkívüli időjárásból s hiába jósoltuk azt, hogy korán kitavaszkodunk. Tavasz, úgy látszik, most is csak akkor lesz, mint rendes időjárásakor lenni szokott.

Ma egy hete felhagytam az arzenikum-cseppekkel. Négy teljes hétig éltem vele anélkül, hogy legkisebb hasznát éreztem volna. Inkább rosszabbul lettem, amit talán a folyvást győtrő influenza komplikációja is okozott. A hátralevő két hetet, mely alatt a húsz csepről kevesbedő arányban visszafelé kellett volna mennem, abbahagytam. Most már úgy érzem, hogy bár nehezen, de mégis kezdek a rendes kerékvágásba jönni legalább a gyomrommal, melyre, azt hiszem, nem volt jó hatással az arzenikum. Lépem is a rendes kerékvágásban van annyiban, hogy csak úgy háborog és fáj, mint azelőtt. Szegény apám, mikor hajdan ezt a bajomat em-

legettem előtte, azzal vigasztalt: „ne gondold velem, az már benned veszett, azzal halsz meg.”

1899. március 19.

Ezt a nevezetes napot a tavasz kezdetének tartják. Legalább úgy tartja a nép, mely nemigen nézi, hogy a kalendáriumban mikor van az megjelölve. Rendes időjárás mellett József napja már valóban meghozta a természet nyiladozását. Emlékezem, hogy szentpéteri iskolás gyerekek koromban (1830–1836) ezen a napon már minden évben kivonult a tanuló sereg „játszani a partra”, azaz a város melletti hegyen levő temetőre, nagy dobolással, zászlókkal és danolással a tanítók vezetése alatt. Ez pótolta a majális helyét, mely akkor még ismeretlen volt nálunk. Az egész napot künn a szabadban töltöttük; mert a természet már szépen kizöldült, a kikirics és ibolya javában virított, s a langyos tavaszi levegőben a zöld gyepen vígan futkározhattunk és labdázhattunk, míg délben szüleink kihozták az óhajtvá várt ennivalócskát. Ez volt a gyermekek tavaszi ünnepe.

Most és már igen régóta nem volna alkalmas az ily ünnepélyre József napja. A természet fejlődése rendszerint nagyon késik. Ma is, bár derűs égen ragyogó nap árasztja melegét, az ablakomból látható hegy – régi játékunk színhelye – szomorú, kopár szürkeségben emelkedik előttem. Az ébredő élet zöld színének legcsekélyebb nyomát sem veszem rajta észre. Száraz, sivár egyhangúság és némaság mindenfelé.

Ma reggel, még aludtam, egy felserdült fiú rontott be hozzám névnapot köszönteni a háziak híre-tudta nélkül. Midőn jutalmát megkapta, hirtelen elinalt. Csak azután mondták nekem, hogy ez a városban egyik leggonoszabb kölyök, aki már házakat tört, több ízben lopott, s börtönbe is volt zárva. Szép kis tisztelgő!

Sokszor elképzelem, milyen jó volna, ha valamiképp mindig megérezhetnők azt, mikor egyik vagy másik kedvesünk, vagy nem éppen kedvesünk is, reánk gondol, s azt is megérezhetnők, hogy mit gondol! Talán mégsem volna igen jó. Gyakran megháborítná nyugalmunkat s megrendítné bizalmunkat és reményünket. Gondolom, még most is vannak közel és távol egynehányan, akiknek gondolatát a mai napon én is magam körül lebegni szemlélhetném

Bezzeg a ma délelőtt még ragyogó, meleg, szép tavaszi idő most délután komorrá, szinte fagyaló hideggé változott. Maró északi szél veri fel az utca porát, s hópelyhek minél sűrűbben szálldosnak a levegőben. Félni lehet a káros következményektől. Szőlőtőkéimet s egypár rózsavesszőmet már felszabadította a föld alól az én házfelügyelőm. Néhány cseresznye-meggy és korai körtefa már nagyon is kiadta a duzzadó termőrügyeket. Ily időjárás mellett megveszi ezeket az Isten hidege. A tegnapi és a mai hajnal dércsípése most is meglátszik már némileg a rügyek barnulni kezdő színén. A sors szeszélye csak játékot űz velünk. Holnap reggel visszamegyek Miskolcra. Vajha ott várna rám melegebb fogadtatás!

1899. április 2.

Hazajöttem a templomból, ahol ma, Húsvét első napján Jézus feltámadásának emlékére az úrasztalához járultam. Templomi nyilvános ájtatosságom jórészt any-

nyiból áll, hogy úgynevezett sátoros ünnepeinken: Húsvétkor, Pünkösdkor és Karácsonykor mindig megjelenek itt Szentpéteren templomunkban, s a közönséggel együtt veszek részt a szent vendégségben. Miskolcon folyvást és csökönyösen elhanyagolom a nyilvános gyakorlatot. Valósággal eretnek vagyok. Nem bír megmozdítani se a vallásosság, se a példaadás szükségének érzete. Belsőleg mindig nagyon érzem, hogy igazán vallásos vagyok. Egy nap se múlik el, hogy ez az érzet ne emelné lelkemet. Senki nem csügghet több hittel, több reménnyel és hálával az isteni gondviselésen. Egész hosszú életemen keresztül kézen fogva vezetett az engem, mégpedig úgy, hogy nagy akadályoktól és veszedelmektől mindig távol tartott, örömeimben túlcsapongni és elbizakodni, fájdalomaimban elcsüggedni nem engedett. És általában a test és lélek megbecsülhetetlen sok jó tulajdonával megáldott. Áldásai közt pedig a legelső volt, hogy oly nemes és jó szülőket oly hosszú ideig bírhattam.

Az időjárás csak nem akar könnyörülni. Még mindig fagyaló hidegek járnak a legrendetlenebb szökdecseléssel. Reggelenként 4-5 fok hideg, dél felé napos oldalon 18-20 fok meleg, estefelé már 2-3 fok megre süllyed. Tegnap múlt egy hete, oly irtóztató hó zivatar volt Miskolcon, minő a legkeményebb télben is ritkaság. Aztán nagy mennyiségű hó esett, melynek maradványai meg most is látszanak imitt-amott. Húsvétunk is fagyos, zordon. A holnap reggeli öntözködés bizony kínos kedveskedés lesz a lányokra, kivált, akit a konyhából egyenesen a kútágashoz vonszolnak a részeg parasztleányok, amint a régi időben is gyakran láttam.

Rövidre szabtam itt mulatásomat. Már holnap Miskolcra szólít ígéretemhez képest egy barátságos ünnepi ebéd, melyet a rendesnél kívánatosabbá és kedvesebbé tesz előttem valami. Sírhalmonkat is látogatás nélkül hagyom a rossz idő miatt. Csak gondolatban keresem föl, s csak innen a távolból száll felé pillantásom, áldó tekintetem.

1899. április 23.

Óhajtottam megtekinteni kertem gyümölcsfáinak tavaszi fejlődését. Főleg evégett jöttem ide tegnap. De bizony nincs öröm látogatásban. A fejlődés nehézkes, szomorú s általában igen szegényes. Alig látszik itt-ott egyes fákon néhány virág. A hegyesen és vékonyan előbúvó rügyek terméketlen jövőt hirdetnek. Azok a fák, melyek a múlt évben dúsan gyümölcsöztek, most mutatóban is nehezen fognak valamivel kedveskedni. Sőt olyan jeleket veszek észre, mintha egynéhány szép, kinőtt fám haldokolni akarna. Szőlőtőkém nagy része pedig már biztosra vehető, hogy el fog pusztulni. Ha kivesznek, nem pótolom többé helyöket. Mindent meggondolva nem érdemli a fáradságot. Abban van némi kis örömem, míg az is meg nem hiúsul, hogy a nemrég elültetett törpefácskáim egytől egyig kihajtottak, sőt egy almafán már néhány virágbimbót is látok. De a fejlődés általában csak igen lassan haladhat előre. Egy-egy meleg nap szinte rohamosan megindítja a növényzet életét, a rákövetkező zordon hideg napok pedig megakasztják, vagy éppen visszavetik. Ilyen gonosz, hideg ez a mai nap is. Bizony próbára van téve türelmünk és akaratumk.

A hegy-tetőn.

1899. ápril 20.

Elmerengés és magamban
É gyönyörű vidéken,
Pillangóképek úri egy mást
Reményem és emlédem.

Ez a táj az írissen
Különösen szeresse,
Vig bor-hegyet lába alatt
Szépen élvezése.

Író kedvében nem is mérte
Nagyon szűkre harántat;
Hozza fűrés a végtelen
Magyar alföld Kónjáts.

S ^{kedveli} ~~szépen~~ hogy a sík mezőn
Egy egy falu fehérlit
S egy-egy torony messze állag,
De egy sem év az égig.

Ez a táj az írissen
Különösen szeresse,
Vig bor-hegyet lába alatt
Szépen élvezése.

Láton, most is gondja van ná,
Dédelgesi naponta:
Szép külsejűt szem-vidéi
Köld könyeggel bevonsa
Sa kegyetlen, kifonyhaslan
Virágtermű hársából,
Lotvirátsat ülcsevesen
Piros barack-virágból.

Oh! Lelk-jó itt a hegy-tetőn
Pondom terhét lesenni
S egy virító cseresznye fa
Arany labban nikkenni!

17. kép. Lévy költeménye: A hegy-tetőn. 1899. ápril 20.

Mikor így szemlélődve széttekintek magam körül, eszembe jut, hogy mennyire más arca volt itt a természetnek az én gyerekkoromban ezelőtt ötven-hatvan évvel. Élénken rajzolódnak képzeletemben a táj egyes részletei. Sokkal világosabban jutnak eszembe és tisztábban állnak szemem előtt azok a régi képek, mint azon tárgyak és események, melyek a közelebbi múltban foglalkoztatták lelkemet. Csak ezt az én kis kertemet veszem föl, mily nagy szilvások terültek el hajdan ennek szomszédságában jobbra-balra! Szinte egy erdő volt, melyet csaknem végtelennek látott az én gyermeki szemem és képzeletem, szertelen nagy arányokban tűnván föl előtte a terület csekély méretei. A kertek derekán a Nyögő-patak kígyózott keresztül, mellékét a Sajó vize mosta, melybe a Nyögő torkollott. A fák többnyire rakva voltak gyümölcscsel. Most is emlékszem, hol és miként kellett támogatni a terhöket nem bíró „bódi” és „veres” szilvafákat, emlékezem egyes alma- és körtéfafák helyére, a kertekben állított aszalókra, a szomszédunk méhesére, a gyümölcsörizőkre, az egyenkint itt-ott felgyújtott tüzekre. Mozcékony élet és úgy látszó csendes jólét volt mindenütt, s maga a természet is kezökre szolgált az egyszerű embereknek. Most a kerteknek ez a külső dísze vagy kincse odavan. Szinte a terület is megváltozott, öszébb szorult, kisebb lett. A régi áldásos fák eltűntek, egyet sem látok azokból; az új sarjadékok vagy gyér ültetvények csak tengödnek, nem szeretik itt a földet, vagy öket a föld. Vetemények foglalták el a kivesszt gyümölcsfák helyét, néhol pedig épületek. A Nyögöt szabályoztuk. A Sajót kiszorította medréből s félretolta a vasút. S ugyanily sorsban részesültek a város alsó részén a még sokkal terjedemesebb úgynevezett Godos-kertek. Úgy mondják, hogy ezeken a helyeken az ültetgetés sikertelen, mintha megunta volna már a föld ugyanazon növényeknek, ki tudja, mily hosszú idő óta teljesített, táplálását. Vagy talán az emberi gond, ügyesség és türelem hiányzik? Vagy a természet rendje volna ez a váltógazdaság, mely változtat, pusztít, rombol, hogy más alakban adja vissza a föld népének, amit tőle elvett?

Az én kis kertem is bizony jószerivel csak arra való, hogy a múltakra emlékezzen benne, s ily gondolatokat forgassak elmémben.

1899. május 22.

Tegnap, Pünkösöd első napján buzgó harsány énekléssel tölté be templomunkat az ájtatos, nagy közönség. Orgonakíséret mellett hívta segítségül a Szentlélek: „Jövel szentlélek Úristen!” De biz az el nem jön se egyesekre, se a tömegekre valami gyorsan s látható és érzékelhető alakban. Idő kell hozzá, gyakran hosszú idő. A zúgó szél zendülésének és a kettős tüzes nyelvnek, melyben a Szentlélek az apostolokra leszállott, megfoghatlan csudatitkát a *Biblia* zárja magába. De hogy munkáját a mi korunkban is folytatja ez az isteni szellem, az kétségtelen. Bizonyítja ezt nemcsak az általános művelődés terjedése, hanem az erkölcsök szelídülése is. Íme, itt ennek a kis városnak szemem előtt folyó közléte mily változáson s finomodáson ment át csak az én emlékezetemre is! Hatvan-hetven év alatt összehasonlíthatlan különbséget mutat a haladás. Azt mondhatni, hogy a lakosság belső fejlődése talán még vizasztalóbb képet mutat, mint a város külső haladása.. Folyvást működik hát a pünkösdi Szentlélek, de működését magunknak is elő kell segítenünk.

Most már látom, hogy kertemben ez az év csakugyan az egyiptomi hét szűk esztendő egyike lesz. Lombos fáim kivétel nélkül meddők maradtak. Elvértve látok itt-ott egy-két szem gyümölcsöt. Talán a múlt évi dús termést sínylik? Gyönyörködöm abban, hogy élnek, hogy szép lombosak, s azzal a reménnyel sétálok köztök, hogy kipótolják jövőre, amit most elmulasztottak. Bár sétálhatnék egészségesebb lábbal! De biz' ez a „jármű” nem jár valami könnyen, sőt folytonos fájdalommal vánszorog. A sokféle gyógyítási kísérlet mind eredménytelen, de békén viselem mindaddig, míg az elkopott „jármű” egyszer végképp megáll.

Sírhalmunk szép rendben van. A síroszlop mellett két oldalt dúsan terjengve virít a kék lilium; örömmel szemléltem.

1899. július 3.

Ebben az esős időben egyébire sem érez hajlandóságot az ember, tudniillik a magamforma, mint arra, hogy aludjék. A tunya test lefelé von, a zsibbadt lélek nem tart vissza. Szinte hat hét óta nem láttam kis hajlékomat. Változó, kellemetlen volt az időjárás, mely sehogy sem akar a természet rendje szerint nyári állandó meleggé javulni. S ahhoz képest bánik egészségünkkel is. De az igazat megvallva nem is éreztem nagy kedvet a kirándulásra. Nem vár most itt rám különös öröm. Kertemben csak az üres zöld lombok köszöntenek. Aztán ide is az a meddő lelki légkör kísér, mely Miskolcon folyvást rám nehezedik. Az a tétlenség, melynek már hajlandó vagyok tehetetlenség nevet adni. Pedig talán csak az akarat hiányzik, nem az erő. Az eredményre nézve mindegy.

Hogy magamat mégis valamire rákényszerítsem, megígértem, hogy Nagyszalontán az úgynevezett „Csonkatorony” Arany-émlék aug. 27-én tartandó nyilvános ünnepélyére alkalmi költeményt írok. Most már erre nemcsak az Arany János emléke iránti meleg kegyelet, hanem az adott szó is kötelez. A közelebbi múlt hetekben egyéb olvasmányaimon kívül Jókai Mórnak nemrég megjelent két vastok kötet költeményeivel is foglalkoztam. Mi minden van összehordva ebben a verses roppant halmazban! A gyűjtemény összeállításánál teljesen félretette Jókai a józan önbírálatot. Mintha semmit sem akart volna adni a mű érzékeny vagy érzéktelen voltára, éppúgy, mint a közönség ítéletére. Amit egyszer leírt, tücsköt-bogarat, minden apróságot, talán még a papírkosárból is előkeresett. Kívánsága volt, hogy tollának egyetlen firkantása, egyetlen röpke ötlete se menjen veszendőbe, hanem csemege gyanánt tálaltassék fel az olvasóközönség asztalán. Vannak egyes darabjai, melyek bizonyosságot tesznek az ő rendkívüli képzelőerejéről, de itt is érvényesülnek a regényíró szertelenségei. Számos versei, kivált a szatirikus hangúak és politikai tartalmúak, érdekes adatok azon évek társadalmi és politikai életének, melyekre vonatkoznak. De igen sok az értéktelen hulladék, melyet kár volt a papírkosár lomjaiból kihalászni. Azokkal semmit sem nyert sem az irodalom, sem az író értéke. – Most itt magamban, mint már előbb is, az *Új Testamentom* olvasgatásával foglalkozom. Másodszor olvasom végig. Megfigyeltem sok tartalmi szépséget és nyelvi különösségeit. Egy helyen így mondja: „szégyenli engemet” (*Márk*, VIII. 38.). Az egész *Új Testamentom* szintén nagyon szükségli már, hogy, mint legközelebb az *Ó Testamentom* szövegével történt, a nyelv fejlődésére való tekin-

tettel, átvizsgálják és megtisztítják az arra hivatottak. Nem szólhatok az értelem helyesbítéséről, de a nyelvezet általában okosan simító kézre szorul.

1899. július 4.

Tegnap egész napon szakadt az eső. Ez éjjel már szünetelt, de a sár még mindenfelé bőven terül. A feltámadt szél kissé száraztani törekszik, azonban a felhős ég az eső folytatásával fenyeget. Úgy látom, ezúttal a temetőlátogatásától is el kell esnem, ha ugyan délutánra járhatólag ki nem talál szikkadni az út. Holnap reggel visszatérek Miskolcra. Ott sem vár különös öröm vagy szellemi foglalkozás. Csak legalább nyugalom várna! Néha iskolai, egyházi, megyei apró ügyek vesznek igénybe, melyekre bőven telik az én tengernyi üres időmből. Az elmúlt fél évben alig tudok tollbábrálgatásomból egyebet felmutatni, mint egypár kis költeményt, egypár verskötet futólagos bírálatát s életem történetének rövid leírását, amely utóbbit, hogy kinek, minek írtam, magam sem tudom. Úgy azzal, valamint itt ezen sorokkal és egyéb aprólékos feljegyzéseimmel ugyan ki törődne és minek is, ha én nem leszek? Rajtam kívül mást nem érdekelnek, magamat is csak annyiban, hogy míg írom, telik vele az időm, s eszembe juttatják múltam némely részletét, midőn olykor beléjük tekintek...

Mégis nyertem most délután annyi száraz időt, hogy kiszabadulhattam a temetőre, de egy negyedóra után visszajövet már jól megvert egy hirtelen átfutó permeteg. E pillanatban ismét jókedvűn sugárzik a nap, de olyan hangulattal, hogy megint rögtön eshetik. Sírhalmonkat most is eléggé szép rendben találtam, de a télizöld csak nem akarja sűrűn borítani. A régebben Miskolcra általam küldött aggregátumok és törpe őszirózsák szépen díszlenek. Most is elgondolkoztam a sírbolt jövőjéről. Azt hiszem, én vagyok első és utolsó, aki ezt ily hűséges gonddal és szeretettel ápolgatom. Ha majd én is benne fekszem, gondját nagy részben a szabad természet keze veszi át. Az a néhány száz forint, melyet szüléim sírjának ápolása végett a helybeli egyháznak végrendeletileg hagyományozni fogok, nem hiszem, hogy célját érje. Legalább az én tapasztalásom e részben nem biztató. De mindegy!... Ilyenforma gondolat ötlött eszembe:

*Megszólal a sírban a bólt:
Most már tudom, hogy ami volt
van és lesz itt a föld felett,
Az semmivé sosem lehet;
Voltam, vagyok, leszek!*

Ezt az utolsó sort oda lehetne írni akárkinek sírkövére, aki azt hiszi, hogy a mindenható Isten vagy a természet hatalmasabb, mint a mi tudásunk és hitünk – oda lehetne írni akár az enyémre is!

1899. július 5.

A legcudarabb időben hagyom el kis „fészkeket”. Sár és locs mindenfelé a tegnapi folytonos esőzéstől. Tegnap estefelé jéggel vegyes sűrű zápor omlott a vi-

déken. Azután a nap ismét kivillan, s esti hat-hét óra tájban gyönyörű, élénk kettős szivárványív fogta át az egész keleti boltot. Bizony aggódva tekintenek az időjárás miatt a küszöbön álló aratás felé. A meglehetősen ígérkezett termés elsenyved a föld népének szemeláttára.

1899. július 18.

Mily dús most a természet mindenfelé! Tetőpontján áll tenyésztő erejének. Lenézek a hegyről a Sajó két mellékén elterülő gyönyörű síkságra: mindenütt az ég bő áldása tűnik szemembe, mint egy kiterjesztett szőnyegen a művészileg hímzett alakok. Egyes facsoportok és mezőrészek haragos zöldje mellett a legelők halványabb színezete, a már egy részt sűrű kereszttekben álló termés mellett a még aratatlan piros búza tengere. Itt-ott a legelésző csordák fehérű tábora, távolabb a mezei munkások mozgó csoportjai, s a tündéri táj közepén, mint egy ezüst öv, a csillogva kanyargó Sajó. Aki látja, hogyan csudálná, aki itt született, hogyan szeretné! S amint a vidék szemléletében szüléim sírja mellett elmerülök, mintegy beszélni kezdenek hozzám a mezők egyes részletei, melyek gyermeki és serdülő korom apró törődéseinek tanúi voltak. Tanúi annak, hogy képzelődésem már akkor is más égtájak felé szárnyalt, hogy elvágakoztam ez istenáldott határból, hogy akkor szerettem meg igazán, midőn tőle távol estem.

Kivéve a meddő gyümölcsfákat, mindenfelé gazdag termés kínálkozik. Remény felett jutalmazva lesz, s részben már jutalmazva is van a földművesek verejtéke. A rendetlen tavaszi és nyár eleji időjárás, mely szökdecselve hideget és meleget, szárazságot és záporokat árasztott a föld népére, kétséssé tették s csaknem kétségbe ejtették a jövőt: s íme, a kishitű ember bölcsessége és félelme mily örömdeszenen megszügyenült a természet beláthatlan ereje és az Isten jóságos hatalma mellett! Itt van a nyár aranyos napfényével, érlelő melegével úgy, amint jó időben lenni szokott. Hívogat szorgalmas kézzel elvenni a föld áldását, és integet mindnyájunkat ekképpen: ember, dolgozzál, ne csüggedj, bízva bízzál! De mi hamar kicsinyeljük s felejtjük a jót, s hamar és türelmetlenül nagyítjuk a rosszat.

1899. július 26–27.

Zajlik a magyar világ, legalább a hírlapi világ, a nagy ünnepély készüléteiről, melyet folyó hó 30-án, mint Petőfi halálának ötvenedik évfordulóján, Segesváron szándékoznak megülni a költő dicsőítésére. Szinte nemzeti mozgalmat indított e célból a „Petőfi Társaság”. Szóvá tették a képviselőházban, s provokálták és készségesen meg is nyerték úgy a képviselőháznak, mint a kormánynak is az ünnepélyen való részvételét. Készülnek a koszorúk, a beszédek, a dicsőítő versezetek. Örömet állnék az ünneplők sorába, de oly nagy úthoz gyenge lábon állok. Részt vennék – már szinte próbálkoztam – lantommal is, de érzem, hogy Múzsám szárnyaszegett. Óh, mily mesészerű élete és halála, és a halál után mily irigylendő élete volt és van ennek a csudálatos lángelmének! Szinte a világ szemeláttára, mintegy az Illés próféta tüzes szekeren ragadtatott fel a mennybe. Mint egy hősgenda száll neve a nép ajkán nemzedékről nemzedékre; műveiben pedig élni és hatni fog örökön örökké.

*Elhervadhat sírja felett
Minden ciprus-ág,
Az ő sorsa: örök élet,
Örök ifjúság.*

Itteni óráimat a rekkenő hőségben és földet hasogató szárazságban azzal is rövidítettem, hogy egy versecskét a fülemüléről nyélbeütöttem. Miért némult el oly korán a fülemüle? – azt kérdem én. A fülemüle pedig így felel a vers végén:

*Mit ér a nyár, ha egyszer oda
A szerelem szép tavas kora!
A szerelem szeretetre vált
S az nem izgat, csak nyugodtan áld.*

*Röpülésből kis fészkeembe vont
S fogva tart ott a családi gond.
Nékem a dal ott is drága kincs,
Ám de kedvem többé dalra nincs.*

Engem nem tart fészekben a családi gond, mégis úgy vagyok, mint a fülemüle: elnémultam. Mert amit még így babráljatok néha, az már nem igazi dal, hanem csak csicsérgés.

1899. augusztus 20.

Úgy esett, hogy éppen István király napjára jöttem ide tegnap. Nagy búcsú van ilyenkor Szentpéteren, amely most annál zajosabb és népesebb lehet, mert vásárnapra esett ez az ünnep. Azonban alighanem csökkent a csődületet a zordon, hideg, borús, szeles idő, mely tegnap óta folyvást háborog. Hiába, se törvény, se felsőbb rendelet nem bírja igazi egyházi ünneppé emelni Szent István király napját azon hitfelekezeteknél, melyek azt hitelveikkel, vallásos meggyőződésökkel s ősi gyakorlatokkal megegyezőnek nem találják! Márpedig igazán vallásos ünnepet ülni nem külső parancsból, csak belső meggyőződésből lehet. Más dolog Szent István király nagy érdemeiről polgári ünnepélyen e napon megemlékezni, más dolog őt, a szentet az egyházban vallásos áhítattal dicsőíteni. Mint tehesse ezt templomában az az egyház, mely nem hisz a szentekben, s visszaborzad azok imádatától? Én a törvényhozás helyén nem erőltettem volna ezt a dolgot. Ez a kényszer-ünnep semmivel sem viszi előbb a nemzeti önérzet ébrentartását és erősítését, mint vitte addig, míg kényszer nem volt. Addig szó nélkül túrték, most azt mondják: az is a katolicizmus terjesztése.

Tegnap fürödtem le huszonnegyedik fürdőmet a Tapolcán. Úgy érzem, többet használt fájós lábaimnak, mint a múlt évben a távollevő és költséges Teplíc. Ez a természetes, langyos, egyszerű víz valami kellemes hatást gyakorol a testre. Az ember szinte ki sem kívánczik az átlátszó levegő tisztaságú tükörfürdőből. Fürdői orvosról itt szó sincs. Használja a vizet ki-ki belátása szerint fél óra, háromne-

gyed vagy egész óra tartalmáig, vagy tovább is, ha rá nem zörget a fürdőszolga egy újabban érkezett vendég kedvéért.

A jövő héten, e hó 23-án ellátogatok Gyulaihoz Leányfalvára. Onnan együtt megyünk Szalontára az Arany-szoba ünnepélyes felavatása végett, mely augusztus 27-én történik. Éppen ellentéte lesz ez a szerény ünnep a Segesváron és egyebütt is nemrég tartott zajos Petőfi-ünnepeknek. Szinte ebben is tükröződik a két költő egyénisége. Az az alkalmi költemény is, melyet én ott el fogok mondani, ilyen hangulatú. Nem törekedtem nagy szavakra, melyek ritkán fakadnak a szívből, s melyek nem is tartoznak a költészet lényegéhez, sőt idegenek attól.

Oly rút, csaknem viharos az idő, hogy most sírhalmunk látogatását elhagyom. A csak tegnap végzett jó eredményű fürdőzés után félek a meghűléstől. Pedig hiszen az én idejövetelemnek célja mindig inkább a holtak, mint az élők látogatása.

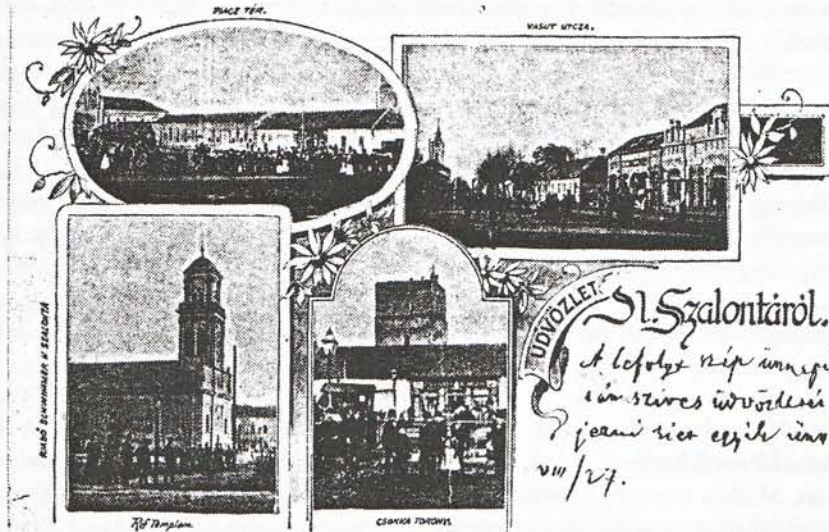
1899. szeptember 1.

Korábban érkeztem vissza a nagyszalontai kirándulásomból, mint gondoltam. Elmaradt ugyanis a tervezett visegrádi látogatás, mert Görgei Artur nem volt otthon, Nagybányára utazott. Elmaradt Csiky Kálmánné meglátogatása Gödöllőn, mert se Gyulai, se Szász Károly nem jött velem, aztán a szalontai ünnepélyről visszajövet ki is voltam már merülve, s inkább csak hazafelé vágyakoztam. Augusztus 23-ától 26-áig Gyulainál időztem Leányfalván, ahol Kozma Andor is éppen Gyulaiék nyári lakában hűsölt családjával együtt. Az ő körükben igen kedves néhány napot éltem. Megismertem s meglátogattam ott Vámosy Mihály nyug. gimnáziumi igazgató családját és gazdaságát is. Leányfalva maga is mindinkább megnyerte tetszésemet. Azelőtt gyakran tréfásan emlegettem Gyulai előtt, hogy az egy kellemetlen, kövecses Arábia. Többször és részletesebben szemlélve mégis sok képet tűntet ott fel az emberi szorgalom és a természet, s most már az én kedves kis barátomat sem sajnálom annyira azért, hogy ő oda szándékozik nyugalomba vonulni, ha majd hivatala nyűgeitől megszabadulni jónak látja.

A szalontai Arany-szoba ünnepélyes megnyitása óhajtásunk szerint sikerült. Gyönyörű idő, roppant számú ünnepi közönség (különben is vasárnap volt aug. 27-én), őszinte lelkesedés, melyet nem volt szükség mesterségesen izgatni. Inkább egy benső igaz érzelemtől áthatott családi ünnep volt ez, mint valami mellékcélokkal egybekötött tüntetés. Illő volt Arany költészetéhez és jelleméhez. Mi hárman, Gyulai, Szász Károly és én, mint Aranynek a régi időből még élő személyes barátai, csaknem kortársai, úgy az „Akadémia”, mint a „Kisfaludy Társaság” nevében, de a magunk nevében is, szívesen járultunk megjelenésünkkel és üdvözlő szózatunkkal az ő családi ünnepének emeléséhez. A belsejében igen szépen és célszerűen átalakított „Csonkatorony” most már méltóképpen őrzi az ő életének apró emlékeit.

De az a ház, amelyben született, siralmas jelenség. Az udvarban az utcára csinos kőépület zsindeletetővel emelkedik Arany Sándor középsorsú földműves lakása. Az udvar végében hátul, a szép lakóháztól elkülönítve van egy nyomorult, alacsony, romladozó, szalmafedelű vályogputri, melyet most istállónak használ a gazda. Koldus vagy cigány kalibának illőbb volna, mint istállónak. Abban szüle-

tett Arany. Tehát az egész odú egy kis szobából és pitvarkából állhatott. Sehol semmi külső jele annak, hogy ezen az udvaron látta meg a napvilágot a magyar nemzet legmagyarabb s legnagyobb költője. De hát Istenem, ugyan minek is? Mit nyer vagy mit vesz e kutatgatás által az ő dicsősége? Midőn a gyümölcs ízét, a virág szépségét és illatát élvezed, nem kérdezed és nem vizsgálod a földet, mely azt termette. Talán Shakspeare mondja, hogy minden göröngy lehet boldogság és dicsőség forrása, ha Isten keze megérinti.

18. kép. Lévay levelezőlapja Szalontárról Farkas Rózához

Gondolom, ezután már nemigen kínálkozik alkalom arra, hogy Arany emlékéét nyilvánosan ünnepelgessük. Petőfiére még gyakran. Az ő lelke és emléke örökké forr és lángol költészetében és életében, s időről-időre tápot talál benne a szellemek forrongása. Az Arany-ünnepélyen pedig hármunk szerepléséből azt a meggyőződést merítettem, mely különben nem most támadt bennem először, hogy nem való az öregeknek a nyilvános szereplés. Megjelenésök, előadások inkább sajnálatot, mint buzdulást kelt. Hiába, az élet az ifjúságé! „Succedunt novi, veteres migrate coloni!” Magam is majd csak a Tompa rimaszombati szobrának ünnepélyén óhajtok még részt venni, s megvinni oda szerető barátságom utolsó hódolatát; azután csak néma szemlélője leszek minden hasonló nyilvános ünnepeknek, s ha egyben-másban talán melegen dobog is a szívem, nem tolmácsolom.

1899. szeptember 21.

Korán beköszöntött hozzánk az ősz. Ez a máskor oly szép verőfényes szeptember eddigelé csaknem folyvást komor, hideg, sokszor huzamos esős napokat hozott. Csak most néhány napja kezd valamennyire fölmelegedni. Az esőzések után nagyon vidítja még szemünket a mezők és hegyek üde zöldje, de azért ott ül már a természet arcán az a hervadást jelző búskomolyság. Sírhalmonkon is hervadt virág-kórócskák között virul még néhány törpe őszirózsa.

A múlt vasárnap, szept. 17-én szép ünnepet ültünk Miskolcon. A nagyszerű új gimnázium épületét avattuk fel. Az már tényleg ugyan rég át volt adva a közhasználatnak, de ünnepélyes fölvatása csak most történhetett. Ünnepélyesen és formaszorúlag kellett kifejezni a méltó hálát és köszönetet azoknak, akik a tudomány eme fényes csarnokának létrehozatalához nagymérvű segedelemmel járultak: a kormánynak, mely 80 ezer Ft-ot, Miskolc városának, mely 30 ezer Ft-ot és Borsod vármegyének, mely 15 ezer Ft-ot áldozott e célra. Szabadkozásom és előbb feltett szándékom ellenére szereplő részt kellett vennem az ünnepélyben. Úgy fordultak a körülmények, hogy nem térhettem ki előle. Fölbredtek bennem és ösztönöztek azon évek emlékei is, melyeket én a régi gimnáziumban mint tanuló és tanár töltöttem. Eszerint úgyszólván csak a magam érzésének tettem eleget, midőn az ünneplő igen díszes közönség előtt a püspök imája után az egyház nevében egy rövid, alkalmi beszédet elmondtam.

Tegnap délben érkeztem ide. Most reggel mindjárt visszaindulok. Viszem magammal gyümölcsöskertem összes termését egy kosárban. Nemcsak nem termettek, de egypár szép, erőteljesnek látszó almám ki is halt. A harminckét tőke szőlőmnek pedig egyetlen fürtjében sem gyönyörködhettem. Nem tudom, az okos kezelés hiányzik-e, vagy a talaj nem arra való, vagy az időjárás nem kedvező, de sehogy sem akar sikerülni. Nem úgy, mint a hálás málnavesszők.

1899. október 28.

Ma délben érkeztem, holnap reggel visszamegyek. Jóformán semmi teendőm itt most. Máskor is nagyon kevés. A legfőbb mindig csak az, hogy idvezült kedveimre élénkebben gondoljak, és nyughelyüket vagy inkább őket magokat a temetőben meglátogassam. Azt ma is megcselekedtem.

A gyorsan téli hidegre változott őszi idő nemigen csalogat ki a szabadba. Most az őszi verőfénynek is fullánkja van.

Holnap O. Gy. régi barátom, a katolikus egyház híve családi ebédre vár néhányunkat, csupa kálvinistákat, annak megünneplése végett, hogy Luther 1517-ben október 31-én függesztette ki a maga kilencvenöt tézisének, melyekben szakított a római pápistasággal, s melyekért három év múlva egyházi átokkal sújtá őt a pápa, s munkáit máglyán égettette el. Luther pedig szintén nyilvánosan égette el a pápa átok alá vető bulláját. O. Gy. barátom lelke felülemelkedett az egyház léleknyűgöző dogmáin. Külsőleg túri és elítéli azokat, bensőleg ő a miénk, azaz nem Kálviné vagy Lutheré, hanem a lelkiismeret szabadságáé, a szabadon vizsgálódó szellemé.

E hó 30-án, azaz holnapután Budapestre indulok mint tagja egyházkerületünk azon tekintélyes küldöttségének, mely a sárospataki jogakadémia ügyében, az államvizsgák hol tartására vonatkozólag fog a közoktatási miniszter elé járulni.

1899. november 24.

Sok apró körülmény fordult elő a lefolyt egy hó alatt, melyek részint különösebben magukra vonták figyelmemet, részint szívemet érdeklették. Ez utóbbiak árnya hadd merüljön szó nélkül azon édes vagy keserű emlékek árjába, melyeket a

múlt időből őrzök, mint az élő fa a reá metszett betűk forradását. E hó elején a fővárosban alig mulattam három napot. Az is kedvetlenül telt az irtózatossághoz köthető bajom miatt. Barátaim vagy az írók közül Gyulain, Szily és véletlenül Kozma Andor kivül senkit sem láthattam. Hanem éppen halottak estéjén látogattam meg a Kerepesi úti temetőt. Virágban és fényben úsztak a sírhalmok és síremlékek, s egymásra zsúfolva hömpölygött a tengernyi emberáradat. Ez már nem is kegyeletes megemlékezés, hanem egymással versenyző hivalgás. Nem a hit és remény, hanem az ábránd és a hiúság divatos ünnepe. Különösen az Arany sírja érdekelt. Díszesebb lett, mióta Arany Laci is benne nyugszik. Jeltelen sírhalom is elég volt, melyeken se virággal, se mécsvilággal nem háborgatták az élők a halottakat. Ilyen volt a Prónay Józsié is, csaknem ilyen néhány íróé.

Estefelé az előző napon egy kedves kis család körében, nagy sürgetés után, az asztalmozgatás tréfájában is részt vettem. Az ötvenes években, mint tanár, bíbelődtem vele, siker nélkül. Most bezzeg mozgott és csudálatos erővel ugrándozott a kis női varrósztal, sőt általa kopogtak és nyilatkoztak a megidézett szellemek. Én Tompát idéztem és kérdezgettem, s furcsa dolgokat kopogott ki. Két nő, egy fiatal tanuló és én voltunk a játék részesei. Nem mondhatom a játékot csalásnak, de a szellemekkel való összeköttetését el nem fogadhatja hitem és józan eszem. Azon egyének emberi fizikai titkos erejének működése játszik itt, akik az asztalon kezöket egymásra téve a láncolatot képezik. Miképp jön elő az eredmény: a mozgás és a nyilatkozatok? – azt én magyarázni nem tudom, csak azt látom, hogy emberektől származik, és hogy az asztalmozgatás az izgatott társadalom divatos játéka, mely koronként újra meg újra felszínre kerül.

Divatos betegségek most a jubileumok és ünneplések is. Soha sem szabadulhatunk tőlök. Hiszen hagyján! ha valami ösztönt nyerne általa előhaladásra a társadalom, fejlődésre a közszellem. De az ünnepély legtöbbször nem egyéb, mint üres tömjénfüst s díszes lakmározás. Holnapután Miskolcon a dalár-egylet huszónöt éves fennállását fogjuk ünnepelni. Nagy zaj, nagy ceremónia készül. Nekem pedig most az jut eszembe, hogy holnap lesz Katalin napja. Mily kedves névünnepe volt ez nekem hajdan sok éven keresztül egy szeretve tisztelt család körében! Mily örömet vettem abban részt egész szerető szívemmel! Most már mindez a múlt emlékéé, s az a páratlan jóságú, angyali Katalin, akinek alakján ábrándozó lelkem csüggött, csaknem húsz év óta a mennyország lakója.

Most itt még ma a kertemmel való apró bajlakodás foglal el; és az is, hogy az a kis szegény család, mely néhány év óta házbérlőm és gondozóm volt, néhány nap múlva végleg elköltözik innen, s rendbe kell jönnöm az új bérlővel. Sajnosan válok meg az eltávozóktól. Hűségesekek, szorgalmasak s tisztaságkedvelők voltak, s panaszra okot nekem semmiben nem adtak. Tegnap érkeztem, holnap reggel visszatérek.

1899. december 3.

A holnap leendő Borbála napját ünnepeltük ma, vasárnap Biri hűgom asztalánál: rokonok s Miskolcra egy barátságos család tagjai. Ki vagyok merülve pár nappal azelőtt tett vadászati kirándulásom miatt. Kivált éjjel gyötör lábaim és bal

oldalamban, lépem fájdalma. Világos, hogy az efféle megerőltetés ártalmamra szolgál. Mégis cselekszem. A nappal nem mutatja nálam valami erősen azt, ami aztán éjjel következik. Pedig egyébként is eléggé gyötör bizonyos kedélybeli izgatottság. Oly igen vágyakozom a testi-lelki nyugalom és egyensúly után, melyben még foglalkoztatni bírnám tán maradék lelki erőmet; nem tudom elérni. Gyakran meglep az elmúlás gondolata is, és mindamellett apró rendezni valóimmal is egyre késlekedem.

Hát biz úgy van az! A vénemberből többnyire elpárolgott már mind az akarat, mind a tett ereje. Legföljebb a vágyakozás maradt meg, ami a gyöngye fejűek elbolondítása végett az erő álarcát ölti magára. Hiába példázgatja Jókai az *Öreg ember nem vén ember* képzelt regényében az ellenkezőt. Aki öreg, bizony vén az, és aki vén, bizony öreg az. És a regény maga is azt bizonyítja, hogy a vénember ne higgyen magának, mikor a melle viszket. Ha nem szinonim a két szó: csekély lehet közte a különbség. A *Biblia* is éreztetni akar tán valami ilyest, mikor azt mondja: „az öregember előtt felkelj; és a vénember orcáját megbecsüljed.” De, gondolom, tisztos és okos vénet és öreget ért.

1899. december 26.

Tegnap és ma Karácsony ünnepét üli a világ. A családi öröm ünnepe is ez a Megváltó születése alkalmából... Ajándékokkal kedveskednek egymásnak. A gyermekek meglepetve örvendeznek a különböző adományoknak, s hogyne hinnék el, ha egyszer mondják előttök, hogy mindazt a Jézuska hozta nekik! A magamforma magános verébnék is van ilyenkor alkalmam, hogy ismerősei körében így hódoljon a szokásnak. Megemlékezhetik saját szíve vagy a körülményei szerint egyesekről apróságokkal, habár órála nemigen emlékeznek meg mások. Gyakran még nagyobb öröm másoknak szerezni örömet, mint magunktól nyerni. Kíváncsi akkor, mikor már magunknak alig van valami kívánnivalónk.

Meglehetősen népes családi körben töltöm most a Karácsony két napját. Húgaimhoz hazaérkeztek a távollevő fiúk: Pali, a honvéd főhadnagy; Gyuri, az uradalmi ménésfelügyelő. S ez utóbbi elhozta fiatal nejét is, aki alig hét-nyolc hónapi házasság után eltitkolhatatlanul láttatja már a szeretet rejtett gyümölcsét. Mind a két fiú sorsának irányozásában gyermekkoruk óta én voltam egyik fő eszköz. Hála az égnek, hogy eddig még jól ütött ki.

Az ünnep első napján templomunkban úrvacsorájával éltem a gyülekezettel együtt, amint azt már minden sátoros ünnepben rendszeren és elmaradhatatlanul tenni szoktam évtizedek óta. A száraz, fagyos, nagy hideg visszatartoztatta az úgynevezett úri rendet. A külső hideg megfojtotta kebelökben a belső vallásos meleget, ha ugyan van kebelökben valami olyan. A köznép fölötte nagy számmal jelent meg, és buzgón énekelt. Mikor jutunk oda, hogy legalább jobb módú eklézsiáinkban a templomot télen át fűtenék? Miskolcon már a lutheránusok teszik, bennünket pedig ott is visszatart az élehetlenség és a fukarság.

Ez évben már nemigen keresem föl többé ezt a csendes kis hajlékot. Ez évből már csak hat napunk van hátra. Mikor ismét megjövök, akkor már beléptünk a XX. századba, amelyre nézve még mindig foly a vita: vajon 1900-zal vagy 1901-gyel kezdődik-e? Annyi bizonyos, hogy új évet érünk, s nekem elég most az el-

múlt egy évre visszatekintem, s érezni, hogy annak folyását nincs miért megbánnom s nincs miért visszakívánnom.

1900. január 1.

Ezt a napot vagy ennek legalább egy részét itt akartam eltölteni. Emberi vélemények szerint emlékezetes nap ez a többenél, sőt nevezetesebb az életemben előforduló minden új év napjainál: mert egy új század kapuját nyitja meg előttünk. Óhajtottam, hogy ez a nap itt lásson engem ebben a hajlékban, melyből életem kiindult, melyben szüleim boldog családi életének boldog részese voltam, s melybe vándorlásomból, ha nem is nyugodni, de emlékezni visszatértem. Itt leheljen rám ez új század első napja; itt jegyezzen el az új év életemből még hátralévő időm miként leendő folyásának.

A Szilveszter napját tegnap a Bikkben vadászattal, estéjét pedig Miskolcon egy kedves család körében mulatva töltöttem, s vidám barátkozással ott üdvözlöttük éjjél után az új évet.

Mennyi jó kívánat, mennyi remény mindenfelé! S az év végén mennyi család, mennyi veszteség, bánat és könny!

Ami az időjárást illeti, az új század nem valami derült, szép, téli, hideg nappal köszöntött be. Ellenkezőleg: lucskos, lágy, cudar időnk van. Már két ízben is esett elég bő havunk, de alig tartott néhány napig, elolvadt; sárba-vízbe borította vidékünket, s egyúttal könnyű alkalmat nyitott az általános náthára. Ilyenkor a halottak országába jutni is nagyon bajos és kellemetlen. A sáros, puha sírhalmok olyan visszataszítólag feketéllenek egymás mellett! Csak gondolatban, csak távolból adhatni át az újévi üdvözlőket azoknak, akik előtt nincs többé új év, új század, új ezred, mert az ő részök már az örökkévalóság!

1900. február 1.

Mint pár év óta évenként ilyen idő tájban, úgy most is egy ölni való malacserst küldtem tegnap Miskolcra a húgomnak, hogy abból a mai napon vendégljünk meg itt magunkat. Ezért jöttem most ki. Ez a vendéglés a mai ebédén rész szerint már megtörtént, A többi majd vacsorán következik. Én pedig holnap reggel – képelem, mily rontott gyomorral – visszasietek városi magányomba. Csökönnyös tétlenségemben ott is csak folytatni fogom a régit: várom a parton, míg lefoly a víz. Ott több idő óra az „Akadémiánál” a Karácsonyi-jutalomért versenyző drámai művek bírálata foglalt el. A negyvenkét darabból csak azokat néztem át, melyek legalább az első felvonásban némi jelét adták annak, hogy méltók az elolvasásra. Így is nehéz munka volt.

A jövő héten, február 7-én a „Kisfaludy Társaság” tagválasztó gyűlése lesz. Mód nélkül rest vagyok a kimozdulásra, de Gyulai sürget a megjelenésre, tehát meg fogok ott jelenni. Ahogy ott neki az elnöki széktől úgy kellett búcsút venni, amint búcsút vett, az engem egy kissé elkedvetlenített. De mindhiába! A fiataloké a küzdőtér; az öregek ott már nekik feleslegesek, ha ugyan nem akadályok. Szolgálom a társaság érdekét legalább szavazatommal, ha már műveimmel nem szolgálhatom.

Néhány nap óta szinte félelmes meleg idő jár. A hó gyors olvadásnak indult, sőt tegnapelőtt tartós, sűrű eső esett. A folyóvizek áradozni kezdenek, s ország-szerte veszéllyel fenyegetnek. Az új század első éve meglehetősen rendetlenséggel mutatja be magát. Vajha ne folytatná ezt hazai közviszonyaink anyagi boldogulá-sának és közegészségünk tekintetében!

Szüleimnek általam még 1869-ben készíttetett s ágyam felett függő arcképét nézegetve az aláíratból látom, hogy édesapám e folyó február hó 9-én lett volna most kilencvenhét éves, édesanyám pedig f. é. március 22-én lett volna kilencven-hat éves. Pedig bár miért ne élhetnének még most is, mikor oly igen méltók vol-tak rá, s mikor az emberi élet ily hosszúra terjedése nem is példa nélküli! De hát mit is mondok! Hiszen ők most is élnek az én lelkem előtt oly élénken, oly szere-teljesen, mintha itt volnának körülöm éjjel-nappal ennek a kegyelmes kis haj-léknak, az ő tulajdon fészkeknek zavartalan csendességében!

1900. február 28.

Ebben a hónapban másodszor látogattam ide. Folyvást kellemetlen, esős, sá-ros volt az időjárás, nemigen alkalmas arra, hogy miskolci fészkeimből kirepüljek. Pár nap óta végre a legszebb tavaszi, meleg verőfény csalogat bennünket, s tegnap engem is idecsalt. Igazán szinte gyanúsnak tetszhetik előttünk a tavasz eme korai mosolygása. A fák rügyei duzzadni kezdenek. A vándormadarak közül, mint hal-lom, a búbis már megérkezett; ezt kell követnie a vadgalambnak, a barázdabillege-tőnek, aztán a szalonkának, melynek jövetelét a vadászok annyira izgatottan vár-ják. Nem példátlan, de nem is normális időjárás. Emlékszem, sok évvel ezelőtt már-cius 8-án már csakugyan lőttem szalonkát a jenkei erdőben. Az ily korai tavaszodást igen sokszor meg szokta zavarni hol néhány napi, hol huzamosabb zord idő.

Sokszor gondolok életem kevéssé változatos, egyszerű és vihar nélküli folyásá-ra. Ilyenkor már, így az élet alkonyán, inkább a régi időközön mereng a lélek, mint a legközelebbi múlt vagy a jelen élményein. Sőt, különös, amannak képei élénkebben rajzolódnak elénk, mint emezéi! Mintha az emlékezet csudálatosképpen nagyobb erővel szorítná magához a tőle távolabb eső tárgyakat, mint a közelebbieket.

Nyitott szemmel is lehet aludni, sőt álmodni is. A szív vagy mondjuk a vér-játékát megbűvöli a képzelet, s gyakran követjük annak útját az ész világos tilta-kozása ellenére. Valóban csak álmkép, azaz élvezet és gyönyör, melyet valónak képzelünk, s magunkra hazudjuk egy ferde és tarthatatlan helyzet játszi örömeit. S mindezt öntudatosan, mint aki a pezsgő bornak csak tartalmatlan habját szűrösli, vagy mint aki mohón nyeldesi késő este az ízes falatokat, holott jól tudja, hogy azzal éjjeli nyugalmát tönkreteszi. Még mindig nagy igazság a római költő verse: video meliora proboque, deteriora sequor. Az a szerencsés, aki ilyen elhatározását és ábrándját, midőn fölébred, meg nem bánja, s tévedéseire tekintve nyugodtan, erős lélekkel gondolja magában: magad akarnád így, George Dandin!

Március 6-án lesz Budapesten az „egyetemes énekügyi bizottság” ülése, mely-re, mint bizottsági tag, én is meghívtam. A református énekeskönyv megújítása körül foly az előmunkálat tíz-tizenkét év óta. A Szenczi Molnár zsoltárainak él-vezhetőbbé tétele, a dicséretnek szórványos javítgatása és újakkal pótlása a cél. Az

év végi próbálkozások, melyek pedig már halomra szaporodtak, nemigen biztatók. Többnyire cifra egyéni versezetek, több-kevesebb szerencsével. Hiányzik a szívhez szóló vallásos ihlet, az igazi költészet, legfőképpen a nép ajkára illő egyszerűség nyelvben és gondolatokban. A zsoltárokról pedig éppen nem szabad letörülni a tisztos ódonosság színét és zamatját. Az már összeforrott a mi kálvinista népünk lelkével.

A bizottság rendkívül buzgó elnöke, Fejes István csudálkozik és tán bosszankodik is, hogy valamirevaló kálvinista költők nem vesznek részt a munkában. Én azt hiszem, nem részvétlenségből maradnak távol, hanem inkább azért, mert nem éreznek magokban kedvet, ihletet, vagy – mondjuk – tehetséget jó és közhasználatra alkalmas vallásos énekek írására. Ez a kísérlet inkább azoknak való, akik ex professo a vallás ügyével foglalkoznak. Hiszen, amint látom, énekeskönyvünkben a jelenlegi dicséretnek közt is alig fordul elő egypár darab (Fazekas Mihálytól, Horváth Ádámtól), amely nem prédikátor tollából eredt volna.

Nem mondom, hogy kivált a zsoltárokon kíméletes és avatott kézzel valamit nyesegetni nem szükséges, de hogy énekeskönyvünket vigyázatlan és ízetlen modernizálással talán hosszú időre egészben tönkre tegyük: akkor inkább maradjunk a régi, megszokott, együgyű énekeskönyv mellett, s várjunk tovább is egy kedvezőbb kort, melyben talán jobban meg fogja ihletni a költőileg vallásos lelkeket az Úr kegyelme.

Kihoztam ide magammal egy kis füzetet, melyet e napokban *Temetési énektár* cím alatt szerkesztett és adott ki Sárospatakon Novák Lajos teológiai tanár és főiskolai lelkész. Előszavában talpraesett magyarázattal jelzi célját: tisztább, ésszerűbb, ízlésesebb mederbe vezetni a temetéseinknél eddigelé használt gyarló, szinte lealázó énekeket és éneklési modort. Sok van e kis gyűjteményben is értéktelen, kihagyni való vagy gyöngye vers, sok a modernizáló cifrázkodásból, de van elég megszívlelendő is, főleg azok közt, melyeket maga a szerkesztő írt. A műből úgy látom, hogy vallásos énekek költésére is hivatva volna. Más szerzőktől is vesz föl egyes darabokat, de azokban többnyire kevés a köszönet. Az egészet tekintve csak méltányolni lehet a célt és a helyes útmutatást.

Oly enyhe, szép napunk van, hogy most mindjárt, amint hiszem, nagyobb alkalmatlanság nélkül látogathatom meg a hegyen szüleim nyugóhelyét, melyet az egész télen nem láttam.

1900. április 8.

Egész Virágvasárnapján vagyok itt. Tegnap érkeztem. Már kihozott tartózkodásomból a szünni nem akaró esőzés, mely a tavasz eddigi napjait teljesen elrontotta. Lehetetlen emiatt a tavaszi munkához kezdeni. Ültetgetés, veteményezés mind hátra van. Itt halogatok én is vagy húsz darab ültetni való törpe gyümölcsfácskámmal, kertem rendezéseivel, és bosszankodom. Tegnap úgy jöttem, hogy pár napig bevárom itt a derült időt. Bevárhatom-e? Nem tudom. E pillanatban is sűrűn szitál az eső. Az utca egy sártenger.

Az „énekügyi bizottság” csakugyan összejött március 6-án Budapesten. Számosan jelentek meg mindegyik kerületből. Közakarattal elhatározták az eddigi

előmunkálatok továbbfolytatását; rövid határidő alatt bevégzését; a beérkezett daraboknak egy külön bíráló bizottság által leendő átnézését; a használható énekek megállapítását. Egyedül Baksay Sándor nyilatkozta, hogy ő jobb szerette volna az ő kedves zsoltárainak érintetlen hagyását; de így lévén a dolog, ő is úszik az árral, s nem tagadja meg segélyét. A bíráló bizottságnak én is tagja vagyok. Nem hiszem, hogy békés, engedékeny tagja lehessenek. Az általam eddig ismert munkálatok nagyon szigorú kritikát kívánnak.

Tegnap délben, midőn ideérkeztem, hallom, hogy kevéssel azelőtt halt meg Petrák András, s ma temetik éppen Virágvasárnapján, de mikor még alig ébredez a természet, s virágokkal éppen nem borítja az ő deszkakoporsóját. Minek is volna arra virág? Nem illenék az sem életéhez, sem halálához. Majd nevel sírja felett egykét fűszálat maga az anyaföld, melynek ő egy hosszú, küzdelmes életen keresztül hűséges és szorgalmas művelője volt

Közönséges, földhözragadt parasztember volt Petrák András, de mégis sokban különbözött társaitól. Már külseje is olyan furcsa, nevetséges vagy sajnálatra méltó. Alacsony, csámpás vénember. Keskeny homloka, két apró szeme; csak az egyikkel látott, a másikat valamikor régen kiütötte az erdőn egy gally fafuvarozás közben. Fejét idomtalan nagy téli sipka nyomta, roppant guba nehezült a vállán, Herkulesnek való nagy, otromba, kérges ló bőr csizma a lábán. Járása, kivált már az utóbbi időben, lassú, ödöngő, mintha nehezen hordozta volna a reá rakott nagy terheket, melyek közt talán legnagyobb volt a hetvenhét év. Meg-megrázta hol egyik, hol másik vállát, amint a csaknem földig érő, súlyos gubaujj le-lecsúszott róla.

Tudákos, bibliás ember volt Rettenetes durvára dolgozott, tisztátlan keze inkább valami állati mancsához hasonlított, mint emberi kézhez. De ez a durva kéz üres órákban s vasárnapokon kedvvel forgatta a hozzávetődött vallásos és egyéb könyveket. Ő már az iskolában eszes és szorgalmas fiúnak bizonyult. A nagy káté, és a Hübner szent történetei még öregkorában is elméjében maradtak. A *Bibliát* többször átolvasta. Jártas volt mind az Ó-, mind az Új Testamentomban. Olvasta nem kíváncsiságból vagy időtöltésből, hanem jámbor vallásosságból. Egyes helyeket gyakran idézgetett másokkal folytatott beszélgetése közben. Magától érthető, hogy szorgalmasan járta a templomot, s legajátosabb figyelője volt a prédikációnak, melynek alapigéjét különösen megjegyezte magának, s hazamenvén még a *Bibliában* is utánkereste. – Ünnepestes alkalmaknál, ahol megjelent, nagy kedvvel s fontos arccal szónokoltatott. Azt hitte, hogy ez tőle, a tudákos Petráktól mindenki megvárja. Össze-vissza cikornyázott paraszbeszédéből nehéz volt kivenni az értelmet. Minden valamirevaló temetésen részt vett. Amint a halottat földbe tették, s fölötte a sárt felhalmozták, Petrák kilépett a még ott lévő gyülekezet sorából, beszédbe kezdett, melynek eleje a mulandóság volt, vége pedig az, hogy „a résztvevő felebarátok szívesen látódnak egy kis halotti torra” – oly esetben tudniillik, mikor őt e meghívással a gyászoló felek megbízták.

Híressé és állandó tréfa tárgyává azonban az tette őt, hogy ő volt a községben az időprófeta. Jövendőlgette az időjárást egyes hetekre, hónapokra, évszakokra vonatkozólag. Mikor lesz eső, mikor szárazság, mikor meleg, mikor hideg? – ő tudta legjobban, őt kérdezte mindenki, ha tudni akarta. Mivel azonban az ő tu-

dományát és jóslatát a következmény legtöbbször kinevette, őt is sokszor kineveték. Folyvást jegyeztette az időjárást napról napra. Úgy vélte, hogy egyik évszak bizonyos hónapjáról bátran jósolhatni a másik évszak bizonyos hónapján. Így februárhoz lesz hasonló augusztus, márciushoz szeptember s így tovább. Néha pórul jártak, akik rá hallgattak. Beszéli, hogy egy nyáron azt hirdette: nem kell sietni a szénagyűjtéssel, tartós, nagy szárazság következik. Pár nap múlva oly szörnyű záporosó lett, hogy a megáradt vizek elsöprötték a gazdák renden levő szénáját. Volt aztán nemulass a hazug prófétának!

Esténként gyakran belátogatott öreg szülémhez, kivált utolsó éveikben. Úgyahogy rövidítette nekik a téli hosszú esték unalmát. Hiszen maga az egész ember egy unalom volt, ha komoly szemmel eltekintettük, de mulatságos oldalt is sokat lehetett benne fölfedezni. S öreg embereknél az ilyen is jótéteményszámba megy. Beszélgetett ő a maga igen szűk szellemi birodalmából mindenféle tárgyról, különösen bibliai dolgokról. Fogai már nem lévén, beszéde hadart, makogó, nehezen érthető volt. Anyám sokszor bosszankodott, hogy nem értheti. Néha egy-egy pohár borral jutalmazták hűséges mulatozását. Elült volna náluk Isten tudja meddig, ha tudtára nem adják, hogy ideje a kászálódásnak. Minden névnap, minden ünnepnap az ő napja volt: bekopogtatott ilyenkor az ismerősöknél, s elmoxyogta körmönfont istenes köszöntőjét.

Típusa volt egy különös, ágrólszakadt, szegény magyar parasztnak, aki a földet túrja szorgalmasan, türelmesen, nyugodtan, sejtelve nélkül az élet nemesebb örömeinek és kényelmének; de tudákos, bibliás volta mellett is kuporgató volt. Elvont magától, amit csak elvonhatott, így aztán sorsához képest mégis bizonyos jólétre tett szert. Olykor talán koplalगतott is, de úgy hiszem, nem szükségből, hanem inkább ügyetlenségből vagy önszántából. Keserítette napjait a rossz feleség s a nemigen jó gyermek.

Utolsó idejében elgyengült, de nem volt ágyban fekvő beteg, csak úgy lábön sorvadt. Tegnap, április 6-án elvégezte, de végső útjára, óhajtása szerint, még magához vette az úri szent vacsorát az utolsó pillanatokban.

Méltó volt róla ide jegyezni ezt a néhány sort, mert hozzám is mindvégig hűségesen ragaszkodott, és főképpen azért, mert boldogult öreg szüleimnek egy-egy pillanatot ő is derültté vagy túrhetőbbé tett.

Efféle ismeretes bejáró volt nálunk egy éltes, földhőztapadt, szegény özvegyasszony. Ezt is sok természetes ésszel áldotta meg az Isten, de adott ám hozzá még több földi nyomorúságot. El-ellátogatott hozzánk, kivált, ha megsejtette, hogy én is itthon vagyok, beszélgetni, panaszkodni, tanácsot kérni, olykor tőlem néhány garast, szüleimtől egy-egy kis szilvóriumot nyerni. Félvélkás vagy még kisebb terjedelmű kenderföldért örökös perlekedésben állt az atyafiségével. Szülémhez éltök fogytáig hú maradt. Halálok után pedig ezt a maga készítette verset hozta nekem:

*Itt nyugszik két áldott por-rész
De a lelkek Istennél lész
Aki adta volt azt egykor*

*Ismét egy lesz ítéletkor
Addig pedig csendességbe
PihenjeteK sír ölébe.
Kedves elmaradottai,
Legyetek ég sajátai.
A. B.*

- Most már ő is „csendességbe” pihen.

1900. április 9.

Végre csakugyan megkönyörült az idő. Ma reggel szépen kiderült. Jólesik szemlélnünk a rég nem látott ragyogó napot. A levegő kissé hűs és szeles; talán állandó lesz a jobbra változás. Mily nagy hatalom is a mi világunkon a nap! Ő az élet forrása, a bágyadt természet elevenítője, csüggedt kedélyünk felvillanyzója. Hosszú ködös, esős borongó napok után, ha kipillant a föllegek közül s árasztja reánk áldó sugárait, mintha mindjárt elevenebb pezsgésbe jőne vérünk, mintha új erőt nyerne gyöngült egészségünk, mintha egyszerre fellobogna bennünk az élet és munkakedv!

Most már rögtön hozzáláthatunk a kerti munkához, melynek kénytelen halogatása már nyugtalanított.

1900. április 15.

Húsvét első napja. Tegnap érkeztem ide. Itt töltöm az ünnepet apám, anyám társaságában; egykor évtizedeken át mindig magokkal, most már csak szellemökkel. Templomunkban a roppant számú gyülekezettel együtt részesültem az úri szent vacsorában. Megható volt a gyülekezet buzgó, harsány éneklése s egész valóságos szertartásunk szívhez és észhez szóló egyszerűsége.

Örömet szerzett a Lillikétől ide éppen ma érkezett levelezőlap, mely a magyarbéli kastélyt ábrázolja. Boldog ünnepet kíván nekem, s az árvácska-gyűjteményről ír, melyet ígéretéhez képest legközelebb szüleim sírjára fog küldeni, amint pár év előtt már szintén tanúsította irántam ezt a gyöngédséget. Isten áldja meg érte!

Múltkori ithonlétemben, április 9-én a kerti munka fő részét még azon a napon bevégeztettem. Megtörtént silány és megunott szőlőtőkém kinyírása s huszonegy törpe gyümölcsfa elültetése, a gyümölcsöskert talajának részben elegyengetése. A rügyekből ítélve dús termésre van kilátás. Különösen körtefáim rakva vannak termőbimbókkal. Az almafák még nehezen mozdulnak, de azokon is észrevehető már a jóakarát. Talán csakugyan használ, hogy ősszel a fákat csonkítottuk, ritkítettük, visszavágtuk.

1900. április 16.

Falb jóslata teljesült egészen, éppen úgy, mint a Petraké. Tegnapra vagy mára szörnyű viharokkal járó kritikus napot jövendölt. Annyi azonban mégis igaz, hogy ha nem is vihar, de oly csúnya, száraztó, hűs szél uralkodott még ma is, de

különösen tegnap, hogy nemigen volt kedvünk a különben napsugáros szabad levegőn sétálgatni. Tehát a viharból bizonyos gyöngé legyintést mégis kaptunk.

Ez ideig amiatt a temetőt nem látogathattam meg. Még holnap itt maradok, s el nem fogom mulasztani. Házi apró bajokkal bíbelődöm. Mindig akad valami javítani vagy csinosítani való. Pedig efféle törekvésemben eszembe jut, amit a miskolci vén görög mondott, midőn az épülőben lévő budapesti Lánchídat megszemlélte: kár már ezt építeni erre a rövid időre! Tudniillik a maga életének hátralevő rövid idejére, gondolom.

Mind kedélyem, mind testi elevenességem csökkent már egypár hét óta. Nem bírok szabadulni bizonyos influenzaféle bajtól, mely torkomat, mellemet, gyomromat, fejemet megszállva tartja. Néha úgy érzem, mintha abban maradt volna, de csakhamar ismét előtűnik. Főleg éjjelenként nyugtalanít. Bal oldalam állandó fájdalma ilyenkor szinte tűrhetlenné válik, s vége a csendes, nyugtató álomnak.

Magam is nevetem már magamat. Évek hosszú sora óta fúvogatom ezt a bal oldali fájdalmas nótát, és mégis élek, élek! Imo etiam stb.

1900. április 18.

Egészen a mai napig itt mulattam. Itt tartóztatott főleg a kerti munka, melyet most már teljesen bevégeztem. Előre örvendek annak a rendkívül dús virágzásnak, mellyel gyümölcsfáim biztatnak. Úgy látszik, mintha itt inkább a hasznosra, mint a szépre fordítanék figyelmet. Virágnevelésről éppen nem gondoskodom. Ha ténem is, csak ritkán telnék benne örömem, mert ritkán szoktam idelátogatni. Aztán nem szépek a gyümölcsfák is? Nem szép-e azoknak fejlődését, virágzását, gyümölcsözését s mindebben a magunk munkájának sikerét szemlélni; tudni, hogy azoknak élete nem egy rövid virágzaskorszak, hanem hosszú idő, s tán hallgatagon megőrzik emlékünket akkor is, midőn magunk már nem leszünk?

Még a tegnapi fényes, de igen szeles nap is ugyancsak rázogatta a jósló Falb köpönyegét. De azért estefelé apámékat mégis meglátogattam. Sírjokon is ébredzik már a tavasz. A télizöld lombjai mellett zöldülni kezd a fű, s virít a télen ott nyomorgott néhány gyöngé virágszál. Csak egy kissé kell segítenünk a vadon természet kezét, s mindjárt szép pázsitos és virágos lesz a kopár temető. És azt szemlélni nem öröm-e az élőknek a holtakért?

1900. április 25.

Pár pillanat múlva visszaindulok Miskolcra. Még mindig van kertemben apró teendő. De most mégsem egészen ez vonzott ide, hanem főleg az, hogy házam eresz alatt a folyosót téglával rakatom ki. Fölszedettem azokat a roppant mennyiségű hegyes és gömbölyű folyamköveket, melyekkel valaha édesapám a fal mellékét kiburkoltatta, egyenetlenül, össze-vissza, amint éppen jött. Fájós lábaimat már régóta gyötri ez a kegyetlen bejárat. Ideje volt szebbé és kényelmesebbé tennem. Eszembe jutott, hogy amin ők negyven-ötven esztendeig zúgolódás nélkül jártak-keltek, sőt amit haladásnak és kényelemnek is tekintettek, az ő elpuhult fiok azt már unja s gyötrelmesnek érzi, szétszórja. Valóban úgy van! De ez a fiú már az aggkor terhét hordozza vállán, s nehezen lépked az élet göröngyein. Kegyeletből

meghagytam a küszöbnél azt a kis kerek malomkövet, melyet hajdan ők tetettek oda, s mely az ő lépteik emlékét őrzi magán.

Lillike is elküldötte a sírra az ígért árvácskákat. Tegnap este óta ott díszlenek már elültetve a sírhalom tetején. Letekintettem a temető mellől a tündérszép Sajó-völgyre. Mily lélekemelő a természetnek ez a csudálatos, ünnepi megújulása! Szemvidító zöld palástot öltött a vidék. Hegyek és völgyek szinte nevetnek az örömtől. A hegyeken a vad kökénybokrok, a kertekben a szelíd gyümölcsfák kiomlott tejszín virággal borítva, mint megannyi ártatlan szüzek, akik fehér mennyasszonyi ruhát öltve imádkoznak a természet templomában. Ablakomból látszik az átelleni szomszéd kiskertjében egy cseresznyefa, nem is fa, hanem egy sűrű virágfüzérekéből álló bokréta, melytől a fából semmit nem látunk.

Nagy istenáldás van a virágban: szinte félelmes. Vajha a gyönyörködés után csak némi részben is megfelelné reményünknek a haszon!

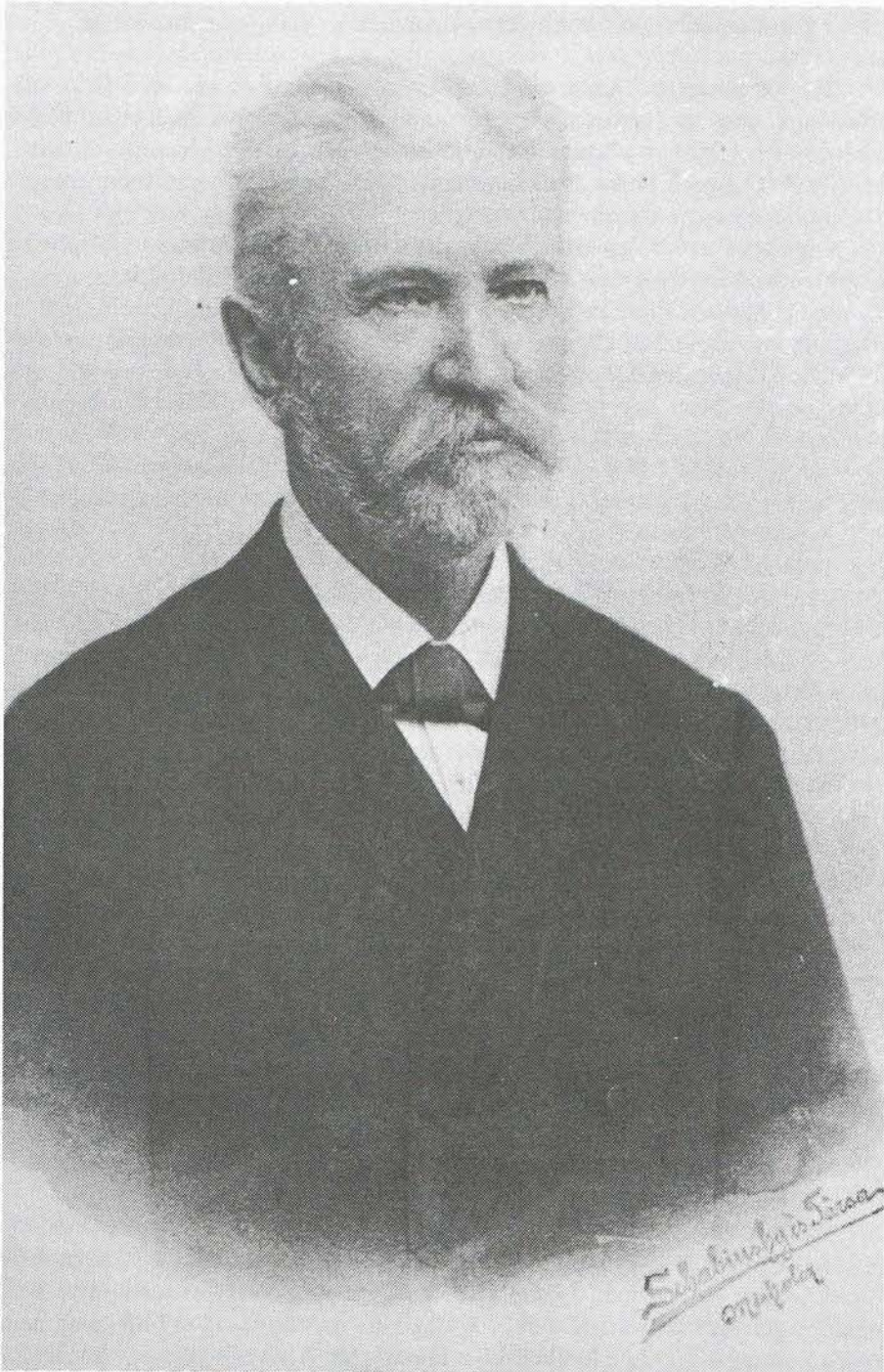
Most nem tudom, mikor kerülök ismét ide, akkorra talán már minden gyümölcsfám el fogja hullatni virágát. Május első napján a fővárosban leszek, s ott töltöm az „Akadémia” nagyhetét. A csendes kis „fészekből” a fővárosi élet zaja ragad magával. Egy cseppet sem örülök neki.

1900. május 13.

Az Úr adta, az Úr elvette. Így szokott szólni, aki kedves halottját siratja. Bizony így sóhajthatnak most az emberek mindenfelé. A dús gyümölcsrel biztató gazdag virágzást semmivé tette a tegnapi reggeli négy-öt fokos hideg, melyet folytatott még a ma reggel is. Szőlőhegyek, gyümölcsösök tönkrejutottak. Az én gyümölcsfáim is szomorún hullatják sárgává pergelt, fonnyadt virágaikat. Mind, mind odavan. Talán a körtefákon lehet remélni valami igen csekély maradványt. A haragosszentek ugyancsak kitettek magokért. Pedig még holnap hátra van a harmadik, akinek neve, szégyenszemre, saját jelentésének gúnyjával: Bonifác, azaz jótékony! Csuda nagylelkűség lenne a természettől, ha ezt az általános csapást az év folyamán csak némileg is kárpótolná.

Az „Akadémia” nagyhetét szerencsésen átéltem a fővárosban. Az az nem éppen. Gyulai vendége voltam. Most már kényelmes, első emeleti lakása van. Vasárnap reggel, május 6-án az akadémiai nagygyűlésre indulván elcsúsztam a márványlépcsőn, hanyatt vágódtam, s Isten őrzött, hogy életveszélyesen össze nem törtem magamat, s néhány jelentéktelen, fájdalmas zúzódással menekültem. Részt vettem az ülésekben, a szavazásokban, láttam a kisszerűségek és elfogultságok nem egy példáját. Az egy kalap alá vont különböző szakok egymás elleni torzsalkodását.

Emlékezésre méltó estét töltöttem a „Hungáriában” Szilágyi Dezső, Gyulai, Than Károly és dr. Hőgyes Endre társaságában. Minnyájunk figyelmét folytonosan Szilágyi Dezső kötötte le áradatként hullámzó beszédével. Széles mederben, szinte rohanva követték nála egymást az eszmék, állítások, ismeretek, hasonlatok a legkülönbözőbb változatosságban. Politika, vallás, bölcsészet, történet mezején csak úgy röpködött az ő rendkívül erős és gazdag szelleme. Nem is társalgó, hanem inkább előadó volt köztünk, aki minél érdekesebben akarja lejátszani hallgatói előtt egy vacsorai alkalomhoz mért szerepét. Ez a szertecsapongó oratori hév

19. kép. Lévay József

mintha nem annyira hitet és bizalmat, mint inkább csak gyönyört keltett volna szívünkben.

Többek közt azt állította, hogy neki egy élet hosszú tapasztalása után az a le-szűrődött, erős, ingathatlan meggyőződése maradt meg, hogy mulhatlan, biztos feltétele a sikernek úgy a közpályán, mint a magánéletben ez a három: 1. föltétlen, kérlelhetlen, szigorú önzés 2. alkalmazkodás, azaz hasznossá tudni tenni magunkat, ahonnan hasznot remélünk 3. hízélgés.

Önmagára nézve úgy nyilatkozott, hogy neki az életben minden legkisebb sikert lépésről lépésre, erőfeszítéssel, úgyszólván verejtékkel kellett kivívnia, hogy őt mindig akkor szólították az ügyek élére, midőn rászorultak s nem mellőzheték, hogy mindig érezte, hogy a körülte mozgó és zajló embertömegben ő a legelső, különb mindenkinél, hogy megutálta az emberek ostobaságát, üres gőgjét, gonoszágát stb. Nem úgy tetszik-e, mintha e vallomás leple alól a hatalomvágy nyújtogatná felénk hódító karjait?

Még ma is rendkívül hideg a levegő. Estefelé vagyunk, s félni lehet a jótékony Bonifác holnap látogatásától. Pedig eleget, sőt sokat is kaptunk a szentek ajándékából.

1900. május 14.

Nem hozott fagyott Bonifác. Tegnap este csaknem félelmes hideg volt, de később megenyhült a lég, éjjel esőre változott, s e pillanatban is, reggeli kilenc óra-kor sűrűn esik a májusi hideg eső. Nem látszanak ennek örülni a megszorított, lekókadott növények, virágok és gyümölcsfák lombjai. Inkább a rég nélkülözött, életető, meleg napsugár után óhajtoznak. Pedig majd e meleg sugarak fogják egész mivoltában feltüntetni a haragosszentek rombolását.

A kellemetlen idő miatt még ma is itt maradtam. Ilyenkor a szobából kimozdulni sincs kedve az embernek. Különben sincs okom visszasietni. Ami amott rám vár, holnap vagy holnapután is megtalálom.

A közelmúlt napok eredményeiből idejegyzem, hogy a mi kedves Lillikénk – Dadányi Sándorné – Magyarbélén e hónap 9-én este egy kisfiúval ajándékozta meg a családot. A miskolci nagy vagyonú Pilta család – nem egyesült görög – néhány évvel ezelőtt férfiágában Pilta Miklóssal kihalt. Női ágon él még, de azon is csak Lillikében és a mamájában. Még szerencse az, hogy bár a szerzők mind eltűntek, de a szerzett nagy vagyon – igaz, hogy jól megterhelve – együtt van a család kezében. Vajon a most született kisfiú, mint ez idő szerint a jövőendő egyedüli örökös, fenntartója, sőt gyarapítója lesz-e a szép birtokoknak, vagy a megkezdett útban majd tovább úsztatja vagy éppen el is úsztatja? – az a jövő titka. Őszinte szívvel kívántam tartós és teljes örömet az új sarjadékban az egész kedves családnak.

1900. május 22.

Most már világosan láthatók a fagy által okozott pusztítások. A hidegverte részek végleg lehervadtak. Gyümölcsösömben csakugyan a körtéfák mutatnak némi megmaradt termést. A többinek vége van, hacsak itt-ott egy-két alma nem rejtőzik és fejlődik még a lombok közt mutatónak. A törpék közt egy-két fácska maga is sínyli, s általában nehezen halad előre a tenyészet.

Különös az, hogy a kegyetlen időjárás legtöbbször oly pontosan megérkezik eme fagyosszentek névnapjain. A természettudósok sem tudják ennek a jelenségnek okát biztosan meghatározni. Legközelebb is olvastam egyik csillagásznunk, Hoffman O. fejtegetését az egyik lapban. Indokolva elveti azt az elterjedt vélemernt, hogy a májusi fagyokat az északi jégáram okozná, mely éppen e napokban szokott olvadni és indulni dél felé, s ez hűtené le egyszerre Közép-Európa légkörét, Az a gyors olvadás s ez a biztos napokra szóló eredmény nem képzelhető. Azt sem tartja elfogadhatónak, hogy a légmérséklet eme változása bizonyos csillagászati jelenségekkel, a Tejút közelében végbemenő csillaghullásokkal volna összefüggésben... Az okozat világos, az okot szemeink elől még most sűrű fátyol borítja. Mindig félve várjuk, a „fekete” napokat, s védekezni sem tudunk ellenök.

1900. május 24.

Gyakorolni kell lelkünket a gondolkozásban is. Foglalkoztatni komoly tárgyakkal komolyan, fegyelmezett odamélyedéssel, kitartással minél gyakrabban. Megszoktatni bizonyos benső munkássághoz még azon esetre is, ha e munkásságot külső eredményekben kifejezni nem akarnánk. – A gondolkozásról is el lehet szoknunk. Bizonyos henyeség könnyen hatalmába keríti benső világunkat. A lélek felületesen szálldogál egyik tárgyról a másikra anélkül, hogy eszmélve, figyelve bármilyeken is megállapodnék. Leül mintegy a patak partjára, s bámészkodva, eszmétlenül várja, „míg lefoly a víz”. Mint művelés nélkül a kert, foglalkozás nélkül az agy is begyöpösödik. Így vagyunk az írogatással és a szónoklással is. Huza-mos elhanyagolás által kijövünk a sodrából. Nehezünkre válik minden sor, minden mondat, mely egykor oly könnyen ment s még örömünkre is szolgált. Aztán a szemrehányás elől menekülni igyekszik a lelkiismeret a bölcs Salamon bölcsességének árnyékába, hogy „hiábalóság, minden csak hiábalóság”... És ez a benu-lás többszörre hajlott korában éri utol az embert. – Arany János egykor ilyformán írt a beteg Tompának: csak foglalkozás nélkül ne légy! Babrálj, csinálj akármit, ha egyebet nem, küsszéket faragcsálj.” Ő maga pedig, akinek akaraterije csudálatosan tudott küzdeni a kor és a test gyöngeségeivel, utolsó idejében Horatius verseit könyv nélkülözgette, mint mondá, a lélek tornajátékául.

Ezeket a sorokat magamra gondolva jegyeztem ide.

Ma áldozócsütörtökön a Megváltó mennybemenetelét ünnepeljük. Tíz nap múlva Pünkösdöt, midőn a mennyből elküldé a Szentlelket az apostolokra. Nem a mélységeket vizsgáló, de a hívő lélek ünnepei ezek. Krisztus földi, emberi szerepe véget ért a keresztfán. Ami azután következett, az már az ő lelki örök élete: tudományában. S ez a tudomány nekünk mindenre elégséges.

Pár nap óta tikkasztó, égető hévség uralkodik. Eső után szomjazik a föld. E pillanatban a feltámadt szél söpri végig a poros utcát. Vajon nem előjele-e ez a holnap érkező haragosszent, Orbán látogatásának? Bizony meglegelhetné három gonosz cimborájának már elkövetett szívtelenségét!

Tegnap reggel megjelentem sírhalmunk mellett. Az árvácskák, amennyiben megmaradtak, gyönyörűn díszlenek. De valami pajzán vagy elvetemült kezek meglehetősen megdezsmálták: néhány bokrot elraboltak onnan, bár a halom álta-

lában úgyszólván eléggé díszes. A homlokzaton két oldalt a két nagy liliombokor teljes pompában virágzik. Kedves látvány az élőknél a holtakért.

Néhány perc múlva búcsút vesznek innen; visszarepülök a miskolci fészekbe, s már csak a pütkösi ünnepekre látogatok ide ismét.

1900. június 3.

Az ájtatos sereg ma, Pütkösd első napján zsúfolásig megtölté templomunkat, s harsány, buzgó énekléssel hívta segítségül a Szentlelket. Nemsokára szűk lesz az egyház a folyvást szaporodó közönségnek. Néha már most is egymás nyakán szoronganak a székekben férfiak és nők. Ez a szaporodás azonban korántsem a törzslakosság soraiból kerül ki. A beköltözöttek teszik. Egyes hivatalok és iparvállalatok számos új elemet hoztak be. Azt hiszem, hogy az oroszlánrész itt is a katolikusoké.

Angol módra vallásos gyakorlatban tölteni az ünnepnapot nem csekély feladat. Dolog nélkül tölteni unalmas, mulatságra szentelni egyetlen. Magános szobámból olvasmányom mellől vagy méla tűnődésemet lerázva ki-kiszaladok, s kis kertemben sétálok végig hosszan szemlélgetve meddő gyümölcsfáimat, melyeket már százszor láttam és panaszosan szemléltem. Most látszik meg igazán a fagy pusztítása. Az a gyümölcs is – kivált körte –, melyet a múltkor ittlétemben a fagytól megkíméltnek gondoltam, mind lehullt. Alig maradt itt-ott egy-két szem. Könnyen meg lehetne számlálni az egész kertben. Éppen e tavaszon múlt hét esztendeje, hogy a kis gyümölcsöst fiatal, de már akkor is erőteljes oltványokkal telepítettem. Mondhatom, hogy azóta az egyiptomi hét szűk esztendőből állt az élete. Nem tudom, vajon a hét szűk után érek-e meg egy bővet?

*Verted, uram, mindig verted
Bánatomra e kis kertet:
Mindig szépen virágozott,
De gyümölcsöt sose hozott.*

*Gondoltad, hogy ifjú az még,
Kedvére hadd virágozzék,
Gyümölcsözni úgyszólván ráér,
Majd kitesz még az magáér!*

*Nem nyertem, amit kívántam,
De te jó voltál irántam,
Hagytál nekem gyümölcs helyett
Zöld reményt és zöld levelet!*

Bizony most is csak ez a kettő maradt. Mind a kettőre szükség van. Egyik a másik nélkül nem sokat ér.

Holnap Miskolc mellett a jenkei kis erdőben a szokott férfimajális van tervezve. Én is odaígérkeztem. Nem tudom, engedni fogja-e az idő, mely roppant hévségével mostanában viharokra hajlandó. Tegnapelőtt Miskolcon rettenetes jég-

vihar dühöngött záporosóvel. Bizonyosan nagy károkat tett, ahol elvonult. Itt, úgy hallom, csak eső és szélvész futott át, de annak nyomai is meglátszanak némely letört fagallyakon. Egyébként most már az eső után jött meleg gyorsan felűdítette a természetet. Amint ma reggel a temetődombról letekintettem a Sajó-völgyre, minden a legdúsabb tenyészet pompájában díszlett szemem előtt.

1900. június 4.

Igazi aranyidő. Még csak most reggeli hét óra, s a hőmérő már 21 fokra szökött. Kedvező kilátás a mai mulatságra. Most legszebb a természet, mikor még egész erejével működik azon, hogy teremtsen. Ha már művével készen van, nincs többé mit várnunk tőle, s mintegy mélázva tekint a nyugalom közelgő napjai elé.

Pár óra múlva én is ott fogok társaimmal együtt örvendezni s szórakozni a szabad természet kebelén, ha a barátkozás mámoros örömeivel meg nem rontanók azt, amit ő épít rajtunk.

1900. június 13.

Csak éppen széttekinteni jöttem ide tegnap délután, s ma délután már visszatérek. Apró pepecselni való mindig akad a ház körül. Öröme kevés az ok, de jól meggondolva a dolgot, belső megnyugvásra mégis elég van. Forrása annak a szép emlékekben gazdag idő, de többé-kevésbé még a jelen napok is.

A múlt vasárnap, e hó 10-én Kun Bertalan püspökünk miskolci papságának ötven éves fordulóját ünnepeltük a miskolci új templomban. Önmaga mondotta a hálaadó könyörgést és alkalmi beszédet saját híveinek s a különböző hatóságok és hitfelekezetek képviselőinek roppant gyülekezetében. Megható volt az ünnepély. Apró, különben csekély értékű részleteit is szívre hatóvá tette a ritka alkalom. A nyolcvanhárom éves főpap csudálatos lelki-testi erővel végezte az elég hosszadalmas szent szolgálatot, s viselte az ünnepeltetésével járó izgalmakat. Szerencsés halandó, akit ily hosszú idő alatt meg nem dönthettek sem hivatalának terhei, melyek alatt a pályáján elérhető legmagasabb csúcsra emelkedett, sem az idők viszontagságai, melyeken szerencsésen keresztülevezt, sem családi életének változatos körülményei, melyek közt három feleség dőlt ki oldala mellől.

Emlegették, hogy református pap és püspök nemigen ért még Miskolcon ily hosszú időt. Dehogynem! Az avasi temetőben három püspök sírkövét látjuk egy sorjában. Kor szerint: Szathmáry Józsefét, Apostol Pálét, Zsarnay Lajosét. Az első legidősebb, az utolsó legfiatalabb. Szathmáry József sírkövén az olvasható, hogy meghalt életének nyolcvannegyedik, papságának hatvanadik, miskolci papságának ötvennyolcadik, püspökségének huszonnyolcadik évében 1848-ban. Az ő püspök-elődje Öry Filep Gábor volt, előbb pataki tanár, aztán sajószentpéteri prédikátor. Itt pihennek porai nálunk az úgynevezett régi alsó temetőben, de sírját nem tudjuk biztosan megmutatni, utat csaptak rajta a járókelők. Pedig az ő halálának alig több hetven esztendejénél. Íme, egy vallásos, tudós püspök és lelki pásztor hamvainak emléke eddig tart az élőknel, szellemi életének és hatásának emléke sem sokkal tovább, néha még addig se.

Elgondolom, hogy e kedves, csendes szobácskám magányában mily háborítlanul élhetnék a Múzsának, a szellem táplálásának és gyönyöreinek, s mily meddőn engedem futni azt a néhány órát is, melyet olykor itt töltök!.. Viselem azért a belső szemrehányást.

1900. június 24.

Tegnap esőszakadás közt indultam Miskolcra. De már feltettem magamban, hogy jönni fogok, s nem tartott vissza a csurgó idő. Az öreg Tindli, rég elhalt vadászimborám azt tartotta: ha vadászatra készülsz reggel s esni kezd, csak indulj, hogy a „plattzon légy, mikor eláll az eső”... S valóban úgy volt. Itt Szentpéter határában már nem esett, csak éppen a múlt éjjel. Itt is, Miskolcon is oly buja, üde zöld minden. Igazán tetőpontján van a tenyészet, de az előző mostoha idők miatt késik vagy lassan halad az érlelés. Azonban ribizlibokraim már elég jó és bőséges piros fürtökkel kínálnak. Kertem első korai gyümölcse, a cseresznye-meggy már elfogyott anélkül, hogy valamennyire élvezhettem volna. Jóformán a madarak zsákmánya lett.

A múlt héten egypár napot Miskolcon a gimnáziumi vizsgákon töltöttem. Örvendtettem a fiúk haladásának, akiknek fejét az új rendszer oly nagymennyiségű és különböző tantárggyal tömi, hogy nem csuda, ha gyéren találkoznak köztök a kiválóak. Kényelmes, szép palotában tanulnak, szinte kézről-kézre adják őket a szaktanárok. Vajha túlhaladnák vagy legalábbis utolérnék képzettség és hazafiaság dolgában azokat, akik áldatlan viszonyok közt, korlátolt helyzetben nyertek képeztetést az elhagyott tanintézet ódon falai közt! S ne teljesednék rajtok, hogy aki sokat markol, keveset szorít!

Vitára adott alkalmat a miskolci kórházépítő bizottságban az a kérdés, vajon a folyó év őszén megnyitandó új nagy kórházunkban ápolókul apácák vetessenek-e föl. A közbéke és megnyugovás szempontjából mi, protestánsok néhányan ellene szóltunk, s világi ápolókat óhajtunk ismervén az apácai ápolásnak minden kiválósága mellett is bizonyos vallási rajongásra hajló, s itt-ott a térítgetésre is kicsapó természetét. A jelenlévő katolikus apátplébános szinte megbotránkozott azon, hogy mi az apácák fölvetelésében, mely tisztán emberbaráti intézkedés, felekezeti szempontot hangoztattunk, habár ezt éppen a felekezeti béke miatt cselekedtük. Pedig éppen abban láthatná a felekezeti nagy nyomást, hogy egy közpénzből épült közkórházban minden vallású beteg ápolása kizárólag a katolikus hitfelekezet női egyházi testületére, az apácákra bízassék, akiknek számára ott egy külön kápolna építése is kívántaték, s ezzel a kórháznak a katolikus jelleg külsőleg is megadatik.

A kérdés elintézetlen maradt. Az alispán ígérte annak közmegnyugvásra leendő elintézését. Miért ne férhetnének meg egymással a világi különböző vallású ápolók és az apácák?

1900. július 1.

Mily sok változatos színű és alakú virággal hinti be a temető zöld pázsitját a természet jóltevő keze! Mint ápolja és díszíti még azokat az elhagyott sírhalmokat és a föld színével már egyenlővé vált nyughelyeket is, melyekről élő ember többé

nem gondoskodik! Ha porainkban mindenki elfelejt is, az anyatermészet nem felejt el. Kebelén tart bennünket, s rendelkezik velünk a mindenség örök céljaira. A végtelen idő előbb vagy később elporlasztja mindazon műveket, melyekkel az emberi kegyelem vagy hiúság áldozott a halottak emlékének. A lét egyeteme marad a maga enyészítő és teremő egyformaságában, mint a nagy óceán mélysége, melynek titkait nem is sejtik a felszínén röpkedő vitorlások.

Efféle tünődések közt szedtem ma reggel egy bokrétát a temetőben szerteszté dúsán virító, tarka vadvirágokból. Oly szépek, oly egyszerűek, oly kedvesen különbözök azon úri testvéreiktől, melyeket házi kertekben finomít és ápolgat az emberi mesterség.

Az én szülővárosomban néhány nap óta rémes esemény hatása alatt állnak az emberek. Egy elzüllött fiatal férj, akit felesége túrhetlen gonoszsága és kicsapongásai miatt elhagyott, bosszút forralt a nő egész családja ellen, s elhatározta, hogy kirtja őket. Ezelőtt négy-öt nappal a nő és tizennyolc éves testvéröccse a szőlőből jöttek hazafelé. A vérszomjas vadállat egy hegyi szoros úton eléjük került, s mindkettőjüket kegyetlenül legyilkolta. Aztán a két holttestet otthagya sietett a városba, hogy a nőnek itt levő kisebb öccsét és saját pár éves gyermekét is kivégezze. De ebben már megakadályozta a véletlen. Rögtön elfogták, s midőn börtönbe kísérték, az utcai nép előtt hangosan kiáltotta: megtettem, jó lelkiismerettel cselekedtem!

Valóban alkalmas időben cselekedte. Az új esküdtszéki bíróság nem lesz oly szigorú íránta, mint amilyen ő volt az ártatlanok íránt. Nem volt benne elég bátorság arra, hogy áldozatai mellett saját életét is kioltsa, nem evégett volt nála a revolver és a gyilok. Gondolta, sok évi börtön vár reá, de élni még a börtönben is jó.

Az emberből, míg ember, soha sem vesz ki a vadállat. S e tekintetben, legalább az újabb idők tanúsága szerint, kevés mérséklő erővel bír a míveltség! Sőt, olykor inkább az ellenkezőt mutatja a tapasztalás.

Málna- és ribizlibokraim szépen gyümölcsöztek, az utóbbiak éppen dúsán is. Gyümölcsfáimon is most már inkább kitűnik a sűrű lombok közül a termés. Ha így megmarad, körtém és almám elég lesz nekem a jövő télen.

Nagy panaszt hallok s már ismételten, hogy Felső-Borsod egyik népes községében mily vakmerő szemtelenséggel űzi a térítgetést a katolikus plébános. Nemcsak rábeszélést használ, hanem hamis bizonyítvány gyártására is vetemedik. Országszerte szinte tervszerűleg megindították a rekatolizációt, mióta az új vallásügyi törvények életbe léptek. A törvény nem szabott büntetést az ily lélekhalászat meggátlására. Mi szegény, élheterlen protestánsok pedig azt sem tesszük önvédelmünkre, amit tehetnénk. Így fogyasztják nyájunkat évről évre a ragadozó hatalmas farkasok.

*Hitehagyott, hitvány zarándok,
Lépre vittek hát a családok!
Nem volt nekik nehéz
Boldogulni veled,
Aludt benned az ész
S a lelkiismeret.*

*Ne félj! fölébred még az egyszer,
Gyötrelmétől meg nem menekszel;
Sötétben botorkálsz
Narfényes út helyett,
Nyugalmat nem talál
Se szíved, se fejed.*

*Szabad voltál: bilincsbe vertek,
Hívó voltál: bűnbe keverték..
Bármerre vándorolsz
Kisért csak szenvedés,
Utad végén pedig
Vár a kétségbesés.*

1900. július 16.

Kétségkívül nem kis baj származott abból, hogy a törvényhozás, a teljes szabadelvűség kedvéért, úgy alkotta meg az új egyházi törvényeket, amint megalkotta. A házasság felek egyezkedésére bízta a születendő gyermekek vallását. Kimondta a felekezet-nélküliséget. Amazzal tág tért nyitott a papok előtt a lélekhalászatra; emezzel meggyöngítette a hitfelekezetek erejét és szilárdságát, kivált a szegény protesztánsokét, melynek nélkülözhetlen automiens terhei alól szívesen menekülnek a nyomorult hívek a felekezet-nélküliség korlátlan mezejére. Ez a nagy szabadság itt is inkább az erősnek használt, mint a gyöngének. A katolizálást különböző úton-módon már nemcsak a plébánosok, de itt-ott az anyakönyvvezetők is űzik. A katolikusok erősen sürgetik a törvények revízióját főleg a polgári házasság miatt, s felhasználják az alkalmat tömör néppárttá alakulva általában a katolikus érdekek túlsúlyra emelésére, melyeket jezsuita szemforgatással jogtalanul háttérbe szorítottaknak hirdetnek. A protestánsok magok nem idegenek bizonyos részleges revíziótól, de hallgatnak vele, csak a visszaélések miatt jajonganak, mert hiszen, mint a szabadelvűségnek született apostolai, magok segítették életre ama törvényeket.

Kálmán Farkas a múlt napokban egy maga által készített egyházi ének hangjegyeit küldött hozzám azzal a kéréssel, hogy készítsek egy istenes rövid énekszöveget annak dallamára. Valóban csiklandoz a vágy az ő kérésének megfelelni. De nem bírom magamat illőképpen istenes hangulatba ringatni. Mihelyt babrálni akarok vele, mindjárt érzem a lelketlenséget. Lesz-e belőle valami? Nem tudom. Pedig nem utolsó költői becsvágy azt tudni, hogy ihletett költeményeinket hosszú időközön át fogja zengedezni a buzgó hívek ájtatos gyülekezete.

Megtekinteni jöttem, mily nyomokat hagyott itt a múlt hetekben ismétlődött romboló vihar, mely az ország számos vidéken iszonyú kárral zúgott által. Fákat, háztetőket ledöntő ciklon, jégesők, árvizek, villámütések mindenfelé. Hála az égnek! – itt én körültem nincs különös jele a természet felbőszült haragjának. Gyümölcsben, legalább nálam, különben sem volt sok pusztítani való. Egyebekben pedig kíméletet látok, sőt a növények a dús esőzés után erőteljesen zölden díszlenek.

1900. július 22.

Tegnap Alacsán voltam ebéden Miklós Ödönnél. Ott időzik nála apósa, a nyolcvanhat éves Tóth Lőrinc, irodalmunk érdemes nesztora, akitől a rendkívül hosszú életkor el nem vette a kedély elevenséget, a szellem munkaképes ruganyosságát. Most is Pulszky Ferenc felett tartandó emlékezés írásával foglalkozik. Iratainak szövegét és folyamát tekintve úgy látszik, mindig könnyen dolgozott és szorgalmasan is, egymástól különböző téreken. Most már néhány év óta, mint a legfőbb törvényszék volt tanácselnöke, ő is a jól megérdemelt nyugalom napjait élvezzi. Úgy vettem ki beszédéből, hogy ez a nyugalomba lépés félig-meddig rá volt kényszerítve Szilágyi Dezső miniszter által.

Ödön fáradatlan szorgalma és jó ízlése gyönyörű kis parkká alakította át néhány év alatt a nemigen kedvező fekvésű telek területét. A kis park kellemes folytatása a telek végéhez csatlakozó erdőcske, melyen szintén járható sétautak vezetnek a tetőre. Gondolom, elégedetten is él ebben a rejtett, hűs magányban az ő kis családja. Kisebbik fia, Elemér valódi költő tehetséggel van megáldva. Most tett érettségi vizsgát jeles eredménnyel. Dalai egy kis füzetben már ki is nyomtattak. Tegnap egypár újabb költeményét mondott fel előttünk. Igazán a Múza ihletése. Épp annyi joggal lehetne rajt ütni a fiatal kezdő mellett, mint amennyivel rajt ütött egykor Szabolcska mellett Beöthy és Vadnay. Figyelemmel fogom kísérni.

Az én kis uradalmamban most már minden jó rendben lévén nincs egyéb tendőm, mint szemlélni a természet haladását s érlelő erejét, majd nemsokára hanyatlását és lassú haldoklását. Ezerszer láttuk, és mégis mindig új marad előttünk. Mi adja meg az újdonság érzését? Talán ösztönszerű ragaszkodásunk az élethez, melyet végfogytig nem akar elhagyni a remény.

Oly égető napjaink járnak, hogy íme, a most estvéli hét és fél órakor is a hőmérő a szabadban 21 fok Réaumurt mutat. Afrikai hőség. Nem csuda, hogy menekülni igyekszik innen hűsebb vidékre, aki csak teheti: a Kárpátokba, a szomszéd osztrák hegyekbe, fürdőkkbe stb. Tőlem is telnék, ha igen akarnám, de ellene áll a megrogzott restség. Egyedül magamban kellemetlen, olyan útítársat pedig, akivel kellemes volna, nem találok. Így aztán a tapolcai most már bevégzett fürdőzésemet (tizennyolc fürdő volt) beszámítom nyári hűsülésnek. Vigasztalom magamat azzal, hogy se apám, se anyám soha nem menekült hegyek közé Szentpéterről a nyári forróság elől, mégis jó egészségben érték el a nyolcvankilencedik és nyolcvannyolcadik esztendőket. Ha én is olyan okos természet fia és olyan szerencsés lehetnék, mint ők voltak! A kedvező előjelek és az óhajtás nálam sem hiányzanak.

1900. július 23.

A közelebbi napok szomorú hírei közt leginkább meghatott engem a b. Vay Béla esete. Ezelőtt tíz-tizenkét nappal nagybetegen szállították haza Zsolcára a Bikkből, hol egy idő óta a hegyeket mászva, cserkészve vadászatott. Ereje fölött ragadta még mindig régi, egyetlen szenvedélye, a vadászat. Nem vette figyelembe életmódját és életkorát, mely, amint emlékszem, a folyó év szeptember havában be fogja tölteni a hetven évet. Kezelőorvosának velem közölt véleménye szerint

gyenge szélhűdés érte az egyik oldalát, s az agylágyulás világos tünetei léptek fel nála. Ezt a véleményt azóta folyton tartó állapota és a fővárosból lehívott dr. Lumniczer tanár nézete is megerősíti.

E szerint az ő pályája be van fejezve. Élete már több-kevesebb ideig csak szánandó, állati tengődés. Nem fogja érezni keserűségét annak, ami egyébként is bekövetkezett volna, hogy nem övele töltik be a főrendiház elnöki székét. Intézkedésre vár majd az egyházkerület főgondnoki hivatala is, ami nem csekély gondot fog adni az egyházkerületnek is. Hol találunk olyat, aki ezekben a zűrzavaros, vilongós időkben minden tekintetben arra való legyen? Ő sem volt éppen olyan, de sok oly tulajdonnal bírt, melyek őt ama díszes helyre minősítették.

Szívemből sajnálom kidőltét. Mert állapota miatt már így kell neveznem. Évek hosszú során át álltam vele együtt a vármegye szolgálatában. Megnyerte az embereket emberszeretetével, nagyúri göggtől ment, nyájas modorával, mely nem színből, hanem igazán szívből származott önála. Megszerettük egymást, barátokká lettünk, s a barátság és rokonszenv a hivatalos működés megszűntével sem szakadt meg köztünk.

Szeretném is meglátogatni. De egy agylágyult ember látogatása teljesen érdektelen, sőt tán észre sem vett látogatás a betegre nézve, a látogatóra nézve pedig fölötte fájdalmas. Emlékezem szegény Bajzára, akit hajdan, mindjárt szabadságharcunk után ilyen siralmas állapotban láttam a parádi fürdőben, és egypár évtizeddel ezelőtt Szűcs János megyei főügyész barátomra, aki hatvannyolc éves korában mint özvegyember vett nőül egy már nem fiatal leányt, s elkésett kedvtelését szintén agylágyulással fizette meg.

Ma pártfogást kérni volt nálam egy helybeli izr. okleves tanítónő. Nagyon képzett, művelt, derék leány. És az istenadta nem bír álláshoz jutni! Szeretnék segíteni rajta.

1900. augusztus 5.

Egy idő óta mindinkább szaporodnak nálam azok a többé-kevésbé fájdalmas emlékeztető jelek, melyek az én oly sokáig erőteljes, egészséges gépezetem bomlására figyelmeztetnek. Sem váratlanul, sem mogorva elégedetlenséggel nem fogadom azokat, de lehetetlen észre nem vennem. Csaknem egy hónapja, hogy kínos arcszaggasztás gyötör, melynek kiindulópontja egy különben épnek látszó fogam. A javulás reményében bizony már csak pár napig tűröm még, aztán megszabadulok a fogsól, s talán a gyötrő fájdalomtól is, mely oly sok éjem nyugalmit elrabolta.

Örömmel hallom szemtanúktól, hogy Vay Béla a teljes javulás útján van. Arcán, beszédjén, viseletén alig vehetni észre valami nyomát félelmes betegségének. Adja Isten, teljesedjék sokunk óhajta. Nyerje vissza mielőbb testi-lelki ép egészségét, s ha talán már nem lehetne is többé jelentékeny segítségére a közjónak, legalább önmaga megelegedésben vagy legalább tűrhetőleg tölthesse hátralevő éveit.

E nyár folyamában a szélzetekbe csapongó időjárás mellett gyakoriak a lég-tünetek, a meteorok is. Hírlapokban olvastuk hogy több vidéken hullottak ilyenek a magasból. Egy helyen, talán Orosháza határában meg is találta egy pásztor-ember a szeme látára leesett meteorkövet, mintegy öt kiló súlyú darabot. Húgaim

említik, hogy itt is Szentpéteren ezelőtt pár nappal, midőn ők este nyolc-kilenc óra közt kint a kapu előtt ültek, egyszerre kigyúlt felettük az ég, s egy oly nagy, fényes, sziporkázó gömb, mint a telihold, leszaladt az égbolton nyugat felé. Megdöbbenve együgyűségökben azt hitték, hogy a holdvilág esett le, pedig annak már jó vastag sarlója ott tündöklött az ég déli derekán. A tünemény dörgés nélkül jelentkezett.

Téli gyümölcsseimből (alma, körte), amit a mostoha időjárás meghagyott is, lassankint lehulldogál. Az év, mely tavasszal mindenben oly dúsnak ígérkezett, most a termények letakarítása idején minőség és mennyiségre nézve nagyon is középszerűnek mutatkozik. Pedig ki tudja, miféle csapások lehetnek még hátra!

1900. augusztus 12.

Az a tünemény, mely itt Szentpéteren aug. 2-án esti nyolc-kilenc óra közt az égbolton az én húgaim előtt mutatkozott, ugyanazon időben az ország számos távol vidékén is látható volt. Az időpont ugyanazonságából azt következtethetni, hogy ugyanazon egy meteor volt. Ki tudja? A csillagászok már előre jelezték, hogy augusztusban sűrű meteorhullások fogják gyönyörködtetni szemeinket.

Csakugyan megszabadultam egy hónapig hordozott arcfájdalmamtól. Az épnem látszott rossz fog eltávolításával megszűnt a fájdalom, s azután mindjárt valamely jóleső, megnyugtató érzés hatotta át egész testemet. Mintha egy nehéz, gyötető bilincs hullott volna le rólam. És mily könnyen ment az a foghúzás, mondhatni fájdalom nélkül. Az orvos egy kis kokainnal bekente a rossz fog környékét, s alig vettem észre a műtétet, már kezében volt a gonosz deliquens. Az én gyermekkoromban, a harmincas években itt Szentpéteren a fogakat egy Zupkó nevű urasági hajdú húzogatta idomtalan harapófogóval egypár garasért. A seborvos egy Gyógyító Jankó nevű vén bakancsos tót ember volt, aki a Sajón túl a cigány városrészben, az úgynevezett Ihajdában lakott. Az én lábamat is ő tette helyre, midőn három-négy éves koromban bokáiban kificamodott. A bábaságot egy vén paraszt-asszony, Kemlekiné asszonyom gyakorolta. A betegségek gyógyítása csak úgy házilag, házi szerekkel történt a Jóisten felügyelete alatt. Nagy ritkaság volt, hogy valaki a Csehországból ideszakadt sárga bő bugyogós öreg Mlakkel Mátyás „fersely”-hez fordult.

Mily haladás azóta minden tekintetben! És talán bizonyítja is a kedvező eredményt a közegészség javulása és az életkor átlagos tartama. Régi emberek – de azok ama korból már alig találhatók – nemigen méltányolják az új idők haladását, s csak terheit emlegetik. Emlékszem, az én öreg jó édesapám így szólott egykor: „No lássátok, milyen komédiát csinálnak most csak ezzel a vágóhíddal is! Kiviszik költséges épületbe a város szélére, a Sajó mellé. Az én időmben itt a város közepén vágták a marhát a mészárszékekben. A vér odafolyt a mészárszék elé, a mészáros kutyák felették, a mészáros elsöprötte, és több egészséges vénember volt köztünk, mint most. Íme, itt vagyok magam is nyolcvanegynehány esztendővel.” Kárhoztatta a túlhajtásokat, s vajon nem volt-e sokban igaza?

Az Új Testamentomból most Pál levelét a Rómabeliekhez olvasgatom. Nemcsak a tartalomra, a nyelvre is figyelek olvasgatás közben. Az első részben korhol-

ja az emberek hitetlenségét és hamisságát és undok bűneit. 29-30. vers: „teljesek minden hamissággal” stb., „Susárlók, rágalmazók” stb. II. r. 8. vers: „Azoknak pedig, a kik versenyesek stb. megfizet hirtelen búsulással és haraggal”. Azaz *versengők, veszekedők, civakodók*. Íme, itt van a *verseny* szó, mely mai használatban már más fogalmat jelent.

Nehéz olvasmány ez a *Pál apostol*. Elvont erkölcsi és filozófiai elmélkedések. De nehezzé mégis nem annyira a tartalom, mint inkább a fordító együgyű, zavart, nehézkes, homályos magyar nyelve teszi. Bizony nagyon rászorul a revízióra az *Új Testamentom* is, amint már az *Ó Testamentomot* legközelebb megtisztogatták közhasználatra az ahhoz értők. De Isten mentsen revidálás cím alatt a modernizálástól!

„Mit mondunk azért ezekre? Ha Isten velünk, kicsoda ellenünk!” – VIII. r. 31. v. „Mert én bizonytalán elhittem, hogy sem halál, sem élet, sem Angyalok, sem fejedelemségek, sem hatalmasságok, sem jelenvalók, sem következők; sem magasság, sem mélység, és semmi egyéb teremtett állat el nem szakaszthat minket az Istennek szerelmétől, mely vagyok a mi Urunk Jézus Krisztusban.” – VIII. r. 38-39. v.

1900. augusztus 13.

Kezd őszi lehetetet váltani az idő pár nap óta. A hőmérő most reggeli tíz órakor a keleti ablakomon napfény mellett 16 fokot mutatott. Nemrég ilyen idő tájt már 23-24 fok volt. A növényzet gyarapodása és növekvése is megállapodott. Nincs e részben már többet mit várnunk. Ami van, van, de még az sem marad meg. Híves szellő fúdogál. Minden a hanyatlást jelzi. Magam is hányódom, vetődöm a különböző emberi gyöngeségek hullámai közt. Ahelyett, hogy a békés révpárt felé igyekezném, még beljebb visz az örvény felé az áradat sodra. Engedem rongyokká tépni lelkemet. Bedugom fületem a tőlem elriadt Múzsza szemrehányó beszéde előtt. Olykor szinte azt hiszem, hogy szélhűdés érte nálam az akaratot. Gyakran cserbenhagy a legközönségesebb ismeret vagy emlékezet is. Bosszant a testemben hol itt, hol ott jelentkező apró fájdalom és nehézkesség. Ösztönét érzem annak, hogy ne akarjak ilyen lenni, amilyen vagyok: azonban hiányzik az engedelmisség stb. stb. Bizonyosságát adtam éppen ma is.

Pár óra múlva búcsút veszek innen. Nem tartóztatnak itt dolgaim. Ami végezhető volt, elvégeztem. Mindig elég itt nekem egypár nap. Csupán szobámra és kertemre vagyok utalva. Legföljebb még a temetőbe látogatok. Az ő sírjok mellett szinte megtisztulok rövid időre.

1900. augusztus 27.

Harmadnap óta élvezem itt ismét olvasztó hőségben a nyugalmat, ha ugyan a távolban hátam mögött bírtam volna hagyni mindazt, ami nyugtalanít. Járok, kelek, jövök, megyek, bámulom a még mindig szép természetet, és észreveszem, hogy merengő lelkemen át-átröpül egy-egy gondolat, érzélem, eszme, ötlet, mint az égen a szerteúszkáló bárányfelhők. Arra, hogy közülök egyet is megragadjak s papírra vessek, röst vagyok.

Most sem teszek egyebet, mint folytatom az *Új Testamentom* olvasását. Rendkívül tanulságosnak és érdekesnek találok *Pál apostol első levelét a Korintusbeliek-*

hez. Vallási, erkölcsi és társadalmi elvek és szabályok érdekes sorozata, közbe ve-
gyített élénk vonásaival az író egyéniségének. Ide írok némelyeket emlékezet oká-
ért: „Mondom pedig az özvegy férjfiaknak és az özvegy asszonyoknak, hogy jó
nékik, ha úgy maradhatnak, mint én; hogyha magokat meg nem tartóztathatják,
házasságban éljenek: mert jobb házasságban élni, hogynem mint égni.” – VII. r. 8-
9. v. „Úgy ítélem ..., hogy jó az embernek úgy szűzen maradni.” – 26. v. „Megsza-
badultál-é a te feleségedtől; ne keress feleséget.” – 27. v. „Azért a ki eladja házas-
ságra leányát, jól cselekeszik, a ki pedig nem adja házasságra, jobban cselekeszik.”
– 38. v. „illendő dolog-é az asszonynak mezítelen fővel imádni az istent?” – XI. r.
13. v. „a férjfiúnak éktelen dolog nagy haját viselni?” – 14. v. Az úrvacsora szerez-
tetését („én az Úrtól vettem”) részletesen elmondja a 23. verstől a 30-ig. A feltá-
madásról bőven szól a XV. r. A szeretetről gyönyörűen beszél a XIII. r. Ha szere-
tet nincsen bennem, olyá lettem, mint a zengő érc és a pengő cimbalom. Ha jö-
vendőt tudnék is mondani stb., ha minden marhámat a szegények táplálásokra
költéném is stb., ha szeretet nincsen bennem stb. A szeretet hosszú tűrő stb, min-
deneket elfedez, mindeneket hiszen, mindeneket remél, mindeneket eltűr; a szere-
tet soha el nem fogy. Megmarad a hit, a reménység, a szeretet; ez a három: ezek
között pedig legnagyobb a szeretet.

Az úrasztalához is járultam. Aratás után az új kenyér zsenegjét mutattuk be
Istennek megemlékezve a Krisztus haláláról, sőt inkább életéről és tanításáról. De
bizony kevesen voltak a templomban, akik a lelki eledelben részesülni kívántak.
Pedig a fiatal káplán helyes beszéde is éppen a templom iránti hidegség ellen szólt.

1900. szeptember 2.

Az ember rendszerint akkor veszi észre tévedését, mikor már helyrehozni
vagy nagy áldozattal jár, vagy késő, vagy éppen lehetetlen. Ha én annak idejében,
mikor gyümölcskertemet alakítottam, ízléssel bíró szakértő utasítása szerint jár-
tam volna el, mily gyönyörű kis telep állana most szemem előtt, mely nemcsak
szépségével, de termékenységével is örvendeztetne. Míg most a sűrűn, rendetlenül
ültetett fák, melyek még finom fajta való tekintetben sincsenek jól megválogatva,
folytonos aggodalmat és bosszúságot okoznak, s nagy részök eltávolítást igényel.
Szegény Betlenfalvy, hiszem, hogy jó szándékú tudatlanságból csak apró termésű
bőralmát, hét darabot, adott el nekem, melyek sűrű, fűzfá-növésű, terepély ága-
ikkal elnyomják a szomszéd hasznosabb fákat, nagyritkán hozott gyümölcseik
pedig dió nagyságúak. Ez őszön mind kivettetem.

Hajlékom körül mindig van kisebb-nagyobb pótolni, javítani, szépíteni való. Itt
is ugyanaz a baj üldöz. Bizony az a nyolcvan korona, melyet házbér fejében ka-
pok évenként, bőven felmegy az efféle költekezésekre, még néha kevés is. Most is
a ház külső falát újra kell meszeltetnem az először elhibázott meszelés miatt. Mert
az ízléstelenséget nem tűrhetem. Habár igen ritkán töltök itt egy-két napot, de jól
esik, ha kis körömben mindent lehetőleg tisztának, rendesnek, csinosnak szemlél-
hetek. Kegyeletem is így kívánja. S mintha boldogult szüléimnek is örömet okoznék
azáltal, hogy így becsülöm meg az ő elhagyott fészkeket, melyet még mindig az
övékének tekintek, s benne magamat, az ő jóságok folytán, csak ideiglenes lakónak.

Tegnap egy vidéki, szegény özvegyasszony rokonom látogatott hozzám. Újra beszélte nyomorult helyzetét, melyet már rég ismerek. Két felnőtt fia több évet töltött Amerikában. Mindkettő visszakerült, de – kivált az egyik – minden feltűnőbb keresmény nélkül. Mind a kettő családos, s most újra vissza akarnak menni Amerikába. Úgy mondják, itt lehetetlenség fenntartani magokat. Nincs keresetek. Néhány koronával vigasztaltam meg a szegény öreget; pár nappal ezelőtt pedig egyik keresztlánykám nevelésére száz koronát adtam. Azt tartom leghasznosabb kiadásomnak, amit mások segélyére fordítok. A magam költségei igen sokszor hiábavalók. Mindegy, nincs többé gondom arra, hogy gyűjtsek. Költekezésem nem csap át pazarlásba s takarékoságba, nem a fősvénységbe. Nem akarok az a zsugori vén utazó lenni, aki „quanto minus via restat, eo plus viatici adfert”. Addig takarózom, amíg a takaróm ér; tovább nem, de addig igen.

Vendégeket várunk Miskolcra, egy egész családot. Vasárnap van; az idő bár kissé hűs, de eléggé kedvező. Talán mindkét részre élvezetes lesz a rég várt látogatás. Tóth Lászlónéék jönnek.

1900. szeptember 13.

Ami téli gyümölcsöm még maradt a fákon, most már leszedtem. Úgy látom, alma és körte van annyi, hogy télen beérem vele, ha ugyan addig még meg nem semmisül, mert csaknem mind férges, egészségtelen. Mondhatni, hogy ezév minden terménye tökéletlen, még a kalászos vetemények is. Úgy látszik, a fagyok által megkímélt szőlő is silány marad. Cukra hiányzik a gyümölcsnek.

A múlt napokban szept. 4. estétől 10. reggelig vendégem volt az én kedves barátom, Gyulai Pál. Hosszú halogatás után végre mégis meglátogatott. Igen kedves órákat töltöttem vele. Az ő társasága énrám mindig bizonyos üdítő erővel hat. Ő egészen azon eszmék világában él, melyek lelkét elfoglalják. Úton-útfélen abban van elmerülve. Arra, ami rajta kívül történik, a külvilág konvencionális kívánalmaira nem sokat ad, valamint a pénzre sem, melynek értékét alig ismeri. Az ajándékozás, az emlékosztogatás szinte második természetévé vált. Azon töri a fejét, micsoda aprósággal kedveskedhessék másoknak. Valóságos gyermek-kedély, nagy ésszel, nagy műveltséggel s nem keresett, talán önmaga által nem is érzett nagy tekintéllyel. Szereti Miskolcot; őt is szeretik ott, s mintegy kézről-kézre kapják barátai, tisztelői. Azt mondta nekem az én csökönyös tétlenségem emlegetésénél: „tedd fel magadban erős akarattal, cselekedd is meg pontosan, hogy minden délelőtt legalább három órát irodalmi írogatásra fordítasz, legyen akármi, amit írsz, csak írd. Eleinte nehezen fog menni, de aztán belejössz.” Okos tanács, helyes tanács. De fájdalom, sziklára hull a jó mag. Video meliora proboque, deteriora sequor. Homályba borultak előttem azok a magasabb célok és törekvések, melyekre irányozni kellene szellemi erőmet. Nem az ég emel föl, hanem a föld rántott le magához. Csillagok helyett göröngyökön merengek. A vég így is, úgy is egy. Igenis józanná lettem.

Sírhalmunkon is jelzi már magát az őszi hervadás. Egy pár fehér őszirózsa pompázik még rajta. A többi virágnak csak hűlt helye vagy száraz töredéke. A télizöld lombjai közül csüggedve nyúlnak ki a hervadó fűszálak. A környezetet pe-

dig a sírok közt ellepték az akácok kiirthatatlan, sűrű, tövises bokrai, melyek járhatatlan vadonnak tűntetik fel a különben gyönyörű fekvésű temetőkeretet.

Gyors léptekkel haladunk a tél felé. Ma este búcsút veszek innen. Tehát csak egy napot szenteltem ezúttal az elhagyott „fészeknek”. Most már darab ideig alig marad itt valami teendő, amely látogatásomat igénybe vegye. A gyümölcskertben az őszi munkák ideje pár hétig még nem érkezik el. Azok teljesítése végett fogok majd közelebb kirándulni, hacsak véletlen alkalom előbb is ki nem szólít ide.

1900. szeptember 20.

Két körtefámról ma szedtem le az utolsó téli gyümölcsöt. Gyönyörű darabok és finom fajta. A különben termékeny két fácskának ennyi gyümölcsét ily megérve s így megóva még eddig nem láttam. – Házam falát is most meszeli, most már szemem előtt, a Miskolcra hozott szobafestő. Ízléses színű és tartós lesz. Mily dőreség volt az itteni ostoba kőművessel drága árért elbarmoltatnom először?! Nem mondhatom magamra ennél a dolognál sem, hogy fősvény többet költ. Nem takarékoságból folyamodtam kőműveshez, inkább járatlanságból. Hiába, meg kell fizetni a helyesebb út felismerésének díját!

És az életben gyakran mily sok fájdalmunkba kerül, míg a lenyűgöző ábrándok karjaiból kibontjuk magunkat, míg a csapongó zsarnok szívet a józan ész uralma alá hajthatjuk. Életemben igen sokat küzdöttem oly érzelmekkel, melyeket korlátozni vagy éppen elnyomni volt volna javamra. Áadtam magamat a körülmény hullámzásának. Vihar sohase fenyegette töréssel gyarló hajómat. Beszámítsam-e most, éltem alkonyán az élet apró örömeit, melyek iránt mindig nagy fogékonyságot éreztem és tanúsítottam, beszámítsam-e kárpótlásul azon értékebb és maradandóbb törekvésekért, melyeket szinte öntudatosan elmulasztottam? Az élvezetes órákat, a teremtésre alkalmas nélkülözésért, a nappali édes henyéséget az éjjeli csendes munkásságért?

1900. október 2.

Szeptember 29-én jöttem ide oly célból, hogy részt vegyek az egyházkerületnek szept. 30-án s következő napjain Boldván tartandó közgyűlésén. Kijövetelem napján, szombaton este nyolc óra után az a szerencsétlenség történt, hogy a parókiánk szomszédságában tűz ütött ki, s rövid idő alatt elpusztította úgy a parókiát, mint a mellette lakó húgom gazdasági néhány épületét. Buzgó és értelmes tűzoltó emberek ügyessége sokat megmenthetett volna.

Az e.k. közgyűlés ma délben záródott be. Sok tárgyat lemorzsolunk. Nagyobb vitát keltett a s.pataki főiskolai tanárok fizetésének emelése, s ezzel egybefüggőleg a gimnázium részére az államsegély igénybevételének kérdése. Ez utóbbira nézve fölösleges volt a vita, mely elég hosszúra nyúlt már, midőn az elnökség kijelentette, hogy e fölött elutasítólag régebben határozott a kerület. Észrevehető volt a protestantizmust fenyegető katolikus áramlat ellen felbuzdult hangulat, de amely különösebb eredmények nélkül múlt el.

A gyűlést abban a szép kis régi templomban tartottuk, mely hír szerint még az Árpádok idejében épült, s mai napig nagyon jó karban van. Itt történt vasár-

nap, szept. 30-án tizenhét fiatal lelkész szokásos felszentelése vagy felavatása Kun Bertalan püspök által, akit, amint beszédében említé, ugyanezen templomban avatott lelkésszé ezelőtt ötvennyolc évvel az akkori agg püspök, Szathmáry József.

Kissé megviselt a gyűléssel együttjáró szokott törődés. Alig várom, hogy itteni kis „fészkeimből” miskolci állandóbb fészkeembe röpjöljek, s ott megpihenjek. Egy óra múlva indulok.

1900. október 15.

Ilyen szép őszt valóban ritkán értünk. Folyvást derült, száraz, meleg napok járnak, szinte kánikulai hévségűek. Ami még érlelni való, minden megéri. Még most is kapható a legízletesebb sárgadinnye. A miskolci gyümölcspiacon felhalmozva látjuk a görögdinnyét, s mondják, hogy még az sem tökéletlen. A szőlő, ami keveset a májusi fagyok meghagytak, eléggé cukros, de a rendkívüli száraz időjárás miatt vastag héjú és húsos. De azért bármily gyönyörű és biztató ez a nyarat színlelő őszi természet, nem egy intő jel mutatja, hogy a rideg tél birodalma felé haladunk. A hideg esték, éjszakák és reggelek, olykor sűrű ködök, itt-ott a lombjaiktól már megfosztott fák, s a vidéknek a hervadás színét tükröző, szomorú arca, kiégett mezők, melyeken már szinte csak a földet rágja a legelésző csorda.

Bizony a telet nyögi a kis Mangalica zsidó is, aki ma reggel a kapum előtt beszédbe eredt velem. Gyermekségem óta ismerem ezt a törpe, lócs lábú, gömbölyű s földhöz tapadt nyomorult izraelitát. Neve előttünk mindig csak Mangalica volt. Kövér kis alakjáért keresztelték így el. Valaha fuvaroskodott. Most már nem is tudom miből él. Talán hitsorsosai kegyelméből. Igen vedlett állapotban van minden tekintetben. Azt mondja, nincs olyan része, amely nem fájna. Nappala gyötrődésből, éjjele köhögésből áll. Egyedüli menedéke a templom, ahova, mint látom, napjában sokszor elballag, de nagy nehezen, kapum előtt. Azt vallja, hogy nyolcvan éves múlt. Bizony, igazán nincs már más menedéke, mint a templom, és a templomnál is biztosabb ott a parton – a zsidó temető.

1900. október 23.

Ismerd meg magadat! Bölcs mondat a régi világból. De ha ismerjük is magunkat, ha jó és rossz tulajdonságaink világosságban állnak is előttünk, mily gyakran nyögjük annak a súlyát, hogy cselekedetünkben nem az önismeret vezérel. Ezt nem annyira másokon, mint inkább önmagamon tapasztalom. És azt is, hogy két világa van az embernek: egyik az a külső, melyben forogni lát bennünket a társadalom, a mindennapi élet; másik az a csak önmagunk által szemlélhető belső, melynek amaz nem mindig hű tüköre, sőt gyakran éppen ellentéte.

Itt van az őszi, még ugyan nem a maga teljes ridegségében, de már a haldoklás biztos jeleivel. Még zöldülnek a falevelek, de már sűrűn peregnek is. Még kivillan rövid időre a meleg napfény, de mihelyt elbúvik, komor hideg váltja fel. Szobámban is jólesik, sőt nélkülözhetetlen immár a meleg kályha.

Kertemben nehezen megy az őszi munka. Alig kaphatni munkásembert. Gyümölcsfáim már be vannak mázolja friss marhatrágya és oltatlan mész vegyítékével. A töveik ki vannak tányérozva. A hat darab almafa s egy darab meggyfa tö-

vestől el van távolítva. De még sok teendő van hátra, melyeknek jó része alkalmasint tavaszra marad.

1900. október 24.

Délután visszarepülök Miskolcra. Pedig ez a kedves, napsugáros, tiszta, kegyeletes kis „fészke” oly szívesen maraszt, s ágyam felett drága jó szüleim arcképe szinte hívogatólag tekint rám. Valóban hálátlanná lettem a múlt emlékei iránt. Pár napot is alig tudok itt tölteni. Talán jövőre majd megjavulok.

1900. november 17.

Holnap töltöm be életem hetvenötödik esztendejét. Hogy az ezt megelőző mai nap éppen itt talál engem az ősi, csendes hajlékban, ezt is az Isten különös jóságának tekintem és köszönöm, mely engem, mióta élek, soha el nem hagyott. De nem is hívtam én ki a végzetet magam ellen sem nagyokra vágyás, sem elégedetlenség által. Nyugodtan túrtam a kikerülhetlen bajokat, hálás szívvel fogadtam és tudtam élvezni az apró örömeiket. Így igazán alig tudom elképzelni, hova és hogyan tűnt el fölöttem a maga csendes, zajtalan folyamában ez a hosszú idő.

Ha ehhez mérem testem, lelkem, kedélyem jelen állapotát: szinte hihetetlennek látszik előttem, hogy az élet végső éveit járom. A fogékonyság, az élénkség, a remény és ami legtovább kíséri az embert: a vágy még mindig sajátjaim. Nem mondom, hogy a hanyatlás és fogyatkozás jelei nem kopogtatnak nálam néhanéha. Hiszen az életerő bizonyos magaslatán sokáig megállapodni vagy éppen visszaifjodni egy halandónak sem adatott. De én mégis elmondhatom, hogy így, amint vagyok, szinte kivételes kegyeltje vagyok az Úristennek azokhoz képest, akiket körültem sokkal kevesebb évekkel görnyedezve tipegni-topogni látok.

Bizony nem érdemelném ezt a hosszú életet, ha most is, és éppen most, hálás szívvel nem szállnék a szeretet és emlékezet szárnyain az én édes jó szüléim dicsőült alakjai felé, s nem áldanám őket mindenért, amit tőlük nyertem, az Istent pedig azért, hogy őket nekem adta szülékkül.

Most már megint hosszabb ideig nem fogok ide kilátogatni, pedig most is elég hosszú ideig voltam távol. Elutazom a decemberben tartandó Vörösmarty-ünnepélyre Székesfehérvárra az egyházkerület és a vármegye képviselőjében. Pedig bizony nehezen és fölöttem restelkedve mozdulok ki a „fészkeimből”. De kötelez az elfogadott bizalom.

Kertemben az őszi munkák be vannak végezve. Most már az én egész „három szilvafás uradalmam” nyugodtan várja a pihentető s altató telet és azután majd az ébresztő tavaszt. Én pedig, mint egy jámbor fecske, újra építgetem magamban a reménység többször levert fészket, s biztatom magamat szebb jövővel.

1900. december 15.

A Vörösmarty születésének évszázados fordulója emlékünnepeit valóban a nemzet részvételének megható nyilvánulásával ültük meg Székesfehérvárott december első napján. A kedvező véletlen úgy hozta magával, hogy én ott az egész ünnepély alatt a társaság legelső embereivel, köznyelven: méltóságaival, voltam köz-

vetlen érintkezésben. Azok között ide jegyzem különösen Vajda Ödön zirci apát nevét, akinek vendége voltam – Gyulai baráti közvetítése folytán – a ciszterciták rendházában, illetve gimnáziumában. Nyájas, megnyerő társalgása, vidám kedélye rokonszenvet gerjesztő, szinte hódító volt. Kézadás mellett megígértette velem, hogy a jövő nyáron okvetlen meg fogom őt látogatni Gyulaival együtt Zircen.

Az ünnepély hazafias lelkesedés áradozásai közt folyt le. Egyik becsületre méltó oldala volt az is, hogy okos intézkedés következtében a fényes banketten két pohárköszöntőnél több nem hangzott fel: egyik Széll miniszterelnöké, másik Havranek polgármesteré. Füst, mégpedig tömjénfüst elég volt itt is. A hiúság mosolyra méltóan ezekben kivette a maga részét. Az ünnepély alkalmából Gyulainál töltöttem csaknem egészen hat napot. A folytonos esős, ködös, nyálkás idő akadályozta a külső levegőn való szabadabb mozgást és kirándulást. Így volt az Fehérvártól is. Emiatt a várost meg sem tekintettem.

Közeleg a Karácsony. De az idő egypár nap óta csúful megenyhült, ködös, sáros állapotban várja; addig talán még megemberelheti magát téli mivoltához illően. Ámbár a miskolci Lázár-vásár holnapután lesz, melyről a közmondás, az akkor rendszerint sáros idő miatt, azt tartja: Lázár, Lázár! Beh rossz vásár!

A sár miatt a temetőt sem látogathatom. De hát közelebb vagyok az ő lelkökhöz, midőn sírboltjuk mellett állok, mint itt az ő elhagyott „fészkekben”, midőn háborítatlanul rájuk gondolok? Porló hamvaik közelében lebegnek-e állandóan, vagy ott vannak mindenütt, ahol én vagyok, és emlékező, szerető lelkem velök foglalkozik? Ki tudna erre biztos feleletet adni?

1900. december 25.

Amit a múlt napokban az állandóan langyos időjárás mellett alig mertünk remélni: íme, szép fehér Karácsonyunk lett. Tegnapra virradóra meglehetősen hó esett, s az mára is megmaradt, s ezzel, hogy úgy szóljak, a Karácsonynak szép természetes színe meg van adva. A fekete vagy éppen sáros Karácsony olyan, mint egy főrangú szép hölgy, aki a hozzá nem illő, piszkos és rongyos öltönyben jelen meg az ünnepélyen. Tartósnak ugyan nemigen ígérkezik ez a téli kezdemény. Napjában itt-ott meglágyult és olvadozott a vékony hólepel, bár a hőmérő folyvást a fagypontot jelezte.

Népes gyülekezet jelent meg a reggeli isteni tiszteleten, s vett részt az úri szent vacsorában velem együtt. Megható volt a nép buzgó éneklése, mely bár csak az egyetlen tenorhangra van begyakorolva, de azért mégis valami főlemelő volt annak egybehangzó, harsány erejében. Különösen feltűnt az előttem ülő parasztlányok sorában egy tizennégy-tizenöt évesnek látszó kis barna lányka, akinek nekifohászkodott éneklése és csengő, éles hangja szinte átvibrált a gyülekezet hangtömegén. Szerettem volna néhány fillért csúsztatni a kezébe, oly egész lélekből s oly szépen énekelt.

Tegnap délben érkeztem. Délután nem csekély fáradságba került a megfagyott, sima, rögs hegyiúton felkapaszkodnom sírboltunkhoz. Megható volt a téli komoly csendben a fehér halotti lepellet borított temető. Egyforma szeretettel és

nyugalommal borult az mindegyik sírhalomra. Gondolatokba merültem. Elmélázva szemléltem a sírokon a tiszta hóban a különböző vadak éjjeli friss nyomait.

Most már kertem gyümölcsfái is pihennek. Úgy, ahogy lehetett, előkészítettem őket a téli álomra. Kívánatos, hogy annak idejében vidám erővel ébredjenek, s termésökkel mennyiség és minőség tekintetében vigasztalják meg mindig reménykedő gazdájakat.

Holnap este visszarepülök Miskolcra ebből a kedves kis magányból, hol minden csupa rend, csín, tisztaság és kegyeletes szép emlék. Holnaputánra olyan kisebbkörű vadászatot terveztek a cimborák, s nem akarnék onnan elmaradni. Ez a multság még mindig nagy vonzerővel bír rám, s gyakran idegeim túlfeszítésével is áldozni szoktam annak.

Az is följegyzést érdemel, hogy a múlt napokban két kis verset írtam. Ritka madár nálam. Nem is önszántamból történt, hanem sürgetésre a Karácsony alkalmából. Nem tudom, vajon meg fogja-e azt érezni rajta az olvasó. Címe az egyiknek: *Téli vers*, a másiknak: *Karácsonyi verebek*. Mégis úgy tetszik nekem, hogyha erősen akarnék, még most is tudnék valamit kisajtolni ettől az elnémult és rég elhanyagolt Múzsától.

1901. február 3.

El se búcsúzhattam az óévtől, s nem üdvözölhettem az újat ezen a helyen. Karácsony óta most vagyok itt először. A változó s gyakran zord, hideg időjárás, aztán közbejött különböző körülmények eltartóztattak. A múlt hónap folyamára visszatekintve mélyen fájó emléket hagyott nálam az a szomorú eset, hogy az én régi, hű barátom, Szombathy József január 25-én délutáni három óra tájban elköltözött az élők sorából. Sok volt benne a becsülni és szeretni való tulajdon. Iparos pályán kezdte fiatal korában. Később sorsának különböző változásai után, különösen az én segítségével, megyei szolgálatba lépett (várnagy), ott töltött el életéből csaknem harminc évet, az utolsó öt évet már nyugalomban. Sokat használt a közügynek. Öröme, fűszere volt a barátságának. Osztályrészüll jutott neki a közszeretet, a derült, nyugodt kedéllyel megáldott élet, mely egypár hónap híján nyolcvan évre terjedt. Hogy őt is hallgatag emlékeim tárházában kell immár elhelyeznem!

Szinte tavasszal kecsegtető meleg napsugár ragyogja be körültem a vidéket. Ami kevés hó még megmaradt, ugyancsak olvad, s az utcák és utak sárban, vízben úsznak. Ma még a túlságosan nyájas tavaszi nap gyanúsán ijesztő, a kemény tartós téli hideg kedvetlenítő és unalmas. Vajon milyen idő is kellene hát minékünk?

Ez idén elmaradok a „Kisfaludy Társaság” ünnepélyes üléséről, mely éppen mához egy hétre fog tartatni. Természetem és koromnál fogva rest vagyok a kimozdulásra. Aztán egy idő óta, szinte az egész télen, nem érzem egészségemet kívánatos állapotban. Fiatal, új nemzedék foglalta el a tért abban a társaságban is. Ez a természet rendje. Succedunt novi, veteres migrate coloni! Az ő szemökben ott az öreg tagok már csak a maradiságot képviselik, tudniillik azt a kort, midőn ő előttök az irodalom még nem volt zsigvászár, nem volt érdekhajhász, s tiszteletben álltak a tisztas hagyományok. Látom a mohó versenyt jobbra-balra, de hogy annak akár célját, akár eredményét üdvösen érezné az irodalom, azt nem látom.

Egész éjjel fogfájással kínlódtam. Oktalan fölhevüléssel magam okoztam magamnak. Óh, beh sokszor elítélem magamat, mikor nappali vagy éjjeli csendességben magamba szállva elkövetett lépéseimet szemlélgetem, bírálgatom; azokat a lépéseket, melyeknek egyedül csak magam vagyok legjobb ismerője s legilletékesebb bírálója!

Még ha óhajtottam volna sem maradnék most itt több napon át. Nem arra való ez a locspocs idő, midőn ki sem léphetni a szobából. Holnap reggel visszatérek. Különb is megvan arra egyéb okom is.

1901. március 19.

Itthon, a rokonok közt töltöm nevem napját. Már a múlt évben is így szöktem ide ezen a napon Miskolcra. Szökünk az elől, aminek hajdan örvendeztünk. Az idő elő-elő hozza az alkalmakat, de mit ér, ha már nincs meg bennünk a régi képesség azoknak élvezésére? A leggyönyörűbb, meleg, tavaszi napsugár ömlik be délre néző ablakaimon. Az egész átmelegült levegő a tavasz érkezését jelenti. De azért a szendergő természet alig észrevehetőn nyitogatja itthon szempilláit. Az én gyermekkoromban ezen a napon a temetőpart zöld pázsitján kikircs-bokrétásan, vígan ugrándozott és labdázott az iskolás gyermekesereg. Ez volt annak a majálisa. Most bizony messze járunk azoktól az időktől: szinte egy hónapot estünk hátrafelé. Ma még csak az őszi vetések zöldülnek a határban. Egyebütt mindenfelé várakozó, szürke kopárság, legföljebb a bokrok és fák rügyei dagadnak itt-amott.

A múlt hétből öt napot Budapesten töltöttem az „egyetemes ref. énekügyi bizottság” értekezletén. Az énekeskönyv reformálása vagy javítása tárgyában Fejes István elnökhöz beérkezett szövegeket vizsgáltuk, hogy azokból egy kötetben a közönség kezébe adjuk megbírálás végett azon darabokat, melyeket egy vagy más tekintetben fölvételre alkalmasaknak tartottunk. Sok van azok közt szép, de sok gyarló is. Csaknem mind papok munkája, amint eleitől fogva hittem, hogy ők ennek az ügynek legtermészetesebb, leghivatottabb munkásai. A tapasztalando vélemények alapján ebből az ideiglenes kötetből fogjuk aztán egybeállítani a végleges énekes gyűjteményt. Ha sikerül a munka – s bár fogadnák azt szívesen mint szívök és szájak szerint valót a gyülekezetek! –, abban a legfőbb érdem Fejes Istváné lesz, aki nem mint a vállalat vezetője és folytonos buzdítója, de mint a zsoldárok és dícséretnek nagy részének átdolgozója, a gyenge szövegek javítgatója is kivette a munkából az oroszlánrészt. Az én nevem ott sajnos egy kis gyöngye eredeti énekkel s egypár zsoldár megegyengetésével szerepel. Szegény háztól ösztövé bárány.

1901. március 20.

Tegnap csakugyan népes családi ebéddel és vacsorával ültük meg a névünnepet, melyben régi barátunk, egy miskolci kedves család tagjai is részt vettek. Este felé fölsétáltam a temetőre. Rég nem látogattam már oda: talán valamikor a tél derekán. Jólesett sírboltunk csinos rendbenlétét szemlélnem. Alig kell annak halmát egy kissé gondozni, ha a tavasz a maga teljességében megérkezik. Már most is szépen kezdenek soronként mutatkozni az árvácskák, melyeket húgaim a múlt ősszel ültettek oda.

Kertem is némileg jobb állapotban lesz az idén, mint tavaly, valamivel több gondot fordítottam rá. De az óhajtott eredmény, a várva várt jó termés Isten kezében van. Az ember sorsa: mindig munkálni, mindig remélni. Itt is fölkerestek névnapi jó kívánataikkal némely miskolci jó barátaim. Bármily alakban jólesik a megemlékezés azoktól, akiket szeretünk. Hiszen szeretni és szeretettni egyik legnagyobb kincse az életnek.

Azonnal búcsúzómn innen kedves kis „fészkektől”. Nem tudok huzamosb ideig itt maradni. Pedig Miskolcon néha oly szépen kirajzolom magamnak, hogy mily nyugodtan és meglegedve fogok itt eltölteni néhány napot. Ez is csak hiú remény!

1901. április 8.

Tegnap és ma Húsvét ünnepét üljük. Tegnap rendkívüli számban töltötte meg templomunkat az ájtatos gyülekezet. S alig néhány kivétellel az úrasztalához is járult az egész közönség. Az ily látvány mégis némi jele annak, hogy bármennyire jajgatunk a mai kornak, különösen protestáns népünknek vallástalansága és hitbéli hidegsége miatt, az egyszerű nép még mindig régi buzgósággal siet az Isten házába, s lelki szükségének érzi a vallást. Az egyszerű népet említtem, mert az úri rend e tekintetben alantabb áll. De hát ez nagyban és egészben talán mindig így volt. A nagyobb világi jólét, kényelem és úgynevezett felvilágosultság nem visz szükségképpen közelebb az Istenhez.

Elégé szép tavaszi napjaink járnak. A reggelek és az esték kissé hívesek, de napjában enyhe a levegő. A korábban termő gyümölcsfák már mutogatják duzzadt bimbóikat. Némely körte- és almafa, kivált a törpefaj, már most is csupa gyönyörűség. Pár hét múlva, azt hiszem, elő fog tűnni az apró, gyenge, zöld lombozat is, s kezd megjelenni a tavasz a maga egész pompájában. Hányszor láttuk már azt egy hosszú élet folyamán, s mégis úgy bájол mindig, mintha most látnánk legelőször. Még többször tűnt szemünkbe a nap és a csillagos ég, s mégis eltelik szívünk álmélkodással és gyönyörrel, valahányszor rajtuk merengünk. Óh, beh másként vagyunk az emberekkel! Csak rövid idő alatt is változik a benyomás, ha egy-egy ismerős alakot újra látunk. Sokszor csak romjaikban tűnnek fel előttünk azon arcmások, melyeket egykor gyönyörködve szemléltünk. Szinte megdöbbsent bennünket a kérépíthetlen idő illetén rombolása. Eszünkbe jut, hogy magunk is ily szánalmas látvány lehetünk, midőn évek múlva találkozunk velünk egy-egy régi ismerős. Csak a természet örökké ifjú; a maga egyformaságában is csak ő az örökké új és változatos!

Úgy elandalgok s el-elbeszélgetek ezekkel az én fiatal gyümölcsfáimmal, mintha valóban érző és értő lakói volnának tiszta kis kertemnek. Sokszor egyengető, képezgető tanítónak képzelem magamat köztök, sokszor úgy érzem, mintha ők volnának tanítóim. Egyik a türelmet és reményt prédikálja, másik a lemondást. Egyik munkára szólít, másik hálát tolmácsol. Aztán mintha mindnyájan kórusban zengenék az esteli csendben: te gyökereztettél bennünket ide tápláló földedbe, de annak gyermekei vagyunk, aki a földön és a föld felett öröktől fogva uralkodik!

1901. május 5.

Hosszú készülődés után szinte egy hónap óta alig bírtam ide kijutni a változó, esős, hideg időjárás miatt. Most, mikor itt reggel e sorokat írom is, még fűteni

kellett szobácskámát, bár a nap a fölleges égen néha meleg, tavaszi fénnel pillantgat. Ily időjárás mellett nehezen fejlődik a természet. Gyümölcsösömben különösen a szilva- és a meggyfák a legdúsabb virágzattal borítvák, a körték csak itt-ott mutatnak virágot, az almák pedig csudálatos módon elmaradtak, lombot is alig hajtottak, mintha veszni akarnának, itt-ott látni rajtok egy-egy kínlódó vagy éppen elhalt virágbimbót. Bizony a nagy hidegek csigázták el. S különös, hogy törpefáim közt az almák is a legpompásabban virágzanak. Gyönyörűség szemlélni ezeket a kis fákat. Az egész egy dúsán virító bokréta sor. Némelyik oly dús és formás, hogy szobában asztalra lehetne tenni dísznek virágtartóba. – Most már a temető is zöld szőnyeggel van bevonva mindenfelé. A természet jótékonyabb és hatalmasabb az embereknél. Válogatás nélkül fedezte szőnyegével a sírdombokat. A mi sírhalmunkon is szépen díszlik a télizöld. Kék virágai szelíden hirdetik a halál felett az életet az élők gyönyörűségére és ábrándos reménykedésére.

Rögtön visszaindulok Miskolcra, s holnapután a fővárosba az „Akadémia” úgynevezett nagyhetének megünneplése végett. Munkámmal a rám szakadt tétlenség e sivár idejében úgysem szolgálhatom, legalább jelenlétemmel s gyűléseiben való részvétellel mutassam az érdeklődést.

1901. május 27.

Pütkösd második napja. Folyó hó 23. óta itt nyavalygok. Kijöttem igen gyöngült, beteges állapottal, hogy itt rokoni jobb ápolásban részesüljek, s gyümölcsös kertem lombjai közt sétálgatva jobb levegőt szívjak. Már Budapesten, az „Akadémia” ülésein folyvást rosszul éreztem magamat. Sőt mondhatom, az egész tél valami kellemetlen, nyomasztó volt rám nézve. Nem várhattam be az „Akadémia” május 12-ei díszülését sem. Már 11-én hazasiettem. 13-án éjjel – éppen ma két hete – irtózatosan kitört a hideg, s reggel éppoly mérvű láz fogott el. Az egész belsőm egyszerre felfordult. Idült lépbajom, mely eddig is folyvást növekvő fájdalommal gyötört, most lángra gyulladva, kidagadva irtózatosan kínozott. Orczy Gyula barátom, aki éppen azon reggel meglátogatott, rendkívüli örömmel ajánlotta fel kásaszemeit, s hűsége[sen] kortyolgatni kezdtem az ártatlan hidegvizet. Természetes, minden érezhetőbb haszon nélkül. Aztán magamhoz kérettem dr. Markót. Megvizsgált, s lépdaganatot és gyomorrontást talált. Gyógyszert nem adott, csak étrendi jó tanácsot, s a marienbadi fürdőbe sietni minél előbb.

Öt napja vagyok itthon szigorún koplalva, de nagyon nehezen javulok. Gyomrom végképp odavan, s a baj fókusza, a lép mindig fájdalmasan érezteti magát. Utálok minden ételt, italt, nemhogy kívánnék. Rosszak az éjjeleim. Éjjel, nappal türelmetlen, nyugtalan vagyok. Heverni nem jó, mert mindjárt elalszom; sétálgatni csak keveset tudok, mert nagyon gyenge vagyok. Érzem, hogy az egész belsőmet elöntötte, elnehezítette az epe vagy valami ártalmas anyag, melyet ott régi életmódom lassankint halmozott fel. Aztán, mi tagadás lenne, a hetvenöt esztendő is érezteti magát, s ha egyszer bomlik a gépezet, a nagy életkor nemigen szít annak reparálására! A fejem mindig kábult. Sokáig egy helyen maradni nincs türelmem. Remélem, ez a baj még nem az utolsó felvonás, de bizony némi jelzője lehet már annak!

1901. július 4.

Alig bírtam ide kijutni tegnapelőtt. Május 14. óta összetörött beteg vagyok. Az orvosok szerint bélhurut (vastagbélhurut) vett rajtam erőt a legnagyobb mértékben. Kegyetlen és tartós nyavalya. Különös fájdalom nélkül emészt. De valami kimondhatatlan rossz érzés tartja feldúlva az egész szervezetet. A legnagyobb undor minden ételtől, minden tárgytól, még az emberektől is; túlságos izgatottsága a szaglóérzéknek, mely mindenütt kellemetlen bűzt érez, még ott is, ahol éppen semmi bűz nincs. Ehhez járult még nálam csaknem öt hétig tartó hasmenés. Úgy elfogyott az erőm, hogy alig bírok járni még most is, s gyakran szédülök a gyönge ségétől. Ez furcsa! Eddig én magam is, az orvosok is némi lépbajról beszéltünk nálam. Mostani orvosom, dr. Sidlauer alapos vizsgálat után azt erősíti, hogy annak legkisebb nyoma sincs, hanem a vastagbélnek idült megkeményedése.

Most már talán javulás útján vagyok. Úgy érzem, mintha kissé erősödném. De a feldúlt belső rész még mindig nagyon beteg. Alig eszem valamit, azt is csak erőltetve. Szigorú étrendre vagyok utalva. Tilos csaknem minden, ami azelőtt jólesett. Gyógyfürdőt nem ajánlott orvosom, hanem a Tátrába küld, ahová magam is kívánkozom, s pár nap múlva indulni fogok.

Kertem gyönyörű, dús lombozatú, de körte és alma, kivéve néhány törpefácskát, éppen semmi, de semmi. Annál dúsabb a szilvatermés, szinte az ágat töri. Itt van a különféle sok gyönyörű ringlot és egyéb nemes szilva, a kajszin barack, a málna, a ribizli; még csak meg se ízlelhetem, éppúgy, mint nem ízleltem az ezúttal különös szépen termett cseresznye-meggyet. És ki tudja meddig? Talán még hónapokig el kell tartózkodnom mindentől, ami ennek az átkozott bélhurutnak ártalmára lehetne. Mondják, némelyek évekig elkínlódnak ebben. Szép vigasztaló kilátás! Jószerivel elmondhatom, hogy ez a tavasz és ez a nyár kiesett az életemből. S valami sokkal jobbat várnok már nemigen lehet. Megbomlott a rég tartó szép szövet, a többi rész majd könnyen utána foszlik.

*linguenda tellus et domus et placens
uxor, neque harum, quas colis, arborum
te praeter invisas cupressos
ulla brevem dominum sequetur.*

Hát bizony, fájdalom, a földet, a kedves kis hajlékot, a magam ültette szép gyümölcsfákat is itt kell hagynom! Az „uxor” kimarad a sorból. Azzal az életemben nem találkoztam, annak énnálam még csak helyettesítője sem volt.

Tátraszéplak

1901. július 9.

Tegnap esti hat órakor érkeztem ide, hozván magammal a ma éppen két hónapos bélhurutom üdülésre váró nyomait. Ez a kis fürdő vagy klimatikus telep kezdetleges, de gyönyörű, csendes, nyugalmas, éppen nekem való. Nem szeretem ilyen helyen a sok embert, ahová pihenni, üdülni jövök. Az ily felséges természetben elég vagyok magam magamnak.

Itt tartózkodásom három-négy hétre számított idejétől, az eddigi jelekből ítélve, már most is a legjobbat remélem.

Ha egyebet nem is, idejegyzem naponként legalább az időjárást.

A hőmérő szobámban ma reggel hat órakor 13 fokot mutatott. Az egész nap híves, esős, borongós, csepergős volt. Most délutáni három órakor szintén 13 fok a meleg.

Az idő mégis megemberelte magát. Öt-hat óra tájban kiderült, a levegő megtisztult, a nap pompásan ragyogott. Gyönyörűség volt szemlélni látcsövemen a hol fellebbe boruló, hol kitisztuló bércóriásokat s a Poprád völgyén nyolc-tíz kisebb-nagyobb község csillogó csoportjait.

Tátraszéplak

1901. július 10.

Ma reggel hat és fél órakor a hőmérő 12 fokot mutatott. E pillanatban, tizenegy órakor 15 fok. Reggel az idő komor, hideg volt. Sűrű, sötét felhők kavargtak a Kárpát ormain. Most szép, napfényes, de azért bizonytalan, esőre hajló. Ma is, tegnap is két fecskét láttam itt repdesni házunk körül. Mit kereshetnek itt e meleget kedvelő madarak a havas bércek alatt? Talán csak nem gyógyulni jöttek valami gyomorhurutból, mint jómagam? Nem ám! Sőt fészkek is itt van szerelmök zálogaival együtt éppen a mi ereszünk alatt.

Az egész délután komor, hideg, szeles, közbe-közbe esős volt az idő, úgyhogy nem is lehetett kívül sétálgatni. A nap csak néha pillantott ki. Most d.u. négy óra. Sűrűn szitálódik a hideg eső. Ma a reggeli után csaknem öt kilométernyi sétát tettem. Ez tőlem, a rekonvaleszcens betegről oktalanság volt. Most már cudarul fájnak a lábaim, melyek különben is fájdalmasan el vannak nehezülve.

Tátraszéplak

1901. július 11.

Ma reggeli négy órakor a hőmérő 11 fok, most tíz óra tájban 12 fok. Az idő folyvást komor, hideg, esős; szobába szorulnak a vendégek. Úgy látom, itt akkor is esőzik, mikor nem esik. Ma reggel már nemcsak egypár fecskét, hanem számosat láttam, úgyszintén tegnap estefelé is. Mind földszint szálltostak, jelezvén az esős időt. Az idő zordsága egész estig állandó volt. Egy órára sem láttuk a napot.

Tátraszéplak

1901. július 12.

A hőmérő most reggeli kilenc órakor 12 fok. Ma is a tegnapi nap folytatására ébredtünk. Az eső sűrűn esik. Az egész égbolt be van borulva. A Kárpátokat tetőtől talpig vastag köd- vagy felhőtenger borítja. De mégis olyan a levegő, mintha valami kis napfényre lehetne kilátásunk.

Egész éjjel, sőt már tegnap délután is rosszul voltam. Lázongnak és fájnak még mindig gyógyulatlan beleim. Vigyázatlanul választottam az ebédet. Mindegyik

étel ártalmas volt. Későn tudtam meg. Pedig előbb is megtudhattam volna, ha jól meggondolom. A legvigyázóbb, legszigorúbb diétára van szükségem.

Délig egypár órára gyönyörű, napos időnk volt. Szinte újraéledtünk. De már délután kelet felől tolt felénk a sűrű, fekete borulás. Esett és mennydörgött is. A hőmérő 13 fokig emelkedett.

Tátraszéplak

1901. július 13.

Reggeli hat órakor a hőmérő 12 fok. Az ég reggel szagattott felleget volt, de a nap biztatólag sugárzott. Mindhiába! E pillanatig (tizenegy óra) már négy-öt ízben is esett. A nap ki-kisüt rövid időnként, de mindjárt elpityeredik. Itt a levegő mindig tele van esővel. A hőmérséklet folyvást ugyanazon fokon mozog.

Tátraszéplak

1901. július 14.

Nem folytatom tovább a melegség fokának jegyeztetését. Az eddigi tapasztalás szerint a legkisebb 11 fok, a legmagasabb 15. Ennél ez ideig se hidegebb, se melegebb nem volt. E közt váltakozott.

Ma reggel szép tiszta idő köszöntött bennünket, még jelenleg is, tizenkét óra felé ragyog a nap. De azért közben-közben már esett egypárszor, s bizonyos, hogy még többször is fog.

Éppen ma két hónapja annak, hogy ez az irtózatoss bélhurut kitört rajtam (május 14.). Ezt sínylem folyvást még itt is.

Tátraszéplak

1901. július 15.

Gyönyörű napra ébredtünk. A ragyogó nap sugarai öntik el a vidéket. De szemünk előtt a bécóriások folyvást magokra terítgetik sűrű felhőtakaróikat. A jelek arra mutatnak, hogy ma sem fogjuk elkerülni a megszokott esőcskét.

A jelek bizony megcsaltak. Az egész nap egy szem eső nélkül, derülten, tiszta napfényesen s melegen folyt le. Egy hét alatt ez volt az első kifogástalan napunk.

Tátraszéplak

1901. július 16.

Ma huzamosan kitarzott a reggeltől kezdve a tiszta, napfényes, meleg idő. A fenyvesekből csak úgy áradozott reánk az illatos levegő. De e pillanatban már, délután öt órakor szitál az eső, borús az ég, hideg, szeles, komor az idő.

Úgy érzem, hogy napról napra erősödöm lassankint. Az étvágyam is fokozódik. De nehéz a táplálkozásom a szigorú diéta korlátjai s az itteni konyha nyomorúsága és a kiszolgáltat bosszantó rosszsa miatt.

Délután meglátogatott Horváth Lajos, aki tegnap este érkezett Ó-Tátrafüredre, rendes üdülési helyére.

Tátraszéplak

1901. július 17.

Reggel gyönyörű ködtenger borította az egész vidéket, a Poprád-völgyet, a Kárpátokat. Később felszállt a köd, de most is, déli tizenkét óra felé az idő homályos, barátságtalan, bár nem éppen hideg, mert szobámban a meleg csaknem 15 fok.

Estefelé szép, tiszta idő lett, később aztán szeles hideg.

Tátraszéplak

1901. július 18.

A mai nap szinte kánikulai, ragyogó, tiszta hősséggel örvendeztetett meg bennünket. Ilyen napunk még nem volt. Szobámban a meleg most, délutáni két óra-kor szinte 16 fok. Kitart-e így estig? Nem bizonyos.

Kitartott.

Tátraszéplak

1901. július 19.

Gyönyörű nyári, talán túlságosan is meleg napunk van. Lekíváncozott rólam a vastag ruha és az alsóing. Délben 17 fok volt a szobában.

Tegnap egypár hangya viseletét bámultam meg. Egy magános hangya valami pilléféle állatocskát cipelt a szájában nagy fürgeséggel. Pálcámmal háborgattam, s ismételve fel-felfordítgattam útjában a hangyát, hogy eressze el zsákmányát. Nem volt mód benne. Aztán a pille testét nyomtam le pálcám végivel, hogy majd így kihúzzom a szájából. Lehetetlen volt. A pille teste kettészakadt, egyik részével a fürge hangya továbbbszaladt. Mily hatalmas ösztön vagy erős akarat ebben a kis állatban!

Estefelé két hangyát láttam a sétaúton. Egy jó nagy lépésnyi távra lehettek egymástól. Mind a kettő nagyon sietett, úgy látszott, éjjeli szállásra. Az elől futót csudálatos figyelemmel és érzékenységgel követte a másik. Kémlelgette a nyomát, s midőn annak vonalából mintegy eltévedve kitért, meg-megállapodott, és jobbra-balra addig tapogatott, szinte szaglált, míg a helyes nyomra talált, s azon haladva, végre is abba az útszéli göröngybe bújtt, melyben társa már előbb elrejtőzött. Szaglóló vagy tapintó érzék-e ez?

Tátraszéplak

1901. július 20.

Ma már nem olyan tiszta, föllegtelen időnk van, mint tegnap. Félig-meddig borongós, esőre hajló. A bércek tetői is sűrű felhőkben úsznak, s olyan vak meleg van.

Szobámban 17 fok. Soha oly elragadó, felséges látvány tanúja nem voltam, talán soha nem is leszek, mint tegnap este nyolc óra tájban, amint a sétaúton a bércek nézésébe merülve üldögéltem. A nap már leszállott, de visszavillanó sugárai meg-megvilágították a felhőket, melyek a bérceken is, az égen is elszórva, szinte nyugodtan pihentek. Az égbolt felettem mintha valami bájos, gyöngéd, piros kárpittal lett volna bevonva. A legpompásabb színárnyalatok különböző változatai festették a fellegetket, melyek már alakjoknál fogva is bámulatra ragadtak. Itt-ott,

mintegy a háttérben, derült az égnek egy-egy darabkája oly gyöngéd, soha nem láttott, finom kék színben, mely a mennyországot juttatta eszembe. Középen sűrű, sötét felleghalom alá vonulva ott hallgatott a maga fenségében a bércek óriása, a gerlachfalvi csúcs.

Ezt a képet szó le nem írhatja, művész ecsetje még csak távolról megközelítőleg sem festheti. Ez a maga roppant dimenziójában előttem igazán egy isteni színjáték volt, mely gyönyörködő lelkemet Istenhez emelte.

Tátraszéplak

1901. július 21.

Ma délelőtt kánikulai derült meleg volt. Nyári ruhát kellett öltennem. Fenyőillattal áradozott a levegő. Teli tüdővel szívtam magamba. De most, délután négy óra tájban megváltozott. Dörgeni kezdett az ég, a levegő lehűlt, esik az eső. Itt is egyik szélsőségből a másikba gyorsan ugrál a magyar klíma.

Tegnap átsétáltam a gyönyörű, árnyékos sétaúton Új-Tátrafüredre (három lábon). A séta nem ártott meg. Közelebről vizsgálva ezt az üdülőtelepet nem találtam olyanoknak, minőnek az első benyomás után gondoltam. Nagy villái a poros országút mentén emelkednek kétoldalt. A fenyvesek közt levő villákhoz pedig hegyet kell mászni. Ennek a kis Széplaknak természeti fekvése sokkal, de sokkal kedvezőbb.

Vendéglője Új-Tátrafürednek kitűnő. Jól megebédelve ott s kipihenve magamat kényelmesen visszasétáltam. Méltó az ebéd arra, hogy hetenkint egypárszor odagyalogoljak, mert itt a mienk bizony nem sokat ér.

Tátraszéplak

1901. július 22.

Folyvást szép nyári napunk van. Délután kissé borús az ég, dörgött is, csepergett is, de még eddig (d.u. három óra) változatlanul igen kellemes. Úgy látom, hogy a magas gerlachfalvi bérc oldalán levő odúban is erősen fogyasztja már a havat a nap melege. A mellette levő szomszéd bérc csatornáin alig látszik már valami kis maradvány.

Tátraszéplak

1901. július 23.

Reggel átsétáltam Horváth Lajoshoz Ó-Tátrafüredre, s ebédre is ott maradtam. Az idő eléggé tiszta, meleg volt, csak a tarpataki Tarajka-tetőn, hová kirándultunk, fúj a hideg szél. Délután négy óra tájban visszasétáltam, de már akkor séta közben ugyancsak megvert az eső. Az idő megváltozott.

Tátraszéplak

1901. július 24.

Még ma is tart a komor, esős, hideg idő. Úgy látszik, nagyon el van keseredve. A nap ez ideig ki sem pillantott. Most reggeli tíz óra. Még lesz rá ideje.

Délután csakugyan kedvezőbbé változott valamennyire. Sétálnunk lehetett.

Tátraszéplak

1901. július 25.

A mai szép, derült napot a csorbai felséges telep látogatásának szenteltem. Mily remek alkotása a természetnek! Mily isteni szép vidék! Mily éltető erős levegő! Szétnéztem a szépnél szebb villák közt, melyek közt a tulajdonos Szentiványi József fejedelmi pompás nyaralója legmegragadóbb. Találkoztam s beszélgettem az itt hűsölő Wlassics miniszterrel, aki az „Akadémiából” ismerősöm. Bemutatott az édesanyjának, aki még egy igen jó, szép, magabíró matróna. Bemutatta ebéd után két nagy fiát. Az egyik jogász, a lábaira nyomorék; a másik, a kisebb, eleven, eszes fiú, már irodalmi téren is próbálkozott. Panaszkodott a miniszter, hogy az akták itt is üldözik.

A pompás kitérő után visszajöttem.

Tátraszéplak

1901. július 26.

Barátságatlan időnk van. Szeles, borongós, esőre hajlandó. Bár délelőtt kikisütött a nap rövid időnként, mégpedig nagyon melegen. Szobámban reggel 15 fok volt, most három óra tájban 16.

Szörnyen unom az itteni rossz vendéglői ellátást. De, igazat szólva, unom már az egész itt tartózkodást. Holnaphoz két hétre szándékszem innen búcsút venni, s az bizony még hosszú idő. Csak legalább valamit tudnék itt dolgozni! Azt sem tudok. Haszontalan olvasmányokkal ölöm az időt.

Tátraszéplak

1901. július 27.

Korán reggel dörgött az ég. Fölleges, komor idő van. A bércek sűrű felhőkben úsznak. De eddig (tíz óra) még nem esett az eső. Új-T.füredre szándékoztam átsétálni egy tisztességes ebédre, de úgy látom, nehezen lesz belőle valami. Tegnap néhány barackot kaptam Szentpéterről. Egyet megkóstoltam, de tiltakozott ellene a gyomrom.

De bizony mégiscsak szépen kiderült későbbben, s egész nap tartott a jó idő. Kényelmesen átsétálhattam Új-T.füredre, s ízletesen megebédeltem. Öröömre szolgál, hogy a fáradalmat (ide-oda hat kilométer) gyöngé lábaim meg sem érezték.

Csodát beszélt ott nekem Rapaics miniszteri tanácsos ennek a tátrai levegőnek hatásáról, melyet önmagán tapasztalt.

Tátraszéplak

1901. július 28.

Tiszta, szép, meleg napunk van, pedig reggel ugyancsak borongós volt. Az öt bérc vastag, sötét burokba takaródzott. Már sokszor elnéztem itt az eget, kivált estefelé. Soha sehol nem láttam annak olyan csodálatos, gyöngéd világoskék színét. Mikor a szakadozott felhők megett itt-ott előtűnik egy-egy kék darab, az valami remek látvány. Mintha félrevonná a habzó kárpitokat egy láthatatlan kéz, hogy bemutassa felséges mutatványait gyönyörködő szemünk előtt.

Tátraszéplak

1901. július 29.

Folyvást tartja magát a remek nyári idő. Már ma túlságos is volt a meleg. Szobámban d.u. öt óra tájban is 18 fok. Eddigé ez példátlan.

Ebédre Új-Tátrafüredre sétáltam át. De bizony most, hogy visszatértem, talán a nagy meleg miatt is ugyancsak érzem a fáradalmat. Azt hiszem, még éjjel is fogom. A lábbelijeim is fárasztanak, melyeknek tökéletlenségével a sors engem egész életemben kínzott.

Tátraszéplak

1901. július 30.

Borús, csepergős kezdete van a mai napnak. De azért a levegő a tegnapi nagy hőség után nemigen hűlt le. Most reggeli kilenc órakor szobámban 17 fok.

Csudálatos változáson ment át az idő csakhamar. Gyöngén dörögni kezdett az ég. Azután az eső előbb lassan, majd szinte zuhogva esett. Majd kisütött a nap rövid időre. Aztán az a sűrű, vastag köd, pára vagy felhő, mely az egész Poprád völgyét elborította, fölaradt ide hozzánk. Később felszállt, úgy, hogy a bércek is egészen kitisztultak. Estére megint ködtengerben úsztunk.

Tátraszéplak

1901. július 31.

Az idő megint a tegnapi módon kezdi. Vastag köd a vidéken, azután napfény, megint köd, és így felváltva. De eső nem esik, a levegő meleg; szobámban most tíz órakor ismét 17 fok.

Tegnap délután öt óra tájban a tisztán fénylő napra tettem ki a hőmérőt. Csakhamar 39 fokra szökött fel.

1901. augusztus 1.

A reggel derültebben kezdődött, mint tegnap. A nap is ki-kisüt néha a felleget égbolton. A levegő egyformán meleg, s még mindig esőre hajlandó. Az aëroid is csak parányit mozdult a jó idő felé.

Tegnap este nálam volt Horváth Lajos. Hozta a hírt Szilágyi Dezső megdöbentő haláláról. Mily roppant vesztesége a hazának, számos fontos ügynek és közérdeknek!

Most átmegegyek Új-Tátrafüredre, s ebéd után H. L.-sal Tátralomnicra, csak-hogy éppen meglássam.

Úgy is történt. Megszemléltük a remek telepet. Valami nagyúri szín ömlik el az egészen. Finom ízlés, csudálatos tisztaság és csín mindenfelé. Az egymástól távol eső, pompás villák valami kellemes benyomást tesznek. A tér tágas, nyílt. A levegő szabad, szellős. Csakhogy hiányzik az árnyék. Kevés a fenyves, s az is távol esik.

Tátraszéplak

1901. augusztus 2.

Rendkívül tiszta, meleg nyári napunk van. Jó, hogy magammal hoztam ezt az egyetlen nyári öltönyt. Tegnap H. Lajosnak és társaságának megígértem, hogy

ma hozzájok megyek ebédre. De tegnap annyira kifáradtam s kimerültem, belsőm is annyira háborgott emiatt egész éjjel, hogy ma nem merem ismét ráadni magamat a nyolc kilométeres gyaloglásra. Este meghűlt a levegő, szelessé vált az idő. Az ég köröskörül sötétben elborult. Sűrűn villámlott, s olykor erősen dörgött. Nagy vihartól lehetett tartani, de az elmaradt, hanem egy kevés eső esett.

Tátraszéplak

1901. augusztus 3.

Ma reggel is borús még az idő. A bércek sűrű fellegekben úsznak, melyek nyugtalanul hömpölyögnek rajtok hol tetejökön, hol oldalokon. Az eső is csepe-reg időnként. A nap itt-ott törekszik kibújni a felhők körül, de még eddig kevés sikerrel.

Az egész nap így folyt le. Most is szítál az eső, pedig már estefelé van az idő. A hőmérő egy fokot esett a szobámban: 17-ről 16-ra. Unalmas egy nap volt, alig léptem ki. Séta nélkül maradtam.

Tátraszéplak

1901. augusztus 4.

Kora reggeltől csaknem egész délig rövid megszakításokkal folyvást esett az eső. Délután szünetelt. De még most is, esti hat óra felé oly borús az ég, éppen-hogy le nem csöppen. A sétálás szünetel, pedig az üdülés és az egészség fő előmozdítója, némely embereknek pedig erőltetett nagy kirándulásokra ösztönző mániája, ami pedig már, úgy gondolom, inkább árt, mint használ az egészségnek.

Tátraszéplak

1901. augusztus 5.

Folyvást tart a borús, ködös, hűvös idő, s minden pillanatban esővel fenyeget. Pedig ma Új-Tátrafüredre óhajtottam volna átrándulni. A hőmérő ma reggel 15 fokra szállott. Ma négy hete érkeztem ide hétfőn, most szombaton eltávozom. Unni kezdem, s úgyahogy már helyre is jöttem. De az éjjel, nem tudom, mi okból, háborgatott a szokott bal oldali fájdalom. Álmaim is nagyon nyugtalanítók voltak. Boldogult édesapám haldoklása mellett siránkoztam. Ma reggel már jobban érzem magamat. Rendbe jött a gyomrom, mely tegnap egész nap nem működött.

Tegnap estefelé Ivanovics Gyuri látogatott meg, aki pár nappal ezelőtt érkezett Ó-Tátrafüredre. Mily élénk, sovány, egészséges ember még most is! Pedig, mint mondja, néhány nap múlva betölti a nyolcvanadik évet.

Tátraszéplak

1901. augusztus 6.

Tegnap dél felé és még inkább délután szépen kiderült. Kényelmesen átsétálhattam Új-Tátrafüredre. Annyi séta talán szükséges is itt az egészségre. Ízletesen megebédeltem. Holmi apró emléktárgyakat vettem. Az effélének beszerzése nekem mindig nagy gondot ad, és nyugtalanít.

Néhány nap óta nincs úgy rendbe a gyomrom és belső részem, mint már előbb volt. Rendetlenebb az emésztés. Éjjeleim is nyugtalanítóbbak. Nem tudom, mikor, mit hibázhattam. Mert hibáznom kellett.

Ma az idő ismét borús, ködös, hideg. Talán délre vagy délután mégis ki fog tisztulni úgy, mint tegnap. A hőmérő ma is 15 fok.

Tátraszéplak

1901. augusztus 7.

Úgy látszik, ezek a napok egyforma minőségben követik egymást augusztus kezdete óta. Ma ismét a tegnapi nyomában indul. Borús, ködös. A nap néha kilép a felhők közül, mintha szép idővel biztatna. Az egész égbolt és levegő azonban mégis inkább esőt sejtet. A tegnapi nap aztán mégis jól viselte magát. Komoly, híves volt, de nem esett.

Tegnap estefelé átsétált ide Horváth Lajossal az ó-tátrafüredi társaság. Megígértem nekik, hogy ma velök ebédek. Nem tudom, átmehetek-e hozzájuk? Az időtől függ..

Csakugyan jó idő lett. Átsétáltam. Estére szép csendesen visszajöttem, gyakran megpihenve útközben. Nem éreztem fáradalmat. De este még inkább meghűlt a levegő. Szobámban 14 fok volt.

Tátraszéplak

1901. augusztus 8.

Csúnya, szeles, hideg reggelünk van, és borongós. Ebben sétálni nem való. Most reggel kilenc órakor 13 fokot mutat a hőmérő. Még egy napom van itt hátra. Alig várom, hogy elmúljék. Ma délre még szándékom, ha az idő engedné, utoljára átmenni Új-Tátrafüredre egy jó ebéd kedvéért.

Az idő bizony kitartott egész nap a legcudarabb erős, hideg széllel. De azért az átutazást megejtettem baj nélkül.

Tátraszéplak

1901. augusztus. 9.

Gyönyörű, napfényes, derült időre ébredtünk. De most tizenkét óra tájban elbújt a nap, s az egész égbolt felleges. Holnap reggel már útra kelek innen, hálával telve a Tátra-vidék s különösen Széplak iránt, melynek levegője csudásan felüdített és meggyógyított engem. Nem mondom, hogy kigyógyított, de egészen más vagyok most, mint mikor idejöttem. Ezért a jóért el akarom feledni az itt időzésem alatt tapasztalt apró kellemetlenségeket.

Ezután, ha Isten éltet, minden nyáron meg fogom látogatni a Tátrát, ha nem éppen ezt a kezdetleges Széplakot is, hol a táplálkozás bizony kegyetlen volt, de ahol csendességet, nyugalmat, jó levegőt találhat az ember. S ez, kivált üdülő betegnek, éppen elég. Remélem, s adja Isten, úgy legyen, hogy ezután nem mint nyavalygós, hanem mint egészséges vendég fogok megjelenni a Kárpátok fenyvesében. Itt legalább a Múza is megembereli magát egy kissé. Ha nem csordult, legalább cseppent!

Részvét

A fenyvesek körön is,
Ková gyűgyulni jönnem,
A se sorod felhője
Borong mindig fölöttem.

Időm' aggodva töltöm,
Nem hoz az jót magával:
A néddel törődöm,
Nem a magam bajával.

A jó isten imámban
Gyakorra esdre kérem,
Legyen korrald kegyelmes,
Ha eszebe nem, éntem.

Dorús remmel selinsel
A Karpatot havára;
Mint olvarogója, láson,
A nyári nap sugára.

Az ég boldjai sörész lö
Nehéz fölleg akarja:
Itt on megis kicsillan
Egy-egy derűs darabja.

Oh! bar' sírvedbe írnam
Ezt a családta képet,
Hát ha remény, ez bűna,
Hát ha nyugtatana séged!

(: Tátra Széplak, 1901. július 31.:)

20. kép. Lévay költeménye: Részvét

1901. augusztus 22.

E hónap 17. óta itt vagyok. Némi vágyakozással jöttem a rég nem látott kis „fészekbe”. Csendes mélézgatással töltöttem itt ezt a néhány napot. Nem mondom, hogy nyugodtam is. Valami alkalmi verset kellene írnom a „Protestáns Irodalmi Társaság” Miskolcon szept. 19-én tartandó gyűlésére. Reméltem, hogy itt elkészíthetem. Nem írtam abból egy betűcskét sem. Gyötröttem érte magamat, nyugtalanzkodtam miatta. Hiába! A Múza megátalkodott, nem jött el hozzám, nem ihletett meg, s ma délután üres kézzel térek vissza Miskolcra.

Július 8-ától augusztus 10-éig szinte öt hetet töltöttem a Tátrában Tátraszéplakon. Csodát tett az én megrongált egészségemmel semmi egyéb, csak a levegő. Alig néhány nap alatt már úgy éreztem ott magamat, mintha kicseréltek volna. Étvágyam megjött; gyomrom rendes működése beállott; színesedtem, erősödtem nap-

ról napra. S most már a régi bajnak alig van valami nyoma; de mégis van, és az étrendben szigorú óvatosságra int. Valóban áldanom kell a Kárpátokat. Meg is látogatom ezután négy-öt hétre minden évben már csak hálából is.

Kertemben, valamint a szomszéd kertekben is mindenféle roppant mennyiségben van a szilvatermés. Ilyet csak gyermekkoromban láttam valaha. A fák hajladoznak és törik ágaikat a gyümölcsstömegek terhe alatt. A nép szinte nem tud mit csinálni a túlságos nagy áldással. Nem bír annak edényt keríteni. Bő szilvórium-szüretre lehetne kilátásunk, ha annyira drágává nem tette volna a kis üstön való főzést a kormány. Hallánk is emiatt elég kesergést és zúgolódást.

1901. szeptember 8.

Főleg csak éppen gyümölcseim megtekintése végett röppentem ki ide tegnap délben. Nem tudjuk kellően hasznát venni a sok jónak. – A várost szinte elárasztva találtam az itt gyakorlaton levő honvédekkel. Kínozzák őket kora reggeltől késő délutánig. A fölszerelés teljes súlyával terheli vállait, ami kivált az ahhoz nem szokott, gyöngé önkéntes ifjakat többnyire igen elgyalázza.

Ittlétemben babráltam, s befejeztem *Az apostolok* című versemet, melyet alkalmi költemény gyanánt a „Protestáns Irodalmi Társaság” szept. 20-án Miskolcon tartandó közgyűlésén kell felolvasnom vagy felolvasatnom. Szokott henye, akaratos akaratlanságom miatt sokáig eltörődtem rajta, s így, azt hiszem, észrevehető benne az ihlet és egyöntetűség hiánya.

Sírhalmunknak, melyet meglátogattam, most valami gyönyörű külseje van. Üde zöld a takarója, s tetején rendkívül pompásan és sűrűn virít a törpe őszirózsza piros, sötét bordó, tarjagos és fehér színekben. Úgy örültem, mintha maguk az alatt nyugvó hamvak is örülnének annak! Élők álmodozása a holtakról.

1901. szeptember 14.

Éjjel óta sűrű szemekben hulladoz az őszi eső. Sár borítja az utcákat. Tegnap kijövetelem után kellett volna megtennem, amit már ma nem tehetek: sírhalmunk látogatását. Elszomorítja ez a komor, hideg, esős időjárás a szőlőbirtokosokat. Amit a többszöri jégverés meghagyott, most azt a napfény alig érlelheti, s a rothadás pusztítja. Nyári meleg szeptember lett volna a jó bor készítője, de mostanában reggelenkint 6-7 fokra száll le a meleg. Téli kevés körtéimet és almámat még most sem merem leszedni. Baj, hogy se könyvből, se tapasztalásból egyiknek sem tudom érési és leszedési idejét. A múlt évben szept. 20-án szedtem egy körtefának gyönyörűn kifejllett, eléggé bő termését. Korán, idő előtt volt. Az egész kárba veszett. Soha meg nem bírt érlelődni az egész télen át. Egy darab se volt benne élvezhető. Most október előttig a fáján fogom hagyni, ha ugyan el nem lopják adig, mint a szomszédomét a múlt napokban.

Az orsz. gyűlési képviselők választásának előkészületei vannak napirenden. Október 2. és 10. közt kell véghez mennie. Mily okos dolog volt ily rövid határidő korlátai közé szorítani a választások szokott izgalmait és erkölcstelenségeit! Ez lesz első próbája annak, mennyire sikerül a miniszterelnök által hirdetett s az 1899. évi XV. t.c. által is biztosítani kívánt tiszta választás. Soha még a képviselője-

lölteknek ily tódulását, a legjelentéktelenebb egyéneknek vakmerőségig vagy nevetségességig menő próbálkozását nem tapasztaltuk... Én semmiféle választási mozgalomban részt nem veszek, s az eredményhez szavazatomon kívül semmivel sem járulok. A megyei közügyek iránt is mind nagyobb idegenséget érzek. A decemberi általános tisztújítás után a bizottsági tagságon kívül minden részvétellel fölhangyok. Pedig így sem fogom elérni azt a jóleső nyugalmat, mely után óhajtom, s melyet egy kis jóízűen folytatott szellemi munka tenne igazán édesé.

1901. szeptember 15.

Az esős, sáros idő miatt még a mai napra is itt maradtam. Egy névnapi üdvözléten kívül semmi sem sűrget ma Miskolcra. Ezt pedig ma egy névjegy küldésével is elvégeztem. Igaz, hogy a holnapi megyei közgyűlésen hirdetik ki az országgyűlésre a királyi meghívólevelet; holnapután pedig a képviselőválasztás ideje iránt fog intézkedni a központi választmány. De egyik sem kívánja föltétlenül az én jelenléteimet. S tudja Isten, most itt ebben a napsugáros, tiszta, egészséges szobácskában jobban érzem magamat, mint máskor. Hiányoznak a könyvek. Mindössze is néhány vegyes tartalmú apróság van itt. De legközelebb többet fogok ide szállítani. Hiszen Miskolcon már nem is tudom elhelyezni, annyira felszaporodtak. S olykor egypár napig itt időzöm, mégiscsak kell, hogy a lelkem táplálkozzék valamivel.

Látom, nagy katonai átvonulás van most itt a gyakorlatok alkalmából. Igen nagyszámú huszárság és gyalogság sok-sok ágyúval vonulnak át utcáinkon. Egy részök, úgy látszik, itt fog pihenni a mai napon. Futkosnak tiszturak részére éjjeli szállások iránt. Nehezen találhatnak. Az előljáróság útján nem intézkedtek; magok keresgetnek, úgyszólván rekvirálnak. A lakosok nemigen szívesen ajánlkoznak önmaguktól. Messze vagyunk jelen körülményeink közt attól, hogy a katonaság és a polgárság véribé menjen át az a meggyőződés, hogy mindketten egy érdeket, a haza közérdekét szolgálják, s testvér gyanánt kell egymást tekinteniök. E részben, úgy gondolom, a honvéd sem kivétel.

Dél előtt néhány óráig láttuk ragyogni a napot, miután a reggeli sűrű köd eloszlott. Szinte felvidult a lélek a borongó esős idő után, melyben az ég felhője az ember lelkére nehezült. Bizony a nap nem csak az anyagi, de bizonyos tekintetben a szellemi és kedélyi életnek is táplálója. Vele együtt borulunk vagy derülünk. – Most délutáni három óraker ismét megeredt az eső, csak gyöngén szítálva, de mégis. Én a kellemetlen idő dacára is visszaindulok már innen, s csak egy hét múlva szándékozom újra felkeresni ezt a csendes „fészket”.

1901. szeptember 22.

Ismét itt vagyok. Téli gyümölcseim nagy részét leszedtem. Körte, alma, ha nem sok is, de elég lesz nekem az egész télre. Egyes példányok gyönyörűek. A körte jóval több, mint az alma. Az teszi előttem kedvessé, hogy mind a magam ültetésének s szorgalmának eredménye.

E hónap 19-én és 20-án megtartott Miskolcon a „Protestáns Irodalmi Társaság” gyűlése. Rendkívüli nagy közönség, megható lelkesedés mutatkozott iránta.

Ilyen ünnepélye még nem volt eddigé az irodalmi társaságnak. Az előadások is felette érdekesek voltak. Én is nagy hatással szavaltam el az evang. templomban tartott díszgyűlésen e hó 20-án *Az apostolok* című alkalmi költeményemet, valóban ováció tárgyává lettem általa. A társaság pedig nagy részvétet keltett maga iránt, s számosan szegődtek hozzá tagokul.

Holnapután Hanvára szándékozom meglátogatni a Tompa sírját. Régóta ígértem ezt a sír ápolgatójának, Tompák utódjának s örökösének, özv. Csízy Jánosné Lévay Irénnek. Az idő úgyis igen kedvező. A legszebb, meleg őszi napok járnak, szinte második tavaszban vagyunk.

1901. szeptember 29.

Csakugyan meglátogattam Tompa sírját. Elmerengve álltam mellette, visszagondoltam a társaságában eltöltött régi időre, az ő kedves egyéniségére, szenvedéseire és dicsőségére. Szinte úgy éreztem, hogy az előbbieknél árán az utóbbit én meg nem váltanám a magam részére. Szerető gonddal ápolta sírja virágai között is én csak a töviseket láttam, melyekkel a sors az ő élete útját elhintette, és a porai fölött emelkedő gránitoszlopban mintegy szenvedéseinek megkövült alakját szemléltem. Megnéztem a paplakot is, melyben zaklatott élete nagy részét töltötte. De annak helyén egészen új, díszes és kényelmes épület emelkedik. Egyes részletekre az udvar telkén a régi jó időkből most is ráismertem. Tompa lakásának némely apró ingóságai most a sírt folytonos gonddal ápoló Irén szobáiban láthatók: néhány kép, egypár könyv. Képek: Lord Byron, Priesznitz, Kazinczy Gábor, Reményi Ede, Lisznyay K., Arany, Kovács Sebestyén Endre dr., Szász Károly, Dobozy-színnyomat Székely Bertalantól. Egy díszkötésű *Olajág*, melyek első lapjára nejkének szóló meleg ajánló sorokat írt. Egy német virágregés képeskönyv, melyet Flórától kapott 1862-ben stb. Hallom, szobra is készen áll már Rimaszombat egyik nyilvános terén, s a leleplezést várja, mely a jövő tavaszon történik.

Kertemben most már kevés a látni- és élveznivaló. Egypár fáról most szedtem össze a körtét, egyen még rajta hagytam az eléggé dús termést, mert ez ideig még mindig nem volt alkalmas téli használatra, mert éretlen korában szedtem le. A tavalyi termés még most is ott hever a gyümölcsös-pincében nagyobbára eredeti keménységében vagy rohadt és fonyorodott állapotban. – Oly forró derült nyári napok járnak, hogy ha pár hétig így tart, még jó minőségű borra is van kilátásunk.

1901. október 6.

Lezajlott pár nappal ezelőtt (okt. 3.) vármegyénkben az országgyűlési képviselők választása is. Soha még ilyen nyugalmas választást nem értünk. Meglett jó eredménye annak, hogy a törvény a vesztegetést, a nagymérvű itatást és etetést eltiltotta. Csak kevés helyen csapott túl a párt-düh a rendes korlátokon az egész országban. Megleppő volt egyes választókerületekben némely nagytekintélyű, érdemes hazafiak elejtése. Így Tisza Kálmán, Plósz miniszter, Láng Lajos stb., bár a „szabadelvű” párt még így is nagy többséggel került ki. Sok új egyén és különböző elemekből fog állani az új parlament.

21. kép. Tompa Mihály harnvai síremléke

A legutolsó körtéket tegnap szedtem. Elvárom, lesz-e valami különbség a téli érédesben a régebben leszedett és a most leszedett darabok közt. Még néhány tőke nyomorult szőlőm vár lemezgerlésre, amit ma délután szintén el fogok végezni. Azután háborítatlanul készülhetnek a téli álomra gyümölcsfáim, melyekről már most is, bár nyári meleg napjaink vannak, omolva hull alá a megsárgult levél.

Ma kedves vendégeink érkeznek Miskolcra. Társaságokban fogom tölteni a mai napot déltől estéig. De előbb még szülőimet látogatnom meg, ami az én idejövetelemnek mindig egyik fő célja. Ha ők semmit nem tudnak is erről, ez az én lelkemnek jóleső szüksége.

Néhány darab könyvet is hoztam már ide Miskolcra, hogy legyen miben válogatnom.

1901. november 4.

Készülünk a télhez. Már érezzük is jövetelének hirdető leheletét: az egy-két fokos hideg levegőt. Kertcskémet hozom rendbe. Készítem a téli hosszú alvársra. Rózsafáimat, szőlővesszőimet földdel borítatom, gyümölcsfáimat marhatrágya és oltott mészkével bevonatom, aminek a fák ős tenyészetére igen jó hatását tapasztaltam. Veszni indult fiatal törzsek dús hajtásnak indultak a bemeszelés után.

Szinte egy hónapja nem láttam nyugalmas kis „fészket”. Eltartóztattak a körülmények, különösen a komor, esős időjárás. Budapesten is töltöttem egy pár napot, október 24–26-át, a megye részére készülő Szemere-szobor mintájának megtekintése végett. Nem sokat szórakoztam. Kétszer a színházban voltam. Meglátogattam Szász Károlyt, akit örömemre vidám, jó egészségben találtam, Szily Kálmánt, Görgey Pistát. Gyulai vendége voltam. Ennyi az egész. A Kerepesi úti temetőt sem látogathattam. Nem telt rá időm. Gyulai csudálkozott, hogy mit keresek én oly gyakran a temetőben. Az élőket keresem, akiket egykor ismertem, szerettem, tiszteltem, vagy akiket érdemükért, hírnevükért emlékemben tartok. Fenntartom az összeköttetést a túlvilággal, melynek rövid időn magam is részese leszek.

1901. november 5.

Komor, ködös reggelünk van. A nap nem mutatja magát a fölleges égbolton. Búcsúzólag megyek végig hervadó kertem nyirkos ösvényén. Jó rendben hagyom annak fiatal lakóit. Ha jövök ezután a téli napokban, nem az ő látogatások végett jövök.

Egészségem bizony megint gyöngé lábön áll. Átélt nagy betegségem maradványa vagy visszatérő jelenségei újra gyötörnek. Egy kis meghűlés is, egy kis étrendi elfelejtkezés mindjárt huzamosan megbosszulja magát háborgó, fájdalmas belső részeimben. Az én előbbi jó állapotomnak, gyomorképességemnek, jó közérzésemnek, úgy látszik, vége van.

Tegnap mégis kilátogattam sírboltunkhoz. A gyönyörű őszirózsáknak már csak száraz kórói szomorkodnak azon. De az egész sírhalom most is szép, legszebb az egész temető kertben. A halottak napjáról való koszorúk csak itt-ott látszanak a sírköveken és sírdombokon. Ezúttal nemigen buzgólkodott itt afféle emlékjelekkel a kálvinista nép. Gondolja, hogy a szeretve emlékező szíveknek minden nap halottak napja van.

Pár pillanat múlva visszaindulok Miskolcra.

1901. november 24.

Most már igazán csak a kegyeletes visszaemlékezésnek hódolva vagyok itt. Semmi különös okom és teendőm nincs. Csak éppen, hogy itt ebben a csendes, magános szobában szívjam a levegőt másfél napon át. Igazán csak a szobában. Mert a hideg, szeles idő miatt a sírhalom látogatni sem bátorkodom. Félttem még mindig gyöngé egészségemet. Óvakodnom kell a meghűléstől.

Ezelőtt néhány nappal, november 18-án töltöttem be életem hetvenhatodik évét. Ha más mondaná, szinte el sem hinném. Hova lett ez a tengernyi idő? Oly észrevétlenül repült el fölöttem, hogy annak sokaságát latolni vagy érezni sem

akarom. De másoknak, nálam fiatalabbaknak arcáról ítélve, mégis azt kell látnom, hogy bizony megvénültem, s azt mindenki észreveszi rajtam, csak magam nem akarom. Legtöbbször nem akarom. S érzelemben, vágyakozásban, reménykedésben mintegy dacolni akarok a zsarnok idővel. Mégis gyakran elmélyedek magamban. Ha sok tekintetben kivételes kedvence vagyok is a természetnek, mégsem vagyok az minden tekintetben. Meg-megcsap a mulandóság szellője, mely nem nagyon távolban sejteti az élet végét. Sokszor bizonyos bánatot és titkos szemrehányást érzek amiatt, hogy hosszú időm keretét oly mértékben sem töltöttem be hasznos és szép tevékenységgel, amily mértékben erőimtől s képességemtől várni lehetett. Amit magamért, a közügyekért, másokért dolgoztam, csekélységnek tűnik föl előttem; amit az irodalom terén babráltam, műkedvelésnek, mely addig tart, mint egy színes szappanbuborék stb. Sokat szerettem, sokan szeretnek. Szívemnek ez az emberszerető érzelme s kedélye aranyozta életemet, s én, bármikor történjék, ettől az élettől nem fogok megválni azzal a keserű érzélemmel, hogy nem adta meg azt, amit ígért. Annyit sem vártam tőle, amennyit megadott!

1901. november 25.

Ezt a napot, Katalin napját, régen, igen régen sok szívbeli örömmel, gyönyörrel, ábránddal üdvözöltem évenként. Az, aki e nevet viselte, sokunk szeretetének s tiszteletének volt kitűnő tárgya. Egy ritka szép tulajdonokkal megáldott nemes nő, aki külsőleg fényes, de belsőleg sivár helyzetében, míg a maga titkos könnyeit mosoly alá rejtette, a másokét könnyörülő kézzel törülgette. Szíve telve volt szeretettel, s azt áldólag hintette maga körül. Segélyt talált nála minden szegény, vigaszt minden szenvedő. Nekem pedig valódi eszményképem volt, kihez halálíg odaadó szeretettel és tisztelettel ragaszkodtam, s nemes alakjának sugárzó fényével vontam be lelki világomat. Emlékét most is élénk kegyelettel őrzöm. Gyakran látom őt álmaimban, s gyakran gondolok rá s a körében töltött hosszú, szép időre éber óráimban.

Siet az idő. Más érdekek, más viszonyok veszik igénybe szívem érzeményeit s szellemem tevékenységét. A múlt emlékeivel hiába ábrándozunk, a jelen nyűgeit hiába rázogatójuk, a jövő esélyein, hiába aggodalmaskodunk. Az utolsó állomás közel van már a pálya végén. Eodem cogimur: sors exitura!

1901. november 29.

Ismét itt vagyok. Szokatlanul sűrűn egymás után. Csak éppen a mai ebéd kedvéért jöttem ide hűgomhoz. Holnap reggel visszamegyek. A hideg tegnap reggel öt fok volt. Ma valamivel enyhébb, de azért bent vagyunk már a télben. Három nappal ezelőtt meglehetősen havazott is, de a hó nem volt tartós. Otthon mostanában az „Akadémia” és a „Kisfaludy Társaság” által hozzám küldött verses pályaművek bírálatával foglalkozom. Unalmas és olykor bosszantó is a foglalkozás. Csudálatos az, mennyire nehezemre esik összeszedni s rendezni gondolataimat a legcsekélyebb tárgyak felett is. A tétlenség zsarnoki nyomása s az akarat elernyedése miatt elszoktam a gondolkodástól s minden szellemi munkától. Nagy erőszakolásba kerül egypár komoly sor megírása is. Csakugyan gyakorlati értelme

lehet annak a képnek, mely szerint a Virgil parasztja a patak partján bámulva várta, míg lefolyik a víz. Video meliora, deteriora sequor. Neki-neki buzdulok néha, mintha csakugyan cselekvésre ébredtem és képesedtem volna. De az csak erőtlen szárnyemelgetés, nem röpülés.

Végigsetálok kertem fagyos ösvényén. Elnézem földdel borított rózsáimat, venyigéimet s lombtalan gyümölcsfáimat. Elképzelem és irigylem is, hogy ők új tavasz reményében alusszák a téli álmot! Szemem akaratlanul is az ablakomból látható hegyre vetődik, melynek sírkövei ide fehérlenek, s dombjai alatt egy titkos, hosszú álom birodalma terül el.

1901. december 24.

Csaknem egy hónap óta nem fordultam itt meg. Most a holnap kezdődő Karácsony-ünnepekre jöttem. Mióta Miskolcon 1852-ben állandó lakos lettem, alig töltöttem csak néhányszor is a mi sátoros ünnepeiket máshol, mint itt szüleim és családunk körében. Máshol talán ünnep se lett volna nekem az ünnep. Eszembe jutnak most itt magános merengésemben az apai ház falai közt azok a jámbor, egyszerű vallásos jelenetek és képek, melyeknek ilyen alkalommal tanúja és részese voltam. A beszélgetések, a *Biblia* és imádság olvasgatása, zsoltárok közös énekelgetése, a kántáló gyermekek stb. Most az én környezetemben már nincsen így; valahol tán most is így van. De azt tapasztalom, hogy a régi egyszerű szokások és erkölcsök a köznépnél is hanyatlóban vannak már. Az úgynevezett műveltség őket is maga felé vonzotta, mint mágnes a vasat. A lázongásban levő társadalom őket is kiragadta régi csendes nyugalmaikból. Az istenes munka és megalégedés helyét a sokra vágyás, anyagiak után futkosás s hiú törődés foglalta el. Amit így a réven nyerne, veszítik a vámon. Testiekért a lelkieket.

A legocsmányább időjárás hozta most nekünk a Karácsonyt. Az egész hónapban lanya, ködös, sőt folyvást esős napjaink voltak. Ez éjjel is csaknem szakadó eső áztatta a földet. Sárban habucskolnak az utcákon. Ez már nem is „fekete”, hanem „fertős”, szinte fertelmes Karácsony. Hacsak ez éjjel jobbra és szebbre nem változik. Mert amint most este kinézek áblakomon, derült eget látok, s azon a csillogva tündöklő esthajnalcsillagot. Aztán holnap éppen holdtölte is lesz. De az efféle jelek csak mostanában is többször megcsaltak. Vagy a csillag talán alkalmilag ragyog felénk ma este, hogy arra a csillagra emlékeztessen bennünket, mely hajdan a pásztorokat a betlehemi jászol felé vezette?

1901. december 25.

Hát bizony hiába biztatott tegnap az esthajnali csillag. Ma reggel is ússzuk a sárát, s szinte harapjuk a vastag ködös levegőt. Ez a kellemetlen, visszás képe a természetnek a karácsonyi ájtatosságot is csökkenti. Tegnap este még a kántáló gyermekek is csak itt-ott kínálgatták a nagy sár miatt „az isten ígését”, kérdezgetve hármás-négyes csoportban az ablakok alatt: „tetszik-e az isten ígéje?” Ahol kiszóltak hozzájuk, hogy tetszik, ott elkezdték virnyíkolni „az Istennek szent angyalá”-t.

Néhány nap óta egy előszöről gondolkozom, mely Tompa műveinek a „Franklin Társulat” által tervezett, sőt már foganatba vett legújabb kiadásához

szükséges. Rövid életrajz kellene s költészetének rövid méltatása. A munka sürgős volna, az én gondolkozásom és működésem pedig fölölte rest, lassú és csökönyös. Pedig ez a tárgy, ha valakit, engem buzdíthatna és melegíthetne. Aztán az én tömérdek üres időmből mennyire kitelnék, de mennyire! Két szellem küzd bennem egymással. Egyik szinte szemrehányólag előre ösztönöz, a másik erős karral visszahúz és elzsibbaszt. Ritkán, igen ritkán győzedelmes amaz!

F/IV sep

TOMPA MIHÁLY

MUNKÁI

Tompa Mihály

Sajtó alá rendezte és bevezetéssel ellátta

LÉVAY JÓZSEF

I. kötet

Dalok. Ódák

BUDAPEST

FRANKLIN-TÁRSULAT
magyar irod. intézet és könyvnyomda

1901

22. kép. A Franklin Tompa-kiadása

Most már templomba készülök. Együtt ünneplem ott a Karácsonyt a gyülekezettel, s járulok a megterített szent asztalhoz. Együtt foglalkozik ott a képzelet, az értelem és a hit.

1901. december 26.

A mai nap, az ünnep másodnapja éppoly fertelmes, mint a tegnapi volt. 7-8 fok meleg reggel a tavaszi langyos levegő. Az eső is szép csendesen lanyhulni kezd. Úgy látom, templomba sem siet most a nép oly tömegesen, mint tegnap. Akkor a templom szinte zsúfolásig telve volt. Én is szobában töltöm az időt apróságot pepecselgetve, de inkább csak tétlen bámulva a borongós eget. Éjjel pedig egyre küzdök belső részeim nyugtalanító fájdalmával, melyet főleg hűgaim karácsonyi teri-

tett asztalánál félig-meddig magam szerzék magamnak. Elfelejttem, hogy a múlt nyár óta megváltozott s lehanyaglott az én gyomrom régi hatalmas működése, s most úgy kellene vele bánnom, mint valami finnyás beteggel: vigyázni minden falatra, minden meghűlésre, minden sétára, minden testi és kedélyi izgalomra, egyszerűen börtönőrévé lenni önmagamnak.

Egyik kis hűgom rákötötte magát, hogy írjak valamit az ő emlékkönyvecskéjébe, melyet most szerzett magának először. Ezt írom:

Életednek örülve élj,
Kis szenvedést nagyra ne vélj;
Tövis közt is rózsát terem
A remény és a türelem.

Kik ismerünk, kik szeretünk,
Mit e könyvbe jegyezgetünk,
Szépét, javát szívedbe zárd
S foganatját remélve várd.

Ez a kis könyv egy temető,
Sok ismerős nevet fedő,
Mely egykor majd ha szemléled,
Emlékedben mind föléléd.

Az életnek örülve élj,
Kis szenvedést nagyra ne vélj;
Tövis közt is rózsát terem
A remény és a türelem.
Kik ismerünk, kik szeretünk,
Mit e könyvbe jegyezgetünk,
Szépét, javát szívedbe zárd
S foganatját remélve várd...
Ez a kis könyv egy temető,
Sok ismerős nevet fedő,
Mely egykor majd ha szemléled,
Emlékedben mind föléléd.

— . . —
Lévy Péter, 1901. december 26

Lévy József

23. kép. Lévy verse Szűts Jolán emlékkönyvében

Sírboltunkhoz sem járulhatok ebben a sártengerben. Hiszen ott is, a temető halmai közt élettelenység, szomorú némaság uralkodik a természetben. Az ember lelkét és képzeletét is megüli és lenyomja a nehéz, ködös levegő. Ilyenkor és ilyen helyen még Ossziánt sem igen kívánjuk az ő „ködös, homályos énekével”. Megadjuk magunkat a nyakunkra szakadt unalomnak.

1901. december 27.

A karácsonyi ünnepnapokat ugyancsak kihúzom itt, dacára az ocsmány időnek, vagy talán éppen azért. Csak holnap szándékozom visszatérni. Most vagyunk igazán benne az őszi híg sárban. Csaknem egész éjjel esett az eső. Utcainkat mindenfelé habarék fedti, mint valami iszappá vált folyó. Az ablakon kinézni sincs kedve az embernek, nemhogy kilépni vagy éppen útra kelni. Még a kert kavicsolt ösvényén csak sétálhatok akadály nélkül, de az 5-6 foknyi meleg, vastag-ködös levegő oda se igen csalogat. Gyümölcsfáim törzséről is lemosta az őszi meszelést a ma éjjeli eső, így a téli óvakodásra nemigen használ az őszi elővigyázat.

E napokban érkezett ide a hivatalos értesítés arról, hogy az illavai fogházban néhány nappal ezelőtt tüdővészben meghalt Farkas József idevaló lakos, aki tavaly vagy harmadéve cseresznyeéréskor a szőlőhegyek közt meggyilkolta fiatal feleségét s ennek ifjú legény testvérét előre megfontolt szándékkal, bosszúból. Akkor mindjárt kitört itt ellene a nép ingerültsége, de csak szóval, csak úgy szűr alatt, s nem fokozódott amerikai „igazságszolgáltatásig”, mely néha a rendőrség keze közt is szétépi az ilyen gyilkost. Tizenöt évre ítélték. Nem tudom, vajon bölcs és igazságos volt-e a gondviselés akkor, midőn e kegyetlen vadállatnál a hóhér tisztjét a tüdővészre bízta. S vajon a rabláncon töltött pár év bünbánat és gyötrelmem éve volt-e ránézve, vagy reménykedés a kiszabadulásra s tervezgetés – mint mondják – újabb gyilkosságokra? Hiába! Az emberekre nem hat oly élénken az Isten kezétől néha késlekedve érkezett elégtétel, mint az emberek által kiszabott szigorú, gyors, példás büntetés. És még az ily elvetemült gonosz gyilkosnak útjára is részvétellel gondol egy-egy szálnalmas szív. A szülék megindulását menti a természet. Mondják, hogy azok itt ma meghúzták a harangokat az istentelen fiúért.

Az idő bizony unalmasan telik. Valamit dolgoznom kellene, legalább olvasgatnom. Semmi sem megy. Lankadtak az idegek, test és lélek egyaránt. A fájdalommal, nyugtalanul töltött éjjel után nem hoz valami kedélybeli üdéséget és tevékeny rugalmasságot a nappal. Szinte fenyegetőleg közelít mindjárt az ebéd ideje, azután csakhamar, már négy órakor ránk borul a sötét este s mindjárt a gyötrelmes éjszaka!

1902. január 27.

Az új évben most vagyok itt először. Nem volt kedvem kijönni a nedves, ködös napokban, bár azok közt néha oly fényes, meleg napok is voltak, hogy március végén vagy április elején képzelhettők magunkat. Általában ez a téli időszak egészen a mai napig oly példátlanul enyhe és fagy nélküli folyású volt, minőre a legvénebb emberek sem emlékeznek. Csak olykor szállt le annyira a hőmérő, hogy itt-ott a vizek, különösen a kiöntések, vékony jégréteggel voltak bevonva.

Ekkor aztán egymást érték Miskolcon a vidéki megrakott szekerek, melyek hitvány jeget szállítottak eladás végett kivált a cukrászok, vendéglősök, kórházak és katonai laktanyák részére. A mai nap is egészen enyhe, tavaszi, derűs meleggel köszöntött be. Az udvarra néző hőmérőm most reggeli tíz órakor 3 fok meleget mutat. Ily időjárás mellett, mint hírlapok írják, az ország különböző részein, kivált a déli vidéken, a korán hajtó fák és növények duzzadó bimbónak eredtek, sőt Szerbiából arról tudósítottak, hogy levelekbe borultak, sőt itt-ott virágot is nyitottak. Itt a magam kis kertjében is látom, hogy a korai egypár cseresznyefa rügyei ugyancsak nekiduzzadtak. Félő, hogy az igazi tavaszt kártékonyan előzi ez a szokatlan, csaknem természetellenes időjárás. Most mégis csak igaz lesz az, hogy a farkas nem eszi meg a telet. Télnek most is következnie kell még, habár naptár szerint a fele időszakát már elhaladtuk.

Vadászati kirándulásokban gyakran volt részem. Nemigen tartózkodtam bizonytalan egészségem kockáztatásától. Hála az égnek, egy-egy kis mulékony, kivált éjjeli rosszulleten kívül nagyobb baj nem származott belőle. Se a hideg, se a táplálkozás nem ártott nagyon, pedig ez utolsóban nemigen voltam eléggé vigyázó, amit pedig belső részeim igenis érezhető tanácsára szigorúan szem előtt kellene tartanom.

Irodalmi foglalkozásom még mindig hanyagul pihen. Tompa rövid életrajzán kívül alig írtam valamit. Azt is nagyon kelletlenül és szárazon, a „Franklin Társulat” ismételt sürgetésére. Igazán arra a meggyőződésre kell jutnom, hogy egész működésem nem terjed túl a tisztességes műkedvelés határán. Hosszú pálya, rövid nyereség.

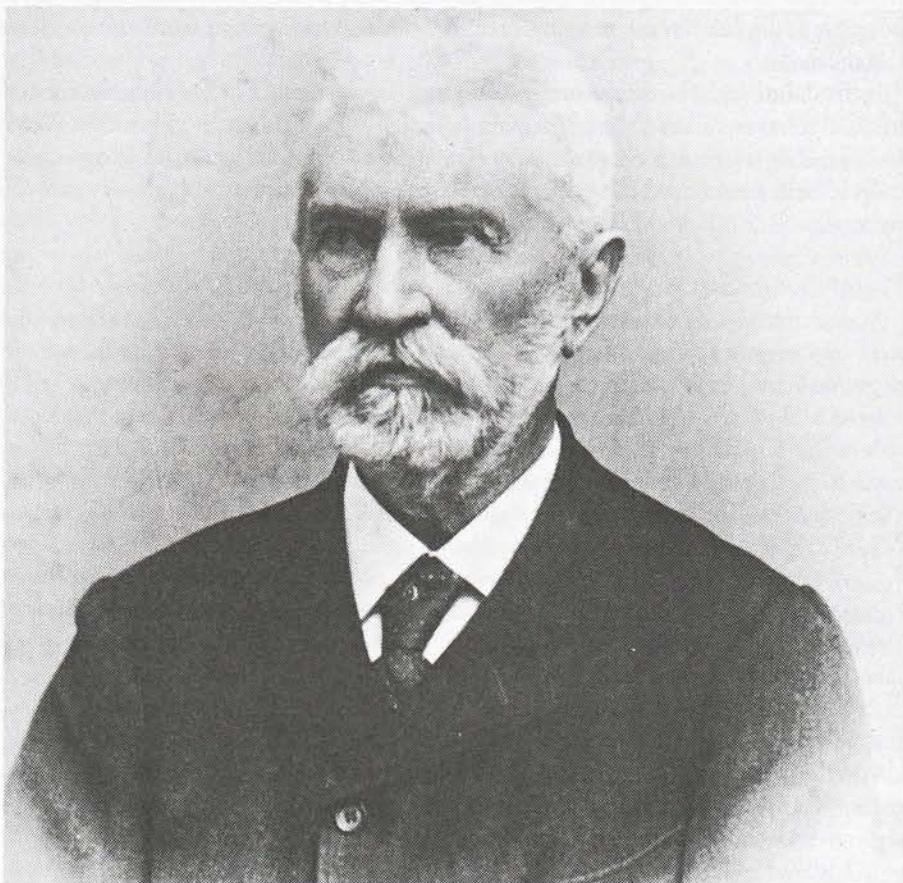
1902. február 25.

Azt mondja a példabeszéd: Mátyás, ha nem talál, csinál – t.i. jeget. Biz a tegnapi nap se nem talált, se nem csinált, sem pedig azt a reggeliben talált 1-2 fok hideget fel nem oldotta. Langyos, tavaszra hajló időnk van. Néhány héttel ezelőtt kaptunk 10-12 fokos hideget, mely pár napig tartott, midőn a miskolci vendéglősök és illető iparosok nyakra-főre siettek magokat jéggel ellátni. Az azután következő napok áprilisi meleget hoztak, közben-közben egy-egy kis hirtelen múlt havazással. Úgy látszik, már az egész telünk csakugyan kiesett a rendes kerékvágásból. Miért? Fejtsék meg a meteorológusok.

A talajnak csak éppen a felszíne van meggémberedve. A föld puha, nedves, egészen alkalmas a faültetésre. Tegnap én is elültettem egy „jonatán” almafácskát. Ezt az almát a télen ismertem meg. Jobbat, ízletesebbet, finomabbat alig ettem valaha. Élvezem-e még annak gyümölcsét? Mikor s meddig fogom? Miért kérdezem? Öröm és élvezet maga a remény, mellyel elültettem. Kifejlett gyümölcsfáim haszonvételeiben is nehezen tanít engem a gyakorlat. Téli gyümölcsöimet mindig elsietve, korán szedem le. Emiatt aztán az elrakásban nem fejlődhetnek tökéletességre. Részben elfonnyadnak, s el is rothadnak. Ehhez is érteni kellene. De én semmihez sem értek istenigazában.

Mennyi különböző baj, inség, nyomor a családok életében mindenfelé! Ha széttekintek csak a magam által ismert körökben, alig találok megnyugtató s meg-

örvendeztető képet. Inkább sajnálatra, mint irigylésre méltók. Sok helyen a sors csapása, legtöbb esetben magoknak az embereknek dőresége, ostobasága, elvetemültsége a baj forrása. Egyik szerencsétlen unokahúgom három vagy négy kisgyermekével a legnagyobb ínség örvényébe van sodorva könnyelmű férjének (egy néptanítónak) iszákossága miatt. Egy másik kis család, mely helyzetéhez képest nyugodtan s boldogan élhetne, szinte kétségbeeséssel küzd ugyanazon kárhozatos bűn miatt. S így tovább a harmadik, negyedik a saját maga által okozott ballépések s oktalan életmód következtében. Fehér holló a családi tűzhely körül keresett boldogság. Sokszor csak a színpalak mögé kell tekintenünk, hogy kiábránduljunk. Nem csuda, ha a magamforma aglegények az ily látványokkal állnak elő aglegényiségük mentiségére, mint egyik kedves barátom említé legközelebb, hogy ezeket látva boldognak érzi magát nőtlenségben. De hát ő maga sem forogna most köztünk, ha édesapja ezt a boldogító elvet követte volna. A nőtlenség is, a családi élet is jó, ha jól üt ki. A természet az utóbbinak kél védelmére. Mint Shakspere mondja: minden rög lehet a boldogság forrása, ha az Isten megszenteli.

24. kép. Lévy - 1902-ben

A „Kisfaludy Társaság” ünnepélyes közüléséről elmaradtam az idén. Nem mertem kockáztatni egészségemet a téli változó napokban. Kedvem sem igen volt. Eleget tettem a társaság iránti kötelességemnek, hogy egy halom pályaművet megbíráltam. Bírálatom ugyan nem járt szerencsével, mert két bíráló társam (Kozma A. és Hegedűs I.) nemcsak figyelemre méltónak nem tartotta, sőt botránkoztatónak mondta azt a verset, melyet én jutalomra ajánlottam. Nagy ellentéte ez a véleményeknek. Különböző alap s különböző szempontok vezetnek a megítélésben.

1902. február 26.

Íme, most reggel már puha hólepel borítja a földet. Folyvást esik a tegnapi folytonos borongás után. De 2-3 fok a meleg. Így csakhamar el fog olvadni a fehér világ. S talán nem is igen kapunk már olyan állandó hideget, mely ártana a tenyészetnek s abban az én tegnapelőtt elültetett „jonatán” almafácskámnak.

Tegnap délután kísérelhettem a temetőbe is. Alszik még ott minden, dacára a nemrég múlt tavaszi napoknak s a folytonos enyhe időjárásnak. Majd csak eljön lassankint mindenre nézve az új életre ébresztő tavasz.

Most rögtön visszautazom. Az időjárástól függ, hogy csakhamar vagy hosszabb idő múlva látogatok-e ismét ide.

1902. március 12.

Fejlik, fejlik az idő, s közelget a tavasz, de bizony lassacskán. Néha oly meleg nappal üdvözöl, hogy szinte azt hisszük, már itt van. Aztán egyszerre szeszélyesen elkomorodik, rideg-hidegre változik, hol hóval, hol esővel látogat, mintha maga se tudná, mit csináljon. Úgy látszik, a gyöngye tél minden csalogató játéka hiábavaló volt. Az egész természet végre is a maga rendes idejére indítja meg az új élet forrásait. Verset írtam minapokban a *Csalóka tél*hez, hogy ne csaljon meg bennünket folyvást tartó napsugaras mosolygásaival, s majd későn érkező haragja ne tiporja el a tavasz szép reményét. Úgy látszik, talán meg is emberli magát. Eddig nem viseli magát úgy, mintha csálni akarna.

E napokban vettem az én kedves Gyulai barátom néhány sorból álló levelét. Kegyetlenül rossz és röst levelező. Leveleit, ha nagy ritkán ír is nekem, mindig a maga természetéhez szabja: rendkívül rövidek. Most arról értesít, hogy ő sem bírja már a sok munkát (most januárban múlt hetvenhat éves), beadja nyugdíjazási kérvényét, s már őszre független, szabad ember lesz, s akkor látogathat engem, amikor akarja. Tehát független, szabad. Bárcsak jobban beválna az ehhez kötött reménye, mint nekem! Függetlenségével ne járna együtt a tétlenség s a tétlenség nyugalmaival a belső szemrehányás! Sorsom egy üres csónak, mely a tó sima tükörén mozdulatlan vesztegel. Senki sem látja, hogy egy vízinövény kúszó indái közt fennakadt. Csak erős akarat kell, s mindjárt elindul a csónak. Igen, de mikor nem bírok akarni!

Mához egy hétre ismét iderándulok: itt szándékozom tölteni nevem napját húgaim társaságában. Mégis jólesik köztök időznöm, kivált ilyen alkalommal. Ők vannak legközelebb nemcsak térben, hanem szívben is ehhez az én nyugalmas és kegyeletes kis „fészkehez”. S különös, hogy mégsem tudok itt két-három napnál

tovább időzni egyfolytában. A távolból jobban érzem és óhajtom az itteni helyzet kellemes oldalait. A remény boldogít-e hát inkább, vagy annak teljesülése?...

Este van, vagy inkább már éjszaka. Itt ülök magamban, háborítlan csendes-
ségben. Eszembe jut, hogy a múlt napokban mily nagy érdeklődéssel és gyönyörű-
séggel olvastam el Baksay Sándor *Iliászát* alexandrin magyar versekben. Görögül
nem értek, tehát az eredetit nem olvashatom, s annak hatásáról nem is szólhatok.
De hogy ez a magyar *Iliász* nem kívántatta velem az eredetinek versalakját, a hexa-
metert, annyi bizonyos. Nem is látom föltétlen szükségét, sőt néha előnyösnek
sem tartom, hogy minden költői művet a maga eredeti alakjában fordítsunk ma-
gyarra. Ennek szigorú követése gyakran csak a külsőt, az öltönyt rakja előnkbe,
de a lelket, mely abban lakozik, nem bírja tükrözni.

Így gondolkozva dúdolgattam magamban Horatius egynéhány költeményét,
melyek még emlékemben maradtak, s estefelé hirtelenében papírra vetettem egyi-
ket, az *Integer vitae*et, eltérve az eredetinek szapphói mértékétől. Ide jegyzem a fé-
lig-rögtönzést:

Integer vitae

*Ki feddhetlen s jámbor, annak oltalmára
Soha nem szükséges már hajítói dárda,
Se kéz-ijj, se tegez mérges nyílvevesszőkkel
Telve néki nem kell.*

*Bátran utazhatik a vad Syrtiseken
Vagy kaukazusi lakatlan bérceken,
Vagy ott, hol a mesés Hydaspes-víz habja
A partokat nyalja.*

*Ime a szabini erdőben is engem,
Míg szertebolyongva Lalagémat zengem
S járok gondtalanul és fegyvertelenül,
A farkas elkerül.*

*Nagy tölgyeseiben amily szörnyeteget,
Daunias barcias földje sem rejteget,
Se az oroszlánok jó száraz dajkája
Nem szül: Juba tája.*

*Vígy bár parlag oly mezőkre, ahol az élő fa
Lombját nyári szellő soha sem vidítja,
Hol rossz a levegő és a köd megszállott
S gyötri a világot;*

*Vígy bár közelébe a nap szekérének
Oly tájakra, hol már emberek nem élnek:*

*Ott is őt keresem, őt, csak őt: Lalagét,
Nevető szép szemét.*

vagy tán így:

*Ott is csak Lalagét szeretem én, csak őt,
A kedves mosolygót.
A nyájas csevegőt.*

1902. március 13.

A mai reggel 6 fokal hideggel köszöntött be. Télnek is megjárja. Kertemben még minden alszik. A faágakat metszegettem itt-ott, s ami fő, egyik oldalon új ke-
rítés beállításához kezdettem, ami ugyan a zsidó szomszédom kötelessége volna az
ő kéménye vonalában esvén az az oldal. De az nemigen akarja. Nem tudom, rá-
kényszeríthetem-e hatóság útján. Most mindjárt visszasietek Miskolcra. Ma vagy
holnap lesz X. Lillikénk második fiacskájának keresztelője, aki március 2-án szület-
tett. Részt fogok venni a családi ünnepe örömeiben, s szívemből kívánok nekik ah-
hoz szerencsét.

1902. március 19.

Ide jöttem tegnap, hogy a mai József-napon húgaim társaságában s itt a szülői
kegyeletes emlékek légkörében töltsöm. Itt nem keres föl az üdvözlők serege.
Szinte el vagyok rejtve. Legfeljebb emlékeimmel és gyümölcsfáimmal beszélgetek,
s lelkemben hallom ennek az ágyam felett függő két öreg arcképnek a túlvilágról
hangzó áldását. Szép, fényes, tavaszi meleggel köszöntött be a mai jeles nap, mely
régebben már zöld szőnyegében tavaszi virágokkal üdvözölte a természetet. Most
még minden szendereg félig-meddig. A valóságos, általános ébredés még nem kö-
vetkezett el. A *Csalóka tél*, melyről minapokban verset írtam, mintha még mindig
itt leskődne a szomszédban. Félnünk kell tőle.

Néhány nappal ezelőtt, valamint országszerte majd minden nagyobb község-
ben, úgy Miskolcon is, lelkesedéssel ünnepelték március 15-ét. Igen szép ünnepély
volt a ref. gimnáziumban, melyen én is részt vettem, s leszámítva abban egy-egy
kis fiatal paprikaságot, gyönyörködtem is. Szép is, hasznos is a nagy nemzeti fel-
buzdulás ezen a napon, ha el nem rontaná a falnak menő honfiúi vakbuzgóság.
Amit eddig nem tettem, most én is megénekeltem március tizenötödikét egy elé-
gikus hangú költeményben. Bizonyosan hűvösnek fogják azt találni némely zsa-
rátnokfejű honfitársaim. Egyik helyi lap szerkesztőjének zaklató kérésére írtam.

Most már majd csak e hónap végén következő húsvéti ünnepekre fogok ide
ismét kirándulni. Holnap reggel visszautazom.

1902. március 30.

Húsvét első napját ünnepeljük komor, hideg, esős, szeszélyes időjárás mellett.
Most jöttem a templomból, hol a gyülekezettel együtt járultam az úrasztalához.
Bár az úri rend most is távolmaradt, de az ájtatos nép mégis szorongásig megtöltte
a templomot, s szinte a szentegyház kárpitját hasogatta buzgó, harsány éneklése:

„Jézus, ki a sírban valál” stb. „Nincs már szívem félelmére, / Nézni sírom fenekére” stb. Mert az egyszerű népnél a vallásosság nem az ész által félredobott, fölösleges cafrang, hanem lelki szükség. Biztató és fékező hatalom. Az egyházi beszéd a feltámadás és a halhatatlanság magyarázatával foglalkozott. Hiú törekvés azt a természetfölötti eseményt természetes világosságra deríteni az evangélisták jámbor elbeszélésének titokszerű homályából... Most foly a „Sárospataki Lapokban” egy hosszú értekezés, gondolom Erdmann után fordítva: miként győzheti le a protestantizmus a katolicizmust. Amint eddig kivehettem a veleje az, hogy ki kell küszöbölni a protestantizmusnak mind lényegéből, mind külső nyilvánulásaiból mindazt, ami az ész bírálata ki nem állja, azokat a belső és külső jegyeket, melyek a katolikus felfogással egyeznek vagy annak kedveznek, s Jézus életéből és tudományából csupán csak az erkölcsi tartalmat kell elfogadnunk. Nem új felfedezés ez. Alapjában régóta vitatják a racionalisták és naturalisták anélkül, hogy birodalmat hódíthattak volna tudományoknak. Nem ellenkezik, sőt igenis megegyezik az emberi természettel, hogy oly dolgokat is higgyünk, melyeket eszünkkel föl nem érhetünk. Gyakran éppen ezekben találunk megnyugovást.

Megérkezésem után tegnap délután kertemmel foglalkoztam. Miskolcra hozott centifolia rózsavesszőkkel (cukorrózsa) sűrűn beültettem üldőhelyem mellékét a nagy hársfa alatt. Gyönyörű virágkeretben fogok majd ott üldögelni, olvasgatni, elmerengeni, ha sikerül. Három darab törpe gyümölcsfácskát is elültettem: két meggyet, egy szilvafát. A föld alól felszabadított rózsafáimat megnyírogattam, s egypár törpe gyümölcsfa tövét kitányéroztattam. Többre nem értünk. Ránk esteledett.

Holnapután még néhány szép csipkét fogok elültettetni. Rózsát oltok bele júniusban, ha sikerül. Nehezen boldogulok minden aprósággal. Didereg ott künn a világ. Szinte fagyos szél fú, pedig a hévmérő most estvéli hat órakor hat fok meleget mutat. Ez a szeszélyes időjárás, úgy látom, már eddig is kárral járt. Lefagyasztotta a kajszin barack rügyeit.

1902. március 31.

Vendégeink jöttek ebédre velünk tölteni az ünnep második napját. Rég ígérték a látogatást Miskolcra. Most teljesítették. A szeles, szinte fagyalóan hideg idő gátolja a távolabbi sétát, sőt a szobából való kilépésre sem igen csábít. Így folyvást beszorítva s egymásra utalva eléggé lassan múlnak az órák. Egypár fiatal társaságában mégis feltörekedtem a hegyre. Ne töltsen el a húsvéti ünnepeket anélkül, hogy meg ne látogassam azokat, akik a húsvéti feltámadás reménye alatt alusszák ott örök álmokat.

Amint a hegytetőről széttekintek, az előttem elterülő tágas völgyön mindennütt mozdulatlan és szendergő élet. A tenyészet, mely néhány nappal ezelőtt ébredni, zöldülni kezdett, most megállapodott, s mintegy megfélemlítve visszahúzódott. A közelben levő s könnyen belátható tornai hegymok hóval borítva fehérlenek; a távolabbiak még inkább. Tőlük repül hozzánk fagyos leheletével az északnyugati szél. Félnünk lehet, hogy az éjszakai fagyok semmivé teszik a gyümölcsfák korán duzzadó termőrugyait, aminek jelei már most is észrevehetőek

imitt-amott. Ennélfogva nem is sietek úgy a kerti munkával, mint előre gondoltam. Holnap délig még néhány rózsának való csipkét ültetek el, aztán visszautazom, s ismét jövök, ha az idő állandóbb tavaszi meleggel csalogat.

1902. április 1.

Oly szívesen foglalkozom kertem gondozása körül. Egyéb multságom vagy dolgom sincs, mikor itt künn töltök egypár napot. Babrálgatok, nyesegetek, fűrészelgetek. A dologkerülő, aluszékony vagy makacs lélek mintegy az apró testi munkához menekül. Mikor egy-egy száraz gallyat lemetszek gyümölcsfáimról, sokszor a fiatalokról is, többször a vénebbekről, eszembe jut, hogy a természet tőlök is apródonként szedi néha vissza adományait, éppen mint az emberektől.

Az idő mára kellemesen megváltozott. A tegnapi zord hideg szél elállott. Tavaszi, napfényes, enyhe levegő csalogat. A kerti munkát, melyet végezni tegnap még féltem, most bizakodva végeztettem. Ezután alig marad itt különösebb tennivalóm. Pár óra múlva visszaindulok Miskolcra.

1902. április 17.

Tegnapelőtt oly reménnyel jöttem, hogy itt mulatok egypár szép tavaszi napot, s gyönyörködöm a természet fejlődésében. De azóta folyvást esik az eső. Pocsolya és sártenger mindenfelé. Ki sem léphetek a szobából. Ehhez jön még az is, hogy ma itt országos vásár van, s a vásárosok kénytelen-kelletlen járnak-kelnek az utcákon. Úgy gondoltam, hogy itt háborítlan csendességben megírom vagy legalább meg kezdem írni azt az ódát, melyet Tompa rimaszombati szobrának felavatási vagy leleplezési ünnepélyén június első hetében kell előadnom, s melynek megírására a szoborbizottság elnökének, Gömör megye alispánjának régebben ígéretet tettem. De bíz' itt a költemény megírásából, legalább ez ideig, semmi sem lett. Nem bírtam hangulathoz jutni. Ahelyett egypár másféle rövid versecskét ütöttem nyélbe, melynek magvát már régen hányom-vetem papírosaim közt. Az öregséggel járó elmélyedő búsongást tükrözi mind a három apróság.

E hónap 26-án Budapesten összeül az „egyetemes énekügyi bizottság”. Én is ott leszek. Közelíteni kell az új énekeskönyv végleges egybeállításához. Bizony, ha a meglévő anyagot tekintem, félve nyúlok hozzá. Sok a gyenge vagy közepes, kevés az elfogadható, még kevesebb a kifogástalan. De már keresztül kell hajtánunk. Nagy szégyen volna abbahagyni huszonöt évi vajúdás és költekezés után. Aztán úgysis hiábavaló volna magas költői mértékkel mérnünk ezeket a darabokat. Ezekből sokkal különb s a mai igényeknek megfelelőbb gyűjteményt lehet egybeállítani, mint minőt mostani énekeskönyvünkben bírunk. Azt határozottan állíthatjuk.

1902. április 18.

Csak most indulhatok vissza, amint eleve is szándékom volt. Ma reggelre már megszűntek ömleni az ég csatornáit. Annyira-mennyire kivirult. Most már, ha jó meleg napok következnének, rohamosan fejlődésnek indulna a tenyészet. Kövérré ázott a termékeny föld. Az itt töltött három napot úgyszólván mindig a szobában kellett átraboskodnom. A hegyre sem látogattam ki.

1902. május 2.

Április 25-én csakugyan Budapestre utaztam, s ott időztem 28-áig. Akkor tértem vissza esti hat óra tájban. Az énekeskönyv ügyével foglalkoztunk harmadfél napon át. A nagy próbagyűjteményből egyenkénti megvizsgálás után kiválogattuk azokat, melyeket a véglegesen egybeállítandó könyvbe felveendőnek tartottuk. Vizsgálat alá került a dallamok ritmizálása is. Az eljárás eléggé felületes volt, de ily számos tagból álló bizottságban s kimért rövid idő alatt alig is lehetett az másképp. Az így kiválogatott darabok részletesebb megbírálása, simítása, mintegy az „ultima manus” a négy-öt tagból álló kisebb szerkesztőbizottság feladata lesz, mely munkálatát még egyszer a nagybizottság elé hozza. Így kerül aztán a „Konventhez”, s onnan megerősítés végett a zsinathoz, mely, mint hallok, 1903-ban fog tartatni.

Gyulai vendége voltam, s kedvesen töltöttem vele azt a pár napot. Nyugdíjazási kérvényét csakugyan benyújtotta, s mint reméli, júniusban már élvezni fogja a „független nyugalmat”. Ő bizonytalán több hasznát fogja annak venni, mint én vettem és veszem. Több lesz benne a munkásságra serkentő ösztön és akarat. De ő sem fogja ott feltalálni mindazt, amit most tervezget... Fővárosi kirándulásomnak meglepő eredménye volt az, hogy sokkal több pénzt hoztam haza, mint amennyit odavittem. A „Franklin Társulat” most fizetett nekem végkielégítésül kétezer koronát a neki örök áron eladott öt darab Shakspeare-fordításomért, miután előbb már a hatodik darabért kétszáz koronát régebben kifizetett. Ugyancsak most fizetett nekem kétszáz koronát a Tompa első kötetének sajtó alá rendezéséért, a hátra levő háromért kötetenként szintén annyit kötelezván. Írói működésemért ily összeg egyszerre sohasem volt kezemben.

Néhány nap óta nyugtalanul vágyakoztam ide kijönni. A rég tartó, példátlanul hideg, zord s olykor fagyalaló időjárás gyöttri a természetet. Szinte megakasztotta szépen induló fejlődésében. Sokféle tetemes kárt okozott a fagy – mint hírlapok tudósítanak — a szőlőkben és virágzó gyümölcsfákban. Oly fonnyadt, szomorú tekintetű az egész tenyészet. A tavaszi életvidorságot ma is elnyomja a sors, hideg, szeles idő. Bár a hőmérő most esti öt órakor 10 fokot mutat, de azért a levegő oly hideg, kivált a szél miatt, hogy az emberek dideregve járnak az utcán. Kivált az almafák nehezen bontják virágaikat. Bimbót eleget látok rajtok, de leveleik alig zöldülnek. Barack, meggy, cseresznye s itt-ott a körte is már szenvedett a fagytól. Szóval szomorú a kilátás, hacsak véletlenül mégis jobb nem lesz a jövő, mint minőnek a jelen mutatja. Tapasztaltam már, hogy ilyenkor vagy később is alig láttuk valami jelét a termésnek, s az emberek egyszerre reménytelen, csüggeteg panaszban törtek ki; ősszel mégis meghozta adományát a jó természet, gyümölcseivel kedveskedtek a fák – szinte magunk sem tudtuk, hogy hol vették!

1902. május 20.

Ma hetedik napja, mióta itt vagyok. Ennyi időt egyhuzamban talán még sohasem töltöttem itt. Egyrésztől most is szép tavaszi napok reményében jöttem, és rútul megcsalódtam. Folytonos esőzés gyötör bennünket több-kevesebb hideggel. Mindennap fűtenünk kellett, fűteni május második felében! Emiatt a fejlődni indult fák és növények csak sínylődnek. Most még a cserebogarak rajzó serege is

meGLEpte és pusztítja őket. Az alma- és körtefákat némileg inkább kíméli. Igazán kevés kilátás a gyümölcsstermesre.

Tegnap és tegnapelőtt a pünkösdi ünnepet ültük a szokott templomi ájtatossággal, első napon az úrasztalának megerítésével.

Idejövetelem egyik célja az is volt, hogy megírom a rimaszombati Tompa-szobor leleplezésére (június 4.) az ünnepi ódát. Felette nehezen ment, egész a gyötrődésig. Még most is hiányzik a bevégző egypár strófa. Elszoktam a lant pengetésétől – kétségbeejtőleg. Kerüli lelkemet a gondolat és a forma is. Pedig nehéz úgy élni, hogy az ember voltaképpen lelkileg is ne éljen.

A sírhalomhoz is csak tegnapelőtt délután bírtam kijönni a rossz idő miatt. Elfogott a csendes gyönyörűség, midőn a hegyről az alattam elterülő szép világra lenéztem, melynek tavaszi pompájában díszlő zöld szőnyegén csillogva kígyózott lefelé a Sajó. Szerettem volna hangot adni érzéseimnek, de az egész csak ebben a rövid ötletben pattant ki, melynek folytatása már csak forma és szavak nélküli zengett lelkemben:

*Itt születtem, itt lakom én,
Hol a Sajó kanyarog,
Hol a földet ezred-éve
Túrják a jó magyarok, stb. stb.*

1902. május 21.

Igazán istenverte egy idő. Tegnap estefelé már vissza akartam indulni Miskolcra, s újra megeredt az ég csatornája, pedig alig pihent egy-két napot, mióta itt vagyok. Ma reggelre halasztottam az elutazást. De egész éjen át esett az eső, még most is, reggeli nyolc órakor sűrű cseppekben ömlik. Az utca egy sár- és locstenger. Most már csakugyan zsírjába fullad a természet.

Azonban mégsem időzöm itt tovább. Rögön indulok. Hátha elviszem innen magammal a fellegeket! De, gondolom, Miskolcon sem fogadják most azokat szívesen. Ott is nyakig úsznak lucskos gyönyörűségben.

Még ide jegyzem, mert megérdemli, hogy Pünkösöd ünnepén megszállta szentpéteri presbitériumunkat a Szentlélek Pál apostoltól, azaz Vadászy Pali öcsém szívre ható rábeszélése után. Egyhangúlag elhatározták, hogy impozáns, szép templomunknak dísztelen és omladozó kőkerítését elhanyagolva díszes vasrácsozattal vegyük körül a templomot. A szükséges költség, melynek mennyisége még tudva nincs, részint önkéntes adományokból, részint a hívekre támaszkodó kivetés útján kerül össze. Magam is szívesen ajánlottam ez üdvös, szép célra száz koronát. Sokat nyer az újítással mind a templom kinézése, mind a városi köztér.

1902. június 13.

Véghez ment a Tompa szobrának leleplezési ünnepe június 4-én Rimaszombatban. Lélekemelő ünnep volt az a mindenfelől egybesereglett, roppant nagy közönség őszinte, lelkes részvéte mellett. Én is elmondtam ott alkalmi versemet. Nagy, zajos tetszésre talált azoknál, akik hallották. De bizony igen sokkal nagyobb

25. kép. A rimaszombati Tompa-szobor

volt azoknak száma, akik semmit sem hallottak abból a terjedelmes szobor-tér távolabbi részein. Minden, de minden rendkívül sikerült: maga a nemes egyszerűségű szobor, annak elhelyezése és környezete, az ünnepély lefolyása. Jelen helyzetét nyugodt megelegedéssel szemlélheti a költő ércalakja. Kínos, zaklatott élet után a dicsőítés és dicsőülés nyugalma! Emlékezem, hogy halála előtt néhány nappal vagy héttel meglátogattam őt Hanván. Ez volt utolsó látogatásom. Kérve kért, óvjuk szegényen maradandó özvegyét attól, hogy az ő sírja fölött sok pénzbe kerülő em-

léket emeljen. Megnyugtattam, sőt megvigasztaltam azzal a határozott biztatással, hogy ne aggódjék, s ne törődjék ezzel: ha csakugyan eljő az idő, érdemeihez méltó emléket állít neki a közönség kegyelete és szeretete. Íme, most már hirdeti nevét nemcsak gránit síremléke, hanem ércszobra is!

Szomorkodva sétálgatok kis kertemben. Gyümölcsfáim egy szem gyümölcsöt sem tartogatnak számomra. Most már világosan és kétségtelenül meglátszik meddőségök. A dús virágzás elpusztult. Nagy részét bizonyosan a tavaszi hideg pusztította el. Azt hiszem, az almafákét is a hideg, bár azt állítják, hogy újabb időben az almafáknak oly veszedelme következett, mint a szőlőnek a filoxéra. Valami apró bogár veszi be magát mindjárt a bimbózó rügybe, azzal együtt fejlődik, megemésztí annak termőképességét, úgyhogy a legdúsabban kivirított virágokból is egyetlen szál sem marad gyümölcsöt hozónak. Gyötri a földet a hetek óta tartó szárazság is. Sínylik minden növény. Ércméménységű a talaj. Lehetetlen kapálni. Egyes fácskáimat, ribizlibokraimat megütötte a hó, vagy valami peronoszpóra-féle perzseli össze a leveleit. Annak is örülök, hogy a gyümölcsfák élnek, többnyire dúsán hajtottak, s zöld lombjaik alatt, ha gyümölcsöt nem, legalább hűvös árnyéket találhatok.

Negyed nappal ezelőtt érkeztem, ma estefelé vissza szándékozom. Egypár-szor még majd kilátogatok ide, mielőtt július 8-án a Kárpátok hús levegőjére indulnék, mely a múlt évben oly csudálatosan helyreállította nagy betegség után egészségemet. Ugyanazon helyre sietek, hol tavaly időztem: Tátaszéplakra, s csupa hálás visszaemlékezéssel éppen azon a napon, július 8-án, melyen a múlt évben Miskolcra elindultam. Adná az ég, hogy három-négy heti ott mulatásom után az eredmény most is a múlt évihez lenne hasonló!

1902. június 24.

Ha sokáig így marad az időjárás, nemigen csalogató lesz az rám nézve a Kárpátok közé vonulásra. Borongós, gyakran esős, hideg, úgyhogy itt-ott fűteni kellett a szobát, s elő kellett venni az őszi öltönyöket. Még egyszer a jövő héten ki fogok ide látogatni, mielőtt elindulnék. Most főleg virító rózsáim megszemlélése végett jöttem. Elég szépen s dúsán virágoznak, bár nagy részök még mindig bimbóban van. Délután visszasietek, leginkább azért, hogy egy magánosan álló, rossz, fájós fogamat kihúzzassam, melyet régóta csak tűrök már anélkül, hogy hasznát venném; de tegnap óta tűrhetlenné vált. Különös! Legközelebbi ittlétemkor is egy hasonló, magában álló rossz fogam kegyetlen fájdalma nyugtalanított, és sietnem kellett megszabadulni tőle. Lassankint elfogy már így felső fogsorom hátulsó része; az alsóból alig hiányzik valami. Gonosz egy fájdalom, mely szinte egész testi és kedélyi állapotunkat megrontja. Nem volt méltó, hogy Burns költeményt írjon róla!

A természet most mutatkozik olyan dús lombzatú, eleven zöld színben, minőben mikor június elején szokott. Valami felséges panoráma tárul előttem, midőn a temető partjairól (mint tegnap is) a Sajó völgyére letekintek. Mint valami óriási terjedelmű park, melynek szebbnél szebb változatos részleteivel nem bír betelni a szem. Valóban egy tündérgyert ez az egész láthatár. Ura és alkotója maga az Úristen, aki a látkör szelére odaállította a Kárpát berceit örök és intők gyanánt,

hogy el ne bízzuk magunkat a tavaszi és nyári derűs napokban: ott fenyegetnek a villámot rejtő fellegek, ott csillog szemünk előtt az örökös hó. Így a messzi távolból ejtett szemléletben elmosódnak vagy az egésznek szép visszhangjával eggyé olvadnak a vidék apró, visszás, kellemetlen vagy éppen zord részletei. Az sem jut eszünkbe, hogy a létért küzdő ember mily sok veritéke hullt arra a földre, melynek külső pompájában most gyönyörködünk, s esetleg mily sok reményt és teljesített munkát semmisíthet meg a mostoha idő szeszélye. Amikor aztán a csalódva tengődő munkás szeme elé mindig csak azt az egy jeligét állítja a sors: ora et labora!

1902. július 5.

Kijöttem ide tegnap délután, hogy még szétnézzek kis „fészkem” körül, s négy-öt hétre búcsút vegyek rokonaimtól, gyümölcsfáim és rózsáim társaságától. A jövő kedden, július 8-án csakugyan útra kelek a Kárpátok felé, s azon napon este, ha Isten segít, megszállok azon a helyen, amely nekem a múlt évben visszaadta az egészségemet. Most már csak arra van szükség, hogy üdítse, erősítse. Meglátogattam ma délután kedves halottaimat is. Tőlök is távol leszek néhány hétig, bár azt hiszem, lélekben mindig együtt vagyunk. Örömmel láttam, mily szép, tiszta, üde zöld az ő sírhalmok. Ez a legszebb az egész temetőben. Élő virágok hirdetik, hogy még élnek, akik őket szerették. Vajon ilyen lesz-e ez a halom akkor is, ha majd én is alatta nyugszom? Óhajtanám, hogy ilyen legyen: nem magamért, hanem ő értök.

Nemigen hagyok a kertben semmit, amire a távolból reménykedve gondoljak. Néhány fűrt szőlő a harminckét szőlőtőkéen – ennyi az egész. De azért ma is csaknem az egész napot a kertben töltöttem. Legalább a sétából és hűs árnyakból kivegyem ott a részemet, ha egyébből ki nem vehetem. Aztán mindig is akad ott valami babrálni való. Igen alkalmas volna olvasgatásra és írogatásra is, de attól makacsul idegenkedik a zsibbadt lélek.

Késő este van. Ezeket a sorokat továbbfirkálni sincs már kedvem. Az ébrenlétnél többet érőnek ígérek az álom. Megfogadom hívogató szavát.

1902. július 6.

Vasárnap reggel van. Elégge napfényes, de szeles sovány idő. Ilyenkor sereglenek ide a közel vidékiek adni-venni. Nagyvásárt tartanak a köztéren, a templom közelében. Eljönnek Miskolcra a zöldségáros bolgárok, sőt néha az egriek is. Nagyot haladt ez a kis város az én gyermekkorom (hatvan-hetven év) óta. Ezt is ragadja vagy előretolja az általános haladás és műveltség sodra. Az anyagi fejlődéssel együtt szelidülnek az erkölcsök is. Kegyelet és kímélet tárgya most a temető; régen a fejfákat is ellopkodták belőle. Nincs állandó veszélynek kitéve az egyéni tulajdon; régen a legerősebb zárat is feltörték. A börtönök lakói közt alig akad egy-egy szentpéteri; régebben évről évre övek volt ott a legtekintélyesebb szám. Pedig, ha elnézem, nincsenek itt most a közlakosság soraiban olyan egyes kiváló férfiak, mint hajdan voltak. Még akad, aki gyermekét a szentpéteri iskolán túl tovább képeztesse. Régebben igen számos volt ilyen. De az általános jólét mégis szembetűnőleg magasabb fokon áll. Utat nyitott a vagyonosodáshoz és az erők te-

vékenységéhez az úrbériség eltörlése és a közsabadság. Megváltozott a határ külső ábrázata is. Erdők, bokros, tövises ligetek helyén sima legelőket és szántóföldeket látunk. Az erdőhöz hasonló nagy gyümölcsöskertek eltűntek, s egyetlen fa nélküli veteményes területekké váltak. Mesébe illőnek gondolták volna a mi nagyapáink, hogy a város közvetlen közelében önmaguktól repülő kocsik fognak fel s alá robogni a vasúton, hogy bányászok serege fogja feltúrni a finom tüzelőanyagot itt a kisfaludi puszta halmai alatt, hogy főszolgabíróság, adóhivatal és járásbíróság székhelye lesz a város, amely két utóbbi számára emeletes palotát épít a község a maga erejéből... Mégis azt mondják: jobbak voltak a régi idők. Azok mondják, akik a régit nem ismerik. Aztán a felfogástól is függ a mondás igazsága. A mérleg egyik serpenyőjében áll a tétlen nyugalom, másikban a mozgalmas élet, egyikben a lenyűgözött testi, lelki erő, másikban a szabadon szárnyaló szellem, egyikben a földre szegzett mozdulatlanlás, másikban az ég felé törekvő tökéletesülés stb. Os homini sublimē dedit, caelumque tueri iussit et erectos ad sidera tollere vultus.

Tegnapelőtti ideérkezésemkor azzal a hírrel is megleptek, hogy itt a velem átellenben lakó szegény zsidó nő néhány nappal ezelőtt meghalt. Igen vézna, beteges külsejű, magas termetű asszony volt, már egy kissé időse is. Gyermekszülésben halt meg, mondják, sokáig tartó, rettenetes kínok közt, az orvosok erőszakos műtete alatt. Minek ad a természet gyümölcsöt az olyan fának, melyben a megérlelésre már nincsen elég erő? Vagy a természet is csak úgy szemhunyva osztogatja rendelkezéseit? Nyomorban élt, nyomorban halt meg, utána is csak nyomor maradt.

*Most már Isten veled, nyugodalmas fészkeim!
Látod, repülésre vagyok immár készen;
Távol a Kárpátok hús fenyvese vár rám,
Melyek ösvényeit kór-betegen járom,*

*De arcomra, midőn búcsút vettem tőle,
Piros színt idézett csudás levegője..
Benned, kicsi fészkeim! míg magadra hagylak,
Régi lakóidnak szellemei laknak.*

Tátraszéplak

1902. július 9.

Tegnap délután hat óra tájban érkeztem ide. Épp azon a napon, sőt abban az órában, mint a múlt évben. Háromnegyed volt négyre, midőn a vonat Poprádra ért velünk. Onnan másfél óra alatt iderepített engem nyolc koronaért (tavaly tízéért) a poprádi bérkocsi.

Most nem hatott úgy reám a kárpáti hús levegő első érintése, mint a múltkor. Akkor beteg voltam, most nem vagyok az. Ehhez járul még az is, hogy az idő barátságatlan, felleges, csepergős, hideg. Jelenleg szobámban, éppen úgy, mint oda-künn, 13 fok. Tavaly is állandóan ilyenformán volt. Kevés a vendég emiatt, az is kedvetlenül mozog.

Egy nagy ötven szobás palota épült ez évben itt a „Millennium” szomszédságában. Hallom, a faanyagokon és egyéb ingyen szolgáltatásokon felül negyvenezer forintba került a tulajdonosoknak. „Tivoli” nevet fog kapni.

Én, dacára a durcás időnek, már most is eléggé jól találok itt magamat. Az igazgatóság itteni képviselője, a fiatal dr. Guhr Mihály és a vendéglős is nagy figyelemmel vannak irántam, legalább – szóval. Hogy tettel is – majd meglátom. Az ismert ösvényeken már ma esernyő alatt kezdtem sétáimat.

Tátraszéplak

1902. július 10.

Ma még bolondabb az idő, mint tegnap volt. Nem tudja, mit csináljon a napfényvel és a borúval, a szárazsággal és az esővel. Hol kiderül, hol beborul; de azért az égbolt általában sűrű fölleges. Néha rá-rákezd az eső, néha egy pillanatra szünetel, s tiszta idővel ámít a ki-kivillanó napsugár. A szél tartósan és esősen fú. Így ami kevés vendég van is, a szobába szorul. A szabadban semmi mozgalom. A társas kis kocsis is, mely a Csorbai-tóhoz jár, úgy látom, többnyire üresen futkározik. A lég mindamellett enyhébb ma, mint tegnap. Szobámban most déli tizenegy óra felé 15 fok, ott künn 12. A tenyészet itt csak úgy hátra van, mint nálunk az alvidéken. Látom, az áfonya még csak most virít. De a szamócát már bővében kínálgatják reggelenként a tót leányok; itt az aljban az út mentén pedig most nyílnak annak virágai együtt az áfonyáéval. A Kárpátok bércein is sokkal több a hó, mint tavaly ilyenkor. Akkor csak itt-ott egyes vágányokban látszott, most sűrű vonalakban fehérlik mindenfelé. Nincs a napnak elég ereje.

Délután pár óráig oly égető, meleg, napfényes idő volt, hogy lekíváncozott rólam a vastagabb öltöny. Esernyő árnyékában olvasgattam künt a szabadban. De mihelyt a nap felhőbe borult, rögtön hűs lett a levegő. Azután csakhamar rövid ideig tartó, viharos eső zúgott végig a vidéken. Most estefelé csendesebb az idő, de folyvást szeles. Hogy jönnének így a vendégek? Talán az is bánja eljöttét, aki itt van! Este nyolc óra tájban szakadó nagy esővel végződött a zavaros nap.

Tátraszéplak

1902. július 11.

A ma csak folytatása a tegnapnak. Mord, hideg, szeles, csepergős reggelünk van. A nap egy-egy percre kibújt a felhők közül, de azonnal visszavonult.

Kegyetlen rossz éjszakám volt. Régi lépbajom egész éjen át fájdalmasan háborgott, s bizonyos szorongató nyugtalanság fogott el. Alkalmasint magam adtam rá okot a hibás ebéddel és még hibásabb vacsorával. Talán azzal is, hogy délelőtt elbágyadva elszenderedtem. Bármennyire jól érzem is magamat, vigyáznom kell az étrendre. Minden kis félrelépés mindjárt megbosszulja magát.

Meghatva olvastam a tegnap érkezett lapokban, hogy Dobsa Lajos meghalt kosgyáni birtokán Bihar megyében. Egy évvel volt idősebb nálam. Egyike volt azon fiatal íróknak, akiknek barátságos körében éltem a forradalom után a fővárosban 1850 márciusától 1852. július végéig. Küszködtünk a lábadozó irodalomban. Velünk volt a remény s az ifjúi könnyű vér. Alig él már azok közül egy-kettő. Felidézi előttem azt a kort a Dobsa halála, s emlékeztet, hogy nemsokára én következem.

Bizony nehéz dolog ez a tátrai mulatás ilyen időben. A hideg, esős, komor idő miatt ki sem léphetni a szobából. Itt gunnyasztok öldöklő unalommal. Az olvasást unom, írogatni semmi kedvem. Valami lesújtó álmosság gyötör, melynek engedni semmiképpen sem akarok. Kínlódásnak is odaillik ez az állapot!

Tátraszéplak

1902. július 12.

Nem akar az idő könyörölni. Egyformán rideg, hideg, esős. A szobában kell kucorognunk. A hőmérő künn a szabadban 9 fokot mutat, itt benn 13-at, 12-öt.

Most jövök a sétáról déli tizenkét óra felé. A nap pár óra óta, meg-megszakítással, melegen süt, s a víztől csoszogó sétautak rohamosan szikkadnak. Nagy meglepetéssel látom, hogy a kárpáti bércek tetőit sűrű hólepel borítja, melyet az elmúlt éjjel öltöttek magukra. Nem közönséges látvány így nyár derekán közénkben szemlélni a havas telet.

Tátraszéplak

1902. július 13.

Nyugtalan és fájdalmas éjszakám volt. Szorongó álmokképek gyötörtek. Többek közt például apámat láttam halva, koporsóban kiterítve, idegen helyen. Nagy keserűséggel sírva siettem hozzá. Nem hittem, hogy meghalt. Szorongattam kezét. Csakugyan megmozdult. Fölébredt, de szemét nem nyitotta fel, s így szólt hozzám suttogva: eljöttél, édes fiam, itt van a vég stb, stb. Talán az hatott rám, hogy Schlauch nagyváradi püspök haláláról sokat olvastam a tegnapi hírlapokban.

Ma reggel oly hideg van, amilyen ittlétem alatt még nem volt. Ott künn 7 fokot mutat a hőmérő, itt benn 11-et. A tegnapi hó fogyatkozás nélkül fehérlik a bérceken.

Mindamellet, hogy szobámban most is, öt óra után csak 12 fokot mutat a hőmérő, az idő az egész napon át szépen megemberelte magát. Kivált délután gyönyörű, napfényes meleg volt. Lekíváncozott rólam a köpönyeg.. Ebédre átsétáltam Új-Tátrafüredre, miután itt nálunk, úgy látom, a tavalyinál is rosszabb és drágább az ellátás. De biz' úgy tapasztaltam, hogy amott sem fonják kolbászból a sóvenyt, s éppen oda is illik a „rosszabb és drágább”...

Tátraszéplak

1902. július 14.

Biztónak mutatkozik a félig-meddig derűs reggel. Sűrűn felleget az ég, de a nap gyakran kisüt. Bár híves a levegő (12 fok a szobában), de a csendes időtől mégis jól várhatunk.

Tátraszéplak

1902. július 15.

Ismét komor, felhős napunk kezdődik. Sűrű köd fedi a Kárpátokat. Szinte őszi színe és íze van az időnek. Ha még valamедdig így marad, nem lesz csoda, ha némely vendég megszökik innen. Tegnap délután kellemesen lepett meg az er-

dei ösvényen olvasgatásom közben Görgey Pista megjelenése. Tegnapelőtt érkezett Új-Tátrafüredre. Gyulait is vártam vele, de biz' ő otthon maradt.

Ez éjet valamivel nyugodtabban töltöttem. Belső részeim nem háborogtak annyira. Egész semmit sem vacsoráltam. Megpróbálom így néhány nap.

Görgey Pista ma délben nálam volt. Átadott elolvasás végett egy iratot – az ő kézírása –, mely G. Arturnak a „M. T. Akadémiához” 1861. márciusban intézett, de oda soha el nem jutott, fölötte érdekes, terjedelmes levelét foglalja magába. Ebben arra kéri az „Akadémiát”, hogy történelmi bizottsága által szoroson vizsgálta-e meg a világsi fegyverlerakásra vonatkozó körülményeket, s a vizsgálat alapján titkos szavazattal választandó esküdszéke által döntesse el: vajon terhelhető-e G. Artur igazságosan a honárulás vádjával? Még két levele van az öccséhez, Pistához. – Felette érdekes adatok G. Artur biográfiájához.

Tátraszéplak

1902. július 16.

Ma ragyogó szép nyári napunk van, minő még nem volt tíz nap óta. Gyönyörű derült meleg még most, tizenegy óra tájban is. Tegnap délután meglátogattott Horváth Lajos és Vécsey Tamás; velök és általok megelégnkült kis időre az én szóotalan magányom. Mert társalgásom eddig annyiból áll, hogy a szomszéd szobában lakó szép fiatal boroszlói nővel próbálok néha az ablakból csevegni, de porosz németiségét hol nem értem, hol nem hallom rest fülemmel beszédét. Így ez a multság is inkább bosszant, mint gyönyörködtet.

Tátraszéplak

1902. július 17.

Tegnap az egész napon kitarott a legszebb derült, nyári, meleg idő. Este naplementével a nyugati égbolt pereme nagy terjedelemben gyönyörű, vörösös, ki-gyulladt színt mutatott. Ez a tünemény ilyen idő tájban már Miskolcon is többször jelentkezett. Írják, hogy ez a Pelés-vulkán kitörésének eredménye volna. Az égbolt este teljesen felhőtlen volt. Ma is gyönyörű az idő. Talán még szebb, mint tegnap.

Átsétáltam Új-T.füredre. Görgey Pistát nem találtam otthon, csak villaurát, Gablenczet, egy igen értelmes, jóképű német öregurat. Aztán H. Lajossal és Kállay Albert főispánnal ebédeltem Ó-T.füreden igen felségesen. Délután a folyvást tartó remek időben szép csendesen visszasétáltam.

A szép idő beálltával a vendégek is egyre szaporodnak. Némely gyógyul, némely üdül, némely pedig csak éldegél ebben a fűszeres, havasi levegőben.

*Ha nem gyógyít a Tátra:
Ugyan mi van még hátra?
Ha a Tátra sem gyógyít:
Menj haza, ne kinlódj itt.*

Tátraszéplak

1902. július 18.

Ez a legunalmasabb nap, mióta itt vagyok. Reggel sűrű köd borította az egész vidéket. Közben-közben esett is; sőt éjjel, mint a talaj mutatja, nagy esőzés volt. Egy pillanatra sem láthattuk a napot. Nyakamon ült az unalom, sehogy se bírtam elúzni. Álom, olvasás, apró pepecselés mind nem használt. Nincs előle hová menekülni. Ha nagy társalgó terem volna a vendégek számára, rajtam az sem sokat segítene, valamit mégis. Teplicben ilyenkor legalább néztem a fedett nagy sétányon a hullámozó sereget. Azzal is telt az idő. Itt ki-ki a maga fészkében tartózkodik ilyenkor.

Tátraszéplak

1902. július 19.

A tegnapi esős, ködös, szomorú idő után, úgy látszik, vidámabb nap következik: olyan határozatlanul derengő, melynek elborulásától mindig tarthatni, annyiival inkább, mert a havas bércek nagy része füstölgő fellebben úszik, s a nap is csak úgy bujkál felettünk. Reggelizés után jól megfürödtem a tiszta, langyos kádfürdőben.

Az én bresloui szép szomszédném harmadfél éves kisfiával szintén elvonult, magános életet él itt. Nincs társasága. Mégis úgy vettem észre, hogy egy társaságot, a fiatal doktorét gyakran és szívesen fogadja a verandáján. Bent a szobában is úgy-e? Nem tudom. Tegnap este nyolc-kilenc óra közt látogatott hozzá, amikor már kissé más megítélés alá eshetik az orvosi ütértapogatók.

Délután csakugyan megeredtek lassan-lassan az ég csatornái. Estefelé sétára indultam a tátrafüredi ösvényen. Az első kilométerig érkeztem. Sietve kellett visszafordulnom. Jól összeázva értem haza.

Tátraszéplak

1902. július 20.

Egyre tart a csúfos, borongós híves idő. Nem tudom, átmehetek-e Tátrafüredre egy jó ebédre, amint szándékomban van. Sűrű köddel van borítva a láthatár, különösen a bércek.. Bosszant, hogy otthonról senkitől sem kapok levelet. Pedig némi nézve mindig várakozásban vagyok, nyugtalankodom. Bolondítom magamat.

Csakugyan átmehettem egy jó ebédre, úgy láttam, hogy a borongós idő megengedi. De bizony mikor délután két óra tájban visszajöttem, csakugyan megáztam egy kissé. Ha folytonosan így viseli magát az időjárás, nehéz lesz itt kintartanom szinte még három hétig. Multság helyett szobai rabság. Itt az ember, ha ki nem mehet, sehová sem mehet. Untat még az írás, olvasás is.

Tátraszéplak

1902. július 21.

A mai nap tűrhetően folyt le. Hűvös és néha szeles is volt, de többnyire verőfényes. Jó sokat sétáltam, kivált fenn az erdőben. Egy messze terjedő sétaútra találtam a magaslaton, melyről eddig nem volt tudomásom. A múlt évben ilyenkor

azon a fennsíkon bőven volt a számoça és a feketeáfonya. Most híre sincs. – Ott-honról levelet kaptam ma egyik húgocskámtól. Sok apró hírei közt annak örültem a legjobban, hogy sírhalmunk igen szép s igen jó rendben van.

Elnézem itt ezeket a csatangoló turistákat, akik itt naponkint különböző távoli vidékről érkeznek s rövid pihenés után tovább vándorolnak. Sokszor nők is trappolnak velek felakasztott ruhában, batyusan, hosszú turistabottal. Furcsa látvány és különös szenvedély! Se a magam fejét nem adnám rá, se a feleségemet; már tudniillik ha feleségem volna. Fiataloknak még megjárja. Hiszen 1846 nyarán magam is megmászta a lomnici csúcsot... de itt vén szakállas embereket is látok köztök és rég elvirult hölgyeket.

Tátraszéplak

1902. július 22.

Ma két hete érkeztem ide. Hosszúnak tetszik ez a rövid idő, mert sok volt benne a rossz nap és az unalom. Egészségemet tekintve sem érzem valami jótékony hatását az itt időzésnek; mindamellet, hogy itt soványabban élek, mint otthon, éjjel gyakran háborgat a bal oldalam. – Ma süteményeket kaptam Miskolcra Jucikától. Bizony jólesik itt a cudar ellátás mellett, s jólesik a szíves megemlékezés. A mai nap kissé hűsen, kissé szelesen folyt le, legalább eső nélkül. Ez is ritkaságzamba megy.

Tátraszéplak

1902. július 23.

Eléggé tűrhető, híves, borongós napunk volt, a sétára nemigen csalogató. Én mégis átsétáltam Ó-Tátrafüredre. Vonzott a jó ebéd is, meg a társaság is, mely pár nap óta Ivanovics Gyurival megszorodott. Most az ebédet kissé paprikásnak találtam. Egy marhahús 60 Kr, egy pecsenye egy forint. Ily árakhoz mérve a reggelit és a vacsorát és a szobát is – jól megtömje tárcáját, aki öt-hat hétig üdül Ó-Tátrafüreden... Csak nem kapok levelet onnan, ahonnan fontos ügyben kapnom kellene. Minden nap várom, sosem érkezik. Ez a bizonytalanság napról napra függőben tart, s jobban bosszant, mint a biztos lemondás. Itt ugyan nem az érvényesül, hogy ígérni nehéz, mert az a szilárd embernél annyi, mint megtartani; itt inkább az érvényesül, hogy ígérni könnyű, mert megtartani úgysem éppen szükséges.

Tátraszéplak

1902. július 24.

A nap minden különösebb jelentőség nélkül folyt, az idő éppen olyan, mint tegnap; olvastam s pepecseltem is valami bírálathelyet egy versfüzetről. Sétáltam is, futottam az unalom elől, melyet még fokozott pár nap óta meghűlésből eredő rosszullétem.

Tátraszéplak

1902. július 25.

Meglehetősen szép napunk volt, de még mindig késik az igazi, állandó, meleg nyár. A lég folyvást hűvös, s legalább rólam nem kívánkozik le a téli gúnya. Úgy

látom, a vadvirágok is csak most indulnak teljes virulásnak: de általában sokkal szegényebb a természet, mint tavaly. – Bársony János átjött hozzám Új-Tátrafüredről. Most járt itt először. Megmutogattam neki ezt a szép fekvésű, csendes fürdőtelepet, melynek fekvése több tekintetben előnyösebb, mint a három Tátrafüredé. – 750 hold terület az egész. Ezelőtt néhány évvel 28 ezer forintért vették a mostani tulajdonosok a Máriássy családtól. Ez évben megvette a kincstár a terület felső részét, 600 holdat 100 ezer forintért, csak éppen azért, hogy idegen kézre ne jusson. Ilyen nyereség után talán majd jobban gyarapodhatik a még mindig kezdetleges fürdőtelep.

Tátraszéplak

1902. július 26.

Most végre igazán szép nyári nap köszöntött be. Nem tudni, ki fogja-e így tartani estig. Engem folyvást gyötör egy meghűlésből eredt kellemetlen érzés. Fájdalmasan sajog a fejem egy része; a bal oldali lép vagy belső rész fájdalma éjjelenként valósággal kínoz. Gyomrom rendes működése is meg van zavarva néhány nap óta. Kuruzsolom magamat, ahogy tudom.

A gyönyörű, meleg idő egész nap kitarzott. Ó-Tátrafüreden ebédeltem az ismert társaságban. Holmi hazavivendő apró emléktárgyakat vásároltam. Mindig nagy kínomba kerül az efféle válogatás. Drágábban is megfizetném, csak valaki okosan, célszerűn és kielégítőleg végezné azt helyettem. Sokszor hiábavalóságokra dobom ki a pénzt.

Tátraszéplak

1902. július 27.

Úgy látszik most reggel, hogy a mai nap is tegnapinak szép folytatása lesz: meleg, napfényes, bár kissé szeles. Ebédre a Csorbai-tóhoz fogok kirándulni: találok-e ott valami jobbat, mióta az állam birtokában s kezelése alatt áll a Kárpátok eme gyöngye? Hiszen sok még nem történhetett, ez az első év. De mégis úgy kellene, hogy egyben vagy másban, bármi csekélységben észrevehető volna az új tulajdonos keze...

Ott voltam csakugyan. A legszebb idő kedvezett a kirándulásnak. Semmi változást nem találtam. Zord szépség az. Most sincs ott helyben ivóvíze. Ló szállítja fel az aljból hordókban. Nincs tere, nincsenek erdei sétautak. Nem szeretnék ott egy nyarat eltölteni.

Tátraszéplak

1902. július 28.

Rekkenő meleg napunk volt reggel. Egyszerre rázúdult az eső, s most szomorú az idő délelőtt. Azonban délután jobbra fordult, kiderült, s aztán egész napon át szépen kitarzott.

A szomszédomban egy igen csinos, megnyerő külsejű, fiatal barna nő szállásol kisleányával már szinte öt hét óta. Ablakom csaknem összeér az ő erkélyével, így mindennap az ablakból társalgok vele néhány rövid percig. De nehezen megy. Ő

Boroszlóból egy mérnök neje, porosz kiejtéssel beszél, mégpedig felette gyorsan. Azt én igen nehezen értem meg, s ő is nehezen engem. De azért mégis annyiramennyire megismerkedtünk. Ő idegbajos. Neki sincs társasága, nekem sincs. Még a legközelebbi sétára is alig megy. Egyedüli társasága a fiatal orvos. De az aztán állandó. Ma tréfáltam is vele. Azt mondtam, (sokszor késő esti) vizitből azt sejtem, hogy vagy Ön nagy beteg, vagy az orvos, vagy mind a ketten. Elpirult és elmosolyodott, s védte magát ügyesen a helyzettel.

Holnaphoz egy hétre eltávozik innen. Heine *Buch der Liederjät*, szép aranyos kötésű kis alakban, adtam neki emlékül ezen beírással: *Andenken an einer stillen und sympatischen Nachbarschaft. Westerheim. 28ten Juli. 1902. Joseph Lévy.* – Kérésre megígérte, hogy majd otthonról fotográf-arcképét néhány sor kíséretében meg fogja nekem küldeni. Futólagos, kedves ismeretség. Tünelkeny felhőcske, mely virágos mező felett röppen át, mielőtt végképp eloszlaná.

Tátraszéplak

1902. július 29.

Kedvezőleg indul a mai nap. Legalább most reggel szép az idő, bár kissé seles, és a bércek tetején sűrű, nehéz felhők gomolyognak, melyekből igen könnyen megeredhetnek az ég csatornái. A ma érkezett lapok gyászkeretben hirdetik, hogy Vadnay Károly július 27-én délelőtt fél tizenegy órakor meghalt. Már néhány nap óta hozzák halálos betegsége hírét. Mélyen megihat engem az ő elmúlása. Sok szép emlékem s szerető barátságom fűződik hozzá és családjához a régi időkben. Hét évvel volt ifjabb nálam, de annyival többet is szenvedett, mint én. Nem volt boldog élete. Jó szíve, munkássága, jelleme jobbra lett volna méltó. Elhunytát méltán gyászolja az irodalom... Hullunk, megyünk egymás után lassankint!

Délelőtt nálam volt Görgy Pista. Hozta Arturnak egy 1861-ben írott, hosszú, nagyon érdekes politikai levelét, melyben az osztrák birodalom és Magyarország helyzetét igen okosan fejtegeti, s a megoldásnak arra a módjára utal, mely jelenleg csakugyan bekövetkezett.

Estefelé H. Lajos és társai jöttek át hozzám Tátrafüredről.

Tátraszéplak

1902. július 30.

Szép napra virradtunk. Ebédre át szándékozom a fürediekhez.

Csakugyan át is mentem, s apró bevásárlásokat is végeztem ott. Ma délelőtt végre meglátogattam a szép szomszédnémat. Áadtam neki emlékül a *Buch der Liedert* s névjegyemet, hogy majd fotográf-képét címemre elküldhesse. Igen kedves, vidám kedélyű fiatal nő. Három éve házasság. Férje mérnök Boroszló városánál. Kért, hogy írjak le neki egy költeményemet, ő majd otthon lefordíttatja azt valakivel németre. Megígértem. Mához egy hétre már eltávozik innen Fenyőházára, hol az enyhébb levegőn még két hetet fog időzni.

Tátraszéplak

1902. július 31.

Úgy látszik, csakugyan beállott a nyár. Ma is gyönyörű meleg napunk van. Folyvást tart.

Ma egész délelőtt, sőt nagy részben délután is itthon tartózkodtam. Egypár levelet írtam s egy költeményt ütöttem nyélbe, melyet főleg a kis szomszédnéim inspirált. Címe: *A bércekről*, melyek az itt nyüzsgő társaságot szemlélik a magasból. Átadtam neki, sőt lefordítottam prózában németül is. Megértette, s igen megörült; de biz én nemigen értettem meg az ő német társalgása minden részét, sőt sokszor félreértettem.

Tátraszéplak

1902. augusztus 1.

Kissé borús, fénytelen napra virradtunk. Mintha esőre hajlanék. – Tegnap Vadnay Tibornak is írtam néhány részvevő sort édesatyja halála alkalmából. Kissé elkéstem ugyan vele, de elmulasztani annyival kevésbé akartam, mivel Tibor sürgönyileg értesített engem Miskolcra a temetés idejéről. Sürgönyét csak tegnapelőtt kaptam itt.

Ma estefelé egy kis előzőleg történt esőcsepergés után oly sűrű köd ereszkedett az egész vidékre, hogy tíz lépésnyire sem lehetett látni benne. Kénytelen volt mindenki a maga fészkébe visszavonulni. Én az alkonyat egy részét a szomszéd erkélyen töltöttem baktató német csevegéssel.

Tátraszéplak

1902. augusztus 2.

Ma reggel, minthogy a tegnapi köd ez éjjel leszállott, minden fa, minden bokor és fűszál sűrű ezüstharmattal borítva csillogott. Mintha dér lepte volna őket. Különben a lég bár kissé hűs, de egyáltalán nem hideg. Szobámban 15 fokot mutat. Néha a nap is ki-kipillant a fellegek közül, de a hegyeket és bérceket tetőtől talpig még mindig sűrű köd fedi.

Mégis szépen kitartott egész estig. Estefelé langyos, jó levegőn megtehettem legszokottabb sétámat a fürdő felé vezető kellemes erdei sétaúton a második kilométeroszlopig. Oda és onnan vissza csendes menetben éppen egy óra.

Tátraszéplak

1902. augusztus 3.

Szinte nyári, rekkenő meleg napunk van, bár kissé szeles. Most már igazán levagyom rólam a vastag kabát, melyet eddig viselni folyvást jólesett. Könnyű nyári ruhát kellett öltenem. Ebédre átrándulok Ó-Tátrafüredre, bár félek, hogy esőre fordul még ma a szép idő, oly tisztán és közelben látszanak a hegyek és bércek. – Ma szentelik fel Tátralomnicon a közös protestáns (református, lutheránus) új templomot Kun Bertalan és Zelenka Pál miskolci püspökök. Pejacevics grófnő kezdeményezése és pártfogása mellett közadakozásból épült. Tavaly megnéztem az igen csinos, kisdud szentegyházat...

Ó-Tátrafüreden csakugyan megebédeltem elég jól, elég drágán. Bevásároltam holmi apróságot, amit még venni akartam, s ezzel már megszabadultam a további gondtól. Most délutáni öt órakor szobámban nyitott ablak mellett 18 fok a meleg.

Tátraszéplak

1902. augusztus 4.

Kegyetlen rossz éjszakám volt. Talán legrosszabb itt az eddigiek közt. Szokott bal oldali fájdalмам irtózatosan gyötört az egész éjjel, s szörnyű álmaim voltak. Nem tudom, mivel adtam rá okot; mert valamivel adnom kellett. Úgy gondolom mégis, hogy az étrendem nem helyes. Későn veszem észre, midőn vétettem elene. Tegnap is az ebédnél szamócat ettem, és savanyúvizes bort és tisztán savanyúvizet ittam. Hacsak nem ez zavarta meg éjjeletemet. Általában gyomrom, fájdalmas belső részem állapotára nézve az egész itt időzésem nem volt jó hatással. Azt hiszem, testsúlyban is fogytam valamit, ahelyett, hogy gyarapodtam volna.

Napunk ma homályos-hívesen kezdődik. Újra elő kellett vennem a meleg ruhát, pedig már a tegnapi meleghez alkalmazkodva kezdtem öltözködni.

Ma este tettem utolsó látogatásomat a kedves kis szomszédnémnál. Megköszöntem kedves társaságát, melyben szinte négy hétig kínoztuk egymást különösen a német beszéddel. Holnap érkezik a férje; azt a napot már vele tölti el, s holnapután reggel indul Fenyőházára.

Tátraszéplak

1902. augusztus 5.

Ismét gyönyörű nyári napra virradtunk. Ragyogó meleg, kissé szeles. – Imrik Péter nagyváradi kir. táblabíró beszélgetett velem. Bőbeszédű, eleven kedélyű úrimember poétai kedvteléssel, eléggé sziporkázó szellemmel. Apró emlékezéseket hozott elő régi múltjából. Miskolcon is töltött egy évet a minoriták gimnáziuma harmadik osztályában. Gazdája volt Ricska csizmadia a Gordonban, a Sz.-né nagyapja, kinek veje volt Dalejcsik szinte csizmadia, a Sz.-né apja.

Együtt ebédeltem a szép szomszédnémmal s férjével, aki ma délelőtt érkezett meg. Csinos, barna fiatalember, úgy huszonnyolc éves, míg neje huszonhárom. Értelmes arca jóságos komolyságot árul el. Furcsa az a megismerés! Az első benyomás gyakran igen különbözik attól, amit az alak gyakoribb és állandóbb szemlélése után nyerünk. Az alak sokszor nyer, sokszor veszít általa. Oly vonások bontakoznak ki előttünk, melyeket előbb észre nem vettünk. Így vagyok az én szép szomszédnémmal is.

Ma négy hete, mióta itt vagyok. Igen elég belőle. Elmúltak a napok minden különösebb élvezet vagy munka nélkül. Az ihlet mindig távol volt és távol van tőlem. Hiába várom a Múza hangulatát, hacsak még a hátralevő néhány nap alatt meg nem jön.

Tátraszéplak

1902. augusztus 6.

Ma reggel kilenc órakor utazott el szomszédném a maga kis családjával: férje és kislánya a pesztonkával. A férfi neve: Franz Backe, a nőé Frieda Backe geborene

Penckwitt, a kis másfél éves fiúé: Hans. Tegnap este még velők vacsoráltam. Meleg reggelünk van, de úgy látszik, esőre hajló. ... Nem lett eső, kitartott egész nap szépen.

Tátraszéplak

1902. augusztus 7.

Folytatódik a nyár. Gyönyörű meleg időnk van, csak egy kissé erősen is szeles. Azonban estére rendszeren le szokott csendesülni. Délelőtt találkoztam itt Széchényi Jenő nagyváradi kanonokkal, aki a H. Lajosék társaságának a tagja. Megnyerő, kedves modorú, közlékeny úriember. Kék szeméből jóság sugárzik. Meglepő sötét színben festette előttem a Schlauch jellemét. Szíve és lelke nem volt a magas állásnak megfelelő. Az állás nagyon magas volt, de az ember nagyon kicsiny.

Még a holnapi nap van itt hátra nekem. Alig várom elmúltát. Igen elég volt az üdülésből. Őszinte szívből fakad ez a vers-ötletem:

*Szép, szép ez a Tátra alja,
De az ember megsokallja
S négy hét múltán visszavágyik,
Az otthoni vetett ágyig.*

S az én időm itt már négy hétnél is több. Délután levelezőlapot kaptam a szép kis szomszédnémtől Fenyőházáról. Írja, hogy szerencsésen odaérkeztek, hogy a hely gyönyörű, hogy szívesen venné, ha boroszlói otthonában is fölkeresném szavaimmal. Így a futólagos ismeretség mégsem futott el olyan igen hamar.

Tátraszéplak

1902. augusztus 8.

Ez itt az utolsó nap. Holnap reggel semmit sem jegyzek már ide. Indulni fogok kilenc óra tájban. Ma délre átmegyek Ó-Tátrafüredre, s búcsút veszek a társaságtól.

Nem valami sok jó emlékézt viszem itt időzésemnek. Egyhangúság, tétlenség s a nagyszerű természetben való gyönyörködésre is kevés fogékonyság járt velem. De azért mégsem vesztette el kedvességét s vonzó voltát előttem ez a csendes, nyájas kis telep. A jövő évben, ha módomban lesz, mégiscsak ismét idemenekülök. Ez éppen nekem való hely. Holnap már az otthoni megszokott körülmények árjába vetem magamat, s élek, amint élhetek.

1902. augusztus 18.

Úgy történt, amint terveztem. Július 8-án indultam a Tátrába üdülés végett. Széplakon, tavalyi mulatásom helyén töltöttem ötödfél hetet augusztus 9-éig, amely nap reggelén visszatértem, és esti hat óra tájban megérkeztem Miskolcra. A fenyvesek közt eltöltött időm nem volt most rám oly jótékony hatással, mint a múlt évben. Nem is éreztem magamat valami jól. Egy kedves, művelt, fiatal porosz nővel való futólagos ismeretség hozott némi élénkséget a folyvást unalmas napokba. Mert valamint a múltban, úgy most is szándékosan kerültem minden

társaságot. Mindig magánosan sétálgattam, olvastam, s néha firkálva babrálgtam. Az első napokban próbára tette a türelmet a rossz időjárás is, mely esős, hideg, szeles, komor volt. Július 12-én és 13-án éjjel nagy hó esett, s beborította a bérceket. De később elkövetkeztek a szép, meleg, nyári napok, s további otlétem alatt kintartottak.

Tegnapelőtt érkeztem ide, holnap este visszatérek Miskolcra. Itt nem sok vizgasztalást nyújt a természet. Olyan csüggedt, szomorú képe van mindennek. Gyümölcsfáim egytől-egyig mind üresek. Sehol egy szem gyümölcsöt sem látok. Egyéb növény is mind csak sínylődő, hervatag. A búzaaratás volt elég és gazdag, s a szőlő biztat némi bő szürettel. Most is, mint már annyiszor, csak a jobb jövő reményével kell biztatnunk magunkat.

Mélázgatás közben elgondoltam azt is, mily sok szavunk van olyan, melynek kettős az értelme, s melyet verselésnél összepengethet a Kovács-féle rímsarkantyú. Megpróbálok néhányat alkalmazva idejegyezni.

A kiderült ég – Botján csillag ég. Omladozó vár – Pusztulásra vár. Szerény ember talpra állat – Egy-két jámbor háziállat. A nyakamra nem kell járom – A szabadság útját járom. Inगतag követünk! – Téged nem követünk. Vizsgálatnál egy-két nyom – Néha igen sokat nyom. Jó dolga nem mindig vagyon – Annak, kinél sok a vagyon. Nem hosszas, de kerek – A taliga kerek. Foka van a varró tőnek – De nincsen a rózsá-tőnek. Ha az ember szépet szövet – Akkor szép lesz az a szövet. Egy mécsvilág – Nem a világ! Én bizony nem értem – Mit törődik értem. A fogorvos pénzt fogad – Ha kihúzta a fogad. A tiszt úr sokat lövet – Ha sok náluk a lövet. Mit sem ért a zár – Hogyha nem jól zár. Bár nincs tele a verem – Fejem' falba nem verem. Poharat most kaptam épen – Nem törve, de teljes épen. Akármilyen szép a mén – Rossz, ha botorkálva mén. Cukort ádat, rizst kelet – A távoli napkelet. Nem mindig üdvös ír – Mit az orvos ír. A meleg vízbe hal – Hideg vízből a hal. Kezében az ostornyel – Szomjas kocsis nagyot nyel. Bár senkinek se vétek – Mégis van bennem vétek. Kopár mezőn vékony ér – Magában nem sokat ér. Bő volt az a mérték – Mellyel ruhád mérték. A fényes táncterem – Nem mindig jót terem. Míg a gázláng elég – Ég ott más láng elég. Kenő asszony megkenet – Van ő nála jó kenet. Gyolcsing ujjá két szél – Lobogtatja a szél. – És hány ilyen szavunk van még ezeken kívül, de melyeknek versekben való rímeltetésre nem mindig mutat jó ízlésre és találékonyságra!

1902. augusztus 19.

Tegnap meglátogattam a sírhalmunkat. Kiégett ott is minden növény. Egy szál virágot sem találtam rajta. Szomorú látvány az egész. Pedig mint hűgaimtól hallom, nem volt hiány az öntözésben. De az sem foganatos, ha az ég nem akarja. Az pedig nemigen akarta. Soha nem indította meg az eső csatornáit. Folyvást a nap tikkasztó heve kínozza és kínozza a tenyészetet. Legalább itt nálunk a búza-termésen kívül semmi más természetmenny nem biztató. Minden kapásnövény fellette silány, úgyhogy a föld népe már most is aggodalommal tekint a tél elébe.

Örömmel látom, hogy itt a város emeletes, szép épülete a hivatalok számára már csaknem teljesen készen áll. Eltekintve a tervben foglalt némely fogyatkozá-

soktól, az egész építmény sikerültnek mondható, még inkább, ha huzamos időre teljesen biztosítva van az épület annyi jövedelme, amennyiből az építésre felvett kölcsön és a fenntartási költség kikerül. Nem kevésbé öröndetes az is, hogy a mi impozáns, régi, nagy templomunk elavult, rozszant kőkerítése helyett szép új (és bizony drága) vasrácszat van készülőben, s a jövő hó folyamán talán már el is készül. Hosszú vajúdas után, önkéntes adakozás útján indult meg a vállalat: de biz' a költség legnagyobb részét mégis a hívek vállára kell hárítani kivetés útján.

Ma nálam volt egy pillanatra Erzszi húgom, a barcai papné négy gyermekével: két fiú, két lány, kiknek egyike az én keresztlányom. Bizony nem kevés gondot ad nekik ennyi gyermek nevelése. Pedig hármat már iskoláztatni is kell. Szívesen járulok olykor némi apró segítséggel, de biz az alig valami, nem annyi, mint a jó akarat. Itt a házamnál is annyi mindenféle költség fordul elő gyakran, hogy különböző címek alatt ugyancsak lapos az erszényem, mikor Miskolcra visszatérek. De ezt a költséget veszem legörömesebb. Ezt a kis hajlékot úgy alakítottam át s úgy használom, amint boldogult szüleim életében gyakran említettem, hogy használni fogom az ő haláluk után. Itt érzem leginkább, hogy mindig velők vagyok!

1902. augusztus 31.

Rekkentő a hőség. Árnyékban is 22-24 fok délelőtt. Leperzselődik minden. A mező kiszárad, kopár, alig nyújt valami szűk eledelt az állatoknak. A szőlő is, most az egyedüli meglehetőes termés, veszni indul, ha még néhány nap így tart az idő. Nem fejlődik, csak nyomorog. Ami néhány alma és körte maradt egy-két fámon, az is mind férges, és lehull. Tegnap már azt is megdézsmálta egy itt nagyon ismert néma zsványkölyök. Rajta kaptuk, de megugrott. Ma már a község ház börtönében ül. Legföljebb egypár napot ül, aztán kiszabadul, s folytatja a megszokott tolvajlást.

A mai égető hévségben a temetőre sem látogatok ki. Tegnap délre érkeztem, főképpen kertem megszemlélése végett. Most délután az öt órai vonattal visszatérek, hogy holnap reggel egyik barátom kérése folytán részt vegyek a gimnáziumi javítóvizsgákon. Bizony van a mi gimnáziumunkban elég javítani való, nemcsak a tanulókon, de a tanárok némelyikén is: higgadság, eszélyesség, közlékenység, szeretet hiánya, sokszor még a kellő szakismeret is. Főleg pedig a bizalmat gerjesztő, szelíd bánásmód. Ha igaz volna az, hogy gyűlöltek az istenek azt, akit tanítóvá tettek: az is igaz, hogy gyűlöltek vagy nem szerették az oly gyermekeket sem, akik az ily tanítóknak lettek tanítványai.

Amely versecskének első strófáját május 20-án ötletként jegyeztem e lapokra, ma egy kilenc strófából álló költeménnyé egészítettem ki. A szülőföldet éneklek abban, amiről már annyiszor dallottam. Szűk érzelem- és képzeletvilág, de hatása nálam maradandó.

1902. szeptember 7.

Tegnap korán reggel jöttem ki Miskolcra Szepessy Gyulához Berentére. Ott délelőtt és délután is, ameddig csak az idő engedte, fogolyvadászattal mulattuk magunkat; én különösen igen jó eredménnyel, s gyönyörködve kedves kis vizslám ügyességében és hevesége mellett is jó tulajdonságaiban. Este idejöttem haza a

magam kis „fészkébe”, s bizony erősen megéreztem a nap fáradalmait, amelyeket vadászat közben úgyszólván észre sem vettem, pedig a rendkívüli hőség, kivált dél-
lelőtt nyolc órától tizenegyig, ugyancsak gyötört bennünket. Most voltam e vad-
ászdényben az első vadászaton. Vágytam már arra különösen hűsége kiskutyám
kedvéért is.

Már ma borongós az ég, egyszer már cseperegni is kezdett. Bárcsak megin-
dulna a jótékony eső, melyet régóta epedve vár az égető hőségben szomjazó ter-
mészet. A kiszáradt föld már a kertemben is nagy nyílásokban repedezik itt-ott.
Az a néhány alma és körte is, ami még megmaradt, férgessé lett, s egytől egyik le-
hullt. Még a szőlő tartja magát legjobban, bár el van késve, s némely fürtön a sze-
mek még most is borsószem nagyságúak.

1902. szeptember 27.

Tegnap délután főleg azért siettem ide, hogy ami kevés körtetermésem volt,
leszedjem. Jó bővecskén termett téli „Esperes” körtémet már legnagyobb részben
úgyis ellopta a szomszéd, de amit meghagyott, még tovább is a fán hagyom, míg
csak teljes érettségét nem veszem észre, mert eddig még sohasem tudtam élvezni s
éredésre juttatni a gyümölcsöt a korai leszedés miatt, még májusban és júniusban sem.

*A szép alma, mint tavaszi virág,
Ahogy virág, hervadni kezd:
Csak egy képséj van, mely szívig test,
Mint édesünk másokén fest*

*Szűcs-Szentpéter 1902
Szept. 27-én*

Gyulai Pál

26. kép. Gyulai Pál verse Szűcs Jolán emlékkönyvében

Különös veszedelem érte azonban e hét elején szőlőmet, mely pedig az idén
szép termést hozott. A legnagyobb mértékben elfagyott. Levelei össze vannak per-
zselve, leszáradva foszlanak. Az éretlen fürtök fagyos, elsárgult, beteg színűek,
azok többé nem lesznek hasznavehetőek. A valamirevalókat ma leszedem. Ilyen
időre a legvénebbek sem emlékeznek, hogy szeptember vége felé fagy pusztította
volna a szőlőhegyeket. Most úgy hallok, hogy itt is, de a felsőbb vidéken másutt is
elpusztította s tönkre tette a már szinte kézben tartott dús szüret reményét. Mis-
kolcon is e hét első napjain néha egy fok hideget vagy egy-két fok meleget mutatott
reggelenként a hőmérő. De ott a szőlőbeli károkról tegnap még nem hallottam.

Holnap lesz egy hete, hogy meglátogatott Szily és Gyulai. Hosszú kéregeté-
sem és várakozásom után végre eljöttek. Szily csak két napig mulatott nálam, de
Gyulai egy hétig. Nagyon megörültem látogatásoknak. Mind én, mind jó barátai-
m nagyon szívesen láttuk őket. Meggyőződhetek, hogy szeretjük. Most már illő
volna nekem is ellátogatni hozzájuk, de nehezen mozdulok, csak a tétlen nyugal-

mat keresem. Három verset vitt tőlem Gy. a „Kisfaludy Társaság” e havi első ülésére, melyeket ott a múlt szerdán felolvastak. Valamivel több a semminél, leginkább egy kis életjel. Abból az ülésből azzal bíztak meg, hogy képviseljem a társaságot Sátoraljaújhelyben az ott alakult Zemplén megyei „Kazinczy Kör” első alakuló ülésén. Azonban nem érzem magamat úgy, hogy odamehessek, s lemondtam a megbízatásról. Tegnap kaptam e részben a levelet, s rögtön válaszoltam. Most már az idő rövidsége miatt nem tudom, mint lehet képviselőt küldeni, mert az alakuló ülés holnap tartatik Újhelyben. Egyébiránt nem is igen tartom helyesnek, hogy minden vidéki csekély körök vagy irodalmi ünnepecskék az „Akadémia” s „Kisfaludy Társaság” képviselőjét igénylik különben szép és jó célú mozgalmaikhoz. Ez már ma egészen divattá lett.

1902. október 4.

Szomorú körülmény hozott most ide. Tegnap jöttem. Biri húgom öt nap óta tüdőgyulladásban szenved. Ez a betegség ilyen korosabb nőnél (most decemberben hatvanöt éves lesz) könnyen végzetessé válhatik. Gyermekei szinte kétségbe vannak esve. Az orvos azt mondja, most nincs veszedelem, könnyebültnek látszik a baj, s remélhető is a fölépülés, „ha komplikáció közbe nem jő”; azaz ha meg nem hal, bizonyosan megél. Ennyit mi is tudunk. Reám is leverőleg hat az ő elvesztésének elgondolása. Utolsó azok közt, akik hozzám a földön vérség szerint legközelebb voltak. Bízom a gondviselésben, s megnyugszom annak intézkedésén. Most mindjárt visszamegyek Miskolcra, holnap délben újra kijövök.

Eperjesre igyekeztem az ottani „Széchenyi Irodalmi Kör” által holnap tartandó Tompa-ünnepre. Most már onnan is elmaradok.

Pár nap óta megeredt és folyvást tart a csendesen permetező eső. Szinte megváltás a pár hónap óta tartó nagy szárazság, majd fagy miatt elepedt földre. Különös jótétemény kivált a szőlőre, mely sehogy sem akart eddig fejlődni. Most már az eső után meleg napok kellenének az érleléshez. Így ha sok lesz is a bor, nemigen lehet valami jó. Ha pedig a sok eső miatt beáll a rothadás, a rossznál is rosszabb lesz.

1902. október 6.

Tegnap délben ismét kijöttem. Közelében akarok lenni beteg testvéremnek, míg betegsége jobbra vagy balra fordulatot nem vesz, aminek az orvos véleménye szerint is pár nap alatt meg kell történnie. Éppen ma egy hete, szeptember 29-én hétfőn este leptem meg a nyavalya nagy hidegleléssel és lázzal. Tehát már nyolcadik napja. Holnap és holnapután, a körülmények szerint, még itt maradok. Az idő különben is komor, hideg, esős. Ma reggel óta, bár nem nagyon sűrűn, de folyvást esik, s a hőmérő most dél felé 8 fok meleget mutat odakünn. Ilyenkor az ember kedélye is az idővel tart: ködös, borongó.

Az előbbi sorok írása után hozzájok mentem ebédre. Beteg húgom szemmel láthatólag, de az orvos véleménye szerint is, határozott javulás útján van, s mint az orvos mondja, pár nap múlva fel is kelhet az ágyból, amit én részemről se nem hiszek, se nem is javaslok. Több idő kell, míg rendkívül kimerült gyengesége erőhöz

jut, s a következő egypár nap még mindig a bizonytalanság és megfigyelés napja. Ha így marad vagy így halad a javulás, akkor én holnap délután vagy holnapután reggel visszatérek Miskolcra. Ez a zord, lucskos, hideg őszi idő annyival kevésbé tűrhető itt, mivel teljesen elfogyott a fűtőm, s hideg a szobám.

1902. október 8.

Gyönyörű, meleg, napos idővel köszöntött be a mai reggel. Vajon kitart-e így? A hőmérő 10 foknál is magasabb meleget mutat, s a langyos levegőben még szinte érezhető az esőre való hajlandóság. A temetőt se látogattam már régóta. Pedig ott is megható, sőt ott még inkább, mint másutt, az őszi természet búskomolysága s mulandóságra emlékeztető színezete.

A tegnapi nap folyamából ítélve úgy látszik, betegünk állapota folyvást javulóban van, hacsak az elmúlt éj valami rosszra változást nem idézett elő, amit e pillanatban még nem tudok. Gondolom, a ma délutáni öt és fél órai vonattal visszatérhetek Miskolcra. Most már kertemben sincs itt semmi különösebb tenni vagy gyönyörködni való. Ott már bomlásnak indult minden. A fák levelei sárgulnak és hulladoznak. Gyümölcsfáim szinte magok is búsongani látszanak amiatt, hogy a mostoha év meddőségre kárhozatta őket, s örökké csak reménylő gazdájokat semmi eredménnyel meg nem örvendeztették. Talán ők is biztató reménnyel hajtják fejüket most a téli álomra!

1902. október 16.

Beteg hűgomat most már javult állapotban találtam. Fennjáró gyöngéledő a teljes jó egészség útja felé. Egyházkerületi gyűlésünkön töltöttem két napot, okt. 12-ét és 13-át Mezőkeresztesen. Húsz fiatal papot szenteltek föl, akik közt volt egy olyan is, aki tizenöt évig káplánkodott, s most mikor valami kis parókiához juthatott, már jóval meghaladta élete negyvenedik évét. Folytatja ifjú nyomorgását öreg nyomorgással. A gyűlés lefolyása semmi különösebb érdeket nem nyújtott a papszentelési megható szertartáson kívül. Annál felülőbbek és furcsábbak voltak a közébedek és -vacsorák, melyek nemcsak az étvágy kielégítésére szolgáltattak alkalmat és rossznál rosszabb ételeket, hanem a pohárköszöntők vizes áradatára is, amely fölött szinte átláthatlan és szemet maró szivarfüst borongott. Ezek a többnyire üres, egymást agyba-főbe dicsérő szónoklatok megtámadják nemcsak a fület, hanem még a gyomoridegeket is. De ez a szokás már hozzátartozik a közgyűléshez, mint bizonyos vidéki lakosok nyakához a golyva.

Holnap Budapestre utazom Gyulai Palihoz. Meghívott e hó 19-én tartandó leányfalvi szüretjére. Nehezen mozdulok. Rest vagyok minden távolabbi kirándulásra s emberekkel való érintkezésre. Fájdalom, az emberektől is úgy elszokhatni, mint a gondolkozástól! Kárát vallja pedig mind a test, mind a lélek. Gyulainál maradok pár napig. Mellette, társaságában mindig fölélénkülök némileg. Hazajöven majd itt is részt vehetek talán itt vagy ott a szüret örömeiben, melynek most az enyhe, derült időjárás kedvezni látszik, habár arra, hogy jó bort adjanak a fejletlen, éretlen fűrtők, elkésett az időjárás. Az én harminckét tőkémén is itt szomorodik az elfagyott, élvezhetetlenül maradt sok fehérszőlő.

Ma szedem le azt a néhány téli „Esperes” körtét, melyet egy fámon a tolvaj és a rossz idő meghagyott. Nem tudom, ideje van-e már a leszedésnek, s megéri-e valamikor tavasszal? Mert a múlt évi termés ez évi júniusban sem volt tökéletes, állítólag azért, mert idő előtt, október 6-án szedtem le.

1902. október 24.

Részt vettem csakugyan Gyulai leányfalvi szüretének örömeiben október 17-én délben érkeztem Budapestre, s másnap délután vitt bennünket a hajó Leányfalvára. Ez a két nap csúnya, komor, esős volt, de másnap, 19-én vasárnap szépen kiderült, s kedvezett a szüretnek. Nemcsak szőlőben, mindenfajta gyümölcsben dús termés volt most ezen a vidéken. Néhány fa még most is rakva volt a leggyönyörűbb „bercencsei” szilvával. Pali szüretje is gazdagon ütött ki. Két kis területen 14 vagy 16 hektolitert szűrték neki. Az ebéden a háziakon és rajtam kívül részt vettek: Arany Lászlóné, Görgei Artur és Görgey Pista, Alagya honvéd ezredes, Voinovich fiatal író. Este érkezett Feszty Árpád festőművész. Este mindnyájan elutaztak. Nagyon örvendettem különösen a Görgei Arturral való találkozásnak, akit már rég nem láttam. Teljesen jó egészségűnek s élénk kedélyűnek találtam őt. Nemigen látszik rajta a nyolcvanöt év terhe, bár ő maga bizonytalán érzi azt. Némi elégtétele, s mindnyájunknak is az, akik őt szeretjük és tiszteljük, hogy a folyó év elejétől kezdve maga a kormány is nyíltan elismerte őt „honvéd-tábornoknak”, s mint ilyet nyugdíjazta. – Annál szomorúbban hatott reám Szász Károly, kit okt. 18-án délelőtt Gyulaival együtt meglátogattam. Testben, lélekben összetört. S még inkább lélekben. Nem tud gondolkozni s emlékezni; összefüggőleg beszélni is alig. Pedig, mint mondja, jól eszik, jól alszik. És püspöki hivatalát még most is folytatja: azaz folytatódik a hivatal, de ő abban már nem vesz részt. Össze van törve az a hatalmas, egykor bámulatosan tevékeny erő. Nem pogány dolog-e az mind az egyénre, mind a közre nézve, hogy akkor lépünk le a közpályáról, midőn testünk, lelkünk végkép kimerült, s fogékonyságunk utolsó szikrája is kialudt? Mit ér annak a „jól megérdemelt nyugalom”, aki a nyugalom édességét immár érezni képtelen? – Okt. 20-át még Leányfalván töltöttem. Megszemléltem a dr. Glósz elragadóan szép villatelepét, mely különösen őszibarack termesztéséről híres. Másnap reggel visszahajóztunk Budapestre. A hajón talákoztam Helvey Laura művésznőnkkel, akinek szintén villája van Leányfalván, s akit én valaha művészpályája kezdetén Miskolcon láttam először. Aznap este Miskolcra visszaérkeztem.

Tegnap itt a Vadászy Pali szüretjén vettem részt, ahová szinte három év óta mindig készültem, s a rossz idő miatt mindeddig el nem juthattam. Tegnap borongós, híves volt, ma már gyönyörű, tiszta napfényes. Ebédre ma is fölmegeyek hozzájuk a hegyre, s holnap vissza.

Este van. Hazajöttem a szüretéről. Bár a gyönyörű nap kedvező volt, a szüreti örömek élvezésére nemigen voltam képes vagy fogékony. Jóformán hidegen hagyott minden körülmény, míg a fiatalság jókedvvel dalolt, játszott, ugrándozott. Fáradtan éreztem magamat. Nyugalom után vágyakoztam, s korán hazaballagtam közölök ma éppen úgy, mint tegnap este. Ma odamenőben, tegnap visszaté-

27. kép. Szász Károly

rőben látogattam meg sírboltunkat, melynek tetején szépen kivirított egynéhány a nemrég odaültetett árvácskák közül. Tegnap egy gyönyörű piros, illatos rózsát hoztam magammal a szőlőből. A vincellér oltotta azt tavasszal a szőlő garádjá mellett egy magas csipkébe. Én a sírhalomra vettem édesanyám részére, aki nagyon szerette a virágot.

Elég tárgyam volt elgondolkozni a családi élet különböző nyomorúságairól. Mily sok alakban, mily sok helyen látom azokat a színpalak mögött! Egyik részvételre gerjeszt, másik szájalomra; egyik kárhozzátást érdemel, másik megvetést. És az emberek mily könnyen és mily örömet tolják a végzet nyakára a magok hibájának és oktalanságának káros eredményeit! Ezeket látva agglegényi ridegségemben szinte nem is bánom, hogy be nem léptem a családi élet kétes jövőjű paradicsomába.

1902. november 6.

Tegnapelőtt óta itt pepecselek. Téli nyugovásra készítettem el kertecskémet. Mint a jó szüle a maga rossz gyermekeit, úgy ápolgatom én is évről évre, meg nem szűnő reménnyel gyümölcsfáimat, melyek közt a legtöbb nem is gyermek már, hanem erőteljes ifjú vagy éppen fiatal férfi. Tegnap elvégzett teendőim ezek voltak: a gyümölcsfák törzseinek a mohatkától és ripacsos héjtól megtisztogatása, töveinek kitányérozása, törzseinek marhatrágya, oltott mész és hamu-vegyítékkel bekenése, szőlőtőim és rózsafáim elföldelése. Ezzel már elő van készítve a kert a téli pihenésre.

Egyik napszámom egy öreg Léway volt; földhöztapadt, szegény, teljesen iskolázatlan, buta képviselője a degenerált famíliának. Mondta, hogy kihalóban vannak már Szentpéteren a Léwayak, hogy elszegényedtek, hogy többekkel együtt az ő fia is Amerikában van pár év óta, s már csaknem kétszáz forintot küldött haza itthon maradt családjának. A hideg időjárást emlegetvén azt mondta, hogy az ő testén, mióta él, nadrág még sohasem volt. A legcsikorgóbb telet is egy gatyácskában szenvedte át anélkül, hogy valami nagyon fázott volna. Megszokása az ínséges nyomornak.

Az idő ma többnapig enyhe borongás után hidegre változott. Reggel három fok hideget mutatott a hőmérő. Erős dér lepte a környéket. A falevelek sűrűn kezdtek aláomlani. Érzik a közelgő tél leheletét. Ha pár óra múlva fölmelegszik, meglátogatom sírhalmunkat. Eszembe jut, hogy szegény Berecz Károly hamvai fölött is sikerült egy egyszerű síremléket állítani Miskolcon az avasi temetőben. Az én indításonra gyűjtöttünk arra nyolcvan koronát. Ez van a sírkövére vésvé: *Berecz Károly magyar író, m. akadémiai tisztviselő. 1820–1902.* Nyomorba jutott vénségére, főleg a maga ballépései miatt. Könnyelmű erkölcsi életet élt, s kevés írói talentummal és kevés sikerrel, még kevesebb erkölcsi értékkel. Pedig neki is kezében volt a szerencséje fiatalabb éveiben a rendezett, biztos jövőhöz. De ő sem nézett a hátulso kerékre, midőn az élet örömei, gyönyörei közt futkározott, mint oly sokan nem néznek. Most sajnálom, hogy az utolsó időben, míg Miskolcon nyomorgott, többet nem tettem érte. Az édesanyja sírjában van eltemetve, kinek

sírköve szintén ott áll a sírhalom másik végében. A Berecz sírkőfeliratában hibásan vésetett 1902, mert ő 1901 végén halt meg.

1902. november 30.

E hónap végső napjára is szerencsésen eljutottunk. Eléggé megkínzott és elgyötört bennünket. Egészen tegnapelőttig oly kemény hideg napok jártak, hogy a legcsikorgóbb télen is ritkán értünk olyanokat. Nálam Miskolcon a hőmérő reggeli hét-nyolc óra közt rendszeren 10-11 fok hideget mutatott a napkeleti oldalon. Amellett folyvást kétségbeejtő szárazság, mely miatt már a vetések kifagyásától tartanak. Pár nap óta megenyhült. Az idő langyos, borongós, ködös, esésre hajlandó. Reggelenként egy-két fok meleg van. A múlt évben november 26-án esett az első hó.

Mostanában néhány kertészeti könyvet lapozgattam, ha talán hasznát vehetném gyümölcsfáim célszerűbb kezelésében. Úgy látom, a gyakorlatban nemigen tudom magamtól érvényesíteni e könyvek utasításait. Különösen nehéz eligazodnom, ami pedig fő, a fák ágainak, gallyainak, hajtásainak okos metszegetése körül. Mi hagyandó meg? Mi távolítandó el? Miképp történjék a „termésre” serkentő metszés? Nem tudom. De a jövő áprilisban mégis okosabban kezdhetek már e tekintetben a babráláshoz, kivált, ha valamely ügyes kertész segítségét is igénybe vehetem. Azonban a kert első beültetésénél elhibázott, oktalan telepítést, a fák sűrű elhelyezését most már jóvá nem tehetem.

Kihoztam magammal Erdős René[e] most megjelent verskötetét, melyet Gyulaitól kaptam bírálatos áttekintés végett. Nem olvastam költeményeket magyar versírónőktől, melyekben az író ily pongyolára vezetett szemérmertlenséggel hirdette és festette volna előttünk az érzéki szerelmi gyönyöröket s az azok után való epekedést. Azt mondhatnák pártolói: miért ne dalolja ki, ha egyszer igaz, ha egyszer természetes? De a költészet azért költészet, hogy műveiben megnevesítve és megszépítve tüntesse föl előttünk a nyers természetet, s éltető szellemet leheljen abba, ami önmagában szellemtelen. Az Erdős René[e] által követett úton odahalad a költészet, hogy Ádámról és Éváról a fügefalevelet is le fogja tépni. A költőnőnek a kötet előtt látható arcképe nem tesz reánk ellenkező hatást versei tartalmával.

Semmit sem dolgozom. Csendben, mélézva pergetem egymás után a napokat, mint jó katolikus imádkozó nő az olvasó gyöngyszemeit. Az irodalmi élet mezeje csaknem zárt mező előttem, melyre távolról tekintgetek. A távolság veszíti előttem régi méreteit tárgyak és egyének veszíteni kezdik az értéket. Elhitettem magammal, hogy az élet apró örömeinek megbecsülése nagy törekvések nélkül is nyugtató. Fogékonyságom, rokonszenvem nem apadt ki egészen. Igyekszem jót tenni, akivel jót tehetek, s még bírom a testi és lelki erő olymértvű adományát, aminőt ritka halandó bír úgy, mint én, aki a most folyó november hónap 18-án töltöttem be életem hetvenhetedik évét. Szinte nem tudom megfogni, s nem érzem, mint repülhetett el fölöttem az a tengernyi sok idő! Csak még ennek az „édes tétlenségnek” dicsőítését tudnám méltóképpen megzengeni!

1902. december 26.

Karácsony második napját ünnepeljük. Most szobám csendességében üldögélek, míg a nép, amint látom, seregelve siet ott künn Isten háza felé. Tegnap, az első napon, magam is ott voltam, s járultam a hívekkel együtt az úrasztalához. Régi emlékek egész serege újul föl lelkemben e napon. Családi életünk apró jelenetei, képei, vallásos nyilvánulásai; azok az alakok, melyek ez ünnep lefolyását velünk és körülünk élénkítettek, s melyek rég-rég elköltöztek már az élők közül.

Tegnapelőtt este érkeztem. A folytonos kegyetlen hideg, amely Miskolcon sokszor 18-20 fokig emelkedett, eltartóztatott az idejövételtől. Tegnapelőtt este is csak nagy akadállyal juthattam ki. Az esti nyolc órai vonattal utazván tévedésből az ecsegi állomáson szálltam le a szentpéteri helyett, s ott kellett várnom, míg sürgönyözés folytán megérkezett értem a szánka Szentpéterről, hová nagy sötétben, nagy hidegben nagy nehezen csak kilenc óra után érkeztem.

Dec. 24-én amiatt maradtam estig Miskolcon, mert azon nap délutánján tettük Soltész Nagy Albertet, akit dec. 22-én esti öt óra tájban, midőn a megyeház előtt hazafelé ballagott volna, a járdán egy pillanat alatt szívszélhűdés ölt meg. Élete nem folyt viszontagság nélkül. Régi derültebb éveit testi-lelki gyötrelmek, veszteségek, hosszú szenvedések követték. Munkás tagja volt a társadalomnak különböző téren. Élete már több idő óta szemmel láthatólag csak lassú, de biztos haldoklás volt. Érezte azt ő maga is. Tetemes vagyonáról, mint hallom, úgy intézkedett, hogy azáltal örökre áldott, kegyeletes emléket állítson mind önmagának, mind a múlt évben elhunyt, nagy reményű, egyetlen fiának. Őszinte részvéttel állottuk körül a koporsóját.

Hideg, de nem túlságosan kemény Karácsonyunk van. Vastag hó borítja a földet már egypár hét óta. Tegnap reggel nyolc óra tájban 12 fok volt a hideg, már ma reggel csak 8 fok. Meglágyult az éjjel csekély hóesés miatt. A részben terméketlen évet itt is sokakra nézve ínségessé tette a kegyetlen, szigorú tél. Hallom, hogy a nyomorgók számára segély gyűjtésével és -nyújtásával foglalkozik a községi elöljáróság és a lakosság. Csak a kiosztás körül tudnának eljárni a helyzetnek megfelelő méltányossággal és eszélyességgel! Valamint Miskolcon, úgy itt sem maradok el a segítők sorából. Adok, amit adhatok.

1902. december 27.

Mily gyors fordulat az időjárásban! Tegnap este egyszerre déli szél kezdett fújni, s egész éjjel szinte dühöngött. Most reggeli kilenc óra tájban 4 fok meleget mutat a hőmérő. A nagy hó, mint látom, mindenfelé tetemesen lelohadt. A hegyeken itt-ott már feket[él]enek is egyes pontok, s ugyancsak megcsordult az eresz. Az ember szinte föllélegzik az enyhe levegőben a régóta gyötrő, rendkívül fagyos napok után. A szakadozott felhők közül biztatva néz ránk az ég szelíd kék boltja. A ki-kivillanó meleg napsugár szabadulást hirdet. Pedig hol van még a szabadulás valódi hajnala – a tavasz!

Gyakran fordulnak hozzám verselgető fiatalok véleményt kérve tőlem verseik és tehetségük értéke felől: mondjam meg, jók-e a versek? Van-e költői tehetség az íróban? Lesz-e belőle jóra való költő stb.? A véleményt a műre nézve hol ride-

gen, hol kíméletesen csak elmondhatom, de jövendőletni sem kedvem, sem akaratom, sem tehetségem. Gyakran egy semmivel sem biztató szárnypróbálgatás hatalmas föllengő erővé növi ki magát, míg a nagy reményekre jogosító kezdemény lehanyatlik, s abbamarad. Tegnap is éppen egy fiatal verselő, L. A néhány daraból álló mutatványa került hozzám. Látok nála bizonyos hivatást, némi tehetséget, némi gyakorlatot a verselésben. Inkább buzdítást, mint elriasztást érdemel. De további fejlődése és sikere minő leend, ki tudná előre megmondani? Az ifjúsággal együtt jár a költői hajlam, de az sokszor csak ámitja magát azzal, hogy tehetség. Ilyenkor aztán működése sem egyéb, mint idővesztegetés.

Pár óra múlva, délutáni egy órakor visszautazom Miskolcra, s majd csak január 6-án jövök ide ismét.

1903. január 6.

Tegnap délután azért jöttem ide, hogy jelen legyek ma a húgom leányának, Vadászy Emikének eljegyzési ünnepén, melyet Csernák Bélával, a Bihar megyei Furta község református lelkészével tart. Képzett, jeles (egészséges) fiatalember, huszonhat éves. Rég ismerjük őt. Családjával én és családunk régi, kedves baráti viszonyban állunk, melyet ez az új összeköttetés bizonyonnyal csak erősíteni fog. Jó reménnyel nézünk az egyesülendő fiatal pár jövője elé. Anyagi érdek és számítás nélküli szívbeli vonzalom vezérlette őket egymáshoz. Mind a ketten higgadt, nyugodt, szelíd természetűek. Nevelésük s családi helyzetük nem támaszthatott bennük nagy igényeket és ábrándokat az élettől várható ajándékok iránt. Fiatalok és egészségesek. Az Emike huszonkét éve, ha talán közel esik is kissé a Béla huszonhat évéhez, de mégsem oly igen közel, hogy különösebb észrevétel alá esnék. A furtai parókia, mely, mint hallom, 1600 kálvinista lelket számlál, elég módot nyújt arra, hogy abban a lelkész kis családja tisztességesen megélhessen... Nem aggodalommal, hanem örömmel és tisztességesen bocsátjuk hát őket mindkét részről az élet nagy útjára, melynek küszöbére ma lépnek. Méltók és illők egymáshoz, megérdemlik egymást. Ki fog terjedni rájuk, terjedjen is ki, a gondviselés áldó kegyelme!

Hallom, hogy itt, mióta távol voltam, folytatták a szegények közt a jótékonyosság gyakorlását. Szinte azt mondhatni, hogy az úri nők sportot csináltak abból magoknak. Nemcsak ruhaneműket osztottak a szegény gyerekeknek, hanem mindenféle csecsebecsét, kalácsot, cukrászsüteményeket, édességeket. Sajnos, hogy nálunk az efféle nemes célú elindulás is mulékony, divatos lánggá lobban, mely aztán rögtön lelohad, kialszik.

Legtöbbször olyan vagyok ezeken a lapokon, mint egy unalmas, rossz társalgó, aki alig tud egyébről beszélni a társaságban, mint az időjárásról. Az is egy téma, de ha csak lehet, tartasuk azt meg mi magunknak, mint én tartogatom e lapokon. Már régóta meleg, nedves, borús, ködös, esős napjaink vannak. Íme, ma is Vízkereszt, mely legtöbbször szinte hagyományosan erős faggal szokott beköszönteni, sűrű köddel borítja vidékünket. Szitálódik a nedves levegő, mely a földön, az utakon jéggé fagy, úgyhogy a legnagyobb vigyázattal kell járnunk az utcán. Már tegnap is úgy volt. Valóságos ónos idő, aminőben, mint mondják, a pusztákon a tűzök sem bír felrepülni, szárnya megjegesedik, lába elsiklik, s így

néha el is fogható. Az a szokatlan irtózatú fagyos tél, mely bennünket november és december hónapokban gyötört, s melynek hírnöke már szeptember vége felé elfagyasztotta növényeink, terményeink egy részét, úgy látszik, most akar bennünket kiengesztelni. Hiszen már eddig is teljesültnek vehetjük a közmondást, hogy a „farkas nem eszi meg a telet”!

Este tíz órakor. A jegyváltási ünnepélyen szerencsésen átestünk. A miskolci vendégek a tíz órai vonattal visszautaztak. A vőlegény részéről a kérő szerepét nagybátyja, dr. Derczeny Imre vitte igen szép, hosszabb, lendületes beszéddel. Az Emike és édesanyja nevében én válaszoltam, mint kiadó vagy násznagy, röviden tolmácsolva készségünket és örömünket az előnkbe terjesztett kérés teljesítésére nézve. Örömet adjuk Emikét a Béla élettársául. Reméljük, hogy kölcsönösen mindketten nyerni fognak egymásban. Reméljük, hogy az ő családi boldogságok szemlélésében mind a két család sokáig gyönyörködhetik. A dús vacsora nagyon derűsen folyt, kivált a fiatalság kacagó tréfáitól élénkítve. Pohárköszöntőkkel már nem háborgattuk egymást, nem kockáztattuk a jó ételek ízét és nyugodt fogyasztását, ami már csak azért is helyesen történt, mert a miskolciak itt mulatásának ideje nagyon rövidre volt szabva... Tehát jó éjszakát az idősöknek! Szép nappal biztató jó reggelt a fiataloknak!

1903. február 21.

Január 6. óta nem látogattam meg magános, kedves „fészkeket”. Eltartóztattott hol egy, hol más. Néha a zord, téli idő, néha gyöngékedés, néha – és legtöbbször – a restség. Most már a napok enyhébbek, tavasziasan derűsebbek és hosszabbak is. Tegnapelőtt kirándultam ide, s holnap reggel térek vissza. Még rideg a természet. Kertem növényei mélyen alszanak. A fagyos földnek csak teteje puhul napközben, de a levegőben mégis van már néha olyas lehelet, mely biztat, hogy kifelé megyünk a télből. Tegnap délután langyos, jó időben kíséltam a temetőre. Sírhalmonk tisztán, szép rendben találtam, s midőn megálltam az ő hamvaik felett, oly valamit éreztetett vagy sejtetett velem az óhajtás-e vagy a képzelet, mintha valóban az ő közelökben, az ő lelkeik társaságában álltam volna.

Szomorú s elszomorító képe ez a mi temetőnk a felejtésnek és mulandóságának. A régiebb része egész terjedelmében puszta már, és elhagyott fejfái, sírkövei kidűltek, elporladtak, sírhalmai lehorpadtak s a sík földdel lettek egyenlővé. Pedig még emlékezem, hogy gyermekkoromban ezen a részen voltak a város előkelő lakosainak jól ápolt sírhalmai. Most egyetlen egy sincs azokból. Az emberi gond és emlékezet megszűntével s elfogytával folytatja mindent kiegyenlítő működését az anyatermesztet, s éppúgy elrejtí s örökre eltakarja kebelében Hunyadi Jánost és Mátyás királyt, mint a mi egykori paraszt időprófétánkat, Petrák Andrást s az ő fiait.

Ezt a pár napot egy új versíró, Harsányi Kálmán két művének elolvasásával töltöttem. Gyulai figyelmeztetett rá. Tőle értesültem, hogy egyik-másik hírlap nagy örömradiással s hosszánával üdvözölte az író, s Petőfi után első eredeti, nagy reményekkel biztató új csillagot, tán éppen üstökösöt látott benne fölkelni a magyar költészet mostani csillagatlan egén. Figyelmesen átolvastam mind lírai költeményeit, mind *Tölgylevél* című költői verses elbeszélését. Semmi jót nem mond-

hatok róla. A nagydobot veri lélek nélkül. Nagy hang, cicomás nyelvű handabanda költői ihlet és teremteni tudó erő nélkül. Vajdánál is vajdább, Bartóknál is bartókabb. A sivatagban nem találtam egy pihenő helyecskét, a kegyetlen lantverésben egy megható természetes hangot. Eget verő, dagályos szóhalmaz, egymásra hányt, zilált képek és hasonlatok.

Nem csak kedvetlenül, de szinte megbotránkozva tettem le kezemből mind a két könyvet.

1903. február 22.

Egypár sort vetek még ide, mielőtt mindjárt Miskolcra indulnék. Aki sokáig él – eddig már én is sokáig éltem –, azt az emlékek egész raja lebegi körül a jelen, a közelmúlt s a régmúlt időből. Most hajnalban úgy félálomban böngészve emlékeim közt, egyikkel, egy megszakadt lánc történetével tovább foglalkoztam. S formába is öntöttem az attól ébresztett gondolatot. Idejegyzem, hogy el ne repüljön:

*Oltárodra elég tömjént nem raktam,
Tőled hát az útlevelet kikaptam.
Az érzésnek nem volt nálad értéke,
Adomány volt a szeretet mértéke.*

*Ne gondold, hogy mély gyászt öltök magamra,
Hogy tört-szívvel kelek tőled utamra,
Több fájdalmat nem viselek én érted,
Mint aki egy szép álomból fölébred.*

Sajog, sajog az efféle egy darabig, de azután megszűnik, s az apró sebek úgy beforranak, hogy idővel helyök is alig látszik.

1903. március 5.

Csalogat a rendkívül nyájas, meleg, tavaszi időjárás. Oly csillogó, oly meleg, hogy szinte félelmes. Most délután négy óra, s árnyékban 11 fok a meleg Réaumur szerint. Megragadtam ezt az egypár kedvező napot, s tegnap és ma kertem rendbe szedésével foglalkoztam. Gyümölcsfáimat szépen megmetszettem s kigallyaztatam. Málna- és ribizkebokraimát rendbe hozattam. A fák gyökerének ősszel eszközlött kimélyítését most visszatömettem s kitanýeroztattam. Most már csak a szőlőtők és rózsák föld alól kiszabadítása van hátra. Ha az idő így jár, tíztizennégy nap alatt azt is el kell végezni. Szomorún látom, hogy lehajtott rózsáimnak a föld színén maradt csipketörzsei közül sok meg van fagyva. Kár volt mindenestől le nem takarni.

Ezt a két napot egészen itt a háznál töltöttem, s többnyire kívül a kertben a munkás körül ácsorogva és pepecselve. Az is jólesik a nagy tétlenségben, ha egy szalmaszálat tehetek keresztül egymáson. Hát még ha egy-egy pár sort írhatok, akármit! Ez az én napfényes, kedves kis szobám oly alkalmas volna arra. Szinte megszólal, úgy csalogat. Én mégis csökönyösen, összetett kézzel bámulok a semmibe, s várom, míg a víz lefoly!

1903. március 26.

Amit a múltkor még nem lehetett, most végeztettem, t.i. a rózsák és szőlővesszők kiszabadítását a föld alól. Mint már előbb is láttam, új ültetésű csipkém illetve rózsaoaltványaim csaknem kivétel nélkül elfagytak. A régiek szépen megmaradtak. A múltkori ittlétem bizony rossz következményekkel járt rám nézve. Kimerülésig foglalkoztam akkor ott künn a kerti munka körül. Már maga a folytonos talponlét kivett az erőmből. Meg is erőltettem magamat, meg is hűltem, amihez Miskolcon pár nap múlva újabb meghűlés járult. Hideggleléssel és lázzal tört ki rajtam az influenzás nátha. Szinte egy hétig őriztem a szobát, s azalatt megdöbbenve vettem észre, hogy jobb oldali lágyékomon határozott lágyéksérvet mutat egy kis duzzadás, mely az orvos véleménye szerint is annak bizonyult. Ezt a körülményt szomorúan emlékeztető fordulópontnak veszem életemben. Tudom, hogy az én korombeli férfiaknál igen gyakori fogatkozás ez, apám is viselte élete végéig, de énram mégis leverőleg hat, mivel hibátlan, ép szervezetem bomlásának eddigelé semmi külső jelét nem vettem észre. A meghűlés óta a gyomrom is csak mesterségesen tartható olyan-amilyen rendben. Ily állapotban a kedély sem lehet valami élénk és vidám.

A túlságosan is meleg, fényes, de igen száraz tavaszi napok egyre tartanak. Szerencse, hogy a talaj még mindig őrizt alant bizonyos nedvességet. Úgy látom, a körte-, a szilva- és barackfák meglehetősen rakva vannak termőrüggyel. Az almafák még nem indulnak.

Hallom, hogy az országgyűlés vakon rohanó pártjaitól kiinduló lelketlen izgatás ebbe a kis városba is elhatott. Hiszen hol nem találna fogékony keblekre a magyar népnél a hazafias színnel bevont csalogató mérég? Vasárnap nagy népgyűlés lesz itt, mely az egész szirmabessenyei választókerületből van összehívva egypár országgyűlési szélső képviselő segédletével. Tüntetni akarnak itt is, mint annyi más helyütt a vidéken, a katonai törvényjavaslat ellen. Végzetes veszélyt rejt az magában, kivált nálunk, ha a kisebbség zsarnoki erőszakkal akarja letiporni az alkotmányos úton alakult többséget, s utcai tömegeket szólít harcba az országgyűlés törvényhozási működésének irányítása végett. Bár be nem vallott, de nyílt izgatás az a forradalomra, s biztos útja az abszolutizmusnak. Micsoda lélekkel játszanak így a mi rovásunkra, akik már mind a kettőt megpróbáltuk, s tanúságát el nem feledtük!

1903. március 28.

Negyedik napja töltöm itt az időt úgyszólván semmivel. Délután visszautazom, hogy Miskolcon folytassam, amit itt abbahagytam. Gyönyörködöm ültetvényeim fejlődésében. Napról-napra szinte szemmel láthatólag halad elő a fák rügyeinek duzzadása, növekvése. Biztató jelei a dús virágzásnak és talán dús gyümölcsözésnek is. De virág és gyümölcs mily beláthatatlan messzeségben szendereg még a most születni kezdő levélkék póláiban! És mily bizonytalanná teszik e részben sejtelmünket és reményünket a változó időjárás esélyei!

Ötször-hatszor végigsétálok napjában kertemben. Az ember, az érző és gondolkozó ember soha sem bír betelni a természet csudás működésének gyönyörködtető szemlélésével. Évről-évre látjuk az évszakok örök törvénye szerint egy-

másra következő fordulását és ábrázatát, mégis mindig új színben és ébresztő hatással tűnik az fel előttünk, bármily hosszú ideig éljünk. Egyik öreg barátom a minap az Avas-hegy tetejéről szemlélte a ragyogó tavaszi fényben úszó, gyönyörű vidéket: „Bizony, barátom – úgy mond –, mégiscsak fáj az, hogy itt kell hagynunk ezt a remek, szép világot.” „Nem hagyjuk itt – mondám én –, hanem beleolvadunk, akár új életet nyerve, akár új életet adva.” Így vagy úgy, mindig részei maradunk.

1903. április 14.

Húsvét ünnepét szokott vallásos szertartással ültük meg tegnap és tegnapelőtt. Templomunkat mind a két napon zsúfolásig megtölté az ájtatos gyülekezet. Az úrasztalához az első napon csaknem kétszázan járultunk. Buzgó kálvinista nép ez, áldozatra is kész az egyház érdekében, csak legyen, aki buzgóságát felköltse és ébren tartsa. Nagy baj az egyházi adózás aránytalansága. A legnagyobb földesúr is csak annyit fizet egyházának, mint egy féltelkes gazda.

Azon öt nap alatt, mióta itt vagyok, szeszélyesen változott az időjárás. Volt fényes, meleg napunk, azután borús, hideg, azután esős, mely koronkint megmegeredt. A hőmérő mutatott néha tizennégy-tizenhat fok meleget, néha kettő-háromat. Emiatt szinte megállapodott a növények szépen indult fejlődése, a rendkívül dús virágbimbók a gyümölcsfákon szinte visszahúzódtak. Nagy reményünk lehetne a terméshez, de még most az is csak bimbóban van, s igen bizonytalan.

Itt mulatásom alatt aprólékos olvasgatásom mellett annyit lendítettem, hogy rövid ismertetést vagy bírálatfélét írtam Csizmadia Sándor verseiről Gyulainak a „Budapesti Szemle” számára. Ez a szocialista költő nem minden tehetség nélkül forog lantjával a szocializmus szolgálatában. A proletárok ügyével van tele az ő lelke egész a vakbuzgóságig.

Az ünnep alkalmából forgattam kezemben a *Biblia* mellett a *Keresztényi tanítások és imádságok* könyvét is, melyet Szikszai György az előljáró beszéd szerint Makón írt „augusztusnak 21-dik napján 1785-dik esztendőben”. A betűkből és papírból ítélve régi példány lehet ez a könyv, tele sajtóhibával, s szüléim által évtizedeken át szorgalmasan használva elkoptatott, szennyes állapotban. Gondolom, valamikor már jegyeztem föl erről valamit. Én mindig azzal a kegyelettel veszem ezt a kezembe, mellyel az ő emléköket őrzöm. A könyv elejére fűzött néhány tiszta levélre írogatta apám az őt érdeklő születések és halálozások idejét. Ez utóbbiakról néha egy-egy kis „parentálásban” emlékezett meg. Ide írta egész terjedelemben azokat a gyászénekeket is, melyeket gyermekkorunkban elhalt két kedves leánya koporsója felett énekeltek.

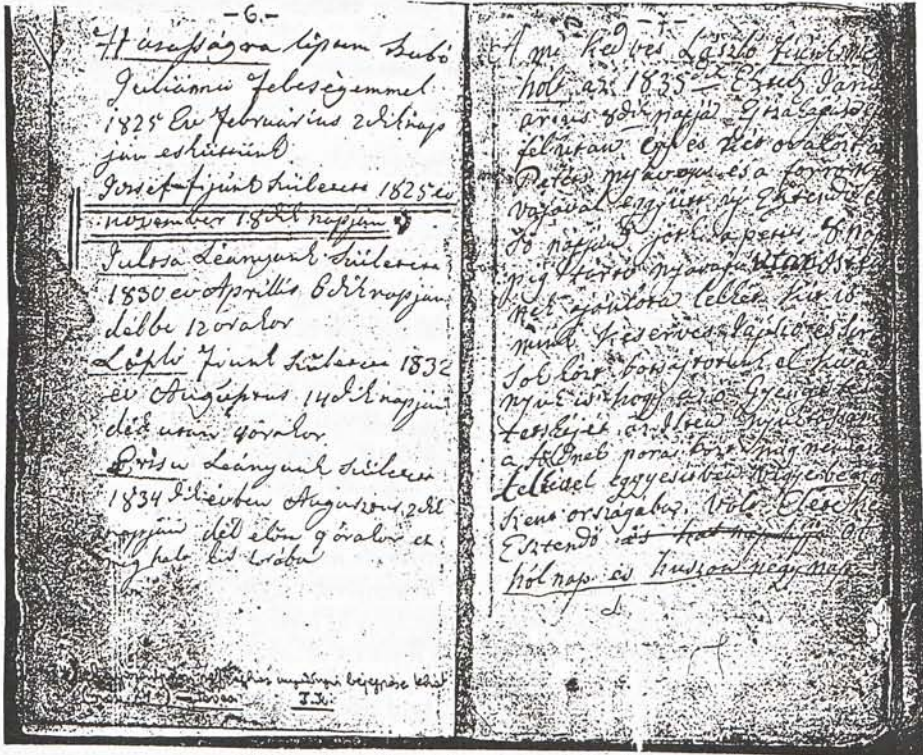
A könyvből idejegyzek némely dolgokat szóról szóra, amint ő azokat beírogatta. Legyenek megőrizve itt is. Csekélységek, de nekem becsesek, mert felidézük s megújítják lelkemben szüléim emlékét, s írás közben is velök foglalkozom.

Házasságra léptem Szabó Juliánna feleségemmel 1825 év februárius 2dik napján esküttünk

József fíjünk született 1825 év november 18dik napján

Jultsa leányunk született 1830 év Aprillis 6dik napján délbe 12 óraker

László fiunk született 1832 év Augusztus 14dik napján dél után 4 óraker
 Erzsú leányunk született 1834dik évben Augusztus 2dik napján dél előtt 9 óraker
 ez meg halt kis korába

28. kép. Lévay Péter feljegyzései a „Szikszai”-ban

A második Erzsú leányunk született az 1836dik esztendő februáriusnak 22dik napja éjszakáján tizen egy és tizen két óra közt

Borcsa leányunk született az 1839dik esztendőben 22dik Decemberben estvéli 5 és 6 óra közt

Zsuzsó leányunk született 1841dik esztendőben Aprillis 20.dik napja éjszakáján éjfél után két óraker Agnes napján

E hét gyermek közül Julcsa meghalt 1841. december 4-én, László 1835. január 8-án, a második Erzsú 1872 április 15-én, Zsuzsó 1846. szept. 29-én.

Magam születtem a mint a protoculumból megnéztem 1803dik esztendőben februárius 9dik napján

A feleségem született az 1804dik esztendőben mártius 22dik napján

Az én kedves Jultsa jányom megholt az 1841dik esztendőben.

A kegyetlen fej fájjás kezdődött rajta November 17dikén egészszen tizen hét nap azaz December negyedik napjára viradó öt oraig, irtoztató nyavaja szüntelen való jaj jaj végezte életét.

Volt élete 11 esztendő és 8 hólnap akki nékem különös szeretett jánkám volt úgy hogy halálán való szomorúság miat majd mink is allig lábólhattunk. Az én kedves Jultsa jányomat kívánom az úrtól hogy az ő artatlan testét nyuktassa meg a föld porai közt a fel támadásnak napján pedig vigye be az ő szent országába lelkestül testestül.

A mi kedves László fiúnk meg holt az 1835dik esztendő januarius 8dik napja éjszakáján éj fél után egy és két óra közt a Petits nyavaja és a forró nyavajával egygyütt új esztendő első napján jöt ki a petits. 8 napig tartó nyavaja után Istennek ajánlota lelkét kít is mink keserves jajszó és sirások közt botsajtottunk el kívánjuk is hogy az ő gyenge testetskéjét az Isten nyuktassameg a földnek porai közt míg nem az ő lelkével egygyesítvén vigye be az ő szent országába. Vólt élete két esztendő öt hólnap és huszon négy nap.

Ismét meg újjúlt a seb szívünkön, meg halt ismét a kedves Jultsámot majd tsak meg haladó szelid természetü egészséges testü nekünk igen igen kedves janyunk, Lévy Zsuzsónk. Rajta való banatunkat leirni nem is lehet. Kívánjuk az Úrtól hogy az ő artatlan testét nyugtassameg a föld porai közt, míg nem az ő lelkével egygyesítvén, vigye bé az ő szent országába.

A betegsége így vólt. Ki lelte a hideg kétszer de nem valami nagyon egy keveset fekütt egyből fel költ. Harmadikszor 29dik szeptemberbe reggel felöltözött, kiment a többi jánykákkal játszani, de tsak hamar bejött hogy ki törte a hideg és a mit az előtte való nap ett, szőlőt és iborkát, epen hanta ki, le fekütt, fazott egy kis korig, az után el alutt úgy hogy jó formán betegnek sem látszott. Magátul fel, felkölt, itt, hát dél után négy orakor költenek, fel nem köt el alutt tsendesen a nélkül hogy tsak egy jajt vagy egy nyögesét hallotta volna valaki meg halt. A mijjen tsendes vólt az elete, oljan tsendes vólt a halála. Vólt élete öt esztendő es 23 hét 3 nap.

A kedves Erzsú jányom 1872dik évben meg holt April 15dik 3 fertáj orakor. Hagyott öt árvať gyermeket nállam. Tsak négy nap hijja 14 hétig fekütt keserves nyavajába [...] tüdőbaj [...] hol meleg hól hideg lázai vóltak egész naponkint nyughatatlan vólt. Eleinte erős köhögés azután lassan lassan gyengült. Úgy el száratt, hogy a tzombját is át lehetett a markommal érni. Tsupa bőrt és tsontott vitt a földbe. Annyira vagyunk miatta hogy az a gyönyörű szép teremtés mindenkitül szeretve nincs többbe. Élte 36 évit múla 1872dik év februarius 22dikén. Majd meg halunk uttánna való bánatunkba ha vissza emlékezünk az ő jó szelid lelkére és ara hoszas keserves nyavajájára és öt árva gyermekeire. Az Isten nyugtassa az ő ki fáratt testét a föld porai közt.

Lelkét pedig ditsöitse meg a menyeknek országába a meg boldogúlt lelkek társaságába. Meg halt 1872dik évben Aprillis 15dik napja dél utánni 4 és 5 óra közt. Október 4dikén tettük átal az ő örökös nyugvó hejére a kriptába.

1891. 26dik novemberben lett rosszúl a kedves feleségem tsüörtökön de még akkor nap fel járt de egész nap semmit se ett. Már más nap mindig fekütt semmit sem ett. Harmadik nap szombaton igen nagy beteg lett úgy hogy estve hét ora tájban a mint az

ágyrol le jött csak össze roskatt úgy tettük fel az ágyra mint a halottat. Az után napról napra nehezebben van. Igen nagy beteg a körmét se bírja. Éjjel nappal strázsálni kell mikor hunyja be szemét az örök nyugalomra.

A sok szenvedés után csak ugyan vége lett. Hat egész héten át keserves nyughatatlanság sok kínos szenvedés véget vetett az ő össze roncsolt testének 1892dik év Január 7dik napján reggeli 3 fertáj 9 orakor. Majd meghalok utána. Vólt élete 87 év házasságunk 67 év.

Meg halt az édes anyyám 1849dik esztendőben 8dik Júniusba estveli 10 orakor nyegyednapig tartó keserves nyavajába. A' nyavajája először hánt a basa ment az után szörnyű forróság jött rá a mely őszsége. Volt élete 68 esztendő. A' korela akkor uralkodott az anyámba is a vólt mert a görts is húzta.

Ezekon kívül még számos rokon és ismerős haláláról van hasonló feljegyzés. De az idő az ember fájdalmával együtt eltünteti lassankint a sírhalmokat is. Az anyyira megsiratott két kedves gyermeknek: Lászlónak és Zsuzsónak sírja sem látható többé a temetőben. Julcsáét és a nagymamáét még én ápolom és tartom látható állapotban. Erzsi együtt nyugszik szüleimmel a kriptában, melyet szintén én gondozok addig, míg magam is oda nem térek.

1903. április 29.

Tegnap történt Emike húgom egybekelése Csernák Bélával. A lakodalmi ünnepély szokott díszszel és dús vendéglátással ment végbe, olyanal, aminő kitelhetett attól a szerény családi körtől, melyből a menyasszony útra kel. Az esküvő déli tizenkét óra után történt mind a polgári, mind az egyházi hatóság előtt. A templomban Vadászy Pali megható szép beszéd kíséretében látta el őket az egyház áldásával. Az ifjú pár ebéd után az öt órai vonattal mindjárt elutazott Budapestre (Velenca helyett), honnan pár nap múlva szállnak ki a furtai egyház kebelében, az ő állandó fészkekben, Bihar vármegyében. A búcsúzás érzékeny siránkozások közt esett. Mindenki érezte annak a pillanatnak jelentőségét, melyben végleg kilép a szeretett kedves lányka abból a hajlékból, melyhez fűződnek eddigi életének minden emlékei. Távozik messzeföldre, az eddigitől különböző, egészen új életpályára, mely ha szép reményekkel, sőt boldogsággal kecsegtet is jelenleg: ki tudja, mit hoznak mégis a belátható jövő bizonytalan esélyei?... A búcsúkönnyek áldással gyűlve hulltak eltávozásunkkor. – A vendégek legnagyobb része a rokonságból telt ki. Azok is eltávoztak néhány kivétellel az esti tíz órai vonattal.

Azt hittem, hogy az áprilisi fagyos napok tönkretették gyümölcsfáim virágzását. Úgy látom – hála az égnek! –, alig esett valami kár. Két kajszin barackfa virága van oda, egy szilvafácska félig-meddig érzi. A többi fák, egypár almafa kivételével, igen dús virágzásnak örvendenek, különösen a körtefák. Élvezem a pompás színt és illatot. Többnyire köztök sétálva töltöm a napot. Bizony sokkal jobban érzem ott magam, mint az emberek közt, akiktől, kivált az utóbbi időben, szinte elszokni kezdek. Pedig érzem a Göthe versének súlyát: ha nem kell az ember, majd te sem kellesz, s egyedül maradsz.

Most már egypár hétig nemigen fogok ide kilátogatni. Pedig szerettem volna gyönyörködni almafáim piros virágában, melyek még csak most vannak nyílófélben. A jövő héten kedden, május 5-én Budapestre utazom, s ott leszek az „Akadémia” nagyhetén. Legalább szavazatommal részt veszek működésében, s örvendezni fogok egypár kedves látogatásnak. Gyulai Pali vendége leszek. Már régebben szívesen meghívott magához, s én legszívesebben vagyok az ő társaságában.

1903. április 30.

Elég volt az itt mulatásból. Nincs miért különösen visszasietnem a városba, éppen most már nincsen, de ott mégis változatosabb a környezet, s ott talán mégis inkább vagyok otthon, mint itt. Most egyik fő célja és érdeke volt itt mulatásomnak az is, hogy gyümölcsfáim virágzásában gyönyörködjem. Azt megnyertem. Velök társalogtam legtöbbször. Ez alatt a három nap alatt is szembetűnőleg haladt elő a fejlődés. Gyönyörű volt látni, hogy az almafák sűrű, piros bimbói mint felenek fehérre. Szilva, körte, meggy, cseresznye el van öntve tejfehér fátyollal mindenfelé. Azonban a virágzástól messze, bizonytalan távolban áll a gyümölcsözés. Most már meleg, derült tavaszi napok kezdenek járni, de mégis olyanformán, hogy este, reggel jólesik a szobában egy kis meleg kályha.

1903. május 21.

Áldozócsütörtök. Csak éppen történetesen talál itt az ünnep. Három hét óta nem láttam „fészkeket”. Vágyódtam pár napra az itt kínálkozó apró gyönyörűség után. Most mindjárt templomba megyek ünnepelni a gyülekezettel a Krisztus történetének megfoghatatlanul csudálatos, mondhatnám legfantasztikusabb részletét. Legutóbbi ittlétem óta tíz egész napot töltöttem Budapesten, amennyit egyfolytában még sohasem. Teljesen átéltem az „Akadémia” nagyhetét: az osztályüléseket, a választásokat, a díszgyűlést (a díszbeszéddel), sőt bevártam a „világra szóló” dunai tűzijátékot is, ezt a nagy „vanitatum vanitast”, mely szemképrázttató csillogásért annyi sok jó pénzt csalogatott ki mások számára a jámbor magyarok zsebéből. Az akadémiai választásokról említette egy régi akadémikus: nem azért kell bosszankodni, hogy egy-két érdemes kimaradt, hanem azért, hogy egy-két érdemtelen bejutott. Mert a választásoknál itt is megvan ám a korteskedésnek bizonyos módja.

Gyönyörű itt most a tavaszi természet. Dús erőben zöldül már minden, dacára annak, hogy néha csípős fagygal ijesztő éjjelek járnak. El is csípi itt-ott a növények gyöngye leveleit, s eltűnnek, sőt meg is kívánnak a szobában egy-egy kis fűtést.

Szép, tiszta, rendben levő kertemben gyakran sétálgatok. A fák sűrű zöld lombozatja kellemes látvány. Most már vége a dús virágzásnak. Már vizsgálhatjuk s láthatjuk is a lombok közt a virágzás után maradt apró gyümölcsöt. Némely gyümölcsfa elég terméssel biztat, némely kevéssel, némely éppen semmivel. Még abból is, ami most látszik, mennyit elrabol az idő viszontagsága! Igazán több az öröm a szemlélgetésben és a reményben, mint a bírásban.

Tegnap a temetőt látogattam meg. Ott is nem az elmúlást, hanem az erőteljes életet hirdeti a tavaszi természet. Sűrű, tiszta zöld fű borítja a sírhalmokat mindenfelé. Az elhagyott, elfelejtett sírokat is, melyek már besüppedtek, egyformán

takarja gondos kezével a természet. A miénk most különösen gyönyörű. Tetején pompában virítanak a változatos színű árvácskák; oldalait belepte a télizöld; négy szögletében pompázik a négy kék liliombokor. Magunk gyönyörködünk benne a holtakra emlékezve, s szinte hinni szeretnénk, hogy ők is gyönyörködnek.

Édes Marikám!

Ötvenötön délelőtt megrögzően kora rózsám
 Budapestre a hét napot követtem. Sőt
 mindent láttam ott, különösen pedig a nagy
 tűzre jásolt, a melyek kétségkívül maradtam
 ott oly sokáig. De legyünk az Emke új dala
 levelei, a melyben furta helyrekedéséről
 népszerűen értekezik. Szajd költői dala
 s, valamint az a képzelt hosszúsági
 táblázat is, melytől Juci menyőlnél is
 Anna, hogy megírásába belejött Jánossal

A Gyuri felőle is írnék, hogy
 bizonyos az a néhány ív, jó lesz, a melyen
 az ő gyenge egészében erősíteni fogom
 mindjárt a lazaságon, az új daltól nem
 Ért a levelet is hazavinnem.

Kedden a déli vonattal mándolgom
 hazafelé, ha valami kellemetlen idő nem
 lesz.

Adis is minnyájasol az. Csak addigra

Budapest, 1903 május 19.

Özvegy
 Lévay

29. kép Lévay levele özv. Szűts Béláné Vadászy Máriához

1903. június 1.

Pütkösd második napját ünnepeljük borongós, esőre hajló időben. De az eső csak nem akar megeredni, pedig eped utána a régóta szomjazó, száraz föld. Tegnap úrvacsorával éltem a gyülekezettel együtt, mely most nem jelent meg olyan nagy számmal a templomban, mint remélhető volt. Különben „piros Pütkösd napja” nem volt most oly „virágos”, mint máskor, jó időben lenni szokott.

A múlt héten május 26-27-28. napjait ismét Budapesten töltöttem. A „református énekügyi bizottság” utolsó ülésén vettem részt. Valahára, csaknem huszont évi vajúdás után nyélbeütöttük az új vagy megjavított énekeskönyvet. Poétai becsre nézve gyengének találok általában. Vannak benne egyes sikerült, szép darabok, részint újak, részint átdolgozottak, de sok az egyhangúság, az ihlet nélküli kézimunka, az alantjáró prózaiság. A legnagyobb rész a fáradhatatlan szerkesztő, Fejes István tollából került, aki lelkére vette a csigalassúsággal haladó munkát, s a jó munkatársak hiánya vagy a jelentkezők gyalglósága miatt maga látott hozzá tel-

jes erővel és ambícióval. Nem mindig mosolygott rá a Múza. Gyakran észrevehető a darabjain a szín és tartalom egyhangúsága. – Mindent összevéve mégis előhaladás és nyereség lesz ez az énekeskönyv. Közszükség volt, és nyereség már az is, hogy nem hagyja a nép szeme előtt a zsoldárok idétlenségeit, tiszta keresztyén vallásosságra és művelt magyar nyelvre szoktat. – Gondolható, hogy hosszú időbe és nem kevés küzdelembe kerül, míg népünk megszokja az újat. Főleg az iskola feladata meghódítani annak az új nemzedéket. Szintúgy kedves lesz az új, ha majd megszokottá válik.

Részt vettem Budapesten a „Kisfaludy Társaság” szerdai népes ülésén is, mely utolsó volt a szünnapok előtt. A költői produkciónál érdekesebb volt Berzeviczy Albert tanulmánya Széchenyiről. Igen szépen, igazán s éleleműleg jellemezte Sz. politikai és irodalmi működését, mintegy szembeszállva azokkal, akik Kossuth mellett Széchenyit homályba akarják borítani. Mintha meg nem férhetne egymás mellett a magyar haza panteonában két önálló nagyság! Mintha nem lehetne a kettőt összehasonlítani anélkül, hogy egyiket le ne törpítsük!... Az ülésen nagy női közönség vett részt. Egészen betöltötte az „Akadémia” termét. Nagyon is bőkezű volt tetszésével. Minden előadót lelkesen megtapsolt, ezzel fizetve mintegy a belépti díjat.

Tegnap a templomból kijövet közben hozzám csatlakozott egy szegény öregember. Még apámék életéből ismertem őt. Igen nagy ragaszkodást mutatva beszélgetett velem. Apámat emlegettük. Áldások közt, szinte magasztalásokkal szólt róla: milyen jó volt, milyen boldog volt, mennyire szerette a szegény embert, sokkal jobban, mint a gazdagokat. Kérdeztem: hány esztendő? Azt mondta: nyolcvanöt. Apám nyolcvankilenc volt, mondám én, „s még néhány évig élhetett volna, ha anyám meg nem hal”. „Elhiszem, felelé, de őkigyelmeknek megvolt vénségükre a mindennapi jó eledelök”... Sovány, bús arca mutatta, hogy tőle megtagadta a sors ezt a boldogságot. Szerencséje vagy szerencsétlensége-e az, hogy sanyarú élete dacára nyolcvanöt évet elég fűrgén tudott megérni!

1903. június 11.

Kíváncsisággal, szinte félelemmel jöttem főképpen azért, hogy személyesen lássam, mily károkat okozott nálunk a múlt hét elején tombolt éjjeli jégvihar. Itt a városban, a kertekben alig van valami nyoma. Az ültetvényeket, gyümölcsöket kissé megviselte, de el nem pusztította. Annál irtóztatóbban pusztított a szőlőhegyeken és a külső határban. Itt-ott egyes szőlő-darabokat egészen tönkretett; a tőkét úgy megverte, hogy, mint mondják, talán még a jövő évi termésnek is árított. A már szokulni kezdő gabonát földre tiporta, össze-vissza zúzta, megsemmisítette. Sok helyen le kellett azt kaszálni. Különös volt a jégeső szeszélyes ugrálása. Egyes foltokat átugrott, kihagyogatott. Egyik szomszédot elverte, a másikat elkerülte. És elrémítőnek, kétségbeejtőnek mondják az azon éjjeli viharnak lefolyását: a folytonos villámlást, az ég ijesztő, morgó dübörgését, a jégzápor zuhogását, kopogását. Sok szegény azt hitte: itt van az utolsó ítélet. Összehúzza, térdelve imádkoztak. Ilyen jégpusztításra itt a legvénebbek sem emlékeznek. Hasonló szomorú

hírek érkeznek az ország többi vidékéről. Mi lesz, ha majd a krumpli és a kukorica is áldozatul esik a mostoha időjárásnak?

Kertescském tisztán, teljes üdeségben várt rám. Meghasgatott levelek s itt-ott a jég által leperdített gyümölcsök mutatták az átviharzott veszedelmet, de panaszsom azért éppen nem lehet. Nagy veszteség nélkül szabadult minden fám. Némelyiken, kivált a szilvafán, annyi a gyümölcs, hogy már most is az ágát húzza, s támasztani kell. Rózsáim is gyönyörűn virítanak. A sűrű zöld lombozatú törpefák sorában kellemes változatosságot idéz az ő különböző élénk színpompájok. Hanem hát a tolvajoktól csak nem bírok eléggé védekezni. Gondolom, a szomszédok rossz gyerekeitől. Hiában kerítkezem jó deszkapalánkkal. Négy szép cseresznye-meggyfám közül hármát, mely dús termést hozott, ugyancsak megdézsmálták és megtépázták tegnapelőtt fényes nappal. Köszönöm nekik, hogy mégis nekem is hagytak valamit, sőt a nagyobb részt!

Zajos megyei gyűlésünk volt tegnapelőtt és azelőtt. Onnan jöttem ide. Ékte-len tömeges lármából a zajtalan magányba. Egy tisztviselőválasztásunk is volt. Újabb tanúsága annak, hogy szegény ember vízzel főz. Ez és más egyéni érdek nagy számmal gyűjtötte egybe a bizottsági tagokat. Ilyen érdek volt a tisztviselőik fizetésének felemelése megyei pótagyán. Kemény dió volt, de keresztülment!

1903. június 30.

Miben áll a boldogság? Erre ahány ember, annyi féle a felelet. Úgy gondolom, annak is megvannak bizonyos lépcsőfokai. Első a remény, mellyel várjuk; második a küzdés, mellyel elérni törekszünk; harmadik az elégtelenség, midőn elér-tük; negyedik, midőn nyugodtan élvezzük. Ezután következik vagy a véletlen közbelépése, vagy a természetes hanyatlás, vagy a kiábrándulás, mely így kiált fel a bibliai bölccsel: hiábavalóság, minden csak hiábavalóság! Az ég ritka választottjai-nak adatott az egy hosszú életen végig kibírni.

Ez jutott eszembe még éjjel, midőn álmatlanul forgolódtam ágyamban, mely felett szüléim arcképét őrzöm, vagy ők őrködnek felettem.

Most már tisztán kivehető gyümölcsfáim termése. A gyümölcsök nagyra nőttek, s kikandikálnak ott is, ahol eddig a sűrű lombok miatt láthatók nem voltak. Ha mindezt megtartaná az ég, nem lehetne panaszsom az évi termés ellen. Egész télre bőven el lennék látva körtével és almával. Még másnak is jutna belőle. De az érlelő, meleg nyári napok nemigen akarnak elérkezni. Gyakori volt az eső. Az ég mindig borongó. A levegő hűs, az éjszakák néha hidegek is. Még csak két hétig kísérhettem figyelemmel a haladást. Holnaphoz két hétre indulok a Tátrába azon helyre, azon szobába, hol már két éven át oly hasznosan és kellemesen hűsöltem. Egy egész hónapig szándékozom ott időzni. Addig gyümölcsseim egy része érédesre jut. Hadd élvezzék hűgaim nálamnélkül. Almáim, körtéim úgyszólván ősziek vagy téliek; azok megvárnak, ha jó egészséggel juthatok hozzájuk.

Nemrég egy egész hetet töltött nálam Gyulai Pál barátom. E hónap 21-én utazott vissza. Igyekeztem tőlem telhetőleg szívesen látni, de biz' ez messze maradt azon szeretettől, mellyel én őiránta viseltetem. Az idő is ellenünkre járt. Csaknem folytonosan esett. Kijöttem vele ide egy napra június 20-án, hogy lega-

lább „fészket” és kertemet bemutassam neki, s egy falusi jó ebéddel kedveskedjem itt neki hűgaim társaságában. A komor idő innen is csakhamar visszaűzött bennünket. Elbeszélgettünk irodalmi viszonyainkról, hazánk zűrzavaros, csaknem kétségbeesztő helyzetéről, melybe a hazafias célú, de falnak menő s alacsony színvonalra süllyedett parlamenti obstrukció döntötte a közállapotokat. Még ha meg lesz is a momentán kibontakozás a bonyodalomból, Isten tudja, mi fog kikelni az elvetett sárkányfogakból! Ismét arra a külön Istenre van szükségünk, aki a gyermeket és a tántorgó részeg embert keskeny pallón is átvezeti a mélység felett.

Különös szokása ennek a Palinak egyéb jószívű gyermetagsége közt az is, hogy mindig azon töri a fejét, kinek mit ajándékozhasson emlékül, mindenkinek, akivel érintkezik, bármi csekélységet. A megválasztásban aztán néha oly különös, hogy mosolyogni kell rajta. Mindegy, az neki jólesik. Törje vagy ne törje a fejét alkalmasb viszonzáson, aki akarja. Nekem ez a fejtörés rendkívül kellemetlen. Megköszönném s meg is fizetném, ha más törné helyettem.

1903. július 1.

A mai nap, legalább e pillanatban, perzselő meleg. Ugrádozása az időjárásnak. A hőmérő 22 fokot mutat árnyékban. De az égbolt szórványosan felleges. Tegnap délután szinte viharral fenyegettek a fekete felhők északnyugat felől. De onnan ritkán jut ide zápor. Többnyire délkelet felől jön. Mióta gombamódra elszaporodtak hazánkban a színész-társaságok, időnként Szentpétert is meglátogatják Thália vándor papjai és papnői. Még Szentpétert is. Képzeltető a szorongató szükség, mellyel küzdeniök kell, hogy még az ily vidéki jelentéktelen helyekre is kénytelenek felütni sátrukat. A „Sodoma” nevű kocsmá nagy „állásában” játszanak két hét óta, mondják, csekély számú közönség előtt, de azért nyomtatott színlappal és bérletet is nyitva kínálnak. Hallom, igazgatójok Gáspár nevű, aki itt e napokban óhajtja megülni színészi pályája huszonötödik évfordulóját, mert ezt a csábító rögzös pályát huszonöt év előtt épp ebben az időpontban s éppen itt, Szentpéteren kezdte. Szánandó pályafutás, mely egy hosszú negyedszázad alatt annyira bírt haladni, hogy Szentpéterről Szentpéterre jutott, mint a feldobott kő. Nem így vagyok-e jómagam is? – azzal a különbséggel mégis, hogy nekem ez a hely, honnan az életbe régesrég kiindultam, most életem végén állandó, biztos révpart s áldott menedék; őt pedig maholnap tovább ragadja innen – ki tudja meddig? ki tudja hova? – a képzelet alkotta vándorélet bizonytalan hulláma.

E pillanatban tértem vissza a temetőről rekkenő hőségben (déli tizenkét óra). Sírhalmonkat az időjáráshoz mérve eléggé díszes állapotban találtam. Virít rajta néhány árvácska, s eléggé üdén tartja magát a szomjazó zöldség. Szinte jobban esik, hogy ebben az égető melegben egy kis szenvedéssel járt a látogatás.

1903. július 10.

Levert, bágyadt vagyok; érzésre, gondolkozásra szinte képtelen. Maga az időjárás is befolyással van kedélyemre. Rejtve van tőlünk a nap, az élet és vidámság fényes forrása. Napok óta komor, fölleges az ég, hűvös a levegő. Egész éjjel s ma egész délig folyvást esett az aprószemű, sűrű eső, pedig az már itt most nemcsak

szükségtelen, de káros is. Egészségi állapotom sem kedvező. Kínosakká teszi éjjeleimet baloldali régi fájdalmam, mely most növekvő erővel jelentgeti magát. Ez is érzékenyebb és nyugtalanítóbb, mióta két évvel ezelőtt meglepett a bélhurutnyavalya. Gondosan kellene figyelni táplálkozásomra; megfigyelni mindazt, ami ártalmas, s okosan kerülni. De engem e részben gyakran elhagy az okosság, és mindig meg is adom az árát.

Most mintegy búcsúlátogatás végett jöttem ide tegnap este. A jövő héten szerdán (július 15.) felvonulok a Tátrába Tátraszéplakra, hol már tavaly és harmadéve is üdültem a hűs fenyves levegőn. Talán a hely, a körülmények, a társaság, az égalj változása némi fölüdülést fog hozni szellem- és kedélyvilágomba is. Legalább ilyesvalamit tapasztaltam ott már két ízben. Pedig mind a két alkalommal remetemágánosságban, szinte a társaságtól elvonultan töltöttem ott a napokat, s egyedül a fölséges természettel társalkodtam. S talán éppen ezért emelgette lelkem bátrabban a szárnyait úgy, hogy néha még a Múza látogatását is fogadhattam. Könnyű volt elvonulnom. Nem háborgatott a cifrázkodó fürdővendégek mindenféle sürgő-forgó nagy sokasága, aminő Ó- és Új-Tátrafüred sétányait és erdei ösvényeit ellepi. Ott a képzelgő embernek könnyen az a tréfás gyanúja támad, hogy ott a hegyilevegő balzsamos gyógyító elemét az a tolongó néparadat mihamar felszívja, s a maga kigőzölgésével megfertőzteti: nincs hát ok vágyakozva odasietni.

Akkor hagyom itt kertemet, midőn benne, gyümölcscsel rakott fám szemlélésében sok örömet találok. Ennyi áldásra itt ritkán emlékezem. Nem tesz jó hatást az egymásra boruló ágak sűrűsége, melyek kölcsönösen egymásra hajolva egy vegyes tömegben mutogatják a körtét, szilvát, almát. Mikorra előkerülök augusztus második felében a gyümölcs némely része már el is érett, de a legnagyobb és finomabb része még csak azon túl fog kínálkozni. Különben már maga a szemlélet is elég gyönyörűség. S öregembernek legtöbb esetben csak ezt a gyönyörűséget kínálja és hagyja meg az élet.

1903. július 11.

A tegnap érkezett hírlapban olvasom, hogy dr. Pauler Gyula tegnapelőtt meghalt. Vidékre vonult pihenni, üdülni. Ott rosszul érezte magát, lefordult a székről, és megszűnt élni. Meglepett hirtelen elmúlása. Írói munkásságát nagyabecsültem. Az „Akadémiában” gyakran találkoztam vele, s rövid, futólagos érintkezések után is megnyerte rokonszenvem az eleven, mozgékony s javakorban levő férfi. A hírlap szerint 1841-ben született, eszerint csak hatvankét évet élt. Nagyérdemű művelője volt történeti irodalmunknak, s most már érzékeny vesztesége.

Gáspár vidéki színésztársasága még mindig itt időzik. Csudálom, hogy kibírja mind a közönség, mind a társaság. Hallom, hogy az igazgató jubileuma a legközelebbi napokban fog megtartatni. De minő általános örömmünnepe lehet az a jubileum, mikor, amint hallom, a társaság tagjainak napi osztaléka átlagosan fejenkint 25 krajcár. Ha csakugyan így van, ők is elénekelhetik, quem dii odere etc.

Az idő csak nem akar jóra fordulni. Ez éjjel is folyton esett. Most is, napközben csakhogy éppen nem csöppen. A túlságos nedvességet már unni kezdi a föld.

Kárral fenyeget a küszöbön álló aratás. A temetőt sem látogathatom a pocskék időben. A hegyre fölmászni alig bírnanak gyöngé, vén paripáim. Tehát csak gondolatban marad a kegyeletes megemlékezés; a személyes látogatás majd akkor, ha egy hónap múlva – mint remélem – elevenebb kedéllyel, jobb egészséggel visszatérek. – Most bezárom a boltot, azaz íróasztalom fiókját, s egy áldó pillantással veszek búcsút az én dicsőült két öregem arcképétől... Délután Miskolcra indulok.

*Fortuna saevo laeta negotio et
Ludum insolentem ludere pertinax stb.*

*Örüül a szerencse, ha szigorú hozzád,
Olykor ellenedbe gonosz játékhoz lát;
Ingadozó kegyét gyakran változtatja,
Ma talán azt nekem, holnap neked adja.*

*Dicsérem, ha marad. Ha gyorsítja szárnyát,
Visszaadom neki minden adományát,
S ajándéka nélkül, erényem leplében
Burkolózva élek tisztos szegénységben.*

Tátraszéplak

1903. július 16.

Midőn tegnap délutáni négy órakor Poprádról ide elindultam, előttem sűrű köddel voltak eltakarva a Kárpát bércei. Csak közelebb érve láttam kibontakozni a lomnici csúcs homályos alakját. A levegő kissé hűvös és szellős volt, de nem kellemetlen. A rétek és vetések üde zöldje mint nálunk június elején. Szinte a tavasz bájainak és reményének benyomását tette rám. Esti hat órára teljesen rendbe jöttem holmimmal, és szobám tőszomszédságában annak, melynek a múlt évben voltam lakója, s melyben futólagos ábrándot keltett a „stille und sympathische Nachbarschaft”. Most ez hiányzik.

Úgy látszik, éppen jó időben érkeztem. Pár nap óta itt is megszűntek a hideg, viharos esőzések, melyek éppúgy, mint az ország számos vidékén, itt is uralkodtak. Nyomukat most is látni a sétatutakon. Az elmúlt két évben július 8-án jöttem ide. Most az időjárásom okulva egy héttel később. Úgy látszik, jól is számítottam. Talán már állandóan szép napok következnek. Legalább ma is meglehetősen kedvező nyári napunk van. Kissé ugyan fellegetes és szellős.

Most dicsérni hallom itt a konyhát és kiszolgáltatást, mely ellen a múlt években sok és méltó kifogásunk volt. Majd meglátom. Tudja Isten. Most nem jöttem ide azzal a vággyal és érdeklődéssel, mint a múlt évben. Talán az újdonság ingerének hiánya! Talán otthoni benyomások és körülmények árnyéka! Csendes, szerény kis telep ez. Még ha minden helyiség el van is benne foglalva, egyáltalán nem látszik környezetén a zsúfoltság, az emberhullámzás. Könnyű itt az emberek közt egyedül lennem s remeteként bolyongani a fenyvesek közt, mint már két évben cselekedtem.

Tátraszéplak

1903. július 17.

Az idő tegnap gyönyörűn kitartott az egész napon. Ma is meglehetősen nyárias meleg, de azért mintha unni kezdené a jó viseletet: borongós, szeles, a bércek felhőben úsznak. Esőre van kilátás, pedig én holnap a Csorbai-tóhoz szándékozom. Vajon meglátszik-e már rajta valamilyen az állam tulajdonos volta? Vagy még kezdetét sem vette ott az új bérlet?

Tegnap délután az Új-Tátrafüredre vezető pompás erdei ösvényen olvasgatva, pihengetve a második kilométerig sétáltam. Oda és vissza egész egy óra. Mindinkább érezhetővé kezd válni lábaim gyöngesége. Hamar fáradok, nemcsak fáradságot, de fájdalmat is érzek. Lépteim ingadozóak, bizonytalanok, kivált lépcsőkön fel és le.

Már ma néhány képes levelezőlapot és levelet írogattam közel ismerőseimnek, kiket érdekel valamit tudni ittlétem felől.

Egész nap kellemetlenül éreztem magamat, kellemetlenül egész testemben, kedélyemben. Izgatott is voltam, levert is. Nem vagyok teljesen tisztában az okával: otthonról hoztam-e, avagy itt szereztem? Talán a légváltozás átmeneti hatása, talán az étkezés gyarlósága. Mai ebédem pedig nem volt egyéb, mint egy tányér paradicsomleves és egy minden tekintetben „eltévesztett” cifra angolpecsenye. A gyomrom egész délután nehézkes volt tőle, úgyhogy a vacsorához legkisebb éhséget sem éreztem. Most nyolc óra este. Rögtön lefekszem.

Ha ez az állapot több napig tartana, hazafelé fordítanám innen a szekérrudat.

Tátraszéplak

1903. július 18.

Éhen feküdtem le tegnap este, mégis kegyetlen rossz éjszakám volt. Zaklató, csudálatos álmok, melyek a múlt és jelen élményeiből szövődtek kaotikus összevisszaságban. Mégis, hogy fölkelhettem, s kiléphettem a szabadba, megkönnyebbulve, minden nagyobb baj nélkül éreztem magamat, s egész napom tűrhetőleg folyt le.

A Csorbai-tóhoz kocsiztam csakugyan. Oda éppen két óra, vissza nem egészen másfél. Semmi újítást nem találtam, kivéve is azt az egyet, hogy a régi híres közös ebéd „névben él csak, többé nincs jelen”. A legalsó színvonalra süllyedt, s megdrágult. Az új bérlőtársaság, mint hallom, még ezt az egy évet engedte a régi vendéglősnek. De ezt már nem sarkalja a jövőért az ambíció. Ez az egy év már elfut, ha rossz is, ha drága is. Lichtenstein Józsi barátommal s családjával ebédeltem együtt, s főleg ezért mentem. Mostani itt időzésem alatt nemigen megyek többé. De azt is hiszem, hogy ott az új bérlőtársaság sem fog valami nagyobbszabású terveket valósítani. Nincs hely a terjeszkedésre. Óriási nagy sziklagörgetegek veszik körül a tavat s meredek szirtek. Csekély területre szorult az egész telep, csak éppen annyira, hogy onnan a természet elragadó nagyszerűségét csodálhassuk.

Ma érkezett meg Horváth Lajos Ó-Tátrafüredre. Legalább úgy tervezte. Holnap ebédre őt fogom meglátogatni. Nagyon kellemes az erdei sétaút: oda egy óra, vissza egy óra. Minden kilométer pontosan éppen egy óranegyed.

Tátraszéplak

1903. július 19.

A leggyönyörűbb nyári, derült meleggel köszöntött be a mai vasárnap. A meleg növekedését már éjjel is éreztem. Le kellett dobnom a kettős takaró egyikét. Mohón szívja a tüdő azt az illatos, fenyves, hegyi levegőt, melyet így reggel a fák és növények meleg gőzölgése áraszt körülünk. A természet szinte ünnepi díszben mutatja magát. Mindenfelé nagy csend uralkodik. Az erőtől duzzadó, üde zöld lombokon enyelegve játszik az éltető napsugár. A bércek is, ezek az óriások is derült arccal bámulják az alattok elterülő világot. De már látom, hogy hátok megül ébrednek és emelkednek az ott heverésző fellegek. Eleinte csak vékony szakadozott fátyol szállong belőlök, majd sötét vastag lepel gyanánt kerülnek el.

Most mindjárt indulok Tátrafüredre, ott fogom tölteni a mai nap nagy részét.

Tátraszéplak

1903. július 20.

Tegnap délelőtt tíz óra után csakugyan átsétáltam Tátrafüredre. Úgy intéztem a sétát, hogy éppen ebéd idejére érkezzem. A társaság egypár tag kivételével már együtt volt: H. Lajos, Széchényi Jenő váradi kanonok, Kállay Albert főispán, Ivanovics Gyuri. Szokott módon megebédeltünk. Nem jobban, nem rosszabban, mint a múlt évben. A liberális kanonok most is traktált főpapi finom boraival. Tréfás és komoly társalgásban egypár órát töltöttem velök. A fürdő területén újtásként tűnt szemembe a már teljesen kész, pompás fürdőépület és egy készítés alatt levő óriás terjedelmű hotel, mondják, százötven szobás.

Rekkenő hőségben indultam visszafelé két óra tájban. Olvasmány volt velem: Carlyle rendkívül érdekes rövid tanulmánya Scott Walterről, az „Olcsó Könyvtárban”. Gyakran megpihentem az erdőben levő padokon. Egy bővizű patak partján különösen. Bámultam egymást zúgva, harsogva kergető habjait. Űzi őket előre egy felsőbb erő, mint az emberiség egyetemes haladását. Amint izzadva ott bámultam a jéghideg tajtékozó hullámokat, amint harsogó zuhogásuk fületem eltöltötte: már maga ez a látás és hallás mintha meghűtötte volna körültem a levegőt.

A lassú séta miatt csak négy órakor értem haza. Éppen kétannyi idő alatt, mint rendes menetben szoktam. A mai napon is égető a meleg. Alig lehet künn sétálnunk a szabadban. Még a fenyvesek árnyékában is izzad az ember. Miskolcraól is ilyen időről ír a helyi lap. Mintha ki akarná pótolni az időjárás, amit előbb elmulasztott vagy vétkezett. Látom, hogy most már a gerlachfalvi csúcs tebrében is nagyon kevés a hó. A szomszéd bércek oldaláról pedig egészen elolvadt. Tavaly ilyenkor még bőven fehérlett. Mondják, a májusi meleg okozta és a sok eső, most pedig néhány nap óta a rendkívüli hőség.

Ez ideig még nem bírtam ráfanyalodni, hogy valamit írjak. Még nem érkezett el az a magamba mélyedés, az a benső nyugalom, mely itt a múlt évben meglátogatott. Várva várom. Csak olvasgatással ölem az időt. Az elhagyottaktól még semmi tudósítást nem kaptam. Jobb lenne, ha nem is várnám.

Tátraszéplak

1903. július 21.

A tegnapi tikkasztó hőség után komor, ködös, esős napra virradtunk. Még az éjjel is oly kiállhatatlan volt a meleg, hogy amiatt feletle nyugtalanul aludtam. Erősen villámlott és dörgött, de az eső nem esett valami nagy mennyiségben. Most reggel is csak éppen szitálódik, de sűrű köd lepi a vidéket.

Ilyenkor aztán szobájába szorul a közönség. Megszűnik az erdei séta, bár a sétautak hamar beisszák a nedvességet, s az eső megszűntével néhány óra múlva járhatókká lesznek. Ilyenkor mit tud tenni a négy fal közé szorult ember? Pepecsel, olvasgat, írogat, az ablakon át bámulja a fenyveseket, mélézgat, gondolkozik, ábrándozik, s öli az időt, amint tudja. Csak éppen a nappali alvást kell kerülnöm szigorún, amire pedig ez az eső, unalmas homály igen hívogat. Ha engedek, vége élénkiségemnek az egész napra, vége álmomnak az egész éjre.

Most már estefelé jár az idő. Az eső rövid megszakításokkal folyvást esik. A sűrű fellegek leszálltak a Kárpátok tetőiről, s vastag köd alakjában borítják a Poprád völgyét. Koronkint ritkul, emelkedik a ködtenger, s némi látható derűt nyer a vidék, az eső is szünetel. De egy perc múlva ismét elárad a sötétség, s esik a sűrű, csendes eső.

„Jer, Ossián! ködös homályos énekeddel!”

Tátraszéplak

1903. július 22.

Ma kezdődnek a kánikula. „Magdala principium, Bartala finis erit.” De a kánikulai gyötrelmes hőség az előbbi napokban jelentette magát az ország legtöbb vidékén. Most itt – gondolom másutt is – folyvást esik a hideg eső, borong-tolong a sűrű köd a völgyben, s az idő nagyon és általánosan elkeseredettnek látszik.

Tegnap kiérkezett lapjaink hirdették gyászkeretben XIII. Leo pápa július 20-án délutáni négy órakor bekövetkezett halálát, melyet szinte két perccig tartott haldoklás előzött meg. Csudálatos erővel küzdött a kilencvenhárom éves aggyatyán szervezete. Okos, szigorú életrend és fegyelmezett önmegtartóztatás mellett érthette meg ezt a matuzsálemi életkort a különben fölötte gyöngye testalkat. Különben családi adomány volt nálók a hosszú élet. A lapok dicsérettel halmozzák úgy is mint egyházfőt, úgy is mint embert. Fő érdeméül említik a katolicizmus erősítését, terjesztését, mellyel tért hódított Angliában és Németországban. Jávára szolgál-e ez ama két protestáns birodalomnak? – nagy kérdés. A szabadság és felvilágosodás ügyének semmi esetre. A protestantizmus pedig csak fokozott támadást láthat maga ellen mindazon törekvésekben, melyekért az elhunyt pápát hívei magasztalják.

Tátraszéplak

1903. július 23.

Megszűnt az eső, félig-meddig kiderült reggelre, de az égbolt még mindig felhős, fenyegető. A levegő nagyon lehűlt. 10-12 fok a meleg, felillik, sőt szükséges a vastag öltöny. Mert mégsem ülhetünk örökké a szobában. Sáros, lucskos időben is

járjuk a sétautakat esernyő alatt. Tegnap estefelé is a Tátrafüredre vezető erdei sétányon férfiak és nők vegyesen gyalogoltak a csepergős esőben és sárban. Itt a sár nem az alföldi ragadós, fekete sár, hanem valami sárgás homokféle, mely nem piszkol annyira, s eső után egy kis napfény vagy szélfúvás mellett pár óra múlva szépen felszikkad. Még mindezideig nem tudtam még látásból sem közelebb megbarátkozni sem a közönséggel, sem a természeti környezettel. Pedig már egy hete múlt, mióta itt ödögök. Bal oldali régi (vastagbél) fájdalmam is inkább háborog, mint csillapul. Minden éjszakámat nyugtalanná, szinte kínossá teszi. Egész mivoltomban, testemben, lelkemben érzem, hogy a múlt év óta nagyot haladtam a lejtőn lefelé. Csökken a kedv, az erély, az erő, bár az általános egészségi állapot [...] nemigen ad okot nagy panaszra.

Az esőtlen hideg idő egész napon át kitartott. A sétautak mintegy felszabadultak, s járta is a közönség szorgalmasan. A tátrafürediek is átsétáltak estefelé. Útközben találkoztam velök. Egy lócán ülve találtak engem olvasgatás közben. Mellém telepedtek, s elbeszélgettünk szinte alkonyatig...

Akkor robogott el előttünk Ó-Tátrafüredre hazatérőben Frigyes főherceg és családja. A Felkai-tóról jöttek, ahová a főherceg és három leánya ma reggel fél hat órakor lóháton vonultak fel innen.

Tátraszéplak

1903. július 24.

A bércnek teteje vastag felhőben úszik. A nap csak néha-néha búvik elő, s bágyadt sugárral kedveskedik. A levegő folyvást lehűlt, úgyhogy jólesik a felsőkabát. Mondják, hogy ez az igazi egészséges kárpáti levegő. De ebben nem érezzük azt az üdítő fűszeres illatot, amelyet, kivált eső után, el szokott itt árasztani egy kis nyári meleg.

Így délelőtt (most tíz óra múlt) oly csendes ez a telep, mintha lakói sem volnának. Alig látni valakit a szabadban. Én nem tudom, mit csinálhatnak az emberek ilyenkor a szobában. Ha azt, amit én, az ugyan se nem mulatságos, se nem hasznos. Mint egy unalmas, eszmétlen társalgó, aki nem tud egyebet, mint az időről beszélni.

Tátraszéplak

1903. július 25.

Hideg, zordon napunk van. Zordon, mert borús, szeles. Ismét nemigen kíváncsítottunk szobánkból a szabadba. Ha az időjárás sokáig így tart s az én kedélybeli és egészségi állapotom sem javul, nem hiszem, hogy meg ne szökjem innen az előre kitűzött határidő előtt. Éjjeleim még mindig nyugtalanok és fájdalmasok, bármint óvakodom is nappali viseletemben. Bal oldalam egyre háborog, sokkal inkább, mint még otthon voltam. Már ma megpróbálom mellőzni a távolabbi sétát vagy kimerítőbb mozgást. Hátha ez is okozza az éjjeli izgatottságot?

Levelet kaptam tegnap Szentpéterről, már ma Miskolcra. Mindkettő jólesett. Részletesen értesítenek az otthoni körülményekről. Még alig vagyok itt tíz napja, máris érzem, mily sok kívánnivaló van amaz elhagyott, megszokott légkörben,

melyből pedig néha kikíváncozunk. Ezzel is úgy vagyunk, mint az egészséggel: akkor méltányoljuk igazán értékét, mikor elvesztettük.

Kishúgom, Jolánka ma néhány kajszin barackot küldött ígérete és óhajtasom szerint szentpéteri kertemből. A baracknál is kedvesebb volt az a négy szál rózsabimbó, melyet szinte onnan mellékelte a gyümölcshöz. Hervadtan, fáradtan érkeztek szegények! Mintha gyalog jöttek volna.

Tátraszéplak

1903. július 26.

Tegnap kaptam a meghívót a kassai Rákóczi-ereklyekiállítás ma történendő ünnepélyes megnyitására. Nem jelenhetek ott meg. Bár hagyna maga után állandó és termékeny nyomokat a Rákóczi nevével most országszerte lobogó hazafias lelkesedés füstje és zaja!

Ma ismét megleptek egy postaküldeménnyel. Szentpéterről kaptam névtelenül, de tudom kitől, óriás szilvákat; Miskolcraól kedves barátomtól, most már rokonomtól különféle nagy mennyiségű süteményt. Sok egyszerre a jóból.

Az idő eléggé tűrhetően viselte magát. Komoly, hűvös volt, de nem esett. Talán meg fog állapodni. Átsétáltam ebédre a fürödiekhez. Legalább egypár órát társalogtam velek. Mert itt utoljára beszélni is elfelejték. Kaptam egy rövid levélkét onnan is, ahonnan mindeddig vártam: „tele búval, gonddal”, de amin én már nem segíthetek. Másnak természetét, bármennyire óhajtanám is, meg nem változtathatom, végzetét meg nem állíthatom. Estefelé gyönyörködve szemléltem, amint a bércekről gomolygott lefelé csaknem egészen az aljig a sűrű fekete felhő, mint valamely fenyegető áradat, mint egy vonalban csendesesen közelgő fekete hadsereg. Azt hittem, hogy mindjárt itt lesz, mindjárt elborít. Azonban csak nem bírt elszakadni a bércek oldaláról; ott lebegett, ott áradozott, s vizeit máskorra halasztotta.

Tátraszéplak

1903. július 27.

A levegő híves, az ég borongós, a nap csak néha mutatja arcát. A meleg ott künn 9-10 fok. Mondják, a közelebbi napokban nagy havazás volt ott fenn a bérceken, onnan van ez a hideg. Emiatt a magasba való kirándulások is fennakadtak. A havat ugyan innen az aljból nem láthatjuk, mert a bércek tetejét és oldalait folyvást sűrű felleg borítja. Ha sokáig így tart, sokan meg fogjuk unni, akiket ide nem valami komoly betegségből való gyógyulás reménye hozott.

Ma időm nagy részét levélírogatással töltöttem. Meg sem gondoltam otthon, hogy ily sűrű levelezésekre lesz szükségem. Már is kifogytam a levélpapírból. Pedig nem hiszem, hogy a még hátralevő két hétben szükségem ne legyen rá.

Délután levetkeztek a bércek a sűrű, nehéz föllegpalástot. Ragyogott rajtok a mélyedésekben, a tetőkön, az oldalakon lefutó völgyeletekben a frissen esett hó. De a nap most már néha-néha oly erősen melegített, hogy az olvadás szinte szemlátomást kezdetét vette.

Tátraszéplak

1903. július 28.

Kellemes, nyári, meleg napunk volt, kissé felhős, de nem valami komoly. A Kárpátok bércei egész nap tisztán látható nyugalomban pihentek. Ebédre Új-Tátrafüredet látogattam meg, ahol az étteremben csínt, pontos kiszolgálást és valóban méltán feldicsért, jó ételeket találtam. Ott úri az ellátás, nálunk csak szegényes. Hanem amint a tágas éttermet elfoglaló vendégeket felületesen megszemléltem, csaknem azt kelle hinnem, hogy zsinagógában vagyok. Zenével a mi jó miskolci cigányaink, Radicsék látják el őket.

Tátraszéplak

1903. július 29.

Két kedves levelet kaptam ma; egyiket Irma húgomtól Szentpéterről, másikat Lillikétől Magyarbélről. Ez utóbbi különösen jólesett, mert részletesen értesített apró körülményeiről az általam oly régóta szeretett családnak, melynek helyzetéről alig tudtam valamit, mióta Miskolcra május elején eltávoztak.

Oltványi Pál prépost, Tátrafüred ősvendége és patrónusa, megküldötte nekem emlékül *Tátrafüredi emlék* című munkáját szíves sorai kíséretében. Ő jelenleg is, mint minden évben, Ó-Tátrafüreden időzik, s gyakran találkozom ott vele. Művében több a kegyelet és jóakarát, mint az irodalmi érzék.

A mai nap is kellemes, nyári melegséggel folyt mindvégig. De a szél folyvást erősen fújdogált. Este – hosszabb séta után – kiültem szokott székemre, melyről az előttem tornyosuló bércek egész sora látható, s melyet az igazgató még a múlt évben az én kérésem folytán helyezett itt egy fenyőfa alá. Nem győzöm csudálni a természet ez óriás alkotásait! A hold karimája már ott fénylett a nyugati égbolton, de csillagokat alig vettem észre, pedig már kilenc óra felé járt az idő. Sokáig gyönyörködtem a fellegek játékában, melyek most apró darabokra szakadozva úszkáltak dél felé. Az eget ily tiszta, világos tengerkéék színűnek, a felhőket ily csodálatos, változatos alakokban mozgóknak másutt, a mi alvidékünkön nemigen láthatni.

Tátraszéplak

1903. július 30.

Ismét igen rossz éjszakám volt mára virradóra. Azt hiszem, a tegnap esti vigyázatlan étkezés okozta. Az a szokott bal oldali fájdalom megint igen háborgott és nyugtalanított. Pedig tegnap már oly jól éreztem magamat, mint itt még eddig nem. Azt hittem, az itteni légkört már egészen megszokta szervezetem. Nagyon kellene óvakodnom, de nem bírok eléggé vigyázni, mivel napközben nem érzem az éjjeli bajt.

Az idő is felleges, szomorgós, esőre hajló, s a szél még mindig nyugtalanokodik. A szabadban sétára nemigen csalogat kilátás. Pedig ennek dacára is csak ki kellene bújni a szobából.

Tátraszéplak

1903. július 31.

Ködös, homályos, szomorú napra virradtunk. A levegő nem valami hideg, de nem is barátságos. Ha rosszabbra nem válik dél felé, Új-Tátrafüredre sétálok át

egy jobb ebédre, s valami apróságot vásárolni az otthoniaknak, ami nekem nem kis nyugtalanságba és fejtörésbe kerül... Nagy kíváncsisággal várjuk most a fővárosi lapokat, melyek a parlament szörnyű felfordult állapotáról hoznak hírt. Ennyire még sohasem jutott a magyar törvényhozó testület. Cirkuszi küzdelmek szomorú nézőterévé lett.

Az új-tátrafüredi sétát csakugyan megtettem. Tizenegy óra után háromnegyed óra alatt átsétáltam eléggé kellemes, bár nem napfényes időben. Az ebédet elvégeztem, mely ha közelebből, részletesebben és gyakrabban szemléljük, nem felel meg magasztaló hírének. Néhány apró emléktárgyat beszereztem, s két óra után visszaindultam. Útközben elkezdett az eső szemezni, aztán csakhamar sűrűn és megszűnés nélkül esni, úgyhogy mikorra visszaérkeztem, bizony csurgott a köpönyegem. Mára folyvást kesereg és lanyhul még most esti hét óra tájban is. Szobai rabságra vagyok kárhozthatva. Küzdenem kell még kilenc óráig a néma unalommal. Mert ezt az örökös olvasást, bámészzkodást és tűnődést bizony megunja az ember, kivált az olyan, mint én, aki a társaságban érintkezést vagy szórakozást keresni nem akar. Szegény magános veréb!

Tátraszéplak

1903. augusztus 1.

Amint szándékomban van, mához két hétre így a reggeli órákban útra kelek innen hazafelé. Nagyon is elég lesz az itteni mulatásból és unalomból, melyért mégiscsak kárpótlást nyújt némileg ez a nagyszerű természet, különösen a levegő. A tegnapi folytonos eső után ma hideg, szeles, félig borús idővel kezdődik. A hőmérő a szabadban 9 fokot mutat. Úgy érzi az ember magát, mint egy üdítő májusi híves napon. Ha a körülünk zöldellő, viruló természetet nézzük, valósággal tavaszban képzeljük magunkat.

De az idő most estefelé sem akar enyhülni, sőt ridegebbé, hidegebbé vált, s erős szele sem szűnik. Az erdőbe szöktem ki a délutáni álom kényszerítése elől. Olvasgatni kezdtem és bámulni ezeket a sziklaóriásokat. Reggel valami finom, gyöngye kék lepel vagy éther ereszkedett rájuk. Átlátszó, tündéries levegő. Most itt-ott a völgytorkolatokból sűrű fellegtölcsérek kezdtek magasán fellövelleni, mintha tűzhányó hegy kráteréből tódulnának. Lassankint közeledtek hozzájuk a bércek háta mögül emelkedő fellegek első foszlányai. Most egyetlen terjedelmes tömeggé egyesültek, majd ismét külön szakadtak, s úszkáltak hol alantabb, hol a magasabb régiókban. A felhőknek ez az alakulása, változása, működése e roppant gránitbirodalmon, kivált napszállat után, gyönyörködtető látvány. Nem győzöm eléggé szemlélni.

Tátraszéplak

1903. augusztus 2.

Képes levelezőlapot [kaptam] tíz névalírásával a radegundi „illusztris társaságtól” viszonzásul annak az üdvözlésnek, melyet nekik néhány nappal ezelőtt innen küldöttem. Ott van Szily Kálmán családja és egypár miskolci jó barátom. Időnk ma sem különb a tegnapiánál: hideg, szeles. A hőmérő most is 9 fok, mint

tegnap egész nap állandóan. Éppen ma egy éve annak, hogy itt az én szobaszomszédom, egy kedves, szép, ifjú boroszlói nő tréfás társalgásunk alatt írónnal jegyezte az én kis naplójegyzékembe ezt a néhány szót: *Frieda Backe – Frieda Penckewitt. Breslau. Westerheim. d. 2. 8. 1902.* E napon visszaemlékezem az itt vele töltött kellemes órákra, az azóta vele történt levélváltásra, mely futólagos, rövid ismeretségünk folytatása volt. Utolsó levelemre már csak a férje válaszolt, melyben írja, hogy neje nem jó most Széplakra, mert meg nem szűnt idegbajával a Harz-hegyek közt üdül, s az írás is tiltva van neki. Ha igaz! Most mindjárt átrándulok Tátrafüredre H. Lajosékhoz ebédre s egy kis szórakozásra ismert emberek közé.

Most is, mint máskor, alig egypár órát mulattam az ebédelő társaságban. Kávészás és egy kis zene meghallgatása után visszaindultam, előbb bőven ellátván magamat a miskolciak részére a kézsmárki híres pumperniklikkel. Feltűnt előttem, hogy a prépost úr, aki engem a minap könyvével megajándékozott, a kávézó társaság előtt felmutatta báró Burián István, az új közös pénzügyminiszter levelét, melyben megköszöni a prépost gratulációját. Eggyel több az emlékkönyvbe való tárgyak száma. Milyen kicsinyes hiúság! Ártatlan mulatság, aki szereti. Néha hasznos is annak, aki fel akarja és fel tudja használni.

Tátraszéplak

1903. augusztus 3.

Egy gondosan bekötött nyakú kecske falta itt ablakom alatt a magas növényeket. Egy tót ember tartotta kötélén, s az orvos mellette állt. Ez azt adta elő nekem, hogy ő azt a kecskét öt nappal ezelőtt megoperálta. Elatatta kloroformmal, s kivette két oldalt mind a két torok-manduláját. Az ettől megszabadított kecske teje rendkívül hasznos, sőt szérumszerű hatása a basedov-betegeknek. Neki pedig jelenleg két ily betege van, s pár nap múlva már adja nekik a kecsketejet. Azt mondja, az ily betegség fészke vagy előidézője a torokmandula, s arra hat a havasi légen kívül a mandulatlan kecske teje. Mondja, hogy ő ezt a múlt télen Schweitzban szemléletileg látta és tapasztalta.

Időnk ma is keveset változott. Reggel hideg, szeles volt, bár kissé enyhe. Valamit esett is. Azután meglehetősen kiderült. Délben a meleg 15 fok volt árnyékban. Délután egy-egy pillanatra szép napos idő csábított. De azután elkezdett esni az eső, dörgött, villámlott, komor időnk lett. Szobára szorultunk. Hétfő lévén még csak lapot se kapunk, amelyek most a gyalázatos vesztegetési ügyben kiküldött parlamenti bizottság tárgyalásait közlik végtelen terjedelemben. Úgy látszik, hogy Héderváry ellen rendeznek a „függetlenségiek” egy bizonyító szövetkezetet, mely kigondolt mesékkal küldi embereit a bizottság elé. A gyanúsítás dühe, a valószínűség jelei már annyira fokozódtak, hogy a miniszterelnök meg nem szabadulhat legalább is a „semper aliquid haeret”-től. S ily színben alig tarthatja meg a helyét.

Tátraszéplak

1903. augusztus 4.

Csak nem bírunk menekülni ettől a fertelmes, borongós, híves, esős időtől. Most a reggeli órákban megint rákezdte az esés, s a tetőket sűrű fellegek borítják,

melyek a hegy aljáig lehömpölyögnek. Az egész napra rossz kilátásunk van. Nem csuda, hogy a vendégek unni kezdték. Azt hiszem, e napokban már többen szál-lingóznak innen hazafelé. Holnaputánhoz egy hétre, augusztus 13-án magam is. Akkor éppen négy teljes hetet töltöttem itt.

Estefelé mégiscsak kísértálhattunk. Az eső csak olykor mutatta magát ritkán szitáló cseppekben. De a szeles hideg még mindig tartott. Nyolc óra tájban ismét a felhős égbolt csudálatos panorámájában gyönyörködtem. Valami leírhatatlanul szép az a színváltozat és felhőjáték, melyet ilyenkor az égbolt mutat. Egy világfestmény (boltozatfestmény) a Teremtő kezével. A felhőáradat mint egy fekete háborgó tenger úszott csendesesen dél felé. A poprádi völgy felett szakadozva egyesült a fentebb régiókban mozdulatlan álló fehér fellegetorlaszokkal, melyeket helyelkőzzel piros és ezüst színbe vont a köztök bujkáló holdvilág, s itt-ott bájolóbbá tett az ég tiszta, világos kékje.

Tátraszéplak

1903. augusztus 5.

Ragyogó napfénnel köszöntött be a mai reggel. Vajon ki fog így tartani folyvást? Állandó, kellemes változást jelent-e ez, vagy csak múló javulást? Most dél felé még mindig eléggé tiszta, bár a levegő és a mutakozó felhők még mindig esős hajlamot éreztetnek. A híves szél ismét föltámadt, s erősen fújdogál; a nyári meleg mindig távol van tőlünk.

Az egész nap ilyenformán telt. Néha rá-rákezdte a szemző esőscke, mint a pityergő gyermek, aki el-elhagyja a sírást, de csak pihen, aztán újra kezd. A felhők játéka éppúgy, mint tegnap este.

Tátraszéplak

1903. augusztus 6.

A reggeli nap elég fényesen süt, de nagyon is lágy melegen. A hőmérő a szabadban 10 fokot mutat. A hideg szél még erősebben dolgozik, mint tegnap. Az ég is felleget itt-ott. A bércek tisztán látszanak, szinte közelünkbe jöttek, amiből újra esőt jósolhatni. Pedig én rögtön indulok Tátrafüredre ebédre Horváth Lajosékhoz. Tegnap este is bámultam a föllegek vonulását. Különös, hogy eddig még alig láttam itt csillagot az égbolton. Még mikor derült volt is, mindig valami vékony fátyol takarta. Tegnap a teljes holdvilág környéke tiszta derűben állott, s csupán egyetlen kis csillagot láttam mellette tündökölni, pedig már nyolc óra után volt az idő. Nem hazudtolta meg magát a reggeli fényes nap. Mindig enyhébbé vált, a szél is megszűnt, de a levegő mégis megtartott egy kis havasi éles hűvösséget. Egypár órát jól eltöltöttem a t.füredi ebédlő társaság körében a kitűnő ebéd mellett. Mégiscsak szükséges néha az embernek, habár rövid időre is, egy kis jó társaság. Jövőre, ha élek és ha ismét idevonulok, igyekszem ide társakat toborozni otthonról. – Ez volt csaknem tíz nap óta az első nap, mely ellen nagy panaszunk nem lehet.

Tátraszéplak

1903. augusztus 7.

Bezzeg megbánta a mai nap a tegnapi barátságot! Reggeltől kezdve folyvást oly hideg, szeles időnk van, hogy a szobából is alig léphetünk ki. Azt hinné az ember, hogy a közeli hegyek hóval, jéggel vannak borítva. De azokról úgy elolvadt a hó, hogy alig látszik itt-ott egy kis fehér folt még a gerlachfalvi bérc óriás katlanjában is. Szerencsétlen ez a nyári úgynevezett üdülési időny. Öt nap múlva négy hete lesz itteni időzésemennek, s hazamegyek anélkül, hogy négy-öt napnál többet élveztem volna a kifogástalan nyári melegből. De a vendégek még most sem fogynak, sőt napról napra újak érkeznek. S ez így van a szomszéd Új-Tátrafüreden is. Tegnap beszéltem ott egy miskolci ismerőssel. Csak most érkezett. Nagy kérések után adtak neki egy padlásszobát naponkint hét koronáért. Igazán drága levegő. Erős kizsákmányolása a kedvező körülményeknek

Tátraszéplak

1903. augusztus 8.

Gyönyörűszép napra ébredtünk. A levegő reggeliben hűvös volt. A hőmérő nyolc óra tájban 8 fokot mutatott, de aztán folytonosan enyhébb lett, úgyhogy most már őszi meleg ruhára nincs éppen szükség. Mint lesz még estig, azt e pillanatban nem tudhatni.

Igen jó lett az egész napon. Úgy látszik, csakugyan megállapodik, s talán beteljesedik, hogy mikor idejöttem, meleg nyári néhány nap várt itt reám, s mikor majd eltávozom, szintén kellemes augusztusi napokat hagyok itt.

Ma sokmindenféle gyümölcsöt kaptam Miskolcra. Örültem az érzésnek, melyből a küldemény eredt; de nem esett jól a nagy mennyiség, amivel én a hátralevő pár nap alatt nem tudok helyesen élni, s aminek egy része már útközben használhatatlanná lett.

Tátraszéplak

1903. augusztus 9.

Folytatja kedveskedését az idő. Nagyon kellemes tavaszi napunk van. Reggel nyolc óra után ott künn 10 fokot mutatott a hőmérő. De bizonytalán folyvást emelkedni fog. Közelebbi és távolabbi kirándulásokra seregestől készülnek a vendégek. Oly távoli gyaloglásokat végeznek itt a nők, leányok, sőt gyermekek is, hogy gondolkoznom kell rajta. Az én kirándulásom ma is csak Tátrafüredre lesz az utolsó ebédre, melynél már búcsút is veszek ott a társaságtól.

Mikor ezeket az én apró jegyzeteimet áttekintem, eszembe jut hogy ebben is az édesapám példáját követem. Ezek is többnyire az időjárásról szólnak, mint az ő évi jegyzetei, ezek nekem csak időtöltésül, de neki az övéi okos tanúságul.

A búcsúebéd megtörtént. Széchényi kanonok úr, a társaság gourmandja most a legjobb érmelléki borából tett egy cilinderral az asztalra. Teljesen kiürítettük, ami rendesen nem szokott így. Ők is búcsúznak innen kedden és csütörtökön. Csak Lajos maga marad itt szombatig. Tehát a jövő nyáron viszontlátásra! Vajon mindnyájan-e?

Elláttam magam pumpernikkel az otthoniak számára. Két óraker visszaindultam már igazi nyári melegben. Az idő csakugyan megemberelte magát. Lassú sétával, többszöri pihenéssel négy óra után érkeztem szobámba. Oda és vissza nyolc kilométer. Ez elég egy napra az én könnyen fáradó paripáimnak.

Tátraszéplak

1903. augusztus 10.

Író (irodalmilag) az, aki ír. Én nem írok soha, csak firkálok. Bár van elég író is, aki nem egyéb, mint firkáló. Mióta itt ölöm az időt, nem bír nálam megszületni s formába ömölni egy valamirevaló eszme vagy érzelem. Inkább csak vegetálok, mint valóban élek. S ha még legalább élvezni vagy érezni bírnám a körülmények által kínált apró örömeiket! Földre szögez a restség terhe, a vanitatum vanitas gondolata. Várva várom a hazamenetelt. Ott majd a megszokott, régi állapotok egy pillanatra az újdonság ingerével fognak hatni. – A nyári szép, meleg idő, úgy látszik, csakugyan elérkezett. Még ma is pompásan viseli magát. A hőmérő délben 18 fokra hágott. Azonban a vendégek már igen ritkulnak, azaz a régi eltávozottak helyére újak érkeznek. Amint a közzétett névjegyzéket áttekintettem, úgy látom, a közönség nagy része most is, mint a múlt évben, Sziléziából kerül ki.

Tátraszéplak

1903. augusztus 11.

Kegyetlen rossz éjszakám volt. Talán legrosszabb itt valamennyi közt. Magam szolgáltam rá vigyázatlan étkezéssel, vacsorámmal és azzal, hogy délután egy keveset aludtam, ami nekem méreg. Tudom, így lesz ez otthon is; talán még inkább így, mert ott több és csalogatóbb alkalom lesz a magam ellen vétkezésre.

Úgy látom, ez éjjel némi kis eső esett. Reggel borús, kedvetlen idő várt reánk, de nem hideg. Most már tíz óra felé felragyog a nap, de az égbolt felleges, s a bérceket setét, sűrű lepel borítja. Esőt várhatunk. Pedig én mindjárt Új-Tátrafüredre szándékozom átsétálni, hogy visszaadjam ott Zsóry Guszti látogatását, aki tegnap fölkeresett engem, de nem talált. Egypár valami apró emléktárgyat is akarok még ott venni. Annyi sokan vannak, akiknek adni óhajtok, hogy igazán fejtörésbe kerül nem annyira a fizetés, mint a megválasztás.

Mindent elvégeztem: megtettem a látogatást; megettem a t.füredi rossz ebédet; megvettem az emlékcsecsebecsüket. Csaknem mindenkinek jut valami apróság a tizenhárom darabból, melyért húsz koronát adtam ki. Az idő is egész estig pompásan viselkedett. A reggel fenyegető borongós időből nyári meleg fejlődött ki, ami annál kedvesebb volt, mert sokszor vékony fellegbe húzódott a nap, s árnyékot vetett.

Most már holnap csak az elpakolás munkája vár rám, ami nem kis gondba és fáradtságba kerül.

Tátraszéplak

1903. augusztus 12.

Bevégzem a jegyzeteket s azzal együtt négyheti itt időzésemet is. Nemigen viszek innen kedves emlékeket, hacsak majd otthonról nem látszanak kellemesbek-

nek az itt töltött órák. Nyomott kedély és éjjeli nyugtalanság kedvetlenülített foly-
vást. Aztán a társalgás hiánya is. Mindamellett az én igényemnek sokkal inkább
megfelel ez a csendes, egyszerű, gyönyörű hely, mint bármelyik Tátrafüred, s ha
élek, jövőre is csak ezt fogom én felkeresni. Beteljesedik, hogy amint jöttömmel
néhány szép napot hoztam, úgy eltávoztommal is szép nyári napokat hagyok itt.
Legalább a mai nap némi biztosítékul szolgál arra. Az erdőben sétáltam délelőtt.
Egy csomó Érika virágot szedtem az otthoniaknak, s egypár strófa búcsúverset ír-
tam a holnapi búcsúvét emlékéül, mely így végződik:

*Illatnak, fénynek mért örüljek,
Ha óráim itt már letűntek?
Fény, boldogság vajon mit ér,
Mikor pályánk már véget ér?*

1903. augusztus 21.

A tátrai harminc napi nyaralás után e hó 13-án jöttem haza. Néhány napot
Miskolcon töltvén tegnapelőtt óta itt vagyok. A Kárpát aljáról bizony nem na-
gyon üdülve s nem sok jó emlékekkel tértem vissza. Napjaim ott többnyire unalma-
san, borúsán, esősen, hidegen teltek. Úgy látszott, hogy mikor éppen búcsút vet-
tem, akkor hagytam ott az elkövetkezett nyári szép időt. Nem is lendítettem ott
semmit. Úgyszólván csak néztem, „míg a patak elfoly”. Olvastam, s napi jegyzé-
ket firkálgattam főleg az időjárásról – unalom úzésből. Itthon barátságosan várt
reám tiszta, szép „fészkecském”. A rég nélkülözött apró örömek úgy hatottak
rám, mintha újak volnának.

Ez a szentpéteri tusculanum pedig még nagyobb örömet tartogat számomra,
mondhatni: meglepetés. Tudniillik a kertem. Soha ennyi szép gyümölcscsel nem
kedveskedtek még a fák – különösen a körtefák –, mióta ideültettem őket. Az
ágak úgy meg vannak rakva, hogy itt-ott már töredeznek is a teher alatt. Támasz-
tékokkal kellett segíteni rajtok úgy, ahogy lehetett. Egypár oly fácskának gyümöl-
csét is kóstolhatom már most, mely eddig még soha nem termett. Törpefáim kö-
zött bámulásra méltó az „Angulemi hercegnő” körte és egy „Bismark” alma. Fűz-
ve van rajtok a feltűnő nagyságú, szép gyümölcs. Különösen gyönyörű látvány a
„Bismark” alma tömege. Az a kis fa egy remek, piros almabokréta. Úgy gondo-
lom, most már saját használatom felül másnak is bővebben jut. A nyári jégverés
csak két törpefácskám gyümölcset tette tönkre: egy „Hardenpont” körtét és egy
„Blumenbach” körtét. Ezeknek a termését gyenge korában összehasogatta, s most
azok csak nyomorult gubók maradtak.

Tegnap egész nap folytonosan esett a sűrűn permetező eső. Nagy szükség
volt rá. A rég szomjazó föld már szinte elepedt; a növények csüggedezni, a gyü-
mölcsök hulladozni kezdtek. Ma már szép, napfényes, őszi idők van reggel 9
foknyi meleggel. A természet megújult. Üde zöld lombok köszöntenek mindenfe-
lé, mintha a tavasz készülne ismétlődni.

1903. augusztus 28.

Itt van az ősz kezdete néha még forró, néha már langyos melegével, este és reggelenként 8-9 fokra lehűlt mérsékletével. Bőven meghozza gyümölcsseit a vidékünkön, legalább a házikertekben. A hegyeken, úgy hallom, nem annyira. Egyéb termény is: a gabonaneműek, kukorica, krumpli meglehetősen. Nemigen tarthat a nép télben az éhínségtől. Pár hét múlva a téli gyümölcsök legtöbbszörre elérkezik a leszedés ideje. Ha most már okosabban tudnám azt megválasztani, mint eddig, hogy se idő előtt, se idő után ne legyen. Tegnap úgy láttam, egy fajta („Angulemi hercegnő”) körtét szedtünk le egy törpe és egy magas törzsű fáról. Meglepő, hogy a kis törpe hatvan darab kifejlett, nagy, sárga körtét adott. Egy névjegyzék (Unghváry Lászlóé) ezt a körtét októberben érőnek mondja, holott ennek nagy része már most is teljesen sárga, jól érett, csaknem elérett. Nehéz hinni az árjegyzékeknek.

Most már főleg a gyümölcsöskert látogatása csalogat ide. Jelenleg összekötöttem a látogatást egy kis vadászati sétával is, melyet tegnap meglehetősen melegben Lossonczy Jenővel élveztem délig. Még mindig vonz ez a mulatság, melynek érdekét szép kis vadászebem is nem kevéssé növeli. Sokkal kevesebb vadat találtunk, mint a múlt évben ilyenkor. Nyúlnak színét is alig láttuk; foglyot is alig, szórványosan. Abból Jenő hat darabot ejtett, én háromat. De a fáradságot bizony erősen megéreztek lábaim és a bal oldalam, úgyhogy már ma nemigen lettem volna hajlandó folytatni a mulatságot. Szepessy Gyula üzenetét várom, hogy ígérete szerint holnap vagy holnapután Berentén próbáljunk szerencsét. Hétfőn azután, aug. 31-én visszatérek Miskolcra, hol a községi viszonyok fizetési ügyében tartandó megyei tanácskozásban kell akkor részt vennem.

1903. augusztus 30

Szepessy Gyula bizony se nem írt, se nem üzent, így a nála tervezett mulatság füstbe ment. Itthon a szobába és kertembe töltöm ezt a pár napot, leginkább az utóbbi helyen, hol alig bírok betelni a dús áldás szemléletével. Gondot ad e sok gyümölcs felhasználása. Dacára annak, hogy majdnem mindegyik alma- és körtefa sűrűn hullatja részint férges, részint egészséges termését, kivált ily rendkívül szeles időben, mint ma is, elég marad a későbbi élvezetre. Holnap reggel néhány jó nagy kosárral viszek Miskolcra az őszi „Angulemi” és a „Vilmos” körtéből... Ne félj, te gyakran kárhoztatott kis kertem! Nem vádollok, nem kárhoztatlak ezután. Ezévi dús, gazdag áldásodért és bámulatos bőkezűségédért elfelejtem sokévi szűkmarkúságodat, csalódott reményemet, sikertelen fáradozásomat, engesztelődve fogadom azt is, ha jövőben talán ismételten megcsökkenne nálad a termőerő. Azon sem igen fogok ezután bánkódni, amit gyakran szememre térítettek, hogy oktalanul közel ültettem egymáshoz fácskáidat. Ez a gyakorlati emberek helytelenítő észrevétele. Sok józan ok szól mellette. De íme, a természet beleszólt a bölcs elméletbe, s egymásra bomló ágaidat megrakta szépen kifejlett, különböző, finom gyümölcs-csel úgy, hogy lombjaid közt egymást csókolgatja a körte, az alma, a szilva.

A neki-neki zúduló szél sűrű fellegeket kavar az utca porából csaknem az egész napon. Most estefelé valamennyire mintha csillapulna. Talán megengedi, hogy a temetőre felpillantsak, miután nem elégem, hogy csak gondolok rá. Úgyis

jobbára csak melázásban teltek itt óráim. Olvasmányokhoz kapkodtam, és tegnap és ma apró jegyzeteket firkáltam Thaly Kálmán *Kuruc világ* című versgyűjteményéről. Foglalkozás nélkül, mely a lelket és a testet igénybe veszi, a legkedvesebb hely is hamar unalmassá válik. Holnap reggel Miskolcra sietek.

1903. szeptember 10.

Tegnap óta a szedésre váró gyümölcsöket szemlélgetem. Nehéz eligazodnom a leszedés idejére nézve. Némelyik, kivált az alma, oly szépen kifejlődöttnek és érettnek mutatkozik, hogy szinte lekíváncozik a fáról. De a múlt tanúságain okulva alig merek még hozzányúlni, mivel téli gyümölcs. A piros almát azonban egypár fáról, úgy látom, már ma leszedhetem, s le is fogom. Tegnap két fiatal fáról az „Aranyparment” s egy törpéről néhány szép „Herceg” almát szedtem. A jövő hét végén talán valamennyi almát leteperhetek már. A téli körték még tovább maradhatnak, bár azok némelyike is erősen hull. Azoknak a fát túlságosan megrakta gyümölcssel a jóságos természet. Letörnek alatta a kisebb-nagyobb gallyak. Az időjárás sem kedvező. Különösen ma nem. E pillanatban erős szél keletkezett. A

D
Dorongás
- Tatra. Szept. 10. 1903. augusztus.

Valley borong a Tatra ~~parment~~
s a melle sajna mek mogorvái.
Ellint egy tülör társul rlebe
Thagy aronnyag stindler-nidélc,
se a mize tülörbe lai.
Eken. tülör el borulatat.

Erincs itt otton, csak eltorvódel.
Csak önmagán dülő tülörvél;
Sokajra tülör a Karlaton hon,
Sihar gárol kataráin hon
S elfül arról, bánnily reves,
Csirogában a magvesel.

Pukul a föld kemény gyöngyge.
Harmasokka aerejtél gyöngyge;
de alóatát ha mükén adja,
A munkás kén lecsnyédel trájja
S föld és nejt. tülör vesveél elem,
Egynáskor mai ma kücsen.

Remenyülék kélcsél maverja,
Erőtlék és mükél fogyavéja;
Dukán vesveél tülör a elne,
Szenvedéllye' a hon vesveélne
S tovább-tovább csabir maverja,
Kelyen övny zeli fuvant.

Bőce tanácsai a mult' útjára,
de sütközöl a beküszkös keményen;
légyével a jellemből karkánál,
Néhány igyem sorsolva járnál:
A lélek ^{for} mélyben jellemből
A munkádat mélyben jellemből,

A költő is, zord azzalainál,
A jellemből rendelni karkánál,
A jellemből rendelni karkánál,
Talan' jellemből rendelni karkánál,
A hangjai bizonnos eszél,
A jellemből rendelni karkánál.

A jellemből rendelni karkánál,
A jellemből rendelni karkánál,
A jellemből rendelni karkánál,
A jellemből rendelni karkánál,
A jellemből rendelni karkánál,
A jellemből rendelni karkánál.

A jellemből rendelni karkánál,
A jellemből rendelni karkánál,
A jellemből rendelni karkánál,
A jellemből rendelni karkánál,
A jellemből rendelni karkánál,
A jellemből rendelni karkánál.

Szeptember 1903. Okt. 10

30. kép. Lévy költeménye: Borongás

hetek óta folyamatosan tartó nagy szárazság és öldöklő melegség szinte tűrhetlen, ijesztő. Minden összeperzselődik. Oly iszonyú por verődik fel az utakon és az utcákon, hogy kertjeinket is ellepi, s a zárt ablakon át szobáinkba nyomul. Tegnap este még hat óra tájban is 20 fok meleg volt. Sírhalunkon a virágoknak még a töve is ki volt égve... Mostani ittlétemnek a gyönyörködés mellett annyi haszna is volt, hogy nyélbeütöttem egy költeményt, *Borongást* a jelenlegi szomorú hazai viszonyok felett, melynek eszméjét tátrai mulatásomból hoztam magammal, s csak most tudtam megérlelni s formába önteni.

1903. szeptember 11.

Az idő hirtelen megváltozott. Tegnap felleg borította az eget. Hideg szél zúgott és kavargott az utca porával. Néhány szem eső is harmatozott délután, de a várva várt jótékony eső elmaradt. A levegő nagyon lehűlt. Ma reggel hét órakor 6 fokot mutatott a hőmérő. Egész mivoltában itt van az ősz. Rányomta a maga bélyegét körülünk a természetre. Ideje van a legtöbb gyümölcs betakarításának. A teg-

napi szél ugyancsak lerázta legszebb őszi körtéimet; almáimat most már nem anyyira, mert ezek lassankint annyira lehulltak, némelyik fán alig maradt néhány darab mutatóba. Tegnap délután leszedtem néhány fáról. Annyi lett, hogy az maga elég lenne magamnak az egész télre. Pedig ez még csak a kezdet. Igen szép, piros alma – úgy látom – őszi, nagy mennyiségben. De ami főleg gyönyörködtet, egy valami „Kalvil”-félének látszó, gyönyörű alma, rendkívül nagyok, szép alakúak, féloldalon halványpiros színűek, többnyire egészségesek. Alig látszott a fán az a mennyiség, mely róla lekerült. Pompás téli gyümölcs. Viszem magammal most mindjárt Miskolcra. A többit a jövő héten fogom összeszedni. Egy részét az itteni ház alatti pincében helyezem el a nagy mennyiségű körtével együtt magam és húgaim használatára; más részét szintén Miskolcra szállítom, s ott részesítem belőle majd később jó barátaimat.

1903. szeptember 17.

Ami almáimból a múltkor megmaradt, azt tegnap mind leszedtem, csupán egy nagy fán maradt még a gyümölcs, azt a jövő héten fogom leszedni. Megszedtem három nagyobb körtefát is: kettőt, úgy látom, egy fajta őszi, egyet téli és két fiatal, olyat, mely most termett először, végre egy kis „Hardenpontot”, melyen huszonnyolc darab kifejlett, szép körte volt. Maradt még a jövő hétre öt jól megakart körtefa és a törpék szórványos néhány darab termése. Marad azután és bevárja az őszi deret az a két úgynevezett „Esperes” körte, melynek gyümölcse még eddig sohasem bírt tökéletességre jutni. S azzal azután teljesen be lesz takarítva a Jóisten dús áldása, mellyel ez idén kertemet megajándékozta.

Tegnapelőtt Szepessy Gyulánál Berentén vadászattal töltöttem a délelőtti órákat oly rekkenő hőségben, mely szinte szédített bennünket. Csuda, hogy rám nézve a fáradtságon kívül egyéb bajjal nem járt. A vadászati eredmény különben elég vékony volt: két nyúl, négy fogoly. A vendégszerető asztalnál azonban meglehetősen felüdültünk. Ott volt a háziúr két szép leány unokája. Hogy megnőttek ezek a leánykák, szinte észrevétlenül! Alig két-három éve láttam őket a családban hasonló alkalommal mint felcseperedő gyermekeket. Most mind a kettő szinte szemre való leánysorba megy. Egyik szőke, másik – az idősebb – barna. Feltűnően szép alak, kivált ez utóbbi. Mily kedves az idő, mikor így fejleszt és érlel! Mily kellemetlen, mikor elkezdi visszazedni szép adományait, s lassankint csak szomorú romokat hagy rajtunk a régi díszből! Sokszor búsán tekintek az idő által megviselt s rég nem ismerős látott alakokra. Még búsabban, ha elgondolom, hogy ők is így tekintenek énreám. Mert kedélyem, vágyaim, kedvteléseim még mindig nem akarnak összhangzásba jönni korommal.

*Dacolni az idővel
Már rég hólepte fővel:
Erő-e? gyöngeség-e?
Alig-alig próbálsz,
Ki hirdeti halálod,
Hogy: a játéknak vége.*

1903. szeptember 21.

Vége az én dús, gazdag kerti szüretemnek. Tegnap és ma letaroltuk a tengersok gyümölcsöt egy nagy almafáról és valamennyi körtefáról. Ez utóbbiak különösen bőven fizettek. De leginkább kitett magáért a kis törpe „Bismark” fa, amelyről tegnap közcsudálkozás mellett szedtünk le százhuszonnégy óriás nagyságú piros almát. Most már mint egy ellenség által kifosztott gyülekezet, búsan állnak egymás mellett a puszta fák. Lombjaikat szemlátomást hullatják rendkívül eredményes munkájuk után a hosszú pihenésre. A két notórius körtefa várakozik még gyümölcscsel megrakva. Hadd csípje meg a dér. Akkor talán kínjában meg fog éredni gyümölcse. Ha akkor sem, kivágom. Örömmel és hálával telve veszek búcsút a magam-alkotta kis teleptől. Nemcsak örömet nyújtott, de tanúságot is arra, hogy sosem kell elveszteniünk a türelmet és a reményt.

Tegnap Miskolcra voltak itt atyafiságos vendégeink. Itt töltötték az egész napot kedélyes, családi körben. Részt vettek derült kedéllyel a gyümölcsszedésben is, s este a hegytetőn a pincei vacsorában, honnan késő este, sűrű setétben, lámpavilág mellett ballagtunk hazafelé, s ők a tíz órai vonattal visszautaztak Miskolcra.

Most már ritkábban fogok kilátogatni. A hervadó kert szegénysége nem vonz úgy, mint virulása és gazdagsága vonzott. Csak az a sírhalom szólít ide egyformán, melynek vonzó ereje nem függ az egymást váltogató évszakoktól.

1903. október 8.

Írnom kellene most azon lelki háborgásról, mely tegnap óta nyugtalankodik bennem. Túlzása a mindenről megfelelő szeretetnek, melynek mérgezett nyila véletlenül, egyszer csak ellenünk fordul. Vérző tövisek közt futkosás a délibáb után, mely előttünk mindig tovább-tovább vonul. Mindezek után keserű önvád és kárhoztatás önmagunk ellen saját bensőnk ítélőszéke előtt. Elég most ennyit jegyezniem ide – emlékeztetőül.

A múlt hó 26–29. napjait Gyulaival töltöttem részint Budapesten, részint Leányfalván. Szüretjét ünnepeltük szept 28-án. A család tagjain kívül részt vettek abban Görgei Artur, Görgey Pista, ennek mostohaleánya és unokája és Arany Lászlóné másodmagával. Egypár látogatást tettem a fővárosban, s megelégedve az ötnapi távollétet szept. 30-án hazasiettem. Feljegyzésre méltó látvány volt Leányfalván, amint a gyakorló katonák Budáról érkezve néhány óra alatt hajóhidat vertek a széles Dunán, s még rövidebb idő alatt elbontották.

Most már nemigen van mit nézmem s miben gyönyörködnöm a nemrég dús-gazdag gyümölcsösben. A termés nagy terhétől megszabadult fák üresek, s egyre sűrűbben hullatják sárgult leveleiket. Nagy ritkítást és tisztogatást kell rajtuk végezmem tavasszal. Most néhány, húsz-huszonkét darab szép birsalma volt még leszedni való. Az az ominózus úgynevezett téli „Esperes” körte nagy termésével még tovább marad a fán. Tegnap a rettenetes dühöngő szél, melyet Falb megjósolt, igen sokat levert róla, nagyokat, szépeket, melyek közt némelyiknek már magva is fekete, de nem merem azt az éredtség biztos jelének venni. Azt a nyomorult szőlőtermést is itt hagyom még tíz-tizenkét napig.

Tegnap délután iszonyú szélvészben fellátogattam sírhalmunkhoz. Megtekintettem azon a két sírkövet, melynek (360) betűit néhány nappal ezelőtt aranyoztattam újra. Elégé ragyogók. Harminc koronát fizettem érte a miskolci aranyozónak, pedig csupán egy napi munkát végzett körülte. – Legközelebb nagyobb mérvű pénzkiadásom, úgyszólván áldozatom is volt, melyre részint a kegyelet, részint a szeretet ösztönzött. Úgy tekintem azt, mint végső adományt életemtől leendő elbúcsúzásom idején. Úgysem valami sok az, amit én közvetlenül magamra költök, bár sok apróság utoljára mégis sokra megy.

Beszélnék előttem a vasárnap délután itt tartott rendkívül tömeges népgyűlésről... Kétes, kompromittált egzisztenciák tartózkodás nélkül szabadon dobálják a tüzes üszköt. Hangot és irányt adnak a felzaklatott néparadat tetején olyanok, akiket rendes körülmények közt jellem, tehetség, polgári állás tekintetében mint alacsony porban fetrengőket szemléltünk. És ez a felfordult, veszélyes törekvés országszerte mind tovább-tovább harapódzik. Siet ez az elámított nép az örvény felé, mely ha magába sodor bennünket, hol keresse a felelősséget és kárpótlást a nemzetnek jelenleg hallgatag, megfélemlített, józanabb része? Bízhatunk-e még most is a „magyarok Istenének” sokszor bebizonyított, különös védelmében, szabadító, csodatevő erejében?

1903. október 19.

A húgomék (Írma) szüretjére érkeztem volna tegnap délután. Ma és holnap akarták azt megtartani. Azonban az éjszakán elkezdett az eső esni, s most is folyvást esik. Nagy sár, locspocs mindenfelé. Mily szomorító tönkretétele a nagy készülődésnek és örömmel biztató várakozásnak! Mi minden van már készen egybehalmozva, amit, ha még holnap is így tart az idő, kellve vagy kelleetlenül itthon kell elfogyasztani, elpusztítani! Az ártatlan bárány, mely éppen ez alkalomra tartogatva esett áldozatul, a régen dédelgetett kis bak őz, mely kiskorában a szabad erdősegből kiragadva itt élvezte a házi rabság kényelmeit, s most nem a vadász golyója ölte meg, hanem a szakácsné konyhakése ontotta ki véré! És leölt szárnyasok meghidegült tetemei és a különböző sütemények változatos tömege mind-mind elszomorító tárgyai lettek az eső által elmosott s ki tudja mikorra halasztott szüretnek! S ez így van nemcsak Szentpéteren, hanem bizonyonnyal Miskolcon is. Az égbolt általános elkeseredésre mutat. A hőmérő 6 fok melegre szállott alá.

Hiába vontam kertem palánkja nagy részének tetejére szöges sodronyt. Mégis ájtott azon vagy a mellett a tolvaj, hihetőleg a szomszédból, s alig hagyott meg valamit azon a rendkívül bő termésű körtefán, mely a kert hátulján éppen a szomszéd szeme előtt mutogatta az úgynevezett téli „Esperes” körtét, s melyet én most próbául akartam és akarok a fán hagyni addig, míg csak teljes megérettését egész bizonyossággal nem tapasztalom. Nem tudom, marad-e a fán erre a próbára?

Tegnapelőtt, e hónap 17-én Budapesten jártam hivatalos küldetésben. A vármegye által készíttetett Szemere-szobrot néztük meg s vettük át küldöttségileg, hivatalosan. A bronz szobor már rég készen áll Róna József műtermében, illetve udvarán. Életnagyságon felül, álló alakban, mellén összefont karral, gondolkozó kifejezéssel ábrázolja Szemere Bertalant. Az arc eléggé élethű, a tagok arányosak, a

díszmagyar-öltözetnek mind állása, mind kidolgozása könnyűded, gondos, természetes. Az egész mű díszére fog szolgálni Miskolc valamelyik közterének, s tartós emléke a vármegye hazafias kegyeletének.

E napon, 8. hó 17-én ünnepelte a főváros Deák Ferenc születésének századik évfordulóját is. Nem vehettem részt az ünnepben. Csak délután érkeztem. Az ország számos törvényhatósága vett abban részt küldöttei által. Mondják, a lelkesedés lanyha, a közönség nem valami nagy számú volt. Feltűnt, hogy az országgyűlés baloldaláról alig volt ott valaki.

A szenvedély nemcsak az észet vakítja meg, de a lelkiismeretet is elnémítja. Pedig Deák nélkül talán még most is az abszolutizmus járma alatt nyögénk, s ismeretlenség homályában hallgatnának azok a semmiből felvergődött szájhősök, akik most korlátlan handabandájokkal mentegetik a hazát. Kossuth nagy érdemei előtt nem hunytunk mi szemet sem országos gyásszá lett temetése alkalmával, sem születése századik évfordulóján. A fény mellett nem emlegettük az árnyakat.

De most mindenfelé elfoglalta a szíveket, a lelketlen, meggondolatlan izgatás mérge. Most már még itt Szentpéteren is alakul és szervezkedik a „függetlenségi” párt, s ugyancsak ökölbe szorult kézzel várja a talán nemsokára bekövetkező választást. Bizony aggódba várjuk, mi lesz, akiknek nem mindegy: akármi lesz.

1903. október 27.

Tegnap leszedtem végre a gyümölcsöt arról a két körtefáról is, amellyel eddig még sohasem voltam szerencsés. Most már talán érhetett rajta a téli „Esperes”. Kapott elég esőt, napfényt, deret, fagyos hideget. A gyümölcs, ami el nem kallódott róla, eléggé kifejlett, szép, s fekete magvával éreedséget mutat. Nem tudom, mi lesz belőle tavaszra. Amit eddig pincében elhelyeztünk belőle, ami lehullt magától és a szelektől, az tömegesen rohadt. Alig marad valami... A szőlőt is letakarítottuk a harminckét tőke össze-vissza folyt vesszőiről. Alig volt néhány fürt élvezhető. Leginkább a piros kadarka maradt ép állapotban. A többi elpusztult, összeszáradt, éretlen maradt. Amannak sem volt semmi édessége. Nem bírok szert tenni okszerű kezelésre.

Még ma a gyümölcsfák törzseinek bekenéséről gondoskodom. A jövő héten a szőlőtőke befedése, a rózsák letakarása, néhány rossz vagy száradt törpefa kivetése következik. Aztán átadom az „uradalmat” a téli álomnak. Várom vele a tavasz ébredését, a gyümölcsöző nyarat és őszt, amely ha nem váltja is be reményemet, nem zúgolodom, nem vádolom a természetet. Hiszen áldását e lefolyt évben sok évre előlegezte nekem a természet.

Sűrű köd borong most a reggeli órákban hegyeinken. Részben leterül ide a városra is. A legközelebb múlt néhány nap a leggyönyörűbb, napfényes, meleg őszi idővel kedvezett, örömeire főleg azoknak, akik most szüretelnek. Azelőtt részint esős, részint hirtelen jött fagyaló napok jártak 4-5 fokok hideggel. Lefagytak a virágok és gyöngébb növények.

Ma estefelé az uzsonnát hűgaimmal és öcsémmel a pincében költöttük el. Magas hegyre kellett fölmásznunk. Nekem különösen magasnak tűnt fel, úgyhogy út közben pihennem is kellett. Hiába! Az évek számával együtt a hegy is megnőtt

előttem. Sírhalunk előtt mentem el. Visszaemlékezem azon időre, midőn így pincébe menet apámmal együtt mindig e sírhalom felé vettük utunkat. Akkor egyetlen sírkő előtt álldogáltunk, melyen testvérem neve tündöklött; most én kető előtt merengek, s főleg apám, anyám alakjai tűnnek fel képzeletemben. Eszembe jutottak azok a régen elmúlt idők is, mikor az én gyermek és ifjú koromban olyan pincéző víg életet élt ez a jóra való szentpéteri nép, mely most csak itt-ott, nagy lassan kezdi újratelepíteni elpusztult szőlőhegyeit. Egészen új nemzedék, egészen új életmód. Sokkal számítóbb, sokkal törekvőbb, s talán átlag vagyonosabb, de nem merném állítani, hogy boldogabb is.

1903. november 12.

Tegnap elmúlt Márton napja. Post Martinum novum vinum. De én most a „novumot”, legalább a magam emberségéből, még nem élvezhetem, mert nem szerettem. Van elég különféle jóm az óból. S gondolom, őfelesége sem újbort szokott inni a pozsonyi zsidók által felajánlott „Márton lúdja” pecsenyéjére. – Tegnap borongós időben elvégeztettem, ami a kertemben még végeznivaló volt. Minden el van készítve a téli nyugalomra. Néhány ültetés, a fák tisztogatása, metszegetése tavaszra marad. Ezután már, ha kijövök ide, a jó meleg szobában nem lesz egyéb dolgom, mint olvasgatni, elmélkedni, emlékezni. Aggódni is bizony elég ok van, s talán lesz is, a haza sorsa felett. Csaknem arra vannak kilátások, hogy szenvedélytől ragadtatott szélsőink nekihajszolják a nemzetet a forradalomnak. Ennek tetteges valószínűsítésére ugyan minden feltétel hiányzik, de a törekvésből eredhető nagy veszedelem nincs kizárva.

Sokszor elgondolom, hogy az én csendes folyamú életemben majd minden számbavehető örömet így vagy úgy meg kellett fizetnem. Gyakran még a mások iránt táplált szeretetemet is. Qui bene latuit, bene vixit. Én ezt az elvonulást néhány év óta csaknem teljes mértékben élvezem, de nem becsülöm úgy, mint érdemelné. Ha mások szeme és figyelme nem háborgat is, itt vagyok háborgatónak – önmagam.

1903. december 18.

Több egy hónapjánál, hogy nem látogattam ide, csendes magányomba. Viszartartott hol a kellemetlen időjárás, hol a kedélybeli és egészségi állapot. Most tegnap óta oly cím alatt vagyok itt, hogy húgom a mai napon megöli téli ellátásra tartogatott malackáját, s engem is megtraktál annak ízletes torával. De a ködös, lágy, esős idő miatt elmaradt a malacöldöklés. Bokáig ússzuk a sarat. Sehogy sem akar télire fordulni az időjárás. A mai naptól reméltünk változást, ma lévén újhold. Valamivel derültebb, mint tegnap volt: de azért éppoly esésre hajló, reménytelen. A szobából sem kívánkozunk kilépni. Sírhalunk tájára is csak innen, az ablakból tekintetek. Oly rég nem jelenhettem már meg mellette.

Ily körülmények közt rövidekre kell szabnom az itt mulatást. Különben is úgy tettem volna. Holnap reggel visszautazom. Majd a jövő hétben töltök itt több napot a karácsonyi három napos ünnep alkalmából. Kertem ösvényén a csúf idő dacára is végigsétáltam. Szomorún tekintettek rám a minden díszükből kifosztott, té-

li fák. Semmivel sem emlékeztettek a dús lombozatra, a gallyakat egymásra hajlított gazdag gyümölcsökre. Hálával nézegetem őket sorról sorra a múltért s nem csüggedő reménnyel a jövőért, s előre jelölgetem rajtok az alakító kéz tavaszi munkáját.

1903. december 24.

Itt vagyok tehát újra tegnap óta, most már utoljára ebben az esztendőben, s itt fogom tölteni a holnap kezdődő Karácsony-ünnepet. Tegnap délben és este csakugyan megnyertük húgomnál a múltkor elhalasztott malac-tort. Nem a legjobb gyomorállapottal vettem abban részt. Több idő óta éles fájdalommal háborgat, különösen éjjelenként, idült bélhurut-féle vagy nem is tudom, miféle bajom. Úgy hiszem, kellő óvatosság nélküli táplálkozásomnak tulajdoníthatom a baj növekedő jelentkezését. Video meliora, deteriora sequor. Bizony nemcsak ebben, de egyebekben is.

A mindeddig lucskos, sáros, lágy időjárás az éjjel végre megkönyörült rajtunk. Két-három fokos hidegben csonttá fagyott a sár, azonban oly kilátással, hogy napközben fel fog olvadni. Mindegy! De a tántorgó idő, úgy látszik, most már mégis rendes téli kerékvágásba zökkent.

Tegnapelőtt délután temettük el Miskolcon Farkas Guszti barátomat, hajdan miskolci iskolatársamat, a megye nyugalmazott árvaszéki elnökét. A kimerült, régen gyöngé szervezetű ember egy kis influenzális meghűlésből eredő betegség folytán alig néhány napi szenvedés után, csendesesen elaludt élete hetvenötödik évében. „Halnak, halnak, egyre halnak” körültem nemcsak a kortársak, de a fiatalabb nemzedék tagjai is. Minden egyes eset mintha rejtelmesen suttnogna fülembe: készülj, következel! Valóban háborút viselünk a halállal. De fegyverünk nem egyenlő, mert itt az egyik hadviselő fél hull el egymás után, a másik sértetlen marad.

Az én Gyulai Pali kedves barátom csak nem fogy ki az ajándék- és emléktárgyak osztogatásából. S e részben néha furcsa választása van. Most nekem Karácsonyra roppant mennyiségű, különböző fajú finomgyufát küldött, mely tíz családnak is elég egy évre. Azzal köszöntem meg neki, hogy Góthe, ha ezt a gyufahalmazt látta volna halála óráján, nem kiáltotta volna: „több világosságot!” S ha én addig élnék, míg ezt magam felhasználom, akkor sokkal tovább élnék, mint Góthe.

1903. december 27.

A tegnapi nappal bevégeztük Karácsony ünnepét. A mai nap csak esetleges folytatása az ünneplésnek, vasárnap levén. Az ünnep első napján úrvacsorájával élünk. A második napon a hívek roppant számban való megjelenése volt feltűnő a templomban. Már eggyel sem fért volna több a szent falak közt. A jelenlevők is alig fértek. Igazán megható volt szemlélni az ájtatos nagy sereget, amint buzgó lelkesedéssel, harsány hangon énekelte a kedvelt karácsonyi szép éneket („Az Istennek szent angyala”). Szinte a templom kárpitját hasogatta. Gyöngé lelki tápláléka volt a gyülekezetnek a pataki fiatal legátus ünnepi beszéde.

Kezemben van már az új énekeskönyvnek a „Konvent” által elrendelt próbakiadása. Forgatom lapjait, a hosszú év óta folytatott vajúdas eredményét. A régi-

hez képest, általában véve, tagadhatatlanul haladásnak tekinthető. De egyenkint, közelebbről vizsgálva, bizony sok abban a gyenge darab: az ihletettség nélküli, a szerevénnyel, az üres, a cifra modorú, a szerkezeti és tartalmi szabálytalanság, kellő figyelmen kívül hagyása annak a fő tekintetnek, hogy ez az énekeskönyv legelső sorban az egyszerű nép számára készült. Sokat látok benne kihagyásra méltónak vagy javításra szorulónak. A könyv szerkesztője fáradatlan munkával és kitarással éveken át minden utat-módot megpróbált, s azon meggyőződésre jutott, hogy „a jelen körülmények közt jobbat előállítani nem lehetett”. Ezek a szegényes körülmények okozták, hogy az énekek legnagyobb része az ő tollából került ki. Ez aztán magával hozott sok helyen bizonyos egyhangúságot és „invita Minervát”, jelelt a kénytelen dolgozásnak.

Sok időbe, talán egy nemzedék életébe kerül, míg népünk a közhasználatban megszokja, megkedveli s magáévá teszi. Lassú lesz meggyökereztetése főleg az iskolai tanítás útján. Pedig más úton alig lehet.

Több napi itt tartózkodásomat nem kevésbé nehezítik az ünnepi terített asztalok. Tartózkodás mellett is gyakran szenvedek éjjelenkint. Alig mozdulok ki a szobából, pedig a szép, fagyos, de nem túlságos hideg idő megengedné. Most is kertemben sétálgatok egy-egy kissé. Látogatom kedves gyümölcsfáimat, melyek dús eredményű munkájuk után a pihentető téli álmat alusszák, s rügyeikkel még nem sejtetik a jövő tavasz reményeit.

Még csak néhány nap van hátra a folyó esztendőből. Holnap reggel elhagyom csendes „fészkemet”, s ez évben már nem is látogatok többé ide. Ha visszatekintek az itt töltött időre, hála a gondviselésnek, hogy ez év folyamán egy napra sem emlékszem, mely itt engem bánattal, szomorúsággal érintett volna. Háborítás nélkül szentelhetem ittlétemet a kegyeletnek, az emlékezetnek, az apró örömöknek, melyeket az itteni körülmények, főleg kertecském háládatos fáin nyújtottak. Nem fogja-e ezt nekem beszámítani a jövő év a következő kellemetlenségekért? Nem követel-e tőlem az átélt örömekért fájdalmat, táplált reményeimért csalódást? Ki tudja? Az élet véghatára, melyen már én is imbolygok, nyugodt várakozásra int. Permitte divis caetera!

1904. január 4.

Csak néhány pillanatra röppentem most ide. Irma húgomék sertést öltek. Ily alkalommal, régi szokást követve, a család legkívülebbi tagjai együtt toroznak. Rám nézve a dús lakomázás most a legjobb időben érkezik: több nap óta vagyok nemszeretem-állapotban. Ilyenkor a test nyűgei közt a kedély és szellem is elnyomott. Hiány az élénkség, az emelkedés.

„Az új évet megértem ismét!” – elmondhatom a Tompa Simeonjával. De az év megújulása a mulandóságot s a bizonytalan jövőt juttatja már eszembe, melynek csak rövidsége bizonyos. Emlékszem, hogy szüleim mikor már megvénhedtek, igen gyakran csak az elmúlás eszméjével foglalkoztak beszédjökben, viselkedésökben, társalgásokban, imádságokban. Mintegy halálraítéltnek vélték magokat. Mondották: hozzá kell e gondolathoz szokni, a vég úgyszólván kikerülhetetlen. Anyám, így szólt: sohasem lehet ahhoz hozzászokni. Apám így: ahová Árpád,

Mátyás király s valamennyi nagyjaink elmentek, mi is elmehetünk. Apám nyugodtan halt meg, anyám gyötrelmek közt.

Az ember igazán beleun, kivált városban, abba a sok újévi ceremóniába. Sokfelé irányuló figyelem, s irántunk is számos megemlékezés, legtöbbször azzal a hallgatag jelszóval jön: fuss vagy fizess! Faluvidékre kevés jut ebből az áradatból.

Most csak holnap reggelig időzőm itt. Reggel vissza szándékozom.

1904. január 5.

Tegnap este, szokásom szerint, az *Új Testamentomot* olvastam az ágyban. *Máté XIV.* rész 26. verse szerint mikor a tanítványok látták, hogy Jézus „a tengeren járna, megháborodának, mondván: Ez valami elmulandó állat; és féltékben kiáltanak vala.” Tehát tüneménynek gondolták.

10 fok száraz hideg van. Mindjárt indulok.

1904. február 5.

Ma éppen egy hónapja, hogy utoljára itt jártam. Nemigen vonz ide a téli természet. Sem a körülmények, sem az időjárás nem olyan volt, hogy a látogatásra ösztönözhetett volna. Most is kellemetlen, lucskos időben röppentem ide tegnap. Ami kevés hó a múlt napokban esett, olvasztja a langyos tavaszi levegő. Rendetlen tél ez, nemigen biztató. Ma is sűrű köd üli a vidéket két fok meleggel.

Egymás után hullnak mostanában körültem közelebbi és távolabbi ismerősek, vének és fiatalok. Melczer Gyula, ez az erőteljes, izmos férfi, akinek hatalmas, megtermett alakja még számos évet ígért, január 24-én vasárnap reggel egy perc alatt bevégezte életét. A szíve ölte meg. Sok-sok éven át szolgáltam vele a megyét, mint főjegyző. Ismertem nemes tulajdonait és gyöngeségeit. Ám azokért megbocsátottam neki, ezekért őszintén becsültem őt.

Midőn 1895-ben alispáni hivataláról lemondott, s én léptem a nyomába, némi nehezítelést vontam magamra. Elismerem, hogy nem ok nélkül. Jóvá nem tehettem azt az elismeréssel s azzal, hogy távol tőlem a szándékosság. Temetése Sajóörssön január 27-én történt roppant nagy számú közönség részvétele mellett. Engesztelő tekintetem kísérte koporsóját a családi sírboltba. Hetvenkét évet élt.

Szintén hetvenkét éves korában hunyt el január 26-án Tibolddarócon Bottlik Lajos, a megyei életben folytatott érintkezés után jó barátom. Évek óta tartotta őt tehetetlen nyomorult állapotban egy szélhűdés. Reá nézve szabadítóként érkezett a halál. Külső alakjára nézve ő is az atlétákhoz tartozott. Igazi szép oszlop-férfiú volt alakjához méltó stentori hanggal. Kaszálgatja tehát a halál a hetvenes gabonákat egymás után. De nemcsak azokat. Ezelőtt pár nappal Miskolcon két városi tisztviselő rogyott össze egy-egy pillanat alatt szívszélhűdésben, akik alig voltak ötven évesek. Uralkodik tehát a mulandóság szeszélye.

A közelebbi napokban Lippich Elek díszkiadású költeményeivel foglalkoztam Gyulai ajánlására. Bírálatos figyelemmel olvastam, s nem minden gyönyörűség nélkül. Legalább általában véve nem üres s nem ízléstelen. Ki tehet róla, hogy ónála is gyakran „szendereg Homerus”?

Mennyire elharapódzott már vidékünkön is a szocializmus felforgató törekvése, mutatja az, hogy itt Szentpéteren a múlt héten majd minden kapura ki volt ragasztva egy nyomtatott lázító kiadvány, mely tömörülésre hívja fel a népet a fennálló rendszer lerombolására. Az aláíró, mint hallom, egy valahonnan idevetődött közsőrűs. S ez mind akadálytalanul történik, éppúgy, mint azon utcai lapok árulása, melyek egymással versenyezve űzik a nép lelkének megmételtyezését, józan eszének erőszakos felforgatását. Ki mondhatná meg, hova vezet a szabadság illetén túlhajtása? Hová a tömegek mélységeiben forrongó az a szenvedély, mely az egyenlőséget az egyén előretörekvésének letiprásáig, úgyszólván az egyén megsemmisítéséig akarja kiterjeszteni? Előfutárja-e ez az emberiség haladásának? Lehanyaglik, hogy ismét fölemelkedjék?

1904. március 9.

Közelegni látszik a tavasz. Enyhült a levegő. Nemrég gyönyörű, verőfényes napjaink jártak. Az egész természet élvezni látszott. Több mint egy hónapi távollét után én is vágyakozva jöttem ide. Némi tisztogatási munkát és előkészítést végeztem gyümölcsöskertemben. E tavaszon mintegy tíz darabot kell pótolnom törpefácskáim sorában, s mindenek felett a fák erős nyesegetését és az ágak ritkítását, amint eleitől fogva évről évre elmulasztottam, s most már helyre sem hozható a mulasztás.

Szinte jólesik, hogy van mivel foglalkoznom. Magam is hozzálatok az apró kerti dologhoz. Ki-kifáradok, s széles divánomra dülve jólesik a pihenés. Jólesik az ily munka és gondolkodás, jólesik az ahhoz kötött remény, amely, ha megcsal is, nem veszem már azt oly rossz néven ezután, mint eddig vettem.

Ez az én kis szülővárosom is belépett mostanában a közmívelődés sorába. Vannak a családoknál „zsúrok”, vannak „felolvasó estélyek”, „hangversenyek”, „kaszinók”, sőt van itt „hírlap” is, mely szolgálni törekszik a nyilvánosságot. De amit a körülmények vagy a szellemi szükségek hoznak létre, az csakhamar elmúl.

A város nevezetességei közé tartozik az, hogy itt egy fiatal nő pár héttel ezelőtt, első szülése alkalmával két csuda-ikerszülöttnek adott életet. A két kislánycsecsemő arccal egymáshoz fordulva hasokkal együvé vannak nőve. Kifejlettek, egészségesek. Most a miskolci kórházban vannak elhelyezve. Mondják, hogy elkülöníteni őket életszervük összenövése miatt lehetetlen. Rövid időn el kell múlniok. Az élők gondolkozhatnak a természet ezen visszariasztó, csudálatos játéka felett. A szülék mit érezhetnek, hogy a család fájának mindjárt első fakadásakor így gúnyolódik velök a gondviselés? A babonás nép okát keresi a szerencsétlenségnek. A fiatal nő a szomszéd faluból került ide nem rég. Ott lánykorában szeretője volt, aki őt így átkozta meg: „sohase légy boldog, múltjunk el mind a ketten gonoszul”. A legényt csakhamar azután agyonütötte a villám. Az átok másik része most kezd teljesülni... A nép, kivált a katolikus rész, szentül hiszi.

1904. március 10.

Tegnap elvégeztem a kertben, amit szándékom volt elvégezni. A magas törzsű gyümölcsfák ágait jól megritkítottam, hogy a közelültetés hátrányait vala-

mennyire mérsékeljem. E tavaszon talán több időt fogok itt tölteni, mint más években. Legalább most olyan vágyódást érzek. Mindig szűkebbre szorul előttem a láthatár, s mintegy utolsó révpартnak mutatkozik előttem ez a kis „üres fészek”.

Most rögtön visszaindulok Miskolcra. Remélem, a jövő héten ismét ide fog-nak szólítani a körülmények.

1904. március 16.

Korábban itt vagyok, mint gondoltam. Petrovaytól Nagykörűből megérkezett az általam rendelt négy törpefa. Rossz példányok vén vadkörte alanyra oltva. Semmiképpen nem ajánlatos cég. Pedig törpefácskáim fele tőle való, de azokból termésre nézve alig vált be egy-kettő. S most elég rosszul megint hozzá fordultam. A mai nap dolga a négy fa elültetése s a kert tisztogatása volt. A törpefák rendbe hozását elvégezte megbízásom folytán vasárnap egy itteni paraszt-kertész. Nem megtisztogatta, de kegyetlenül lecsontította az apró fákat. Most már, igaz, van formájuk, de termést aligha fognak hozni még csak mutatóban is, kivált az alma-fák, melyekről a termőágacskák is mind le vannak tarolva. Aki maga nem tud a dologhoz, így lesz áldozatja a szakértőül ajánlkozó tudatlanságának.

Tegnap a március 15-ei hazafias ünneplés zajában hagytam oda Miskolcot. Az ünnepi lelkesedést itt is hullámmásban találtam a kis városhoz illő szerényebb mértékben. Nem volt népiünnep szabad ég alatt, csak hangversenyféle összejövetel a városház termében az esti órákban, azután közvacsora és tánc. Szerencse volna, ha az ily hazafias felbuzdulásokból csak néhányan vinnének is magokkal józan tanúságot állandó eredményül s maradandó ösztönt a munkálkodásra!

1904. március 24.

A folyvást tavaszodó napok, bár száraz idővel járnak, megengedik, sőt sürgetik is már a kerti munka némely részét. Az én gondomat és érdeklődésemet főleg ez az egy tárgy vonja most magára. Tegnap is egypár gyümölcsfát s néhány kősz-métét elültettem; a rózsákat téli takarójuk alól felszabadítottam; azokat, valamint a satnya ribizlitorzseket karókhhoz kötöttem. Egyik körtefát, mely az úgynevezett téli „Esperes” körtét termette, kihajítottam, de a másik nagyobbikat kegye-lemből még meghagytam. Soha sem bírtam gyümölcsét érédesre juttatni. Most már utolsó próbául november közepe előtt nem fogom azt leszedni. A „Budapesti Kertészeti Társulat” a hozzá meghatározás végett küldött példányról azt ítélte, hogy az egy meghatározatlan fajú, tenyésztésre nem méltó, „főznivaló” körte, de én egyes kifejtettebb darabot mostanában ízelve úgy sejttem, hogy az, ha tökéle-tességre mehet, kitűnő minőségű, ízes körte lesz.

Olvastam mostanában valahol, hogy amely ember gyermeket vagy legalább maga által ültetett egypár gyümölcsfát nem hagy hátra maga után, nagyon hiányo-san tölte el az életét. No én elég gyümölcsfát hagyok, gyermekek helyett pedig – verseket, melyek legalább nem kérnek kenyeret.

Most éppen Burns híres költeményének, *A víg koldusoknak* fordításával küzdök Görgei és Gyulai buzdítása folytán. Felette nehéz munka, az eredetihez híven magyarul adni szinte lehetetlen. Előre látom, hogyha bevégezhetem is, elégedetlen

leszek vele sok-sok fogatkozása miatt. Lírai darabjaival könnyebben boldogultam; ez az éles jellemző elbeszélés nem hasonlítható azokhoz.

Mily sok szép nő van a világon, s mily soknak szolgál vesztére az ég kétes ajándéka: a szépség!

*Szép vagy, nagyon szép vagy,
S büszke, mint egy páva;
Férfiak serege
Tömjénez javába.*

*De ha bájjaidat
Nem védi szemérem,
Szépségedet nagyon
Kis mértékkel mérem.*

1904. március 25.

A tegnap egész nap tartott zord, hideg szél után ma reggelre megcsendesedett a levegő. Elégge derült, de híves időnk van, mely a növények fejlődésére nem nagyon alkalmas. Reggeli hét órakor egy fok meleget mutatott a hőmérő. Mondják némelyek, hogy rózsáimat talán korán is szabadítottam ki a föld alól, megárthat nekik a könnyen beállható fagy. Nekem amiatt van inkább aggodalmam, hogy talán túlságosan is lemetszettem rólok a gallyakat, s gátat vetettem a dús virágzásnak.

A munkát, melyért most ideröppentem, még tegnapelőtt elvégezvén visszatérek Miskolcra. Ha majd füvek, fák, virágok szép fejlődésnek indulnak később az enyhe tavaszi napokban, nagyobb érdeklődéssel és huzamosabban fogok itt időzni, hogy lássam a rügyek levélbe borulását, hallgassam „a fű növést”. Százszor láttam, százszor „hallottam”; sohasem unom, sohasem egyforma, mindig van valami új; vagy az egésznek forrása csak az élethez való ösztönszerű ragaszkodás?

1904. április 3.

Húsvét első napját ünnepeljük eléggé enyhe, de kissé mégis híves és nyirkos tavaszi időben, melyet a tegnapi kevés eső valamennyire megnedvesített a fejlődő növények nem kis öröme. Magam is örvendve s reménykedve sétálgatok itt kertemben már negyednap óta. Szemlélem a fák néhol dúsán fakadó, néhol még mindig aluvó rügyeit. Jól hat reám az egész kis telep, melyet már tisztába hoztam.

Látom ablakomból, mint sereglenek a templom felé az áhítatos hívek. Magam is mindjárt hozzájuk csatlakozom, s velük együtt leszek vendége az úrasztalának.

Itlétemben, mint mindig, most is olvasgatom kivált esténként az evangélisták írásait. Nemcsak az ünnep alkalmából, hanem tiszta érdeklődésből is. Sok bizonyosság mellett mennyi kétség! Tiszta világosság mellett mennyi homály! Némán áll meg azok felett a hit, mely nem veheti kezébe az észnek vizsgáló és bíráló szövétnékét.

A Húsvét-ünnepi isteni tisztelet ma délelőtt a templomban véghez ment. A hívők serege roppant számban járult az úrasztalához. Kedvezett a tömeges megje-

lenésnek a szép, tavaszi, napfényes idő is. És mit beszél egy szemtanú, aki a mai áldozás alkalmával az úrasztalához járulókat megfigyelte és számbavette? Azt állítja, hogy igen számosan voltak, akik a lelkész kezéből kapott kenyérdarabkának csak a felét tették a szájokba, másik felét pedig a szájokhoz emelt zsebkendőjükbe rejtették, s magokkal vitték. Állítják, hogy az ily kenyeret otthon levő betegüknek viszik, akire az gyógyító erővel hat; vagy tűzre teszik, hogy füstje az ég felé szálljon s gyógyulást kérjen a beteg számára. Az egyszerű kálvinista puritán hit így hajlik egyeseknél a katolicizmus dogmái felé!

1904. április 4.

Híves, szeles napunk van. Ez éjjel deret is hozott, s reggel fehér lepellel voltak bevonva a házfalak. A növényekben azonban, úgy látom, kár nem esett. Temp-lomból kijöttöm után délelőtt felsétáltam a temetőre. Sírhalmunkat tisztán találtam, de még igen kevés jelével a tavasz ébredésének. Eddig még keveset lehetett azon lendíteni. E nyár folyamán szükség lesz némi apró javításra és csinosításra.

Unalmasan telnek óráim. Az örökös olvasgatás is untat és fáraszt. Az ünnepi dús ebédek elnehezítik s álmosakká teszik a délutánokat, éjjeleimet pedig fájdalom-sakká és nyugtalanokká. Kertem hosszú, kavicsos ösvényén gyakran sétálgatok: ott keresek némi változatosságot és szórakozást.

Holnap reggel bevégzem az ünneplést, s búcsút veszek innen, hacsak ide nem érkezik az a hat darab gyümölcsfaoltvány, melyet a múlt hónap elején rendeltem Ceglédről, s melynek azonnal elküldését néhány nappal ezelőtt megsürgettem. A magam szeme előtt akarom azokat ültetni. Evégett itt maradnék holnap, vagy esetleg újra kijövök ide Miskolcra.

1904. április 5.

Tegnap megérkezett Ceglédről a régóta várt hat darab szép gyümölcsfaoltvány. Egpár olyan faj, aminő eddig kertemben nem volt. Itt maradtam a fácskák elültetése végett, amit délelőtt egypár óra alatt szerencsésen és tetszésem szerint elvégezhettem. Kedvezett arra az idő is. Az éjjel jó eső esett. Eleget ivott a szomszjú föld. Ma már meglehetősen kiderült 7-8 fok meleggel, s igen alkalmas volt az ültetésre.

Most már egy időre felhagyok a gondozással. Semmi sincs, amit sürgősen kellene teljesítnem. A bekövetkező szép tavaszi napok azonban ezután is gyakran ki fognak ide csalni. Ültetvényeim fejlődése, haladása mindig érdekel. Aztán az itt töltött néhány nap alatt egészen magamban, egészen a magamé vagyok. Vajha több sikerrel lehetnék! Most rögtön visszaindulok d.u. öt óra után.

1904. április 21.

Harmadnapja várom itt a bibliai tó megmozdulását. Nem akar, képtelen vagyok mindenre. Hetek óta nyögöm egy erős meghűlés következményeit. Fejem szinte a bódulásig nehéz, gyomrom tönkretéve, közérzésem az egész testemben szörnyen kellemetlen. Nemhogy valamit írni, de gondolkozni se vagyok képes. Néhány napi ittlétem inkább csak gyógyulásnak van szentelve: gyógyszer a koplalás.

Ezelőtt egy héttel, április 15-én töltötte be Horváth Lajos kedves barátom életének nyolcvanadik évét. Előző nap üdvözöltem őt. Quem fors dierum cunq̄ue dabit, lucro appone! Elemlegettük sorsunkat, helyzetünket, hogy mindketten így hosszú időt érhattünk testi és lelki tűrhető állapotban, s hozzá még anyagi jó állapotban és másokra nem szoruló függetlenségben, melyet jó idején kezdett és mindig folytatott okos takarékossgal szereztünk magunknak. Mondta Lajos, hogy bennünket kettőnket a hosszú élet ritka példáiként emlegetnek. Bár követendő például vennék a mi életelvünket is! Kértem őt tréfásan, hogy majd a jövő év november 18-án ő is viszonozza nekem ezt a látogatást – ha még lehet!

Tegnap megdöbbenéssel tapasztaltuk itt, hogy a vasúti közlekedés szünetel a vasúti alkalmazottak sztrájkja miatt, akik ily módon akarják kicsikarni az államtól fizetéseiknek óhajtások szerinti fölemelését. Nem hittem, hogy ennyire juthat az állam saját hivatalnokaival szemben. Hiszen ez már valóságos revolveri rendszer, mely a teljes anarchia útját egyengeti. Nem tudom még most, mily mérvben, mely vonalakra terjed ez a szünetelési merénylet, de ha csak néhány kevésre terjed is, mérhetlen károkat okoz. Itt csak főleg a miskolci vonal szünetelését érezzük. Gyönyörű szülőtte és képmása az országgyűlési obstrukciónak.

Lukács evangéliomát olvastam tegnap este ágyamban. A VII. rész 29. versében „az egész község és a Publikánusok... az Istent igazíták” (azaz az *igaznak vallák*); 35. versben „az Istennek bölcsesége megigazított minden ő fiajítól” (azaz *igaznak állítottott*). Mint a régi esküformában is: „hamisat nem igazítasz, igazat nem hamisítasz”...

Kertem csinosítgatásával foglalkozom. A fák töveinek kitányérozása, az utak rendbe hozása s egyéb apróság. Némely fa, különösen a körtefa rakva van termő bimbóval, mely itt-ott már nyiladozni kezd. Az almáról még nem szólhatni. A szilva bimbói és virágai eléggé biztató, de a termésre következtetni még nagyon is korán volna. A folyvást hideg éjjelek és reggelek igen elcsigázzák a növényeket, nehezen fejlődnek, sőt egyes rügyek olyan szomorúak. Én a múlt évi dúsgazdag termés után már nyugodtabban várom a jövőt. Kevéssel is megelégszem.

1904. április 23.

A vasutasok hadjárata engem is tovább tartóztat itt, mint eleve célom volt. Úgy jöttem, hogy tegnap este visszautazom. Most már majd kocsin kell visszatérnem, mert a vasúti közlekedés folyvást szünetel. Ki tudja, meddig tart? S ki számíthatná fel a mindenféle káros eredményeket, melyeket ez a példátlan csín maga után von? Mennyi különböző érdek sérül általa? Mily érzékeny újabb megsebezése különben is zaklatott nemzetünk jó hírnevének! Ha az erőszak jogos fegyver, akkor a kommunizmus is nagyon jogos és helyes téren áll. Beszéljenek össze, s tegyék le egyszerre a tollat a vármegye összes jegyzői, hogy ők sem állnak munkába addig, míg fizetésüket óhajtások szerint föl nem emelik. Esküdjének össze a kerület összes protestáns papjai, hogy szolgálatot nem teljesítenek, míg nagyobb fizetést nem kapnak. De ezek földhöz tapadt emberek, akik nemigen bírnák kibőjtölni a várt sikert.

Egészségem csak nem akar a rendes kerékvágásba visszatérni. Az influenza folyvást megszállva tartja fejemet, gyomromat. Táplálkozásra nincs ösztönöm, semminek nincs íze. Kedélyem levert. Kedvet semmi iránt nem érzek. Időmet, óráimat leginkább a kertben töltöm, ahol a korán érő gyümölcsfák már kiontották s egyre ontják virágaikat. Kivált a szomszéd kertek oly megható fehér virágtengerrel hullámanak. Ma és tegnap a leggyönyörűbb, szinte nyári meleg napunk van. A fejlődés rohanva siet előre. Nem győzöm nézegetni egyes fácskáimnak bimbófejlődését, csudálni jobbra-balra a természet teremtő erejét. Hogy szép itt élni minden, megjelenni s részt venni az új élet terített asztalánál!

1904. április 30.

Most egyedül azért vagyok itt tegnap óta, hogy a gyümölcsfák virágzásában gyönyörködjem. No hiszen van is módom benne! Minden fa egy-egy dúsan kivirított teljes bokréta. A késlekedve bújó zöld levelkék alig látszanak a virágok tarka tengerében. Az alma pirosas, a körte és szilva fehér ünnepi színben díszleg. Hol veszi magát a természetben az élet és a szín eme csudálatos gazdagsága és különfélése? Hol volt ez elrejtve, midőn a tél bilincse alatt holteleven volt a mindenség? És az örök rendtől sehol sincs egy vonalnyi eltérés. Minden legkisebb fűszál kiveti azt a maga természete szerint. Körtefa sohasem virít az almafa virágával, se ez nem virít amazéval, örök az egyéni élet... A virágzásból ítélve dús gyümölcsözésre lehetne kilátásunk. De hol van még az! Mi mindent változtathat még addig az idő szeszélye! Egyébiránt időjárásunk folyvást szép, derült, meleg, néha túlságosan is meleg tavaszi. Mindamellett, hogy egész tavaszon eddig egy szem eső sem esett, a természet nem csökkent, sőt folyvást halad. Rétek, mezők, vetések dúsan zöldülnek. Úgy látszik, a földben még mindig rejlik egy kis tápláló nedvesség.

Itt ma hajtották ki először a tehéncsordát a mezőre. Rendesen Szent György napján szokták, április 24-én. Most a mező gyarapodását várták.

E hét elején a vasutasok lázadása is véget ért. A kormány ereje tekintélyt szerzett a megtámadott állami hatalomnak. A felizgatott s veszedelembé vitt vasúti alkalmazottak visszatértek a munkához. De sohasem fogják helyreütni a kárt, melyet néhány napi oktalan ellenszegüléssel tettek az országnak, egyeseknek és önmagoknak is úgy anyagilag, mint erkölcsileg. Az értelmi szerzők, a lázító értelmek vezérek börtönben várják sorsukat.

1904. május 1.

Éppen vasárnapra esik most május elsője. Ünnepe a vallásnak, ünnepe a természetnek. Eleven zöld szín gyönyörködteti a szemet mindenfelé. Dús virágbokrétaikkal pompáznak és dicsekednek kertjeinkben a gyümölcsfák. Nem kell messze fáradni az ifjúnak, hogy egy zöld gallyal vagy egy csomó virággal díszítse e nap hajnalán a leány ablakát vagy kapuját. Ritkán történt, hogy a természet ennyire kiontotta volna teremtő erejét május első napján.

Még csak ma gyönyörködöm itt a dús virágzás szemléletében. Holnap útra kelek, s szinte három hétig, Pünkösdig nem kerülök ide. Dacára annak, hogy fejem és gyomrom folyvást küzd valami influenza- vagy bélkatharus-féle bajjal,

szándékom e hét utolján ellátogatni Pozsony megyébe, Magyarbélre, ahhoz az általam szeretett és tisztelt családhoz, melyhez oly hosszú múlt időm kedves emlékei fűződnek. Rövid már az élet, tudniillik az enyém. Lehet, ez lesz nálok utolsó látogatásom. Nálok töltök néhány napot, s visszatérőben részt veszek az „Akadémia” nagygyűlésén és ünnepélyes közülésén e hó 14-én és 15-én.

A nap május elsőjéhez illő tavaszi pompában ragyog, s szórja meleg sugárait. Az almafák virágbimbói szinte láthatólag feslenek. De néhány szép, erős almafa törzse bizony veszedelmesen meg van támadva valami pusztító féreg által.

Tegnap bizonyos meleg fölkérés folytán egy imádságot írtam. A szenvedő női szív esdekel abban Istenhez vigaszért, megkönnyebbülésért, könyörülő irgalomért. Bár meghallgatná a Mindenható!

1904. május 23.

Május hó 6-án pénteken utaztam Budapestre a reggeli gyorsvonattal. Már ekkor mindenfelé hirdették a gyászkeretű hírlapok Jókai halálát, mely az előző napon, május 5-én következett be. 1825. februárban született, tehát teljes hetvenkilenc évet élt. A lapokban kicsapott medréből a dicsőítés árja. Eget verő zaj, egymást felülmúlni akaró superlativusokban hirdetik „a költőkirály, a költőfejedelem” páratlan nagyságát. Ily szédítő, sűrű tömjénfüst Deák elhunytát sem kísérette, talán még Kossuthét sem. És nevezetes, hogy a gyászpompá ily elragadtatott dobverői Jókait nem „nagy regényírónak”, hanem csak „a nemzet mesemondójának” nevezgették általában. Akaratlanul is megbírálták.

Temetése május 9-én hétfőn ment végbe a magyar temperamentumhoz illő, rendkívül nagymérvű gyászpompával. Én azt be nem várhattam. Május 7-én szombaton délután búcsút vettem Gyulaitól, kinek most is, mint rendszeren, vendége voltam. Elutaztam előre meghatározott tervem szerint Magyarbélre, Pozsony megyébe X. Emil kedves családjának látogatására. Ott töltöttem annak körében öt kellemes napot, melyet megédesített az általam annyira szeretett családi kör s az azt környező gyönyörű természet... Ott érkezett hozzám május 11-én a gyászlap Szűcs Lajos barátom meglepő, sőt megdöbbentő haláláról. Miskolcra elutazásom napja estéjén, május 6-án lett rosszul, s 9-én este kioltotta életét egy hirtelen reárohant tüdőlob. Szervezete már meg volt érve az összeomlásra a múlt egész télen tartott veszélyes hólyagbetegség által. Egyik legjobb, legkedvesebb barátomat veszítém benne, akivel leggyakrabban érintkeztem, mulattam, szórakoztam. Bár szenvedő állapotban hagytam el, nem hittem ily közel végét.

Magyarbélről május 12-én délután utaztam vissza Gyulaiékhoz. Másnap részt vettem az „Akadémia” tagválasztó gyűlésén, mely szokott módon, minden különösebb incidens vagy meglepetés nélkül folyt le. Ott értesültem egészen hiteles forrásból azon szánalmas helyzetről, melybe Jókait az ő szerencsétlen és természetellenes második házassága juttatta. Szinte megrendítőek voltak a vonások, melyekkel sorsát festették előttem. Mindenéből kiélték; föl se vették az imádott fiatal nő és környezete; egy garasnak sem volt ura, még táplálkozása is hitvány volt. Mindent áldozott, tekintélyt és jó hírnevet is, egy szívbeli eltévelyedésben és képzeletben teremtett fantomért. Lear király sorsára jutott, de Cordelia nélkül.

Május 15-én vasárnap volt az „Akadémia” díszgyűlése, mely most egészen és kizárólag Deák emlékezetének volt szentelve. Nem költött sem valami nagy részvétet, sem valami különös lelkesedést. Sokan hiányoztak előkelők, akiknek ott kellett volna lenniök. A ülés rövid volt, már tizenkét órákor véget ért. A szokott díszlakoma is elmaradt a Jókai-gyász miatt. Így egyvel vagy többel is kevesebb lett a dicsőítő beszédek végtelen sora, melyek a „nemzet mesemondójának” hunyta alkalmából elhangzottak.

Tegnap és ma Pünkösöd ünnepét üljük. Tegnap templomban voltam, s részt vettem ott „a szeretet vendégségében”.

Szép tisztán rendbe hozott kertem sétaösvényét járdalom, s ismételve újra meg újra vizsgálgatom minden egyes gyümölcsfát. Amint most a sűrű lombok közt megítélhetni, nemigen van kilátás bő termésre. Ez a kétségbejítő szárazság, mely az egész tavaszon át szakadatlanul tart egyetlen jó eső nélkül, még ha egyéb csapás be nem következik is, elviszi vagy megdézsmálja azt a keveset is, ami még most biztat bennünket.

Holnap és holnapután házam külső falának kőművesi javítását és sírhalmunk kerítésének rendbe hozását szeretném elvégeztetni, ha kőműveshez juthatnék. De itt az nem könnyű dolog. Szőlőtőkém leveleit is kezdi már pusztítani a peronoszpóra. Sürgetve szükséges, ha ugyan el nem késett, a permetezés. Ribizkefáim levelei is zsugorodnak, végre aztán leszáradnak, s megsemmisül a csupaszon maradt termés. Nem tudok vele mit tenni, valamint meggyfácskáimmal sem, melyek dúsan virítottak, de egy szem gyümölcsöt sem tartottak meg. Ezt már évek óta tapasztalom, s ez a veszedelem, amint olvasom, országszerte pusztít a meggyfákon, de biztos orvosserét még ezideig sehol sem találták meg.

1904. május 24.

Végre megszánta Isten a szomjúságtól epedő föld esdeklését és az emberek aggodalmát, mely félve tekintett a nagy szárazság miatt már-már veszni indult hegyekre és mezőkre. Ma hajnalban megeredtek az ég csatornái, s azóta sűrűn hull a csendes, jótékony eső még most reggeli kilenc óra tájban is. Nagy jótétemény és szükséges is volna, hogy egész nap és egész éjen át így tartana. De úgy látszik, hogy vékony reménységünk lehet hozzá. A felhők máris ritkulni kezdenek, s itt-ott derülni kezd az ég.

Nem érhetek most célt azokkal az apró tenni valókkal, melyeket ittlétemben elvégezni szándékoztam. Az idő is gátol, az emberek hiánya is. A jövő hétre marad.

1904. május 25.

A haragos szent: Orbán a mai nappal nemcsak nem haragosan, de sőt nyájas, derült arccal köszöntött be. Kissé szeles, kissé híves, de eléggé szép időnk van. A tegnapi rövid esőnek ma alig látni valami nyomát, habár a növények élénkebb, vidám zöld színnel hirdetik azt. Azonban ami a termés eredményét illeti, Orbánon kívül még sok névtelen haragos szent rejtőzik a jövődő méhében.

Mindjárt búcsút veszek innen. Megyek vissza a második hazámba. Ez az első, az igazi, a régibb. Amannak csak fogadott fia vagyok.

1904. június 3.

Tegnap miskolci kedves vendégeink, rokonaink látogattak hozzánk Szentpéterre. Én is kijöttem velök. Itt töltötték a tegnapi egész napot, csak az éjjeli vottal utaztak vissza. Engemet még itt tartóztatott ez éjszakára a kegyelet és a nyugalom. Folyvást és mindig éget bennünket a száraz forróság. Minden tekintetben szomorú kilátások a jövőre. A mező kiszült, alig tengődik rajta a marha. A vetések elsilányultak. A még megmaradt kevés gyümölcs nagy része lehullt. Édes meggyfáim rakva vannak borsószem nagyságú bogyókkal, melyek kínjokban kezdenek pirosodni. Ha megrázom a fát, záporként szakad le az elkényszeredett gyümölcs. Tegnap délután négy óra tájban 28 fok meleget mutatott a hőmérő. A fák sűrű zöld lombjai azonban oly üde zöld színben díszelnek, mintha nem is érzene az eső hiányát. De a föld sok helyen repedezik. Rózsáim elég dúsan bimbóznak. Egy-kettő már szépen virít. Azokban gyönyörködöm. Illat és árnyék pótolja a gyümölcsöt.

1904. június 8.

Medárdus napja van. A néphit szerint, ha ma eső esik, negyven napig fog esni. Úgy látom, az idő ma nemigen mutat rá hajlandóságot. Derült, meleg napunk van. A múlt szombaton, június 5-én záporosó volt itt, melynek az árnyékos fák alatt még most is látszik a nedvessége, de arra, hogy a rétek és a mezők felújuljanak, nem elég. Némely veteményt nézve már el is késett. Kertemben azonban meglátszik jótékony hatása. Üdébbé lett itt minden, s szemlátomást gyarapszik a gyümölcs, ami még megmaradt.

Rózsafáim legteljesebb virágzásban vannak. Főleg azokban gyönyörködni jöttem most ide. Ismételve nézegetem őket. Élvezem alakjokat, színpompájokat, illatjokat, s mindez annál kedvesebb, mert köztök néhányat magam oltottam a múlt évben. Házam külső falának javíttatása is most történik, amit annyira sürgettem. Ennek teljes rendbe hozása végett azonban később még ki kell ide jönnöm. – Tegnap délután érkeztem, ma estefelé visszamegyek. Gyulait várom, aki levelében legközelebb azt ígérte, hogy e hét folyamán meglátogat. Sokszor szeretnék vele lenni, annál inkább, mert nem sokáig nyújt már erre alkalmat nekünk az előttünk álló rövid élet. De mind a ketten restek vagyunk. Ő még inkább, mint én.

Valaha kedvet találtam a szónokok hallgatásában gyűléseken és más különböző alkalmaknál. Magam is örömet szónokoltam. Most mindenféle szónoklattól idegenkedem, a magamétól is. Elszoktatott attól a huzamos tapasztalás. Sehol sem találok a beszélőknél azt, ami közönyös voltomból kiragadna s fölemelne. A nem beszélőket sem igen tudom méltányolni.

*Beszélni ezüst, hallgatni arany;
Becsesebb ezeknél vajon mi lehet?
Aranynál ezüstnél becsesebb a gyémánt:
Szónál, hallgatásnál becsesebb a tett.*

De nekem ebből a gyémántból bizony igen kevés jutott.

1904. június 23.

Főleg a ház és a sírbolt teljes rendbe hozása végett jöttem ide tegnapelőtt. De úgy látom, most sem érhetek azzal cél. Még pénzért sem tudok erre és egyéb igazítani valókra munkáshoz jutni. Kertem árnyékos, sűrű fáinak lombjai alatt kevesem az üdülést, a vigaszt és a türelmet. Ott még most is eléggé zöldek és eleve nek a fák. A termés is biztató. Növekednek a gyümölcsök, s annál kitűnőbb a mennyiség, pedig hetek, sőt mondhatni hónapok óta nem láttunk itt valamirevaló esőt. Réteken, mezőkön a fűnek még sarja is ki van égve. Üresen bágyaszkodnak felettünk a fellegek, s hiában jósolgatnak esőt a földszint röpkedő fecskék, a porban fürdő verebek. – Tegnap törpe gyümölcsfáimon végeztük a júniusi metszést és tisztogatást. Most már csinosan megnyírva világosan előtűntetik az eddig sűrű lombok közé rejtett gyümölcsüket. Négy darab cseresznye-meggyfámon amily rendkívül dús volt a virág, éppoly gazdag most a termés. Szinte húzza a gallyakat. A nagy szárazság miatt azonban igen apró szemű s nem is nagyon jó ízű.

A múlt egész héten vasárnaptól vasárnapig (június 12–19.) Gyulai Pál volt a vendégem Miskolcon. Szívem szerint szívesen láttam, de nem tudtam neki kedves szórakozást szerezni. Láttam, hogy néha unatkozott is. A régi társas multság egyénei és alkalmi nagyon megfogyatkoztak. Többnyire csak magunkra voltunk szorítkozva egypár barátságos ebédet kivéve. Ide Szentpéterre is elhoztam, hogy vele örüljek kedves kis „fészkenben” különösen a kert növényeiben. De ő bizony semminek sem örült, végighordozta tekintetét a tárgyakon, de talán nem is látta azokat. Úton-útfélen magába mélyedve morgott ügyet sem vetve a körülötte nyüzsgő világra. Szobámba is örökké el kellett foglalva lennie szemének, lelkének az olvasással. A hírlapokat olvasságta. A harmadnaposakat is elővette, s újraolvasta. Észrevehető rajta a hanyatlás csak pár évvel ezelőtti állapotához képest is. Lá-bainak ereje gyengült főleg. Nehezen jár. Ülteni szereti s egy helyben, lehetőleg sokáig. De szelleme elevensége, emlékező- és ítélőképessége még mindig erős, s régi kedélye, mindig jószívu leg kötődni szerető temperamentuma megmaradt. Oly ígérettel távozott, hogy még ez ősz folyamán ismét meglátogat.

Július hó 16-án szándékozom a Tátrába négy heti hűsölésre, Tátraszéplakra, ahol már néhány év óta kellemes nyaralásom volt. Most is az a szoba van biztosítva számomra, melyben az előző években szállásoltam. Megszokja, sőt meg is kedveli a magamforma kevés igényű ember azt a szerény kört, melyet a környező fel-séges természet mellett éppen elvonultsága tesz kellemessé, melyhez aztán a múlt-ban lassankint kedves apró emlékek is fűződnek. Nem is említem azt, hogy sze-rény mivoltával összhangzásban van olcsósága is.

1904. június 25.

Most már azonnal megindulok Miskolcra. Eltöltöttem itt egypár napot a szokott apró örömeikkel és szórakozással. Kertemben mindig találok pepecselni valót. Rózsát oltottam, gyümölcsfákat tisztogattam a száraz gallyaktól, s magam-ban ismételve bosszankodtam azon régi ostobaság miatt, hogy kilenc-tíz évvel eze-lőtt oly sűrűn ültettük egymás mellé ezeket a fákat. Most már alig lehet rajta segí-teni. A dúsán megtermett ágak egymásra borulnak: alma, körte, szilva együvé.

Szellemi foglalkozásom ugyancsak kevés volt. Egy levelet írtam s valami bírálatféle ismertetést kezdtem, de be nem végeztem Tömörkény István két könyvéről. Olvasmányom is annyiból állt, hogy a lapok mellett egypár részt elolvastam az *Új Testamentomból*, *János evangéliomából*...

Borong, borong az ég, de sohasem esik. Mint az a farkas ember, aki mindig csak ígér, de soha nem teljesít. Ől bennünket a száraz forróság.

1904. július 3.

Tegnap Horváth Lajos barátomat hoztam ki magammal. Kívántam, hogy ő is lássa meg az én menedékhelyemet. Ő sok évvel ezelőtt, még szülei életében járt itt nálunk, azóta nem. Némi homályos emlékei maradtak meg lakásunk akkori környezetéről. Gyakran emlegeti azt az aludtfejet, mellyel édesanyám akkor megtraktálta. Annál jobbat – úgy mond – soha jobbat nem evett. Most meglepte itt minden, amit látott: az én kedves kis lakószobám, a tiszta szép udvar, különösen a dús erejében levő, rendezett gyümölcskert, melyet nem bírt eléggé magasztalni s gratulálni nekem, hogy ily ízlésű környezetet tudtam magam körül teremteni. Nem csudálom – úgy mond –, hogy úgy vágyódsz s oly gyakran kilátogatsz ide. Húgomnál megebédeltünk. Aztán szétnéztünk még a Léderer-féle udvaron és mintakertben, melynek pompás megalkotása és díszítése körül semmi áldozatot nem kímélt a dúsgazdag tulajdonos; úgy láttam, gyümölcsben most talán dúsabb aránylag az én kertem. Lajos a délutáni öt órai vonattal visszautazott. Én még itt maradtam a mai napra. Ősszel, majd mikoron a gyümölcs érik, ismét meg fog látogatni.

A mára virradó éjszaka eléggé bő, jótékony esőt hozott. De reggel megszűnt. A levegő most is, délelőtt sűrű párával telt. A nap, ha kivillan, égetően süt. További esőre van kilátásunk. Az emberek reménye némileg visszatér. A rétek, mezők teljesen a torzáig ki vannak égve. Gyakori esőzés még talán hozhatna valami őszi takarmányt. Most szinte kétségbe esnek a gazdák a marhák téli takarmányozása iránt. A gabonafélék, mint hallom, általában tűrhetőek, néhol igen jók. Répa, kukorica gyenge, a krumpli sem biztat, kevés van alatta. Sovány kilátás a szegény nép előtt.

A múlt hónapban a miskolci ref főgimnázium osztályának vizsgáján s a vizsgák eredményét előterjesztő iskolai tanácsban részt vettem. Szomorú tapasztalásunk volt nem egy tekintetben. A saját hitfelekezetünkbeli növendékek számának kétségbeejtő csökkenése; a más felekezetek, különösen az izraeliták ideözönlése; a magunkéinak hanyagsága amazok szorgalmával szemben; hiányok a tanítás módszerében s kezelésében stb. Aggodalmasan tapogatóztunk az orvosszerek megtalálása körül. Méltó panaszunk lehet a társadalmi élet laza erkölce ellen is, a gyermekek családi nevelése ellen is. Jobbra, balra pusztít, amint látom, a nagyzás hóbortja: tovább nyújtózni, mint a takaró ér, megvetni az önmegtadással járó takarékoságot, szégyenleni a tisztességes szegénységet s nem szégyenleni az adósságot. Ily légkörben nevelt gyermekektől aztán mit várhat akár az iskola, akár a társadalom?

1904. július 9.

Búcsúzni jöttem ide tegnap este. Ma és holnap vagyok itt. Holnapután reggel vissza Miskolcra, mához egy hétre pedig, július 16-án a Tátrába, néhány hétig élvezni annak üdítő, illatos, hús levegőjét. Most végig-végigsétálgatok kertemben. Újra meg újra szemügyre veszek, megvizsgálgatok minden egyes gyümölcsfát, melynek mivoltát és idej termésmennyiségét különben már jól ismerem. Örvendetes mennyiség az, habár messze marad a tavalyitól. Most már a kegyes gondviselésre bízom őket, hogy távollétemben őrizze meg minden csapástól, s amit most megmutatok, tartsa meg számomra mindvégig. Ijesztget ugyan az afrikai hőség, mely napok óta perzsel bennünket, s az egészséges fejlődést inkább visszaszorítja, mint elősegíti. Most délután négy óra felé jár az idő, s a hőmérő 25 fokot mutat árnyékban. Széltére izzadnak határunkban az aratók, s kínos verejtékkel küzdenek a sovány keperésért.

Némi borongó érzéssel távozom az ismerős körből. Pedig hát alig tart vissza olyasvalami, aminek kötelékéből kibontakozni nagy nehezemre esnék. Sőt, bizonyos tekintetben szabadulni akarok egy időre minden aprólékos nyűgtől, melynek korlátozó hatásait gyakran érzi itt a szív, a szellem és a képzelet. Leginkább érdeklő eltávozásom ezt a csendes kis hajlékot, melynek birtokosa vagy inkább csak vendége vagyok; és ez a keskeny szalaggá szegényült kertecske, melynek termőfái egytől-egyig a magam szorgalmának és kegyeletének gyermekei.

*El innen, a szabadba el!
Teljék be végre vágyam,
Gondok, bajok ne szálljatok
Seregestől utánam*

*Pihenjetez hajlékomban,
Míg innen messze járok,
Vagy még legjobb, ha itt reám
Többé sohasem vártok.*

*Repüljetez szerteséjjel
Ez unalmas magányból
Oda, hol csak élvezet isznak
Az élet poharából.*

*S mint méh a virágot, ha
Édes nedvét kiszívta,
hagyjatek el végképp engem
S ne térjetek már vissza!*

1904. július 10.

Olvasgatek itt némely lapot, melyet Vadász Pali küld hozzám, hogy Miskolcraól néhány napi távollétem alatt is értesüljetez a közviszonyokraól. Ismételve

felköltötte figyelmemet a „Magyar Szóban” a mi próba énekeskönyvünk bírálata. Több egyházi testület és hatóság elítéli, s egy sem fogadja el. Egymást érik ellene a kifogások, gyakran egymásnak ellentmondók. Úgy látszik, vagy le kell venni az ügyet a napirendről, vagy előlről kezdeni új elvek szerint, új bizottság közreműködésével. Én is tagja voltam a régi bizottságnak. Röstelltem a gyöngye eredményt, de magam sem tartottam azt kielégítőnek soha. Úgy látszik, hiányzanak ez idő szerint az arra képes, alkalmas erők. Én most is inkább papoktól várnám e részben a sikert, mint modern világi verslesőinktől. Általában hiányzik a próba énekeskönyvben az igazi ihlet s az eszme, az egyszerűség, egyéb hiányairól nem is szólva. De azért mégsem érthetek egyet Baksayval, aki azt tartja és nyilvánította, hogy újításra nincs szükség, maradjon a régi továbbra is úgy, amint van.

Gyöngék vagyunk. Jó szándékunkat és föltételeinket semmibe veszi gyarlóságunk. Megejt bennünket az alkalom. A csendes, sima külső alatt gyakran a lélek háborog és hánykodik láthatlanul. Hány példa van erre körültem is, ha jól szétnézek!

Öldököl bennünket a folytonos hőség. Ma reggel már hét órakor 26 fok volt. Ily tikkasztó légkörből a tátrai fenyves hűs árnyékába menekülni valódi jótételemény lesz rám nézve.

Tátraszéplak

1904. július 17.

Ismét itt vagyok, szinte abban a szobában, mely néhány évben szállásom volt a kellemes, hűvös levegőben itt töltött három-négy héten keresztül. Tegnap este érkeztem. Egyszer-egyszer alig volt kívánatosabb a hegyek közé menekülni a folyvást tartó száraz, öldöklő hőség elől. Utamban mindenütt úgy láttam, hogy itt a felvidéken is úgy kiégette a növényzetet az égető nap, mint nálunk az alföldön. Szomorú téli kilátások mindenfelé. Tegnap este nyolc óra tájban künn a szabadban 16 fokot mutatott a Braun hőmérő. A szobámban reggel hét órakor szinte 16 fokot, künt a napfényen 29-et. Eszerint az otthoni nagy hőségből ide is nagy melegbe érkeztem. Csakhogy ez a levegő, ez a tiszta, ez az illatos mégis egészen más!

A kedves kis telepen kevés haladás tavaly óta. Úgy látom, egy új épület és egy veranda mindössze is. Az egyszerűség, a kedves csend, a kis közönség most is megvan. Úgy hallom, minden helyiség telve van. Még szét sem nézhettem a környezetben. Tudom, hogy most is társ és társaság nélküli „magános veréb” leszek itt, mint a múlt években voltam.

Ma vasárnap van. Most még nem sétálok át Ó-Tátrafüredre. Horváth Lajos is velem együtt csak tegnap érkezett oda. Templomunk itt nincs, így a vallásos érzés is csak némán marad a szívben. Itt van a természet felséges temploma körültem.

Tátraszéplak

1904. július 18.

Mily égető nyári napok járnak itt is, mutatja az, hogy a Tátra csúcsai egészen tiszták, meztelenek: a hó teljesen elolvadt rólok. Ezzel sokat veszítettek a határból. Tegnap és tegnapelőtt felhő sem látszott körültek, s a tikkasztó hőséget még tűrhetlenebbé tette, hogy az utakat mindenfelé mostanában hintették be valami

sárgás, lisztszerű fővényel, melyből, bármerre járunk, még az erdőben is porfelleg verődik körülünk. Ehhez járul az is, hogy a növényzet mindenütt le van forrázva. A zöld pázsit eltűnt. Valami szomorú hatással van ránk az elcsüggedt természet. Ezt érezzük még a levegőben is.

Ma dél felé kövér esőcseppek kezdtek hullni a szinte derültnek látszó égből. Lassankint mind jobban borult. Dörögni is kezdett, s meg-megeredt egy-egy jótékony kis permeteg, mely legalább elverte az út porát. Felvidultunk s remélni kezdjük, hogy a víz mégsem apadt ki egészen a fellegekből. A levegő lehűlt.

Tegnap Riedl Frigyes tanárral találkoztam az erdei sétányon. Alsó-Tátrafüreden hűsöl néhány napig. Gyulait emlegettük, hogy mily jó volna neki egypár hetet itt pihenni velünk a fenyvesek árnyékában. De őt erre bírni alig lehetne. Gyakran hívogattam – siker nélkül. Pedig itt is szintúgy vagy még inkább volna módja olvasgatni, írogatni, mint otthon, ha a felséges természettel barátkozni megunna. A nap unalmát én is olvasással űzöm. Hoztam néhány könyvet, s ide küldik egypár hírlapomat. Most Zola *Igazság* című regényével ölöm az időt. Ez csak éppen arra is való.

Tátraszéplak

1904. július 19.

A tegnapi meglehetősen esőske után ugyancsak megváltozott a levegő. A nyári forróság megszűnt, talán csak egy időre. Most reggeliben bizony felillett ránk a melegebb felső öltöny. Séta közben jólesett keresnünk a naposb oldalakat. Az utak is megszabadultak a portól s kellemesen járhatók, míg újra föl nem száradnak.

Kedvemért itt szállásom közelében a sétaút mellett helyeztek el egy lócát egy fiatal fenyő alatt. Itt szoktam üldögélni már a múlt években is. Innen tisztán láthatom az előtttem álló Kárpát-bércek egész sorát, középen a legmagasabb Gerlachfalvi (Ferenc József)-csúccsal. Gyakran töltöm itt az időt. Ki győzne betelni ez óriások szemléletével, s azok felett és mellett a felhőknek, kivált naplementekor, itt látható isteni színjátékával!

Tátraszéplak

1904. július 20.

Annyira lehűlt a levegő, hogy már ma szinte őszi hideg van, s meleg ruhát kellett öltönnem. Bár a nap eléggé sugárzik az itt-amott felhős égről, a hideg szél ugyancsak csökkenti annak melegét. Szívesebben vagyok most itt a szobában, mint kívül a szabadban.

Változatosság nélkül folynak a napok, éppen úgy, mint az előbbi években. Nyugodtan, háborítás nélkül élhetek az üdítő természetnek s a semmittevésel határos apró pepecselésnek. Még csak az sem nyugtalanít, hogy innen vagy onnan reám különösebb érdekléssel bíró levelet várnék. Nem várok.

Tegnap verset is írtam, melyre a rég tartó száraz, forró időjárás adta az ösztönt. Tárnya: *Jupiter Pluvius*, az esős Jupiter. Ez furcsa! Mikor éppen azzal foglalkoztam, szinte váratlanul megeredt a rég várt eső, s rendesebb kerékvágásba zökent az időjárás.

Egészségi állapotom ellen nincs különös panaszom. Nem vagyok rosszabbul, sőt talán jobban vagyok, mint otthon voltam. Éjjeleim is olyanformák. Igen kell vigyáznom, hogy rosszabbak ne legyenek. Minden kis vétség a gyomor ellen mindjárt fenyegetőleg érezteti magát.

Tátraszéplak

1904. július 21.

Kegyetlen rossz éjszakám volt. Bal oldalam rég ismert, gonosz lakója mód nélkül nyugtalanzkodott és fájdalmaskodott. Nem tudom, mi okozta. Tegnap egész táplálkozásom a legegyszerűbb mérsékelt volt. Semmi ártalmast nem élveztem. Ha csak az nem, hogy estefelé két kilométer sétát tettem, s kettőt vissza, s ez utolsót meglehetősen sietve. – Útközben találkoztam Horváth Lajossal és asztaltársaival. Úgy szoktunk találkozni most is, hogy ő Tátrafüredről, én innen indulva, körülbelül a sétavonal közepén érünk össze, s várunk egymásra. Ma délre hozzájuk ígérkeztem az itteninél jobb ebédre, ha meg nem fogná banni a gyomrom, mely még mindig nincs rendben, s ha engedi a fölleges, híves idő, mely esőre mutat hajlandóságot. Különben ez a légmérséklet az igazi tátrai. Májusi hívesb napokra emlékeztető. Inkább elevenít, mint lankaszt: 12-14 fok. A nap is gyakran egész erővel melegít, és kivált úgy eső után árasztja a kellemes fenyőillatot. Körültem minden csendes, úgy a természet, mint a társaság.

Tátraszéplak

1904. július 22.

Nem gátolt az idő tegnap a tátrafüredi látogatásban. Egész nap változatlanul kitartott derengős, hűvös voltával. Részt vettem a társasággal együtt a t.füredi jó ebéden, mely tagadhatlanul felülmúlja a széplakit, de éppen jobbságánál fogva könnyebben is megtámadja a magáról megfelelő gyomrot. Az ebédlő társaság tagjai: Darányi Ignác volt miniszter, Széchényi Jenő váradi kanonok, Kállay Albert szegedi főispán, Ivanovics Gyuri nyug. államtitkár, Szabó Gusztó nyug. kúriai bíró, Rapaics miniszteri tanácsos, Božich nyug. kúriai bíró és Horváth Lajos. Nagy szívességgel fogadtak. Ebéd után csakhamar búcsút vettem tőlök, s az erdei sétaúton andalogva, sokszor pihelve, olvasgatva csak esti hat óra körül értem vissza Széplakra. Bánffy, Eötvös K., és Tisza beszédjeit olvastam egész terjedelemben a hivatalos példányból, melyet Darányi adott át.

Úgy egyeztek – s én is velök tartok –, hogy holnap a most épült, új, fényes, nagyszerű szállodában fogunk ebédelni, melynek kényelmes, ízléses, fényes berendezéséről s egész épületéről és elhelyezéséről úgy nyilatkozott Darányi, hogy ily fürdői szálloda egész Európában alig van egy-kettő. Én most visszatérőben csak a külsejét vettem szemügyre közelről, de az a környezettel együtt valami elragadó. Holnap belsejét is megláthatom. Tavaly óta termett elő, mintegy tündéri csapásra. A tündér egyik kezében volt a szép ízlés, másikban a sok pénz.

Időnk ma valamivel enyhébb, mint tegnap, de mindig borongós. Azt is szívesen lehetne fogadni, ha újra megeredne az eső.

Tátraszéplak

1904. július 23.

Az ó-tátrafüredi palotában megettük az úri ebédet. Először a palota némely helyiségeit és fejedelmi fényes berendezését tekintettük meg. A nagyarányú tündéri építményben egyesül a célszerűség, kényelem és ízlés. Királyok sem nyaralhatnának hozzájuk illőbb helyen. A pompás francia ebédnek, mely hét fogásból állott, egész váratlanul Széchényi Jenő váradi kanonok lett a gazdája, aki itt a palotában tartja szállását; ő szolgáltatta a finom borokat is a nagyváradi káptalan pincéjéből. Tegnapelőtt úgy terveztük, hogy ki-ki fizetni fogja a maga terítékét 2 Ft 50 Kr-jával. A kanonok szívessége azonban úgy akarta, hogy ezúttal az ő vendégei legyünk. Voltunk pedig kilencen, akiket egyen kívül már a múltkor megneveztem. Ez az egy Božich kúriai nyugalmazott bíró. Ő az, aki, mint gróf Buttler Jánosnak női ágon rokona, oklevelekkel bizonyította tavaly a „Vasárnapi Újságban”, hogy mindaz, amit Mikszáth *Egy különös házasság* című regényében gróf Buttler házasságáról és életéről ír, valótlan, hazugság.

Ivanovics Gyuri egészen hazakísért engem Széplakra.

Az idő szépen kitarzott, bár néha esőre próbált hajlani. Olykor, mintegy mutatóba, hullott is egy pár szemecske.

Tátraszéplak

1904. július 24.

Remek, meleg vasárnapunk van. Itt-ott fellegek pihennek az ég boltján. A hőmérő most is, mint már napok óta, 15-16 fokot mutat a szobában. Tegnapelőtt Radegundból Soltész Kálmánéktól, Marienbadból dr. Derczeny Imrétől üdvözlő lapokat kaptam. Tegnap viszonztam nekik az üdvözlést. Ma levelet írok az ott-honiaknak. Eddig még nem tudósítottam őket. Estefelé a szokott sétaúton találkoztam a t.füredi illusztris társasággal. Panaszkodtak a szombati kanonoki francia ebéd utóhatása miatt. Megzavarta a gyomrukot, de ami H. Lajosra csak különös és rég várt jó eredménnyel járt.

Tátraszéplak

1904. július 25.

A léghőmérséklet rendes, kellemes, hűs. Az ég felleges, kissé borongós. Igen kívánatos volna egy kis eső a roppant por miatt, mely az országút mentén szinte kiállhatatlan.

Ma írtam lev. lapon Orczy Gyulának. A múlt napokban írott versemet, *Jupiter Pluviust* Gyulainak levél kíséretében elküldöttem. A nagy hőség és szárazság elmúta után közölve már nem lesz olyan időszerű, mint most volna.

Most délutáni egy órakor a szobában nyitott ablak mellett 17 fok a meleg, ott künn 20 fok, pedig az idő homályos.

Tátraszéplak

1904. július 26.

Ma délelőtti verset írtam *Jelenés* cím alatt, mely régóta kóválygott a fejemben, de csak ma tudtam formába önteni. A Baksay Sándor püspökké avatásáról emlékezik. Intés, hogy püspökségében se felejtkezzen el a Múzsáról.

Sötét fellegbe takaróztak a Kárpátok. Már délelőtt erősen dörgött, de az eső csak nem érkezett el. Majd kiderült rövid ideig égető napfénnel. Ismét beborult, s délben néhány szem eső hullott. Most délután is egészen el van keseredve, de még mindig csak szárazon.

Vadászy Palitól ma levelet kaptam. Az Irma névnapjára nem jelentek meg a miskolciak. Családi körben pincei vacsorából állt az ünnep. Még mindig nagy nálók a forróság. Ijesztő a takarmányszükség. Jég is pusztított a külső szőlőhegyeken. – Gyulaitól is ma kaptam itt a „Bp.-i Szemlébe” írt rövid bírálatom honoráriumát (tizenöt koronát).

Addig borongottak, addig dübörgöttek a felhők, hogy estefelé mégis megersztettek egy kis lanyha permeteget. Legalább elverte a port egy időre. Ez is jó-témeny.

Tátraszéplak

1904. július 27.

Időnk ma is borús és esni akaró. Néha már a nap is kivillant. Sétálni még lehet a most már nem porzó sétautakon. De mikor az idő miatt a szobára kell szorulnunk, az biz' eléggé unalmas. A vendéglő előtti nyílt verandán nem fér el a község, melynek soraiba furakodni én úgysem érzek semmi kedvet.

Ma elküldtem a „Vasárnapi Újságnak” a *Jelenés* verset, valamint tegnapelőtt Gyulainak a *Jupiter Pluviust*.

Tátraszéplak

1904. július 28.

Tegnap vettem levelét egy régi kedves barátnémnak, akihez ifjúságom némely szép emlékei és ábrándjai fűződnek. Kis családjával együtt e napokban elhagyja az országot, s unokájának egyetemi képezése végett legalább egy évig külföldön fog tartózkodni. Látjuk-e még egymást egy év múlva? Igen bizonytalan, legalább nekem, aki az élet véghatárán ballagok.

Ma érkeztek a rég várt sorok mind Szentpéterről, mind Miskolcra, ez utóbbi helyről az én kedves barátnémtól egy csomag sütemény és gyümölcs kíséretében. Mindenünnen leverő tudósítás a mindent elemésztő folytonos szárazságról és tűrhetetlen hőségről. Szépen mutatkozott gyümölcseimből alig marad valami.

Most ebédre a t.füredi társasághoz szándékozom. Nem tudom, sikerül-e. Nehéz fekete felhők fenyegetnek a bérceken. De azért elindulok, ha nem esik.

Az ebéd csakugyan megtörtént; mégpedig előre megrendelt, társas úri ebéd, személyenkint 2 Ft 70 Kr-os. Hozzá a jó bort Széchényi kanonok és Darányi Ignác adta. Az idő csepergős volt mind odamenőben, mind visszajövőben.

Ma jó napom van. Mikor visszaérkeztem asztalomon találtam a Lillike igen kedves, részletesen beszélő levelét, amelyet csak ő tud nekem írni; továbbá a Béla és Emike sorait is. Mindenfelől csak az a kétségbe ejtő hír, hogy a kegyetlen, változni nem akaró hőség és szárazság mindent tönkretesz. Béla még a szobában is 26 foknyi meleget említ. Most itt nálam délutáni öt órakor 15 fok a szobában.

Tátraszéplak

1904. július 29.

Ez aztán az igazi tátrai levegő. Egész nap derengő, tiszta, híves. Reggel és este meleg öltönyt kívánó. Reggeli nyolc-kilenc óra közt ott künn a hőmérő 11 fokot mutat. Tegnap vettem levelét Orczy Gyula barátomnak. Soraiban gyakran emlegeti az öregséget, amit én emlegetni nem szeretek. Elég, ha viselem. Nem búsongok miatta. – Még mindig jólesik élni szellemem és testi erőm tűrhető használatában. Ma Pataky Sándor is velem ebédelt itt. Ó-Tátrafüredről jött át. Megtetszettek neki a széplaki körülmények... Egy rövid költeményt is írtam kedves barátném külföldre távozására alkalmából.

A miskolci kedves küldeményből most élveztem az első uzsonnát: süteményt és őszibarackot. Igazán élvezetes volt. Áldottam is a küldőjét. A süteményből tegnap Horváth Lajosnak is vittem néhány darabot.

Tátraszéplak

1904. július 30.

Ez éjjel oly hideget éreztem, hogy magamra kellett húzni a felső takarót is. Reggel nyolc óra tájban a szobámban 14 fok volt a meleg, künt a szabadban tizenegy. A hideget fokozta a borús, zordon idő, melyben az eső mindjárt reggel szemzeni is kezdett, az az erős hideg szél, mely még most délután sem szűnt meg.

Leveleket írtam Miskolcra, Szentpéterre és Furtára. Egyebet sem csináltam délig. Már maga „Az Újság” igen változatos és terjedelmes lapjainak átolvasása is elveszi a nap egy részét. Este, mikor ideérkezik, nem végezhetem. Másnapra kell hagynom.

A tegnapi kelt s ide ma érkezett „Borsodmegyei Lapokban” olvasom a rám nézve meglepő, szomorú hírt, hogy Schack Tóni régi kedves vadászcimborám, nyug. lovaskapitány tegnapelőtt szívszélhűtésben hirtelen meghalt hetvenkilenc éves korában. Ma délután temetik. Meghatott váratlan elmúlása. Visszagondoltam a múlt időkre. S mily különös! Szűcs Lajos éppen így távollétemben halt meg. Gyorsan mennek egymás után a kortársak, a jó barátok. Alig vagyunk még itt egynehányan. Vajon kit szólítanak el közülünk legközelebb?

Tátraszéplak

1904. július 31.

Gyönyörű tátrai napunk van. Nem éppen föllegmentes, de többnyire derült, meleg. A violaszín Érika már javában virít köröskörül, de nem oly üdén, nem oly dúsan, mint a múlt években. Az áfonya zöld bokrocskáik is szinte szomorkodnak. Nem látok rajtok gyümölcsöt. A szomszéd falukból azonban a gyermekek még mindig hozzák ide és árulják a szamócát.

Ma Ó-Tátrafüreden élveztem a szokott vasárnapi ebédet, szokott áron, szokott minőségben. Odamenet közben Görgy Pistával találkoztam, ki Wiesbadenből jött ide, s csak átfutóban van itt Tátralomnicon. Együtt ebédelt velünk.

A Schack Tóni halála alkalmából elgondoltam, mily sok vadászcimborám elköltözött néhány év alatt, akikkel együtt én igen sok élvezetes vadászmulatságbán

vettem részt. Amint a neveiket hirtelenében összejegyeztem, két sor hexameter került ki belőle:

*Szombati, Csizy, Kovács, Kottz, Schack, Duronelli, Schuselka,
Sóltész, Csáthy, Teper, Szűcs, Darvas, Tindli is elmúlt.*

És hozzátehetem:

*Mindezek elmúltak: megy utánuk Lévy, Horváth
S majd együtt fognak csillagra vadászni az égben.*

Tátraszéplak

1904. augusztus 1.

Úgy elfáradtam szinte a kimerülésig tegnap az ó-tátrafüredi oda- és visszagyaloglásban, hogy már ma alig bírnak a lábaim. Fájdalmasak, erőtlenek. Sitve tettem meg a nyolc kilométernyi utat. Mézeskalácsféle süteményt – pumperniklit – hoztam onnan, melyet ma, mintegy viszonzásul, elküldöttem Miskolcra. Érzem, bizony nem való vagyok kirándulásokra. Nem is kívánom. Elég itt a ház körül sétálgatnom a fenyveserdőben. Itt sem valami messze és nem valami sokat. Némelyek, nemcsak turisták, de hűsölő vendégek is, szinte nélkülözhetetlenek tartják, hogy messze, fásztó hegyi kirándulásokban törjék magokat. A legtöbbször nem az egészség, hanem a divat és az újság ingere a mozgató. Valaha, ezelőtt éppen ötvennyolc esztendővel augusztusban én is megmásztam a lomnici csúcsot, midőn a közeli Georgenbergben két hónapot töltöttem, mielőtt Kézsmárkra bementem volna a jogot hallgatni. Fiatal virtuskodás!

Tátraszéplak

1904. augusztus 2.

Ez az egész nap nagyon jeltelenül múlik. Se az idő, mely szokott kellemes, se a társaság, mely rám nézve szokott idegen, nem nyújt feljegyezni valót. Apró költemények foszlányai ötletszerűleg úszkálnak fejemben. De mihelyt formába önteni próbálom, megtagadja segítségét a szellem, mint az a csökönyös ló, mely indítani és húzni nem akar. Egyik olvasmányt a másik után kapom elő, hogy öljem vele az időt. Sétára is nehezen mozdulok. Unja a mozgást a két vén paripa. Mindez összevéve bizony nemigen illik be mulatságnak és szórakozásnak. Nagy érdemem lesz magam előtt magamnak, ha itt a teljes négy hetet türelemmel kitölthetem. Már is kezdem számlálni a napokat. Még tizenegy van hátra.

Tátraszéplak

1904. augusztus 3.

Csak nem bírok én kivétel nélkül úgy élni, amint a józan okosság parancsolná. Leginkább a gyomrom ellen vétekezem. Elfelejtkezem annak nagyon kényes, nagyon érzékeny állapotáról. Rendes vacsora helyett hat-hét óra tájban egy csésze kávé vagy egy pohár tej többnyire az uzsonnám. Tegnap ahelyett egy jó adag só-

dart vacsoráltam pár pohár boros víz mellett. Bezzeg megfizettem érte éjszaka nagy fájdalommal, folytonos nyugtalansággal és ijesztő álmokkal! És az a különös, hogy az ily kihágás a gyomornak reggeli rendes működését nagyon, szinte kívánatosan előmozdítja, s napközben éppen nem szenvedek miatta. Színem jó, erőm nem csökken.

Úgy látom, néhány nap óta a társaság észrevehetőleg változni kezd. A régi vendégek távoznak, újak érkeznek. Ma érkezett otthonról Zsóry Guszti főszolgabíró is nejevel.

A remek idő folyvást kitart. Tegnap este napnyugtakor teljesen tiszta, derült volt az égbolt, Legkisebb felhőfoslány vagy pára sem látszott rajta. A lenyugodott nap pirosas színbe vont a maga után az ég karimáját, amiből hideget szoktak jósolgatni. Az esti levegő valóban jóval hidegebb is lett a szokottnál. De reggel már semmi szigorúságát nem vettük észre. Szobámban a hőmérő már napok óta állandóan 15 fokot mutat, kívül két-három fokkal kevesebb.

Lábaim gyengeségét még most is érzem a múlt vasárnapi megerőltetés után. De azért már ma estefelé megpróbálom a két kilométeres sétát, hogy H. Lajosékkal találkozhatssam.

Tátraszéplak

1904. augusztus 4.

Ma nem megyek át Ó-Tátrafüredre a csütörtöki ebédre. Még most sem ajánlja azt lábaim gyenge, sajgó állapota. S úgy veszem észre, hogy a fáradsággal járó séta bal oldali fájó részemet izgatottságba hozza, s éjjeli álmomat is nyugtalanná teszi. Pedig az idő ma is oly szép, melynél szebbet már kívánni sem lehet. Csendes, derült, bár nagyon is száraz. Amiatt aztán a szekérúton jövő-menő kocsik folyvást porfelhőket vernek fel, sőt kocsi nélkül is felkavarja a szél.

Most Miskolcra ismét gyümölcsöt kaptam: őszibarackot. Ijesztő dolgokat írnak onnan a folytonos hőségről és szárazságról, mely minden zöldséget és gyümölcsöt máris elpusztított. Hihetetlen drágaság uralkodik a piacon. Hát még majd télben mi lesz!

Tátraszéplak

1904. augusztus 5.

Rövidebbre szabtam a sétákat. Úgyszólván csak éppen a ház körül járok. Még mindig figyelmeztetnek a lábaim, s éjjelenként a gyomrom vagy nem tudom miféle belső részem is, melynek enyhítését nem bírom kitalálni. Ez éjjel az éjjeli asztalon volt pohár vizet feldöntöttem; megáztatta ottlevő apróságaimat, különösen órámat, mely azóta elállott, ami nekem nagy alkalmatlanságot szerez itt, ahol óras nem levén helyre sem tudom hozatni.

Egymást érik az érkező vendégek, akiket már itt elhelyezni nem lehet. Ma is körülbelül negyven cseh turista jött egyszerre. Több mint fele nő. Itt hálnak, holnap továbbmennek.

Tátraszéplak

1904. augusztus 6.

Semmi nevezetes. Rendkívüli forró napunk van. Többnyire szobákban hűsölnek a vendégek. Még a fenyvesek árnyéka is tikkasztó. Leveleket írtam: Lillikének választ régebbi, kedves levelére, Gyulainak elküldtem egy kis ismertetést Gárdonyi Géza verseiről. Aztán egy rövid verseskét is nyélbe ütöttem *A Kárpátok* címe alatt. Mindig pepecselek valamit. A folytonos olvasás is untat, a semmittevés méginkább. Pedig pepecselésem csaknem egy a semmittevéssel.

Tátraszéplak

1904. augusztus 7.

Pár nap óta rendkívüli a hőség, melyet a felszálló por még kiállhatlanabbá tesz. Most már nem kedves az itt időzés, s alig várom e hó 13-át, midőn búcsút veszek innen. Pedig hír szerint otthon még sokkal égetőbb a forróság. Itt legalább a reggelek és az esték hűvösek. Éjjel tíz óra tájban, amint lefeküdtem, szobámban 19 fok meleg volt.

Átsétáltam Ó-Tátrafüredre. Ott a Szilágyi Dezső emlékére állított sziklaművet avatta fel ünnepélyesen a „Kárpát Egyesület” egypár miniszter és a képviselőház két elnökének és nagy ünneplő közönségnek részvétele mellett. – Apró emléktárgyak szerzése körül fáradoztam, ami nekem mindig igazi töprengésembe kerül. Húgomnak írtam hazaérkezésem ügyében, s ezzel, úgy hiszem, bevégeztem az itteni levelezést.

Ma estefelé Zelenka Pál püspök érkezett ide átutazóban. Vele tettem rövid sétát

Tátraszéplak

1904. augusztus 8.

Ma reggel megfürödtem meleg kádban; másodszor, mióta itt vagyok. – Mily hirtelen változása az időnek! Tegnap majd megégtünk, ma komor az ég, erős hideg szél fúj, a szabadban tartózkodni csaknem lehetetlen. Hallom, hogy tegnap, midőn a Tarajkán tizenkét óra után a Szilágyi-emlék előtt állott az ünnepély, hirtelen nagy zápor kerekedett, s bőrig áztak. Abból nekünk alant Ó-Tátrafüreden csak egypár szem kövér esőcsepp jutott, de az is egyszerre lehűtötte a levegőt.

Most itt a szobában kell tartózkodnunk, s ez elég unalmas. Zelenka püspök ma ebéd után elutazott innen Csorbára, s onnan estére haza.

Tátraszéplak

1904. augusztus 9.

Átsétáltam csendesen Új-Tátrafüredre. Ott ebédeltem. Ebéd után beszereztem holmi hazaviendő apróságot. Megkönnyebbített, hogy elvégezhettem. Azután csendesen hazasétáltam útközben pihengetve. A levegő tátrai leheletű, híves, de megrontja az egész napon fújdogáló szél, mely az út porát felkavarja.

Ma Vadászy Pali keresztfiamtól levelet kaptam, melyben semmi különöset nem ír, csak a folyvást uralkodó nagy hőséget panaszolja, ami az én hazamenetelemre nézve bizony nem kecsgetető.

Tátraszéplak

1904. augusztus 10.

Az egész napon semmi följegyzésre méltó nincsen. A szél csak úgy fújdogál, mint tegnap, Még az erdőben is bokáig járunk a porban. A verandán ülve is porfelhő szállong előttünk, ha pedig az út mentében a szokott erdei ösvényen sétálunk, úgy belepve kerülünk elő, mintha Jeruzsálemig jártunk volna – gyalog.

Felsétáltam a vízzuhataghoz. Az a múlt évben igazán harsogva zúgott a ropant nagyságú görgeteg kövek közt. Most oly csendes folyású, mint a haldokló ember hörgése. A hozzá vezető út jól el van egyengetve, s nem messze tőle a hegyoldalban egy gloriette-féle kis kaliba van összeróva gömbölyű fenyőfából. Belőle jól ki lehetne látni a Poprád völgyére, ha el nem fődnek a kilátást az előtte álló magas fenyők.

Tátraszéplak

1904. augusztus 11.

Az ófüredi asztaltársasággal részt vettem a nagy szállóban a búcsúebéden. Most is, mint a múltkor, pompás, francia ízlésű, jó ebédünk volt. Most ki-ki a maga számlájára étkezett öt koronáért bor nélkül. A bort most is, mint a múltkor, a kanonok és Darányi szolgáltatta. Az alkalom az volt, hogy holnapután szombaton már többen elhagyjuk a Tátrát, így a kanonok, Horváth Lajos és én is. Ők még holnap is ily társas búcsúebéden lesznek szokott helyökön. Én onnan már elmaradok. A fényes, nagy szálló csarnokában találkoztam ebéd előtt Nagy Miklóssal a „Vasárn. Újs.” szerkesztőjével és Gaál Jenővel.

Tátraszéplak

1904. augusztus 12.

Ez itt az utolsó napom. Ma is meleg, de nem túlságosan. Mérséklik a fellegek, melyekből hiában várjuk az esőt. Az itt eltöltött négy hét nem volt kellemetlen. Test, lélek, kedély nem hanyatlott, nem szenvedett nálam. Minden nap találtam valami pepecselni valót, sokkal inkább, mint otthon. Néhány apró – inkább csak ötletszerű – költeményt sem tagadott meg tőlem a Múza. Említésre méltó új ismeretséget nem kötöttem. Tartózkodtam tőle. Elfoglaltam, teleszívogattam lelket a nagyszerű természet szemlélésével.

Délután csomagolok. Este még elmerengek utójára a velem szemben ülő tárai bérceken. Búcsút veszek tőlök azzal a reménnyel, hogy a jövő évben, ha Isten is úgy akarja, ismét üdvözölni fogom itt őket.

Holnap reggel útra kelek, s este megszálok Miskolcon elhagyott fészkemben.

1904. augusztus 19.

Négy egész hetet töltöttem Tátraszéplakon július 16-ától augusztus 13-áig a „Millennium” nevű villa ugyanazon szobájában (5. szám), melyet az előbbi években is elfoglaltam. Napjaim eléggé tűrhetőleg, szinte kellemesen folytak. A körültem sürgő társaságban teljesen egyedül a magam társaságára szorítkoztam, háborítás nélkül átadtam magam a gondolataimnak, sétáimnak az illatos fenyők árnyé-

kában. Az időjárás is eléggé kedvezett, bár csak túlságosan száraz volt, s tövig kiszalta a réteket és apró növényeket. Csak ottlétem utolsó napjaiban vált kegyetlenné a forróság, melyet még kiállhatatlanabbá tett a fel-felverődött nagy por. Engem a természet nagyszerűségének szemlélete gyönyörködtetett folyvást. Néha, egy héten kétszer kedves szórakozást nyújtott Ó-Tátrafüreden Horváth Lajosék társasága. Kielégítő volt egészségem, kedélyem állapota. A minden külső elszóródástól ment magány némi munkakedvet is ébresztett. Apróságokat írogattam: irodalmi bírálatfélék, néhány rövid költeményt (nyolcat vagy tizet), számos levelet. Mint ezelőtt valahány fürdőben időztem, úgy itt is minden egyes napról feljegyeztem valamit helyzetemről, ha egyebet nem, az időjárás mivoltát.

Ide tegnap érkeztem oly céllal és készüllettel is, hogy néhány órát vadászattal is fogok itt tölteni, de amiből a körülmények miatt semmi sem lehet. Szomorú látvány várt reám a kertemben. A folyvást tartó irtózatossá szárazság és égető hőség csaknem minden gyümölcsöt elpusztított. A nagy termés odavan. A teljes kifejlett szép almák csaknem az utolsóig lehulltak, s folyvást hullnak. Semmivé lett az utolsó szemig némely szilvatermés, különösen a „bercencei”. A ringlot nagy termés megmaradt úgy-ahogy, de az is nyomorult, ízetlen és férges, mint a lehulló alma mind. A körték maradtak meg leginkább, de a régihez képest azok is fejletlenek, ízetlenek. Egyszóval most az egész kert nem ad nekem annyit, hogy a télnek csak egy részét is megédesítse. Nem kárhoztatom, nem zúgolódom. Még a tavalyi dús termés után megígértem.

Tegnap este derült holdvilágos idő mellett erősen villogott a nyugati és a déli égajl. Felhők nemigen mutatkoztak. Ma reggel be volt vonva az ég boltja, kezdett is csepegni apró, ritka szemekben egy kis harmat, de úgy látom, most már (reggeli kilenc órákor) oda van, az utca porát se verte el. Ismét derülni kezd.

*Zord a jövő. Mi lesz velünk?
Biz' én csudának vélem,
Ha e nyáron meg nem sülünk
S meg nem fagyunk e télen.*

*A természet haragra gyúl,
A közélet merő seb:
Közítségben az boldogúl,
Ki tolvajabb s erősebb.*

Bizony kilátásunk van a mostoha időjárás mellett a tél folyamában következhető betörésekre, rablásokra, tolvajlásokra. Rá fogja kényszeríteni az embereket az éhség, a szükség.

1904. augusztus 20.

Vörösmarty levelezéseit olvasgatom a fehérvári „Vörösmarty Kör” által kiadott jubiláris emlékkönyvben. Milyen lélekemelő irodalmi élet volt az! Mily buzgó törekvések! Mily irodalmi lángolás a haza oltára körül! Mily lelki szövetség

és érintkezés az egy célra küzdő bajnokok közt!... Hol van ahhoz képest a mi mai irodalmi zsidvásárunk? Hol találunk annak egyetemében fölemelő nemes vonásokat? Hol az írók közt az összetartozásnak azt a meleg őszinte érzését?

Reggel és este kellemes, hús levegőnk van, de napjában égető a hőség. Ez a gyümölcsöt elsorvasztja, részint idő előtt is érleli. „Angulemi hercegnő” körtémet holnap már leszedem; máskor csak szeptember elején szokom. Tavaly szinte hetven darab kifejtett, nagy gyümölcs volt rajta; most alig huszonöt, elég szép, de mégis kisebb és ízletlenebb a tavalyinál. Itt van azzal átellenben egy törpe „Clapp kedvence” körte, nyárinak van jelezve. Gyümölcsére alig emlékezem. Most nyolc igen gyönyörű, nagy darabot hozott. Holnap azt is leszedem. – Törpe gyümölcsfáim zöldhajtását tegnap lemetszegettem, négy-öt szemet hagyva a júniusi metszés fölött.

Estefelé szándékozom kísétálni sírboltunkhoz, melyet már igen régen nem láttam.

Ma Szent István király napja van. Veres betűs nagy ünnepe a katolikusoknak. Népes nagy búcsú van ilyenkor Szentpéteren. Az van ma is. Itt a mi utcánkon semmi jele a népcsőületnek, ami az alvásban, a kat. templom környékén, mint hallom, délelőtti rendkívül sűrű volt. A városi előljáróság plakátokban szólította fel a lakosokat a rend fenntartásra, az óvakodásra, a pipázás, szivarozás elkerülésére, nehogy tűzveszély érjen bennünket, mely most oly sokfelé pusztít az országban. Annak talán már végképp vége szakad, hogy e nap megünneplésére s akkor még a mezei munka megszüntetésére a más vallásfelekezetűeket is kényszeríttesse. A kúria legközelebb ismételve is úgy ítélte, hogy mindennemű munka szünetelést csak vasárnapra kívánja a törvény, de nem Szent István-napra is.

Most délutáni négy-öt óra közt árnyékban 26 fok a meleg. A nap még most is égetően süt.

1904. augusztus 28

Ma a miskolci atyafiak érkeznek hozzánk ebédre; főleg azért vagyok itt. De érdekel gyümölcsöm állapota is. A lehullás, úgy látom, meglehetősen megszünt, amit talán okozott a néhány nap óta egyszerre megváltozott őszi, híves időjárás is, de még inkább az, hogy most már nemigen van minnek lehullani. Az egész kert tekintete azonban általában nem szomorú még most sem. Még mindig mutatkozik a fákon néhány alma; elég a magam téli használatára, ha mind megmaradna. A körte és szilva pedig egyes fákon oly dús, hogy az ágát húzza. Mindent megújított a tegnapielőtti jó eső, mely itt még bővebb volt, mint Miskolcon.

A múltkori itt tartózkodásom alatt két szomorú esemény történt miskolci jó barátaim körében. Molnár Berci nyugalm. megyei főjegyző, évekig tisztviselőtársam, meghalt Budapesten rákbajos nyelvén végrehajtott műtét alatt. Az orvos szerint „a műtét igen szépen sikerült”. Mutatja az eredmény. Bercit már régebben agyszélhűdés érte. Egész külseje régóta mutatta, hogy meg van érve a halálra, hatvanhárom évet élt. Hajdan tanítványom volt a miskolci gimnáziumban. Kevés tehetségű, de szorgalmas, becsületes. Hallom, alig maradt utána valami csekély vagyon. Pedig sok volt az, amit testvéröccsével együtt szüleiéktől örökölték. Minden

elpárolgott kezeik közt anélkül, hogy láttuk volna, mire pazarolják. Bizonytalán jobban megkímélik, ha a maguk tíz körmével keresték volna.

A másik szomorú eset Lichtenstein Józsi barátom szerencsétlensége. Aug. 22-én falusi jószágára akart kocsizni. A város közelében az állami úton lovai elragadták, s ő oly szerencsétlenül hajítódott ki az összetört kocsiból, hogy jobb keze alsó szarát csaknem teljesen összezúzta, úgyhogy első pillanatban az amputálás szükségére mutatkozott; kisujját rögtön le is metszették, egyéb részein is több kisebb-nagyobb zúzódásokat szenvedett. – Másnap 23-án este felszállították Budapestre. Városszerte nagy részvét nyilvánult iránta. Városi és megyei közügyekben szinte pótolhatatlan, tevékeny, áldozatra kész erőnk volt ő nekünk. Szegény Józsi! Még az utolsó napokban is a közüggel foglalkozott egy hírlapi cikkben, melyben azt sürgette, hogy Szent István napja minden vallásfelekezet által, mindennemű munka szünetelésével szigorúan megtartandó nemzeti ünnep legyen. Azt figyelmen kívül hagyta, hogy a protestánsok főleg azért idegenkednek annak ünneplésétől 1. mert az egy szentnek napja, holott a protestantizmus ilyet nem ismer; 2. mert az kizárólagosan a katolikusok régi ünnepe, s a törvényhozás sem jogosult arra, hogy egy katolikus ünnepet, bármily tetszős szín, ürügy és cím alatt, a protestánsokra nézve is ünneppé dekretáljon.

1904. augusztus 29.

A miskolci vendégekkel tegnap vidáman töltöttük a napot. Mindnyájan az Irma vendégei voltunk, aki most is, mint rendesen, dús és ízléses jeleit adta gazdasszonyi talentumának. Délután a kertemet látogatták meg. Nagy meglepéssel és dicsérettel szemlélték annak még mindig szép termését, csinos voltát és a fák üde zöld lombosságát. Kedveskedtem nekik gyümölcscsel is, rózsával is. Az idő nem volt valami kedvező, délután folytonosan csaknem viharos szél fújt. Este a tíz órai vonattal utaztak el vendégeink. Most a legszebb, ragyogó őszi délelőtt van. Langyos hűs levegő. Az égbolt itt-ott felleges. A növények vidulni látszanak a legközelebbi jótékony esőtől.

1904. szeptember 9.

Mostanában többször megfordulok itt. Úgy kívánták a körülmények és gyümölcsfáim. A múlt hétfőn, szept. 5-én Lossonczy Jenő barátom sokat szenvedett leányának, Szomjas Aladárné Zseninek temetésére jöttem. Akkor sokan látogatták meg házamat, kertemet miskolci barátaim. Nem győzték eléggé dicsérni kis „fészket” s ízléses elhelyezkedésemet. Csudálták, hogy én innen Miskolcra kívánkozom. Ők legalább háromnegyedét az évnek itt tölténék.

Tegnap Szepessy Gyulánál vadászattal töltöttem a napot. Nagyon is meleg volt. Fogoly igen sok, de a zsákmány fölötte kevés. Az ebbeli hiányt pótolta otthon a barátságos vendégszál.

Gyümölcsseim némely részét már szedem. A gyönyörű nagy almákat azért, mert úgyis mind lehull; némely őszi körtét azért, mert itt az ideje. Némely példány valóban remek: így a „Lucius miniszter” körte, mely későbbi ugyan, de most korábban érlelte és gyönyörű nagyokra is nevelte a rendkívül forró nyár.

Ma este vagy holnap délután Gyulai hozzám érkezik Miskolcra. Görgey Lászlóhoz szinte kötelezőleg ígérkezett a múltkori nálamléte alkalmával egy ebédre. Most szavát váltja be. Délután visszasietek. Most délelőtt elvégeztem azt, amit rég akartam: sírboltunk rácsozásának szegélykövét befestettem.

1904. szeptember 21.

Gyulai csakugyan megtartotta a szavát. Szept. 9-én este megérkezett Miskolcra, s nálam időzött szept. 16-áig, amely nap reggelén távozott. Most is követte régi szokását. Különböző ajándékokkal halmozta el mindazokat, akikkel érintkezett. Beszélgettünk irodalmi és egyéb viszonyokról és kérdésekről, melyekről itt másokkal nemigen beszélhetek. Részt vett szept. 15-én este azon pincevacsorámon is, mellyel már más években is egész szentpéteri és miskolci atyafiságomat megvendégeltem. A hideg, esős idő sokat levont a multság kényelméből és kedvességéből, de azért eléggé vidám volt az. – Most is szembetűnő volt Palin az előhaladt életkor súlya. Nehezen mozog, bár szelleme még mindig szikrázik. Ő is hetvenkilenc éves lesz a jövő év január hava utólján, mint én a folyó év november 18-án. Elvitt tőlem három rövid verset, melyet a Tátrában írtam a nyáron.

Gyümölcseim leszedése végett jöttem ide tegnapelőtt délután. Néhány nap óta rendkívül hideg és erős szél fúj. Fűtenünk kell, oly kényelmetlen hidegek a szobák. A nagy szél leverte a még megmaradt gyümölcs nagy részét. Itt az ideje, hogy leszedjem. Főleg avégett vagyok itt. A forró, száraz nyár különben is nagyon siettette a megéredést. Körtéim meglehetősen mennyiségben megmaradtak, néhány kivétellel majd mindenik fán. Almám kevesebb.

Három bőralmafán egyetlenegy sem maradt, pedig rakva voltak. Mind lehullt. Egyetlen piros almafáról kaptam, amit kaptam. Mind lehullott. Az egész termést leszedtem tegnap. Holnap Miskolcra fogom szállítani. Elég lesz nekem a következő télre. Csupán egypár törpefácska szedését hagytam e hó végére („Hardenpont” körte). Birsalmám is termett, gyönyörű nagy, mintegy harminc darab. Különös véletlen, hogy a múlt évben is éppen ezeken a napokon, szept. 20-án és 21-én történt nálam a gyümölcsszüret, akkor gyönyörű őszi időben, a miskolci rokonok vidám társaságában, felette dús terméssel.

Körülbelül tíz-tizenkét nap múlva látogatok ide újra. Meg akarok jelenni a f. hó 24–27-én Szepsiben tartandó egyházkerületi gyűlésen, mely papszenteléssel lesz egybekötve. Csak éppen megjelenésemmel és esetleges szavazatommal hálálhatom meg az egyházkerületem bizalmát, mely engem a tanácsbírórságra méltott egykor. – Vékony hála!

Ma levelet írtam innen Zsigmond Ferenc kolozsvári egyetemi tanárjelöltnek, aki az életírásommal foglalkozik. Már személyesen is felkeresett Miskolcon, s egyet-mást kérdezett tőlem életem folyására vonatkozólag. Most levélben folytatja a kérést és kérdéseket. A megjelölt kérdésekre megírtam neki a feleletet, de a többire nézve, mivel terjedelmes rajzot kellett volna adnom, amire semmi kedvem sincs, a személyes találkozásra hagytam a nyilatkozatot. Különben is az én életemnek alig van története; valamint mindannak, amit életemben cselekedtem és produkáltam, alig van értéke arra, hogy azzal valaki tüzetesen foglalkozzék. Pedig

valamikor magam is írtam arról egy rövid *Visszatekintést* – nem tudom minek és nem tudom kinek.

1904. október 1.

A szeptember 24–27-én Szepsiben tartott egyházkerületi gyűlésen csakugyan megjelentem. Részben szerettem is, hogy ott voltam s megismertem ezt a csinos, tehető, értelmes felvidéki várost, melynek építkezése s kivált egykori tevékeny iparossága magán viseli a szepességi német lakosság jellegét. – A kerületi gyűlés csak olyan volt, mint a többi előbbieik. Engem a háromnapos izgalom teljesen kifárasztott, sőt kimerített. Bántólag hatott az ünnepélyen tapasztalt némely visszáság, kálvinista cinikus rendetlenség, sok egyéni gyaroltság. Mindig mondom, s a magam példájával is bizonyítottam, hogy a nagyon öreg ember nem való a közügyek vezetésének élére, habár elhitetik is magokkal, hogy még arra valók. De mint látszik, nem akarja ezt megérteni a magával már teljesen jóltehetetlen tiszántúli püspök, még kevésbé a mienk, aki a körülményekhez képest még mindig eléggé mozgékony. Leköti őket az ambíció és a tömjénfüst.

Szeptember 27-én este hazaérkezvén megdöbbenőleg szomorú hír várt reám. Orczy Gyula ifjúkori kedves barátom szept. 25-én este hirtelen elhunyt. Együtt írkokoskodtunk Szemere Bertalan mellett Pozsonyban 1847-ben és 1848-ban. Érdemes volt becsülemre és szeretetemre folytonosan. Ő is melegen ragaszkodott hozzám. Őszintén fájdalom elvesztését, bár rég készen lehettem arra, mert több idő óta oly kimerült, erőtlen váz volt, hogy az év folyamán hangját is teljesen elvesztette. Halála minden előző baj és fájdalom nélkül történt. Szép csendben elaludt, mint a kialvó mécs végső lobbanása. Hetvenhetedik évét töltötte. Fájdalmasan esett nekem, hogy őt is, mint a tavaszon Szűcs Lajost, távollétemben veszítettem el, s még csak temetésén sem lehettem jelen.

Most a még megmaradt gyümölcsöm leszedése végett jöttem ide főképpen. De a szőlőszedésben pár nappal ezelőtt megelőzött valamelyik ismeretlen szomszédom. Éjjel felszakított palánkomon átjött, s elrabolta szőlőm legjavát, legnagyobb részét, nekem alig hagyott valamit. Egyik volt a kettő közül. De melyik? Alapos a gyanú mind a kettőre, de hiányzik a bizonyítás. „Rossz szomszédság, török átok!”

Leszedtem tegnap a gyümölcsöt két kis „Hardenpont” körtefáról, a megmaradt néhány almát a nagy „Kalvilról” s végre az „Esperesnek” mondott, de főzőkörtének bizonyította fáról is, melynek gyönyörűen kifejlett gyümölcsei teljesen éretteknek látszanak. Tavaly október 27-én szedtem le, mégsem váltak be, soha meg nem puhultak. Ha most is úgy lesz, nehezen fogom tovább megtűrni különben mindig termő fáját. Mert hogy én a körtét főzés végett természetem, arra csakugyan nincs szükségem.

Gyönyörű, napfényes, meleg őszi napjaink járnak. Az utóbbi esőcskék egészen megújították a természetet. Minden oly üde zöld, akár tavasszal. Kertemben a füvet meg is lehetett kaszálni, s talán még egyszer is meglehet. Ha így tart az idő két hétig, jó borra – bár mint mondják: kevésre – lehet kilátásunk.

1904. október 13.

Itt és Miskolcon is folyamatban van a szüret. Engem is az hozott ide tegnap délben, verőfényes, meleg őszi napon. Vadászy Pali szép szőlőhegyének homlokán, legszűkebb családi körben élveztük a szüreti ebédet. Ma már sokkal többen leszünk, a családhoz tartozók és mások. – Micsoda remek kilátás van innen a hegy tetejéről a széles Sajó völgyére; ennek őszi változatos színben tündöklő mezőire, melyeken, mint egy vékony ezüst szalag, kanyarog a Sajó; a távolban emelkedő gömöri, abaúj-tornai hegyekre, sőt a Kárpátokra is! Krisztus urunkat ilyen vidék szemléltetésével kísérhette meg a Sátán.

Különös, hogy mily kivételes fontosságot tulajdonít a gyakorlat a szüretelésnek. Szinte a természet egyik legörvendetesebb adományának elvételét ünnepli abban. Vendégeskedés vidám zaja tölti el a hegyeket. Kivált mi, öregek emlékszünk arra a régi jó időkből. A jó szokás a szőlők újratelepítésével most is újra visszatér. Se az aratásnak, se egyéb természetmények betakarításának nincs ilyen népies, vidám ünnepe. Talán azért, mert ez leginkább is illő akkor, midőn a hegyek szívvidámító nedvét hordóba szűrjük.

A még mindig zöld lombok alig kezdenek hullni a fákról. Csak az őszi körtefák levelei sárgulnak, pirosodnak s pergenek itt-ott. Az enyhe, nedves levegő nem sietteti a téli nyugalomra. Várom a novembert, midőn a gyümölcsfák törzseit megtisztítatom, bemeszeltetem, az ágakat megritkítatom s még most is virító rózsafáimat leborítottatom. Idejöttömet most is megbosszantotta valamelyik gonosz szomszédom. Kerítésemből egy deszkát kitört, s el is vitte.

1904. november 2.

Halottak napja. Az idő a naphoz híven szomorú, borús, nedves, szinte esőre készülő. A katolikus temető, mint hallom, tegnap este itt is megszépült. Virággal és világgal voltak borítva a sírhalmok, s imádkozásba merülve térdelt mellettök számos látogató. Hiszen ha az életre s annak erkölcsi nemesbülésére jótékony hatású volna az a hit, hogy a megholtakat gyönyörködtetik a sírjokon elhelyezett koszorúk és mécslángok, s hogy ők ott fenn használatos imádsággal viszonzják az itt alant élők imádságát! De nemigen tapasztaljuk, bizony mindinkább csak versenyző divattá fajul ez is, mint a koporsók koszorúzása. Igazán érző szívben nem csak ez az egy nap van szentelve a halottak emlékének. – A reformátusok temetőiben most már elmaradtak az ilyes cifrázkodások, melyek pár évvel ezelőtt több helyen kezdettek lábrakapni. Néhol az egyházi előjáróság közbelépésére volt szükség.

Kertem őszi rendbe hozása végett jöttem ide tegnapelőtt. Az erősen hulladozó levelek mutatják, hogy a fák erősebb nedvkeringése megszűnt. Csupán annyit végezhettem, hogy a gyümölcsfák ágait, gallyait a szükséghez képest megritkítottuk, s törzseit a szokott jó kenőccsel bevontuk. Hátra van a szőlő és a rózsafák letakarása s a fák töve körül a földnek felkapálása. És várok még Ceglédről, Unghvárytól rég megrendelt öt darab törpe körtefa-oltványt, melynek elküldésével a hanyag firma bosszantólag késlekedik. Oly reménnyel jöttem, hogy ma vagy

holnap okvetetlen itt kell lennie, s az elültetést szemem előtt végeztessem. Ha nem érkezik, holnap délben visszautazom.

1904. november 3.

Én is kísértéltem tegnap délután a temetőbe. Nem a halottak napja adott rá alkalmat, hanem az a folyvást élő érzélem és érdeklődés, melynek a halottak napja se nem mértéke, se nem alkalma. Találtam ott számos újabb síron koszorúkat, virágokat; néhol, bizonyos a legszegényebbekén, színes papírból készült csecsebecsét, előkelőbbekén semmi díszítést. És mint máskor is, most is elmerengtettem azon, hogy a temetőnek régi felső részén a sírhalmok már csaknem mind a földdel egyenlőkké váltak, fejfának vagy valami emléknek híre hamva sincs. Pedig ott azok nyugszanak, akik hajdan e városnak kitűnőségei, előjárói, tekintélyei voltak. S ez a sorsa bármily díszes és nagyszerű szilárd temetői emléknek is, melyet egy ideig ápol az élők kegyelete. Csak éppen az időtartamában van kisebb-nagyobb különbség. A föld végre is fölismerhetlenül egyesíti magával azt, ami tőle származott. Kedves önámítás az, midőn kedves halottaink emlékének fenntartásáért reménykedve dacolunk az idővel, midőn jegyzőkönyveinkben „örökítjük” az apró érdemeket.

Gondolatokba merülve álltam egy ideig sírboltunk előtt. A benne nyugovók emlékével foglalkoztam. Jólesett látnom a csínt, a tisztaságot. Beültettük tegnapelőtt a sírhalom tetejét téli árvácskákkal, melyeket Miskolcra hoztam. Tavaszra már virulni fognának, ha az időjárás vagy a tolvajkezek meg nem irigyelnék.

Hiába vártam a megrendelt oltványokra, nem érkeztek meg. Délben tehát búcsút veszek innen.

1904. november 18.

Nevezetes nap. Ma töltöm be életem hetvenkilencedik évét. Holnap lépek a nyolcvanadikba. Elmondhatom egyik régi versemből: „tengere az időnek; partjára az emberek közt igen kevesen érnek.” Ez a nap is a többivel egyformán siet az örökkévalóságba. Semmi jele annak se külsőleg, se bensőleg, hogy az esztendő számát tekintve életemben ez valami különösebb fordulópont volna. Arra nemcsak ez a nap, de a többi is régóta emlékeztet, hogy mily sok idő van hátam megett, s mily kevés előttem. Ha szüleim életkorát is örököltem, még csaknem teljes tíz évre számíthatok. Én megtartottam a parancsolatot: „tiszteljed apádat és anyádat, hogy hosszú ideig élj a földön!” Ezt a jutalmat már eddig is megadta nekem az Isten. Itt akartam tölteni e napot, itt ezen a helyen, ebben a légkörben, melyben születtem, s melyből kiindulva jártam a nagyvilágban vándorutamon, hogy ide újra visszatérjek.

A leggyönyörűbb kemény téli napra virradtunk. Váratlanul, korán rajtunk ütött a tél. Nem is fokozatosan, hanem egyszerre, fagyaló hideggel. Nov. 14-én bőven esett a hó. Másnap 6-7 fok lett a hideg. Azóta így tart folytonosan derült idővel. Jósolgatják, hogy amily kegyetlen volt a nyár, éppoly kegyetlen lesz a tél is. Amabban megégtünk, emebben megfagyunk. Rózsafáimat, mielőtt a fagy bekövetkezett volna, betakartatta a hűgom. El vannak fedve szőlőtőkém is, a gyü-

mölcsfák tövei körülkapálva. A kertben tavaszig semmi teendő. A Ceglédről rendelt oltványok csakugyan nem érkeztek meg. Unghváry csak egy hónap múlva adta tudtomra, hogy az általam rendelt törpefákkal nem szolgálhat. Ez aztán magyar üzleti pontosság! Csuda-e, ha ily tapasztalatok után idegen forráshoz fordulunk? Így most egyik barátom Berlinből Späth híres virág- és gyümölcsstenyészetéből rendelte meg számomra a kért oltványokat. E napokban kell megérkezniök, de a kegyetlen fagy miatt most már lehetetlen az elültetés, ha csak enyhére nem fordul az idő.

Néhány nappal ezelőtt meglátogattott Miskolcon gróf Zichy Géza. Fiát megnézni jött, aki Miskolcon tölti az egy éves katonai önkéntességet. Kérdezte tőlem, mint mások is szokták: mit dolgozom most? Az igazat mondtam neki: semmit; olykor, ha van hozzá hangulatom, egy-egy apró lyrai költeményt. „Mért nem alkot, úgy mond, valami nagyobb szabású költői elbeszélést? Aki így bírja a nyelvet és a formát, könnyen tehetné.” Nem tehetem, mondom, nem érzek arra tehetséget. Egy vékony hegedűn kívül a zenekar minden többi hangszere távol van tőlem. Bár csak azon tudnék jól játszani! Ő szerencsésebb és több oldalú. Lírai verseket ír, operaszövegeket, operákat ír, zeneköltő és zene-zongoraművész. Mint mondá, most készíti művészetének betetőző alkotását, koronáját, egy operát a Rákóczi korából a Rákóczi hamvai hazahozatalával tartandó nagy nemzeti ünnepélyre. Elmondta a szöveg tartalmát, a zene teljesen magyar ritmusát. Címe a szöveg tartalmával egyezőleg *Nemo* lesz. Meghatva hallgattam a családi körülményeiről való emlékezését. A virágok mellett neki is elég tövis jutott osztályrészül.

1904. november 19.

Mától kezdve életem nyolcvanadik évét taposom. Gyermekek és ifjú koromban bámulatra méltó matuzsálemnek tetszett előttem az a ritka halandó, kinek alakjára ezt a numerust jegyezte a végzet. Most, ha magamra gondolok s testi, lelki állapotomat bírálgom, semmi bámulatra méltót nem találok. Oly megszokottnak, oly természetesnek látszik minden. Az életkedv, a vágyak, az apró örömegek élvezetére való képesség, az eszmények kultusza még megmaradtak: a tevékeny erő fogyatkozott meg. Vajha kísérne mindvégig a bölcs megnyugvás is, hogy ne tartsam tavasznak a telet!

*A legmagasb tetőre értem,
Fáradtságom nem volt nagy érdem;
Utamat a tető felé
Egy titkos kéz vezérelé.*

*S vezetni fog sírom partjáig,
Rövid lesz már az út odáig;
Ha roskadoznom, fölemel,
Még ott sem fordul tőlem el.*

7317
53.2972.1,

Herman Ottó Múzeum
Történelmi Adattára

BORSOD
MISKOLCI
MUZEUM

BORSODVÁRMEGYE
TÖRVÉNYHATÓSÁGI BIZOTTSÁGÁNAK

1904. DECZEMBER 5-IKI KÖZGYŰLÉSÉN

LÉVAY JÓZSEF

NYUG. ALISPÁN ÁLTAL TARTOTT

B E S Z É D

FORSTER, KLEIN ÉS LUDVIG MISKOLCZON.

31. kép. Lévy beszéde

Ez éjjel megszaporodott kissé a hó, de a hideg sokat engedett. Reggeliben 1-2 fok volt. Most már sokáig semmi tennivalóm nem lesz itt. Pár óra múlva visszaindulok.

1904. december 7.

Pár nappal ezelőtt, dec. 3-án már megfordultam itt. Akkor ültettem el azt az öt darab törpe körtefát, melyet Berlinből nagyon elkésve küldött a Späth-cég. Nem volt nagyon fagyos a föld. Két-három ujjnyi fagyos réteg alatt a legpuhább televenyt találtuk, s az ültetés a legkényelmesebben történhetett. Ritka, nagy fajta körtefák: „Párizsi grófné”, „Württemberg”, „Lesectiere”, „Lincoln”. Talán az ég kegyelméből még gyümölcsüket is megláthatom.

Tegnap hűgaim hívása folytán jöttem ki, hogy disznótorozásban részt vegyek. Már eddig is megsértette az egészségem egy igen rosszul töltött éjszakával. A holnapot és a holnapután még itt szándékozom tölteni.

Nagy kavarodásban tartja most az országot a képviselőházi ellenzéknek lázításig menő izgatása a már tűrhetlenné vált technikai obstrukció megszüntetése miatt. Mindenféle szabadjára dül a vak szenvedély. Sokan félelemből hallgatnak, sokan, amit nem hittünk, önérdemből, sértett ambícióból beszélnek. Egészen a falusi kupaktanácsokig árad a pro és contra nyilatkozat és demonstráció. A mi vármelegyénk közgyűlése is tegnapelőtt, dec. 5-én hallatta szavát. Társaimmal együtt én adtam be indítványt az obstrukció eltörlésének helyeslése tárgyában, s rövid indokoló beszéddel kísértem az indítványt. Nagy volt az érdeklődés. Erejüket megfeszítve tódultak a terembe mind a két párt hívei, s néhány szónok tüzesen védelmezte a maga álláspontját. Az indítvány mellett százötvenketten, ellene ötvenkilencen szavaztak. Éreztük, hogy az alkotmány megmentéséről van szó. Megérdevelte a józan hazafias belátás ezt a győzelmet, s a példátlan eréllyel és lelkesedéssel küzdő nemes hadvezér, Tisza István megérdemli ezt a támogatást.

Rút, ködös, zúzos, komor napunk van. A hőmérő fagyponton áll, de a nyirkos hideg levegő úgy nyomakodik az ember testébe, mintha 4-5 fok hideg volna.

1904. december 8.

Nagy hatása volt annak a rövid beszédnek, melyet december ötödikén a megyei közgyűlésen elmondtam. Ott is mindjárt a legzajosabb helyeslés nyilvánult, melyet a szavazás eredménye is megpecsételt. Azután és kívül a közönség sorai-
ban, a társaságban, a helyi lapokban sűrűn nyilatkozott a beszéd hatása. Egyik lap vezércikke túlságba menő elragadtatással emlékezik arról és rólam. Mint hallottam, Vay Béla több ezer példányban nyomatja azt ki, hogy a szolgabírák útján szétosztassa a községi lakosok közt. Ezt a hatást talán nem is a beszédnek tulajdoníthatni, hanem az ügynek, melyet védelmez.

Némely szónoklat csak elmondva tetszik, midőn a hatást a szónok egyénisége, hangja, előadása emeli. A másik csak olvasva bír inkább hatással, midőn a gyenge szónok hatását maga az olvasó pótolja. A harmadik mind előadva, mind olvasva helytáll, a negyedik se előadva, se olvasva nem nyer tetszést. A hatás előidézésében nagy része van az ügy mivoltának is, mely körül a beszéd szövődik,

habár lehet rossz ügyet is szépen és jól védelmezni s legjobb ügyet is gyarlón és rosszul.

Tegnapelőtt húgomnál dúslakodtunk a disznótorban délben és este. Meg is adtam az árát egy kínosan töltött éjszakával. Ma Irmánál leszek éppen olyan természetű vendégségben, s gondolom éppen olyan éjszakai eredménnyel. Bizony még most sem nagy erényem a megtartózkodás. Elnémítja a józan ész a kívánó és vétkező gyomor.

A tegnapi borongós, ködös, komor idő egészen gyengére változott. Ma reggel 5 fok melege szállott fel a hőmérő. Az egész égbolt felhővel borítva. Langyos eső kezd szitálni.

1904. december 18.

Futólag vagyok itt. Tegnap délután jöttem, holnap reggel visszamegyek. Ma vadászat volt Szepessy Gyulánál. Oly sűrű köd egész nap, hogy húsz-harminc lépésnél tovább alig láthattunk. A reggeli gyenge fagy fellágyult, s alkalmatlan volt a gyalogolás a sáros, ragadós talajon. Nyúl pedig egyáltalában nem is mutatkozott. Összesen három esett. Abból egy volt az én illetőségem. A nap igazán elveszettnek tekinthető.

Holnap, hétfőn van a választás itt is, a többi községekben is azon megyei bizottsági tagok helyére, akiknek megbízatások a folyó év végével lejár. Az enyém is lejár. Innen voltam választva Szentpéterről több éven át. Hallom, hogy most két balpárti itatással korteskedik maga mellett, így, gondolom, ellenem is. Egy molnárgazda és egy kir. adóhivatalnok. Csak az idők jele volna, ha szülővárosom nem találna most már méltónak arra, hogy a megye tanácstermében még néhány évre helyet biztosítson számomra. Se meg nem lepne, se meg nem szomorítana.

Nyugtalanít azonban a haza csaknem kétségbeejtő helyzete. A parlamenti obstrukció elkeseredett hősei ellenséges örvénybe sodorták a nemzetet. Január elején, mint hírlík, feloszlatták az országgyűlést, s a többség a nemzetre, az új választásra apellál a kisebbség alkotmánytipró, zsarnoki erőszaka ellen. Félő, hogy a „magyarok Istene” megunja egyszer a mi őrvényünket, s elfordítja tőlünk védelmező tekintetét.

1904. december 25.

Karácsony első napját ünnepeljük. A reggeli isteni tiszteleten nagy számú gyülekezet túlságig megtöltötte a templomot. Férfiak és nők együtt több mint hét-százán járultunk az úrasztalához. Sajnos, hogy az úgynevezett úri rend, már amilyen itt Szentpéteren található, nem jelent meg a templomban Általános nálók ez a vallási közöny nemcsak itt nálunk, hanem más helyeken is. Ezzel karöltve jár aztán az áldozatkészség hiánya. Pedig az időjárás feltűnőleg enyhe: két-három fok a meleg egész napon át. Olykor időnkint ragyogó, napfényes. Fekete Karácsonyt mutat a félig-meddig véknyan gémberedett föld.

A megyei bizottsági tagok választása a múlt hétfőn megtörtént. Százhusz szavazatból reám nyolcvan esett, a baloldal három jelöltjére negyven. Így is jól van, amúgy se lett volna baj és szégyen legalább rám nézve. Úgy hallom, a választások-

nál az egész megyében tért vesztett az aluszékony „szabadelvű” párt, és többnyire értelmetlen parasztelemek behozásával. Nem tudom, fogják-e érezni hatását közügyeink.

Pár nappal ezelőtt levélben jelentettem Vadászy Palinak, hogy Újévtől kezdve életem fogytáig rendes, fizető és kötelezett tagja kívánok lenni a szentpéterei ref. egyháznak húsz korona évi egyházi adóval. Gondoskodtam, hogy halálom után is fizető tagja maradjak. A kegyelet ösztönzött az ajánlatra és annak meggondolása, hogy életemnek nyolcvanadik évébe léptem, s a jövő év november 18-án fogom azt betölteni, ha az élet ura megengedi.

Egyébként is gyakoroltam magamat most is a Karácsony alkalmából teljesített apró jótételben, már ahogy tőlem telt és akikre telhetett.

1904. december 26.

Templomban voltam. A Patakról jött ünnepi kis legátus-deák prédikált. Egy kis sovány, beteges kinézésű fiú. A szószékben ugyancsak kipótolta termete kicsinységét. Érthető, emelt hangon, tűzzel, szónoki elevenséggel beszélt, s nem volt izléstelen, amit mondott. A gyülekezet most is betöltötte a templomot.

Az Amerikába kivándorlás, mint hallom, itt is folyvást csökkenti a lakosság számát. Mindig új meg új példái vannak, és sokszor megható részletekkel. Nemrég egy jómódú, de elpusztult földműves család derék hajadon leánya vándorolt ki. Csak az Istenbe bízz, mindig csak az Istenbe! Ezzel bocsátotta el az édesanyja. A leány mostanában húsz koronát küldött haza, hogy abból kenyér és bor szereztesék a karácsonyi úrasztalára. – Egy férfi, szegény napszámos, másfél évvel ezelőtt vándorolt ki itthagya feleségét három gyermekével. Most írja, hogy rendkívül vágyódik haza, s a jövő évben vissza is jön. Küld 70 Ft-ot, hogy neje és kedves kicsinyei, különösen a legkedvesebb kis Palkó ne éhezzenek. Sorsuk felől kérdezősködik nagy szeretettel és aggodalommal. De a kis Palkó pár hónappal ezelőtt meghalt. A szegény asszony levelet írt az urának. Minden nyugtatót megírt az állapotokról de a szomorú valót nem merte megírni, csak annyit írt: ami a kis Palkót illeti, ő már jó helyen van.

1905. február 12.

Az volt szándékom, hogy az új év első napját is itt fogom tölteni éppen úgy, mint Karácsonyt. Azonban a körülmények másképpen alakultak. Nem szabadulhattam Miskolcra, s azóta is ott tartózkodtam egészen tegnapig. Tegnap jöttem ide az új évben először. Ritkán maradtam innen távol másfél hónapig. Mily izgalmas napok voltak azok egész januárban! Oly lázas képviselőválasztást még nem értünk. Az ország sorsa forgott a kockán. Az az erős hit, melyet Tisza Istvánnal együtt a magyar nemzet józanságába és meggondoló eszébe vetettünk, csúfot vallott. A választások azoknak adtak igazat, akik az ellenzék zászlója alá szegődve, egyesült erővel dültek rá az elámitott, hiszékeny tömegre. Tekintélyes, hírneves politikusok saját elveik megtagadásával segítették elő a Kossuth vezérlete alatt impertinenskedő 48-as „függetlenségi” párt győzelmét. Azok jutottak többségre. Most övük „az ország, a hatalom” – de nem a dicsőség is. Győzelmök módja és

eszköze nem dicső volt, hanem utálatos: szabadjára eresztett lázítók járták be az országot. Az ő fegyverökhöz hasonló fegyverekkel nem harcolhatott az alkotmányhű „szabadelvű” párt, mely szinte összetett kézzel nézni volt kénytelen a dulakodókat. Most rajtok a sor megvalósítani mindazt, amivel eddig a népet hitegették. Hetek óta vergődnek a magok által teremtett zűrzavarban. Nem bírnak könnyűszerrel kormányt alakítani. A 67-i alapon nem alakíthatnak elveik megtagadása nélkül. Lejtőn állunk. Szükségünk van ismét a „magyarok Istenének” különös segítségére. Ha ugyan meg nem unta már bolondságunkat, ami nem volna csuda.

Verőfényes, enyhe napjaink járnak, mintha mutogatni akarná a tavasz közeledését. A napok is észrevehetőleg hosszabbak. De azért, amint látom, kertescském-ben még minden gyümölcsfa mélyen alszik. A rügyek mozdulásának semmi jele. Korán is volna, nem is lenne jó. Tavaszunk a tél szárazsága ellen van. Kemény hidegek járnak, de alig volt tartós számba vehető havunk. Sokat kell pótolnia majd a tavaszi esőzésnek. Úgy látom itt is, hogy az a nagy ínség, melytől a múlt nyár mindent kiégető, száraz hévsége miatt rettegett a világ, nem nyomja felettébb a föld népét. Van szükség, van nyomor, talán több, mint rendes jó esztendőben, de nem kétségbeejtő, nem megbírhatatlan szükséges az emberszeretet és könyörületesség bővebb gyakorlása. Találkozunk is annak jelével többfelé. Csak aztán igyekeznének az emberek vágyaikat mérsékelni, túrni, munkálkodni, csüggedés nélkül remélni s nem követelni az élettől jóllétet és hiú gyönyöröket – érdemtelenül. De ennek éppen ellenkezőjét bizonyítják egyebeken kívül a napról napra előforduló öngyilkosságok. Valóságos ragállyá lett a mai társadalomban az életnek könnyelmű eldobása, amit aztán a hírlapok szorgalmasan regisztrálnak mint nevezetes eseményt, mely így az öngyilkos nevét némi hírnévhez is juttatja. Lehetnek olvasók, akikre az ilyen nem annyira elretentő, mint inkább követendő, ábrándos példa gyanánt hat. Nem volna-e jobb, ha minden ily esetet elhallgatnának a hírlapok?

Az utóbbi időkben hallásom észrevehetőleg nehezbedik. Nyilvános gyűlésekben, tanácskozásokban emiatt már igen kellemetlenül érzem magamat. A színházat sem látogatom. Sőt a magántársalgás vagy -társaság is sokszor érezteti velem ezt a fogatkozást. Nem keserít, nem is zúgolódom ellene. Az eltöltött hosszú évek után természetesnek találom, s nyugodtan tűröm. De magam iránti kötelesség, hogy lemondjak lehetőleg mindazon nyilvános megbízatásaimról és szerepléseimről, melyekben már nem vehetem hasznát figyelmemnek, s óhajtasom szerint nem tehetek szolgálatot a közügynek. Legközelebb meg fogom cselekedni úgy az egyház, mint a vármegye körében.

1905. február 13.

Tegnap volt Budapesten a „Kisfaludy Társaság” ünnepélyes közgyűlése. Csokonai emlékének volt az szentelve, aki ezelőtt száz évvel, 1805. november havában halt meg. Kozma Andor költeményben dicsőítette, Várady Antal pedig elszavalta a *Tihanyi ekhót*. Én elmaradtam az ünnepről. Visszatartott a téli hideg, az öregség, igazabban: a restség. Ahelyett elővettem Csokonai munkáit, s olvasgattam bizonyos fájdalmas gyönyörrel. Gyönyörködtetett költészetének sokszínű kedvessége és bája, fájt rövidre terjedt életének szomorú, mostoha folyása. Csak

egy sugár jutott volna életére abból a dicsőítésből, mely most környezi! Most már nem neki, inkább csak nekünk elégtétel az, hogy jóslata teljesült a *Tihanyi ekhó* szavai szerint: „Majd talán egy boldogabb időben fellelik sírhelyemet... s együgyű sírhalmom szent lesz tisztelt hamvamért”... Debrecen később szentel ünnepet halála századik évfordulója emlékére.

Kegyetlen éjszakám volt. Kínzólag háborgott s folyvást nyugtalanított ez a bal oldali állandó baj. Főleg a vigyázatlan étkezésnek tulajdoníthatom. – Tiszta, derült idő, fénylő nap. De ez a napsugár nem a tavaszt hirdeti, sokkal hidegebb. Reggel 7 fok volt a fagy.

Még csak a mai napot töltöm itt. Holnap reggel visszautazom. Pár hétig ismét nem fogok ide kilátogatni. Alig várom, hogy gyümölcsfáimon meginduljon a még szendergő élet, s láthassam jeleit a fejlődésnek. Akkor gyakrabban idevon ez az egyedülínek mondható igazi kedvtelése, mely eddig még sose volt unalommal összekötve.

1905. február 14.

Derült reggel van 8 fok száraz hideggel. Itt-ott az országban még most is folynak a képviselőválasztások. A legyőzött „szabadelvű” párt jelöltjei néhol viszályznak úgy sem lévén már nagyobb jelentősége a küzdelemnek, amit ott fenn a központban is helyeselnek

Ma van a pótválasztás Edelényben is Ragályi Béla és a valahonnan ideverődött, ismeretlen Nagy István ellenzéki jelölt közt. R. B. sikeréhez nem sok reményem van az ellenpárt féktelen erőszakoskodása miatt. Pár nappal ezelőtt jött le Budapestről néhány ellenzéki képviselő lázítani az edelényi választókat. Bizony bűnös és káros elfajulása az a szabadságnak, hogy az ilyen lázítók akadálytalanul barangolhatják be az országot, s a legképtelenebb hazug beszédekkel izgathatják és bolondíthatják az együgyű, hiszékeny tömegeket. Legalább már csupán saját kerületükre szorítkoznának, oda, ahol őket jól ismerik. Az ily szabadság, aminő most nálunk dühöng, bizony nem sokat ér.

1905. március 21.

A mai nappal kezdetét vette a tavasz, legalább a kalendárium szerint. De a természetben is eléggé kedvező színben köszöntött be. Enyhe, derült, napsugáros napunk van. Reggel nyolc óra tájban 5 fok meleget mutat a hőmérő. A növényzet azonban még meglehetősen alszik. Alig duzzadnak némely fák a rügyek. Mezőink, hegyeink még kopárak. Nem mint az én gyermekkoromban, amidőn évenként József napján rendesen ünnepies játékokra vonultak „a partra” az iskolás fiúk és lányok, és virított a hegyeken a tavaszi kikirics. De azért a kerti munka nálam pár nap óta javában foly: a tisztogatás, a fák nyesése, ritkítása, a törpefák tavaszi kurtítása. Ezt az utóbbit most egy értelmesnek látszó német kertész végezte, de a rendetlenül növekedett fák lehető rendes alakítása végett oly nagymértékben, hogy a kegyetlen csonkozás miatt itt az idén gyümölcs alig remélhető. Azt mondja, annál több lesz jövőre a szépen rendbe szedett fák. Mintha nekem egy évet várni olyan csekélység, olyan bizonyos volna!

Szombaton, e hó 18-án jöttem ide. Itt ünnepeltük József napját tegnapelőtt családi körben, házi vendégeskedéssel. Részt vettek abban a miskolci atyafiak is. Együtt töltöttünk egy minden tekintetben kedves napot. Az idő is eléggé kedvező volt, bár kissé változatos: derült, meleg napfény, azután hirtelen átfutó, jótékony záporosó, utána megint nyájas, napos meleg egész estig. A miskolciak az esti vónattal tíz órakor vetek búcsút.

Feljegyzésre méltó szép családi ünnepet ültünk e hónap 6-án Szerencsen is. Vadászy Palika dédunokaöcsém és keresztfiam, honvédfőhadnagy tartotta eljegyzését Apostol Emma kedves leánykával. A kérő szerepét én teljesítettem. Népes volt a vendégsereg, általános volt az öröm, szíves, dús, szinte fényes az ellátás egészen másnap reggelig. Bár úgy lenne, hogy a fiatalokat is boldogító reggelre várja majd az élet mostani tündérálmaik elmúltával. Erre most még szinte egyedüli biztosíték nálók a kölcsönös szerelem. Hiszen ha mindvégig olyan maradna az, aminek a *Biblia* festél!

A mai tavaszkezdet azzal is érdekesebb, hogy ma holdtölte van. Gondolkozván állapotomról, lelki, testi fogyatkozásaimról: sokat abba kell hagynom, amit eddig szerettem, amiben különböző tereken eddig örömet munkálkodtam. Nem csak a fogékonyág hiánya a benyomások iránt, de a megunás, a „vanitatum vanitas” érzése ösztönöz mindinkább visszavonulni minden nyilvános tevékenységtől. Okosabb lelépni akkor, midőn még szívesen marasztalnak, mint a pódiumon maradni akkor is, midőn már szívesen lelöknének onnan. Pár héttel ezelőtt lemondottam az egyházkerületi tanácsbíróaságról, melyet 1888 óta viseltem, valamint mindazon vármegyei bizottságok és választmányok tagságáról is, melyekbe részint főispáni kinevezés, részint választás útján jutottam. Bár tudnék aztán valamivé lenni, ha már egészen a magamé vagyok!

1905. március 23.

Most reggel mindjárt visszatérek Miskolcra. A legszükségesebb munkát keremben elvégeztem, a továbbiak végzésére néhány nap múlva ismét kijövök. Tegnap szüleim sírját is megnéztem. Nincs még rajta élet, csak pusztaság, csak szomorú hervadás. Lenézve a hegyről a Sajó melletti szép síkságra, itt-ott zöldülnek halványan a vetések táblái. A vasárnapi jó esőcske némi megújulást vagy felüdülést hozott a mezőkre. De azért általában nehezen mozdul a tavaszi fejlődés. Az olykor csalogató napfényes meleget hidegség váltogatja. E pillanatban is komor hideg van, bár a hőmérő három fok meleget mutat. Minden napnak megvan a maga terhe; ha külső nincs, van belső, mellyel a lélek, a gondolat küszködik.

1905. március 28.

Csak jó az, ha van az embernek valamije, amivel bíbelődhetik vagy éppen kedvvel is bíbelődik. A sok üres idő egy része legalább el van azzal foglalva. A lélek akkor nem röpked ide-oda nyugtalanul, sem nem gyötri magát holmi fantomok felett titkos töprengéssel, hogy foglalja el magát. Mikor Tompa a fiacskája elvesztése miatt vigasztalanul csüggedezett, Arany azt írta neki gyógyszerül: akár-mivel, babráljon akármit, fúrjon-faragsáljon – csak tétlenül ne merüljön el fáj-

dalmába. De bizony szegény Miskának nem használt a gyógyszer. Az ő fájdalmának gyógyszere csak a halál lett.

Itt vagyok újra tegnap óta. Most is kertem s házam környékével foglalkozom. Mindig akad pótolni, rendezni való. Mert a csint és rendet szeretem körültem. Fáradtságba, pénzbe is kerül, de megnyugtat. A korhadásnak indult palánkreszeket javítatom. Miskolcra hozott tizenöt darab csipkét ültettem el. Ha szerencsésen hajtának nyárban, rózsával oltanám be. Akkor sűrűn fogná díszíteni kis kertemet a virágok királynéja. A tavasznak még mindig alig látni valami csekély megmozdulását a fák rügyein. Féltem különösen a Berlinből hozatott öt darab ritka körtefácskáimat. Olyan igen mozdulatlanoknak látszanak. December második felében ültettem el. Igaz, hogy jó időben, jó porhanyó nedves földben, de mégis december második felében. Talán azért is nem mozdulnak, mert téli gyümölcsök.

Nyugtalanásban és folytonos aggodalomban tartanak bennünket ezek a feldőlt közviszonyok is. Megfeneklett a fellobogózott hajó. Se előre, se hátra nem bír mozdulni. Meg van mételyezve a közélet, elvadultak az erkölcsök. A tömegek életét, vágyait, törekvését veszélyes irányba terelték a felszínre jutott túlzók. Ennek az iránynak volt támogatója, sőt megteremtője évek hosszú sora óta a szabad szó és a szabad sajtó. Nálunk minden szabad, ami a társadalmi rend és a józan ész parancsa szerint tilalmas. Piszkos tajték úszik az iszapos áradat felszínén. Mikor ülepszik le? – Isten tudja.

1905. március 29.

Mint aki dolgát jól végezte, nyugodtan indulok útra. A munka, melyet mostanra kitűztem, végre van hajtva. Kertem kerítése, udvarom hiányos részei ki vannak javítva – eléggé költségesen. Maga a kert sem kíván tőlem ez idő szerint több gondozást, nyugodtan bízhatom a tavasz teremtő kezére. Nem is igen látogatók ide előbb, mint midőn zöld ruhát kezd öltetni a természet – két három hét múlva.

El-elnézem az embereket. Ahány ember, annyi különböző alak, tehetség, képesség, vérmérséklet, jellem és érték. Ehhez képest irányokban nehézé válik magatartásunk:

*Szeretem az emberiséget,
De csak egészben szeretem;
Ha részenkint szemlélem őket,
Sokszor gyűlölöm s megvetem.*

1905. április 23.

Ma Húsvét első napját ünnepeljük. Tegnap délután jöttem, hogy itt töltssem a sátoros ünnepet, mint évtizedek óta szoktam mindig szüleim házánál. Míg éltek, velük együtt; most már csak szellemökkel vagy emlékekkel. Elővettem reggel a „Szikszai-tanítások” régi, kopott könyvét, mely egykor az ő kezökön forgott, s abban keresték s találták buzgó vallásos érzéseik kifejezését. Elolvastam a húsvéti

tanítást és imádságot. Feledni igyekeztem annak külső együgyűségét a benne nyilatkozó áhítatért, és azért, hogy egykor ők is abban kerestek lelki vigasztalást. És vajon boldogabb volt-e az a nemzedék, mely szinte kétszáz évvel ezelőtt ennek a könyvnek ortodox valláosságában megnyugodott, mint ez a mai tudóskodó nemzedék, mely a vizsgálódás és kételkedés hullámvázai közt lefosztja a Krisztus alakjáról mindazt, ami rajta isteni, s csak azt hagyja meg, ami kézzelfogható, mezítelen – emberi?

Kijöttünk a templomból. Az egész templomot megtöltő népes gyülekezet vett ott részt a szent vendégségben. Az egyházi beszéd egyik fő tárgya szintén a feltámadás volt. Nem valamely új oldalról, nem is a modern és elvi racionalizmus vagy realizmus útmutatása szerint, csak a szokott ismeretes érvekkel: természet megújulása, Isten jósága, igazsága, mindenhatósága és – a Jézus példája.

Elégé szép, napfényes idővel köszönt bennünket most délelőtt a Húsvét. De a levegő csaknem a hidegségig hűvös. Néhány nap óta csendes jótékony esőnk jár, melyre már rendkívüli szükség volt. A nép szinte kétségbe esett a folytonos nagy szárazság és hideg miatt. A föld sok helyen megrepedezett. A vetések sok helyen pusztulásnak indultak. A természet sehogy sem akart tavaszi fejlődés útjára térni. Most már az eső után megindultnak látszik, de a szeles, hideg időjárás most is visszaszorítja. Különbözik most az időjárás országszerte fölötté változatos és ellentétes. Itt folytonos szárazság, amott folytonos esők, árvizek, sőt viharok, jégesések.

Én itt a kerteskémben már most is örömet találok. A körtefák rakva vannak virágbimbókkal. A múlt tavasszal elültetett törpefácskák némelyike csupa bimbó. Még a Berlinből rendelt s decemberben elültetett egypár törpe is mutat néhány gyümölcsbimbócskát. Az pedig, melyet augusztus végén ültettem – tehát teljesen rendetlen időben –, s melynek már akkor félig érezt, nagy gyümölcsét leszedtem (a Léderer kertjéből), tövétől a hegyéig rakva van. Kegyetlenül megvagdalt törpe almáim nemigen biztatnak. Még ott lent a magas fák sem igen mutatkoznak. Mindent összevéve most a jelek még szép reménnyel kecsegtetnek. De hol van még a remény megvalósulása? Távol, mint egy jól tanuló parasztfiúcskától a püspökség vagy alispánság.

1905. április 24.

Az idő, úgy látszik, mégis megemberli magát. Szép, nyájas, derült reggelünk van, nem éppen meleg, de nem is túlságos hűvös. Most reggeli nyolc órakor 9 fok a meleg. Ha így tart, a múlt napokban hullott jótékony, de nem eléggé bő esőzés után gyorsan haladna elő a természet fejlődése, s egyszerre kiomolna a fáknak még most félve rejtőző virágserege. Egészen felvidulok, amint ablakomon a reggeli napsugarak beragyognak. Úgy hiszem, folyvást nyomott és borongó lenne kedélyem, ha oly helyiségben kellene laknom, melybe a nap reggeltől estig soha be nem tekint. Miskolci lakásomnak is sok hátrányát évek óta csak azért tűröm, mert belesugárzik a felkelő nap, s ott marad délig.

Nemde boldognak mondható az, akit sokszor még a napsugár is boldoggá tesz? Azt nem is említem, hogy azon kívül aztán sok van életünkben, ami a nap fényét és melegét homályosítja és csökkenti részint magunk, részint mások visel-

kedése folytán. De azért mégsem hiszem, hogy „halála előtt senki sem boldog”. Hogy halála után az lesz-e, vagy mi lesz? – ki tudhatná azt.

Még a mai napot, az ünnep második napját itt töltöm. Leginkább kertescském növényeivel társalkodom. Szinte látom a duzzadó rügyek fejlődését s előhaladását. Ismét meg ismét odaszaladok kedves szobámból, s végigsétálgatok széles középmezgyéjén, melynek hossza százhatvan lépés. Kecsegtetem magamat s ábrándozom a közelgető szép jövővel. – Holnap reggel visszatérek második otthonba.

*Életünk beh unott volna,
Ha mindig egyformán folyna,
Hogy ha fülledt levegőjét,
Mely mozdulni nem akar,
Nem zavarná, nem tisztítná
Néha egy-egy kis vihar.*

*Szívedet hát ne is bántsa
Napjaid gyors változása,
Hogy együtt jár a valóval
Üres ábránd, tévedés,
Édes örömpoharával
Egy kis öröm, szenvedés.*

1905. május 3.

A felső-borsodi ref. egyházmegye tartja itt ma közgyűlését. Emiatt jöttem ide tegnap délután. Illőnek találtam részt venni az ünnepélyen, mint félig-meddig itthoni lakos és egyháztag. A gyűlés most reggeli kilenc óra után nyitott meg a templomban a szokott szertartással. Az esperesi hosszas jelentés apró közigazgatási ügyekről szólt leginkább. A tanácskozássra váró többi tárgyak is ilyenek, amint a tárgysorozat mutatja. A jelentés felolvasása után a városi gyűlésteremben folytatott a tanácskozás. Én a templomból csakhamar eltávoztam. Nem érdekelt a jelentés felolvasása, de nem is sokat hallottam belőle. Majd csak az ünnepélyes ebéden veszek részt, mely bizonyára érdekesebb és tartalmasabb lesz, mint a jelentés.

A május rendkívül meleg és száraz napokkal köszöntött be. Nálam most déli tizenkét óra tájban árnyékban 20 fokon felül áll a hőmérő. A gyümölcsfák virágai rohamosan omlanak kifelé. Az almafák legnehezebben. A virágokról ítélve eléggé bő termés volna várható. Temérdek a cserebogár. S ki tudja, mi minden féle csapás van még hátra? Nem győzők eléggé sétálgatni az illatos fák alatt, melyeken most még sokkal több a virág, mint a lomb. Némely szilvafa már virágait is elhullatta, s a lombja csak most sarjadozik. Mikor újra ide fogok látogatni – ami csak pár hét múlva történhetik –, akkor csak a virága-hullott gyümölcsembriókat szemlélhetem. Május 9-én Budapestre utazom, s ott maradok az „Akadémia” egész nagyhatán. Csak 15-én vagy 16-án jövök haza.

1905. május 4.

A tegnapi ünnepélyes ebéd minden tekintetben igen jól sikerült. Az ízes ételek semmi kívánnivalót nem hagytak. A résztvevők rendkívüli nagy számmal voltak. A felszolgáló személyzet egy szaladgáló egész tábor. A hangulat a fehér asztal mellett eléggé emelkedett, változatos, melybe némi kis keserű ízt is vegyített a politika. Miklós Ödön barátom igen erős filippikában mennydörgött egy lelkésznek az ő politikai magatartására vonatkozó nyilatkozata ellen. Sem a nyilatkozat, sem annak kijelentője nem volt érdemes a nagy fölhevülésre. A pohárköszöntők főleg a világi elem egyházi működésével és magatartásával foglalkoztak – az unalomig és szellemtelenül. Én egy kusza tószóban azt ajánlottam, hogy a tudomány és az ismeretek fegyverével övedezzük magunkat mi, protestánsok, ha élni akarunk. Úgy vettem észre, nemigen tetszett.

Terhemre van minden ilyen vagy akármilyen gyülekezet. Nem is hallok ott mindent, s amit hallok, abban nem telik örömem. Aztán nyugtalanítólag nehezedik rám saját gyarlóságom érzete.

Az elébb sírhalmunkat látogattam meg, melyet már rég nem láttam. Jó rendben, tisztán van tartva. Talán most is legcsinosabb az egész temetőben. De nem sokat lendített külsején vagy legalább sikeretlen volt a művelés. A földje nincs hozzá kellően elkészítve. Igen sivár, nyirkos. Tetején virágozik néhány árvácska, mely a múlt őszi ültetésből maradt ott. Ha most is, mikor még élek, minden gond mellett is így van, mint lesz akkor, mikor én nem leszek? Előre látom; ott van előttem a sok példa a temetőben. Nem is tudom, nem kívántatosabb-e legalább az élőkre nézve, hogy kedves halottaiknak égetett hamvát őrizze nálok egy kis hamuverder, melyet naponkint láthatnak, állandó emléket az elköltözötteknek. Legalább nem kíván gondot s fáradságot a fenntartás.

Kertemben ami még pepeselni való volt elvégeztem. Számos gyümölcsfáknak törzsén, ágain több év óta vettem észre sebeket, melyek kisebb-nagyobb terjedelemben úgyszólván beleették magokat a fa testébe. Többnyire az almafákon, de a körte- és szilvafákon is mutatkoztak. Csak most jöttem rá olvasás után, hogy mindaz a vértetű pusztítása. Most, a könyv javaslata szerint, kátránnyal kentem be a sebeket. A kátrányt, hogy le ne folyjon, egy kis hamuval vegyítve tettem lekvárszerűvé. Nem tudom, mi lesz az eredmény. Nem tettem-e vele újabb s még nagyobb kárt?

1905. május 21.

Közelebb egy egész hetet töltöttem Budapesten az „Akadémia” úgynevezett nagyhatén május 9-étől május 16-áig. Most is Gyulai vendége voltam, mint régebben. Meglepően elgyöngült állapotban találtam őt a tavalyihoz képest. Mióta e télen a jobb felső karja eltörött, nem bír egészen felépülni. Most még meghűlés is járt a bajához. Egészen jóltehetetlen magával. Minden legkisebb szükségletet ápoló-asszonya végez körülte. Nem bírtam lelkére beszélni, hogy hagyjon fel az akadémiai titkársággal, mely habár kevés munkát kíván is, de rá nézve mégis fárasztó és izgató, és – hiába! – már nem neki való. De a megszokás vagy nem tudom mi mégis odaköti.

Még sokkal siralmasabb állapotban találtam Szász Károlyt. Egészen siralmasban. Ő már élőhalott. Némán, mereven, mozdulatlan, nyitott szemmel üldögél to-lószékében. Semmi sem érdekli, semmire sem ad életjelt egy szóval vagy egy tekintettel sem. Engem sem ismert meg, hiában kiáltoztuk előtte nevemet. Mivé lesz az egykor oly fényes elme, magasan szárnyaló szellem, óriási munkaerő! Vejenek, Vargha Gyulának szerető családja körében tölti holtelevenen szomorú napjait. De azok talán már nem is őreá, mint inkább kedveseire nézve szomorúak. Sajnálom, hogy láttam, hogy ez az utolsó alak marad meg róla emlékezetemben!

Az „Akadémia” ülései, gyűlései szokatlanul simán és békésen mentek véghez. Utólag csak Kaucz Gyula alelnök megnyitó beszéde vert föl hullámokat a hírlapokban. A magyar tudományosság csekély voltát s fejlődése akadályait rajzolta, s azok közt hangsúlyozva emlegette a hírlapokat is. Ezzel gyöngéjekre tapintott. Lekötelező szívességgel fogadtak ismerőseim. Wlassics Gyula kivitt magával a „Park Klubba”, melyet régóta óhajtottam megtekinteni. Bemutatott az igazgató-nak és intézőnek, akik nyájas előzékenységgel ismertettek meg a tündéri palota minden részletével. Ez a meseszerű kis tükör valóban egy dús gazdag nemzetet sejtet a szemlélőben. Pedig e tükröcskén túl most tekintse meg valaki ezt a mi szerencsétlen nemzetünket!

Ebédén voltan egy nap Szily Kálmánnál, egy nap Görgei Arturnál. Meglepett ez utóbbinak nyolcvanhét éves kora dacára testi és szellemi ereje, élénksége, amit – mint maga mondja – főleg saját szigorú öngondozásának és fegyelmezettségének köszön. Erős szervezet, erős akarat. Jóízűen neveltünk egymásnak az előhaladt korról járó apró fogyatkozásán: kézreszketegség, nagyothallás, szeszélyesen csö-könyös emlékezet. Sok fényképével ajándékozott meg, mely íróasztala mellett ol-vasva ábrázolja őt.

Rám nehezedett a fővárosban töltött idő. Szórakozásom, multságom egypár látogatáson kívül alig volt. Egyszer a Vígszínházban lettem volna, de az előadásból egyetlen szót sem hallván a második felvonás végén bosszankodva siettem haza. Alig vártam, hogy visszazökkenjek Miskolcra, mint a madár a maga hideg fészkére.

Most ide főleg a távolból érkezett rokonok kedvért jöttem. Itt van Vadászy Gyuri öcsém Árpádhalmról nejével s két kis gyerekével, itt van Emike húgom Furtáról férjével, Csernák Bélával s gyönyörű kisleányával, aki tizenöt hónapos korát meghaladó kedves, értelmes viseletével és elevenségével szinte bámulatra kész. Nagy örömet okoznak kivált anyjoknak, Biri húgomnak, aki gyermekeit ekként szárnyokra kelve boldogan szemlélheti maga körül. Az én „uradalmam”, kis kertem azonban, úgy látszik, az idén csupán a dús virágzással fog jutalmazni. Alig mutatkozik valami gyümölcs. Szilva, cseresznye semmi; alma egypár nagyobb fán valami; körte némely fán valamivel több. Azt hiszem, s több oldalról hallok is, hogy a gyümölcsvirágokat tönkretette az április vége felé történt egypár fagyos éjszaka. De mintha a fák általában rosszul teleltek volna. Oly szomorúak, nehezen lombozódók s itt-ott aprós ághegyeiken száradni kezdők. Legjobban örü-lök néhány törpémnek, melyet részint a múlt évben, részint az az előttiben ültet-tem. Elég volna az is, ha erőteljesen fejlődve csupán megmaradtak volna. De némelyikök már néhány gyümölcsöt is hozott. Nagy szerencse lenne, ha eredetten

meg is kóstolhatnám. Egyetlen kis fácska nem fakadt ez ideig sem, egy „Párizsi grófné” körte, melyet Berlinből hozattam, s múlt télen december második felében ültettem el ötödmagával, melyek közül egy, a „Württembergi” körte már néhány szép gyümölcsöt is mutat.

1905. május 23.

Tegnap, amint szüléim sírja felett álldogáltam, természetes, hogy a rájok gondolás foglalta el elmémet. Előembe idéztem alakjokat, viseletöket, egész életök folyását. Híven mutatta őket emlékezetem tükre. De mikor képzeletem leszökött hozzájuk a sír mélyére, hol koporsóik elhelyezését is pontosan ismerem, visszariasztott annak elgondolása, amit ott őbelőlők még örölet az enyészet. Undorító maradványai a testnek, melynek az anyafölddel való egyesülését magunk gátoljuk, mintha földi létüket fenntartani s megnyújtani akarnók ezáltal. Helyes-e, kedves lehet-e valóban, hogy én az ő visszataszító romjaik felett ábrándozom rég eltűnt kedveseimmel? Miért járok az ő elmállott csontjaikat rejtő sötét üreghez, melyben csak képezem azt, hogy ők nyugszanak ott, melyben nincs semmi vigasz, semmi remény, semmi szép? Ha a nagy természetbe olvad s annak alkotórésze lesz a halál után egész lényünk, miért nem keresem én kedveseim alakját merengve egy színes virágban, egy ragyogó csillagban, felhőben, zúgó szellőben?... Örömet csaljuk magunkat! Magunkénak véljük azt, ami többé nem a miénk, nem az övék, hanem az enyészeté, a mindenségé, melynek ölébe ők visszaolvadtak... Csak látogassuk hát tovább is a sírhalmokat, ha szívesen fűzi hozzájuk fonalát az emlékezet!

Vidékünk nemrég még könnyörgött az esőért. Most, úgy látszik, nagyon is meghallgattatott. Még föl sem száradtak a múlt napokban keletkezett vizes nyomok, ez éjjel megint szinte zápoként omlott az eső. S e pillanatban – dél felé – szinte folytatni akarja. Semmi különös munkám nincs hátra kertemben. E részben tehát én az eső miatt nem bosszankodom. A gabonafélékre azonban mezeinken nemigen lesz jó hatással. Sok helyen meg fog dőlni, már eddig is megdőlt az élet... Megelégetem az itt mulatást. Rám nehezedett az álmos idő. Délután ismét elrepiülök innen.

1905. június 2.

Két heti ittmulatás után ma reggel utazott haza, Árpádhalomra két kis gyerekével Gyuri öcsém felesége. Vitte magával Jolánkát is, hogy pár hétig az alföldi levegőt élvezze. Nem tudom, lesz-e az oly illatos, mint most a mienk, melyet most oly édes balzsamossá tesznek a mindenféle virító ákácok. Főleg azért jöttem ide tegnap délben, hogy velök még találkozzam, s ellássam őket egy kis útravalóval.

Feldúlt közéletünk megdöbbenő jelensége volt legközelebb máj. 29-én gróf Keglevich Istvánnak máj. 20-án párbajban történt megöletése. A képviselőházban jelentéktelen összeszólalkozás miatt, melyet a gróf egy mosolya idézett elő, kihívta őt Hencz Károly, „néppárti” fiatal (huszonnyolc éves) képviselő. Szíven szúrta a gróftot úgy, hogy hátán keresztül még arasznyira jött ki a gyilkos acél. Úgy volt a jelentés, hogy a gróf maga dőlt bele ellenfele kardjába! Szörnyű jele közállapotunk elvadulásának, melyet ápol és terjeszt a jelenlegi parlamenti többség nyers, szenvedélyes, bosszút lihegő természete.

Foglalkoztatja a világot a japánok váratlan nagy győzelme, mellyel május 27-én és 28-án teljesen megsemmisítették Oroszország hajóhadát. A hajók legnagyobb részét elsüllyesztették, nagy részét az admirálisokkal együtt elfogták. A japán admirális, Togo az orosz Rozsdesztvenszki. Jobbra-balra hirdetik a lapok, hogy ezzel Oroszország nagyhatalmi állása, legalább a tengeren, tönkrement. Az egész háború rég tartó folyama alatt egyetlen csatát sem bírt nyerni az orosz se szárazon, se tengeren. Mindezek dacára, a lapok szerint, még most sem akarja a békét a nagy kolosszus. Nem akarja látni Isten ujját, mely az ő rablóhadjárataira nehezedett. Méltán nehezedett. Veszteségét roppant erőforrásaival még kiheverheti, de erkölcsstelen zsarnoki hatalmát előbb-utóbb lesújtja a kérlelhetlen végzet.

Tegnap délelőtt Miskolcon két kedves, érdekes látogatóm volt. Egyik egy eddig ismeretlen poétikus kisasszony; a másik egy teljes szépségében ragyogó fiatal nő az igézetesség minden tulajdonaival. Gyönyörködtem benne, s alkalmaztam módosítva magamban a népdalt:

*Hej kikirícs! kikirícs!
Nekem te már ne viríts.
Én már rég elvirultam,
Nincsen jövőm, csak múltam.*

Kertemben mindig találók kisebb-nagyobb babrálnivalót, tisztogatást, javítgatást, vagy ha egyebet nem: nézegetését a fáknek és a kevés gyümölcsnek, amint már számtalanszor láttam. Szinte azt modhatnám: a fű növést hallgatom. Jártam már úgy, hogy ilyen idő tájban alig láttam valami termést a fákön. S mikor augusztus közepén hazajöttem a Tátrából, meglepetve kérdeztem: hol vette magát ez a szép termés? Bárcsak most is úgy lenne! Nem hiszem.

Néhány nap óta forró, tikkasztó napjaink járnak. Szinte félelmes kánikulai hőség. Ma különösen olyan volt délutáni négy óráig. Ekkor hirtelen vihar keletkezett néhány kövér esőcseppel. Portengerbe borította az egész várost. E pillanatban, úgy látom, megszűnt. Pedig nagyon-nagyon eped eső után a kiszáradt, szomjú föld. Úgy hallom itt, hogy most is csaknem oly siralmas évünk lesz, mint a múlt volt. A mező el van aszva. Takarmányra semmi kilátás. A búza, gabona és tavaszvetés fölötté silány. Szép kilátások az önálló vámterületre!

1905. június 3.

Még mindig itt vagyok, de pár óra múlva visszautazom. Rekkenő a hőség. Most délutáni három órakor árnyékban 28 fok Réaum. Nem kívánok kilépni a szobából, de azért csak-csak egyre járom a kertet, hol most a fák tisztogatását, törzseik aljának kitányérozását, az út nyesegetését végeztetem. Mához egy hétre, Pünkösöd szombatján, úgy hiszem, nagy előhaladást fogok találni mindenben, különösen dúsan bimbózó rózsáim nyílásában, kivált ha jó esőnk lenne.

Ma levelet írtam innen Gyulainak. Kérdezősködöm egészségi állapotáról. Hozzám ígérkezett június hó folyamában, hogy én meg innen vele megyek Leányfalvára, s onnan Görgei Arturhoz Visegrádra. De ebből, amint én ottlétemben az

Ő rendkívül elgyengült állapotát láttam, nehezen lesz valami. Hiszen ez a szörnyű hőség, ha úgy tart, csakugyan nem való utazásra, különösen két elagott zarándoknak nem, s azok közt is legkülönösebben az egyiknek nem.

A „Krajcáros Újság” („Friss Új.”) itt is maszlagozza a népet. Házfelügyelőnk rendesen azzal traktál, mikor itt vagyok. Bizony főleg az a hírlapi maszlag tette be nekünk az ajtót. Sub titulo: sajtó: szabadság!

1905. június 11.

Püünkösöd első napja. Emlékezés a keresztyén vallás terjesztésének első nagy erőfeszítésére és sikerére, mely úgyszólván az egyház megalapítására vezetett. Történetét a *Biblia* éppoly csudálatos színben állítja elénk, mint a feltámadást és a mennybemenetelt. Nem a képeket kell vizsgálnunk, hanem az alattok vagy bennök rejlő eszmét.

Eléggé szép fényes, derült napunk van; kissé híves, szeles. A legközelebbi napokban, kivált e hó 8-án (Medárdus) bő esőzésünk volt; helyel-közzel záporosó. A már rendkívül kiszáradott, szomjú természet egészen megújult. Tegnap, amint a temető partjáról letekintettem a Sajó völgyére, szinte a tavasz erőteljes pompájában zöldellett előttem a mezőség. Föléledhetett az emberek reménye, akik a folyvást tartó nagy hőség és szárazság miatt a tavalyinál rosszabb esztendőt jósoltak.

Kertemben is dúsak a zöld lombok. Szépen fejlődik, ami kevés gyümölcs maradt. Itt-ott abból is lerázott a nagy szél. Rózsáim rohamosan egyszerre kivirítottak a múlt meleg napokban. Most teljes pompájokban állanak rendkívül gazdag virítással. Kevés, alig tizenöt-tizennyolc darab a gyűjtemény, de gyönyörű szép... „Huc vina... et nimium breves flores amoenos ferre iube rosae, dum res et aetas et sororum fila trium patiuntur arta!”

1905. június 12.

Szokott módon tölt el az ünnep első napja. Roppant népes gyülekezet ajtatoskodott a templomban s járult velem együtt az úrasztalához. Rendkívüli körülmény miatt az egyházi beszédet nem az esperes, hanem a szomszéd kondai pap tartotta. Jó külsejű, fiatal férfi, de igen rossz szónok. Megöli a modorosság, mely kivált a hanghordozásában nyilvánul. Beszédjéből különben nem sokat hallottam, s éppen nem épültem. Magyarbélről kaptam tegnap kedves levelet. Senki sem ír nekem oly szívesen, hosszan, részletesen, érdekesen, mint Lillike. Ész, kedély s irántam melegen érző szív sugárzik felém soraiból. Csecsemő kora óta szemem előtt fejlődött, s azóta kísérem őt rokonszenvem, sőt szeretetem melegével; kísérem most is, midőn már három szép gyermeket takargat édesanyai szárnya alatt. Örvendtettem, hogy épen itt, e kedves magányban jutottak kezembe sorai.

Néhány nappal ezelőtt báró Radvánszky Béla keresett fel engem Miskolcon. Arról értesített, hogy Gyulai legközelebb ígéretet tett neki, hogy engem nemsokára meglátogat, s akkor velem együtt Kazára is kirándul. Erre a látogatásra kért engem is a báró. Még most is alig hiszem, hogy Gyulai beváltsa az ígéretet. Oly igen gyöngének hagytam el őt május közepén, bár mint a báró állítja, ő már most elég

vidám és elég eleven. – Miskolcra pedig azt az „expressz” értesítést veszem ma, hogy a mai déli vonattal siessék be a ma délután négy órakor tartandó főispáni értekezletre a szerdán, f. hó 14-én tartandó megyei közgyűlés tárgyában. A győztes „függetlenség” valami vad határozatot akar provokálni, szinte feleletre vonását a királynak, hogy mért nem felel a parlament föliratára – szinte forradalomig menő renitenciát. Nem megyek be, inkább itt folytatom az ünnepet. Úgyis hiába úszunk néhányan az ár ellen. Tetszés szerint gázolhatnak a hatalom birtokosai. Annak is eljön a vége. S a szegény országnak élnie kell, habár fojtogatva is.

Tegnap délután meglátogattak húgaim. Bőven elláttam őket gyönyörű rózsákkal. Igazán nem győztek nézegetésével betelni kertemben ezeknek a dúsán virító, rendkívül szép rózsakoronáknak. Most díszlenek teljes pompájokban. Ez évben nem fogom többé ily díszben látni őket. Pár hét múlva a dús virulatnak csak halvány emlékei maradnak. Azon túl már csak a gyümölcs fejlődése felé fordul a figyelem, különösen a szőlőre, mely egyszer-egyszer ily dús termést nem mutatott.

1905. június 13.

Fellette unalmas délutánom volt tegnap. Folytonosan esett a sűrű eső, mely még ma is szinte lecsöppenő félen van. Úgy látszik, csakugyan fenyeget bennünket Medárd jóslata. A szobából sem lehetett kilépnem. Rab voltam egész délután, egész este. Néma egyedüliségben gyöttrődtem. Nem volt kivel szót váltani. Lankasztó álomosság nehezült rám, s kínomba került nem engedni neki. Egyik könyvet a másik után vettem kezembe. De ez csak kapkodás volt, nem foganatos olvasás. Öltöm az időt, míg eljött a lefekvés órája. Így és még sok egyéb módon kell fizetni az agglegényi függetlenséget és szabadságot!

Mostanában éjszakáim is mindig rosszak. Nyugtalanít a fájdalmas bal oldal, mely nem akar enyhülni, ha táplálkozásomban eléggé vigyázó és tartózkodó vagyok is. Hatással van rá, úgy vélem, a kedélybeli izgatottság is, melyet mostanában szinte öntudatosan szereztem magamnak. Mert az ember olyan dőre, hogyha jól van dolga s baja nincs, maga szerez bajt magának. Tudja, látja, elítéli fonák viselkedését, mégis folytatja. Pedig elég volna most a léleknek maga a hazai dúlt viszonyok terhe önteremtett szívbeli gyötrelmek nélkül is!

Délután visszasietek innen a felhős ég alól Miskolcra, de ott is csak így borul rám az égbolt.

1905. június 23.

Itthonlétemben tegnapelőtt délután rózsákat oltogattam, melyeket Miskolcra hoztam Éder Elek gazdag rózsatelepéről. Tizenkilencet szemeztem hét darab csipkébe. Nem tudom, minő foganatja lesz. Most már a kezem nem oly biztos e műveletben, mint régen volt, midőn szenvedéllyel űztem ezt a foglalkozást, s még az Avas-hegy vad bokrai közt is beoltogattam – csak úgy a természet számára – a szebb csipkevevőket. Tegnap pedig törpefácskám sarjainak júniusi csonkítgatójával foglalkoztam. Úgy kifáradtam a nagy melegben, akár egy napszámos. A kertész nem jött ezt végezni, bár ígérte, de úrnapiját ünnepelte, s úgy gondolta, hogy

ez az ünnepi heverés többet használhat a lelkének, mint testének – egy kis munkáért – az egy forint. Délután a rokonok társaságában a magas hegy tetején levő pincét látogattam meg. Ott volt estefelé az uzsonna-vacsora. Onnan letekintve valóban elragadó ez a tájkép, a Sajó tágas völgye, melyen most teljes pompájában tündököl a teremtő természet. Az utóbbi napok gyakori bő esőzése mindent új életre szólított.

Úgy látom, különben sem valami dús gyümölcstermésem egy része máris lehullot, s folytonosan hull: alma, körte, barack. Különösen sajnálok néhány törpe körtefácskát, melyek most mutatták be első néhány darab gyümölcsüket. Előre biztatott a remény, hogy legalább egy-kettő megéri belőlök, s megkóstolhatom. Lepergettek. Egy évig kell várnom. Várhatok-e?

1905. június 24.

Csak ma reggel utazom vissza, pedig tegnap délután akartam. De három-négy óra tájban oly esőszakadás volt, hogy az elmenetel csaknem lehetetlenné vált. Aztán jól is esett kissé még itt időznöm. Most borongós, hűs az idő, de legalább felsikkadt némileg.

1905. július 11.

Búcsúlátogatás itt ez a két nap: ma és holnap. E héten szombaton, július 15-én utazom a Tátrába, mint a múlt években, most is három-négy heti tartózkodásra, ismét csak Tátraszéplakra. A múlt évben is csaknem éppen ezen időpontban indultam, s mint akkor, úgy most is Horváth Lajos társaságában. Illő, hogy egymást támogassa a régi két öreg barát.

Gyulai Pali csakugyan vendégem volt legközelebb egy egész hétig. Alig merem remélni. Július 3-án este utazott vissza. Nagyon nehezen s elgyengülve mozgott különösen lábai gyöngesége miatt. De kedélye, szelleme eléggé eleven. Régi szokása szerint most is különböző s gyakran igen furcsa emléktárgyakkal kedveskedett jó ismerőseinek. Jó szív és megszokás, melyet gyakorolni önmagának is jól esik. Beszélgetésekkel, látogatásokkal töltöttük azt a néhány napot. Ő itt Miskolcon már annyira kedvelt és ismerős, hogy szinte a magunkénak tartjuk. Kapva-kapják ebédre, vacsorára. Nekem alig jár őbelőle valami. Meglátogattuk báró Radvánszky Bélát Sajókazán június 30-án este, s másnap, július 1-én délután vetünk onnan búcsút. Különösen lekötötte figyelmünket a báró nagy becsű és terjedelmű könyvtára, mely úgy a családra vonatkozó okmányoknak, mint a hazai történelem és irodalom írott és nyomtatott emlékeinek nagy értékű tárháza. Tíz-tizenegyezer kötetet foglal magában. Ez Radvánszky Béla fontos és becses irodalmi munkásságának, mint ő mondja, „a műhelye”... Mondani sem kell, hogy szíves fogadtatásban részesültünk. A grófnéhoz, mint most már teljesen egészségeshez, most volt először szerencsém. Társalgása kedves, természetes, megnyerő. Kék szeméből jóság és ész sugárzik. Beszélgetése is elárulja az öröklött „Tisza-talentumot”. Ő a Tisza Kálmán leánya – Ilona. Sétálgattunk az úri lakot környező nem nagy, de igen csinos parkban. Ebédre Odescalchi hercegné, Dégenfeld grófnő is megérkezett Sajóvámosról. Búcsúzáskor R. Béla megajándékozott engem Rimay János

verseinek ő általa kiadott példányával. Előbb már egypár füzetét is megküldötte nekem Miskolcra. Megemlítem még, hogy Kazára menet megálltunk Szentpéteren, s hűgumnál megebédelve megnéztük a kertemet, melyet az én barátom ugyancsak látott, de nem igen nézett meg. Hiában, ő mindig valami más világgal van elfoglalva, nem azzal, amely környezi... Otthon hátralevő egypár napunkat irodalmi beszélgetéssel s apró szórakozással töltöttük. Eleget forgattuk a haza jelen szerencsétlen sorsát is, mely fölött, úgy látszik, maga az Isten is gondolkozóba esett, hogy miképp tudjon rajta segíteni. – Hétfőn, július 3-án azzal búcsúztunk egymástól, hogy én majd ősszel, szüretkor látogatok hozzá Leányfalvára. Ha lenne belőle valami! Bár én a magamkorú emberek közt még nemigen vagyok letörve, mégsem merek már nagyon bízni a jövőhöz.

Úgy látom, csakugyan nekem kell megírni az ódát Szemere szobrának f. é. szeptemberben történő leleplezésére. Némi kegyeletes tartozás is ösztönöz erre. Oldala mellett voltam az 1847-i országgyűlésen, oldala mellett maradtam a forradalom utolsó napjáig. A fegyverletételt megelőző napon vettem tőle búcsút Aradon. Legközelebb *Naplóit* olvastam. Mily éles, mély gondolkozó! Örökké tevékeny, a haza sorsán a száműzött keservével és emésztő aggodalmával csüggő! Mennyi csalódás, mennyi szenvedés, félreértés, gyanúsítás! Vajon vigasztalhatta-e eléggé az a tudat, hogy mindig tiszta meggyőződését követte, mindig jót akart? Tökéletességet kívánt az emberektől, legalábbis oly mértékűt, minőt el maga bírt. Ezért volt ítéletében túlságosan szigorú. Őszinte becsülésére, állandó bizalmára alig tartott valakit érdemesnek. A haza sorsa felett való tépelődéséhez járult kedves övéiért, különösen beteges nejeért örökösen féltő remegése és küzdelme. Csapás, csapás után zúdult reá. Minden kezdeménye és vállalkozása balul ütött ki. Már maga is a sors üldözöttjének tartotta magát. Nem csuda, hogy teste-lelke megtört végre a súlyos teher alatt, s a fényes elme elborultan adta magát vissza terem-tőjének... Lehet, óh, lehet erről a zaklatott életről ódát írni, de bizony nagyon szomorú hangút!

Kertecskémben most már nemigen vár új meg új gyönyörűség. A rózsák mind elvirítottak. Néhány remoutans bimbóit mutogatja. A múltkor eloltott szemzetekből alig fogant meg egypár. Ami gyümölcs a fákon megmaradt, különösen némely alma, hullani kezd. Különben szépen fejlődik. De körtén és almán fér-gesedést vehetni észre. Rendkívül forró napjaink járnak, de a föld már annyira meg van ázva, hogy a hőség nemigen árthat. Mint az ország több vidékén, úgy itt is zivatarok fordultak elő közelebb rettenetes dörgéssel és villámlással. Ezelőtt egy héttel, mint hallom, a villám egy, a mezőről haza siető nőt megölt; Kazán régebben egy szántogató földművest; Szirákon egy férfit és feleségét egyszerre. Maga a természet is háborog hazánk felett.

1905. július 12.

Kegyetlen éjszakám volt. Alig aludtam valamit, nyugodtan egy percet sem. Bal oldali gyomor vagy bélfájdalmam egész éjen át oly éles kínnal gyötört, minőre régiebb időkből alig emlékezem. Csak akkor könnyebbültem meg valamennyire, midőn reggel fölkelve a gyomor tartalmától megszabadultam. Ebédemnek és va-

csorámnak tulajdonítom a szenvedést. Pedig vacsorám csak egy tányér aludttejből állt. Érzem, hogy ez az állandó baj a gyomor vagy a bél alsó részén fészkel a bal oldalon, csaknem az ágyék táján. Régen orvosaim, egyen kívül, valami kis lépbajt konstatáltak. De amit én magam sem hiszek, mert arcszínem, étvágyam, kedélyem kifogástalan. Nappal szinte alig érzek ott valami nyomást. Csak éjjel, midőn elaluszom, kezdődik a háborgás és a nyugtalanító fájdalom. Legutóbb egyik orvos – Sidlauer dr. – vastagbél-megkeményedésnek mondotta. Hajdan 1850–54 körül Pesten egy magnetikus álomban levő parasztleány – dr. Gárdos felügyelete alatt – úgy nyilatkozott, hogy baloldalamban egy erecske meg van pattanva, s ajánlotta a saidschüttzi ásványvizet. Visszagondolva a múltakra szinte magam is hajlandó vagyok neki igazat adni... Ha könnyűszerrel tehetném, szeretném röntgensugárral megvizsgáltatni. De azt mondom, amit a miskolci görög mondott a pesti Lánchíd építésére: minek építik már azt erre a rövid időre? – t.i. míg ő él. Nem szeretnék megcsappant egészséggel indulni három múlva a Tátrába.

Oly forró napjaink járnak, hogy kívánatos innen szabadulni. Négy teljes hétig nem fogom látni ezt a kedves kis menhelyet. Addig kertemben minden haladni fog a tökéletesedés, illetve a hanyatlás felé. Talán a most mutatkozó remény egy része füstbe is megy. De hát szegény hazánk szerencsétlen sorsa mire fordul addig?

Tátraszéplak

1905. július 16.

Újra itt vagyok. Éppen abban a szobácskában („Millennium” 5. sz.), melyben két évvel ezelőtt kedves érzésekre hangolt „meine stille und sympathische Nachbarschaft”. Tegnap esti hat órakor érkeztem. Azt hittem, szombaton utazván nem lesz nagyon zsúfolva a vasút. De ellenkezőleg történt. Horváth Lajossal együtt jöttem. Poprádon Darányi Ignác ült hozzám a bérkocsiba. Az övé az ő sok mindenféle málhájával volt megrakva. Útközben sokmindenféléről beszélgettünk, csak politikáról nem. Bizonytalán neki sem nagyon kedves ez a téma, aki most együtt úszik a zavaros árral.

Széplak, úgy látom, ez idén sem lett szebb és bővebb, mint a múlt évben. Sőt itt-ott, apró részletekben elhanyagoltnak látom. Vendéglői ellátása a régi. Szobái most is mind el vannak foglalva.

Itt van az „Akadémia” mecénása, Semsey Andor. Ma ismerkedtem meg vele. Több mint egyszerű, egészen cinikus. Viselete, étkezése stb. nem árulja el belsejét. Úgy nézem, ideges a betegességig. Meglepő takarékos a költségekben. A fősvénységig. Azt mondja, nem megy üdülni a déli vidékre, mert az messze van, drága... Most délután huzamosabban társalogtam vele, sokmindenféle ismerete van. Sokat járt-kelt a világban. Sokat tapasztalt. Igen élénk beszélgető. Tárgyáról és embe-
rekről kicsinylő bírálatokkal emlékezik. Az ebédjéről kapott árjegyzéket, úgy láttam, gondosan a tárcájába tette.

Hideg éjszaka volt. Csaknem megfáztam a vastag duplatakaró alatt. Ma reggel nyolc óra tájban 13 fok meleg volt a szobámban, ott künn 12 fok. Az idő hol meleg, napos, hol hűs, borongós. Nem a legjobb egészséggel jöttem ide a gyomrom miatt. Nem vagyok rosszabbul, de nem is vagyok egészen jól.

Tátraszéplak

1905. július 17.

Meg kell szabadulnom attól a levertségtől és bágyadságtól, melyet testben, lélekben érzek, melyet otthonról hoztam magammal. Ez a két nap, a tegnapi és a ma, nem elég arra. El kell várnom az időt. Most még semmi irodalmi dolgot nem bírok lendíteni. Pedig oly szándokkal jöttem, hogy kell valamit. Legelsőben is ódát kell írnom a Szemere-szobor leleplezésére, mely szeptemberben történik Miskolcon. Most még mozdulatlan itt a lelkem, mint a bibliai tó. Várom, mikor mozdul meg. Olvasgatók összeviszva, nézem a napot szinte unalommal, és magános erdei ösvényeken szívom az illatos, üdítő fenyves levegőt. Társaságot, mint a múlt évben, úgy most sem keresek, inkább kerülöm. Rám nézve az a helyzet előnyeit inkább csökkenti, mint fokozza. Ismeretségem – de az is csak futólagosnak mondható – eddig csupán Semsey Andorra és Kubinyi Aladárra szorítkozik. Ez utóbbi rimaszombati kir. törv.széki elnök. Nyájas, kedves ember. Velők is jórészt csak a reggelinél és ebédnél találkozom. Magánosan ögyelgek. Eddig levélíráshoz sem volt kedvem, pedig megígértették, hogy rögtön írok. No majd pár nap múlva!

Ma igen szép meleg napunk volt, bár reggel fölleges és szeles. De aztán igenis meleg, úgyhogy az őszi reggeli kabát lekíváncozott rólunk.

Bizony tanulhatok takarékoságot a dúsgazdag Semseytől. Minden napra pontosan, szinte elkülönítve beosztja napi kiadását, az étkezés részleteit, a borralókat (5-10 Kr) s a többit. Tejet reggeliz. Ma reggel vizet öntött a tejbe, kipótolva. A zsemleből egyet harapott, s rá egy korty tejet. Majd egy harapás zsemlet, s arra egy korty vizet. Aztán az elfogyasztott zsemlenek még morzsáit is felcsipkedte s szájába rakta. Ez talán már nem is öntudatos takarékoság, hanem veleszületett természeti ösztön, miről maga sem tehet.

Délben ott künn a hőmérő 18 fokot mutatott árnyékban. Szobámban most esti öt órakor 15 fok.

Tátraszéplak

1905. július 18.

Elég unalmas napom volt főleg az eső miatt, mely délután négy óra tájban kezdett esni, s estig tartott. Séta közben jól is megáztam, míg a vendéglő verandája alá tudtam menekülni. Reggel megfürödtem langyos kádfürdőben. Aluszékonyságom, levertségem nehezen akar múlni. Dologhoz még semmi kedvet nem érzek. Gyulai két verseskönyv bírálását bízta rám. Azok egyikét lapozgattam: Alba Nevis. Hát csuda. Inkább bosszant, mint gyönyörködtet. Leginkább és legszívesebben a Szemere *Emlékezeteinek* olvasásába merülök. Lassankint megelevenül előttem egész alakja.

Most este levelet is kaptam, melyet óhajtva vártam. De mily sötét, mily keserű érzelmek sugallták! Éppen nem arra való sorok, hogy idevonulásom perceit édesítsék vagy legalább nyugodtabbá tegyék. Pedig megérdemelném éppen az írótól!

Igen-igen rossz éjszakám volt, gondolom, főleg a vacsora miatt, mellyel nem voltam eléggé vigyázó. Ma vacsora helyett uzsonnára kevés gyöngé kávéval tettem hat óra tájban. Nem tudom, könnyebb lesz-e utána az éjjel.

Tátraszéplak 1905. július 19.

Kedvetlen, borongós napunk volt, most este nyolc óra tájban pedig erős hideg, úgyhogy még a dupla kabát is szinte kevés. Időm nem valami áldásosan telt. A bádgyadtság még mindig rajtam nehezül. Eleget sétálok, eléggé mértékletesen élek, mégsem könnyebbülök.

Délig hírlapot olvastam és leveleket írtam. Arra is alig éreztem kedvet és hangulatot, de már kellett. Egyet nem minden izgatottság nélkül írtam. Az ember sokszor önként maga szerez bajt magának. Deteriora sequor. A Tompa IV. kötetének utolsó revízióit korrigálom, melyeket a Franklin küldött hozzám. Ezek a *Virágregék*. Úgy ezek, mint előbb a *Regék és népregék* nemigen nyerne elöttem értékben, amint most revízió végett olvasgatom. Mindig Arany tűnik elémbe mértéknek.

Ma nem is uzsonnáltam, nem is vacsoráltam. Vajon megjutalmaz-e érte az éjszaka?

Tátraszéplak 1905. július 20.

Komor, hideg, szeles napra virradtunk. Éji álmomat sem jutalmazta meg a tegnapi vacsorátlanság. Hozzá még nyugtalanul fájlódtam is a dupla takaró alatt. Reggel hét óra után 8 fok Réaum. volt a meleg szabadban. Az egész napon nem hágott feljebb 12-nél. A zord szél pedig megszűnés nélkül kavargog még most este felé is. A künn sétálás kellemetlen, a szobában tartózkodás unalmas. Az örökké olvasgatás elfáraszt. A gondolkodás üres merengésre, majd bádgyadásra vezet, s nagy erőmbe kerül, hogy az álomtól meneküljek, ami sokszor nem sikerül, s mindig éjjeli nyugalmam rovására történik.

Délelőttemet a Tompa-revízióval töltöttem; el is végeztem. Most délután visszaküldtem a „Franklinnak”. Jólesett, hogy legahány órára elfoglalt. Inkább szórakozás, mint munka volt. Gondoltam, mily keserves, akinek ez valódi és egyedüli munkája és kenyeré!

Vendégloői ellátásunk egyre nyomorult, szinte tűrhetetlen. Hitványabb a múlt évinél is. Örökös elégedetlenség, bosszúság az asztal mellett – legalább nekem. A múlt évben is sok volt a kifogás, de mégsem ennyire. Ez a körülmény bizony csökkenti a ragaszkodást Széplakhoz. De ezt az igazgatóság nemigen bánja. Vendégei úgy is túlságos számban látogatják, úgyhogy sokszor vissza kell utasítani az érkezőket. Nagyon kívánatos, hogy Ó-Tátrafüreden élvezzem hetenkint legalább kétszer a jobb ebédet az illusztris társaságban. Eddig még egyszer sem sétáltam át. Nem volt arra való se az idő, se az egészségi állapot.

Estefelé átjöttek ide némelyek a tátrafüredi társaságból. Lakásom előtt találtam őket üldögélve. Kállay Albert, Szabó Guszti, Nagy Jenő, Božich, Széchényi Jenő kanonok. Erősen hívtak a szokott látogatásra: a csütörtöki és vasárnapi ebédre, s már mai napra is várnak. Ígértem, hogy mindjárt holnap menni fogok, ha az idő kedvez, s rosszul nem érzem magamat. Visszamenőben elkísértem őket a Zúgó-patak hídjáig, ami több mint másfél kilométer.

Tátraszéplak

1905. július 21.

Fölkelve ma reggel mintha valamivel jobban érezném magamat. A hangom is tisztább és erősebb, mely a múlt napokban egészen megcsappant, szinte süketté lett, amit a gyomor bajnak s amellet egy kis meghűlésnek tulajdonítok. Az idő eléggé kedvezőnek látszik, nem éppen föllegtelen, de nem is borús. A szél most is mozog, a levegő hives. Most reggel nyolc óra tájban 9 fok a meleg ott künn. Ha így tart, csakugyan átsétálok Tátrafüredre ígéretem szerint.

Nem lehetett átsétálni. Az idő mind hidegebb és szelesebb lett dél felé. A bércekre sűrű fekete felhők torlódtak, s esővel fenyegettek. Később azonban estefelé jobbra változott, kitisztult. Így a látogatás megtörténhetett volna. Tanulság: fenyegető akadályok miatt nem kell feladni a célt.

Munkái elolvasása után gyakran gondolkozom mostanában Szemeréről. Ma esti séta közben ezt a pár sor verset szóttem:

*Miskolcnak bizony szép
„Szignatúra lóczy”,
Hogy földjében nyugszik
Szemere, Palóczy,
Kiknek bezáruló
Sírja felett „kvondám”
Érdemöket zengő
Himnusomat mondám.*

Tátraszéplak

1905. július 22.

Végre mégis megejthettem a füredi látogatást. Szép nap volt, nem is éreztem magamat különösen rosszul. Nagy társaságot találtam az ebédnél. Nekem már lig tudtak helyet szorítani az asztalnál, mit nagyon resteltem. Az ismerősökön kívül számos – nekem – idegen volt. Darányi mellé kerültem, kivel együtt akkor érkezett a testvéröccse Stószról. Ő és a kanonok bőven ellátták az asztalt finom borokkal. Különben az ebéd – nekem legalább – nemigen sikerült. Örömemre szolgált, hogy megismerkedhettem ott Karap Ferencsel, aki rokonaival együtt van itt átutazóban. Rokonszenves, bizalmat ébresztő arc. Egyszerűség, becsületesség tükröződik rajta. Megszerettem. Azt hiszem, a gyakori közvetlen érintkezés sem cáfoltá meg az első benyomást. Pedig hányszor, de hányszor csalódunk e tekintetben!

Ebéd után rögtön visszaindultam. Egy kiló szép mézet vettem, hogy majd azal helyettesítsem a vacsorát. Rendkívül lassan sétálgatva és pihengetve csak estefelé jutottam haza.

Tátraszéplak

1905. július 23.

Ma kedvező időben ismét átlátogattam Tátrafüredre. Ebédem most sem igen sikerült. Inkább a társaság kárpótolt, mely most már a rendes számban volt. Ebéd

után elláttam magamat a kézsmárki híres mézeskalács-süteményekkel (pumpernikli), mint tegnap egy kiló finom mézzel, s rögtön visszaindultam. Indulásomkor mindjárt esni kezdett. Szerencsére csakhamar egy Széplakra siető üres kocsira kaptam, így kényelmesen hazajutottam. Az esőcske hamar – már útközben – megszűnt, csak éppen a port verte el. Itthon Alba Nevis verseiről írogattam bírálótlét Gyulai számára. Inkább súlykolás, mint bírálat.

Ma hozták az újságok a hírt, hogy Szemere Attila szívszélhűdésben hirtelen meghalt Budapesten. Ismertem őt, a hosszú életet ígérő, megtermett, vaskos, erőteljes férfiút. Miskolc orsz.gyűlési képviselője volt egy cikluson; másodikra már nem kellett. Különösebben hat reám halála most, mikor éppen az atyja munkáit olvasgatom.

Amint ma reggel összeszámítottam, az elmúlt hét nap alatt, mióta itt vagyok, nem költöttem többet harmincöt forintnál. Pedig ebben bennfoglaltatik az úti-költség is, mintegy tizenkét forint. De fizetendő még a szoba bére. Nagyobb takarékoság mellett, ami pedig lehető volna, még kevesebbre szoríthatnám a költséget.

*Látom, itt most nyílik a
Rózsaszínű Érika;
A zöld fenyőbokrok körül
Piros virágszőnyeg terül.
Nyári derűs ég alatt
A tavasz még itt mulat
S fölötte a havas fejű bércek
Fenyegelve, nagy komoran néznek
Téli arccal.*

Tátraszéplak

1905. július 24.

Ez a nap is elmúlt szokott egyhangúsággal. Eléggé derengő, de kissé mégis hűs, úgyhogy énrólam az őszi öltöny le nem kívánczolt. Többnyire szobámban tartózkodtam délelőtt. Leírtam az Alba Nevis verseiről készített „mosdatót”, s elküldtem Gyulainak. Kértem őt, hogy tudasson velem valamit állapotáról, körülményeiről, de választ nemigen remélek. Ő a világon a legrestebb levelező.

Tegnap levelet kaptam mind Miskolcraól, mind Szentpéterről. Semmi különöst nem írnak. Körülményeik nem változtak eljövetelem óta. Mind a kettő tanácsolgat ebben az én egészséges nyavalygásomban.

Már a Szemere-szobor ódája körül is mozdítanom kellene valamit. Az idő múlik. De teljességgel nem jutok hangulathoz. Mintha kihalt volna belőlem minden érdeklődés és elevenség. Holnaptól kezdve Arany költeményeit fogom olvasgatni. Azok igen alkalmasak arra, hogy szikrát üssenek nálam a taplóba. Bizony nagy lelki, testi meghibbanás ez, csak a tavalyi itt mulatásomhoz képest is. Akkor hamarabb megjött nálam az ihlet, s pár heti időzésem alatt néhány rövid költeményt tudtam írni. Most nem tudom, telik-e még valami. Az óda mindenesetre kellene.

Tátraszéplak

1905. július 25.

Délutáni séta közben Darányi Ignáccal és testvéröccsével találkoztam, kik kocsin jöttek Széplakra, mint mondták, engem és Semsey Andort meglátogatni. Tudatták velem azt is, hogy az asztaltársaság csütörtökön Tátralomnicon fog ebédelni, így az én csütörtöki látogatásom elmarad.

Esti fél hét óráig vártam Horváth Lajosra a második kilométer végén, de helyette csak a társaság egypár tagja érkezett oda, kikkel jó sokáig elbeszélgettem az időt. Séta, olvasgatás, üres merengés töltötte be a napot. De most mégis lendítettem valamit. Egy hét strófából álló verset írtam a környezet hatása alatt. Szeretném azt mondani, hogy megtört a jég. Nehezen bírok szert tenni egy kis elevenségre.

Tátraszéplak

1905. július 26.

A nap legnagyobb része ma is csak olvasással, sétával és pusztá merengéssel tölt. Nézegettem körülöttem a természetet, bámulgattam „dum defluit omnis”... De igen! Merengés közben mégis egy rövidke dal fejlődött előttem a szabadságról, melynek mohó italától most a magyar feje szédül és gyomra háborog. Tehát mégsem múlt el a nap „sine linea”.

Sétát tettem pihenés nélkül a második kilométer végéig. Ott Horváth Lajossal találkoztam. Egy jó órai beszélgetés után szintén pihenés nélkül tettem meg visszafelé a két kilométer utat. Pedig napközben is eleget sétálgattam jobbra-balra. Ez elég volt mára, ha ugyan nem túlságosan sok, amitől az orvosok régi tanácsa szerint is óvakodnom kellene.

Tátraszéplak

1905. július 27.

Ma volt az első valóságos, meleg nyári nap. Egész estig szépen kitarzott. Most már le kellett venni az őszi ruhát, s nyárit ölteni. De este aztán szinte hideggé hűlt a levegő. Nagy ugrás a nappali meleg után.

A múlt éjszakának kivált a második felét igen rosszul töltöttem. Talán annak is tulajdonítható, hogy uzsonnára túrórt ettem, melyből egy bögrével ajándékoztam meg itteni használatra Jucika rokonom, miskolci barátném. Eléggé fogadkoztam; tudtam, hogy itt az nekem nem szükséges. De el kellett fogadnom. Ime, másodszor ettem belőle egy keveset, s már megártott! Odaajándékoztam itt ma reggel a szobaasszonynak.

Délig újságot és Arany kisebb költeményeit olvastam, délután séta közben Heine *Buch der Liederjät*. Ezt majd minden éven elhoztam ide magammal. Eszembe jutnak magyar fordítói. Olyan az, mint mikor a tarka hímes pillangóról letörlik a hímport... Séta közben szinte erőltetve akartam babrálgatni holmi apróságot, mozgatni a rég heverő gépet.

Ma írtam Vadászy Palinak is Szentpéterre. Sehonnan sem igen kapok levelet. Nem is igen bánom. Még jobb így teljesen elszigetelve egy időre. Tizenöt nap múlva vége a hűsölésnek...

Tátraszéplak

1905. július 28.

Folyvást kitartott a legszebb, meleg nyári nap. Most estvéli nyolc órakor szobámban 18 fok a meleg. Eddig még nem gyönyörködhettem itt napnyugtakor a felhők azon csudálatos színpompájában és játékában, mely engem a múlt évben oly sokszor elragadott. Akkor feljegyeztem ilyen napi jegyzékembe, sőt verset is írtam róla. Most a bércekről is teljesen eltűnt a hó, sokkal inkább, mint a tavalyi emlékezetes forróságban. Egyedül a gerlachfalvi nagy óriásbérc katlanjában látszik valami kevés... Az Érika is most kezd már javában virítani. Gyönyörű látvány a bokrosabb részeken mindenfelé.

Ma meglepő levelkét kaptam Voinovich Gézától, Felsőalagról (Fehér megye), Arany Lászlóné birtokáról. Tudatja, hogy július 26-án „feleségül vette Arany László özvegyét, Szalay Gizellát. Gyulai Pál volt az egyik tanú”. Örvendettem a hírnék. Kívánok is nekik kölcsönös, állandó boldogságot. Aranyné még nem elég idős arra, hogy élete végéig folytassa eddig is sokáig viselt özvegyességét. Több év óta láttam nálok Budapesten ennek a frigynek előjátékát. Jól tették, hogy bevégezték. A szeretet talán el fogja köztök simítani a korkülönbséget, mely sokszor forrása később az elhűlésnek...

Tátraszéplak

1905. július 29.

Ez a nap bizony elég unalmasan telt vagy telik – még csak hat óra felé jár az idő. Az olvasgatásba is beleuntam. Írni még mindig nincs kedvem, hangulatom. Legföljebb apró ötleteket foglalok 2-3 strófás versekbe. Az óda még mindig hallgat; már nem is tudom, mit akar.

Most amiatt is bággyadt vagyok, mert fölötte rossz éjszakám volt Már aztán gondolom, hogy a nagyobb – négy kilométeres – séta hat rám izgatólag. Ma csak a közeli fenyvesek alatt őgyelegtem délig is, délután is, most is csak egyedül, mint mindig. De a bággyadság miatt délelőtt aludnom kellett, aminek, tudom, megint visszahatása lesz éjjeli álmodra.

Voinovich Gézának ma reggel írtam egypár gratuláló sort, amely nevének is szólott.

A nyári hőség ma talán még erősebb volt, mint tegnap. Valami kellemes ily melegben a fenyvesek közt a levegő, kivált délelőtt vagy reggeliben. Csak úgy árad az illatos fenyves levegő. Az ember nemcsak orrával, de nyitott szájával is igyekszik belelegezni.

Szobámban most hat óra tájban 18 R. fok a meleg.

Tátraszéplak

1905. július 30.

Felhagyok az óda megírására való törekvéssel. Legalább egy időre. Nem foglalkoztatom vele az elmémet. Izgat, nyugtalanít, mely éjszakáimra is kihat. Hiában, a költői hangulatot nem lehet erőltetni! Nincs áldás azon, amit a Múzsza nem jókedvéből nyújt.

Most Tátrafüredre szándékozom átmenni. Az egész héten nem voltam ott. Nem tudom engedni fogja-e az idő, mely ma reggelre hűssé és esővel fenyegető borongóssá változott. Reggeli nyolc óra tájban ott künn 18 fok meleget mutatott a hőmérő. Most kilenc óra után a szobámban 17 fok.

A látogatás csakugyan megtörtént, mégpedig igen szép időben, igen jó úrias ebéddel. Darányi Ignác testvére búcsúzott a társaságtól, s előre megrendelt, fényes társasbéd volt öt koronáért. A finom borokkal most is Darányi és Széchenyi kanonok vendégelt. Beszerzettem kellő mennyiségű kézmárki mézeskalácsot (pumpniklit), mint a múlt évben is. Egy részét a készítő maga küldi holnap húgomnak Kézmárkról; más részét itt magam pakoltam be, s holnap küldöm Jucinak Miskolcra. Levelet írtam mindkettőjüknek.

Mégiscsak megemberelte magát Gyulai Pali. Ma levelet vettem tőle válaszul az enyéme. Újra bírálatot és verset kér. Ír az Aranyné férjhezmeneteléről. Írja, hogy Voinovich harminc-harmincegy éves fiatal, s ezt egy kissé restellé a feleség, aki – mint gondolom – ötven felé közelít. Ritkán szokott háborítás nélkül kitarítani az ily nagy korkülönbség. A természet követel. De mégis van jó példa is.

Tátraszéplak

1905. július 31.

A mai nap nem volt éppen üres nap. Süteményt kaptam Miskolcra és igen szép őszibarackokat. Ezek nagy részben törődve érkeztek. Én is most küldöm el nekik a „pumpniklit”. Kaptam két levelet is, az egyiket örökös borúval, szomorúsággal, csüggedéssel teli. Alig tudom, mit gondoljak róla. Válaszoltam mind a kettőre. Ezenkívül két képeslapot, egyiket Lillikének, másikat Jucinak válaszul a küldeményére. Ez az apróság jószerivel az egész délelőttömet elfoglalta. Délután is csak igen keveset olvastam és sétáltam.

Délután lementem Gerlachfalva felé a bokros erdő közt egy gyalogúton. Ott jó messzire benn, csaknem az erdőszélen van felállítva egy jó tört oszlop emlékkő csinosan kidolgozva, vasráccsal körülvéve. Egyik oldalán magyarul, másik oldalán németül arany betűkkel ez van felírva: *Hű emlékezetben a feledhetetlennek szentelve Alfréd fivéréitől. Itt agyonlövették Flesch Zsigmond Károly úr 1900. augusztus 7-én. Magánzó Bécsből.*

Vadászat – cserkészet – közben szerencsétlenségből lőtte meg egy Füzesérvy nevű fiatalember. Az volt akkor az elterjedt hír, hogy a fiatalember udvarlója volt Flesch igen szép, fiatal neje, s a lövés szándékosan történt. Sok[at] folyt az ügy a különböző törvényszékek előtt. Végre a fiatalembert felmentették, a szép özvegy pedig nemsokára a gázsév letelte után férjhez ment másvalakihez.

Tátraszéplak

1905. augusztus 1.

Nem hagy nyugodni az az érzés, hogy valamit kellene itt a félrevonulás idejében lendítnem, írnom valamit, s nem bírom rávenni magamat. Visszariad az akarat. Nem jön se szó, se eszme. Ez a küzdekezés még éjjel is háborgat. Ez éjjel is így ünyölködtem:

*Ne gondoljak most már semmire,
Hadd szálljon az álom szememre;
Úgy lesz-e, hát megpróbálom:
Tűnj el világ! jöszte álom.*

De bizony semmire gondolnom lehetetlen volt. A gép kereke nem állt meg.

Vigasztalásom lehetne, hogy, amint írja, Gyulai is így van. Minden módon akarna most verset írni, s nem engedelmeskedik a Múzsza, nem bír. Megöregedtünk. Hiábavaló beszéd az, hogy a lélek ifjan maradt. Ma elküldöm neki azt a verscskémet, melyet ideérkeztem után csakhamar papírra vetettem. Szomorú közviszonyainkra vonatkozik. Közölheti a „Budapesti Szemle”.

Meglátogatott délután Hanvay Zoltán, ki Lucsivnán, régi megszokott helyen tölti a nyarat. Megörültem látogatásának. Első tekintetre, amint szobámba lépett, alig ismertem rá. Rendkívül megsoványodott, megöszült, megöregedett. Fia elvesztése felett sokat szenvedett. Kibeszéltük, kikeresegtük magunkat hazánk szerencsétlen viszonyai miatt. Ő erősen hiszi, hogy a „magyarok Istene” most sem fog elhagyni bennünket. Bár úgy lenne!

Meglátogatott Gaál Jenő is, aki Füredről jött át ide az asztaltársaságtól. Vele volt a fiatal Korányi Sándor is, aki egy pár regényt írt a „Bpesti Szemlébe”. Üdvözlöt hozott nekem Gyulaitól Leányfalváról.

Tátraszéplak

1905. augusztus 2.

Nincs mit feljegyezniem erről a napról. Sétáltam, olvastam. Egyik könyvből a másikba kaptam. Vértesy Jenő balladaféle – de nem ballada – költeményeit is nézegettem, melynek ismertetésére Gyulai kért. De ennek tüzetes átnézését otthonra hagyom. Egy pár levelet is írtam Cs. Pista előléptetése ügyében, aki Miskolcra írja, hogy ott rekkenő, sorvasztó hőség uralkodik, mely már a növényzetet is romlással fenyegeti. Itt is meleg napok járnak. Szobámban reggelenkint hét óra tájban már 17-18 fok a meleg. A napnyugta rendesen tiszta. Most nem fordul elő ilyenkor a nyugati égbolton a felhőknek az a tündéri szép játéka, amelyet a múlt években sokszor gyönyörködve szemléltem.

Tátraszéplak

1905. augusztus 3.

Tátrafüredre ma is átrándultam a szokott ebédre. Ott az asztalnál egy új taggal vagy csak vendéggel ismerkedtem meg, aki nyájas arccal említette, hogy már mi láttuk és ismerjük egymást Borsodból. Emlékeztem, hogy ő néhány év előtt bizonyos jószágvásárlási (talán gróf Szirmay-féle vagy a Muki) ügyben járt nálunk, s akkor találkoztam vele a főispánnál. Megnyerő a viselete. Mindjárt és folyvást „te”-nek szólított. Ez a bizalmasság ebben a társaságban szinte otthonos. Úgy hallok, ő most képviselő s a koalíció jegyzője: Semsey László.

A Cs. Pista ügyében Horváth Lajossal együtt adtam át egy ajánló cédulát (szinte conduit-listát) Hamzsa Gusztáv kezébe, aki, mint hallok, miniszteri taná-

csos a közlekedési minisztériumban. Ezzel és a Gyulaihoz ma küldött hasonló tartalmú levéllel megtettem ebben az ügyben azt, ami tőlem telt. Meglehetősen elfáradva érkeztem haza négy óra tájban. Szemzeni kezdett az eső két ízben is, de azért eső nélkül múlt el a nap.

Most már oly hőség és szárazság uralkodik, hogy az itt időzés emiatt is kellemetlen.

Megemlítem, hogy az ebédről visszajövet utolért az útban az asztaltársaság egyik tagja, Božich nyug. kúriai bíró. Az ország mostani súlyos helyzetéről beszélgetve igen örült, hogy bennem is az ő véleményével egyező társat ismert meg. Most már az ember ezzel a higgadt véleménnyel csak úgy „meglapulva” jár-kelel a társaságban, mint akit az uralkodó koalíció száműzött az igaz hazafiak sorából. Az asztaltársaság tagjai sem tudják mindnyájan egymásról, ki milyen politikai véleménnyel bír. Csak úgy takargatják egymás előtt.

Tátraszéplak

1905. augusztus 4.

Küldeményt kaptam Miskolcra is, Szentpéterről is: amonnan hat darab gyönyörű őszibarackot, eminnen tizenkét kajszin barackot és tizenkét db úgynevezett „puszedlit” kaptam volna. De ez az utóbbi küldemény használhatatlanul tönkrement. A gyümölcs úgy egybeolvadt a süteménnyel, hogy az egész egy lágy tészta-tömeg lett, melyből egy szem szilvát és két szem barackot lehetett kihalászni. Nem való az ily küldeményekkel bajlódni. Nincs rá szükség, aztán, íme, csak bosszúság!

Délelőtt oly égető hőség uralkodott, hogy alig állhattuk. Az erdők árnyékában is izzadtunk. A fenyves csak úgy ontotta a kedves illatot, mely mintegy kárpótlás volt a nagy melegért. Most délután két óra tájban látom, erősen kezd ott künn lengedezni a szél. Ez egy kissé mérsékelni fogja a hőséget. Most itt bent 20 fokot mutat a hőmérő. Miskolcra azt írják, hogy ott 30-40 fok R. – bizonyosan napfényen, s hogy a nagyreményű szőlőtermést ijeszítőleg pusztítja a peronoszpóra és a zoldrothadás. Tehát újra csapásos ősznek nézünk elébe!

Tátraszéplak

1905. augusztus 5.

Tegnap este naplemente után már gyönyörködhettem a nyugati égbolton. Az egész éter tiszta, átlátszó, sárgászöld színben terült a magasban, melyet a már lehanyatlott nap visszatekintő sugárai hatottak által s vontak be finom színárnyalat-tal. A látvány fényét és pompáját megadta az, hogy ezen a tündéres boltozaton ott ragyogott a hold mostanában feltűnt aranysarlója, s szemlátomást sietett lefelé az immár lehanyatlott nap után. Hogy a bájos kép még bájolóbb legyen, egy futó csillag is leszakadt a nyugati ég karimájáról kelet felé.

Ma ismét rendkívüli, szinte alig tűrhető a hőség. Szobámban reggel hét óra-kor 20 fok volt. Minő teher most otthon az alvidéken? Látom, az a csekély hó is elolvadt, ami a magas bérceken a gerlachfalvi csúcs katlanjában eddig fehérlett. Kétszerre unalmas nap nekem, aki a társaságtól remeteként elvonulva élek s egész

napon alig váltok szót valakivel. Igazán nem tudom, sokkal jobb-e így? Mert az önmagammal való társalgásnak s abból eredő szellemi foglalkozásnak sikerét nemigen láttam. Csak nézem a vizet „dum defluit”. Aztán nemhiába énekli Goethe:

*Wer sich der Einsamkeit ergibt,
Ach! der ist bald allein;
Ein jeder lebt, ein jeder liebt,
Und lässt ihn seiner Pein.*

Tátraszéplak

1905. augusztus 6.

Szobámban most reggeli tíz órakor árnyékban 23 R. fok a meleg. S ez így tart már négy-öt nap óta. Napközben még a fenyvesek árnyékában is hiában keresünk enyhülést. Haza vágyakozunk, de ott még forróbb kemence vár bennünket fenyőillatos levegő nélkül, amiben itt legalább részünk van.

Dacára ennek a rekkenő hőségnek, mégis mindjárt átsétálok Tátrafüredre, ahol most a „Kárpát Egyesület” tartja közgyűlését. Nekem a gyűlésben semmi keresnivalóm; nem vagyok tagja az egyesületnek. De az asztaltársaságnál ez lesz az utolsó előtti megjelenésem. E hét folyamában, úgy hiszem, búcsúzni fog a tagok nagyobb része. Hazajöttem ebéd után rendkívüli forróságban. De már odamenetelemkor is olyan volt. Átadtam H. Lajosnak tátrai emlékül egy kis verset, melyet itt a múlt hónapban a szabadságról *Édes ital* cím alatt írtam. Három versszak az egész. Az utolsó így szól:

*Mi is ittunk mostanában,
Mihón ittunk belőle;
Most a fejünk egyre szédül
S gyomrunk háborog tőle.*

Lajos a feketekává mellett átnyújtotta Darányinak, aki azt elolvastván, láttam, nagyon savanyú arcot vágott, s mintha a szokottnál hidegebben búcsúzott volna tőlem.

Levelet is kaptam F. R-tól. Hítt, hogy látogassam meg őket, majd közöl velem egy „nagyon meglepő újságot” is. Sejttem, mi lehet az az újság. Rám nézve nem váratlan, de kedvezőnek sem mondható. A természet rendje hozza magával, s engemet elmerengni késztet egy hosszú évek során át tartott öntudatos tévelygés lefolyása és eredményei felett. De kinek életében nem fordult elő esemény, melyre később a felejtés áthatlan leplét szeretné borítani?

Tátraszéplak

1905. augusztus 7.

Lehült a levegő valamennyire. Az éjjel elborult az ég, a holdvilág fátyolt vont arcára: udvara volt. Reggel szemzett az eső, s most – délután – is még mindig esésre hajlik, de nem bír esni. Ma reggel néhány sornyi levelet írtam Nagy Miklósnak,

Kedves Rózácska!

Köszönöm, hogy címle megemlékezés rólam, s föltéveszem
Kedves sósnakal. Én ugy sajnálom, hogy kamarijában
először nem küldte nekem meg a figyelmezt. de az
igen látogatóid csak később, s alán alkalmasabb idő-
ben megérkeztem. Most utoljára hazaemlékezni ak.
mon a gyor utca fölfele, minre lehetetlen. En-
e hónap 12-oltti hónapban veszt innen búcsút s
Miskolcra megyek az adal egy hétig. Az után sütt magok
ak Szendrőre fogok időzni, így nem tudom: hol és
mitől lesz alkalmas megválni az amelyik nap
újra, az az a Rózácska emb. barátok. Kezint
igya megválni hogy az a gyor az oldalon. E helyen
míg is lehet, megtartatom. Ha az, a mitől se jekt, akkor
én arról már előre megalkapítanom a megam nére-
söt és világhírű.

De is időit kezintem a hány nap az az afri-
taid közű. Ittiban nem éltem a gyor vegy. áruvele-
sés; magkördem az is mag megválni. Ahogy, hány-
talán az az, hogy eljert: a levegő: nőtől körül kedves,
fanyarítás. Eke én időttem az időt nem voltelle-
mes. Hely most sem idek. magam az egészre jól. De
fáradtam a pihenésre. Haza megy, utca. Dolgozot magok
hogy mind az mag firtóval a Heródé hány az
ben s arva az eukhiva meg család körben levekess
azó fatúr matak levegő, amely ha nem janykítás is,
de egész igaz. Kifejelem, hogy abban a magakébe leccu -
nyei mily népe az arva adal.

Itt én, kedves Rózácska, egészen, de egész magamra
vagyok, az sejt, a könyv s a híre papír minőségű az
utókoradalom. Ittől sem xavanna az arva, az az elő-
alad, az az az inu beut, de mag az hirt sem. - Mitől jor-
nek magok Miskolcra? Szememim, ha akkor az is, az
ben az s szavanna lehetne velük a kálózni. E' hogy
van az megválni az arva az edények, hogy mond-
ják, az időt nem meg az a a a a a a a a a a a a a a
szé mi az máj is, csak az késsze az a a a.

Kezintem firtó, a kőcöbe, az az az az az
ötöm a kőcöbe minimej az késsze az a a a a a a a a a

Társaság, 1905. aug. 6. 7

imre hirt
Lévay Róza

f) a kőcöbe a kőcöbe az az az az az az az az az az az

32. kép. Lévay levele Farkas Rózához

aki a „Vasárnapi Újságot” több mint harminc éve szerkesztette ritka tapintattal, szorgalommal és sikerrel, s most hanyatlott életkorára hivatkozva megvált a szerkesztéstől. A „Franklin Társulat” kegydíjjal látta el. Kifejeztem neki elismerésemet s jókívánataimat. Az új szerkesztő Hoitsy Pál.

Eddig leginkább a *Buch der Lieder*rel jártam az erdei sétákra. Néhány nap óta elolvastam, túl vagyok rajta. Csak Arany kisebb költeményei és Goethe van még velem. De most megint se olvasni, se firkálni nincs kedvem. Kivált a délutánok nagyon terhesek, álmosítók. Öt-hat apró verset bírtam róni, mióta itt vagyok. A Szemere-ódából csak az első strofa született meg, az sem épkezláb. Úgy látom, ez is otthonra marad. Amit csak lehet, mindent halasztgatok. Post multum cras, cras – cito dilabitur cras.

Kedves levél jött M.-tól. Borongós tartalma és katasztrófát sejtető vonatkozásai mellett is megnyugtatóbb hang ömlik el rajta, mint az előbbieken. Érzékeny, de erős szív, mely megunhatta az örökös küzdést mostoha sorsával, s a természet által is ösztönözve szinte mohón keresi most a szabadulást nyomasztó helyzetének nyúgeiből. Feszült figyelemmel kísérem a viszonyok fejlődését. Megcsökken a gondom, ha kifejlődtek.

Tátraszéplak

1905. augusztus 8.

Reggeliben kedves vendégek látogattak meg váratlanul. A néhai Szűcs Lajos gyermekei jöttek be hozzám: Zoltán a nejevel, Irén és Margit. Édesatyjok halála óta nem láttam őket. Barlangligetről jöttek Csorbára, s útjokba ejtettek engem is. Megörültem nekik. Egy pillanatra visszaidézték előmbe a múlt időket s édesatyjok emlékeit.

Borult, híves napunk van reggel óta. Olykor-olykor meg-medördül az ég, de esni nem bír. Egy-két esőcseppet hullat néha-néha. Pedig csak úgy epekedik utána a szomjú föld. Most délután át akartam sétálni Új-T.füredre, hogy ott holmi apró emléktárgyat vásároljak az otthoniak számára. De úgy látom az időt, nehezen lehet belőle valami. Éppen hogy le nem csöppen az eső. Reám vár tehát egy igen unalmas délután.

Ma délelőtt megfürödtem langyos kádfürdőben; harmadikszor, mióta itt vagyok. Nem egészségi tekintet, csak éppen tisztálkodás kívánta. Itt, ahol a fehérnemű napokig tisztán marad rajtunk, a test sem lankad és szennyeződik oly hamar, mint nálunk, otthon az alvidéken. A tiszta és legtöbbször pormentes levegő nem engedi. Az utóbbi forró napokban ugyan a porban is elég részünk volt. Már ma reggel hét óra tájban 13 fokot mutatott a hőmérő, de a szobámban, mikor fölkeltem, mégis 18 fok volt.

Most délutáni hat óra. A komor idő nem változott. Az eső több ízben szitálni kezdett annyira, hogy a port már elverte. Haszonra nézve kevés, de arra hogy a sétát meggátolja, elég. Próbáltam az erdőbe menekülni az unalom elől: de nem volt alkalmas. Tehát csak türelem egészen a lefekvés idejéig! A vacsorától is eltartokodom.

Tátraszéplak

1905. augusztus 9.

Változékony napunk van: hol borús, hol tiszta napfényes, de általában inkább esőre hajlandó. A természetnek itt sem ártana egy jó eső. – Ma vettem F. R. második levelét, melyben fölfedezi már azt a meglepő nagy újságot, melyről első levelében emlékezett. Az volt, amit előre sejtettem. Egy kis házassági história, mely engem különösebben is érdekel, mivel annak előzményeit részletesen ismerem. Érzékeny rajzot írhatnék róla, ha kedvem volna a magam hátrányára szentimentáliszkodni. Egyszóval foly a világ a maga természetes rendje szerint. Azon sem csudálkozni, sem tépelődni nem való. „Denn alle Schuld rächt sich auf Erden”.

Szeretnék – amit tegnap nem tehettem – átsétálni most délután Új-T.füredre. Lassankint ki fogok kopni a bevásárlás idejéből. Rám nézve ez a foglalkozás mindig kellemetlen és nyugtalanító: mit válasszak, mint járjak el helyesen? Végre csakugyan sikerült ma délután átrándul[ni] igen jó időben, s öt órára vissza is tértem a bevásárolt apróságokkal. Vettem Irmának is, Birinek is egy-egy fatálcát, egyformát, Palinak már előbb egy szivartárcát, Jucinak egy szép metszett tálcát, Jolánkának egy kis csinos tintatartót, a miskolci gazdasszonynak egy kis hímzett asztalterítőt, magamnak semmit.

Nyugtalanul várom a hazaindulást. Ez a hátralevő három nap még jobban izgat. Se az írás, se az olvasás nem kell. Vigasztalás egyikben sincs, a hírlapokban még kevesebb. Megjárom, ha otthonra is elkísér ez a fásultság.

Tátraszéplak

1905. augusztus 10.

Ez éjjel sokszor fölébredtem. Nem tudtam aludni. Izgatott voltam különböző okok miatt. Egy kis vers – két strófa – lett az álmatlanság szülötte. Fölkeltem ágyamból éjjél után, gyertyát gyújtottam, s leírtam, nehogy reggelre kiröppenjen a fejemből. Nekem tetszett a kis kerekded hangzat. Sajnáltam volna elpendülését.

*

Ejjel, mikor minden sötét volt körülöled,
És emedből az álma könyvesen sörölköd,
Csillagon felcsúszkálva kint a fényét,
Elcsúszva sápad halálból nem ébredt.

Mosa, ~~ma~~ ^{ma} megforduljon, kiderült a szél,
Várái köztöm s inokkába gámmel:
Legjobb elfeledni, a mi elmúlt mágnus
Csillagosnapra me keresd az égen.

— — —
- T. széplak, 1905. aug. 10. -
— — —

33. kép. Lévy „Éjjel, mikor...” kezdetű verse

Nemsokára indulok Tátrafüredre, most már részemről a búcsúebédre. Az idő kedvez. Tiszta, verőfényes napunk van: nem túlságos meleg, kis felhők, melyből később talán eső is várható.

A füredi ebéd megtörtént. Elbúcsúztam az illusztris társaságtól azzal az óhaj-tással, hogy jövőre megint mindnyájan itt láthassuk egymást kívánatos jó egészségben. Nem hiszem, hogy úgy legyen. A sors könnyen megdézsmálhat addig bennünket. Annyival inkább, mert némelyek már az élet végső határán ballagunk. Borral most is a két fő úr, sárgadinnyével pedig Kállay Albert vendégtelt bennünket.

Darányi Ignác mondja a rendkívül meglepő szomorú hírt, hogy egy hírlap tudósítása szerint Szabó Gyula Miskolcon meghalt. Más szóbeli értesítés szerint csak veszélyes beteg vagy éppen haldoklik. Mélyen megható rám nézve, aki oly hosszú ideig kedves baráti kapcsolatban állottam vele, s annak apró örömeit társaságában élveztem. Ő már harmadik közel barátom, aki Miskolcon távollétemben költözik el az árnyékvilágból. Először Szűcs Lajos, azután Orczy Gyula, most ő.

Most már úgyszólván semmi teendőm itt a hátralevő rövid idő alatt. Apró verssziporkák kóvályogtak a fejemben. Úton-útfélen bizgatnak. Néha kialakul valami. Egyet most a tátrai útban hámoztam, foltoztam egybe nyolcvan éves barátomnak, aki akár magam lehetek, akár Horváth Lajos. Most olvasva ér valamit, de később olvasva igen megfésülni valónak fogom találni, előre látom.

Tátraszéplak

1905. augusztus 11.

Tehát Szabó Gyula csakugyan meghalt e hó 9-én reggeli hét órakor. Részlete- sen ír róla a „Borsodmegyei Lap[ok]”, s megkaptam róla a gyászjelentést is. Temetési szertartása Miskolcon tegnap történt, ma délután helyezik a családi sír- boltba Tállyán. Igazán sajnálattal gondolok élete folyására, küzdelmeire, egyéni- ségére. Mily testi-lelki töredelmeknek, aggodalmaknak dobta oda magát zsák- mányul a kielégíthetlen birtokvágy miatt oly nagy vagyon és jövedelmező üzlet birtokában, mely nyugodt, kényelmes boldog élet folytatására több mint ele- gendő volt! Igaz, hogy családi bajok is járultak izgatottságához. De az egyszer megszerzett s huzamosan gyarapított anyagi siker megrendült alapjáról ily testi- lelki összetört állapotban költözni el: mégis igen szomorító látvány, de tanúsá- gos is.

Fiának ma küldöttem őszinte részvétem nyilvánítását néhány sorban.

A mai nappal vége szakad itteni időzésemnek. Holnap reggel kilenc órakor indulok Poprádra, onnan délután fél három órakor Miskolcra. Otthon leszek hat óra tájban. Nem mondhatom, hogy meglegedve távozom. Az a négy hét, melyet itt töltöttem, inkább magammal való ünyölődésnek, mint mulatságnak nevezhető. Egészségben, kedélyben alig nyertem valamit. De egy nyereségem mégis volt, tud- niillik csaknem minden nap apró munkára kényszerítettem akaratomat, amit ott- hon el nem érhettem volna. Vagy tíz kis rövid költeményt s egy bírálatot írtam, e lapokra naponkint jegyeztettem, olvastam, számos levelet írtam. Mindez, jól tudom, csekélység, de a szellemnek mégis némi mozgása. A magány, a társaságtól elvonulás, a szép természet, a mérsékelt életmód, a szórakozásnak és élvezeteknek

önként elfogadott hiánya segítettek rajtam. És megerősítést nyert nálam is az igazság, hogy „csak erősen akarni kell”!

Kifizettem szobakontómat az igazgatóságnál. Ár a tavalyi. Napi 3 K 20. Esik huszonnyolc napra 89. 60. Levonva 15%, 13 K 44 Pn: fizettem 76 K 16. Még hátra lesz az útiköltség. Az egész időzés mindenestől nem kerül többé háromszáz koronánál.

Még egy csomó Érikát szedek. Abból kötök egypár bokkrétát az otthoniak számára. És ezzel aztán: finita la commedia!

1905. augusztus 20.

E hónap 12-én kerültem vissza Miskolcra Tátraszéplakról, hol teljes négy hetet töltöttem. Napjaim bizony nem teltek ott kedvem szerint. Testileg, kedély és szellemileg folyvást bizonyos zsidbadság nyomott. Más években sokkal kellemesebb, sokkal üdítőbb hatást gyakorolt rám. Talán itt is elveszi az ingert a megszőkás. Ide tegnap délben jöttem ki.

Itthon sem találtam örvendetes körülményeket az egy hónapi távollét után. Bizony a haza szerencsétlen sorsa sem fordult azóta jobbra, kertecském állapota pedig szomorúan elhanyaglott. A folytonan tartó rendkívüli hőség és szárazság miatt a növényzet lesült, lefonnyadt. Az alma úgy lehullt férgesedve, hogy idestova egyetlen darab sem marad nekem a fán. A körte megmaradt a nagy fákon mégpedig oly mennyiségben, hogy itt-ott az ágát is töri. Néhol azonban ez is, meg a téli faj is peregni kezd. Szőlóm, a nagy reménnyel biztató, nagyrészen tönkrement a szárazság vagy a perenoszpóra miatt. Néhány rózsám azonban most is gyönyörűn virít. Vigasztaló sugár a szomorú hervadásban.

Ma délre vendégeink érkeznek Miskolcra: a szokott rokonság. Délután majd jelenlétükben leszedelem az „Angulemi hercegnő” és a „Clapp kedvence” gyümölcsét. Az utóbbin mindössze vagy tizenkét darab körte termett, de pompásan kifejlett, nagy gyümölcsök. Az előbbieket nem fejlettek oly szépen, mint a múlt években. A nagy hőség most siettette az érést.

Úgy jöttem most ide vadászkeszűvel és vizslámmal, hogy a közelebbi napokban majd vadászgatni fogok Lossonczy Jenő, Vadnay Pista és Szepessy Gyula társaságában. De a két első ma elutazik egy hétre, az utolsó pedig mára hívott volna, de a vendégek miatt meg nem jelenhetek, így nem tudom, a közelebbi napokban ad-e még alkalmat Szepessy Gyula. Nagyon integet tartózkodásra lábam fokozódó gyöngesége, kivált mióta itthon vagyok, de a vágy erősebb bennem, mint a láb gyöngesége. Szükséges volna, hogy őrt álljon az okos mérséklet.

1905. augusztus 22.

Mégis részesültem tegnap Szepessy Gyulánál Berentén a vadászat örömeiben és fáradságában délelőtt. A hőség nagy, a fogoly kevés. A hiányt pótolta az igen szíves látás, az ízletes asztal élvezete és a társaság. A jövő héten még ki fogok látogatni hozzájuk.

Tegnapelőtt délután a miskolci vendégek jelenlétében csakugyan leszedeük egypár körtefa gyümölcsét. Örültem, hogy az egész társaságnak szolgálhattam néhány szép darabbal. Most már odalenn a nagy fán a „csíkos Vilmos” körte is zsen-

dül; néhány nap múlva rohamosan érni fog. Akkor aztán sürgősen föl kell használni az egészet. Ma reggel a kertész megnézte fácskáimat, melyeket e tavaszon oly kegyetlenül megcsonkított. Most e fák rendkívül dúsan hajtottak. Gyönyörűség rájok nézni, kivált az almafákra. Az új hajtásokat egyszer júniusban már megkurtítottuk, a könyv és a gyakorlat szerint most, augusztusban kellene másodszer. A kertész azt mondja, csak októberben fogja azt végezni, mert a mostani kurtítás után még újra hajtana, ami káros lenne a fákra.

E hó 20-án kaptam itt azt a levelet, mely egy általam évek óta szerető figyelemmel és részvétellel kísért szomorú élet új fordulatáról értesít. Örülök kellene rajta, ha nem fájának a visszaemlékezések, s ha meg volnék győződve, hogy ez az új fordulat csakugyan biztos boldogságot rejt magában, kárpótlást egy keserves múltért, vigasztalást egy eltiprott, viruló ifjúságért. Én mindenben az Isteni gondviselés intézkedését szeretem látni. Azt láttam abban, hogy engem az ő balsorsának részesévé tett, azt látom abban is, ami most bekövetkezett. „Quo fata trahunt, retrahuntque – sequamur.”

1905. augusztus 24.

Most reggel azonnal visszautazom. Hatodik napja mulatok itt. Ritkán voltam itt ily hosszasan... Tegnapelőtt délután Elek Árpáddal itt vadászgattam. Sok volt a fogoly, de igen rosszak a lövések. Nem vagyok gyakorlatában; soha sem is voltam kitűnő lövő, de korábbi éveimben mégis szerencsés. Most egy nyúl volt az egész zsákmány.

Tegnap a „csíkos Vilmos” körtét teljesen leszedtük. Nem volt teljesen érett, de nem is lett volna helyes addig a fáján hagyni. Nyakra-főre elpuhult volna a különben elég ízes, nedvdús gyümölcs. Egy nagy kézi kosárral a húgomnak adtam. Ugyanannyit viszek most Miskolcra, hogy ott is másokat részesítsek belőle. Úgy látom, egy másik körtefán is zsendül, s a jövő héten, ha újra itt leszek, azt is bátran leszedhetem.

1905. szeptember 3.

Beléptünk az őszi komoly időszakba. Tegnap és tegnapelőtt még nyájasan tekintett vissza a nap a nyár elhagyott vidékére. Ma komor hideggé változott. Barátságosan, hideg szél hajtogatja és zilálja a fák lombos ágait. A borongós ég esővel vigasztalni erőlködik bennünket, de mintha nem telnék már tőle, csak haszontalan fecsegésben nyilatkozik. A torzsáig kiegészett mezők és hegyek hiába várják a megújulást. A szépen megtermett szőlők nem fejlődnek, s részben összeszáradva fogyatkoznak. A még megmaradt gyümölcsök – még a körte is – lehullanak. Almáim már teljesen kifosztva, szomorún néznek rám. A pusztulás után ismét csak a jobb jövő reménye maradt.

Tegnap érkeztem. Most is részint kertem figyelemmel kísérése, részint – mint a múlt hetekben – vadászati kedvtöltés hozott ide. Egy nagyobb körtefácskámnak szépen kifejlett gyümölcsét tegnap leszedtem. Nem tudom a nevét, valamint – a törpefákon kívül – a többi körte- és almafákét sem. De mert hullani kezd, jobbnak látom a kifejletteket leszedni, habár nem volna is még itt a leszedés helyes ideje. Különbösen ez a száraz, meleg időjárás nagyban sietteti a gyümölcsök érédesét.

A vadászat az idő zord fordulata miatt nem tudom, lehető lesz-e akár itt, akár Berentén Szepessy Gyulánál. Írtam neki, hogy tegnaptól öt napig itt leszek, várom értesítését.

Tudomásomra jutott, hogy az a terv és kilátás, melyhez M. a maga sorsának jobbra fordulását kötötte, füstbe ment. Nem volt az alapja okos számítás, csak egy zaklatott szív vergődése és csalékony ábránd. Bizony amennyi terhet rak reánk a végzet önhibánk nélkül, csaknem annyit szerzünk gyakran saját tévedéseink és gyarlóságunk folytán. S ezekért is éppúgy a végzetet kárhozzátjuk. Jól láttam én az ő tévedéseit, helyzetének helytelen felfogását és megítélését, de javítani se jogom, se módom nem volt. Láttam az örvényt is, mely felé az az irány vezet, de el nem távoztathattam. Félre kellett állnom.

1905. szeptember 4.

Az idő nemigen akar engedni tegnapi komorságából. Legalább most reggeli-ben még nem. Esett is valami kis harmat, az ég felleges, a szél folyvást erősen nyugtalanodik. Éppen nem alkalmas a vadászati kirándulásra, amit pedig tegnap terveztünk mára L. Jenővel.

Tegnap összeszedtem azt a néhány almát, ami még fáimon megmaradt. Jobbnak láttam a lehullástól így menteni meg. Az egész egy kézikosárral lett. Egyes darabok nagyon szépek, de, úgy látom, egytől egyig férgesek. A körték is úgy hulladoznak, hogy holnapután azokból is leszedeck egy részt, különösen a gyönyörűn kifejtett, szép, nagy „Lucius” körtét teljesen. Nem érett, de néhány napi állás után megsárgul, s élvezhető lesz, úgy tapasztalom. A múlt évben, mint jegyzetemből látom, szeptember 21-én volt az általános leszedés. Most is 15-e utánra halasztom azt.

Mint ezelőtt, úgy most sem bírok itt valami irodalmi foglalkozásra szert tenni. Pedig szeretnék, de csak az óhajtozásnál maradok. A Szemere-ódát, úgy gondoltam, tátrai hűsölésem alatt fogom elkészíteni. Semmi se lett belőle. Ahelyett néhány apró lyrai vers került. A szobor leleplezése szeptember hóra volt tervezve. De az ünnepély a szerencsétlen politikai viszonyok miatt a jövő évre halasztatik. Így az óda ezúttal nem sürgősen szükséges. A szobor már régóta készen áll, s a vármegyeházánál a pincegátdorban van elhelyezve. A szerencsétlen Szemerének még ezt az elkésett dicsőítést sem kíséri szerencse. Mily megható elégiát írna erről naplójába, ha most is írna, s ha tudná, hogy a forradalom utáni magatartása miatt sokan még most sincsenek kibékülve az ő egyéniségével. Kivált most a szenvedélyek ily elvakult, lázongó kitörései talán még az ünnepély lefolyása alatt sem kímélnék őt. Pedig politikusnak is, írónak is nagyobb volt a mai nap szereplő nagyságok legtöbbjénél.

Házacskámnál is örökké akad javítani való, hol kisebb, hol nagyobb. Most a homlokfal szegélyének bádogozása vált szükségessé. Ez is tizenkét korona. A csekély házbér alig elég a fenntartásra.

Ma délig, sőt még délután is oly kegyetlenül dühöngő szél fújt, hogy az utcán járni szinte lehetetlen volt. Porfelleg zúgott végig, melytől látni sem lehetett, s a szél csaknem leütötte az embert a lábáról. Képzeltető, mit mívelt ez a szegény gyümölcsfákkal. Mikor ebéd után a kertbe lementem, szemem-szám elállott a

szörnyű pusztulás felett. Körtefáim alatt terítve s összetörve feküdt a gyümölcs: téli és őszi egyformán. Alig lehetett válogatni néhány sértetlen darabot. Elkeseredésemben leszedtem mind, amit csak lehetett. Nálam semmisüljön meg, ha csakugyan az a végzete. Öt fáról leszüreteltem részint őszt, részint télit. Talán igen korán cselekedtem, de a körülmény, a mostoha időjárás hajtott. Meghagytam még öt fát, melyet nyolc-tíz nap múlva szándékozom megszedni, ha addig az időjárás engedi.

1905. szeptember 6.

Ma nagyon is hidegen köszöntött be a szeptemberi reggel. Hét órakor 7 fok meleget mutatott a hőmérő. Az ég derengő, de nem fölleg nélkül. Meleg nap ígérkezik. Tegnap délelőtt csakugyan vadászati sétát tettünk Lossonczy Jenővel. Kellemes időnk volt. A séta nem nagyon fárasztó. Fogoly elég, de a lövések igen hibásak. Három fogoly és két fűrj lett az eredmény. Ebből az én részem három fogoly, egy fűrj. Ma délig ismét folytatni fogjuk. S körülbelül ennyiből fog állani az én egész őszi vadászmulatságom. Gyönyörű vizslámtól kívánni sem lehet, hogy ily kevés gyakorlat után olyan jó legyen, mint amilyen szép...

Csakugyan megtörtént a kirándulás délelőtt. A Nagyréten voltunk, mely az én ifjúkoromban gyönyörű rétség volt: most nagyrészt szántóföldeknek törték fel, minthogy a föld megunta és megtagadta a fő termését. Kisebb-nagyobb hosszú kukoricatáblák borítják. Alig találtunk néhány foglyot. Ebéden L. Jenőnél voltam. Igen szíves látás és igen bizalmas beszélgetés fogadott. Feltárták a család helyzetét. A családi élet boldogító erényei mellett őket sem kímélték a sors csapásai. Magokra maradtak. Egymást most is szerető Philemon és Baucis.

1905. szeptember 7.

Most már semmi teendőm itt. Azonnal visszatérek Miskolcra. A jövő hét végén ismét itt leszek. Akkor alkalmasint betakarítom kertem minden termését a szőlő kivételével. Holnap az itteni rokonok mindnyájan Miskolcon lesznek: ebéden Jucinál, uzsonna-vacsorán az én pincémben, amint évenként egyszer többnyire történni szokott.

1905. szeptember 16.

Úgy jöttem tegnap, hogy valamennyi körtémet le fogom szedni, de még nem lehetett. Éretlenek, téliek. A jövő hét végére vagy még későbbre marad. Ugyanígy a szőlő is, melynek nagy részét elpusztította a hőség. Ez a szeptember, egypár első napját kivéve, folyvást oly égető, meleg, száraz idővel kínoz bennünket, minőt a tavalyi csapásos aszály idején sem tapasztaltunk... Eddig leszedett körtémből egy-egy jó kosárral küldtem ma két húgomnak. A küldözés pedig még máshová is s még ezután is folyni fog. Magamnak is marad talán elég télre való. Sokan kérdezték már tőlem, mily hasznot veszek kertem szekérszámra teremhető gyümölcséből? Hát ilyen hasznot veszek! Ez nem pénz, de öröm. Innen ugyan soha egy darab sem került tőlem piacra.

A múlt napokban meglátogatott Miskolcon Dóczy Lajos. Örvendtem, hogy megismerhettem. Külső megjelenése, alakja éppen nem árulja el a bárót és a szellemes író, de rövid társalgása csakhamar érezttette benső értékét. – Egy estét töltöttem Hegedűs Sándorral és nejevel is. Tardonát látogatták meg, amely rejtett faluban Jókai – mint bujdosó – huzamosb ideig tartózkodott a forradalom után. A kegyelmes asszony sokat és nagy kegyelettel és szeretettel beszélt nagybátyjáról, Jókairól. Többek közt említé, hogy midőn Jókai minden ellenzésök dacára nőül vette a zsidó lányt, Hegedűs Sándor azt mondta neki: „No Móricz bácsi, elrúgtad lábad alól a szobrodat!” Ime, a mondást csakugyan igazolja ma a tapasztalás. Jókai szobrára a hírlapi harangozások dacára sem gyűlt közadakozás útján ezideig több 27 ezer koronánál. A világ tehát, úgy látszik, a költő becsét és emlékét még halála után is társadalmi és erkölcsi értéke után mérlegeli.

Holnapután, e hó 18-án Budapestre utazom Gyulaihoz. Leányfalvi szüretjét 20-án tartja, melyre ismételve meghívott. Sőt a szüretet az én kedvemért tette e napra, mivel én az azután következő napokban Sárospatakon leszek elfoglalva egyházkerületi közgyűlésünkön.

Tegnap volt a nevezetes nap, melyben valami fordulatát várták szerencsétlen, felfordult közviszonyaink. Az elnapolás után akkor ült össze ismét a képviselőház. Jobb fordulatot a nekibőszült többség csökönnyössége miatt nemigen várhatni. Elvakult az ész, elnémult a lelkiismeret. Mind a kettő a hazafiság hazug leplelivel takarózik.

Megjött a hírlap délelőtt. A nagynek hirdetett és jósolt nap nagyon kicsinek bizonyult. Semmi szenzáció. A házon kívül tengernyi néparadat csendes demonstrációja. A házban a koalícióhoz illő egy kis zenebona. Aztán a ház ülésének október 10-éig királyi kézírattal újabb elnapolása. Új időengedés az egyezkedésre, melyből mint legyen megegyezés, ha egyik fél sem enged?

1905. szeptember 30.

Gyulai vendége voltam szept. 18-ától 22-éig. A csekély szüret csendességben folyt le. A várt vendégek elmaradtak. Görgei Artur sem jött. Egyedül Gy. házi orvosa, dr. Farkas László volt ott, akinek élénk temperamentuma tette kissé hangossá társaságunkat. Alkalmam nyílt bizonyos érdek miatt látogatást tenni Bihar Ferenc honvédelmi miniszternél. Régi barátsággal fogadott, s még mindig szép kedves neje kiváló nyájassággal és szívességgel. – A s.pataki egyh. kerületi közgyűlésen is részt vettem szept. 25–27-én. Örömmel vették, hogy lemondásom után újra megjelentem. Megköszöntem a marasztaló határozatban nyilvánult kitüntető figyelmöket és rokonszenvöket. Ígértem, hogy bár nem mindent halló, de mindig buzgó hallgató leszek közöttök.

Láczy László vendége voltam, aki régóta gyöngélkedik. Elhalmoztak szíveségökkel. A szeretetre méltó, szellemes úrnő ritka példánya a jó háziasszonynak, akinek gondja a családban mindenre kiterjed. Sok érdekes dolgot hallottam ott hegyaljai bortermesztéséről, s élveztem asztaloknál a különféle nektárt. Gyönyörködve csudáltam utamban a Hegyalja láncolatának rohamosan haladó betelepítését. Egész nagy hegyoldalak viruló haragoszöld lombokkal vannak borítva.

Tegnap leszedtünk végre a kertemben minden téli gyümölcsöt. Oly sok és szép téli körtém talán sohasem termett, mint az idén. Bőven elláttam két húgomat, sőt házfelügyelő asszonyomat is, s holnapután még szinte egy szekérral viszek Miskolcra. Rendbe hoztam holmit a kertben. Most még házam külső falának színes meszelése van hátra, ami holnapután fog történni. – Leszüreteltük délután a szőlőt is. Mennyiségben még most is elég, de minőségben nem sokat érő. Megrontotta a peronoszpóra és a szárazító nagy hőség. Még egy kissé várni kellett volna további érédését, de, nehogy most is meglopják, biztosabb volt most letakarítani. Alig érdemli, hogy Miskolcra vigyem, inkább csak kegyeletből viszem.

1905. október 1.

Rég nem látogattam szüleim sírját. Ma reggel voltam ott. Sírhalmokon, valamint az egész temető kertben s az alatt elterülő Sajó-vidéken szomorú hervadást borított az ősz. A nap még nyájasan ragyog. Az égbolt is derült, de azért minden, de minden búskomoly színt ölte körültem. Ott állodogáltam gondolatokba merülve sírboltunk mellett. Emlékezetem elé varázsoltam az ő alakjokat, életöket, velem éreztetett jószágokat, s vigaszt kerestem abban, hogy közös végzetünk az elmúlás. Örültem annak is, hogy sírunk csinos, szép rendben van. Bizonyosan legcsinosabb az egész temetőben. Eszembe jutott a sárospataki temető kert szinte elszomorító elhagyottsága, melynek a múlt napokban kedvetlen szemlelője voltam. Annyi gazdátlan, jeltelen, elhagyott sírt alig látni egy-egy városban. A kollégium hírneves régi tanárainak nyughelyét sem tudják. Némelyiknek gyarló síremléke düledező, gondozatlan rom.

Úgy véltem, hogy holnap csak a déli vonattal indulok Miskolcra. De e pillanatban sürgőnyt kaptam Horváth Lajostól, hogy holnap délre hozzá érkezik Ernusz Kelemen, s kívánja, hogy előbbi megállapodásunk szerint holnap én is velök legyek ebéden. Tehát reggel indulok.

1905. október 10.

Tegnap és ma Irmák szüretje. Az idő kedvez. Őszi, híves, borongó-derengő nap; este holdvilág. Tegnap velök voltam szüreti ebéden a hegyen rokonok és ismerősök népes társaságában. Fárasztott a magas tetőre mászás, valamint maga az otlét is. Délután négy órakor már hazavonultam. Rendkívüli bágyadság szállott meg. Nyolc óra után ágyban voltam, s a szokottnál valamivel túrhetőbben töltöttem az éjszakát. Mind fölmentemben, mind lejöttömben sírunk felé vettem az utat.

Folyvást velem jár bizonyos belső nyugtalanság és elégedetlenség is. Nem sokra becsülöm s keveslem múlt tevékenységemet. Szemrehányást érzek jelen tételességem és különböző tévedéseim miatt. A jövő általában nem aggaszt. Amiatt sem gyöttrődöm, hogy nemsokára mindent itt kell hagynom, amit szeretek. Még kevésbé gondolok arra, hogy meddig tart emlékem azután. Erős hitem, hogy megsemmisülni nem fogok.

Szomorú kertemben még most is gyönyörűn virít egypár piros rózsza. Mintha díszéül maradt volna a haldokló természet szemfödélére. Holnap délután leszaksztom, s elviszem Barcára kis unokahúgom és keresztlányom kebelére, aki hol-

nap ünnepli tizenhetedik éve betöltését és egyszersmind eljegyzését egy fiatal lelkessel. Ha az ő életében is, még késő ősszel is, virítnának a rózsák!

1905. október 11.

A tegnapi szüretelés már nagyon zord, hideg, szeles, csepergős időben folyt. A most már csak a rokonságból álló népes társaság nemigen élvezhette a szabad levegőt, behúzódott a szüreti kis szobába. A gazda azzal vigasztalódhatott, hogy a teli hordók száma jóval felülhaladta a várakozást. Alig bírtam négy óra után szaladva hazavergődni a kegyetlen fagylaló szélben. Még egy szüret vár reám Miskolcon, azzal bevégződik rám nézve a szép őszi multság. Nem is igen vágyódom utána, nem úgy mint hajdan.

Ez éjjel ugyancsak megeredtek az ég csatornái. Reggelre sár és pocsolya borította utcáinkat. Most is esőre áll, be van vonva az egész égbolt. Pedig most már nincs valami nagy szükség az esőre. De hát jobban tudja az, aki adja. Nekünk sem lesz igen kellemes a ma délutáni kirándulás a barcai kézfogóra. Szívesen itthon maradnék, ha az ígélet és az illendőség megengedné. Így csak a holnap esti öt órai vonattal utazhatom innen Miskolcra.

Tegnap este egy rövid, hat strófás verset írtam a szobámról. Van benne valami, ami tetszik nekem. Jólesik, hogy megírhattam. Így kezdődik:

*Szűk az én szobácskám, csak fagerendás,
De nekem elég bő ez a szűk lakás;
Tudom, engem innen soha ki nem túr,
Se terhes adósság, se valami úr.*

1905. október 29.

A vers két első sora mégsem egészen jó. A két utolsó sorban a gondolat egy kissé bizarr, a rím egy kissé odakényszerített. Feltűnt annak is, aki előtt elmondtam. Megütöközt rajta az ízlése. Talán jobb lesz így:

*Szűk az én szobácskám, csak fagerendás,
De nekem elég bő ez a szűk lakás;
Agg szülém örökben rám ilyet hagyott,
Régi törzslakója egymagam vagyok.*

Most is főleg kertem rendbe hozása végett vagyok itt. De ember hiányában nehezen lehet hozzájutni. Kellene a törpék megnyirbálása, minden gyümölcsfa törzsének bemeszelése, néhánynak kidobása; majd a rózsák és szőlők elföldelése és talán a fatövek kitányérozása. Ezek közül némelyik bizony a további napokra marad, s tíz-tizenkét nap múlva legalább megtekintés végett újra ki kell ide jönnöm.

Tegnap és ma reggel váratlan fordulattal fagyra ébredtünk. A hőmérő fagypontra alól állott. A nagy sár jó erősen meggémbereedett. Az edényekben a víz jéggé fagyott. Az ez előtti napokban komor, esős, híves időjárás, egypár nap havas eső is.

Tegnap az öreg hetvenhat éves Tóbiás látogatott meg, aki nagyon gonosz és bűnös múlt után javult vénségére jámbor, becsületes, szorgalmas emberré. Olvasgatja ő is a krajcáros újságokat, s figyelni úgyahogy a világ folyását. Azt hitte, hogy most nekünk a király semmit meg nem akar engedni. Mondtam, hogy csak a magyar kommandót, nem egyebet mindent. Elcsudálkozott az öreg paraszt. Hiszen akkor – úgy mond – miért bolondulnak az urak? Inkább azt vinnék ki, hogy a boroscámért, lőréért, melynek földjét megmunkáltam, adóját megfizettem, még külön adót ne fizessek, egy kis pálinkafőzésért ne adjam oda az adóhivatalba a pálinka értékének a felét. És több ilyen. A koalíció azonban lelketlenül állítja, kiáltozza és hazudja, hogy az a „kommandó” a nép, a nemzet föltétlen kívánata, s azzal a maga önző érdekei miatt örvénybe sodorja ezt a szegény országot. Hallott olyat is: hagyjuk el a kárhoztatást; ha céljokat érik ezek a vakon rohanók, akkor nem kárhoztatni, de dicsőíteni fogjuk őket. Nem hiszem. Ha céljokat elérik sem várok abból állandó jót, s mostani küzdelmek gyalázatos módjának emléke mindig rajtok szárad. A bekövetkező bukásnak és veszedelemnek pedig nem lesz mentsége az, hogy „hiszen ők jót akartak”.

1905. október 30.

Megcsonkázta tegnap a kertész a törpefákat, talán igenis a forma végett. Azt mondja, nincs ezáltal csökkentve a termés, sőt előmozdítja. Látom magam is, hogy így kellett a sűrűség és a magasra növés meggátolása végett. Ma reggel is fagyott. Komor, sűrű ködös az idő. Úgy látszik, itt az ideje a rózsák elföldelésének is. Egészen télre hajolt a természet.

Kezünkben van tegnap óta a minisztérium várva várt programja is. Szépen kidolgozott mű. Minden jót ígér, csak a magyar kommandót nem. De a nekivadult tömeg, mely éppen csak ahhoz köti magát, tüzesen vissza fogja azt utasítani. Elmegegy egy új választás kitűzéséig, melynek eszerint kényszerűleg be kell következnie. Biztos többséget remél magának ott is. Akkor a nemzet újabb megerősítő nyilatkozatával még féktelenebbé válik.

Mindjárt indulok vissza Miskolcra.

1905. november 18.

Ma töltöm be életem nyolcvanadik évét. Itt akarom átélni ezt a napot ebben a magános, kegyeletes kis „fészkemben”, melynek légkörében léptem a világra nyolcvan évvel ezelőtt. Csak légkörének mondhatom, mert az a régi szalmás vityilló, mely engem születni látott, hatvanöt évvel ezelőtt eltűnt innen, s helyére e mostani szilárdabb, szebb, értékesebb és kényelmesebb házat építették szüléim. Emlékezem, hogy nekem is, mint miskolci tanuló gyerekeknek, részem volt az építkezés fáradaiban.

Mivel ünnepelem e napot én, aki hiú, haszontalan tüntetésnek tartok minden jubiláris tömjénfüstöt? Az üdvözlők serege, hál' Istennek, nemigen figyelmeztet, hogy ünnepelem! Itt az senkinek eszébe sem jut. Miskolcon jutott volna némelyeknek, de onnan elvonultam. Én magam eddig az évek folyását úgyszólván figyelembe se vettem. Megjegyzés nélkül sietett egyik a másik után. Számokat sem

nagyon igyekeztem számon tartani. Egyikben sem volt különös fordulat. Éltem a jelennek, mintha mindig úgy tartana, de mégis némi előrelátással készülve a bekövetkező öregség napjaira.

Most is csak azzal ünneplem itt ezt a napot, hogy megújuló kegyelet, hála és szeretet érzésével merülök az én két öreg szülémnek ágyam felett függő arcképeinek szemlélésébe. Merengek a velök eltöltött hosszú szép időn, azon a sok jón, melyet tőlök nyertem, és amott a hegytetőn domboruló sírjokon. Ha az ég az ő életkorokkal ajándékozna meg engem is, akkor nyolc-kilenc év maradna még számomra.

Pár nappal ezelőtt egy budapesti könyvárús és könyvkiadó cég („Singer és Wolfner”) nyájas, üdvözőlő sorokkal avégett fordult hozzám, hogy adnám át nekik legutóbbi arcképemet lapjokban közlésre a nyolcvanadik év alkalmából. Megköszönve figyelmöket válaszom az volt, hogy arcképem nincs, nem küldhetek. Különben is helytelen és érdektelen dolognak tartom, hogy kép vagy szobor nyolcvan éves korban állítsa közönség elé az embert. Gyönyörködhetni a várromokban, melyeket épségben sohasem láttunk, de kinek nyújthatna gyönyört romjában szemlélni oly embert, kit tetterős korában ismertünk?

1905. november 19.

Húgomék tegnap az ebédnél mégis megemlékeztek a nap jelentőségéről. Jót kívántak csaknem hízelegve azzal, hogy mostani kinézetem után ítélve még sok-sok évre tarthatok számot. Szívesen fogadnám, ha jót hozna, türelemmel, ha rossz. De nyolcvan év mégiscsak nyolcvan év! Oly nehéz, mellyel vékony jégen jár az élet. Könnyen leszakadhat.

Holnapután, nov. 21-én Vadász Pali honvédfőhadnagy keresztfiam és unokaöcsém esküvőjét tartjuk Szerencsen Apostol Emmácskával, egy igen kedves, fiatal lánykával, akinek szelleme, értelmisége, kedélye erősebb és élénkebb, mint vékony, filigrán testi alakja. Bizony jó volna, ha emez is arányban állna amazokkal.

Kertemben most is találtam némi pepecselni valót. Egypár hitvány gyümölcsfát kiásattam, egy kis törpe almafát átültettem. Egyéb tennivalóm nem akadt. Rózsafáim, szőlőtőkém már szinte pár hét óta föld alatt vannak; egyéb is minden rendben. Nagyon dúsan és gyönyörűn virítanak krizantémbokraim, melyekről már azt hittem, hogy elölte őket a korán érkezett fagy. Szép, szép, de illatja, jelentősége, használata kellemetlen! Halottnak virága.

A múlt napok folytonos esőzéssel jártak. Tegnapra virradóra azonban jól megfagyott a sár. Ma ismét komor, borongós, esőre hajló. – Most a déli vonattal visszautazom. Nincs itt, ami tovább marasztana, kivált most, midőn alig léphetünk ki a szobából. Amott mégiscsak másképp telnek a napok, bár ott sem valami gyönyörűségek. Talán csak december első napjaiban jövök ide újra.

1905. december 3.

Hiában tértem ki a születési évforduló ünneplése elől. Midőn innen hazaérkeztem, íróasztalomon mintegy negyven darab névjegyet és levelet találtam, a nevezetes napra emlékeztetőt. A helybeli hírlapok pedig magasztaló rajzokban em-

lékeztek rólam. Sokan úton-útfélen is üdvözölgettek, s még most – több mint két hét után – sem hagytak föl velem. Rám nézve valami keserű ajándék ez a megemlékezés. Jólesik a figyelem és rokonszenv; keserű az örökös figyelmeztetés arra, hogy csakugyan megöregedtem, amit eddig nemigen forgattam eszemben. Mióta ezek a jubiláris hangok csengenek a fülemben, azóta valóban öregebbnek érzem magamat. Folytonos memento a lemondásra.

November 27-én Budapesten voltam az „Akadémia” elnökválasztásán. Nem volt szándékom megjelenni, de R. Béla báró lévén egyik jelölt, testvére, Géza távirati kérésére mentem föl. Nem volt érdemes. Berzeviczy harmincöt szóval győzött R. B. tizenegy szavazata ellen. Amiben én is megnyugodtam. Gyulai vendége voltam másnap délig. Akkor aztán hazautaztam. Nyereségem volt, hogy vele tölthettem néhány órát, s örömem, hogy őt tavaszi állapotánál sokkal jobb erőben láthattam. Különös, hogy a fővárosban nem tudom magamat jól érezni.

Itt volna nyakunkon a tél, s még mindig enyhe, őszi napjaink járnak. Eddig folyvást nedves, esős volt az idő, a télnek még előjelét se éreztük. Ma reggelre fagyott valamicskét. Nyolc órakor egy fok volt a hideg. A krizantém maradványai még most is virítanak a kertemben; a néhány hét előtt leszedettek asztalomon egészen üdék. Csudálatos virág, mely meghalni nem akar.

A „Vasárnapi Újság” mai számában van egy cikkekcske a hosszú életről. Említi, hogy Victor Hugo ezt metszette a háza falára:

*Lever à six, dîner à dix,
Souper à six, coucher à dix:
Fait vivre l'homme dix fois dix.*

1905. december 17.

Minden különösebb ok nélkül jöttem. Húgaim hívtak, hogy a pár nappal ezelőtt történt sertésölés után náluk és velük részesüljek egypár jó ebédben. Óhajtottam azt is, hogy itt szobáskámban töltsék néhány csendes órát. Gyakran nézegetem szüléim arcképét. Elmerengek, elgondolkozom. Valami ösztön, sejtelem vagy talán csak kívánság súgja nekem, hogy szívünk tiszta, mély szeretetének fonala áthúzódik ama titkos túlvilágba is, ahol elköltözött szeretteink életét továbbfolyni képzeljük.

Megírtam itt utolsó részletét annak a bírálatnak, melyet az akadémiai Karásonyi-féle pályaművekről kellett készítenem. Nem volt éppen kedves foglalkozás annyi sok (52 db), nagyrészt esetlen színmű átolvasása. Köztök egyet mégis jutalomra érdemesnek találtam, a viszonylag legjobbat: a *Hajtóvadászat* címűt, mely a Néró-korabeli római színpadi élettel foglalkozik.

A múlt hetekben temettük el Soltész Nagy Kálmánt, Miskolc város egykori derék polgármesterét, hajdan iskolai tanítványomat, később hozzám ragaszkodó jó barátom. Pár év óta pusztító nyelvrák vetett véget életének. Alig volt hatvankét éves. Miskolc felvirágzása körül maradó nyomokban hagyta fenn emlékét.

Sehogysen akar telünk lenni. Őszi, enyhe napjaink járnak éjjelenként csekély fagyással. Rendetlen időjárás, mely nemigen biztat jó jövődővel. De a természet okosabb és biztosabb, mint a mi jövődölésünk.

1905. december 18.

Mi baj nem éri az embert így a hosszú út vége felé! Még szerencse, ha csak holmi apró baj. Néhány hét óta szúró fájdalmat érzek a bal sarkam közepén, az alsó részen. Későn vettem észre, hogy topánjaim sarkában kiálló szegecskék bőrke-ményedést okoztak egy ponton, olyan tyúkszemformát, melytől én eddig teljesen meg voltam kímélve. Ez a pont napról napra alkalmatlanabb lett, s tegnap már az egész lábfejen olyan fájdalommal járt, hogy alig tudtam s ma is alig tudok miatta lépni. Azt is gondolom, nem fejlődik-e belőle lassankint az egész szervezetet megtámadó baj, bomlása a nagy gépezetnek. Furcsa lenne, ha engem is a végzetes „akhilleszi sark” érne utol. Csakhogy én ám sok helyen vagyok sebezhető, nem csak a sarkamon. Most is két éjet olyan kínosan töltöttem, hogy ki sem mondhatom. Önkéntes, öntudatos rongálás. A kívánság nem akar hallgatni arra, hogy a nyolcvan éves gyomor nem huszonnégy éves. Az idő intése egyebekben is sokszor süket fülekre talál nálam.

Már ma gyönyörű, tiszta, száraz, téli, hideg napunk van. Végigétálgatok keretemen a reggeli friss levegőben. Társalkodom az alvó fákkal, s nézegetem rajtok a tavaszra készülő rügyeket. Még mindegyikök mélyen alszik, de köztök én már a messze levő tavasz ébredéséről álmodozom.

1905. december 25.

Karácsony első napját ünnepeljük. Hosszú ünneplésünk van, mert tegnap vasárnap volt. És így három napot lehetne és kellene szentelnünk a vallásos áhítatnak és elmélkedésnek. Ha ugyan szentelnénk teljesen és igazán nem három napot, csak három órát. De annyit sem képes fölemelkedni a földhözragadt lélek. Én most is, mint máskor ily időben, elővettem Szikszai *Keresztyéni tanításait*, ezt a régi, kopott, elhasznált könyvet, mely évek hosszú során át szüléim kezén forgott. Elolvasom belőle a mai napra valót, s a szöveg gyarlóságát emeli, sőt megszenteli az a kegyelet gondolat, hogy egykor ők is ezeknek a soroknak olvasásában buzgólkodtak.

Tűrhető, szép, télies karácsonyunk van. A fagy – oly hosszú, nedves, ködös napok után – meglehető. Némi kevés hó is fehériti a kopár földet. Látom, az ajtatos nép tódulva siet a templomba. Én magam is mindjárt hozzá csatlakozom.

Az egész nagy templom úgyszólván színig megtelt a buzgólkodó közönséggel. Minden hely elfoglalva mind a nők, mind a férfiak részéről. Valami megható az, mikor ily nagy sokaság az orgona mellett harsányan zengi a zoltárt és dicséretet. Szinte a templom bolthajtását rengeti. A hangtömeg ereje mintha az érzelem erejét akarná jelteni. Úrvacsorával éltünk. A nagy gyülekezetben alig akadt valaki, aki ahhoz nem járult. Nem tudom, lesz-e egynéhány, aki elviszi az életbe magával az itt fogadott javulási szándékot s beváltja-e azt a cselekedet. Vagy csak megszokás az egész, melyben pillanatra az esik jól a gyarló embernek, hogy legálább elvégezhette?

1905. december 26.

Gyönyörű, fényes, tavaszias napra virradtunk. Szinte Húsvéthoz illenék, nem Karácsonyhoz. Reggeliben a hőmérő 4 fok meleget mutat. De azért a múlt napokból maradt fagy úgyahogy még tartja magát. A hó is megmaradt vékony sávokban az utca árnyékos részein. Az út közepe és a déli oldal azonban már olvadozni kezd. Ha így fokozódik a meleg, ma talán még sárban is fogunk járni. – Két költemény csirája úszkál az elmémben régóta. Mindezideig sem bírtam életre hozni. Egyik volna a *Beszélő fák*, melyben kertem gyümölcsfái beszélnének velem saját helyzetükről, amint az az emberekéhez hasonló. A másik, *A halál után* a pompáról és virágpazarlásról, melyet az emberek a halottnak vagy inkább a magok hiúságának áldoznak; a test elhamvasztásának vagy eltemetésének mivoltáról s költői sajátságáról. Lesz-e belőle valami az én rövid időm és makacs tétlenségem mellett? Nem tudom. Nemcsak a tevékenységről, de magáról a gondolkozásról is leszokhatik az ember, s a legszebb mezei út is begyepesedik, ha nem járnak rajta. S efféle fogyatkozások miatt ne panaszkodjék az, aki öntudatosan fő súlyt helyezett az élet apró örömeinek élvezésére.

Ismét templomba készülök. Nem annyira az ünnepi fiatal diák szónoklata vonz, mint inkább maga az Isten háza, melyben a gyülekezettel együtt akarom ünnepelni a Karácsonyt. Holnap reggel visszautazom Miskolcra, hol még a hosszú ünnepnek némi folytatása vár reám.

1906. január 5.

Az új év első napját Miskolcon töltöttem. Rokonaim közé nem akartam ismét idejönni, kikkel együtt ünnepeltem a hosszú, három napos Karácsony-ünnepet. Miskolcon is voltak, akik számot tartottak megjelenésemre. Számos újévi üdvözetet kaptam, szinte negyvenet. De személyesen igen kevesen kerestek föl, biztonnal azért, mert ily alkalmakkor rendszeren meg szoktam szökni Miskolcra. Különben is nagyon üres megszokásnak, hiú külsőségnek tartok minden ilyes gratulációt. Ha csak lehet, kikerülöm, s másoknak sem igen kedveskedem vele.

Tegnap reggel érkeztem ide. Vadásztunk itt a Xivkovich Emilék birtokán. A szíves házigazda X. veje, Dadányi Sándor volt. A vadászat csekély eredménnyel végződött, de erős hidegben. A hőmérő reggeliben 10 foknál is többet mutatott fagypontra. Néhány nap óta igen keményen tartja magát az idő. Négy-öt nappal ezelőtt hó is bőven esett.

Meglehetősen kifáradtam s átfáztam tegnap a vadászaton. Pedig többnyire kocsin jártam, s jó melegen voltam öltözve. Emiatt az éjszakám nem is volt nyugalmas. Bizonyos kimerültséget és fáradalmat még ma is érzek. Nem akarok felhagyni bizonyos kedvtelésekkel csak azért, mert arra int a nyolcvan év. Én ennek az évszámnak sem akarok hitelt adni. Aztán a leggondosabb kímélet mellett is utolér a vég. A vadászat után tegnap este itt maradtam. Jobbnak láttam kipihenni magamat itt kis „fészkenben”. Este indulok vissza.

1906. január 20.

Ötödik napja, hogy itt vagyok. Nemcsak látogatni, dolgozni jöttem. Itt nyugodtabban végezhetni kivált költői munkát. Megírtam nagyjából az ódát, melyet Toldy Ferenc születésének századik évfordulója emlékére az „Akadémia” bízott rám. Régóta nyugtalanul hordoztam lelkemben. Sokáig kellett küzdenem, míg odakényszeríthettem csökönyös akaratomat, hogy belekezdjek a munkába. A hangulat még munka közben is csak szórványosan jött meg. S én azt hiszem, érezhető lesz a költemény nem egy részletén. Március 25-éig még elég idő lesz a simításra.

Tegnap volt a képviselőház feloszlása. Nem valami méltóságosan, inkább komédiás módon viselte magát a képviselőház a feloszlató királyi parancssal szemben. Sajnos, hogy ez a komédia alkalmasint a nyílt abszolutizmus tragédiájának előjátéka.

Meleg, tavaszi napjaink járnak. A múlt héten szinte félelmesen napfényesek és melegek voltak. Mostanában ködösek, nedvesek, de az olvadás folytonosan tart. Napjában a meleg 3-4 fok. A hegyek és az én kis kertem is még mindig hóval van borítva. Az utcák erősen sárban úsznak. A szobából kilépni sincs kedvünk. Holnap visszatérek.

1906. február 21.

Ittlétemben egy kis versecskét is írtam a Toldy-ódán kívül. Csak olyan rövid elmelegülés vagy emlékezés. Négy strófából áll. Szüleimnek ágyam felett levő arcképével foglalkozik. Kilépnek olykor a kép keretéből. Kérdezem őket a túlvilág felől, de felelet nélkül hagynak:

*Kérdem őket, de hiába kérdem,
Ajkaik nem nyílnak szóra értem.
Ők is rejtve hagyják
Titkait a létnek
S képök keretébe
Némán visszalépnek.*

Az idő ma is folytatása a tegnapiak valami csekély gémberedéssel.

Ma van immár az ominózus politikai nap. A tegnapelőtt feloszlott, jobban mondva szétkergetett képviselőház elhatározta, hogy dacolva a feloszlató királyi parancssal ma folytatja az ülést. A királyi teljhatalmú biztos az országház minden, de minden helyiségeit kiüríttette és bezáratta, s a kulcsokat a belügyminiszterhez küldötte. Katonaság, honvédség és rendőrség teljesítette az eljárást. Annak lesz itt szerepe bizonytalán továbbra is. A honatyák komédiáznak a formával. De a lényeg nagyon elszomorító.

Rögtön indulok, s talán még egyszer kilátogatok ide, mielőtt az „Akadémia” március 25-ei ünnepélyes gyűlésére a fővárosba utaznám.

1906. március 15.

Nemzeti színű zászló leng már korán reggel a velem átellenben lakó zsidó szabó házán. Bár nem látom ablakomból, de gondolom, másfelé is hasonló ün-

neplés történik az utcákon. A nagy hazafias felbuzdulás nyilvános demonstrációja sehol sem áradozhat most oly szabadjában, mint ezelőtt. Korlátok közé szorította a február 10. óta nyakunkra szakadt abszolutizmus, mellyel a mi honmentő koalíciónk – ez a „discordia semina rerum” – megajándékozott bennünket. A gyülekezési és a sajtószabadság és egyéb szabadságaink és jogaink jórészt meg vannak bénítva. És az igazat megvallva, ha a célt és az eddigi tapasztalásokat tekintjük, talán jól is van ez így. Csak nem lenne jó, ha sokáig így maradna, és ha semmit nem tanulnánk belőle.

Kezdődik a kerti munka, legalább a tisztogatás, ültetgetés. Februárban érkeztek jókor a tavasz felé közelegő, meleg, verőfényes napok. Azóta csekély kivétellel folyvást tartanak. Ma ültettem el négy darab erőteljes oltványt, melyet Temesvárról Niemetz W. J. faiskolájából rendeltem: egy darab „Bádeni főherceg” „Kalvil” almát, egy darab „Hohenzollerni” almát, törpéket; két darab „Altán” ringlot szilvát, magastörzsűt; kifogástalan szép darabok. Most már igazán nem fér több a kertemben.

Mindig akad itt nekem apró-cseprő tenni, igazítani, fizetni való. Most is van itt egynéhány félig-meddig váratlan. Mert nem szeretem, ha kis „fészke” körül bármi csekély hiányt vagy rendetlenséget is tapasztalok. Szinte azt hiszem, hogy így nézik azt jó szemmel öreg szüléimnek ágyam felett függő arcképei. – Holnap este vagy holnapután reggel visszamegyek Miskolcra. Ott töltöm nevem napját, melynek barátságos megemlékezései elől az idén nem szököm meg. Mivel ezelőtt gyakran megszőkdöstem, gondolom, sokan azt gondolják, hogy most is így történt, s nem látogatnak el hozzám. Ők is nyerne velem, én is.

A jövő héten március 23-án, pénteken indulok az „Akadémia” nagygyűlésére, melyen a tagok választása történik azon napon délutáni öt órakor. A megjelenésben kissé feszélyez az, hogy Gyulai, amint mondja, az első osztály határozatából engem tiszteleti tagnak ajánlott. Akár megválasztanak, akár nem, kellemetlen rám nézve. A dolog tudtom nélkül, akaratom ellen történt. Gyulai meghívott, hogy most is az ő vendége legyek. Szily Kálmán pedig tegnap érkezett levelében szombatra ebédre kér magához, hol, mint írja, csak Gyulai és Görgei Artur lesznek jelen. A következő napon, vasárnap tartaték az „Akadémia” Toldy-ünnepélye, melynek egyik kiegészítő része lesz az én költeményem. Ez az óda, ha ugyan ráillik ez a meghatározás, inkább csak Toldy „arcképe” minden másfelé irányuló magasb eszmék beleolvasztása nélkül, inkább elégiai hangulattal és színezettel. Tizenhat nyolc soros versszak. Hosszúnak elég hosszú, eléggé egységes-e? Nem tudom. Addig olvastam, addig ismételttem, hogy némi leszámítással kezdtem megszeretni, s könyv nélkül tudom az egészet. Magam szeretném felolvasni, ha akkor épp hangomnál és hangulatomnál lennék. Sosem szerettem ugyan, ha ilyes alkalmakkor öregember szerepel a közönség előtt, mégpedig nem is valami komoly tanulmánnyal, hanem gyönyörködtetésre szánt költeménnyel. Csökkenti a hatást már maga az öregség szemlélete. Még is óhajtanám most kivételesen és valószínűleg utoljára. A magam érzéseinek és gondolatainak, úgy hiszem, magam lennék leghűbb tolmácsa. Deus providebit.

Toldy Terence emlékezete

Szűtése harminczik évfordulójának
Az Akademiában

Egy maradék porát ime lerakva
Az ünnepelő hatás emlékezéte,
Denkihet oly szörny külvilágba,
Szeli den rengo bölcsőhöz várt,
Szemünk előtt a bölcsőből a világ,
Egy külvilágos, hosszú, szép pályán nyúlik,
Mely ránta tovább a kincs és hasyos,
Ur-jelöljen a Toldy név nagyog.

Korán magasra emelté a népe életét,
És csüggedtlen kőre a fele,
És lami, hogy művünk nem semmi kő,
Veserünk a nap megerlele,
A gondtalan munkában elmélünk,
S így korunk eszményeire hivatunk,
Az egyet, a szabványban vedve sely,
Boldog halandó a Kő egy Kőjéle.

Ót egy kőjéle s örömmel kőjéle,
A hon szerelmé eljegyzte őt,
Nyert is kőjéle, hogy elni tudjon erre,
Tartós időt, acaclonon erőt,
Almát, melylyel az ifjú se nem gálda,
A férfi kőjéle s valóra váltta,
Felhajnalom elomé a sely,
Vivulni latta drága neméjéle.

34. kép. Léva Toldy-ódájának első strófái

1906. március 16.

A tegnapi szép, tavaszi, fényes idő megváltozott. Mára virradóra meglehetősen hó esett. Most reggeli kilenc óra tájban is ritkán havaz két fok meleg mellett. Fehér lepel borít mindent. Szerencse, hogy tegnap elvégeztem azt a kerti munkát, melyért főleg idejöttem. Elültettem négy darab oltványt. Feltisztogattam a haszartot a fák alól, s utána már gyönyörködtette a szemet az újulni kezdő gyeplő zöld bársonya. Nem hiszem, hogy ártana a gyümölcsfáknak, ha alattok a föld felkapálás nélkül hagyatják, kivált, ha a fák töveit köröskörül széles körben minden évben porhanyóvá tesszük. A zöld gyeplő pedig kellemessé teszi a gyümölcsös kertben mulatást. A málnabokrokot is rendbe hozattam. A centifolia rózsát megmetszegettem, s némi babramunkát végeztünk a tisztaság körül. Most már a letakart rózsá-

ELSŐ FERENCZ JÓZSEF

AUSZTRIA CSÁSZÁRA

ES

MAGYARORSZÁG APOSTOLI KIRÁLYA

különös oltalma alatt álló,

a tudomány művelésére és terjesztésére

s egyszerűs mind a magyar nyelv emelésére

alapított

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

Lévay József

urát

1906. márczius 23-ikán tiszteleti tagjául választotta s ezen

oklevél erejével társának ismeri.

Budapest, 1906. évi márczius hó 23-ikán.

Heurich
titkár.

Heurich
elnök.

35. kép. Oklevél Lévay akadémiai tiszteleti taggá választásáról

fák és szőlőtövek felbontása következik. De ez csak akkor fog történni, mikor majd a hó vége felé Budapestről visszaérkeztem.

Éjjelenként mindig betege vagyok itt a jól élésnek. Hiába óvakodom. Húgaim mindig dús és ízletes terített asztallal kedveskednek. S én nem tudom „inretorto oculo spectare”. Aztán viselem a következéseit. Ma este az öt órai vonattal visszamegyek.

1906. április 3.

Holnap, szerdán lesz egy hete (márc. 28.), hogy visszaérkeztem Budapestről az „Akadémia” nagygyűléséről. Március 23-án mentem, s akkor délutáni öt órakerészt vettem a tagválasztó nagygyűlésen. A gyűlés népes volt. Sokan jelentek meg nemcsak szavazatra jogosult tagok, de mások is. Az első osztály csaknem egyhangú ajánlatára hármunkat választottak tiszteletbeli tagoknak. Gyulaira nemmel szavaztak öten, reám hárman, Thewrewk Emilre ketten. Nem mondom, hogy jól nem esett a megtiszteltetés s a sok oldalról irántam nyilvánult rokonszenv, de az arra való különösb érdemet most sem találok magamban, hacsak magas életkoromat annak nem veszem. Azt is hallom, hogy ebben a megtiszteltetésben az is volt egyik fő ok és cél, hogy az ekként megürült rendes tagsági három hely más érdemesekkel tölthessék be. Ez aztán engem is megnyugtat.

Vasárnap, március 25-én Toldy-emlékünnepet ült az „Akadémia” a T. születése századik évfordulója emlékére. Az ünnepély minden tekintetben fényesen sikerült. Költeményemet magam olvastam. Egészen tiszta hangomnál és hangulatomnál voltam, úgy mint óhajtottam. Előadásomnak reményem fölötti általános zajos hatása volt. Ez az ünnepi közönség először és talán utoljára hallott engem mint felolvasót.

A gyűlést követő közébed a „Hungáriában” volt. Ott is bőven kijutott nekem a csaknem magasztalásig emelkedett megemlékezésekből. Thaly Kálmán pohárköszöntője annyi dicséretet halmozott rám, hogy szégyenelni kezdtem magamat. Gyulainak is bőven kijutott, aki most hagyta el harminc évig viselt jegyzői hivatalát az első osztályban, s akit szintén most emeltek tiszteletbeli tagságra. Ővele szokás szerint évődtek a pohárköszöntők és nem köszöntők. Szikrázott köztök az élc és a humor.

Szombaton, március 24-én Szily Kálmánnál nem volt megtartható az ebéd felesége betegsége miatt. Ő is, Gyulai is velem együtt Görgei Arturék asztalához voltunk hivatalosak. Élvezetesen töltöttem körükben néhány órát. Örvendtem különösen az Artur egészségi jó állapotának, aki január óta élete kilencvenedik évét tapossa. Szigorú rend szerint, szigorú házi felügyelet alatt él, új meg új jeleit tapasztalva a tiszteletnek és elismerésnek.

Kedden, március 27-én Gyulait és engem dr. Farkas László, a Gyulai orvosa vendégelt lucullusi ebéddel. A szeretetre méltó, kedélyes, szellemes orvos-agglegény szintén idős, hajadon nővérel vizs háztartást. Egész környezete, berendezése csínt, jó ízlést és jóllétet mutat. Könyvei, képei, bútorai közt sok a becses darab. Úgy hallom, terjedelmes és nagy jövedelmű orvosi gyakorlata van, kivált a főrangúaknál. Gyulai útján régebben ismerem. Rokonszenvvel vonzódok hozzá, amit, úgy látom, ő is viszonz.

Gyulainál találkoztam gróf Vay Péterrel, gróf Vay Ábrahám katolikussá lett unokájával. Gondolom, jezsuita. Szikár, magas, fiatal pap. Egymáshoz közel álló szürke szemekben bizonyos lappangó tűz, nyugtalanság és alatomosság mutatkozik. Családjáról, amint előtte emlegettem, úgy látszott, nem akart sokat tudni. Misszionárius a Távól-Keleten, Koreában és Japánban. Ottani élményeit és tapasztalásait érdekesen írja a „Budapesti Szemlében”. Azokat könyvbe foglalva

önállóan is kiadja mostanában magyar, német, angol nyelven. Mondja, hogy az ő feladata nem a keresztyén vallás terjesztése, hanem ott, ahol már terjedőben van, annak intézményekkel és intézkedésekkel való megerősítése. Gyulai búcsúzóban a lelkére kötötte, hogy a távolban se feledkezzék meg a magyar irodalomról és nemzetéről, amit ő meg is ígért.

A nekem szánt ováció részlete volt az is, hogy egy Glatz nevű festész kétszeri ülés után szénrajzban elkészítette arcképemet a „Nemzeti Szalon” igazgatójának a megbízásából. Se a hűség, se a helyzet nem felelt meg várakozásomnak. Nem tördöm vele.

Gyulai azzal bocsátott el: na, te ugyan meg lehetsz elégedve itteni fogadtatásoddal. Óh, hogy' ne! – sőt annyira meg vagyok, hogy szinte nyugtalanít, s jólesik falusi „fészkembe” vonulni előle. Négy-öt nap sok nekem a fővárosban, kivált tél idején. A szabad természet alszik, a színházakba nem vágyakozik a fülem. Társ nélkül megszáll az unalom.

Fölemlítém, hogy megfordult eszemben Kazinczy Gábor és Tompa hozzám írott leveleinek egy könyvben kiadása. Sok érdekes, sok apróság, de együtt mégis némi közvetlen tüköre az író kedélyvilágának. Gyulai helyesli, s azt mondja, biztos kiadója lenne a „Franklin”. Majd meglátom...

Idejövetelem fő célja most szőlőtőkém és rózsafáimnak a föld alól felszedése. Előbbi években korábban történt ez, most a folyvást tartó hideg, szinte fagyos idő gátolt. Reggelenként sokszor jeget találunk. A fagyalaló szél nem szűnik. A hőmérő ma reggel is két fok meleget mutatott. De tovább már mégsem halasztom a felszabadítást. Félek, hogy a föld alatt károsan ki fog hajtani mind a rózsza, mind a vinyege. A törpefák közt a körték rügyei nagyon szépen mutatkoznak, fejledzenek, de a hideg gátolja, visszaveti, szomorúvá teszi a fejlődést. Bennünket is szomorít ez a makacs, télies időjárás, mert már február elkezdett szoktatni a meleg, szép, tavaszias napokhoz. Április első hetén már határozott tavaszodást vártunk. Most még a felszabadított rózsát is féltünk kell egy éjjeli fagytól.

Házam körül is mindig van valami javítani való. Most is csaknem egészen új kéményt kellett raknom, s javítanom a falakat. Nyugtalanító is, költséges is.

Ma és holnap itt maradok. Legalább kedves, meleg szobáskám napsugaras levegőjét élvezem. A kerti sétálgatás sem kellemes most a hideg miatt. Pedig a szobán kívül ez itt egyedüli élvezetem.

1906. április 4.

Pár óra múlva visszaindulok. Kertemben a legszükségesebb tennivalókat elvégeztem. Rózsafáimat fölszedtem a föld alól, s rendbe hoztam. Gyümölcsfáim tövé-nél a földet feltányérozttam. Most már várni fogom a következőket. A mutakozó rügyek még most nem valami sokat ígérnek, de most még korán volna helyesen ítélni felőlök. Egy törpe körtéfcskám duzzadó bimbóiban most is gyönyörködöm. A rózsák mintha egy kissé soványan, szegényesen kerültek volna ki a föld alól.

A mai nap nyájásabban folyt le. A levegő megenyhült; a hideg szél megszűnt. Fényes, meleg tavaszi nap ragyogott a természetre. Csak a setét politikai láthatár nem akar derülni.

1906. április 16.

Tegnap és ma a Húsvétot ünnepeltük. Mind a két nap megtöltötte a templomot az ájtatos közönség. Tegnap úrvacsorával éltünk. Egyházi beszédet a káplán tartott gyermekes módon, érthetetlenül hadarva; ma egy kis ünnepi diák meglepő ügyességgel mind a tartalom, mind az előadás tekintetében. Szinte mondhatni, hogy már kész papocska.

Időjárásunk szinte félelmesen rendkívül meleg. A fejlődés napról napra rohamosan halad. Pár nap alatt sok körte- és szilvafa teljes virágzásban fog állni. A hőmérő reggeliben is 10-12 fok melegeget mutat. A szárazság ijesztő. Hova marad a kívánatos esős április? Nem rontja-e le május, amit április épített? Most már örömmel sétálgatok kertemben. Látom, hogy legtöbb fám dús virágzásnak indul, s reményt ad a gyümölcsözésre is.

A politikai világban meghozta a békét a koalíciós minisztérium megalakulása. Ámbár ez a béke, úgy látom, minden tekintetben igen vékony lábon nyugszik s igen bizonytalan. Az országgyűlés egybe van híva. A képviselőválasztás a jövő hó első felében történik. A „szabadelvű” párt feloszlott. Hívei elvonultak a küzdőtér-ről, próbálkozni sem fognak a választáson. A tér a „függetlenségi” párté. Az dühöng kíméletlenül a győzelem birtokában. Kizsákmányolja a helyzetet a kormány más elvű tagjainak rovására is. Tegnap már itt is megindult a korteskedés némi zajos ivással a „függetlenségi” jelölt érdekében... Bizony, bizony még mindig a „magyarok Istenének” különös segítségére van szükségünk!

1906. április 17.

Az ünnep napjai elmúltak. Bizony hiában hirdeti a jó Szikszai György az ő *Keresztyéni tanításai*ban, hogy a Húsvét ünnepében nem testi örömmel kell örülni, nem evéssel, nem ivással, tobzódással, vendégeskedéssel stb, hanem az Úrban való lelki örömmel... Megtörtént mindkét ünnepnapon a templom buzgó gyakorlása, de a templomon kívül aztán, szokás szerint, sokfelé igenis testivé vált a húsvéti öröm, melynek zsidbasztó eredménye áthat a következő napokra is.

A múlt évben elmaradt Miskolcon a Szemere-szobor ünnepélyes fölállítása. Ez év folyamán okvetlen megtörténik. A verset ez alkalomra én készíteném. Gondolkozom is róla: oly szándékkal is jöttem ide, hogy ittlétem alatt foglalkozom vele. Nem megy.

Nincs hangulat, nincs emelkedés. Testnek és léleknek is több nyugalomra, több nélkülözésre van szüksége. Pedig itt kevesebb tárgy vonja, szórja szét figyelmet, mint Miskolcon. Csendes, szép környezetem alkalmas volna az elmélyedésre. De mégsem lehet. Nem mozdul a bibliai tó.

1906. április 18.

Amint ma reggel kitekintettem az ablakon, láttam, hogy a káplán palástba öltözve haladt az utcán; utána az egyházi fehér kendővel letakarva vitte kezében a szent jegyeket. Gyors léptekkel mentek. Valami szegény haldoklónak vitték utolsó vigasztalásul és bátorítóul az úrvacsorát. Elgondolkoztam. Az élet ösztöne-e vagy a megszokott hit ereje, hogy az ember a végső pillanatokban mint kapkod a

vallás külső szertartásai által nyújtott szalmaszálhoz? Az elköltöző lélek nem bízik-e eléggé önmagában vagy az Istenben? Vagy éppen akkor hagy el bennünket az a túlvilági örök élet reménye, melyről oly sokat prédikáltak nekünk, mikor különös szükségünk nem volt rá?

Mióta itthon vagyok, körte- és gyümölcsfáim egyrésze csaknem teljesen kibontotta virágait. A barack el is hullatta. Alig nyitják szemüket az almafák bimbói. Pedig mikor ezek teljes pompában magokra öltik piros virág ünnepi ruháikat, az valami gyönyörű látvány. A jövő héten talán megtörténik. Szeretném el nem mulasztani megismerését.

Ma az eddigi túlságos meleg, napfényes idő valamivel csökkent. Az ég borongós. Reggel valami igen csekély harmat is esett, annyi, hogy a port sem verte el. Nagy szükség volna pedig az esőre. De mindazt jobban tudják odafent, mint mi itt alant.

1906. április 29.

Ma van Miskolcon a képviselőválasztás. Holnap lesz a vármegye hat választókerületében. Elvonultam ide, hogy közelében se legyek az undok politikai játéknak, melynél csúnyábbat, a szabad választásra nézve erőszakosabbat, szinte gúnnyalóbbat soha nem láttunk Magyarországon. Igaz, hogy ezt oly kormány rendezti, mely világos ámitás és csalás útján kerítette kezébe a hatalmat, s így nem csudálhatni, ha hatalomgyakorlása sem tisztességesebb, mint hatalomra jutása. Hihető-e, hogy azon úton fog megdőlni uralkodásuk, amely úton szerezték? Még csak gondolni is szinte kétségbeejtő, hogy mily gyülevész sereg lesz az a képviselőház, mely ily választás útján verődik együvé. Barbár ellenség, mely csak azt hangoztatja, hogy „succedunt novi, veteres migrate coloni” – de a legyőzött ellenfelet pőrére vetkezteti vagy éppen legyilkolja. Fakadhat ebből valami jó a nemzet jövőjére nézve?

Nemcsak az elvonulási szándék hozott azonban ide. Látni akartam körte- és különösen almafáimat teljes virágzásban. Meg is nyertem a gyönyörűséget. Tiszta, szép rendben levő kertem most egy tavaszi díszben pompázó virágoskert. Az almafák pirosasfehér virághalmokká váltak. Csak gyéren tünedeznek fel rajtok a zöld levél. Valami szebb, lélekemelőbb élő természetképet, kis keretben, alig lehet látni. Folyvást ott tartózkodom, járok kelek az illatos virágernyők alatt. Kárpótlásnak veszem ezt a gyönyört, ha a virágok közt majd kevés fog gyümölcsé fejlődni, aminek itt-ott már némi előjelét látom. Küzdeni kell folyvást a megszaporodott s most már kifejlett hernyókkal, amiket a tavasz elején legalább az én kertemben alig lehetett észrevenni. Akárhányszor tisztogatjuk, mindig marad itt-ott, néha egyes fáknek oly magas ág-hegyein, hogy alig férhetni hozzá.

Rózsáim igen nehezen veszik magokat. Különös, hogy egy elvénuült rózsató, mely vénsége miatt nem volt föld alá takarható, hanem csak bekötözve tűrte át a telet, most a legerőteljesebb dús hajtású, melyet a többi meg sem közelíthet.

De hát az élet a maga változatos hullámmásával egyre tovább foly. Akár figyeljük, akár feledjük, visz bennünket a vég felé. Sokszor elkésve vesszük észre bölcs tanítását. Példákból látom, hogy egy szerető, igaz jó barát többet ér, mint egy ábrándos, szerelmes szerető. Amaz tiszta és állandó, emez zavaros és múlékony.

1906. május 1.

A képviselőválasztás tegnap és tegnapelőtt lezajlott. Hallom, Miskolcon megmaradt az előbbi kettő. Szirmabesenyőn jelentékeny kisebbségben maradt Miklós Ödön, aki a kerületet sok éven át képviselte. Tiszta „függetlenségit” kívánt az uralkodó áradat, ő pedig nem volt az, bár a viszonyok zavarodásában elhagyta régi „szabadelvű” pártját, s hangos előharcosa lett a koalíciónak, mely, íme, mégsem bírta őt ezúttal mandátumhoz juttatni, pedig Kossuth maga ajánlotta nyílt levélben a választóknak. Mondják, hogy bukásának oka politikai viselkedésén és színezetén kívül egyéni magatartásában is keresendő. Bizony veszít vele a parlament. Az idők jele, hogy egy szomszéd vármegyéből idehozott, teljesen ismeretlen idegennel, akit – mint hírlík – semmi legkisebb egyéni képesség nem támogat, így letiporhatják a magunk érdemes emberét.

Sokszor volt, hogy május első napján keresve kellett zöld „májusgallyat” találni leginkább a hársfákon. Most mindenfelé dús zöld lombokat és virágzást látunk. De azért a természet most sem fog eltérni rendes törvényétől. Minden csak a maga idejére érendi el a fejlődés tetőpontját, a megéredést.

1906. május 12.

Harmadnapja kínozom itt az időt gyötrelmes fogfájással. A fájdalom attól a kis ponttól az egész testre kiárad. Szenved miatta a lélek és kedély is. A fájós fogtól pedig nem egykönnyen akarunk szabadulni akkor, midőn ha rágni valónk elég volna is, de oly kevés maradt meg a rágónkból. Mindig eszembe jut ilyenkor, hogy Burns a fogfájásról is költeményt írt. Bizonyosan kínjában írta, akár fájdalma közben, akár annak elmúltával.

Gyümölcsfáim dús virágzásának vége. Úgy látom, az idén az abban talált gyönyörűséggel kell beélnem. Az elhullt virágok alig hagytak itt-ott gyümölcsöt magok után. Szilva semmi, alma és körte szintén kevés. Az is mily sok véletlen csapásnak van még kitéve! Nem bírunk a temérdek hernyó pusztításával. A szomszédban a fákat kopaszra emésztette. Az én kertem azokhoz képest csaknem teljes üdeségben maradt.

Rózsafáimat színes üveggömbökkel díszítettem föl. A hosszú egyenes sétamezsgyén végigtekintve első pillanatra kitündöklik, hol vonta meg magát a virágok egy-egy királynéja. Némi dísz nyert általa az egész vonal.

Most már csak a jövő hó első napjaiban a pünkösdi ünnepekre fogok idelátogatni. A jövő hét közepén, máj. 17-én a fővárosba utazom Gy. P.-hoz az „Akadémián” máj. 20-án tartandó József főhg. dísz-emlékünnepe. Onnan talán ővele együtt a volt Arany Lászlóné, most Voinovich Gézáné látogatására Fejér megyébe, hogy régi ígéretemet beváltsam. De előbb még a május 14–16-án tartandó egyházkerületi gyűlésen is részt kell vennem.

1906. május 27.

Minden úgy történt, amint fentebbi (máj. 12-ei) soraimban megírtam. Május 20-án az „Akadémia” emlékünnepele szokott módon folyt le József főherceg családja, miniszterek, főpapok, katonai főrangúak s az akadémiai tagok jelenlétében.

Aznap délután Voinovich Gézával és nejével Gyulai és én vasúton mentünk Felsőalagra, mely néhány terjedelmes tanyai birtokból áll Fejér megye gyönyörű alföldjén. Voinovichné Arany-birtoka mintegy kétezer hold, a legjobb karban, legszebb rendben kezelt, kitűnő gazdaság. Minden részletét bejártam s megismerem a fiatal férjjel, ki jeles írói tehetsége és gyakorlata mellett máris egészen beleélte magát a gazdasági foglalkozásba. Két élvezetes napot töltöttem rendkívül kedves, barátságos körökben. Többet tölteni Gyulai nyugtalan hazavágyódása nem engedett. A tavaszi pompás termés nem kevésbé bájolt ott, mint maga a kedves kis családi kör, melyben a kor különbségét, úgy láttam, eltakarja a boldogság érzése.

Megnéztem Budapesten Szent István király akkor leleplezett szobrát a Mátyás templom szomszédságában a maga katolikus fellegzésével; a Bazilikát a maga külső és belső nagyszerűségében, szemképráztató fényével; a város ligetet és az Erzsébet tért, melyeken a virágok nagy része már akkor elhervadt, s a virághalmokon főleg a nefelejcs, a cinerária és a százszorszép díszelgett. Egypár látogatást végeztem, s május 23-án délután hazautaztam.

Kétheti távollét után még a pünkösdi ünnepek előtt vágytam látni kis menedékhelyemet. Előhaladt a növényzet. A lombok eléggé üdék és zöldek, míg a szomszédokban a gyümölcsfákat feketékké rágta az elpusztíthatlan hernyósereg, mintha megégetek volna. Különös, hogy némely kertcsoportokban teljesen lombosak és zöldek maradtak a fák anélkül, hogy azokban a hernyószedésről gondoskodtak volna. Vagy ennek is szakaszos járása volna, mint a fagynak és a jégesőnek? Most már jobban kivehető a termés csekély volta. De rózsáim reményem fölött sűrű bimbóval örvendeztetnek. Még apró bimbók, holott Miskolcon már ugyancsak virítanak.

1906. május 28.

Apró pepecseléssel és hiú gondolkodással, szinte ábrándokba merüléssel telik az idő. Sikere amannak igen kevés, emennek éppen semmi. Olvasgatok, ami éppen előmbe akad. Legtöbbször kertem lombos fái közt sétálgatok. Sokszor végigjáróm napjában. A vén hársfa alatt üldögelni a még mindig hemzsegő hernyók miatt nemigen alkalmas. Folyvást eső nélkül vagyunk. De azért, úgy látom, mégis eléggé üde zöld és halad a növényzet. A talaj még mindig őriz bizonyos nedvességet.

Mindig és mindig zaklatnak engem pártfogásért a legkülönbözőbb oldalról. Az elkoptatásig felhasználják befolyásomat, ismeretségemet. Teljesítem ott, ahol lehet, s ahol legkisebb érdemet látok arra. Pedig elgondolom, hogy én a magam részére pártfogást soha senkitől nem kértem és nem nyertem, s így tapasztalásból nem is tudhatom, mily jólesik az az arra szorulóknak. Különösen egyért annyiszor és oly különböző alkalommal használtam közbelépésemet, hogy annak csak saját szívem érzelmei szolgálhatnak mentségül. S kinek jutna eszébe ily odaadásért bár a legcsekélyebb hála számára számítani? Elég, ha a magunk lelkében megmarad arról egy kis jóleső emlék.

Most már majd csak a jövő szombaton a Pünkösd-ünnepekre fogok ide újra kilátogatni. Akkorra, gondolom, rózsáim egy része is kinyitja bimbóit, amelyekből még most félénken kandikálnak a piros levélkék. Különösen szép lenne a dú-

san bimbózott cukorrózsasor a hársfa alatt, ha a sűrű fák árnyéka teljesen kifejezni engedné azokat. De legtöbbszörre nem szokta engedni.

Délután még sírhalmunkat látogatom meg. Aztán visszatérek Miskolcra, hová ugyanazon kontemplatív tétlenség követ, amely itt rám nehezedett.

1906. június 5.

Tegnap és tegnapelőtt ünnepeltük Pütkösd ünnepét eléggé kedvező időben. Nem volt éppen nyáriás, barátságos, kivált reggel és estefelé. Első napon úrvacsorával éltem, második napon is reggel templomban voltam. Egyik napon sem nyertem épülést az egyházi beszédben. Alig hallottam belőle valamit. A fülem is hibás volt ebben, de a szónokok is. Sokat pózolt a buzgó éneklés. Ily ünnepi buzgó gyülekezetben mégis lélekre ható ez a mi vallásos szertartásunk a maga egyszerűsége és ridegsége mellett is. Csak értenék igazán a vallás szolgálói, szónokai, mint kell a vegyes gyülekezet szívéhez és eszéhez férközni!

Rózsáim dúsan és gyönyörűn virítanak. De különösen a piros színűeket („La France” és mások) rájja és ékteleníti valami jó nagy, tarka bogár, mely a kinyílt bimbók szirmai közé búvik, s rongyokra tépi azokat. Kemény testű bogár, s könnyen repül. Ezelőtt soha nem tapasztaltam. Minden nap pusztítjuk, s mindig újra találjuk. Gyönyörű a vén hársfa alatti ülőhelyem körül a sűrűn virító két cukorrózsafövény. Kertem nem volt egyszer-egyszer ily díszes rendben. Szőlősorom is fel van tisztítva, s gazdag terméssel is biztat. Gyümölcsöm sem megvetendő. Ha nem is sok, de mégis van kivált körte és alma. Emberem azt mondja, hogy az egész városban és a hegyeken nincs ennyi, vagyis: ott hát semmi sincs!

A szomszédomban halott van. Egy huszonnyolc éves fiú, hosszas szenvedés után, tegnap este elhunyt. Lakóasszonyom néhány rózsát kért tőlem, hogy ő azt a halott mellére teszi. Ő mondja, hogy a szegény emberek ötvenkét forintos érckoporsót vettek a halottnak, selyempárnát, selyem szemfedőt, s ünnepi drága ruhába öltöztették. Mondom neki: kár ennyit költeni – kivált szegény embernek – a halottért, aki azt már nem tudja, nem érzi. Elég volna ruhának egy bő hálóköntös, ha mindjárt selyemből is. Így felelt rá: énám bizony, ha meghalok, rendes szép ruhát adjanak; az olyan hálóköntös csúnyán összegyűrődve lenne a faromon, mikor feltámadok, mert hiszen talán csak úgy támadunk fel, ahogy bennünket eltemetnek! Meg kell jegyezni, hogy az asszonyom katolikus.

1906. június 14.

Most igazán csak a kertemben való gyönyörködés hozott ide. Látni akartam különösen rózsáimat. Nem bírok eltelni szemlélgetésökkel. Talán sohasem voltak ennyire kifejelettek, ily dúsak, ily pompásak. Kevés számú, mindössze is néhány (tizenhét) darab, de mintha versenyezni akarnának egymással a szépségben. Kedvezett az időjárás is. Gyakran volt jótékony eső, s csak a múlt héten egy napon volt szélvihar itt is, Miskolcon is, mely nálam a gyümölcs egy részét leverte, egy szép, dúz termésű köszmétéfát kettétörte, de különösebb kárt nem tett. A növényzet mindenfelé szinte buján zöldül az erőtől; a búza már több helyen megroggyott, amint hallom. – E nyáron is szándékozom néhány hetet a Tátrában töl-

teni szokott helyemen, Tátraszéplakon. Éppen mához egy hónap múlva indulok, július 14-én. Úgy rendelkeztem. Ott a hegyi levegő, a magány mindig jót tett nekem. Sajnálom, hogy H. Lajos kedves barátom most már kénytelen elmaradni T.füredtől, melynek harminc éven át mindig hűséges látogatója volt. Nyomja az aggság terhe; oda van az erő. Fészkeből kirepülni nem engedi többé a gyengeség.

Gyakran jut eszembe a „video meliora proboque” stb, s teljesedik is rajtam. Méltó-e nagy áldozatot hozni oly valaminek, aminek semmisége tisztán áll előttünk? Megszólal bennünk az ész, egy benső ítélő, elítélő bíró; érezzük is olykor az önvádat, a titkos szemrehányást, mégis tovább haladunk a tévedt ösvényen, s keressük mentésül a hamis okokat. Mit tegyünk? Nem okosabb-e nem gyötörni magunkat miatta többé, ha egyszer a tévedést öntudatosan elkövettük? Meg kellene alkudnunk az idővel a bölcsesség tanácsára. Ezt nem mindenki érti. Ez is, az is botor küzdelmet folytat a természet törvényével akkor is, midőn sejt, hogy ezáltal veszébe rohan. – Okot e sorokra egy közelebben most előfordult alkalom szolgáltatott, mely egy jegyepár egyesülhetésének akadályaira vonatkozik.

Angol könyvek bírálatát olvasgatom a múlt század utolsó felére vonatkozó tanulmányokból. A nyelvben is gyakorolni akarom magamat általa. Jut az időből efféle olvasmányokra is.

1906. június 15.

Isten őrizzen engem ismétlődésétől annak a lelki harcnak és háborgásnak, mellyel az éjszaka kínlódtam! Nem bírtam kibékülni magammal. Használ-e ilyenkor az a kálvinista predesztináció, melyre szívesen hárítja az ember a maga ballépéseinek, gyakran öntudatosan elkövetett hibáinak szomorú eredményét?

Most viszem magammal borús gondolataimat Miskolcra. Néhány nap múlva ismét itt leszek házam csinósítása végett. No meg azért is, hogy kertem szépségében újra gyönyörködhessenem.

1906. június 21.

Ma reggel a hűvösön, mert égető forró napjaink járnak, kiszökhettem szüleim sírját meglátogatni. Szép zöldgyepes halom. Tetején csüggedezve virít néhány árvácska. Midőn sírboltjok felett megálltam, velök foglalkozott a gondolatom. Visszaemlékeztem életök sok-sok apró jelenetére, cselekvéseikre, gondolkozásmódjokra, melyek együttvéve jellemöket alkották. Emlékezem, hogy kivált öregségök utolsó éveiben mily sokszor tépelődtek azon: mi hát az élet valóban, mi a halál, mi lesz velünk a halál után, mi értelme van ránk nézve annak, hogy a valóban meghalt Krisztus valóban feltámadott? – s több efféle. Anyám szerette hinni a vallás által rajzolt örök életet, mely a folytatása lesz a mostani mulandónak, mégis uralkodott rajta a haláltól való félelem. Apám gyakran mondotta: amint születésem előtt nem tudtam magamról semmit, úgy halálom után sem fogok tudni. Ő mégsem félt a haláltól, sőt végnapjaiban sokszor kívánta azt, s fohászodott érte az Istenhez.

Schopenhauer sem igen jutott önála tovább a halálról írott fejtegetésében. Azal vigasztal, hogy a faj örökké születő és megújuló egyéneiben folytatódik to-

vább, és örökkévaló a mi életünk. Voltunk is, léteztünk már születésünk előtt öröktől fogva, s létezni fogunk halálunk után is örökké. Bölcselkedése bizony se nem vigasztaló, se nem meggyőző. Mint egyik költeményemben a hervadó virágok búcsúzása azzal a felsőhajtással ér véget, hogy: „Más tavaszkor más virág nő, / De ők többé sohasem!” Úgy látszik egyszersmind, hogy ama filozófusnál nincsen is személyes Isten, csak őserő, csak a mindent teremtő természet.

Ezt vagy azt hinni, utoljára is, egyre megy. Fő dolog ennek az életnek, melyet bírunk, okos felhasználása, s evégett önérdékünknek mások érdekével és az erkölcsi törvényekkel összhangba hozása.

Rózsáim, bár már búcsúzóban, még virítanak. Gyönyörködöm bennök. Hullatják szép szirmaikat. Ha végleg elhervadtak, miért törjem magamat azzal, hogy hová lettek?

Házam külső falának tisztára hozása volt most is fő céloom. Tegnap szépen rendbejöttem vele. A külső csín után mintha itt bent is kellemesebb volna az élet s édesebb a nyugalom. Boldogságunk érzése sokszor nem a tárgyakban, hanem képzeletünkben találja alapját.

1906. július 11.

Búcsúzni jöttem szobámtól, kertemtől és rokonaimtól. A múlt évben is éppen ezen a napon búcsúztam. Pár nap múlva szombaton, folyó hó 14-én a Tátrába, Széplakra vonulok három-négy heti hűsölésre. Örömet megyek, bár nem a legjobb kedélyhangulattal. Kívánom a magányt abban a fenyvesrengetegben. Itthon magányomban sem vagyok igazán egyedül. Mindig van, ami szétszór, elvon, zaklat vagy háborgat. Most már Horváth Lajos barátom se jó velem, mint a múlt évben. Lemarad a Tátráról, melyet harminc év óta minden évben meglátogatott. Rá nehezült a kor. Itthon, maradásra készíti az általános gyengeség. Hiába! Berzsenyivel szólva: „Itt hagyunk mindent, valamit szerettünk, / Semmi sem kísér szomorú koporsónk / Néma ölébe.”

A múlt hónap négy utolsó napját Bártfán töltöttem a fürdőben. Ott időző és gyógyuló kedves barátnémat, rokonomat látogattam meg. Igen kedves, derült napok voltak. A fürdőtelep és annak egész környezete, mindaz, amit ott a természet és az emberi kultúra alkotott, igen kedvesen hatottak rám. Megnyerőbb, mint a tátrai fürdők. Úgyszólván szelídebb, családiasabb. Fenyvesei, az egyes darabok kiváló dimenziójára nézve, szinte páratlanok. Levegője enyhe. Sétányai pompások, könnyűk, kellemesek. Feltűnt, hogy a levegőt sohasem éreztem fenyőillatosnak, ami a Tátrában, kivált napfényes melegben, oly átható. Hiányzik a tátrai bércék zord fensége.

Szemere szobrát most már bizonyosan október 21-én leplezik le Miskolcon. Ez is egyik feladata lesz ismét széplaki időzésemnek. Remélem, most már több sikerrel, mint a múlt évben. Lesz ott egyéb teendőm is részint a magam, részint a mások indításából. Az erős akarat már maga cselekedet.

Egymást érik az esős napok. Némelyik zivataros is. Nagy akadálya és károsítója az aratásnak. Kertemben is rossz jelek mutatkoznak, gondolom, emiatt. Pergni kezd az alma, kevésbé a körte. És ami még félelmeesebb, a fák levelei, kivált a

törpefákéi, sárgulni kezdenek, a fonyorodottakban hernyófészkek vannak, melyekben csak úgy hemzsegnak az apró hernyók. Mi lesz ebből? Ha a törpefákról le bírnánk is fosztani az ily beteg, veszélyes leveleket, mit csináljunk a magas törzsűekkel? Ezenkívül a körtefák levelein sűrű fekete pettyek ütik ki magokat, melyek szintén valami betegség nyilvános jelei. Törpe almafáim a tavalyi túlságos lecsonkolás miatt most vesszőre túlságos buján hajtottak. Felszökkentek a magasba, s rendkívül sűrűk lettek. Mit csináljak velek? Hol találok ahhoz értő, megbízható segítséget? Egyedül szőlőtőkém vannak eddig soha nem tapasztalt szép rendben, dús terméssel.

Eszembe jut, hogy tavaly nyárbán ilyen tájon vagy valamivel korábban Gyulai Pali vendégem volt. Most már őt is visszatartja a kirándulástól a nagy testi gyöngöseség. Akkor meglátogattuk báró Radvánszky Bélát is Sajókázán. S mily szívesen fogadtak ott bennünket! Azóta ott is minden megváltozott! Béla nyugodni tért őseihez, a család feje fölött pedig az egész birtok-állapot összeomlott. Az omladék mellett minden oldalon a legkülönbözőbb hitelezők állnak követelésükkel. Mindnyájunkra nézve meglepő, szinte megdöbbentő volt ez a gyors összerokadás, s mélyen elszomorító egy ily régi úri magyar család vagyoni pusztulása. Még szomorítóbb, ha a pusztulás okai után kutatnánk.

Négy hétig nem fogom tehát látni nyugodalmas kis „fészkeket”. Akkorára itt is hanyatlóban lesz majd a természet, mely most mindenfelé szinte dúskálkodva mutogatja teremtő erejét. A növényzet, a lombok, a mezők ily üdék, ily dúsak alig voltak valaha. Miskolcon a Népkert e részben valóságos paradicsom. Duzzadó élet mindenfelé, bármerre tekintek. Hogy a tenyészet e külső látszatának megfelelően majd az esztendő valóságos haszna is, az még a jövődő titka.

Én itt hagyom e „fészekben” és kertem fái közt Isten áldását és reményemet.

Tátraszéplak

1906. július 15.

Az előjelek nemigen mutatnak valami kellemes tátrai időzésre. Miskolcra tegnap délelőtt indultam eléggé kényelmes elhelyezkedésben. Egyedül ültem egy vasúti fulkében. Egy kocsit úgyszólván az én kedvemért csatoltak Miskolcon a túlságosan megtelt kassa-oderbergi kocsihoz. – Kassán át kellett szállnom. Egy fiatal magyar közös hadseregbeli főhadnagy és két nővére társaságába jutottam. Az idősb lányka tizenhat-tizenhét éves lehetett, igen szép, megnyerő, ártatlan arcú, gyermekded leány. A nagy melegtől elbágyadva leheveredett és elaludt. Bal kezét az oldalán nyugtatta. Megláttam, hogy kisujjának utolsó perce hiányzik. És különös! Ez a kis csonkaság észrevehetőleg csökkentette nálam a kedvező hatást, melyet a kisleány egész alakjának első meglátása gyakorolt rám.

Poprádon irtózatossá záporosó lepert meg bennünket, mely apró jéggel vegyessen egy fél óránál tovább tartott. Én a szakadás közben indultam tovább. Útközben valóságos zúgó patakokon gázoltunk. Öt óra után ideérkeztem.

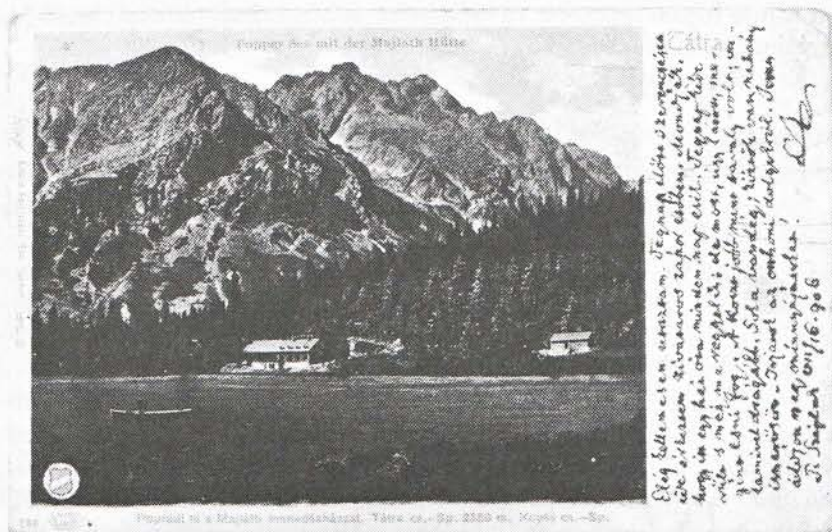
Itt tévedésből csak holnaputánra vártak. Szobámat épp akkor mosták fel. Kellemetlen szóváltásom volt a szobaasszonnyal. Az idő pedig a legridegebb esős, ködös, hideg. Szobámba 14 fok volt a meleg. Az idő ma sem változott. Még komo-

rabb, még sűrűbb esős köd borítja a vidéket. Kívül a hőmérő 11 fokot mutat. Mondják az ittlevők, hogy ez már több mint egy hete így van. Szép kilátás nekem, aki különben is nyomott kedéllyel jöttem ide! Napot nem látni, ott künn a sarat gázolni vagy itt bent a rideg szobában gunnyasztani: ezért kár volt idetörekedni. Vagy mégis reméljünk: post nubila Phoebus!)

Tátraszéplak

1906. július 16.

Csakugyan kiderült tegnap délután. Már kényelmesen lehetett sétálni. Estefelé a levegő meglehetősen lehűlt, s a hűlés még ma reggel is tartott. 10 fok meleg volt hét óra után. Most dél felé szinte ismét borong. A bércek felhőkben úsznak. Esőt várhatunk.

36. kép. Lévay széplaki levelezőlapja Lévay Borbálának

Itt van ismét Kubinyi Aladár, most már kúriai bíró s vele Semsey Andor, aki mindig nyomában jár. Egy asztalnál étkezem velök s Alexy vasúti főbb hivatalnokkal Budapestről. Ez nagyon értelmes, komoly ember. Egyébiránt most is, mint ezelőtt mindig, lehetőleg elvonulva fogom itt tölteni a napokat, ha ez elvonulás az előttem álló apró teendőik elvégzésére segítene. Még eddig nem kaptam meg a munkakedvet és hangulatot. Kedélyem, lelkem még nem helyezkedett el. Még az erdei sétautakat sem járhattam be, a régi ismerősöket. Maga ez a borongós idő is lenyom. Nekem a nap igazán szükséges éltető elemem.

Tátraszéplak

1906. július 17.

Kitartott tegnap az idő eső nélkül. Estefelé hullt valami kis permeteg. Ma is eléggé szép napra virradtunk. Csaknem délig meleg, napfényes volt az idő. Olykor

egy-két percre túlságos meleg is, amiből esőre lehetett következtetni. Most tizenkét óra tájban valóban úgy is mutatkozik. Híves borult. Szinte lecsöppen. Pedig már azt kezdtem hinni, hogy megembereli magát az idő, s az én kedvemért nyájasra változik, mint a bártfai látogatás napjaiban.

Reggelben a meleg nap arra bírta, hogy megfürödjem. Mióta itt vagyok, kívántam. Ma a különösen a kínosan töltött éjszaka után.

Levelet írtam tegnap Hanvay Zoltánnak Lucsvivára, ma J.-nak Bártfára. Legalább ezzel is elfoglaltam kissé magamat. Mert itt is kezd nyakamra nehezedni az üres idő.

Délután Gaál Jenő látogatott meg Ó-Tátrafüredről. Mondja, hogy az „illusztris asztaltársaság” tagjai már mind együtt vannak, sőt egypár új taggal meg is szaporodtak. Ígérem, illetve üzentem, hogy a csütörtöki és vasárnapi látogatásokat most is meg fogom tenni, bár ez idő szerint az itteni jó ellátás nem ösztönöz úgy arra, mint a múlt években.

Az idő egész estig szépen kitartott.

Tátraszéplak

1906. július 18.

Levelet kaptam válaszul Hanvay Zoltántól. Mint mindig, most is érdekesen ír. Folyvást a haza sorsa tartja lelkét elfoglalva. Nemigen bízik a jobb jövőbe. Nem gondolja, hogy egyhamar józan útra térjen „a szavazó nemzet”. Úgy látszik, el van keseredve egészen az embergyűlöletig. Ami már túlzás és minden tekintetben káros álláspont egy oly kiváló szellemű magyar embertől.

Borong, borong folyvást. De eddig még tűrhető. Zoltán azt írja, hogy harminc éves tapasztalása szerint július hónapban nem való még a Tátrába jönni. Korán van. Az idő akkor még mindig félelmes, bizonytalan. Aligha igaza nincs. Bár én eddig július második felét majd mindig tűrhetőnek tapasztaltam. Ezek a napok is, mióta itt vagyok, nem éppen panasza méltók. Ma az egész délután derült, napfényes, meleg volt. Levettem az őszi felöltőt, s könnyedén mentem – most először – a felső erdei sétautakra.

Olvasgattam Rousseau értekezését „az emberek közötti különbségekről”. Elégge unalmas olvasmány. Nehéz megérteni, hogy mit akar bebizonyítani. Mint ha azt akarná, hogy a valódi ember, aminőnek azt a természet rendeli, csak az eredeti vadtság állapotában található.

Séta közben látom az utak szélén, hogy bőven mutatkozik és érik a feketeáfonya, melyből tavaly egy szemet se láttam. Nyílni kezd a sűrű violaszertű Érika is. Tavaly későbbben kezdett.

Tátraszéplak

1906. július 19.

Az idő igen alkalmas volt arra, hogy átsétáljak Ó-Tátrafüredre „az illusztris társaságba”, melynél e napra Gaál Jenő által már néhány nap előtt bejelentettem. Szívesen fogadtak. Az asztal vendégei: Széchényi kanonok, Kállay Albert, Szabó Gusztó, Nagy Ödön – ezek a régiek, Tarkovics József és Csengery Lóránt – ezek

az újak. A kanonok most is finom borával látta el a társaságot. Mindnyájan felette sajnálkoztak Horváth Lajos elmaradásán. Hibáztatták, hogy nem jött. Gyöngeségét el nem fogadták mentségül, sőt azt mondták: éppen azért kellett volna jönnie. Nagy Ödön elmondta, miért lépett vissza a váltó és keresk. törv.szék elnökségétől. Nem annyira politikai ok, mint régebbi elhatározás és egy kis érzékenység. Hatvankét éves életkor, harminckilenc éves szolgálat. Jól tette.

Ebéd után visszasétáltam szép, meleg időben gyakran pihenve és olvasgatva. Négy óra tájban egy kis harmat kezdett permetezni, de csakhamar megszűnt. Estefelé volt valamivel több.

Most itt vannak velem az „Olcsó Könyvtár” egypár füzetén kívül Goethe, Schiller, Bürger és Arany *Őszikéi*. Schillert nézegetem. Lefordítottam hamarjában a három strófából álló dythyrambot, inkább csak azért, hogy beletörődjem a versírásba, melyet hónapok óta nem próbáltam.

Tátraszéplak

1906. július 20.

Szép enyhe napra virradtunk, ámbár délfelé esni kezdett egy kis permeteg. Levelt írtam Horváth Lajosnak, képeslapot Irma húgomnak, aki holnapután, a hó 22-én ünnepli névnapját.

Közben-közben igenis forrón sütött a nap, s a leverődött füst és pára esőt jelzett. Úgy is történt. Délután négy óra tájban megindult s rövid ideig jó sűrűn hullott. Azután elállott, de az ég folyvást borús, esős maradt. A felső sétányokon bolyongtam. Szöktem a délutáni álmoság elől. Vörösmarty verseit vittem magammal. Nem tartotta a lelkemet eléggé ébren. Csakhamar szobába kergetett az eső. Nálam ma reggel, nyitott ablak mellett 19 fok volt a meleg; most öt óra tájban, eső után 17 fok.

Nyugtalanít, szinte bosszant, hogy nem bírok hangulathoz jutni valami költeményféle írása végett. Várom, mindig várom. Mert hiszen írnom kell.

Tátraszéplak

1906. július 21.

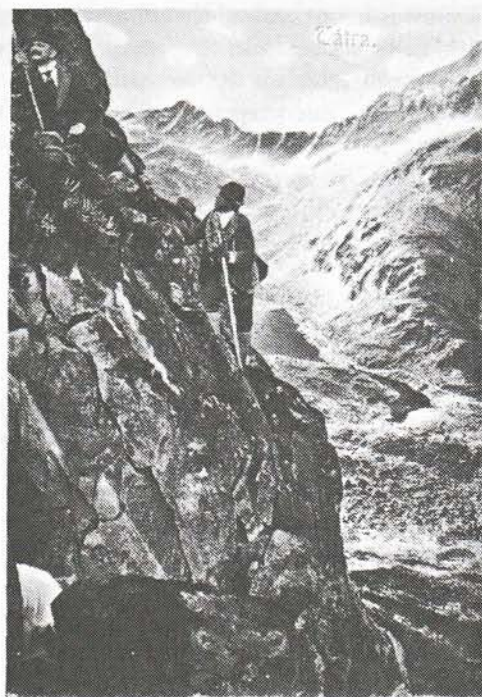
Vége a szép időnek, legalább jelenleg. Ez éjjel nagy eső esett, s még ma is esik. A szobába szorultunk. A levegő is meghűlt. Ilyenkor bizony „beül hozzánk az unalom”. Úzni próbáljuk olvasgatással, levélírással, még jó, ha nem alvással. Én is néhány képeslapot írogattam most. De nem lehet zúgolódnom az időre. Egy hétig szépen kitartott. Ideje volt egy kis változásnak, csak soká ne tartson.

Tegnap tizenkét darab kajszin barackot küldött nekem a kertemből Jolánka, a húgom. Inkább csak tréfásan kértem ezt tőle otthonlétemben, „quasi ad recognitionem iuris dominalis”. Nem valami szépek s érettek. Ezért jöttek el sértetlenül. Nem úgy, mint a tavalyi nagyon is túlédettek a „puszedlikkel” összefolyva, összeforrva.

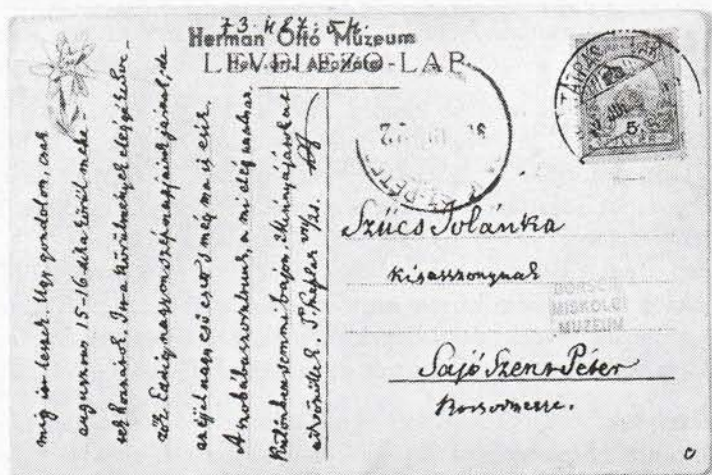
Tátraszéplak

1906. július 22.

Ez éjjel ugyancsak megfáztam a takaró alatt. A tegnapi eső nagyon lehűtötte a levegőt. Ma reggel a szobában 9 fok volt a meleg; komor, hideg, szeles, esős időnk

A hűldemény végig seviszerlenül meglátszik.
Egy darabtal sem töltésé baja. A leírás
több órára szorított, ha helyre kerülését.

37. kép. Lévay széplaki levelezőlapja Szuics Jolánnak

kezdett mutatkozni reggeliben, de később jobbra változott, kiderült, csak éppen a szél maradt meg egészen estig. Általában ez a hely, köztapasztalás szerint, sokkal szelesebb, mint a Tátrafürednek. Azokat jobban védik a környező bércek. Széplak tárva áll kelet, dél és némileg nyugat felé is.

Ma azt vettem észre, hogy a bérceken a hó tetemesen megfogyott. Egyes vágányokban az oldalakon már alig van. Az eső, a nap és a szél erősen elolvastotta.

Levelet kaptam H. Lajostól és Emmi húgomtól. Jólesett legalább így beszélni velök. Mikor távol vagyunk, így jelennek meg előttünk azok, akikre a távolból szeretettel gondolunk.

Nem sétáltam át a tátrafüredi ebédre. Pedig megígértem a társaságnak. Az idő sem nagyon kedvezett, a kedvem se izgatott. Hogy Lajos ott nincs, nem vágyakozom közéjük úgy, mint tavaly. Most itt a megjavult vendéglői ellátás sem teszi azt igen kívánatossá.

Bürger költeményeit vagy inkább életrajzát olvastam ma. Üldözte a sors. Nyomorban élt és halt negyvenhat éves korában: 1747–1794. június 8. Három felesége volt. A harmadik neje, egy tüzes, barna, fiatal sváb leány végleg pokollá tette életét. Nem volt a költő korához illő. Szilaj, kicsapongó, feslett életű lett. Tanulhatott volna belőle a mi Jókaink..

Tátraszéplak

1906. július 23.

Tegnap az a szomorú hír érkezett Ó-Tátrafüredről, hogy ott tegnap előtt reggel Görgy Márton miskolci derék, érdemes polgárt halva találták ágyában. Régóta látogatója volt Tátrafürednek. Hat hetet mindig kitöltött itt. Asztmában szenvedett. Tavaly azt mondta nekem, hogy a Tátra tartja benne az életet. S íme, ez életfenntartó hely kebelén lepte őt meg a halál.

Reggel a gyönyörű időben sétáltam s olvastam a tegnapi lapokat. Egy emlékezetes levelkét hordtam régóta magammal. A harsogó patak partján ülve újra elolvastam, aztán apró darabokra tépve a gyorsan lesiető hullámokba szórtam, hogy vigyék, ha vihetik, a feledés tengere felé. De az a tenger csak szívünkben foghat helyet, oda pedig a patak hullámai el nem érnek.

Tátraszéplak

1906. július 24.

Időnk folyvást kitarat. Az ég kedvez nekem, a többi itt levőknek is, de én magamnak tulajdonítom a kedvezést, s hálát adok érte az Istennek. Igaz, hogy kivált este, reggel többnyire hideg a levegő, s az őszi ruha le nem kívánkozik rólunk: de, mondják, éppen ez az egészséges tátrai levegő.

Éjszakai gyötörődésem miatt szűkre szabtam vacsoráimat: egy pohár meleg tej s hozzá néha egypár híg tojás hat-hét óra közt. Úgyhogy mikor a társaság vacsorál, én egyedül, háborítlanul sétálgatok az erdőben. Ez is egy nyereség.

Ma bevégeztem azt a rövid bírálati ismertetést, melyet Farkas Imre *Csipkefátyol* című verseskötnyvéről kellett írnom a „Bp.-i Szemle” számára. Lassan ment, mert kedvetlenül. De mégis örültem, hogy ezzel legalább valamit lendíthettem.

Egypár lírai költemény foszlányai kóvályognak a fejemben. Nem akarózik alakba önteni, pedig szeretném, mielőtt a Szemere szobráról és a „Vöröskereszt Egylet” huszonöt éves jubileumáról, az el nem háríthatott ígéret szerint, valamit írhatnék.

Egy kis zsidó leányka, úgy tizenkettő-tizenhárom éves kopogtatott szobámba, kezében irónnal és egy papírlappal. Félénken susogva azt kérte, hogy írjam nevemet arra a lapra, ő azt emlékül akarja bírni. Odaírtam. Nevét, ha jól értettem, Benedeknek mondta. Budapestről anyjával és nővérével van itt.

Kis csomagot kaptam „utolsó üdvözléssel” Bártfáról. Egy csomó ostya volt benne. Kikértem magamnak a rokonoktól, hogy nekem ide semmi ennivalót ne küldjenek. De ez a küldemény nemigen tesz kárt a gyomromban, a megemlékezés pedig jólesett tőlök.

Az égen ma este feltűnt már a hold sarlója is. Gyönyörű estékre számíthatnánk, ha a fellegek nem állnák útját. De az égbolt folyvást felleges, ha bár időnkint derülten és melegen sütöget a nap.

Tátraszéplak

1906. július 25.

Ma reggel megfürödtem langyos kádfürdőben. Napok óta kellemetlenül, bár fájdalom nélkül érzem magamat. Hangom ércessége elveszett. Fejem nehézkes. Úgy érzem, mintha meg volnék hűlve. Étvágyam sem tökéletes.

Talán mégis a gyomromban fészkel a baj, de itt nem akarok semmi tisztítóhoz folyamodni.

Juciék ma vesznek búcsút Bártfafürdőtől teljes ötheti időzés után. Írják, hogy nagy örömmel vannak. Megunták a gyakori esőt és az utóbbi napokban túlságosan megszaporodott furcsa közönséget. Azt nem írják, amit főleg tudni akartam, hogy mily eredményt visznek haza egészség tekintetében.

Egyhangúan folyt le a nap. Csaknem mindig künt a szabadban üldögéltem, olvastam, s délután nagyot sétáltam. Mindig és mindenütt magamban. Társaságban, bármily kevésből álljon is, korlátozva van a szabadság. S nekem az elvonulás annyival indokoltabb, hogy a közönséges hangon folytatott társalgásból alig jut valami az én elrestült füleimbe.

Tátraszéplak

1906. július 26.

Rendkívül szép, fényes, derült napunk van. Nem tudom, ki fog-e így tartani estig. De úgy látszik, állandó lesz. Most már végre csakugyan levehetjük az őrsi ruhát. A hó elolvadt a bérceken, egyedül a gerlachfalvi csúcs hörbikjében látszik valami kevés; az is szemlátomást fogy.

Ma, a régi gyakorlatot követve (minden csütörtök és vasárnap) Ó-Tátrafüreden kellene ebédelnem a társasággal. De nincs kedvem átsétálni; rest vagyok és lankadt is. H. Lajos távolléte miatt még kevésbé vonzódok oda. Elég lesz csak vasárnap. Ma különben is rosszul érzem magamat.

Tátraszéplak

1906. július 27.

Schiller balladáit olvastam és Bürger rövid értekezését a népköltészetéről. Ugyanazon rajongás, ugyanazon eszmemenet, mellyel mi, magyarok a múlt század közepe táján a népköltészet felé fordultunk, s melynek folytatása és diadala volt Petőfi és Arany törekvése, hogy költészetünket nép-nemzetivé kell tenni.

Ez a nap is a többiek egyhangúságával folyt. Hol borús volt, hol napfényes. Mintha addig próbálgatná, hogy végre is megered a csatornája.

Levelt írtam Lillikének Magyarbélre, Mariskának Szentpéterre. Üdvözlő kártyát kaptam Radegundból, melyet aláírtak: Szily Kálmán, B. Gyula, Anna, Szily Irma és Róza.

És csakugyan esti hét óra tájban kezd leereszkedni a szomszéd bércekről a felhő. Először csak lanyhált az eső, azután sűrűn és tartósan nekiindult. Gyakori villámások közben erős dörgések következtek. Különös volt itt a dörgés, nem olyan, mint nálunk az alvidéken. Olyan igen hatalmas átható, mindent megreszkedtető, csattogó dörömbölés, mintha csak itt küzd a fejünk felett, vagy éppen a padláson történt volna. Bizonyosan a föllegek közelsége okozta.

Tátraszéplak

1906. július 28.

A tegnapi nagy esőzésnek nyomai vannak egyes vízmosásokban, de a sétányok kényelmesen járhatók. Borús az ég, de néha égetően süt a nap. A bérceken úszkáló felhők további esőre mutatnak. Aligha el nem érkezik most is estefelé. – Ma levelt írtam válaszul egy távol lakó, ismert fiatal nő tegnap vett levelére, aki azt kéri tőlem, hogy lépjek közbe a minisztériumnál az ő férjének a diósgyőri kir. erdőhivatalhoz leendő áthelyezése tárgyában. Engem már valósággal kimerített protegalási zaklatás. Sokszor röstelkedve tettem. Kénytelen voltam a kedveskedő asszonynak tagadó választ adni, mondván, hogy én most sem a kormányval, sem az egész politikai közélettel semmi egyetértésben és érintkezésben nem állok.

Tátraszéplak

1906. július 29.

Nem tudom, átmehetnek-e pár óra múlva Tátrafüredre, amint szeretném. Egyszer látogattam oda, mióta itt vagyok. A társaság is vonzana, meg a kézsmárki mézeskalácsos pumperniklije, mely itt csak vasárnap kapható, s melyből szeretnék küldeni az otthoniaknak is. De az ég nagyon borús. Nehezen állja meg eső nélkül. Szobámban a meleg 14 fok.

Megírtam két rendbeli bírálat- vagy ismertetésfélélt néhány verses munkáról a „B.pesti Szemle” számára. Ma elküldöm Gyulainak. Két hét alatt ennyi az eredmény. Vers éppen semmi. Nem akar megjönni a hangulat. Az a két bírálat volt sürgős, arra irányult a figyelmem. Most már csak a költemény áll előttem.

Ma két hete töltöm itt az időt és költöm a pénzt. A két hét alatt, az útiköltéssel együtt, nem költöttem többet kilencvennégy koronánál. Természetesen csak a legszükségesebbekre költöttem.

Megnyertem az időt. Átsétálhattam a tátrafüredi ebédre, mely a „társaságban” szokott módon folyt le. Új tagnak azóta Ivanovics Gyuri érkezett hozzájuk. Míg ebédeltünk, jó esőcske esett. Jól elverte a port. Ebéd után kényelmesen és csendesen ballaghattam haza, néha igenis erős verőfény mellett. Elláttam magamat pumperniklivel, s posta útján rendeltem is mind Szentpéterre, mind Miskolcra. – Levelet kaptam Ilkától Miskolcra, Bélától Furtáról. Mindketten örvendetes dolgokat írnak.

Tátraszéplak

1906. július 30.

Minden jelentőség nélkül múlt el a nap. Eleinte esővel fenyegetett, azonban mégis elkerült; borongott is, fénylett is, úgyhogy az egész napot kényelmesen használhattuk. Délelőtt szobámban tartózkodtam, s egypár lyrai versecske formába öntésével foglalkoztam. Délután többnyire az erdőben töltöttem az időt Schillert és Arany *Ószikéjét* olvasgatva. Egyébiránt folyvást őszi öltönyt viselek, nyárit elővenni nem igazán biztat az idő.

Tátraszéplak

1906. július 31.

Ez volt az első igazi nyári nap. Derült meleg az egész napon. Most már csakugyan le kell vennem az őszi ruhát, melyet reggel magamra vettem. Mert itt a reggelek, de különösen az esték, nagyon hűvösek. Mondják, hogy most már ilyen megállapodott jó időt várhatni. Jó lenne, ha még hátra levő tíz napom csakugyan így folyna le. Mily forraló hőség lehet most alföldünkön, ha itt is túlságos melegen süt a nap?

Ez este már elkezdődött a felhőknek az a csudálatos színjátéka és alakulása is, melyben én itt naplemente után nem győzők eléggé gyönyörködni. Az ég derült volt, s nyugat felé a lemenő nap valami bájos sárgás, halvány pirosra fordult az égbolton. A bércek mögött álló fellegtábor csúcsai fehér világításban ragyogtak. Alantabb a hozzánk közelebb elszórt felhődarabok a legcsudásabb, eltűnő alakokra változtak. A díszjelenet pompáját megadta a félig megnövekedett hold ragyogása, mely most nyugat és kelet közt az égboltnak szinte középpontján álldogált.

Tátraszéplak

1906. augusztus 1.

Az időjárás mintha folytatni akarná a tegnapot. De úgy látom, nehezen megy. Reggel szinte tíz óráig derült meleg volt. Most dél felé már egész fölleges. A bércek is sűrű fellegtakarót öltöttek.

Megfürödtem langyos kádfürdőben. Harmadszor ma, mióta itt vagyok. Nem lévén beteg semmi különös fürdőre vagy vízkúrára nincs szükségem.

A közönség arca most már gyorsan változik. Sokan vannak, akik bevégezték itt a hűsölést, s eltávoznak. Szinte naponkint újak érkeznek helyettök.

Átjött hozzánk délelőtt Lucsivnáról Hanvay Zoltán, hozván magával Szirmay Balamért és Madarassy Gyulát. Ebéd után velök sétálgattunk a hegyi utakon,

s társalgással töltöttük az időt, melynek főleg a Zoltán szellemes, sziporkázó, sokszor dévaj beszélgetése és anekdotizálása kölcsönzött élénkséget.

Gyönyörű nyári napunk volt egész estig. Este hűs lett, de a naplenyugta ismét valami bájos derűbe vonta a nyugati égboltot, mintegy biztató jelül a következő napra.

Tátraszéplak

1906. augusztus 2.

Valóban nem csalt meg bennünket a tegnapi égbolt derűje. Ma ismét folytatódik a legszebb nyári idő. Reggel nagyon híves, hogy szinte ránk kívánczik a meleg öltöny, de most tíz óra tájban teljes erővel süt a nap, s szobámban 18 fok a meleg. A bércek, ezek a fenséges nyugalomban ülő óriások, minden legkisebb fátyolt levetkeztén, tisztán, mintegy ünnepi díszben, a maguk zavartalan mivoltukban állnak előttünk. Szabad szemmel is jól kivehetni bámulatos részleteiket.

Ma reggel Széky Pista, a Hanvay Zoltán veje érkezett hozzánk vadászöltözetben Tátrafüredről, hol tegnap zergevadászaton vett részt. Megnyerő, derék, értelmes, erőteljes fiatal férfi. Meg van teremve és edzve a kitartó fásztó gyaloglásra. Tegnapelőtt Lucsvináról felgyalogolt Tátrafüredre, ott tegnap a bérceken vadászott, ma visszagyalogol Lucsvinára. Tanár a gyöngyösi gimnáziumban. A tiszafüredi Széky család sarja.

A ma érkezett „Borsodmegyei Lapokban” olvasom, hogy ott szinte tűrhetetlen a nyári hőség és szárazság.

Tátraszéplak

1906. augusztus 3.

Reggel kilenc órakor szobámban 18 fok a meleg. Kívül a legszebb nyári nap ragyog. Úgy látszik, csakugyan tartós marad. Ha még nyolc napig így kitartja, különös hálát adhatok a gondviselésnek. Holnaphoz egy hétre kitelik itt a nyaralásom tervezett ideje. Már igazán vágyakozom is haza. Nyugtalanít a két felvállalt költemény megírása is, melyet nemcsak megírni, de elkezdni sem vagyok képes. A csökönyös nem akarás azzal odázza el, hogy hiszen úgyis van még elég idő október 1-éig és 21-éig. Majd otthon, majd a szentpéteri kedves magányban! Így jártam Toldy emlékezésével is. Csaknem a körmömre hagytam égni.

Vadászy Palitól kaptam ma levelet, melyben többek közt írja, hogy a Dezső nőszülési szándéka egy lépéssel közeledett a valósulás felé. Mind a két részről meg van a szülői beleegyezés. Az eljegyzés idejét közelebbről fogják kitűzni. A rokonság körében sűrűn követi egymást a házasság. Csak a boldogság is követné! De annak nincsenek meg kellőképpen az előfeltételei. Olykor terhes kötelesség hárul a szülékre.

Ma éreztem először a fenyveseknek azt a kellemes átható illatát, mely az erdőben a levegőt egészen elárasztotta. Valami rendkívül kellemes érzés volt, midőn a meg-meglebbenő lágy szellő a fölmelegült légkörben ezt az illatot reánk lehelte. A tavasz és a nyár összelelkezését éreztük, s midőn feltekintettünk a bércekre, melyeknek fejét már hátok mögül felhők kezdték fátyolozni, úgy láttuk, mintha a

gerlachfalvi bérc katlanában az ott maradt hóban leskelődnek felénk az elmúlt és újra közelítő tél. Szinte egész nap nem akarom elhagyni az erdő árnyékos sétatújtait.

Délután Ivanovics Gyuri látogatott meg Tátrafüredről. Alakja kissé összeesett, meggömbült, de még eléggé mozgékony. Kocsin jött ide kísérő társával, de vissza gyalog ment. Minden módon gyalog akart, pedig nyolcvanöt év terhe a vállán. Kérdeztem, dolgozik-e még nyelvészeti tanulmányokon? Két év óta, úgy mond, semmit sem dolgozott, bár esze, gondolkozása most is teljes épségben van, de nem ér rá az öregségi gyöngeséggel való bíbelődése miatt.

Tátraszéplak

1906. augusztus 4.

Tegnap Gyulai utasításából ide küldetett a honorárium azon versecskémért, mely, gondolom, a „Budapesti Szemle” augusztusi számában megjelent. De maga egy sort sem írt, pedig a bírálat elküldésével kértem is, hogy írjon.

Ez éjjel megint sokat szenvedtem. Az ebédemet gondolom okául. Vagy már mindenképpen csak így megy? Isten tudja. Át is vagyok hűlve; kivált a fejemen érzem. Derék dolog lenne, ha irigyelt egészség helyett rosszulletet vagy éppen betegséget vinnék innen haza mához egy hétre. Már szinte restellem ezt az örökös, egyforma panaszt. Sokszor későn veszem észre, hogy mások előtt is emlegetem. Még hozzágondolván azt, hogy a panasz tárgyát szinte ötven év óta hordom bal oldalamban minden nagyobb változása nélkül egészségemnek.

Délután megszűnt a napfényes idő. Elborult a bércek sűrű felhőben úsznak. Tompán dörög hol itt, hol ott. Villámlik is, valami parányi eső már esni is kezdett. Nem tudom, lesz-e folytatása éjszaka. Nem ártana valami kevés. Elverne a port ebben a nagy szárazságban.

Tátraszéplak

1906. augusztus 5.

Ez éjjel csakugyan jó eső esett. Az utak mindenütt bőven meg vannak itatva, de azért járhatók. Most reggel borús az egész égbolt. A tetőkön sűrű párafelhők hömpölyögnek. Esőre néz. Pedig szeretnék ebédre átsétálni Tátrafüredre a társaságért is, de még egyéb apró végzendőimért is. Megvárom az időt...

Az idő tíz óra tájban a legszebb tavasziasra fordult. Borús is volt, helyel-közzel a nap is felragyogott. Kényelmesen átsétáltam egyszeri pihenéssel. Az illusztris társasággal megebédeltem. Apró dolgaimat elvégeztem, s két óra után visszagyalogtam.

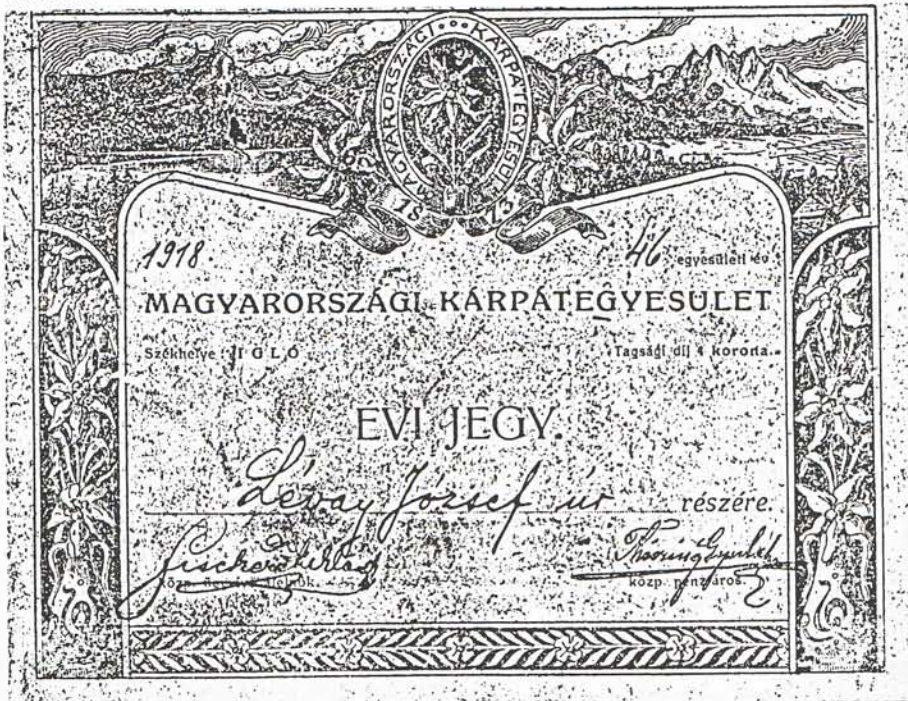
Mielőtt itthonról elindultam volna, csomagot hozott a posta Miskolcra Jucikától: sok-sok piros szentiváni édes almát, aminő hajdan a mi szentpéteri szőlőnkben is termett. Oly sokat küldött, hogy azt, míg itt leszek, magam el nem fogyaszthatom. S hozzá még az én gyomrom!

Tátraszéplak

1906. augusztus 6.

Komor, hideg napra ébredtünk. Szinte azt hittük, hogy a tetőket hó borítja. Esőre hajlandó az idő. A kívül sétálás kellemetlen. A szobában ülés kényelmesebb. Unalmas, ha csak a nap folyamán jobbra nem változik.

Tegnap volt Ó-Tátrafüreden a „Kárpát Egyesület” évi közgyűlése. Ez alkalomból itt is folyamatban van a tagságtoborzás. Fürdői eleven orvosunk, Guhr Mihály engem is besorozott. Évi tagdíj négy korona, jelvény két korona. Célszerű és hasznos egyesület. Itteni nyári hűsöléseimben közvetve én is veszem tán némi hasznát.

38. kép. A Magyarországi Kárpát Egyesület évi jegye

A cudar, hideg idő egész nap kitartott. Délután a szobából alig lehetett kilépni. Erőszakolva tettem egy félórás sétát. Vadász Pali keresztfiam ma vett levelében kiállhatlan hőségről panaszkodik. Mindegy! Nekimegyek szombaton, mert itt már napról napra nyakamon van az unalom.

Tátraszéplak

1906. augusztus 7.

Csakugyan vékony hóval vannak behintve a hegyek csúcsai. Már tegnap este is lehetett látni. Legtöbb van a gerlachfalvi katlanában. Ez éjjel ugyancsak szükség volt a dupla téli takaróra. Reggel derűs nap várt bennünket. Reggeli öt óra után,

mint mondják, ott künn öt fok volt a meleg. Mióta itt vagyok, ez a legnagyobb hőcsökkenés. Szobámban most, tíz óra felé 14 fok.

Ez éjjel itt, vagyis reggel, tűz ütött ki gondatlanságból. De minden nagyobb kár nélkül csakhamar elfojtották. Nagy volt a rémület.

Ma Cs. Bélától érkezett levél a szokott tartalommal.

Tátraszéplak

1906. augusztus 8.

Reggel a bércek hóval voltak borítva. Valami felséges látvány ott fenn a havas ruhát öltött hegyóriások, itt lenn a ragyogó, meleg tavaszi napsugár. Nem győztem betelni szemléletével. Úgy tűntek föl az egymás mellett ülő bércek, mint rizs-porral behintett, méltóságos, vén fejedelmi arcok. Fejükre felséges, dús vendég-hajat borítottak a rájuk boruló fejr felhők. Éjjel nagy szélvész és nagy eső volt. Korán reggel künt a hőmérő ma is 6 fokot mutatott.

Tegnap ismételve kaptam levelet egy távollévő fiatal nőtől. Közbelépésemet kéri a miniszteriumnál férje számára. Azon bosszantó hitben van, hogyha én akarom, a miniszter teljesíti. Nem akarja nekem elhinni, hogy ő e részben álmodik. Különböző ajánlattal is ösztönöz a közbelépésre. Nem tehettem úgy, amint ő akarja. De valamit mégis tettem. Névjegyemre írtam, hogy férje kérvényét a miniszter úr figyelmébe s pártfogásába ajánlom. Gyakran vagyok s voltam ily helyzetben.

Tátraszéplak

1906. augusztus 9.

Tegnap este hét óra tájban alig lehetett a szabadban kiállni a hideget. Szobába kellett bevonulni, s ott is köpönyegbe burkolva tölteni az időt. Ez éjjel ismét egy kevés hó esett a bérceken. Tegnap ott a nap folyamán a jóval több hó elolvadt. Ma reggel szobámban 12 fokot mutatott a hőmérő. Ennyire alásüllyedve még egyszer sem volt.

Mikor a nap kisüt, meglehetősen meleg van. De a hideg szél napok óta erősen fúj. Séta közben gyönyörű látvány a dús növényzet. Zöldellő, apró fenyőbokrok közt sűrű csoportokban virít a lila színű Érika, körülte a különböző tarkabarka virágok és nagy sokaságban a most már érédesnek indult veresáfonya, mintha piros koralgolyócskák sűrűn csillannának felénk a zöld fű közül. Felületesen és nagyban szemlélve az egész egy nagyszerű kincsszőnyeg.

Mindjárt indulok Ó-Tátrafüredre az utolsó ebédre. A múlt alkalommal megígértem a társaságnak. Hazavinni való apróságot is vennem kell, ami nekem mindig nagy gondot ad. Amint látom pedig, nemigen bízhatni az időhöz.

Megjöttem a búcsúebédről. Lassankint ők is oszlanak már egypár nap múlva. Ivanovics Gyuri már elment. Sok apró gyarlóságot hallottam róla. Tanúsága az, hogy a nagyon vén ember ne igen keresse már a népes társaságot, vagy ha oda-sodortatik – hallgasson. Jókívánságokkal búcsúztunk, kívánva, hogy a jövő évben újra friss egészségben láthassuk itt egymást, amiből alig lesz valami.

Holmi emléktárgyat összeszereltem az otthoni rokonoknak: asszonyok és leányoknak ú. m. három darab most divatos úgynevezett „kakasos” nagy tálcasze-

rú tányér; négy darab levél alakú kis ezüst melltű; egy faragott, mesterséges nyílású kis faszelence. Ezekhez járul holnap szedendő Érika-bokréta (három): csekélységek. Legalább a megemlékezés jelei. – Változó, napfényes és borongós időm volt. Kényelmes tipegéssel, többször pihelve négy órára visszaérkeztem.

Az ebédnél találkoztam Heinrich Gusztáv akadémiai főtitkár barátommal és nevével. Megkértem őt, hogy majd közölje velem a Szemere Bertalan akadémiai taggá választására vonatkozó adatokat.

Tátraszéplak

1906. augusztus 10.

Utolsó nap. Elég volt az itt időzésből, talán sok is. Egész ittlétem alatt soha sem éreztem magamat igazán jól. Test, lélek, kedély bizonyos levert, nyomott állapotban volt. Nyugtalanított a múlt, a jelen és a jövő. A tárgyakon és az okokon felülemelkedni nem bírtam. Idejöttem után hangom is csakhamar elsiketült, még ma sem jött helyre. Többen hasonlót tapasztaltak itt. Mondják, a hideg levegő és hideg víz támadta meg a hangszálakat. Még csak egy arc emlékét sem viszem magammal, oly közönyös volt előttem a közönség. A mostani benyomások és emlékek nem biztatnak a jövő évi látogatásra.

Időnk a mai nappal esőre változott. Egészen el van borulva. Most reggeliben már csepegni is kezd. Szobámban a hőmérő 13 fok. Délután rendezkedem az útra. Holnap tíz óra tájban elutazom, most örömebb, mint az előbbi években.

1906. augusztus 22.

Négy teljes hetet töltöttem a Tátrában Széplakon, abban a szobában, melybe hat év óta minden évben el szoktam látogatni. Nem mondhatom, hogy kellemes hűsölésem volt ez a négy hét július 14-étől augusztus 10-éig. Mindig nyomott kedéllyel voltam, s testileg sem kifogástalanul. Dolgozni is alig dolgoztam valamit. Azt, amit leginkább akartam – a Szemere-ódát és a „Vöröskereszt” *Előhangját* – éppen nem. Néhány apró költemény s egypár rövid bírálat az egész. Időzésem most is, mint azelőtt mindig, egészen társtalan volt.

E hó 17-e óta vagyok itt. Tehát már ma hatodik napja. Holnap megyek vissza Miskolcra. Mind itt, mind ott tükörtisztaságban vártak rám szobáim, s igazán jól esett a viziontlátás. Aminek előre leginkább örültem, gyümölcsöskertem szomorú látványt nyújt. A dúsán termett almafákról lehullott s még folyvást hull a szépen kifejlett, félig érett, férges gyümölcs. Némelyik fán már egyetlen darab sincs. Húgom már egypár szekérre valót elhordatott a hullott, gyönyörű téli almákból. Részint sertésének, részint válogatva a piacra csaknem ingyen. Körtéim is hulladoznak, de mégsem annyira. A „csíkos Vilmos” körtéből is sok lepergett már. Úgy látom, csaknem érett, talán holnap leszedhetem, ami még rajta van. Az „Angulemi” is érett. Holnap leszedem. A „Clapp kedvencén” most is tíz-tizenkét darab volt. Idejöttömkor már részint lehullt, részint leszedték. Gyönyörűen kifejlett, de íze, cukora meg sem közelíti a tavalyit. Így vagyunk minden más gyümölccsel is. Ízetlen s többnyire férges. Ma a Léderer-féle „Württemberg” körtéből is lehullott

ELŐHANG

A MISKOLCZ VÁROSI VÖRÖS-KERESZT VÁLASZTMÁNY 25-İK ÉVFORDULÓJA ALKALMÁBÓL 1906. OKTÓBER 1-SŐJÉN A MISKOLCZI SZÍNHÁZBAN TARTOTT ÖRÖMÜNNEPEN.

*Pusztá volt a mező, minden elfeledte,
Pedig nem is másé, de a nemzeté;
Az emberszeretet örködött felette,
Magot vőn kezébe és elülteté.
A mezőn előtte rög, tüske terült el,
De biztatta az ég harmattal, derűvel.*

*Isten-áldott mag volt! termő földre hulla,
Ébredezni kezdett alvó élete,
Nem felejtkezett el a természet róla
S terepély fává nőtt a kis csemete,
Árnyékában fáradt vándorok pihennek,
Szenvedők szemei hálakönynyel telnek.*

39. kép. Lévaý költeményének első strófái

két darab. Egyedül a szőlőm eléggé dús és gyönyörű. Tartok tőle, hogy minőség tekintetében az is a többi gyümölcs példáját követi.

Két vadászatban is részt vettem: egy komor, hideg, esős délután Lossonczy Jenővel; a következő nap igen szép, meleg, nyári délelőtt Szepessy Gyulánál Berentén. Ez az utóbbi minden tekintetben kárpótolt az előbbi nap kellemetlenségéért.

Élvezettel mulattam mind a szép természetben, mind a kedves család körében. Nem volt sok a fogoly, de mégiscsak. Én egyet bírtam lőni, Gyula négyet, s mind az ötöt nekem ajándékozta szinte erőszakosan.

Örömömre szolgál az is, hogy a „Vöröskereszt” *Előhangját* addig babráltam, hogy ma nyélbeütöttem. Egy hat soros, tizenkét strófából álló alkalmi vers. Itt-ott van benne valami jó. De az egészen meglátszik, legalább előttem, hogy „kézimunka”.

Vasárnap délután – aug.19-én – sírhalmunkat is meglátogattam. A halom tetején igen szépen virít a különböző élénk színű portula. Itt fent viruló élet, ott lent riasztó enyészet.

1906. augusztus 23.

Mielőtt eltávozom, leszedjük az „Angulemi” körtét mind a törpe, mind a magas törzsű fáról, sőt a „csíkos Vilmos” körtét is. Ez utóbbit a múlt évben is éppen a mai napon szedtük. A fán mindegyik sokkal szebbnek és érettebbnek látszott. Itt alant többnyire zöld, szinte ízetlen. Magammal viszek egy jó csomót Miskolcra. A többi a húgaimnak marad. Lemezgerlettem a két fáról a „Parmen” almát is, ami még le nem hullt. Pár nap múlva a többiekről is letakarítom, mert különben egytől egyig lehull.

1906. augusztus 27.

Mindjárt indulok. Holnapután ismét visszatérek. Tegnap miskolci vendégeink, rokonaink látogattak hozzánk. Itt töltötték az egész napot, az esti tíz órai vónattal távoztak. Biri húgom látta el őket ízletes ebéddel és vacsorával. Hozzám is eljöttek délután. Megnézték kertemet. Szomorúan mutattam nekik gyümölcsvesztett almafáimat. Nemigen bírtam őket megkínálni valami ízletes gyümölccsel. Rózsafáimról szedhettem össze egy csinos bokrétát Jucikának. A többieknek már nemigen jutott, amit egy kissé rossz néven is vettek. Kegyetlen szél fútt egész nap. Nem is fútt, hanem dühöngött. Porfelhőbe borította az utcákat, s leverte a még megmaradt gyümölcsöket. Dühöng a szél most is, midőn e sorokat írom, reggeli kilenc órakor. A hőmérő ott künn 15 fokot mutat.

Úgy jöttem, hogy e napokban ismét vadászni fogok itt Lossonczy Jenőnél és Berentén Szepessy Gyulánál. Nem tudom, engedi-e az idő, mely most felleget, s a szél megszűntével alkalmanként esőre válik? Szeretném a mulatságot kedves szép vizslám kedvéért is, melynek viselkedése a mezőn szintén gyönyörködtető. Aztán magamnak is kevesebb gyönyörűséget nyújt a szabad természet, a mezei séta, mint maga a vadászat. Annyival inkább, mert ritkán juthatok hozzá. Vadászati drága bérletet fizetnem már nemigen érdemes, nem bírnám kihasználni. Barátaimnak pedig alig jutok eszébe, hacsak magam nem ajánlkozom.

Csak a napokban értesültem a hírlapokból Láczy Szabó László sárospataki jó barátom aug. 22-én történt haláláról. Nagy érdeme van a hegyaljai szőlők újratelepítése körül, maga is igen terjedelmes szőlőterülettel mutatván jó példát. Egyházkerületi gyűlések alkalmával egypárszor nagyon szívesen látott vendég voltam házánál, s megnyerte különös rokonszenvedésem és tiszteletemet kedves, szellemes neje, akinek mindenre kiterjedő gondját, ügyességét, ízlését tükrözte az egész környezet. Ma írtam neki részvevő és vigasztaló sorokat.

1906. augusztus 29.

Szepessy Gyulánál töltöttem egy kedves napot. Délig kedvező időben elég eredménnyel vadásztunk, ami gyönyörű sík mezőn, réteken törtévéen nem volt valami nagyon fárasztó, s a szép természet szemlélése a fáradságot is könnyűvé tette, szinte feledtette. Délután kedves társalgással töltöttem egypár órát. Gyula két szép felserdült unokája, Erzsike és Terike (a Laci gyermekei) rendkívüli szíveségben részesítettek. Amannak imakönyvébe, emennek emlékkönyvébe – fölkerésőkre – néhány szót kellett írnom. Azt mondták, nekik elég, ha csupán a nevemet írom is oda. Nem is sokkal többet írtam. Holnapra ismét meghívtak szinte elmaradhatlanul.

1906. augusztus 30.

Nem mentem Berentére. Tegnap délután Lossonczy Jenővel vadásztam a szentpéteri határban, s annyira kifáradtam és kimerültem, hogy nem éreztem magamban kedvet és erőt még ma is fáradozni, tehát három napon egyfolytában. Szepessy Gyula ma reggel elküldte értem a kocsit. Levélben tudattam vele elmaradásom okát.

Tegnap valamennyi fáról leszedtük az almát. Dacára a nagy lehullásnak mégis összekerült jó mennyiség. Alig van közte néhány, amely férges ne volna. Kiválogatva ma délután beviszem magammal Miskolcra, a többi ittmarad húgaimnak.

Az ősz közeledése lassankint mutatkozni kezd. A lombok kezdik halványra változtatni élénk zöld színüket. A mezőkön, melyről csaknem egészen le van takarítva az év áldása, kezd előmleni az a bús vonás, mely a közelgő enyészettel előhírnöke. Szép, derült napjaink járnak, de már azok is csak őszi napok, melyeknek kezdete és vége rendszeren hideg, s napközben is rendszeren hiányzik régi, teljes ereje. Hőmérőm ma reggel 7 fok meleget mutatott. Nemrég 12-15 volt reggelenként.

1906. szeptember 12.

Visszaemlékezem erre a napra, amint tíz évvel ezelőtt beleszövődött életem folyamába. Jól emlékezem: gyönyörű, tiszta, napfényes őszi délután volt, oly szép, hogy bár elmúlt a hév nyár, talán a pisztrángok még mindig örömet kapkodtak a horogra tűzött csalétek után a Hámori-tó vizében. Hogy' is nem áll őrt előttünk parancsoló tekintetével a józan hideg ész akkor, midőn a felgyúlt szenvedély egy önfelédtt pillanatban magvát hinti el sok hosszú év botor tévedésének és természetellenes vergődésének! Szívesen fedeznők később nyomainkat a felejtés fátyolával, de a nyomokból mint folyvást világító bolygó tűz világít ránk a múlt

idők emléke, és sokáig kell várnunk és lakolnunk, míg a fölébredt önvád elunja olvasni eltűnt éveink zavaros lapjait, s behúnyja a szemét, s nem háborog többé, ha megnyugodni próbálunk azon, hogy mindezt önmagunk akartuk így, hogy ami megtörtént, afelett aggódnunk hiábavalóság, hogy a végzet így határozott felettünk, hogy gyógyíthatlan sebet mégsem ütöttünk magunkon. Ezt kiforrja lelkünkön az idő, mint szerelmes kéz által az élő fa kérgébe rovott betűket. Mint aki sűrű erdőben, hosszú, tekervényes, csábítgató úton törtet előre, hogy útja végén meglássa azt a tündérkastélyt, melyről andalító regék csengenek fülébe, s midőn odaér látja, hogy az egész egy kisszerű rom, melyért fáradni, áldozni nem volt érdemes.

E lapokon, abból az évből alig találok erre vonatkozólag néhány sor feljegyzést. Ezt a megemlékezést éppen az évforduló alkalmából úgy teszem ide, mint parányi fejfát egy feledésnek átadott sírhalomhoz.

Szeptember 6-án vendégeim voltak az összes szentpéteri és miskolci atyfiak a Jézus kútja felett levő szép kis pincében. Kellemesen töltöttük ott az estét szinte tíz óráig. A múlt évben elmaradt ez az összejevetel, melyet pedig én évenként egyszer igen örömet óhajtok megtartani, annyival inkább, mert az a kis kedves hajlék, mely ezelőtt sok ideig vidám barátkozások úgynevezett „kis kápolnája” volt, az idő mulandósága miatt lassankint mindig némább és elhagyatottabb lesz. Azok, akiket ott gyakran dalra gyűjtött a jókedv, örökre elhallgattak, elköltöztek, a még élő kevesek kivénültek. Legtöbbször egyedül látogatok már ide, s magam elé idézgetem itt a múlt emlékeit.

1906. szeptember 13.

Régóta nagy hőség és szárazság tikkasztotta nálunk a tenyészetet. A mezők kiégtek. Az emberek már szinte kétségbeestek a jövő iránt. A fák lombjai azonban, csudálatos, folyvást eléggé üdén zöldeltek! Tegnap megjött a várva várt eső egész nap kevés szünetelés mellett folytonos permetezéssel. Mára virradóra azonban egész éjjel sűrűn és bőven omlott, úgyhogy utcáinkat sár és pocsolya borítja, s most is sűrű cseppekben hulladoz. A hőmérő reggel 10 fokra süllyedt.

Tegnap leszedtük a gömbölyű körtéket. Itt volt az ideje, mert már több mint fele lehullott. Többi körtéim is csaknem kivétel nélkül hulladoznak. Előbb kell azokat is letakarítani, mint gondoltam. Még a Léderer-féle tizenegy nagy körtéből is lehullott már tíz. Már egypár fáról, úgy látom, akár most is leszedhetném, de a folytonos eső gátol. A jövő hétre kell halasztanom, ha majd kiderül az idő. Szőlőm azonban rendkívül sok és gyönyörűen kifejlett. Ilyen még sohasem volt. Becsületére válik a „megjegyzendő” Szűcs Jánosnak, aki azt ez évben jó rendbe szedte. Azért mondom „megjegyzendő”-nek, mert ez a különben igen értelmes, okos szőlőművelő beszédjében minden lépten-nyomon ezt a szót használja. Hagyom a szőlőt szeptember végéig, vagy addig, míg tökéletesen meg nem érik, ha addig kegyelmeznének a tolvajok. Most különben a folytonos száraz, meleg időjárás miatt minden korábban érik, mint rendszeren szokott. A kukoricát e napokban mindenütt letörték, amit máskor csak Szent Mihály-nap táján szoktak. A szőlő – mint mondják – a hegyeken csaknem teljes érédesben van. Kevés bort, de

jót remélnek, ha rosszat nem sejtene az a tapasztalás, hogy az idén semmi gyümölcs nem volt tökéletes. Alma, körte, szilva, dió mind férges, s a tönkrement dinnyével együtt ízetlen.

Ez a jótékony eső éppen jókor jött. Elmosta a vendéglősök országos szövetségének tegnap és tegnapelőtt Miskolcon tartott kongresszusát is, legalább annak füstjét és cafrangjait. Nem kis betegsége korunknak ez a minden oldalon tapasztalható szövetkezés és sokszor az azzal járó „sztrájk”. Egyesek érdekarca egyesek érdeke ellen, mely végeredményében az állam kapuit döngeti.

Annyira szobámba szorított az eső, hogy a kertbe sem léphetek ki, anélkül pedig az ittlét szinte szobafogsághoz hasonló. Nem is időzöm most itt tovább; még a holnapot gondoltam itt tölteni, de most már délután szárnyamra kelek.

1906. szeptember 23.

A közelebb múlt napokra csaknem azt mondhatni: adtál, Uram, esőt, nincs köszönet benne! Amint szept. 13-án elkezdte, folyvást mindennap esett egészen tegnapelőttig, szept. 21-éig. Azóta már szép, derengő, de csaknem hideg, őszi napjaink járnak. A szomjú föld jóllakott égi itallal. Most minden vidámabb színben közelít az enyészet felé. De itt-ott, mint hallom, a szőlő már rothadásnak indult. Az enyémen is látszik egy kis részlet. Tegnap minden körtét letakarítottunk. Úgy hiszem, ideje volt. Felényi sem lett a tavalyi terméshez képest. Nem is oly tökéletes. Még egynéhány törpefán maradt, amit holnap szintén le fogok szedni. Különösen szépen fejlődött a „Napoleon” 14 db és a „Württembergi” 8 db igen nagy.

A Szemere-szobor leleplezését, melynek én még mindig adósa vagyok a megígért ódával, ismét elhalasztották az előbb kitűzött október 21-éről okt. 28-ára azért, mert előbb a megyeház tereme el lesz foglalva a képkiallítással. Szegény Szemerét még szobra fölállításában is üldözi a balszerencse, pedig életében is eleget üldözte! Előre sejttem, hogy majd emlékünnepevényének fényét is, ha elhomályosítani nem fogják is, de nem szívesen látják a jelent dicsőítő hazafiak, akik nem tudják megbocsátani Szemerének az emigráció körében tanúsított magatartását, különösen azt, hogy Kossuthal nem mindig járt egy úton.

1906. szeptember 24.

Az eső csak nem akar megszűnni. Tegnap délelőtt meglehetősen tartotta magát az ég boltja, de már délután egyszerre megeredt a csatornája, s szinte estig folytatta. Jól jártam, hogy ebéd után mindjárt leszaggattam azt a néhány nagy körtét törpefáimról. Ma már nem lehetne szárazon. Pedig holnap reggel okvetlen vissza akarok térni.

Ma van itt Szentpéteren a Szent Mihály-napi vásár. Bizonytalán azt is megrontotta az esős, sáros idő. Nem igen veszem észre az ablakon átnézve, hogy sűrűn járnának utcáinkon a vásárosok. Mindamellet az hallottam délután húgoméktól, hogy a vásár egyike volt a legnépesebbeknek. Nevetségesen beszélnek egy ponyvai históriákat áruló férfi és asszony szereplését. Harsány hangon, szemöket düllesztve éneklük a körülök sereglő tömegeknek a borzasztó történeteket, rablásokat, gyilkosságokat. Kezökben a históriás nyomtatványok nagy csomója, melyből

egy-et-egyét kihúzza éneklés közben nyújtanak egyik-másik hallgatónak egypár fillérért. Az asszony vékony hangja elég kellemes; a férfié, aki magas, fekete, sovány, fogatlan ember, rikácsoló kellemetlen; tátogó szája a füléig ér. A hallgatók némelyike könnyezik, némelyike hallgatagon bámul, némelyike erősen kacag. Az üzlet igen élénk. A históriás lapokat kapva kapják, melyek legtöbbször tartalmilag és formailag csupa ízetlenség. Eszembe jut, hogy hajdan Tompánk apja is foglalkozott ezzel az üzlettel, de ő nem énekelt mellette. Látom ezt a ponyvairodalmi kereskedést Miskolcon most is, nemcsak országos, de heti vásárok alkalmával is.

1906. szeptember 29.

Nyugtalankodtam a nagy hideg miatt, mely tegnapi virradóra Miskolcon oly erős volt, hogy jéggé fagyalt a künt hagyott vizet, letiporta a virágokat, s vas-tag dérrrel vont a hegyeinket, mezeinket. Kijöttem ide tegnap, hogy rendkívül szépen és dúsan termett szőlőlugasomat megnézzem, s az érett fürtöket már ma leszedjem. A tolvaj korábban gondoskodott a szüretéről, mint én. Az éjjel a legnagyobb részét elvitte különösen azon gyönyörű sok piros gyöngyszőlőnek, mely a lugassor vége felé szinte meglepő gazdagon kínálkozott szemem előtt még tegnap délután. De elpusztított egyéb fajtából is sokat. Úgyhogy nekem az egész termésnek mintegy fele maradt. A szebb rész a tolvajé. Olyan a terület helyzete, hogy a mezőtláb kalózt se nyomozni, se gyanúsítani nem lehet. Ami még maradt, az érett fürtöket ma letakarítom. De az idő arra sem igen alkalmas. Ma reggel sűrű köddel köszöntött be 3-4 foknyi meleg mellett. A növényzet, falevél, a szőlőknek a fagyos hideg által összezsugorított levelei s magok a szőlőfürtök is csupa lucok.

Egypár fácskamon a múltkor még otthagytam a körtét. Tegnap azt is leszedtem. Szinte azt mondhatom általában, hogy kertem körül csaknem több örömet nyújt nekem a munka és a remény, mint az eredmény. Ezt sokszor megghiúsítja az idő és az emberek gonoszsága, ám ahhoz nem férhet semmi, az egészen az enyém.

1906. október 8.

Ma délután temettük Lossonczy Albinét – Szekrényesy Árpádnét, Lossonczy Jenő testvérhúgát. Ötvenhat éves korában hunyt el Borsodon. Gyermeektelen volt. Családi életét, mintegy harminc évet, folytonos betegséggel töltötte. Évek óta teher volt már neki az élet, terhére környezetének is. Úgy hallom, vagyonát férjére hagyta. Nem tudom, örök tulajdonjoggal-e, vagy csak haláláig? Bőven megérdemli. – Tréfája a sorsnak, hogy a templomban, honnan a temetés történt, egy órával előbb menyegzői esketés volt. Mintha a természet szemünk előtt akarna mindjárt gondoskodni a háztartásában megürült hely betöltéséről.

Nemcsak a temetési gyászban való részvét hozott ki, de Vadász Paliék szüretje is napfényes, szinte túlságos meleg időben. A szüreti ebéd után lejöttem a hegyről a temetésre, mely délután három órakor történt. Azután már vissza se mentem a szüreti vendégekhez. Fáradt voltam. Holnap majd folytatni fogom. – Tegnap Miskolcon a Juciék szüreti vendége voltam. A termés mindenütt igen kevés s nemigen jó.

A kellemes derült idő estefelé megunta: elborult és csepergőssé vált. Holdvilágtalan, sötét éjszaka van. Ha még hozzá eső is járul, nagyon meg fog csökkenni a szüretelők öröme.

Vége a múlt napokban lucaszék módjára elkészítettem a Szemere-ódát. Voltaképp most sincs kész. Pótolni kell itt-ott, s törölgetni a szeplőket. Olyan volt az élete, hogy a dicsőítés is csak bús hangon szólhat róla, s az óda szinte elégiává olvad. Ha erőm, hangom engedi, magam szeretném elmondani a szoborleplezési ünnepen, mely a Rákóczi hamvainak hazaszállítása miatt november 11-re halasztott. Tapasztaltam legközelebb is a „Vöröskereszt” október havi jubileumán, mely minden hatás nélkül recitálta el a színházban egy nemzeti díszben megjelent fiatal kisasszony az én csinos *Előhangomat*. Ott azt sem sokat bántam, de itt az óda tárgya miatt nem szeretném, ha egy jó akaratú előadó tönkreszavalná a versemet.

1906. október 10.

A legszebb fényes őszi napunk van, de reggel oly hideg volt, hogy a hőmérő csak egy fok meleget mutatott. A levegő most is, déltájban, ha ragyogó is, de híves. Tegnap ismét részt vettem a szüreti ebéden. De ott az idő oly zord, szeles, hideg volt, hogy alig lehetett a szabadban tartózkodnunk. Tömegesen szobára szorítva pedig nem valami kellemes a szüreti mulatság. Négy óra után hazasiettem, sírunk felé vettem az utamat. Ugyancsak sietnem kellett, mert a fagyfaló szél épp-hogy el nem hordott.

Kertem most már kifosztva, üresen áll. Nincs mire nézmem, nincs mit féltennem. A sárgult leveleket sűrűn ontja földre az ősz hideg szele. A téli almafák lombjai még sűrűek és zöldek. Tegnap is szinte csudáltam a hegyen a mezők üde zöld pázsitját, mely mintegy a tavaszt látszik visszavarázsolni. Szeretnék e hónapban Miskolcra hozni valami szakértőt, aki sűrű fácskáimat okosan megmetszegetné. Vannak törpe almafáim, melyek több mint tíz év óta állanak itt. Vastag terebélyfakká nőttek anélkül, hogy valaha egyetlen egy gyümölcsöt hoztak volna. Pedig dúsak, életerősek. Még a jövő évet tűzöm ki nekik. Ha akkor is üresen maradnak, kertemben többé nem adok nekik szállást. Délután öt órakor visszamegyek Miskolcra, s most már jó ideig nemigen lesz ok és alkalom, hogy újra idelátogassak.

1906. október 26.

Ezek a rendkívül szép, verőfényes, meleg őszi napok rábírtak, hogy Emike húgomat – Csernák Béla fiatal lelkész nejét – s családját a magok fészékében, Furta falujában (Bihar megyében) meglátogassam, s ezzel beváltsam többször tett ígéreteimet. Elutaztam tehát hozzájuk, s négy kedves napot töltöttem náluk október 18-ától 22-éig. A legszebb idő kedvezett ott mulatásomnak. Megszerettem a legnagyobb részben református lakosságból álló községet sok jó tulajdonságáért. Terjedelme, tágas utcái, jólétre mutató tiszta házai, középületei, artézi kútja, értelmes lakosai stb. kedvezőleg hatottak reám. Megnéztem ott minden megnézésre méltót, s örültem, hogy az én fiatal Béla öcsémet szép pályája kezdetén mindjárt ily derék parókiába juttatta a jó szerencse... Úgy látszik, a lakosok nem sokra nézik a gyü-

mölcsfákat. Többnyire igen tágas udvaraik és kerteik vannak, de azokban nem látni gyümölcsfát. A kertet csak veteményekre és takarmánytermesztésre használják. Azt mondják, elpusztult szőlőskertjeikben van elég gyümölcsfajok.

Ez a vidék már a „végtelen” magyar alföld, beszórva fehérlelő tanyákkal. Nagy messzeségben látszik olykor a láthatár szélén egy-egy község homályos körvonala. Utazás közben mindig lestem a vasúti kocsik ablakán, hol és mikor látok a nagy pusztán legelésző nagy gulyát, csordákat, méneseket. Sehol egyet sem láttam. Nincs legelő, a föld mindenütt feltörve, magtermés alá kényszerítve. Nem tudom, hogy ezáltal csak az alföld poézise csökkent-e, vagy reális gazdasági értéke is.

Mind az úton, mind furtaidőzéseim alatt eléggé gyönyörködtem e vidéken, melyet se hegy, se halom, se erdő, se folyam nem tesz változatossá, de melynek szépségeit, költői vonásait könnyen fölfedezheti az érzéssel melázó szem. Eszembe jutottak Arany, Petőfi, Tompa költeményei, s hozzám is vonzólag, rokonszenven szólott az alföld, hozzám, a hegyes vidék szülőltéhez.

Most voltaképpen csak azért jöttem ide, hogy elmondjam hűgaim előtt utazásom élményeit s a furtaidőzések helyzetét, körülményeit. Kertemben a fák körül az őszi teendőket a következő napokra halasztom. Miskolcon most a Rákóczi hamvainak érkezési ünnepélye körül zajlik a világ; zajlik az egész ország. Bár hagyna az maradandó nyomokat a szívekben és lelkekben a haza javára: hazafiúi tüzet, tanúságot és bölcs tevékenységet s állandó egyetértést!

1906. november 7.

Lezajlott az országos nagy ünnep, mellyel Rákóczi Ferenc és bujdosó társainak hazahozatalát fogadta a nemzet október 28-án és 29-én. Fényére, terjedelmére, hangzatosságára nézve nem lehetett volna az ünnepély nagyobb akkor sem, ha a bujdosóknak nem töredékes csontmaradványait, de saját élő személyüket hoztuk volna haza. Azzal, hogy a király, az uralkodóház, a katonaság legkisebb részvétet sem mutatott a nemzet lelkesedése iránt, sőt tüntetőleg eltartózkodott attól, újabban is tanúsítva lőn, hogy Bécsben még mindig nem érzenek velünk egyet, s félnek önállóságunktól.

Tegnap igtatták be Miskolcon az új főispánt, a Kubik Bélát is. Szándékosan vonultam ki ide az új korszak bachanáliája elől. A hírlapból olvasom az ünnep lefolyását. Elég visszataszító a hízelgő cafrangok és nyilatkozatok miatt; elég koldus színezetű az elhangzott beszédek tartalmát tekintve.

Elvégeztem kertemben mindent, amit akartam. A téli álomra előkészítve eléggé csinosan néz ki. Nem tudom, mi lesz néhány régi rózsával, melyeket helyökről még alkalmasb helyekre ültettem át. Most már csak a rózsafák elföldelése és szőlőőrkéim befödése van hátra, amit nálam nélkül is elvégezhetnek. Most mindjárt visszautazom. Tegnapelőtt, nov. 4-én jöttem.

1906. november 25.

Mióta innen eltávoztam, följegyzésre legméltóbb esemény volt a Szemere Bertalan szobrának Miskolcon, november 11-én történt ünnepélyes leleplezése, mely általában igen sikerültnek mondható. Derült, szép, híves őszi nap, lelkes,

40. kép Lévay a Szemere-ódát szavalja

b.j.
Sz. Borsosmiskolczi Múzeum P.:
Sz. Kőrösi

SZEMERE BERTALAN
SZOBRÁNÁL

MISKOLCZ, 1906. NOVEMBER 11.

Még reszket az örömtől a magyar föld,
Örökre gyujták a közel napok;
Két százados elfojtott vágya bétölt,
Dúlt keble új életforrást kapott:
Dicső fejedelmét nem hiába várta,
Szent hamvait most már keblébe zárta;
E hamvakból örök tűz ébredend
S a mult emléke szebb jövőt teremt.

Mert a multban szenderg jövőnk reménye,
Nekünk a mult nem halt meg, most is él,
Ránk tündököl még túlvilági fénye
S fénye mellett, mely bennünket kísér,
Sirjaikból kikelnek a nagy ősök,
A régen porló vértanúk, a hősök
S buzdítanak szeretni ezt a hont . . .
Nyissunk nekik szívünkben pantheont!

Szívünkben annak is, ki itt előttünk
Nyugalmas ércalakban megjelen;
Haboktól vert hajója messze tőlünk,
Most itt a révben már veszélytelen.

41. kép. A Szemere-óda első strofái

nagy közönség, hazafias részvét úgy a szomszéd törvényhatóságok, mint egyéb testületek és a Szemere család részéről. Egyedül a parlament és a kormány tanúsított azon csaknem hidegséget azáltal, hogy nem képviseltette magát méltóképpen azon belügy- és elnökmíniszter emlékünnepén, aki egyik első úttörője volt azon talaj előkészítésének, melyen ők most oly nyeglén gyakorolják hatalmukat. Nem tudják megbocsátni Szemerének, hogy nem mindenkor és nem mindenben fújt egy követ Kossuthnal. Az alkalomra készített költeményemet csakugyan magam mondottam el a nagy közönség előtt, amint láttam, eléggé kedvező hatással, bár se test, se kedély, se hang nem volt nálam rendes, erős állapotban. Számtalan példányban nyomtatták ki csinos alakban, s azonnal osztogatták a jelenlevőknek. Én pedig később jó barátainknak s ismerőseimnek küldöztem, kiknek némelyikétől nemcsak meleg köszönetet kaptam, de legnagyobb „bámulatot” is afelett, hogy az én „életkoromban” ily alkotás telhetetűtől nem is lehettem. Az ünnepélyen és az azt követő lakomán is nagy elismerésben részesültem melynek szinte túlságosan magasztaló kifejezése volt az alispán által reám mondott pohárköszöntő. – De bármennyire elhalmoztak is a szeretet és elismerés jeleivel, nemigen érzek többé kedvet arra, hogy efféle nyilvános szereplést vállaljak.

Elvonult fölöttem azóta november 18., mely ismét egy újabb esztendővel toldotta meg életemet. Hála Istennek, nemigen emlékeznek meg róla! Magam is alig. Egyedül egy távollevő régi barátném jelezte hozzám írott levelében úgy, hogy levele keltének napját kitűnő nagy betűvel írta: „NOV. 18.”, miután láttatni akarta volna, hogy a számot visszafelé olvassam, s ki fog tűnni éveim száma.

November 21-én ültük Vadászy Dezső öcsém lakodalmát is Tapolcsányban. Latkóczy Kálmán leánykájával, Margittal kötött frigyet. Minden tekintetben igen szépen sikerült családi ünnep volt; eléggé népes, vidám, fesztelen, s külsőleg és tartalmilag is ízletes. A fiatalok egyedül a szerelem sugallata után indultak. A többit a jóvendőre, a magok lelki erejére és az Istenre bízták. Hiszen az érző szív gyakran okosabban határoz sorsunk felett, mint a hideg ész. A múlt évben szintén ezen napon voltunk tanúi Szerencsen az idősebb testvér, Vadászy Pali egybekelésének. Szorgalmasan gondoskodik a természet, pedig még számos madárka vár kirepítésre a családi fészekben.

Ma délre a miskolci rokonokat várja vendégül Irmám húgom. Most már nincs miért meghívni őket kertem megtekintésére. Ott már minden nekibocsátkozott a téli álomnak. Pusztaság, hallgatag és fagyos ott minden. Én azért most is örömet sétálgatok a dermedt fák között. Mintha kedves betegeimet látogatnám, akiktől tudom, hogy nem haltak meg, csak holteleven állapotban pihennek egy ideig.

Itt időzik jelenleg Furtáról Emike húgom is férjével, Bélával és csudálatos értelmű és ügyességű, nem egészen három éves kisleányával, akinek szavaiban, tetteiben, viselkedésében tanúsított értelmes voltát s kedvességét mindnyájan bámuljuk.

1906. november 26.

Sűrű, nehéz köd lepi a vidéket. Komor, nedves, kellemetlen. Az ember nem kívánczik ki a meleg szobából. Mintha a sűrű köd a kedélyre is ránehezednék.

Inkább esőre, mint óra van kilátásunk. Pedig már inkább havat kívánna az ajtónk előtt álló december, havat és fagyot e lucskos, lagymatag idő helyett.

Tegnap még eléggé szép, derült napot töltöttünk a vendégek társaságában. Úgy délben, mint este kitétt magáért az Irma ízletes asztala. Délután engem is meglátogatott a társaság. Megvendégeltem őket puszta szobácskában, szokás szerint, friss hidegvízzel. A kertembe csak éppen bepillantottak. Azt mondták, nincs ott már mit nézni. Azt feleltem, hogy ami egykor viruló, szép vagy hasznos volt, később is illő és méltó azt megtekinteni a múltért. Voltak látogatóim közt fiatal, viruló hölgyecskék és régen elvirágzott nők.

Most is, mint legtöbbször, sőt csaknem mindig, gyötrelmes éjszakám volt. Ma különösen gyötrelmes. A tegnapi dús és ízletes ebédért igen nyugtalan és fájdalmas éjszakával kelle fizetnem. Pedig vacsorám majd semmi sem volt. Úgy látom, soha sem bírok okos vigyázatra és tartózkodásra jutni táplálkozásomban.

Holnap egyházkerületi gyűlésünk lesz Miskolcon. Főleg a sárospataki gimnázium részére ajánlott államsegély ügyében. Részt akarok azon venni, s ma este visszautazom Miskolcra. Nem tudom, mikor kerülök ide ismét. Egypár nap mindig elég nekem az itt időzésből.

1906. december 7.

Tegnap délután érkeztem. Biri húgom ma sertést ölet, annak az ünnepélyes eltakarítására hívtak ki. Tegnap még enyhe, szinte meleg napunk volt. Ilyen és még szebb, néha szinte tavaszias volt csaknem az egész november. A tél közeledésének semmi nyoma. Ma reggelre megváltozott. Havas eső kezdett esni, mely csakhamar tisztán szakadó hózáporra változott. Sűrűn omlottak a verébfej-nagyságú hópelyhek; sűrű, vastag, fehér takaróval borították az egész vidéket. De a levegő nem hűlt le eléggé. Két fok meleg van, s olvadozni kezd a gyorsan érkezett téli vendég. Pedig szinte jólesik már látnunk ezt a téli fehér világot a régen tartó szürke napok után.

Igen kellemesen érzem magam meleg szobácskában. Valami jóleső lehelete és légköre árad körültem a régmúlt időnek. Ez a háborítlan csendesség, ez a zavartalan egyedüllét mintha egészen visszaadnának magamat önmagamnak. Még éjjeli nyugovásom is enyhébb, kellemesebb itt, ebben az egyszerű fenyőfa-nyoszolyában, mely apám egykori ágya helyén áll, mint miskolci magányomban. Igazán én még most is sok tekintetben gyermek vagyok. Nem azt a második gyermekséget értem, melyet sokan az öregség nevéhez fűznek.

Alig hatott rám valami mélyebben elszomorító, mint az, amelyet a múlt napokban X. Lillike egészségi állapotáról M. orvostól hallottam. Hosszas gyöngékedésének, mint látszik, végzetes lesz a kimenetele. Az említett orvos májrák betegséget látszik konstatálni nála, mely – mint tudva van – gyógyíthatatlan, s biztos halált jelent. Hirtelen ijesztő méretben történt lesoványodása, az a bizonyos szürke, mázszerű arcbőr-szín, a máj külső felületén tapintható duzzadások az orvos szerint csalhatatlan jelei a veszedelemnek.

Óvele, ha csakugyan eltűnik, egyikét veszítem el szívem legkedvesebb, legszerettebb tárgyainak. Gyermeksége óta közelemben élt. Szemem előtt fejlődtek

testi és lelki szép tulajdonai. Mindig szeretettel vonzódott hozzám, s én is szinte atyai ragaszkodással csüggtem rajta, melyet megszenteltek egy régi szép múlt idő kedves emlékei. Négy apró gyermek anyja. E hónap utolján lesz harminchat éves. S ily korán, ily körülmények közt ragadná őt el tőlünk a kérlelhetlen végzet! Szeretném őt még egyszer látni Magyarbélien, ha az úttól el nem ijesztené a téli zord idő!

Mióta a Szemere-szobor leleplezési ünnepélyét átküzdöttem, egy bizonyos fásultság szállta meg lelkemet. Gondolkozni, valamint dolgozni bármi apróságot szinte képtelen vagyok. Ehhez járul régóta tartó meghűlésem, melyből sehogy sem bírok kibontakozni, továbbá szokott fájdalmamnak éjjelenként mindig erősülő és nyugtalanítóbb háborgása. Pedig mostanában már lehetőleg vigyázó és eltartózkodó vagyok élelmezésemben. Ezt az eredményt azonban, látom, nehéz próbára fogja tenni a mai disznótoros alkalom.

1906. december 9.

Most reggel ismét téli fehér takaróval van borítva a vidék. Tegnap elolvadt a tegnapelőtti hó. Ma reggel először eső, azután dara hullott, s folytatva gyors hószakadás, melyet máris olvasztani kezd az egy foknyi meleg. Dacára a komor, havas időnek, látom, hogy a nép – vasárnap lévén – seregestől siet a templomba. Ő még érez bizonyos függést és kapcsolatot az éggel. Erre nem vizsgálja, nem hanyagtorgatja a hit és a vallás titkait és tárgyait, s nem győtri lelkét kétségekkel.

Lendítnem kellene valamit, Gyulai kérésére, egy versgyűjtemény megbírálása körül. Nehezen megy. Alig tudom összeszedni gondolataimat. Elszoktam a gondolkozástól. Szemeimet nem mondhatom, hogy érzés nélkül, de bizony gondolat nélkül függesztem a múlt időre.

Az „Akadémia” első osztálya régebben engem jelölt arra, hogy Szász Károly fölött emlékbeszédet tartsak. Mint műfordítót tartott arra alkalmasnak. Akkor mindjárt tudtára adtam Gyulainak, hogy nem vállalkozhatom. Most a főtitkár fordul hozzám ez ügyben. Válaszomban hivatkoztam a Gyulaival akkor mindjárt közlött vonakodásomra. Öreg vagyok, rest vagyok; nem érzek erőt arra, hogy méltóképpen feltüntessem Szász Károly roppant terjedelmű, változatos írói munkásságát, s abban az ő egész alakját. Pedig erősen ösztönözhet az iránta ifjú korom óta érzett barátság, szeretet és nagyrabecsülés. Hiszem, hogy nálam nélkül sem fog ő azon jelesek sorába merülni, kiknek nevét feledés borítja „carent quia vate sacro”.

Csak estig maradok itt, s a Karácsony-ünnepek előtt már nem is igen látogatok ki. Holnap névnapi (Judit) jó kívánatot kell átadnom Miskolcon. Örülök, ha magamat apró gondokkal néha elfoglalhatom.

1906. december 26.

Karácsony második napját ünnepeljük. Ez éjjel igen nagy hóesés szaporította a már előbb is meglehetősen nagyságú havat. Még most is, reggeli tíz óra felé sűrű apró szemekben hulldogál. De a nép azért, mint ablakomból látom, tömegesen siet a templomba. Én most itthon maradtam. Tegnap éltem ott az úri szent vacsorával, de a szentbeszédet egy habajka nyelvű káplán darálta, úgyhogy én semmit sem ért-

hettem belőle, s a lelkem éhen-szomjan maradt. Beszédje alatt magamban a Krisztus életéről, életkörülményeiről, céljáról és hatásáról gondolkoztam.

El-elnézem sok közeli és távoli öreg ismerőseimet vagy barátaimat. Ha elvette is tőlök az idő a test értékes tulajdonait, szépségét, erejét, elevenességét, miért nem érvényesül nálok egy hosszú élet tapasztalása és bölcsessége? Miért jár együtt a test gyöngeségével a szív, a lélek s gyakran a jellem elgyöngülése? Miért gyötri őket fősvénység, még ha dúsgazdagok is? Miért a szertelen vágyakozás, még ha erőtlennek is? Miért a Sallustius által említett „sera libido” és a „morbus senilis” oly sokféle jelentkezése? – hacsak igazán valónak nem fogadjuk el azt az ismeretes állítást, hogy „az öregség már maga betegség”...

Az ünnep alkalmából a rokonság nagy része jelen van itt. Többek közt a két testvér fiatal házaspár: Pali és Dezső. Furcsa szemlélni a két ifjú menyecske különböző temperamentumát s viselkedését úgy egymással szemben, mint a társaság iránt. Különbözik általában megvan az ünnephez illő családi örvendezés, örömszerzés, vendégeskedés, mely senkire nem oly kockázatos, mint énrám nézve.

Ez a havas világ kívánatosná teszi előttem a vadászat örömeit, s felidéz a múlt idők emlékeit. Magam nemigen keresem az alkalmakat; hiában is keresném. Mások nemigen ajánlják azt, akár azért, mert kiestem az emlékezetökből, akár azért, mert nem tartják már arra valónak életkoromat. De ennek az utóbbinak megítélését magamra kellene bízni. Annál jobban esett, hogy Lossonczy Károly megemlékezett rólam, s meghívott dec. 16-ára a Bábólnán (Komárom megyében) tartandó vadászatra. Ezt tegnap közölte velem Lossonczy Jenő, akinek társaságában kellett volna odamennem. De ő akkor nem mehetett, s így én is lemaradtam. Reményem van, hogy e télen még talán egypár ilyen kirándulásban részt vehetek.

1906. december 27.

Sűrűn szakad most reggel az apró szemű hó hét fok hideg mellett. Ez aztán igazi tél a maga „havas szakállú” egész mivoltában. Ilyenkor elképzeltetni a vándort, aki utat tévesztve bolyong a pusztaságon. Előtte a sűrűn szakadó hó szinte köddel borítja a vidéket, s szinte lehetetlenné teszi, hogy előretörtetésének bizonyos irányt fedezzen föl. Végkimerülésig megy, maga sem tudja, hova. Csüggedezve átadja magát végzetének, mely vagy kivezérli, vagy hóleppellel takarja őt örökös álomra.

Még a mai napot itt töltöm. Ablakomból nézem a komor, de szép téli időt, mely nemigen kecsegtet az elutazásra. Két pipiskében gyönyörködöm, mely tegnap is, ma is együtt kapircsál itt a szekérút közepén. Nem félnek a jövő-menőktől. Pár lépésnyire bevárják őket. Bátrakká vagy szelídebbé tette őket a sanyarú idő. Hegyes kontyú fejecskéiket gyorsan forgatják jobbra-balra.

E soraimmal most már bevégezem e lapokon az évet. Csak az új évben fogok ide ismét kilátogatni.

1907. március 3.

Sokáig elmaradt a múlt Karácsonykor kilátásba tett szentpéteri látogatásom. Csak tegnap juthattam ide. Amint Karácsonykor kezdetét vette a nagy hóesés és mindig fokozódó hideg, kitartott, olykor közben egy kis napi enyhülettel, egész

január és február hóban. Ily szigorú, havas, kemény, fagyos, tartós télre alig emlékezem. Igen sokszor 14-16 fok Réaum. hideget mutatott a hőmérő. Országszerte ilyen idő uralkodott. Kínlódtak az emberek, kínlódtunk a fa és kőszén nagy hiánya miatt. Kétannyi tüzelőre volt szükségünk, mint máskor rendes időjárás mellett. Elkényszeredtek a vadak is e rendkívüli téiben. Nem volt mivel táplálkozniok. Elsoványodtak. Szarvasok, őzek, nyulak, madarak el is hulltak az éhség miatt. A foglyok csapatostól bújtak össze az országutakon s azok közelében. Olykor kézzel is meg lehetett fogni. A nyulak még a házi kertekbe is belátogattak éjjelenkint, s elrágták ott a gyümölcsfák elrágható héját. E részben is kivált a szőlőhegyeken tettek nagy károkat. Az én kertemben is megtörtént. Egy tolvajkölyök, akit tetten értek, kitört egy deszkát a kerítésből, hogy szabad utat nyisson a nyulaknak, melyekre ő a kertekben éjjel és hajnalonkint leselkedett. A nagy hó miatt még nem vizsgálhatom meg a kárt, melyet, mint hallom, kivált a törpefákon ejtett a nyúl.

Feljegyzést érdemel az is, hogy január vége felé az arnóti körvadászat, melyen részt vettem, mondhatni egészen eredménytelen volt. Térdig érő hóvilágot gázoltunk üres körökben. Közölünk legtöbben (harminchatan voltunk) híret sem látták a nyúlnak. Én egy fürge egérke futkáró[zá]sában gyönyörködtem, mely vígan szaladgált előttem a szironyos hó tetején.

Már régóta vágyódtam ide a napsugáros kis „fészkembe”. A miskolci téli tartózkodás folytonos egyformasága ránehezült a kedélyemre, mint valami unalmas köd. De a kegyetlen idő mindedig nem bátorított a látogatásra. Most néhány nap óta érezteti már leheletét a közelgő tavasz. A roppant hőtömegek észrevehetőleg meglohadtak. De azért az árvizektől még mindig félhetünk. A mai nap itt ismét nagy hóeséssel köszöntött be. Tíz óra tájban megszűnt, s most tizenkét óra tájban melegen süt az olvasztó verőfény 4 fok meleg mellett.

Rest vagyok az írásra, pedig nem vagyok gondolkodás nélkül. Vannak eszméim, gondolataim, érzéseim, de mikor le akarom írni, makacsul megtagadják magukat, s leírott szavakba ömleni nem akarnak. Ennek tulajdonítható az is, hogy amit mégis magamon erőt véve papírra akarok vetni, valami ösztön rám nehezedik, hogy csak röviden tegyem, s szabaduljak minél előbb. Ez a nyitja számos költeményem rövidre történt szabásának is. Ilyen természettel valóban nem lehet az ember könyvíró. Ebben az új évben nem is írtam én egyebet, mint egy költeményt *A pátriárka* cím alatt Kun Bertalan püspök kilencvenedik évfordulója alkalmából, bírálatot és ismertetést *Tompa Mihály élete és műveiről* (írta Lengyel Miklós), melyet tegnap küldtem el Gyulainak, aki egy idő óta feltűnőleg nem gondol velem, mintha sose ismert volna. Van-e valami más oka, vagy csak a magával is jól tehetlen öregség? Nem tudom. Ha magamat vizsgálom, én ilyen nem tudnék lenni. De e részben, Isten jóvoltából, nem is hasonlíthatom én magamat másokhoz.

1907. március 4.

E pillanatban kapom itt a hírt, hogy Kaffka Ignác nyug. kir. táblabíró, régi jó barátom tegnapi virradóra meghalt Miskolcon, s temetése ma délután három órakor lesz. Hosszú kínos betegség után jutott a végnyugalomra. Nálam talán egy

évvel volt fiatalabb. Sok jó emlékem fűződik hozzá anélkül, hogy szívemhez nagyon közel állott volna. Évekkel ezelőtt orrán kezdődött a baj, melyet az orvosok eleinte veszélytelen bőrbajnak mondtak. Ismételve bejárta vele Bécsset és Budapestet. A baj folytonos kínos terjedése bebizonyította, hogy rák. Így volt kimérve az ő sorsa... Temetésére be nem megyek. Ottlétem, vagy ott nem létem neki már, aki senki, úgylis semmi. Különös játéka a véletlennek, hogy ő már harmadik jó barátom Miskolcon, aki távollétemben hal meg és temettetik el: Orczy Gyula, Szűcs Lajos, Kaffka Ignác.

Ma megírtam egy rövid költeményt *Égi pelyhek* címmel, mely néhány nap óta szállingózott elmémben. A földet borító hóról emlékezem abban.

Megnéztem kertemben a nyúl által okozott károkat. Néhány törpe almafa bizony erősen meg van rágva, különösen a gallyak. Talán vagy bekenve, vagy majd eltávolítva lehet még gyógyítani. Ha most nem fognak teremni ez ősszel, úgylis minden törpe almafát kivágok. Körtefácska kevesebbet szenvedett. – Holnap reggel megyek innen vissza.

1907. március 31.

Húsvét első napját ünnepeljük. Nagy számú, ájtatos közönséggel ünnepeltük délelőtt a templomban az úrasztala körül. A kalendárium szerint már erősen kellene jelentkezni a tavasznak. Napközben napfényes, de hideg, szeles az idő. Éjjelenként fagy is jár. Az északi árnyékos oldalakon még udvarainkban is itt van a hómaradvány. A fák rügyeiben még alszik az élet. Mindamellet bámulatos, hogy ezt a roppant hótömeget, mely bennünket az egész kemény tél alatt elborított, lassankint úgy el tudta tikkasztani a nap melege, hogy szinte észre se vesszük, s eddig legalább folyóinkat sem duzzasztotta ki medrükéből az olvadás. Igaz, hogy a magas hegyeken még mindig hátra van a tömeges hó.

Már igen vágyakozom itteni kis „fészke” csendessége után. Szerencsém itt a kegyelmes emlékeken felül az is, hogy nem látok magam körül annyi közönyös vagy ellenszenves arcot. Aztán most már idevonz a téli fagytól felszabadult kertem is. Tegnap délután felszabadítottam a föld alól rózsafáimat. Vagy három darab színes, a legszebb tönkrement. Szőlőtőkém még be vannak takarva. A föld színén maradt venyigék némely része, úgy látom, elfagyott. E részben gyümölcsfáimon nem mutatkozik kár. Holmi munka már nem is lehet, sőt kell is azt végezni. Azt az egypár napot, melyet itt mulatságomra szántam, arra fordítom. Így itt foglalkozva menekülök azon ebédőtől is, melyre a főispán április 3-ára magához hívott. Most már nem vagyok barátja a társas lakomáknak, mint azelőtt. Aztán én, a legyőzött, mit is keresnék vén fejemre a győzők asztalánál? És milyen győzők? Akik a hatalom kézre kerítése végett tudva csalták a nemzetet, s hatalmukat mily cudarul használják!

1907. április 1.

Így ünnep alkalmával a csendes magányban szinte önkénytelenül fordul az ember lelke a vallás eszméi felé. Nehéz elhallgattatni a tapasztalásra támaszkodó józan ész, midőn a vallásfelekezet ortodox elveit vizsgálgatja. Most harmadszor

olvasgatom végig az evangélium lapjait. Nem akar azokból állandón megmaradni lelkemben egyéb a bennök nyilatkozó felséges erkölcsi szabályoknál, s az azokat gyönyörű előadással támogatott példáknál. A többi, mint mondják, a hit dolga, nem a tudása. Örök rejtély marad előttünk a kezdet, a lét és a vég. Kecsegtetve szól az ember képzetéhez és vágyaihoz Húsvét ünnepével együtt a tavasz. Könnyen fűzhető hozzá költői kedéllyel az örök élet reménysége. S hogy el ne felejtjük, jó, hogy minden évben előfordul egyszerre mind a kettő.

Nyájasabban köszöntött ránk a mai nap, mint a tegnapi. Tiszta és csendes, enyhe tavaszi idő. Most reggelében öt fok a meleg. Látom ablakomból, hogy az átelleni szőlőhegyek északi oldalán csak itt-ott fejezlik még csekély foltokban az ott maradt hó. Kemény havas tél után, régiek tapasztalása szerint, jó termékeny nyár szokott következni. De most, mint hallom, nem illet remélnék az emberek. Bár azt hiszem, még most nemigen mutatkoznak világos jelek, melyekből a jövőre következtetni lehetne.

Most is elmegyek a templomba. Az ünnepi legátus fog papolni. Tegnap a hadarva beszélő káplán szónoklatából éppen semmit sem értettem. Ebben egyébiránt a nehéz hallásom is egyforma hibás volt a káplánnal. Ilyenkor aztán a nem értő, nem halló emberre nézve csak az éneklésből és saját gondolataiból áll az isteni tisztelet.

Kijöttem a templomból, mely még szorosabban telve volt ma az ünneplő gyülekezettel, mint tegnap. A kis legátus, bár gyöngé hangon, de halkkal és érthetőleg s elég tüzzel szónokolt, úgyhogy sok részben én is érthettem. Jól megállta a helyét. De meghatóbb volt a hívők seregének harsány, buzgó éneklése. Tegnap a húsvéti dicséretekből a „Jézus, ki a sírban valál” és az úrvacsorai „Hallottuk Jézus, miképpen hívogatsz”. Ma ismét a húsvéti „Mély gyászba borult a természet”. A buzgó éneklést nemcsak a megszokás, hanem bizony magának a szövegnek mivolta is tette oly harsánnyá és lelkesé.

Eszembe jutott a próba énekeskönyv, melynek egybeállítása oly sok időbe és oly sok költségbe került. Nem fogadta el a múlt hónapban tartott zsinat. Ismerem a könyvet részletesen. Magam is forgolódtam egybeállítása körül. Nyugodt lélekkel én sem merem volna azt a gyülekezetek kezébe így adni. Igen sok darabját vagy kihagyandónak, vagy több-kevesebb észrevétel alá esőnek tartom úgy tartalom, mint stílus és költőség tekintetében. Egyszerűség helyett cifra szavak, vallásos ihlet helyett sztereotip lelketlenség.

1907. április 3.

A fűtéssel mind ez ideig sem lehetett felhagyni. Ha napjában enyhe, tavaszias is a levegő, de mégis éle van, s kivált reggel és este hideg. Nagy öröömre szolgál, hogy tegnap, óhajtásom szerint, rendbe hozhattam kertemet. Az okszerű kezelés hiányában elhanyagolt törpe gyümölcsfáimat helyesen megmetszette, szinte alakította helybeli derék néptanítónk, Nagy Jenő, hozzájárulván utasítással és tetteleges segítséggel is Elek Kálmán szíves részvéte. Most már az ő határozott véleményök és mások nézete szerint is megkegyelmeznek eddig terméketlen almafáimnak, nem dobom ki, s bízom őket a további jövőre. A kerttisztogatás után oly tetszetős

alakot nyertek, hogy szinte ez által is ajánlják magokat a fennmaradásra. A kert végén a magas törzsű fák is rendben vannak: letisztítva, lekefélve, száraz gallyaik eltávolítva, alattok a pázsit feltisztítva. Úgyhogy e részben már nem egyhamar akad itt valami teendőm. Ha holnap reggel eltávozom, két hétnél előbb nem is igen fogok ide kilátogatni.

Semmit sem dolgoztam, mióta itt vagyok. Olvasni is alig olvastam valamit. Az ünnep társasága és kertem gondja foglalt el leginkább. Régóta hordozom eszemben azt a két öreg szomorúfűzfát, mely miskolci udvarunkban a kút felett állott őrt, s borított híves árnyékot. Ott voltak fiatalok, ott vénültek meg. Tanúi voltak a kútra járók viselkedésének. Évről évre látták alakjaikat, kihallgatták pajkos tréfáikat, szerelmi suttogásaikat, tréfás vagy szomorú nyilatkozataikat. Megunták az évről évre ismétlődő egyformaságot, s szinte örömmel fogadták a vihart, mely őket elkorhadt gyökerekből csaknem egyszerűre döntötte ki.

Így mozog elmémben a két öreg fűz, de a Múza nem akar erőt venni magán (legalább eddig nem akart!), hogy őket sírjokból felébressze.

1907. április 24.

Ötödik napja, hogy itt vagyok. Várom a tavasz határozott jóindulatú megérkezését, de sehogy sem akar érkezni. Mintha a kegyetlen zsarnok tél még mindig fogva tartaná őt. Csak éppen vágyakozásának tűnik fel a meleg napfény, mely néha-néha megörvendeztet bennünket. Hideg, sokszor borongós, barátságtalan időjárással foly ez az egész hónap. Még mindig fűtenünk kell. Tegnapelőttre virradóra jeges fagy volt. Semmisem bír fejlődésnek indulni. A gyümölcsfák még mindig télies fekete színűek. Alig látszik rajtuk a rügyek mozdulása. Amin látszik, az éppen nem biztat terméssel. Egypár törpe körtefán s egypár magas törzsű almafán látok valami kevés termőbimbót. A tartós kemény hideg mindent elgyötört. Jó évet általában alig várhatunk. Ma itt van, íme Szent György napja, s a természet még most is április első napjait éli. Azt mondják, akkor várhatni jó aratást, ha Szent György napján a varjú a vetésekben már elbújhat. No most ugyan el nem bújhat!

Kertem bármennyire csinos, rendben, tisztán állnak ott a gyümölcsfák, most még csak gyönyörű zöld pázsitjával gyönyörködtem és a temérdek ibolyával, melylyel szinte el vannak hintve a talaj egyes részei. Ezelőtt alig láttunk imitt-amott egy-két szálát, most egész seregben kékellik és illatozik itt. Hol vette magát? Nem ültettük, nem vetettük. Vagy a természet mélyen elrejtve tartogatta azokat kebelében évek óta, s most látta elérkezettnek az időt, hogy napfényre hozza azokat? Mert van rá példa, hogy néha oly növény búj ki a föld alól, minőt ott egy nemzedék ideje alatt sem láttak. Nem is emberi kezek dolgoznak a természet titkos műhelyében.

Holnap bevégezem itt időzésemet. Mindössze is valami kis bírálatot írtam egy versgyűjteményről Gyulai kérésére. Inkább csak változatosság végett jöttem ide a miskolci dologtalan és egyhangú napok után. De céloim volt húgom megnyugtatósa is, akit szinte rémületben tartott az orra jobb oldali felületén egy sok év óta ott levő sömörögféle bőrrizadmány, melyet ittlétemben néhány nap alatt szerencsésen eltávolított egy bőrspecialista edelényi körorvos gyógyszerre. Különben is fájdal-

matlan volt, de egy miskolci orvos veszélyesnek mondotta, s emiatt kétségbe esett a húgom. Most már meg vagyok nyugodva.

A jövő hét elején föl kellene utaznom az „Akadémia” üléseire. Int a tisztesség, szinte a kötelesség. Egy egész hetet a fővárosban töltenem nem csekély feladat. Hogy csak a május 5-én tartandó díszülésen jelenjek meg, ezzel nemigen tettem eleget a kötelességnek. Előbb kell ott lennem. Most már szinte röstelkedve szálllok Gyulaihoz, oly figyelmetlen volt irántam az utóbbi időkben, de nem akarom őt még inkább elidegeníteni. Hiszen a fővárosi írók közt ő az egyetlen, akihez szív szavára vonzódom. Aztán az öregkor gyöngeségeinek sokat meg kell bocsátanunk kölcsönösen.

Most már csak május közepe felé látogatok ide. Akkor talán már csakugyan megembereli magát ez a makacszkodó tavasz.

1907. május 12.

Részt vettem a fővárosban az „Akadémia” nagygyűlésén május 8-án, melyen az elnökök és a tagok megválasztása történt, valamint május 5-én az ünnepélyes közgyűlésen. Örvendtettem nem csak annak, hogy részvétem által kötelességem teljesítését bizonyíthattam, hanem annak is, hogy ott a közélet és irodalom sok derék munkásával, sőt kitűnőségeivel találkozhattam. Keservesen kelle tapasztalnom hallásomnak rendkívüli tompulását és elnehezedését. A díszülés programjának előadásából egy szót sem értettem, pedig közvetlen az előadók háta mögött, az első padsorban ültem, melyen a miniszterek, főpapok (Samassa, Wekerle, Apponyi) foglaltak helyet. Kellemetlen amiatt a magántársalgás is. Ezért nem vettem részt a díszülést követő szokásos banketten sem.

Gyulai vendége voltam. Betegen találtam. Akkor kelt ki az ágyból. Orvosa szerint gyomorrontásból eredett a baja. Az ülésekben részt nem vehetett, de ottlétemben annyira javult, hogy rövid sétát tehetett a szabadban. Nem hoztam elő neheztelésemet. Oly elgyöngültnek láttam, hogy teljesen menthető a velem nem gondolás. Három személyből álló női cselédsége, azok közt különösen egy minden tekintetben igen derék ápolólány végez körülte minden legcsekélyebb tennivalót. Irodalmi, szerkesztői teendőit azonban némi segítséggel folyvást végzi. Nemigen nyújtott reményt ahhoz, hogy engem Miskolcon még egyszer meglátogasson. Inkább azt helyeztük kilátásba, hogy szeptemberben én fogom őt felkeresni Leányfalván.

Öröömre szolgált meglátogatni Görgei Arturt, aki pár nappal ezelőtt érkezett haza Abbáziából. Testben, lélekben, kedélyben ruganyos üdeségben találtam. Hosszú élettel (kilencven éves lesz januárban) s az önérzet fenntartó erejével méltán áldja őt az Isten. A gondviselés hatalma erősebb, mint az emberek bűnös elfogultsága vagy rövidlátása. Érzékeny baráti öleléssel búcsúztunk egymástól. Mert ilyen késő életkorban már „omnem crede diem tibi diluxisse supremum”.

A „Franklin Társulat” igazgatójával oly előzetes megállapodásra jutottam, hogy én eddig megjelent s ezután megjelenendő összes költeményeim örök jogát eladom a „Franklinnak” 2.500 koronáért, mely három részletben lesz fizetendő: 1.000 K mindjárt a szerződés létrejöttkor, 1.000 új évkor, 1.000 május elején. A

helybenhagyás az igazgatóságtól függ. Minden körülményt tekintetbe véve elfogadhatónak véltem az ajánlatot. Az összeg nem sok, de nekem, míg élek, mégis valami. És valami annak tudata is, hogy verseim halálom után sem maradnak gondozás nélkül.

Mindössze is öt napot töltöttem a fővárosban május 3–7-ig. Látogatásokat, kirándulásokat nem tettem. Egy-egy barátságos ebéden vettem részt Szily Kálmán és dr. Farkas László asztalánál, amott Gyulai nélkül, itt Gyulaival. A doktor meg is vizsgálta az én bal oldali bajomat, gyógyszert is adott vagy rendelt, de úgy vettem észre, ő is eggyel szaporította azon kitűnő orvosok számát, akik előtt az én bajom mivolta titok maradt.

Május első pár napján még fűtenünk kellett. Azóta reánk szakadt egyszerre a nyári égető forróság 20-25 fok hévséggel. Most már körülbelől látható, legalább a gyümölcsökben, mit várhatunk az évtől. Bizony majdnem semmit. Egypár magas törzsű almafám dúsan virágozik. Minden többi szinte pusztaság. Sőt számos gyümölcsfa vékony gallyai úgy lomb nélkül, mintha elfagytak volna. Törpéim is silányak, megviselte talán a túlságos metszés, talán a túlságos kemény tél. Egyedül a szőlő látszik biztatni meglehetősen terméssel. Virágozó almafáim könnyen elérhető alsó ágait ma megpermeteztük vékony gálicfolyadékkal próbául, vajon nem használna-e a gyümölcsfejlődésre és a lehullástól való megmentésére.

Ma vasárnap van, s mához egy hétre Pütkösd, midőn ismét vendége leszek ennek a napsugáros, kedves kis hajléknak. Ma van a három fagyosszent első napja: Pongrác. Nem haragszik. Igen szép, nyári meleggel ajándékozott meg. Most reggeli tíz órakor 22 fok a meleg, árnyékban. Ez évben nem hoztam ide kalendáriomot. Ma reggel kezembe akadt egy itt heverő naptár 1901-ből. Látom, hogy a napok sorrendje tökéletesen egyezik a jelen évivel. Akkor is vasárnap volt május 18-án, ma is az van. Így lett itt az ócska naptárból új naptár.

1907. május 13.

Az égető hévség, mellyel a mai nap beköszöntött, most déli tizenkét óra tájban hirtelen jött sűrű, nagy esőcseppekkel ajándékozott meg. Nem tudom, folytatni fogja-e tovább is, amire igen nagy szüksége volna a régóta szomjazó természetnek. Nem indulhat erősbödésnek a természet a folytonos tikkasztó hőségben. Egyes gyümölcsfák még mind ez ideig sem bírták kibontogatni leveleiket. A körte- és almafák virágait emészti a borsó nagyságú barna bogár, mely leginkább a róza kelyhét szokta meglepni. A gyümölcsvirág szikjét megrágja, s azzal terméketlenné teszi. Még nagyobb csapás azáltal, hogy repül. De sokkal nagyobb veszedelem a millió, meg millió apró hernyó, mely sűrű csomókba verődve hemzseg a fák ágai közt, az ágak szárain, sőt fatörzsén is. Lehetetlen gyökeresen eltisztítani. Újra meg újra előkerülnek. Hiába volt a tavaszi szorgalmas hernyózás. Most mintha a levegőből került volna ez az új egyiptomi csapás. Mintha nemcsak gyümölcs, de talán lomb se lesz a fákon.

Fővárosi mulatásomról szólva, elfeledtem megemlíteni, hogy özvegy Csiky Kálmánné Gönczy Etelka, látogatásomat pár óra múlva viszonzva, meglátogatott engem Gyulainál, ahol éppen ily célból Görgei Artur is jelen volt. A derék úrnő

mind engem, mind Arturt megajándékozott Tacitus minden fennmaradt művének két kötetével, melyet néhai férje, dr. Csiky Kálmán fordított magyarra s adott ki saját költségén a kormány némi segítségével. Közel ismeretem és nagyra becsültem Gönczy Etelka édesatyját, Gönczy Pált, a nevelésügy egykori kitűnő apostolát, s a rá emlékezés csak emeli rokonszenvem az ajándékozó özvegy iránt, ki most egyik jeles fiát Sárospatakon óhajtáná tanári székhez juttatni.

Csiky Kálmán nagy érdemet szerzett Tacitus fordításával. Olvasgatom a könyvet, s látom a rendkívüli gondot, fáradságot és áldozatot, melyet a fordítás igénybe vett. Könnyen olvasható, érthető. Látszik a nyelv szabályossága, természetes folyékonyága és ereje; de hiányzik az a tacitusi sajátság, mely lapidáris, szinte szagatott stílusban, kevés szóval oly mesterileg tud jellemezni. Amint egy pár helyen az eredetivel összehasonlítottam, úgy találtam, hogy a fordítás terjen-gős és értelmezi az eredetit. Így is nyeresége irodalmunknak.

Mivel töltém itt ezt a harmadfél napot? Alig többel, mint a víz lefolyását váró paraszt. Kapkodó olvasás, jól étkezés, kerti pepecselés és unalmas éjszakák. Pár óra múlva (most három óra délután), ha az idő engedi, meglátogatom szüleim sírját, s ez lesz a legérdemesebb s hozzám legillőbb dolog, melyet ezúttal itt végeztem.

1907. május 20.

Tegnap és ma Pünkösd ünnepét üljük. Tegnap délelőtt a templomban együtt ünnepeltem a gyülekezettel, mely most nem volt oly népes, mint Húsvétkor. Akiknek hite és meggyőződése szerint Krisztus egész pályafutása és szereplése a keresztfán véget ért, azokra nézve már az azután megtörténtnek hirdetett misztikus események: a feltámadás, mennybemenetel, Szentlélek kitöltetése nem nagy súllyal bírnak. Inkább csak emberek által rajzolt költői eszközei az új hit erősbitésének, melynek rendíthetlen, valóságos alapjai a Krisztus tanításának erkölcsi szabályaiban és életének felséges példájában vannak lerakva. De hát van-e szükség arra, hogy a vizsgáló ész a kijelentésnek e szabályokon kívül eső minden más részétől mindenkit egyformán megfosszon?

Tegnap népes családi körben töltöttük az estét kedvező idő mellett a magas hegytetőn, Vadászy Pali pincéjében. Gyönyörrel kínált bennünket az alattunk elterülő gyönyörű tájkép szemlélete. Ennél bájosabbat a Sátán sem mutathatott volna Krisztus urunknak, midőn őt megkísértette. Beleolvadtam a társaságba, de lelkem inkább csak a régi emlékekkel foglalkozott. Azok kísérek engem mind Miskolcon, mind különösen itt. S az öregség furcsa ajándéka az, hogy könnyen és élénken újulnak meg előtte kivált a gyermekkor emlékei. Előttem inkább, aki most is ugyanazon vidéken élek, ugyanazon utakat járom.

Vége most a kis kertem örömeinek. Nem szívesen sétálok már benne. Tönkreteszi s részben már tönkretette a hernyók újra meg újra megjelenő tömege. Sűrű csomagokban rezsegnek a fák ágai közt. Ha ma elpusztítjuk, holnap újra ott vannak. Lehetetlen kiirtani. Nem bírunk vele. El fogják emészteni az utolsó lombot is. Bár magok a fák meg ne sínylenék! Amely kegyetlen volt a rendkívüli tél, úgy látszik, olyan áldatlan lesz az egész esztendő, a politikai esztendő is.

Az ünnep szombatján, tegnapelőtt jótékony csendes esőnk volt. Nem tartott sokáig, de mégis egészen felújította az eltikkasztott természetet. Az ég azóta is borongós. Kertemben soha oly dús és nagy nem volt a fű, mint az idén. Szinte övig ér és sűrű. Húgom veszi hasznát. Holnap akarja kaszáltatni, de attól tart, hogy a fákról lepergő temérdek hernyó ártani fog a fű használhatóságának.

1907. május 21.

Hol állapodik meg ez a lázas rohanás, melyben a társadalom minden rétege oly rendkívül töri magát az anyagi előnyök után? Ez a mindenek harca mindenek ellen! Ez az egymással birkózó tülekedés, melyre végre is az állam alapjait rendítgeti! Senki sincs megelégedve azzal a körrel, melybe sorsa helyezé. Kivágyakozik belőle vagy túlnyújtózik rajta. Egyes külön érdekek részesei szövethetnek egymással, s vállalva törekcszenek kierőszakolni a jobblétet, a könnyű boldogulást. Szinte azt mondhatni, hogy napjainkban a nagy társadalom apró szövetségekké és társulatokká töredezett. Legközelebb református papjaink is azon törik a fejüket, hogy az egész országban egy nagy kongresszussá tömörüljenek, s így sűrgöljék az előnyöket, melyeket saját alkotmányos szervezetök keretében elérkezni nem remélnék, azaz: fizetésök javítását.

Ez az irány szüli az oktalan fényűzést, az élvezetek idétlen hajszoiasát, a tiszt szegénységgel való elégedetlenséget, az erkölcsök hanyagolását. A szomszédom özvegyasszony. Nem gazdag. Mindössze néhány hold földcsckéje van. Fia mostanában házasodott. Az új házibútor urasághoz illő. A menyecske az ünnep első napján fekete selyem-, második napján feje selyemruhában jelent meg a templomban. Hallom itt, hogy egy szegény zsellérember éjszakára le szokta kötni a bajuszát, hogy „úgy álljon nappal, mint az uraké”. Kicsiny, de jellemző vonásai az időnek.

Tegnap estefelé néhány óráig tartó csendes esőnk volt, mely egy kevésbé még éjjel is gyarapodott. Ezúttal már talán elég is volna. De az tudja jobban, aki igazgatja. A levegő is meglehetősen lehűlt. Reggel 10 fok volt a meleg. Nemigen van itt miért időznöm tovább. Délután öt órakor visszamegyek Miskolcra.

1907. június 2.

Vége ezúttal az örömmek és gyönyörűségnek, melyet eddig mindig kerestem és találtam kertemben. A hernyó, mint egy egyiptomi csapás, tönkretette gyümölcsfáimat. Nincs rajtok egyetlen lombocska, nemhogy gyümölcs volna. Úgy merednek az ég felé pusztán, szomorún, feketén, mint egy megégett erdőcske. A hernyóirtás körül elkövetett minden igyekezetünk és törődésünk kárba vcszett. Semmi legkisebb eredménye nem volt annak sem, hogy egyes gallyakat gálicfoljadékkal permeteztünk. Befolyással volt a pusztulásra talán az is, hogy szomszédjaim éppen semmit sem gondoltak annak idején a hernyózással. Törpefácskáim közül is alig maradt zöld lombosan egypár körte- és almafa. Bárcsak jövőre legalább magok a fák meg ne sínylenék a rombolást! Úgy gondolom, hogy talán már maga az a rendkívül szigorú és abnorm tél befolyással volt a természet elcsigázására, mely a növénynek minden ágában mindenfelé tapasztalható. Úgy látom, nem-

csak nálam, de még inkább a húgomnál is, hogy a múlt télen a nyulak által okozott sebéseket szépen kiheverték a bekenegedett fák.

Hanem egy igen különös jelenség észlelhető ebben a pusztulásban. Tavaly is uralkodott a hernyócsapás. Az én kertemtől lefelé a Sajó-mentén, már a szomszédom kertjétől kezdve, minden kert üde zölden maradt. Pedig a védekezés tavaly éppen olyan, azaz majdnem semmi volt, mint az idén. Most megfordítva van. Tőlem lefelé minden fa üde zöld, fölfelé minden letarolt, fekete. Mi az oka? Én nem tudom.

Ami néhány rózsám megmaradt, abban sem lehet teljes öröm. Gyöngén fakadnak, gyéren bimbóznak, s a nyílni kezdő bimbók kelyhébe azonnal beleveszi magát az a barna, repülő bogár, mely előbb már a körte és alma virágait emésztette. A belől így összerágott rózsza aztán ki nem viríthat teljesen. Némelyikben három-négy bogár is turkál egyszerre. Gyötri és gátolja a tenyészetet a rég tartó hőség és szárazság is, melyet az éjjel és még reggel is egy kis jótékony eső enyhített.

A közelebbi múlt napokban (május 28-án) jubiláns ünnepet ült a „Tiszánineni Egyházkerület” Kun Bertalan püspökségének negyvenedik évfordulója alkalmából. Sokan csillogó díszmagyar öltönyben jelentek meg, melyet nem éppen kívánt az ünnepély természete s komoly mivolta. Ami az ünnep lefolyását illeti, az az ilyenkor szokott hangzatos, alkalmi tömjénezésekkel történt. Nem sokat érő, de nem is terhes útravaló annak, aki kilencven éve súlyával közeleg az örökévalóság felé.

A magyar világ most jobbra-balra sűrűn ünnepel. Szobrok, képek, kitüntetések, díszoklevelek stb. egymást érik. Mintha azok zajával, fényével, füstjével akarnák elfedezni a mostani közélet mostohaságát, silányságát. Némely kitüntetett egyének mivolta miatt szinte értékét veszíti már maga a kitüntetés.

1907. június 16.

Néhány nappal ezelőtt, június 6-án nagy utat végeztem. Látogatni mentem unokaöcsémet, Vadászy Gyurit, aki az alföldön, Orosháza mellett gróf Berchtold árpádalmi uradalmában van alkalmazva. Az uradalom gróf Károlyi Alajos mágocsi uradalmának egyik fele, 13-14 ezer hold, melyet gróf B. a felesége (gróf K. A. leánya) tulajdonaként birtokol. A másik fele a másik leánnyal: Mágocs, gróf Károlyi Imréné. Árpádalmát régebben Héthalomnak hívták, azon hét nagy halomról, mely az uradalom területén egymás közelében emelkedik. Valakinek az jutott a képzeletébe, hogy ezen a hét halmon egykor a honfoglaló hét vezér sátora emelkedett. Ezért adtak az egésznek Árpádhalom Kunhalmok nevet. Valóban különös nagy halmok. Négy közel egymáshoz, szinte csapatban emelkedik; három elszórva, távolabb. Nem a természet játéka, hanem emberkéz munkája emelhetette ezeket itt ezen a sík területen, mely nem is homok, hanem fekete televényföld. Határhalmok sem lehetnek részint rendkívüli nagyságuk s egymáshoz közellétük miatt. Most nagy részük fákkal, cserjékkel van beültetve. Különös, hogy ez ideig nem terjedt ki azokra régészeink figyelme.

Nemigen nézhettem szét a közel vidéken. A Gyurinál töltött három nap folytonosan kellemetlen, hideg, borús, esős, szeles idő volt. Csak éppen a telepen

jártam-keltem, mely az uradalom központja, s nyolc-kilencszáz lakója van: iskolával, irodával, vezető és intéző tisztekkel, s azok igen csinos uradalmi lakásaikkal. A tiszturakat meglátogattam, s tőlök nyertem felvilágosítást egyben-másban. Egy tanyát most is Szendrey-majornak hívnak itt. Sok ideig volt ő vezetője a gróf Károlyiak uradalmának, utóbb Petőfi és Gyulai apósa, kit, mint nyugalmazottat, igen gyakran látogattam Budapesten vele együtt lakván családostul Gyulai is. Túlélte a kilencven évet. Temetésén is jelen voltam.

Az alföld szépségében csak a vasútról gyönyörködhettem futólagos pillantásokban, midőn oda- és visszautaztam. Miről énekelhet a költő meghatóbban s magasztosabban: a végtelennek látszó pusztáról-e, vagy a zöld hegyekről? – az a költő teremtő képzeletétől függ. A végtelen róna, mondják, a szabadság képe. De Tell Vilmos ezt a képet Schweitz hegyei közt látta.

Bizony megviselt egy kissé a hosszú utazás. Tavaly még, midőn Furtára ellátogattam, nem éreztem ezt ennyire, sőt alig éreztem. Így a vége felé egy esztendő is nagy különbség az erők csökkenésében.

Vágyakoztam ide. Pedig alig van miért. Most főleg mégis azért, hogy látogatásomról referáljak. A kertben a hernyó ette fák lombjai kezdenek lassankint sarjadoszni. A megmaradt néhány rózsató szépen virít. Asztalomra tett a kertgondozóm néhány szálát vigasztalásul. Egyébiránt a házi hasznos ültetvények: kukorica, krumpli, bab, répa stb. dúsan növekszenek. Szőlővesszőimen is mindinkább látszik a szép termés. De az élelmiszerekről, a gabonafélékről nem sok jót hallok. Az alföldön is, amerre jártam, silánynak láttam a vetéseket.

A jövő hónap 13-án szándékozom ismét Tátraszéplakra. Nem megyek gyölni. Elég nekem, ha négy hétig szívom ott az üdítő illatú fenyves levegőt, s az itthoni szokott körülményekből kibontakozva elvonultan meditálhatok és babrálgathatok. Ez már a nyolcadik évi látogatásom ott. Minden látogatás meghozza a maga gyümölcsét. S vonz az az emlékezés is, hogy egykori betegségemből ott találtam csak tartósan gyors és állandó üdülést.

1907. június 29.

Egy rosszul, szinte kínosan töltött éjszaka után tehetetlen s gondolat nélküli állapotban vagyok. Erőszakolni kell magamat arra is, hogy e sorokat leírjam. És ezt a testi és lelki zsidbadságot nyomasztóbbá teszi a tenni akarás nyugtalanító érzése. De a kóros állapot inkább álomra, mint tevékenységre hajt. Ilyenkor kellene megmutatni, hogy a lélek valóban uralkodik a test felett, s az erőtlenségnek erővé kell emelkednie, ha a lélek akarja. Efféle megbénulásnak azonban forrása nemcsak egy rosszul töltött éjszaka, hanem a késő vénység is, mely unalommal terjeng a megfogyatkozott erők felett.

Bár nincs különösen miért, de mégis gyakran kívánkozom ide. A múlt emlékei vonzanak-e, vagy a magam által itt alkotott apróságok? Magam sem tudom. Azok a zivataros, mennydörgős, záporos napok, melyek legközelebb vidékünkön is uralkodtak, úgy látszik, elmúltak, legalább szünetelnek. Néhány nap óta, a nyári napfordulattal, napfényes száraz, meleg hőség uralkodik. Hiszen idestova a negyven nap is eltelik, melyet esős Medárd után esősnek tart a néphit. A kövér,

tartós nedvesség dús tenyészetet hozott, de a gabonaneműket már sok helyen földre döntötte.

Szőlőtőkém nagyon dús termésének jó része, úgy látom, elnyellett. Sok fűrtön a bogyók vagy teljesen elpusztulnak, vagy igen ritka szemekben maradnak. A fák lombjai szépen gyarapodnak, de egypár gyümölcsfa, úgy látom, végképpen ki fog veszni. Gyönyörűséges egynéhány megmaradt rózsza, különösen a pihenőhelyem előtt igen szépen virító centifolia rózsabokrok, melyek talán még sohasem virítottak ily dúsán.

1907. június 30.

Idehozott könyveim közül hol egyiket, hol másikat veszem elő csak éppen időtöltés végett. Tegnap Petőfi verseiből olvastam. Rendkívül megható a fiatal teremtő erőnek ez az áradozó lángja, üdesége és bősége. Ne keressük nála azt a tanulmányra valló mélységet és művészi szabatoságot, mely Arany költeményeiből tükröződik. De lírájának nagy részét mégis a költői alkotás remekeiként élvezzük. Gyöngyök, melyek értékét nem csökkentik a körültök elszórt apró hulladékok. Egészében véve pedig azt mondhatni, hogy a nép lelke és nyelve szólal meg pihenés nélkül zengő lantján, ami azon kor irodalma és politikai viszonyait tekintve szinte üstököscsillagként feltűnő jelenség volt.

Itt van nálam Dante *Divina Commediájából* a *Paradicsom*, Szász Károly fordításában. Belekezdtem az olvasásba. Csakhamar beleszédültem. Próbáltam folytatni, majd itt-ott különböző részletekre fordulni. Lehetetlen volt. Próbáltam megfeszített figyelemmel kihámozgatni egyet-mást az értelem számára. Nem boldogultam. S ez már nem első kísérletem volt Dantéval. Ha én is így vagyok vele, hogyan élvezze azt a magyar olvasóközönség tekintélyes száma, melynek rokonszenvére mégiscsak számítani kellett a fordítónak? Valóban, szinte sajnálni kezdem Szász Károlyt, hogy oly sok időt, oly roppant fáradságot fordított Dante átültetésére. Nem mondom, hogy irodalmunk általános tekintélye nem gyarapodott általa, de hogy üdvös hatása érezhetőleg lendítene valamit, alig hiszem. Nem csudálom, hogy – amint Vargha Gyula említé egyszer előttem – Szász Károly erejét s lelki épségét főleg a Dantéra fordított hosszú, küzdelmes munka roppantotta össze. Tekintve azt a rendkívül nagy terjedelmű munkatért, melyet ő hosszú élete folyamán oly sokféle dús eredménnyel futott be, nem éreztem magamban elég erőt arra, hogy az Akadémiában én tartsak felette érdemeihez méltó emlékbeszédet, amire pedig felszólítottam.

Miskolcon pedig legközelebb az *Iliász* első hat énekét lapozgattam Ponori Thewrewk Emil fordításában. Rendkívül sokoldalú előtanulmánnyal, nagy apparátussal próbálja megoldani a feladatot, mellyel köztünk is oly sokan foglalkoztak immár: az eredetit híven tükröző Iliással ajándékozni meg a magyar irodalmat. Ismerem ezek közül Vályi Nagy, Kölcsey, Szabó István, Kempf Kemenes, Baksay Sándor fordításait. Úgy látom, hogy P. T. Emil hexameterei tartalmi és formai hűség tekintetében talán előbbre vitték az eddigi próbálkozásokat. Bármint legyen azonban, egy rég letűnt hitregés világnak eme fönmaradt fényes emléke nem érezthető már velünk részleteiben és egészében teljes hatását. Én igenis tudom él-

vezni Baksay alexandrinjait, melyek mintegy magyar köntösbe öltöztetve mesélik előttünk az *Iliászt*. Nem tudom, megfelelt volna-e a várakozásnak, a hatás teljességének, ha arra termett költő, például Vörösmarty vagy Arany fordította volna is magyarra az *Iliászt*.

Tegnap is, ma is nagy hőség. Árnycsókban is 25-26 R. fokot mutat a hőmérő. Mondják: ez a száraz égető nap idestova már káros is. Eddig az eső ellen volt a panasza. Csuda-e, ha Jupiter haragosan fújja fel „ambas buccas” mind a két pofáját?

1907. július 9.

Ha az ember igen gyakran magára fordítja vizsgáló tekintetét, s kutatja testi, szellemi és kedélyi állapotának mibenlétét, alig van, vagy talán nincs is eset, hogy valami bajt és kisebb nagyobb kifogásolni valót itt vagy ott ne találjon. Ha aztán az ilyen bajt állandóan forgatja és nagyítgatja a képzelet: készen van a baj igaz mi voltát túlhaladó szenvedés, mely elriasztja az életnek különben kínáló örömeit. Legjobb vagy éppen észre sem venni, vagy semmibe venni az efféle apró fogyatkozásokat. Erős akarat még az igazi betegség erejét is nagyban csökkentheti. Talán Kossuth mondta 1848-ban a pesti országgyűlésen: „gyöngy, beteg vagyok, de ma nem akarok beteg lenni.”

Ez a gondolat arról jut eszembe, hogy egy idő óta (ez évben) már mindinkább fogyni érzem szellemi és testi erőmet. Ha szüntelen erre gondolok, ha mindig ezen tartom figyelmemet, mint fájós fogon szokták a nyelvet, úgy mindinkább nehezzé válik az, ami különben sem könnyű. És nekem különösen a nyolcvankettedik év vége felé, nem lehet, nincs is okom panaszra az ellen, hogy rajtam az idő most már ónlábakon kezd haladni. Sok ezrek közt akad egy olyan, akit ez a haladó idő annyira kímélt volna, mint engem. Teljesült rajtam az isteni parancsolat ígérete: „tiszteled atyádat és anyádat, hogy hosszú ideig élj a földön!”

Tegnapelőtt vasárnap egy kedves napot töltöttem Gesztelyben Kóczán Miklósnál, kinek anyai nagatyjával, Puky Istvánnal meghitt barátságban állott Csokonai. E barátság világos jele az a levél is, melyet Cs. 1800. decemberben írt P.-nak s az a megemlékezés, melyet a Baradla meglátogatásáról saját anyjához írt Csokonai 1801-ben (Schedel Ferenc Csokonai-kiadása). Kérdezősködtem Miklóstól, nagyjában családi levéltárát is megtekintettem, de az ügyre tartozó adatot nem kaptam annak megemlékezésén kívül, hogy itt volt egy versesfüzet egybeállítva Cs. költeményeiből, állítólag az ő saját kéziratával, azt Miklós testvére vitte el magával. Ígérte, hogy vissza fogja kérni nekem megmutatás végett.

Mostani ittlétem célja búcsúvétel élőktől és élettelenektől, kikhez vagy amelyekhez különböző érdek és emlékezet szálaival fűzve érzem magamat. Négy nap múlva szombaton, július 13-án indulok Tátraszéplakra, hol négy hetet szándékozom tölteni a fenyvesek hűs árnyékában. Most a nyolcadik évben látogatok oda mindig ugyanazon szoba („Millennium” 5. sz.) vendégéül. Oda vágyom, akaratom és erőm még megvan, s módom is arra, hogy költségeit takarékosan fedezhessem. Nem tudom, a jövő évben nem fog-e reám is az a sors várni, amely H. L. barátomat elgyöngülése s öregsége miatt visszatartja a Tátrának csaknem harminc éven át minden évben folytatott látogatásától. Ő már a múlt évben is elmaradt. Bezzeg

a nagy vagyon nem elég az élet kínálkozó örömeinek és kényelmének élvezésére, ha maga az élvezni tudó képesség már odavan.

Tehát egy egész hónap, sőt annál is több eltelik, míg itt csendes kis „fészkemben” újra megszállhatok. Itt marad addig őrizőnek az igazi tulajdonos, tudniillik apám, anyám arcképe, mely ágyam felett függ. Az ő szellemök őrködni fog helyettem, sőt őrködni önmagam felett is.

Tátraszéplak

1907. július 14.

Úgy látszik, nem akar kedvezni a szerencse ideérkezésemnek. Tavaly jeges záporosó szakadt ránk Poprádon. A szekérúton rohanó patakokon gázolva jutottam ide. Itt azzal fogadtak, hogy csak holnapra vártak, s szobámat éppen most sürörljék. Emiatt csúnya szóváltásba keveredtem a szobaasszonnyal.

Tegnap rendkívül hideg szél zaklatott, míg Poprádról délutáni öt óra tájban ideértem. Most meg csak július 16-ára vártak. Nagyon erős felindulásba jöttem emiatt, váltig azt állítva, hogy én 13-ára rendeltem a szobát, s ezt naptáramban fel is jegyeztem. Erre felmutatták rendelő leveletem, mely valóban „július 16-ára, szombatra” szólott. A napot jól írtam, a számot tévesztettem. Nagyon rösteltem a gyarlóságom, de egy kis jóakarattal az igazgatóság is észrevehette volna, hogy július 16. nem szombatra esik, s megkérdézhette volna. – Most már harmadnapig más szobában vagyok elhelyezve.

Hanem az időjárás kriminális, télies hideg és szeles. Mondják, már több nap óta így tart. Szobában 10-11 R. fokot mutat a hőmérő; a szabadban korán reggel és este 4-5 fokra leszáll. Ha ez folyvást így maradna, nem lenne okos vagy kellemes dolog négy hetet itt tölteni. A vendégek is többnyire szobába húzódnak, a sétányok üresek. Minden helyiség el van foglalva, s augusztus 6. előtt rendelkezésre egyetlen szoba sem áll. Pedig most már az új, pompás, nagy szanatórium egyes részei is el vannak foglalva. Maga az épület egészben még most sincs készen.

A közönség arculatja most is ugyanolyan színű és fajú, mint a múlt évben volt. Tavalyi asztaltársaimat már itt találtam, és tegnap este már velök együtt vacsoráltam: Alexy J. vasúti főhivatalnok, Kubinyi Aladár, Semsey Andor.

Az idő ma is zord, hideg, szeles, esőre hajló. Mégis elsétáltam a második kilométerig, s onnan vissza.. Elég könyvet olvasni és dolgozni valót hoztam magammal. Nem tudom, mehetek-e majd valamire. Eddig minden évben tudtam itt firkálni azt, amit. Üresen soha nem tértem haza.

Ebédről jövök, amely meglehetősen selejtes volt. Az eső sűrű cseppekben esik. Az idő komor, hideg; bent a szobában 10 fok a meleg, künn 6 fok. Mindenki siet a maga barlangjába bújni. Akinek kályhája van, többnyire fűttet. Ugyancsak próbára van téve az üdülni jött közönség türelme. De hát jobb a jobbat várni türellemmel, mint reménytelenül nézni a jövő elé.

Tátraszéplak

1907. július 15.

Időnk nem akar javulni. Még komorabb, hidegebb, mint tegnap volt. Tegnap délután estefelé még jó nagy sétát tehettem. Átfutottam a szanatóriumot környező

sétautat. Aztán letértem az alsó sétavonalra, elmentem a második kilométerig, s onnan vissza hét óra tájban. De akkor már kezdett szemzeni az eső; aztán sűrűn hullott egész éjjel, s e pillanatban sem szűnt meg, délutáni négy órakor. A szobában kell fagyoskodnom folytonosan, téliesen öltözve, kesztyűs kézzel. S valami nyomasztó érzés, hogy a nagy hideg ellen nincs hova menekülni. Az eső miatt a sétában sem kereshetek fölmelegülést. Valami írogatásra nem is gondolhatok. Az olvasás is kedvetlenül, fázkódva, sikertelen történik. Hol ezt veszem elő, hol amazt.

Csak igaz marad, hogy a Tátrába július vége felé kell jönni. Itt augusztusban várható a kedvezőbb időjárás. Az ily zord napok, minőket most itt élünk, elveszi a kedvet és reményt ahhoz, hogy jövőre is idelátogassunk. Én most úgy gondolom, nyolcadszor vagyok nyári vendége Széplaknak. Ha élek, a jövő évben vagy másfelé fordítom már a szekérrudat, vagy otthon nyaralok. Nem mondom, hogy pár hétig az efféle erdei üdülés nem kellemes, de föltétlenül bizony nem szükséges.

Estefelé enyhült valamit a kegyetlen idő. Az eső és szél megenyhült. A hőmérő egy fokkal emelkedett. A köd megritkult, s látni lehetett a bérceteket hóval borítva. Rövid, kényelmes sétát tehettem. A fellegek megritkultak, s látni engedtek egy-egy kék darabkát az ég boltján. Sőt nagyobb vigasztalóul feltündöklött a hold vékony sarlója is. Talán holnap még határozottabb lesz a javulás. Megérdemelnénk.

Tátraszéplak

1907. július 16.

Csudálatos fordulatára virradtunk az időnek. Derült ég, ragyogó nap, enyhe levegő, amely dél felé már szinte tűrhetlen meleggé vált. A három-négy napi fagyfaló, esős, komor hideg után ily egyszerre átrohanni a másik végletbe! Köröskörül éled, vidul az egész természet, s a tiszta, meleg, nyári légkörben vastag hóleppellel borítva hallgatnak felettünk a kárpáti tündöklő bércek: a szalóki, a gerlachfalvi, a bibirci, a Konciszta. Bízhatunk-e a hirtelen jött kedvezés állandóságában, ki tudja? Ez az egy nap legalább biztos vigasztalás.

Úgy látom, hogy az idén a természet szűkmarkúsága itt is mutatkozik az áfonya terméketlenségében. Se a fekete, se a későbbben érő veres áfonya nemigen látszik. Az Érika már virágzani kezd. A füvek azonban a gyakori eső miatt itt is dúsan növekednek.

A vendégek folyvást érkeznek, s elhelyezést alig találnak. Az új szanatórium-épületben, hallom, még volnának üres szobák, de azokban az építkezés nyers volta s a festék bűze miatt alig tűrhető a lakás. Ma találkoztam itt Finkey Ferenc sáropataki tanárral számos nő társaságában. Vízkúrára jött, s megszólított, megismert egy nagyszalontai úr, akit én nem ismerek, nevét sem mondta meg, de a szalontai Arany-ünnepélyen látott engem s onnan emlékezett rám fölemlítve Szász Károlyt és Gyulait, kiknek társaságában ott szerepeltem. Ebéd után találkoztam egy percre Széll Kálmán nagyszalontai ref. esperessel is, Arany egykori vejével. Az ő vendége valék ama szalontai ünnepélyen, s jól emlékezem szíves vendéglátására. Társaival együtt mindjárt indul innen Alsó-Tátrafüredre, minthogy itt nem kaphattak lakást.

Tátraszéplak

1907. július 17.

Tegnap este átköltöztem ide a szomszéd szobába, az 5. számúba, mely évek óta mindig szállásom volt, s apró emlékek fűznek hozzá.

Időnk nem akar határozottan megjavulni. Enyhe, de még mindig borongós, esős. Ez éjjel is esett. Mint a vén bűnösnek, nehéz a megtérés. Most reggeli tíz órakor szobámban 12 fokot mutat a hőmérő. De éjszaka nagy hideget éreztem a kettős takaró alatt, s nyugtalan voltam főleg amiatt is, hogy tegnap vigyázatlanul túlterheltem gyomromat.

Reggelizés után több mint három kilométernyi sétát tettem. Ez nekem nagyon elég mozgás ebéd előtt. Nem csak az étkezésben, de ebben is szükséges az okos mérséklet és vigyázat.

Tegnap véletlenül Csáky Albinnak H. Z.-hoz intézett igen érdekes levelét olvastam. Válasz arra a véleményre, hogy a „szabadelvű” párt megsemmisülését s a koalíció létrejöttét ama pártnak mulasztásai, gyöngesége, hatalmának, erejének föl nem használása okozták volna.

Cs. tagadja ezt, s azt mondja: „a felfordulás személyes antagonizmusból eredt. Ifj. Andrassy Gyulát – úgy mond – egyéni elfogulatlansága és jellemi önállósága dacára környezete beleheccelte a Tisza István elleni szerepbe. Széll Kálmán pedig nem tudta megbocsátani Tisza Istvánnak és Fejérvárnak a szerinte ez utóbbiak által előidézett bukását; mindketten azután (Andrassy előbb és Széll később) connivenciába léptek az ellenzékkel... diszkreditálták a 67-es alapot és 67-es „szabadelvű” pártot, és végre – „ce n' est que le premier pas qui coute” – elmerültek a koalícióban. Azt hiszem, már nagy lelkifurdalásaik vannak, de az már nem változtathat a tények logikáján.”

Azt is mondja a levél előbbi részében: „Széll Kálmánnak formulái és paktumos szereplése, sajnos, csakugyan a szabadelvű párt gyengítését eredményezte ... Határozottan hibázott abban, hogy a fúzió után nem azonnal ültette be Apponyit és Horánszkyt a bársonyszékekbe, és még sokkal inkább azzal, hogy az előbbit házelnökké tette.”

Oly igazságok, melyeket magam is aláírok. Annál súlyosabbak, hogy éppen Cs.-tól erednek.

Tátraszéplak

1907. július 18.

Tegnap egész délután esett a hideg eső, csak néha szünetelt. Én azért mégis megtettem sétámat estefelé. Midőn visszaérkeztem hat óra tájban, kedves meglepetésemre a vendéglő verandáján ülve találtam a t.-füredi „illusztris társaságot”, melyet én csak vasárnap akartam és akarok meglátogatni: Nagy Ödön váltótörvényszéki nyug. elnök, Kállay Albert szegedi nyug. főispán, Tarkovics József nyug. államtitkár, Széchényi Jenő nagyváradi kanonok, Csengery Lóránt földhitelintézeti igazgató és egy úr, aki nevét a bemutatkozáskor megmondotta, de én meg nem értettem.

A mai nap jól kezdődik. Legalább most délelőtt szép napfényes, enyhe, bár kissé szeles, és a légkör és az égbolt még mindig esőre hajlandó. Pedig ideje volna a határozott jó fordulatnak már csak azért is, mert ma holdváltás van: első negyed, és mert mával elmúlik a Medárdustól számított babonás negyvenedik nap. Meglátjuk.

Bizony ez az egész nap nem volt valami nagyon enyhe és nyugalmas. Folyvást fútt a hideg szél. Az eső elkerült, de az égbolt szórványosan fellegett, és sűrű köd áradozott a bérceken, és a poprádi völgyben, úgy látszik, éjjelre készül valami esés.

Meglátogatott Tátrafüredről Dókus Gyula „kamarás alispán”. Különös egyházi és megyei dolgokról beszélgetve töltöttem vele rövid időt.

Levelet kaptam Csernák Bélától, melyet még Miskolcra címezett. Én pedig képeslapot küldtem Bártfára Jucinak, Miskolcra Rózának s levelet Szentpéterre Biri húgomnak

Tátraszéplak

1907. július 19.

Most jövök reggeli sétából, melynek a hűvös, de szép napfényes idő nagyon kedvezett. Séta közben ez jutott eszembe:

*Elsétálok reggelenkint
A két kilométerig*
Sietésre, gyors lépésre
Itt a dobot nem verik.*

*Onnan vissza lassan-lassan,
Bár utamban semmi hegy;
Így aztán két kilométer
Nekem végül négyre megy.*

*S ez elég is egy csapásra,
Jólesik megállanom,
Érezve a nagy időnek
Súlyos terhét vállamon.*

(*A sétaútvonal Tátrafüredig kilométerjelzőkkel van ellátva.)

Az egész délután kellemetlen, hideg, borongós volt az idő. Sétára nemigen mutatkozott jókedv. Pedig nagyon unalmas korán este a szobába vonulni, s kilenc óráig egy gyertya világa mellett olvasgatni „Az Újságot”.

Tátraszéplak

1907. július 20.

Ezen a cudar, komor, hideg, esős napon nem esik jól se az írás, se az olvasás, se a séta, se a szobában időzés. Legfeljebb talán csak a kényszerű alvás. Azt is megpróbáltam délután.

Ma reggel a reggelinél találkoztam itt Fáy Gyulával, Gömör megye főispánjával. Arra emlékezett, hogy valaha együtt vadásztunk báró Vay Béláéknál Alsó-szolcán. Kedves, érzelmes, megnyerő modorú férfi.

Levelet írtam Bártfára J.-nak. Nem tűrheti ott tovább a folytonos rossz időt, s csütörtökön hazautazik öt heti fürdői nyomorgás után. Nem csudálom. Én is arra határoztam magamat, hogyha ez a mostoha időjárás folyvást így tart, mához két hétre búcsút veszek Széplaktól. Hiszen ez nem üdülés, hanem költséges kínlódás.

Holnap Tátrafüredre szándékoznám ebédre az „illusztris társasághoz”, ha az idő kedvezni fogna.

Tátraszéplak

1907. július 21.

Szerencsésen visszaérkeztem a tátrafüredi látogatásról és ebédről. Gyalog sétáltam át, mégpedig egyhuzamban, pihenés nélkül. Egy óra alatt igen kevés híja az egy kilométer.

Meglátogattam Dókus Gyulát. Azután részt vettem az igen-igen jó ebéden az „illusztris társaságban”: Kállay Albert, Szabó Guszti, Nagy Ödön, Csengery Lóránt, Gaál Jenő, Božich és főhadnagy unokaöccse. Széchényi Jenő kanonok elvált tőlök: a „nagy szállodában” lakik, és ott ebédel. Társaitól el sem búcsúzott. Mondják, hogy nagy „borkímélő” fősvénysége vagy az tartóztatta el, hogy most ő következne váradi nagyprépostnak, s ennek érdekében gondolja előnyösnek, ha a világiak igen is feltűnő frekventálásától visszahúzódnak! Vagy valami apprehenziója van, ki tudja? A társai még csak meg sem kérdezték elmaradása iránt.

A kézmárki pumpernikkel elláttam magamat. Egy csomagot útközben el is veszítettem. Hat-hat csomagot rendeltem húgomnak és Horváth Lajosnak, akit a társaság nagy rokonszenvvel és sajnálattal emlegetett. – Találkoztam ebéd után egy pillanatra Szeremleynével és Kun Kálmánnéval. Ők is az idő ellen panaszkodtak.

Odamenet közben egy kis eső is előfogott, de az nem volt nagyon alkalmatlan. Vissza már a részvénytársaság kociján jöttem ötven fillérért. Igaz, hogy zúfolva ültünk rajta nyolcan. De sokszor a vasúti fülke sem kényelmesebb.

A délelőtti szomorú esős idő délután igen szép, enyhe napfényesre változott. Ha így maradna, talán ki lehetne vele békülni. Pedig még ez sem igen alkalmas a nyári öltönyre. Én Tátrafüreden futólag fordulgván meg mindig egy nagyvárosban s annak egyik tündéres parkjában képzelem magamat, melynek gyöngye a „nagy szálloda” s az azelőtt elterülő remek oázis. Szinte felejtí az ember az erdőt; míg itt ez a falusi egyszerűségű Széplak a fenyvesek közé temetkezett, mint egy rejtett madárfészek. Tetszelgő fényes közönség helyett szűk körben nyüzsgő, csekély sereg; zaj és izgalom helyett csend és nyugalom.

Tátraszéplak

1907. július 22.

A mai nap kissé szelesen kezdődött ugyan, de tűrhetőleg enyhe, napfényes, derült. Mintha kezdete volna a rég várt javulásnak. Biztosan veheti kezébe az ember az esernyő helyett a sétatálcát.

Tegnap Füreden járván bementem Maurer bazárjába. Ott megláttam egy ércöntvény fejer galambot, melynek hátulsó részébe szivar és gyufatartó van igen ügyesen alkalmazva. Elhatároztam, hogy meg fogom venni Gyulai számára. Ez éj-jel a következő kísérő versecskét gondoltam hozzá:

*Várhatsz-e még jót ez istenverte kortúl,
Melyben minden, minden visszájára fordul,
Melyben puszta nevét élvezzük a nyárnak,
A szellők helyett hideg, zord viharok járnak;*

*Maga a galamb is nehézli a tollat
S csüggettségében ércalakká olvadt,
Felhagyva röptével, szabad mivoltával,
A szobádban szolgál szivarral, gyufával.*

Levelezőlapot küldtem Szentpéterre Irmának; éppen ma van névnapja. Ugyanolyan Buziásra Jolánnak, a Gyuri feleségének, aki ott erősíti gyöngé egészségét. Hosszú levelet H. Lajosnak Miskolcra az itteni körülményekről.

Reggeli séta közben találkoztam Božichcsal, aki Füredről jött. Egész úton jól tartott beszéddel úgy és oly tárgyakról, melyekről a múlt évben éppen ezen a sé-tavonalon traktált: jogi, politikai, egyéni vonatkozással.

Délután öt-hat óra tájban az egész füredi társaságot a napon sütkérezve talál-tam itt szállásom közelében. Velök voltam, míg hat óra után visszasétáltak.

Tátraszéplak

1907. július 23.

Úgy látszik, az idő csakugyan meg akarja már emberelni magát. Ma a tegnapi-hoz hasonló, vagy még enyhébb és nyugodtabb napunk van. A szél is elcsendesült, vagy talán csak pihen. Most már a hegyi sétára is el merek indulni, melyet ez ideig még nem gyakoroltam.

Sokszor gondolok az otthoniakra. A közelebbi zord napok elég okot adnak rá. Mi jó lenne, ha elhagyott otthonunk körülményei, tárgyai és emberei ottlétünkben is oly kedvesek és kívánatosak volnának előttünk, mint mikor huzamosb időre távol vagyunk tőlök!

A szép meleg napestig kitarított. Lekíváncozott rólam az őszi felsőkabát. Sé-táltam délelőtt föl a hegyre. Beszéltem ott Finkey Ferenc sárospataki tanárral és Alexander Bernáttal. Délután lesétáltam az 1900-ban szerencsétlenül járt (agyon-lövött) Flesch emlékkövéhez. A feliratban ez a kifejezés, „itt lövetett agyon”, helyet enged annak a gondolatnak is, hogy itt lőtték agyon, vagy itt lőtte valaki. Pe-dig per útján bizonyítva lőn, hogy a halált a vadásztárs véletlenül elsült fegyvere okozta.

Levél jött Szentpéterről Mariskától minden különösebb érdek nélkül, Bárt-fáról képeslap Ilkától: holnapután haza készülnek; az orvos okos étrendet szabott; a nagy szelek leverték a gyümölcsöt a Ruzsinban stb.

Tátraszéplak

1907. július 24.

Kitűnő, napfényes, meleg napunk van. Kezdek kibékülni az időjárással, melynek kedvezését a gyötrellemmel túrt hideg, zord napok után csakugyan megérdemljük. A szél ugyan most is erősebben kezdi lengetni és hajtogatni a fenyőfák gallyait, de ez csak némileg hat mérséklőleg a nyári melegre, mely most szobámban 15 R. fokot mutat. Eddig még sosem tapasztalt haladás.

Valami költői babrálgatásba, bármint szeretnék, nem bírok fogni. Nem juthatok hangulathoz. Talán a szép napos meleg idő ezt is meghozza, mert reám, kedélyemre, egész valómra a nap mindig csudálatos, üdítő színre bátorító hatást gyakorol. Nem szívesen laktam olyan szobában, melybe a nap sohasem süt.

A magammal hozott néhány könyv közül leginkább forgatom Horác költeményeit Barna Ignác nem minden érdek nélküli, alakhű fordításában. És Arany II. kötetét (*Kisebb költemények*), IV. kötetét (*Elbeszélő költemények*). Nem bírok én betelni Arany költészetével. Akárhányszor olvasom, mindig újabb-újabb gyönyört, szinte bámulatos elragadtatást érzek. Szeretném Horatiusszal állandóan zengeni a magyar verselő Pisócskák fülibe: „Nocturna versate manu, versate diurna.”

Az idő bezzeg megbánta a kis jószívűségét. Délután borongani, azután lassan esni kezdett. Most pedig, esti hat órakor zivataros, égi háborús vihar van. Sötét felhő vagy köd árja borítja a vidéket. A levegő tetemesen lehűlt.

Tegnap hallottam Nagy Ödöntől, hogy az idő-jóslat kritikus napnak jelölte meg július 25-ét, azaz holnapot. Úgy látszik, a jóslat csakugyan teljesült egy nappal előbb. Nem tudom, lehet-e valami az én holnapra tervezett tátrafüredi látogatásomból.

Tátraszéplak

1907. július 25.

A tegnapi vihar után eléggé kedvező, szép napos idő lett. Kényelmesen átsétáltam Füredre. Az asztaltársaságban már ott találtam Darányi minisztert, aki fel-tűnő szívességgel fogadott.

Csakugyan megvettem Gyulainak a fejér galambot, s vettem ahhoz egy simított tölgy talapzatot. A verset a galamb nyakára kötöttem. Írtam levelet is hozzá. Nem tudom, ad-e rá választ. Holnap teszem postára a küldeményt – Vissza három órákor már a társaskocsin jöttem.

Levelet kaptam Horváth Lajostól és Lillikétől egy nagyon körülményeset és igen kedveset. Igen megörültem, hogy végre mégis megemlékezett rólam ez a szívemhez közel álló fiatal nő, kihez gyermekkorá óta rokonszenves szeretet és kedves emlékek kötelékei fűznek. Hónapok óta nem tudtam felőlök, ők sem énfelőlém. Leveleim válasz nélkül maradtak így elhallgattam. Most már írni fogok neki. Bár vizsgálni és biztatni tudnám borús családi és egyéni körülményei közt!

Tátraszéplak

1907. július 26.

„Este van este van... ki-ki nyugalomba”: de itt nem olyan este van, melyen „az éji bogár nekimegy a falnak”. Híves, csaknem hideg, örökké felleges ég, mely a

teliholdat és csillagokat elrejtí elölünk. Mióta itt vagyok, egyszer sem gyönyörködhettem naplenyugta után a felhők azon változatos alakjaiban és színpompájában, melyet a leáldozó nap visszaverődött sugárai festettek rájuk.

Különben ez is egyhangú nap volt, mint a többi.

Gyulainak elküldtem a galambot a versecskével együtt, melyet a galamb nyakára kötöttem. Levelet írtam neki. Főlemlítettem, hogy nem tudom, elhűlt-e irántam vagy nehezelt is, amire öntudatosan és akarva okot nem adtam. Örökös hallgatását, hogy leveleimre soha egy szót sem válaszol, nem tudom megérteni.

Levelet is kaptam ma egy fiatalembertől. Hosszú áradozás után arra kér, hogy vegyem tekintetbe szorult anyagi helyzetét, s írjam alá neki a leveléhez mellékelt háromszáz kor. értékű váltót. Ez a fiatalember is, úgy látszik, azt gondolja, hogy örökségének könnyelmű elfecsérlése után, midőn szorongatja a nyomor, bizalommal, sőt jogosan fordulhat segítségért olyanokhoz, akiket szorgalom, nélkülözés, takarékoság némi vagyonhoz juttatott. El nem ismeri, hogy a segély megtagadásának okát a maga nyomorult helyzetének előidézésében kell keresni.

Nem teljesítettem kérését. A váltót néhány sor kíséretében visszaküldtem neki.

Tátraszéplak

1907. július 27.

Kétszeri sikertelen próba után végre hozzájutottam ma, hogy megfürödhessen. Nagy baj, hogy igen kevés a felszolgáló személyzet: egy asszony mind a nők, mind a férfiak részére. Már nagyon kívántam a fürdést.

Csodálatos az, hogy mennyire kímélve van itt a fehérenemű mindenféle szennytól, portól. Akár egy hétig elhordhatni egy inget anélkül, hogy feltűnő volna rajta a viselés. Még akkor is tiszta fejeér.

Ma levelet írtam Lillikének válaszul az ő terjedelmes és körülményes levelére. Jólesik tudnom, hogy legalább ő nem feledkezik meg rólam, akit csecsemő gyermekéke óta s szép tulajdonai miatt őszintén becsülök is. A két kisfiúnak és a kisleánykának képes levelezőlapokat küldtem.

Különös! Ma expressz levelet kaptam a kölcsönkérő fiatalember nejétől igen szép írással, igen korrekt fogalmazással és józan gondolatmenettel. Sietve kér, ne teljesítsem hitvány férje kérését. Nem érdemli. Sohasem tudta visszafizetni a kölcsönt. Dorgáljam, intsem dolgozásra, komoly életmódra, helyzetének meggondolására, s hassak oda, hogy esetleg „elemi iskolatanítónak vagy valami fővárosi könyvtár hivatalnokává” kineveztessek.

Szegény nő! Úgy látom igen szépen és okosan írott soraidból, hogy te is jobb sorsra lettél volna érdemes, s a családi fészek nemigen adta meg, amit tőle reméltél.

Ma két hete érkeztem ide. Fele eltölt ideszánt időmnek. Nyugtalanul várom a másik felének elfutását. A mindig bizonytalan időjárás nemigen kecsegtet az itt mulatásra. Valamivel enyhébbek ugyan a napok, mint ezelőtt. Szobámban most már 15 fok a meleg.

Tátraszéplak

1907. július 28.

Megjöttem korán (kocsin) a tátrafüredi ebédről. Elindulásomkor esővel fenyegettek a felhők. De nem esett, sőt igen szép, enyhe idő volt.

A társaság rendesen zajtalan. Nem mondhatnám, hogy nyomott kedélyű, de eleven társalgás, kivált komoly tárgyakról, nemigen folyt. A politika, mint halom, pláne ki van zárva. A legközelebbi alkalommal kérdeztem Darányi minisztert: mi fog történni az oláh cigányok rendbeszedésével? Nem tudta. Én azt mondtam, legcélszerűbb lenne a pontosan összeírandó egész tömeget a megyék közt aránylagosan beosztani úgy, hogy egy községbe négy-öt egyénnél több ne jusson. Ezt a csoportot a község és a megyei hatóság felelős felügyelete alá helyezni úgy, hogy községi engedély nélkül egy cigány se húzhassa ki lábát a községből. Az elhelyezés egymástól minél távolabb eső községekbe történék. Annak részleteiről a megye szabályrendeletileg gondoskodnék. – Mindnyájan helyeselték. Külön[sen] Kállay ny. főispán és Tarkovics J. ny. államtitkár nyilvánították, hogy ők is éppen így gondolták.

Míg ebéd után a kocsira várakoztam, Vay Sándor báróval találkoztam. Beszélgettünk egy ideig különböző családi és egyéb tárgyakról. Ő már a jövő héten távozik. Oly kijelentéssel váltunk el, ő Tátralomnic felé, én Széplak felé, hogy még találkozunk.

Tegnap megküldte nekem H. Zoltán azon beszédét, melyet Kézsmárkon f. hó 22-én az ő érettségi vizsgájának ötven éves évfordulója alkalmából egy kis jubiláris találkozási ünnepélyen tartott, ezer korona alapítványt tevén boldogult egyetlen fia nevére és emlékére a gimnázium tápintézete javára.

A beszédnek legfontosabb része s egyedüli értéke maga az alapítvány. Válaszolok neki Lucsvinára anélkül, hogy ezt a szigorú kritikát hangoztatnám.

Tátraszéplak

1907. július 29.

Jelentéktelen, unalmas, álmos nap. Borús, esőre hajlandó. Ez éjjel esett is. Ilyen nyomasztó levegőben elhagyja az embert a kedély elevensége. Semmi foglalkozáshoz vagy időtöltéshez nincs kedvünk.

A tegnapi ebéd és túlságosan erőltetett séták után nyugtalan éjszakám volt. Annak következtében a bágyadtság még nappalra is kiterjedt.

Tegnap V. Pali írt néhány sort Szentpéterről. Mindnyájan tűrhető, jó állapotban vannak, de az aratás némelyeknél – őnála is – rendkívül rosszul ütött ki. Félni lehet a jövőtől.

Tátraszéplak

1907. július 30.

Ez itt az első igazán nyári meleg nap. A felsőkabát már tűrhetetlen. Az erdők ontják már azt a kedves fenyő-illatot, melyet szájunkat is kítátva szívunk tüdőnkbe. Egy órai sétát tettem a hegyen. Egészen kimelekedve tértem haza. Ez a meleg nap aztán felkölti a régiebb évek szép emlékeit: óh, akkor sokkal szebb volt itt a környezet, a természet, a növényzet, füvek, virágok, a felhők, az égbolt! És az én kedélyem elevenebb, szellemem munkára képesebb, Múzsám kegyelmesebb! Most hiába erőlködöm. Nem bírok egy gondolathoz, egy kis hangulathoz jutni. Ha van is akkor megragadni méltó ötletem, képtelen vagyok azt megfelelő szavakba vagy

formába önteni, s így nyomtalanul engedem elrepülni. Tetézi a bajt az, hogy a tétlenség izgat, nyugtalanít. Hiába próbálok mentekezni magas életkorommal, mely természetszerűleg nyugalomra int; hiába azzal, hogy még e végét járó napokban is adtam némi jeleit szellemem fogékonyságának, élénkségének.

A bércek ma különösen tiszták. Egy felhő sem árnyalja be őket. Gyönyörű látvány. Hónak híre sincs rajtok, még a zugokban és az oldalaikon futó mély barázdákban sem. Egyedül a Ferenc József-csúcs (gerlachfalvi) hörbikjében látszik valami csekély maradvány, ami egyébiránt igen ritkán szokott onnan teljesen elolvadni.

Tátraszéplak

1907. július 31.

Ez éjjel nagy égi háború volt sűrű villámlásokkal és iszonyú dörgésekkel. Különben is igen nyugtalanul aludtam, főleg a vigyázatlan vacsorálás miatt. Úgy tizenegy óra tájban oly néhány dörrenés volt, hogy szinte az ágy megmegréndült alattam, sőt megrendült az egész épület. Nem olyan itt a menydörgés, mint nálunk odalent. Itt a villámok úgyszólván fejünk közelében nyilallnak. A dörgés a bennünket közvetlen környező levegőben történik, s mintegy bennünket is magába foglal. Valami hirtelen eső is esett, de annak reggel már igen kevés nyoma volt. A sétányokon alig látszott meg. Az idő is eléggé derengő, de kissé szeles, s a felhők nyugtalanok. Hol beborítják a bérceket, hol elhúzódnak felőlök.

Eljutottunk a hónap utolsó napjára. Nem viszünk tőle jó emléket a következőbe. Szinte vigasztalásnak tekintem, hogy már csak tíz napra terjed itt időzésem. Legalább azt nyerném, hogy az itt töltött kedvetlen napok után annál kedvesebbeknek találjam majd az otthoni körülményeket!

Mai napom öröme volt az, hogy kielégítő tartalmú levelet kaptam Miskolcra, s a levéllel együtt huszonegy darab gyönyörű őszibarackot. Valamennyi teljes épségben érkezett. Valódi kincsnek veszem ezt ebben a gyümölcsstelen, meddő évszakban. Csupa édes, dús nedv, csupa zamat. Ha csak kettőt fogyasztok belőle naponkint, egész ittlétem napjaira jut egy-egy kis édesség. Örömmel vettem tudomást arról is, hogy a bártfai mostoha időzés mégis érezteti már otthon némi üdvös hatását.

Tátraszéplak

1907. augusztus 1.

Átsétáltam délelőtt tíz órakor T.füredre, mégpedig egy szuszra, pihenés nélkül. Az idő szeles, kellemetlen hideg, szinte komor volt; néha-néha derengő napfényes. Ott a társaságban szokott módon megebédeltem, s két órakor visszaindultam gyalog. Vettem holmi apró emléktárgyat az otthoniak részére. Azzal balagtam hazafelé csendesen. Csak egyszer pihentem a patak mellett, ameddig sétálni szoktam rendszeren. Ott a zöld lócán ülve ezt a verseckét jegyeztem az emléktárgyakat borító papírlapra:

Szövegeti kimért idődet

Felváltva bú s öröm vegyest;

*Még alig ismeréd meg őket,
Még napot vársz: s már itt az est.*

*Elfut az élet oly sietve
Mint itt ez a zugó patak.
Melynek hullámi messze-messze
Az óceánba omlanak.*

Ma ütöttem nyélbe, illetve foltoztam ki azt a hosszabbacská lyrai költeményt is, melynek írására az itt lefolyt és huzamosan tartó viharos napok szolgálták alkalmul.

Most már az volna hátra, hogy a magammal idehozott néhány régebbi versemet javítgassam, különösen Burns *Víg koldusait*, mellyel alig bírok megküzdeni.

Ma kaptam ide a gyászjelentést Kovács Lajos miskolci fiatal ügyvéd haláláról. Fia volt kilencedmagával a vármegye jelenlegi főügyészének, Kovács Lajosnak. Tehetséges, szorgalmas fiatalember volt, olykori érintkezésből ismertem. A jelentés szerint temetése éppen ezen órában történik Miskolcon, melyben e sorokat írom.

Tátraszéplak

1907. augusztus 2.

Unalmas, csúnya rideg nap. Ismét dideregnünk kell. Reggel óta erős, hideg szél kavarog. A nap csak néha pillant ki a felhők közül. Kénytelen szobába vonulva tölteni az időt. Olvasgatom Aranyt, s nézegetem *A víg koldusokat*. Őszi öltönyöm felibe még a köpenyt is magamra vettem. Ez az őszi öltözet, mióta itt vagyok, sohase került le rólam. A többrendbeli nyáriak közül egyet sem használhatam. Hiszen itt ez ideig még nem is volt nyár. Ami néha meleg volt is, az is híves meleg volt. És különös, a folytonos hideg időjárás miatt itt nemigen hűtik meg magukat az emberek. Náthásnak egyet sem láttam. Bizonyosan az éles levegő rendkívüli tisztasága okozza; valamint ez okozza azt is, hogy itt a fejjerneműek nem könnyen szennyeződnek. Bizony, ha előre láttam volna az időjárás ilyen alakulását, nem hoztam volna magammal – tehernek – annyi nyári ruhaneműt.

Tátraszéplak

1907. augusztus 3.

Tegnap este már oly hideggé vált a levegő, hogy a hőmérő a szabadban 5-6 fokra leszállt. Ma reggel kilenc óra tájban 7 fok volt. A hideg szél ismét feltámadóban. A felhők is zavarognak. Az időjós Herschel szerint, mint valamelyik lapban olvasom, augusztus első felében csaknem mindig ilyen időjárásra lehet kilátásunk. Hova lett akkor a nyár? Kiesett-e az évből?

Mióta itt vagyok folyvást tapasztalom, hogy a hangom mintegy eltompult, el-siketült. Ércet veszítve fakóvá lett, amit úgy neveznek, hogy „kappanhang”. Holott nekem azelőtt tisztán csengő hangom volt. A beszéd is nehezebben esik, mint máskor. Minek tulajdonítsam? A gyomortól nemigen származik, mert gyomrom rendben van. Nemigen lehet más oka, mint a folytonos hideg levegő és hideg víz,

mely megtámadja, eltompítja a hangszálakat anélkül, hogy fájdalommal járna. Bizony elég pótolni valóm lesz, amit az otthontól remélek.

Ma levelet írtam Miskolcra, innen már az utolsót. És egy írónnal írott kis levelkét kaptam Magyarbélről, a kis Dadányi Sándor gyermeki kezétől. Örültem kedves megemlékezésének.

Tátraszéplak

1907. augusztus 4.

Tátrafüredre szándékozom a szokott látogatásra. De az idő nem látszik kedvezőnek most reggeliben. Borongós, híves, csaknem lecsöppen az eső.

Az idő szépen kitartott. Most érkezem haza délutáni négy és öt óra közt. Odagyalogolva egy-, visszagyalogolva kétszer pihentem. A társaságban találtam Ivanovics Gyurit is, aki tegnapelőtt érkezett. Úgy gondolom, nyolcvanötödik évét tapossa már. Nagyon elsoványodott, gyöngé, de azért mégis fellátogat a Tátrába. Azt mondja, csak tizenkét napra jött ide az ő német-osztrák kísérőjével, Plessinger vasúti hivatalnokkal. Kérdeztem, írt-e még valamit? Azt felelte: nem ér rá, nincs ideje. Elcsudálkoztam. Hiszen az el nem foglalt ember leginkább bővében van az időnek. Azt mondta: ő a legtöbb idejét ágyban tölti, az esik neki legjobban. Hja, értem: nem az idő, de az erő hiányzik!

Lassankint rájövök, hogy azok az ebédek csaknem abban különböznek az itteniektől, hogy valamivel drágábbak. Azért nem volna méltó átsétálgatni. A társaság is inkább egyéneinek értéke, mint a társalgás tartalma miatt van ott. Még csütörtökön, ha az idő kedvez, megteszem a búcsúlátogatást.

E pillanatban volt nálam Széll Kálmán szalontai esperes, Arany János egykori veje. Meghívott Szalontára Arany szobrának leleplezési ünnepére f. é. szeptember 15-ére. Határozott ígéretet nem mertem tenni. De igen örömet ott leszek, ha körülményeim engedni fogják. Az Arany emléke drága nekem nemcsak költészete, hanem egyénisége miatt is.

Tátraszéplak

1907. augusztus 5.

Nem jó nekem az a tegnapi nagy séta, amely csaknem egy huzamban nyolc kilométer lett, s melyet este még jól meg is taldottam. Az éjszakám rendkívül izgatott, nyugtalan volt. Alig aludtam valamit. Különösen a bal oldalam háborgott, amit most egyedül a megerőltetésnek tulajdoníthatok.

Tegnap este meglátogatott Zelenka püspök, aki itt a felvidéken félig-meddig hivatalos körúton jár. Neje is vele volt, akit először most láttam és ismertem meg.

Levelet írtam Miskolcra, Szentpéterre s képeslapot Gánóczra Lossonczy Jenőnek, s elküldtem az itt keletkezett *Viharok* című versemet a „Vasárnapi Újságnak”. Ezzel az itt szükségesnek látszó levelezést bevégeztem.

Darányi Ignác miniszter ma délután meglátogatott. Sétán voltam az erdőben, nem találkozhattam vele. Látogatójegyet hagyta asztalomon. Csütörtökön viszonzni fogom látogatását, amikor búcsút veszek ott az asztaltársaságtól.

Tátraszéplak

1907. augusztus 6.

Mind tegnap, mind ma határozott nyári, meleg napunk volt. Reggel mindjárt átrándultam Új-Tátrafüredre, s beszereztem a még hiányzó néhány apró emléket. Ebédre visszasétáltam. Ezzel aztán csakugyan bevégeztem itteni mulatásom gondját. Ami hátra van, az már gondot nem ad.

Ebédre ájtött hozzánk Lucsivnárol Hanvay Zoltán és Madarassy Gyula. Velök telt a délután. A nagy melegben felsétáltunk a felkai vízeséshez. Élénk beszédet folytattunk, különösen Zoltánnal, a jelen szerencsétlen politikai és társadalmi helyzetünk és egyéb tárgyak felett. Hat órákor búcsút vettek tőlünk azon óhaj-tással, hogy a jövő évben ismét találkozunk. Ki tudja? Messze jövendő, bizonytalan kilátás.

Tátraszéplak

1907. augusztus 7.

Most már csak annak a néhány darab régibb versemnek javítgatása volna hátra, melyeket evégett magammal hoztam. De alig tudok boldogulni. Különösen nehéz dió a Burns *Víg koldusai*. – Nemcsak a hangzatosságot és a rímeknek azt az igen mesterséges, de neki könnyen sikerülő játékát lehetetlen visszaadnom, de magát a tartalmat sem bírom teljes hűséggel. Erősen küzdök a fordításoknak azon általános nehézségével, mely az eredetinek sok jellemző jelzőjét vagy elhagyni, vagy pótolgatni, foltozgatni kényszerít. Ez még nehezebbé válik ott, ahol a költemény különböző részleteinek sajátsága szerint az oda illő különböző színt is fel kellene tüntetni az előadásban. Nehéz ez akkor is, midőn a fordító teljesen érti az idegen nyelvet, melyből fordít; hát még mikor csak tapogat benne, mint én a Burns népies skót szavakkal és kifejezésekkel tarkázott angol nyelvében.

A tegnapi szokatlan nagy hőség után elkövetkezett a visszahatás. Ma reggel borúsá lett az egész égbolt. Az eső is megeredt, bár nyugatról a Kárpátok feje körül ritkulni látszanak a fellegek. A levegő azonban nem hűlt le nagyon. Szobámban most reggeli tíz órákor 15 Ré. fok a meleg..

Később jóra fordult. Egész délutáni négy óráig gyönyörű, meleg, napos időnk lett. De azután ismét elkomorult, szeles, borús lett, csakhogy éppen nem esett. Nem tudom, később nem fog-e.

Most öt órákor meglátogatott Ivanovics Gyuri. Kocsin jött át Tátrafüredről az ő Plessingerével. Elbeszélgettünk rövid ideig. Említette, hogy ő 1821. november 24-én született, s így néhány hónap múlva nyolcvanhat éves lesz. Holnap, ha az idő engedi, őt is visszalátogatom.

Tátraszéplak

1907. augusztus 8.

Megtörtént a látogatás. Ivanovicsot, mint az előző években is, öltözködésnél találtam tizenkét óra előtt. Csak éppen benéztem hozzá. Darányi miniszter ajtaja zárva volt. Névjegyemet hagytam az ajtónyílásban.

Az ebédet, a rossz ebédet társaságokban költöttem el. Csaknem kivétel nélkül igen szívesen láttak. A miniszter, annak jelzéséül, hogy én most már búcsút veszek tőlök, az ő saját termésű (dunaörsi) egy butella traktarához még egy másik butellát is tetetett az asztalra, s mindnyájan kölcsönös jó kívánságok közt végeztük a búcsú-koccingatást.

A miniszter igen lelkemre kötötte, hogy ne menjek haza anélkül, hogy Tátralomnicon az új „palotát” meg ne nézném, melyhez hasonló egész Európában alig akad egy-kettő. Időm rövid, csak a holnap nap van hátra. Nem tudom, teljesíthetem-e.

Tátraszéplak

1907. augusztus 9.

Ez az utolsó nap. Ez is kedvező, meleg, derült. Úgy látszik, csakugyan most következett el a várva várt kellemes nyári, állandó időjárás. Kitűrtem a hosszadalmas, sanyarú bevezetést. Nem sokat bánom, hogy nem részesülök már itt a jobbira fordult folytatásban. Így is találtam néha egy-egy kis örömet. Emberekben nemigen, hanem a természetben: az óriás bércek, az erdők, a virágok, a napfény, a fellegek stb. És maga a levegő, a mostoha időjárás dacára is, úgy vettem észre, erősítőleg hatott rám. Nem nyereségül számítható-e az is, hogy vágyakoztam sokszor az elhagyott, egyszerű otthon után?

Mindent egybevéve mégis azt mondhatom, hogy az itteni időzés nem felelt meg várakozásomnak. Ha előre látom a körülményeket, jobb lett volna otthon maradnom. Amire leginkább számítottam, hogy majd itt a magányban becsalogatom lelkembe az ihletet s valamit lendíteni fogok, az nem sikerült. Azt mondhatom, ezen lapok értéktelen jegyezgetésén kívül semmit sem írtam. Ezt is cél nélkül, csak éppen időtöltésből. Olvasgatásom is csak nagyon felületes volt. Szóval ez a mostani üdülés nemigen bír vonzó erővel a jövő évi látogatásra. Pedig a füredi „illusztris társaságban” azt hallottam, hogy: „míg élünk, mindig el kell ide jönnünk”.

A mai délután már jórészt csomagolással telik. Amire most itt voltaképpen szükségem volt, az biz' egy kisebb útitáskában is elfért volna. A sok ruhanemű felesleges volt, s használat nélkül maradt. A hazaviendő apró emléktárgyakhoz, mint más években, úgy most is, három bokréta Érikát kötök. Az most itt teljes pompájában virágozik mindenfelé. Eleven színét, mondhatni üdeségét bokréta alakban is sokáig megtartja.

*Bármilyen szép vagy, Tátraszéplak,
Téged már én magadra hagylak
Üdültem nálad négy hetet
De csak úgy, ahogy lehetett.*

*Gyakran csak névleg volt üdülés
De a valóságban – kihűlés;
Utánad egy emlék marad:
Hogy eltagadtad a nyarat.*

Miskolc

1907. augusztus 11.

Ezt már itthon írom. Fáradságos bepakolás után, tegnap reggel tíz órakor hagytam el Széplakot Kubinyi Aladár társaságában. Búcsúzni jöttek kocsinkhoz Semsey Andor, Sárjai Szabó Jenő győri törv.széki elnök, Alexy vasúti felügyelő, Gyürky Pál evang. esper. Még az történt, hogy egy kisleánynak, a nyolc éves kis Hoór Tempis Erzsikének egypár emléksort kellett írni névjegyemre, amit útra készülési izgatottságom miatt reszkető kézzel, alig olvashatólag bírtam teljesíteni. Pesti kisleány. Vele és mamájával véletlenül ismerkedtem meg séta közben egy park mellett.

Vonatunk fél órai késéssel érkezett Poprádra, úgyhogy csak hét órakor juthattunk Miskolcra. A Gömör felé induló vonat akkor már éppen indulóban volt, úgyhogy, nem tudom, volt-e még érkezése Kubinyinak arra felszállani.

Belezőkkentem tehát megszokott napjaim folyamába, s úszom lefelé annak csendes árján önmegadással, háborgás nélkül. Nincs miért visszakívánnom Széplakon töltött időmet. Annak kevés vonzó ereje volt rám nézve a jelen évszakban. Vajon ki fogok-e repülni „fészkekből” a jövő évben is – ami kívánatos –, s oda fogok-e ismét? Az az Isten kezében van.

1907. augusztus 15.

Négy heti időzés után előkerültem Tátraszéplakról. Július 13-án mentem, augusztus 10-én érkeztem, s tegnap jöttem ide Miskolcra. Azt a négy hetet nemigen számíthatom kedves emlékeim közé. A rendkívül kellemetlen, zord, hideg, esős, szeles időjárás megrontotta a remélt kellemes üdülést. Mindössze ha öt-hat napot mondhatok a négy hétből olyanoknak, mely a nyári nap nevet megérdemli, s az is a vége felé volt ott töltött időmnek. Talán azután ott is jobb napok következnek, mint az itthoni nagy melegből gondolhatni.

Igen sokszor vágyakoztam onnan hazafelé. Az itthon hagyott egyének, tárgyak és körülmények oly kívánatosaknak és kedveseknek tündek föl előttem! S mikor haza érkeztem, nem mondom ugyan, hogy becsöket vesztették, de távolról sem kínálkoztak azzal a vonzó, gyönyörködtető színnel, melyet a Kárpát bérci alól nézve mutattak. Amit bírunk, nagyon közel van hozzánk, s nincs mindig előnyére, hogy igaz mivoltában szemlélhetjük: kívánatosabb költői színben akkor áll előttünk, mikor elveszítjük, vagy messze távol vagyunk tőle.

Munkásság tekintetében is alig volt valami eredménye a négy heti elvonulásnak. Más években az is csak inkább sikerült. Vagy egy esztendő elmúlása már az én időmben csakugyan gyors léptekkel hozza a hanyatlást? Unalommal, nyugtalansággal teltek a napok. Szokásom szerint napról napra jegyezgettem holmi apróságot, leginkább az időjárást. Értéktelen semmiségek. Csak éppen arra valók voltak, hogy a tollat mozgassam.

Mind Miskolcon, mind itt a legnagyobb tisztaság várt reám. Udvar, szobák, környezet, még a kertem is szinte ünnepi színt öltött. Főképpen a kertem érdekelt, ez az élő bizonyossága saját kezem munkájának. Gyümölcse egy szem sincsen, de pázsítja gyönyörű, a fák lombjai dúsak és üde zöldek, ami a rettenetes hernyó-

pusztítás után szinte csodálatos. A szőlőhegyeken, mint hallom, a fák lombjai le vannak forrázva. Úgy feketéllenek, mint mikor a hernyó megemészte. Féltő, hogy nagy részök talán el is szárad.

A néhány tőke szőlőm most már világosan mutatja a rendkívül dús termést, melyhez hasonlóval eddig még sohasem kedveskedett nekem. A fürtök nagyok, a szemek kifejtettek. Most már csak kedvező időjárás kívánatos az érleléshez, és még az a szerencse is, hogy majd a tolvaj meg ne látogassa úgy, mint a múlt évben tette.

Húgomhoz ma délre megérkeznek a miskolci atyafiak, kiknek látogatását már oly régóta várják és sürgetik az itteniek. Az idő nagyon kedvező reá: tiszta, derült, talán túlságosan is meleg és száraz. Nagy szükség volna egy jó esőre!

1907. augusztus 16.

Kedves napot töltöttünk tegnap a miskolci vendégek társaságában. Nemcsak kedveset, de egy váratlan eseménynél fogva emlékezetet is. Itt volt a vendégek sorában Kiss Ferenc Gömör megyében káplánkodó fiatalember is, aki néhány év előtt itt Szentpéteren töltött segédpapsága óta különös hajlamot tanúsított az én húgom unokája, Szűts Jolánka iránt. A hajlamot a leánya is viszonzta. Este a vacsora kezdetén egyszer csak elénk áll a két fiatal, s a férfi rövid, ünnepélyes beszédben kijelenti, hogy ő csak régi óhajtását teljesíti, midőn a karján levő szeretett leánykát, szíve választottját jövődőlbeli élettársául ünnepélyesen eljegyzi, s ennek jeléül gyűrűiket is kicserélik.

Mindnyáján elámultunk, mindenkire váratlan volt a jelenet. Bizonytalan lépés a jövő felé, vajha elhamarkodott ne legyen! Most hallom, hogy az ifjúnak, aki a kápláni vizsgát is csak halogatások után, nagy bajjal tehetette, még hátra van a lelkészi vizsgája, melyet csak két év múlva végezhet. Addig parókiát nem nyerhet. A vizsga helyes letételéig a parókia nyérése is még sok esélytől függ. Addig bizony elavul az eljegyzés új ingere, ha ugyan nem lazul. Sajnálánám csalódását ennek az érzelmes, okos és gyöngyszívű leánykának.

A miskolci atyafiak hozzám is ellátogattak. Megdicsérték házam és kertem nagy tisztaságát, sőt kútvizünk kitűnő voltát is. Néhány rózsám is oly szépen virított, hogy egy igen csinos bokrétát köthettünk Jucikának. Az esteli tíz órai vonattal utaztak vissza. Én magam is búcsút veszek innen holnap reggel. – Ma levelet küldtem Magyarbélre augusztus 18. alkalmából. A régi szép emlékek még mindig élénken tükröződnek lelkemben. Mindig sajnálattal szemlélem, hogy az a szeretetreméltó család, nagy vagyon birtokában, mily kevés örömét és nyugalmit élvezzi ennek a rövid életnek.

1907. augusztus 23.

Holnap korán reggel indul húgom, hogy Furtán, Bihar megyében leányát, Emikét, Árpádhalmán, Békés megyében fiát, Gyurit meglátogassa, s nálók időzőn néhány hétig. Most egyedül az hívott ide, hogy elutazása előtt vele töltsen ezt a napot. Utazása reggeltől csaknem estig tart, s az bizony, bár vasúton, megpróbálja a gyöngé, öreg testet, mely fölött a folyó év december 22-én telik be a teljes hetven év. De különben is mindig jólesik itt időzgetnem rövid ideig ebben a kis azi-

lumban. Nemcsak környezete, egész légköre áraszt rám bizonyos lelki békét és nyugalmat, hanem a múlt időközön merengés is. Kivált reggelenkint, midőn a nap sugárai beözönlenek szobácskáimba keletre néző ablakomon. Kipihent idegeimet, szellemi erőmet szinte rugalmassá teszi a megaranyozott, tiszta levegő. Vágyat, sőt izgalmat érzek a foglalkozás után, de azt csak alig-alig vagy éppen nem is bírom érvényre juttatni. A mélézás többnyire a kertemre szorítkozik.

A múlt napokban örömemre szolgált, hogy annyi sürgetés és oly hosszú várakozás után levelet kaptam Gyulaitól. Már azt kezdtem hinni, hogy előttem ismeretlen ok miatt elhűlt irántam. Levelét idegen toll alá diktálta, ő csak a nevét jegyezte alá sajátkezűleg. Úgy gondolom, hogy ő már csak a legnagyobb nehézséggel ír, ha írnia kell. Menti a régóta hallgatást. Azt írja: „családjának is nagy örömet szereztem tátrai ajándékommal”; ők az ő barátai közt engem tartanak legderekabb embernek. Ő maga csak azt tudja, hogy „én vagyok neki a legrégebb és legjobb barátja”. – Ez elég nekem, hogy ezután nyugodtan gondoljak őrá.

Forgatom néha a székesfejérvári „Vörösmarty Kör” által 1900-ban kiadott igen érdekes *Vörösmarty-émlékkönyvet*, s abban különösen Vörösmartynak írókkal és politikusokkal folytatott levelezését. Mily írók voltak azok! Mily lángbuzgalmi törekvések, s mily fegyverekkel, az elmaradott, elnyomott nemzet előbbre vitele végett! Mennyire más mozgó eszméi a kornak, mennyire különbözők azoktól, melyek jelenleg izgatják, szinte dúlják a mi nemzeti és társadalmi életünket! A költő lantja főleg a haza sorsával foglalkozhatott, melyet valóban elhagyatottnak, legyőzöttnek látott. Zenghetette a múlt idők gyászát és dicsőségét, hogy általa a jelent előkészítse egy szebb jövőnek. A hazaszeretet a legtalálóbbs a viszonyokhoz leginkább illő hangokat nyerhetett költészetében.

Most a költészetnek ez a tárgya a régi alkalmazásban nem mondom, hogy kiesett a sorozatból, de legalábbis színtelenné vált. Az idők fordulata más helyzetet teremtett. A költő, ha talán a haza ügyéről akar zengeni, nem dicsőítheti a jelent, de nem is sirathatja leigázottnak, reménytelennek, mert dörgésének vagy jajongásának ellene mond a szemmel látható valóság, s mondhatni a nemzet értelmi többségének meggyőződése. Más mezőkön kell tehát keresni a koszorút. Nyitva előtte a szív és a teremtő képzelet végtelen világa.

1907. szeptember 13.

Éppen három héttel ezelőtt jártam itt. Azóta meglehetősen őszre hajlott a természet, bár a falombok még mindig dúsan zöldellnek. Az idő pedig napjában fényes, derült, meleg, mintha csak most akarná kipótolni, amit nyárban elmulasztott.

Holnapután, szept.15-én leplezik le Nagyszalontán Arany János kőbe metszett szobrát, s mint mondják, a „Csonkatorony” falában fülkében fogják elhelyezni. A leplezés szokott ünnepélyességgel megy. Meghívták arra a tudományos irodalmi testületeket, hatóságokat. De mint egyik hírlap értesít, nem mutatkozik iránta oly részvét, minőt Arany értéke és emléke érdemel. Engem Széll Kálmán, a szoborbizottság elnöke tátrai időzésem alatt személyesen, élő szóval meghívott. Nem határozhattam el magamat a messze utazásra s a zajos ünnepélyen való megjelenésre, bár erősen izgat az a szeretet, melyet Arany egyénisége iránt, s az a cso-

dálat, melyet költészete iránt folyvást érzek. Gyöngé vagyok testileg, különösen lábaim ereje fogyatkozott meg. Tegnap néhány meleg sorban jelentettem elmaradásomat Széll Kálmánnak. – Már előbb Gyulait is megkérdeztem: nem lesz-e hajlandó részt venni az ünnepélyen? Részvétele talán engem is rábírt volna. De ő, szokása szerint, nem válaszolt.

Szőlőtőkém dús termése közelít a teljes érettség felé. E hónap végén vagy a jövő hó első napjaiban leszüretelhetem, ha addig le nem szüreteli előlem a tavalyi vagy az ideai tolvaj. Úgy látom, egész télre elég lenne számomra.

Egypár rózsafám még most is szépen virít. Utolsó emlékei az elmúlt tavasznak és nyárnak.

Itthonlétemben, bár van itt egyéb elég olvasnivalóm, gyakran forgatom az *Új Testamentomot*. Egypárszor már végigolvastam. Ide jegyzem, amit rég akartam, hogy az úri imádságnak azt a teljes szövegét, melyet imádkozni szoktunk, *Máté evangélioma* VI. része 9–13. verse foglalja magában. A másik hiányosabb s tökéletlenebb szöveg *Lukács evangélioma* II. része 2–4. versében olvasható.

1907. szeptember 15.

Ugyancsak megjártam tegnapelőtt szőlősorom előtt sétálva. Az egészben levő fürtök közül leszakasztottam egy parányi füllenget, s azonnal megettem. A lombok oly vastagon vannak bepermetezve rézgáliccal, hogy még most is szinte törülni lehet a levelekről. Azzal a kis füllenggel valósággal megmérgeztem magamat. Kegyetlenül szenvedtem miatta egész éjjel. Gyomromat metsző fájdalom kínozza mindaddig, míg a bekövetkezett hasmenés szabadított. De még tegnap is fájdalmas nyugtalanságot éreztem a gyomromban. Étvágyam is elveszett, ami már azelőtt is nagyon gyöngé volt. Nem tudom, miképp lesz baj nélkül élvezhető az egész szőlőtermésem, ha leszüretelem. Evés előtt a szokott fürdetés elég lesz-e a fürtök fertőtlenítésére?

Húgom tegnap este érkezett haza három heti távolléte után gyermekei látogatásából. Nem vitt magával, de nem is hozott vissza valami jó egészséget. Gyöngének, kimerültnék érzi magát. Gyomrában, beleiben állandó fájdalmat érez. Étvágya régóta igen megcsökkent. Arca szenvedő, s egész testben igen elfogyatkozott. Nem lenne rendben, ha ő menne előbb pihenni, mint én, aki szinte tizenkét évvel idősebb vagyok nála.

Ma leplezték le Nagyszalontán Arany János kőszobrát. Sokszor gondoltam rá a mai nap folyamán. Eszembe jutott *Hoc erat in votis* című verse, s azzal együtt Horatius szatírája, mely az említett szavakkal kezdődik. „Hoc erat in votis modus agri non ita magnus”. Egy rövid versecskét írtam ugyanazon cím alatt e nap emlékére a két költő sorsáról. Azon melegében elküldtem Gyulainak.

1907. szeptember 29.

Főleg a szőlőm leszüretelése hozott ki. Nagy csuda, hogy mindeddig meg nem látogatták a tolvajok. De azok a meleg, verőfényes, száraz őszi napok, melyeket a közelmúltban élveztünk, éppen tegnap idejövetelemtől fordultak komor esősre. Délután megszűnt az eső, és én tartva a múlt évi példától, midőn éppen így

megérkezésem éjjelén lopták el szőlőm legszebb részét, most azon lucskosan lezedtettem a sor végén levő, dúsan termett, piros kadarkafürtöket oly szándékkal, hogy majd a kiderült, napos levegőn ki fogom szárítani, amire, mint látom, ma már csakugyan alkalmasnak mutatkozik az idő. Az egész termésnek üdeségét, jó hatását, szinte poézisét elveszettnek látom azáltal, hogy a szőlőlevelek a közelebb múlt hideg éjszakákon lefagytak, elsárgulva, fonnyadtan csüggnék a vinyegéken. A szőlőfürtök szinte öltönyükből kifosztva, hamvokat veszítve, lucskosan s többnyire éretlenül függnek alá. Nem jól esik rátekinteni. Rá kell bízni a következő további napok szeszélyére.

Egypár gyönyörű „La France” rózsám még most is dacol az idővel. Rendkívül szépen virít, akárcsak nyárban. Sápadt apró bimbóin reszket az őszi hideg harmat, mintha könnyezve éreznék, hogy ők már elkéstek a boldog virágzásról. Hasonlók az alig serdülő, szép gyermekekhez, kiket idő előtt von keblére az enyészet. Sem ezeket, sem azokat nem biztatja többé új tavasz reménye.

1907. szeptember 30.

A meglehetősen verőfényes tegnap után reggeliben kissé esős, azután borongós nap következett. Nemígen alkalmas a szőlő további szedésére. Abbahagyom tíz-tizenkét napig. Tudom, még akkor is lesz elég éretlen fürt.

Tegnap szüleimnek egy régi ismerőse, az öreg Tóbiás látogatott. Sok ügyességgel bíró, fúró-faragó szegény ember. Gyakran belátogat hozzám, ha megtudja, hogy itthon vagyok. Szeret tudakozódni, beszélgetni az ország dolgairól. Olvasgat is holmi hírlapokat. Azt mondja, megcsalták az országot azok a nagyurak, akik most a hatalom polcán ülnek. Csak azért ígértek eget, földet, hogy odaülhessenek. Rosszabbul vagyunk, mint régen voltunk, a nagy drágaságot is ők okozták stb., stb. Keserves panaszként említette az ügyvédek lelketlenségét. Azt mondta, hogy ötszáz forint értékű ház iránt folytatott perben az ő unokája ügyvédjének (Hebronnak) hétszáz forint perköltséget volt kénytelen fizetni. – Hihetetlennek mondtam. Azt ígérte, hogy írással fogja előttem bizonyítani.

Mikor így iderándulok néhány napi mulatásra, még mindig azzal biztatgatom magamat, hogy kedves szobácskám háborítatlan csendességében megint valami irodalmi apróságot fogok itt pepecselni. Hiú remény! Nem bírom rávenni magamat. Olvasgatásra is csak nagy ritkán. S ehhez járul, hogy az ily tétlenség miatt folyvást szemrehányást teszek magamnak, melyet nem szüntet és nem is enyhít az a mentekezés, hogy kissé megöregedtem, s öreg embertől nem várható már élénk munkásság.

*Nem dicsérem én a független nyugalmat,
Mely bennem s körültem évek óta hallgat,
Magát tétlenségre kárhóztatva érzi
S vergődésemet csak egykedvűleg nézi.*

1907. október 10.

Amiatt vagyok most itt, mert holnap délután tak.pénztár felügyelő bizottsági ülésén kell részt vennem; azután rögtön két nap Juciék szüretjeken. Ennélfogva

tovább már nem akartam várni a még meglevő szőlőm betakarításával. Az a ritka szerencse ért, hogy az idén teljesen megkímélték a tolvajok. Most a fejér szőlőt szedtem. Gyönyörű, kifejlett és bő termés volt a „Lesseps” illatos szőlőn. Ugyanolyan a másfajta muskotályok és gyöngyszőlők. De a szeptemberi fagy sok részben meggátolta az érést. Sokat megrontott. A legszebbjét a magam részére tartottam meg. A többit, csaknem két puttonnyal, húgomnak adtam, aki a magáéval együtt majd kicsavarja, s talán egy átalág, sovány italt szűr belőle.

Most már háborítlanul készülhet a kert a téli nyugalomra. Nincs mit keresni benne, nincs miért látogatni. De én mégis látogatom. Ha virágzásában gyönyörködtem, hervadásában is részvétellel kísérem. Eszméket, érzelmeket ébreszt mind a kettő. Alig mondhatni meg: vajon a kettő közül melyik emeli inkább a lelket? A mulandóság szemlélete inkább irányozza azt az ég felé, mint a vidor élet.

A novemberi napokat várom, ha valamit tudnék akkor csinálni túl sűrű galylyas törpefáim okos tisztogatásával. Itt vannak a kertészeti könyvek. Hiába olvasom rajzokkal is kísért utasításait a kezelésre nézve, nem bírom hasznát venni a gyakorlati alkalmazásban. Attól tartok, hogy mindenképp rontok fácskáimon, ha elhanyagolom is, ha babrálgatom is. Ha csupán a természetre bízom, a törpe is nagy, terebélyes fává növekszik. Példa erre az almafám. Ahhoz értő kezet nem bírok kapni. Egy, aki ilyennek adta ki magát, erős lekasabolásával tönkretette törpeimet. Máig sem bírták kiheverni; nem is fogják.

Lehető leggyönyörűbb, meleg, őszi napjaink járnak. Mintha nem is a tél, de a tavasz közelségét akarnák hirdetni. Kertem üde zöld pázsitján végigsétálni s a fák immár sárguló, de nagyszámban még zöld lombjait szemlélni gyönyörűség. Ezt a gyönyört is be kell számítani kárpótlásul az idei teljes terméketlenségért.

1907. október 15.

Mint több év óta, úgy most is kijutott a részem a szüreti mulatságból. E hó 12-én és 13-án Miskolcon töltöttem két rendkívül fényes, derült napot Juciék szüretjén. Tegnap itt voltam, ma is itt leszek a hegyen Irmáéknál. Rég nem emlékszünk, hogy a szüretekre ily gyönyörű, szinte túlságosan meleg napok jártak volna. A szőlőtermés, bár mindenütt kevés, de rendkívül kifejlett, egészséges. A folytonos szárazság miatt vastag a héja s kevés a nedvessége. Cukora azonban kielégítő. – Tegnap, amint tizenkét órakor megérkeztem, azonnal indultam Irmáék szüretjére. Bizony az a hegy, melyet hágtam könnyedén, és igen gyakran megjártam többnyire apám társaságában, most már igen megnőtt előttem. Nehéz rajta felkapaszkodnom. A temető felé vettem utamat. Megnéztem szüleim nyugvóhelyét, melyet már rég nem láttam. Csinos állapotban van sírboltunk. A halmon most is virít néhány szál petúnia és sűrűbben a változatos színű portula. A mindent kiperszelő szárazság oly szomorúvá teszi a virágok talaját. Úgy virítanak itt, mint sivár élet pusztaságán az apró, gyér örömek.

A szüreti ebéd után, melyen számos atyafi s igen sok felnőtt és még fel nem nőtt vendég vett részt, esti öt óra tájban visszaballagtam egyedül azon az úton, melyen jöttem. Fáradtan értem „üres fészkeembe”, s elég unalmasan töltöttem az estét. Az *Új Testamentomban* lapozgattam kevés ideig. Megragadta figyelmemet a szer

szó. Zakariásról olvasom *Lukács evangélioma* első részében: „A papi tisztnek ren-
di szerint reá juta a szer, hogy az Úrnak templomába bémenvén, jóillatot gerjesz-
tene”. Tehát szer = sor, mint Miskolcon egy utca neve Papszer. De lehetne-e sor ér-
telmet tulajdonítani, a szernek e szavakban: Pusztaszer, szerezni, szerződés, szertar-
tás, szerint, szerzet?

Most megint felgyalogolok a hegyre. Részt veszek a szüreti ebéden. Mert en-
nél több már nem vár reám se itt, se Miskolcon. Holnap reggel visszautazom, s
néhány hét múlva kertem téli rendbe hozása végett szándékozom még ide. Azon-
ban e hó folyamán szeretném meglátogatni Gyulait. Ha a szép napok még tovább
is tartának, csalogatna maga az idő is. Ő, úgy látszik, nemigen gondol arra, hogy
egymást láthassuk, pedig arra már az idő, kivált az ő rendkívüli gyöngesége miatt,
rövid és bizonytalan. Én másképpen érzek. Ha megyek, nem éppen fogok hozzá
szállani, mert most az utóbbi időben semmi jelt nem adott; gyöngeségét akarom
kímélni, ha nem oda szállok. Lesz-e valami a jó szándékból? Most még nem tu-
dom bizonyosan.

A fentebb említett szer szóra eszembe jutottak még a következők: gyógyszer,
szerkovács, se szeri, se száma, ki minék nem szeri, hóhéra az annak, szerszám. És a
számnevekben az egyszer, kétszer stb. Vajon mindezekben sor-értelmezést adhatni-
e a szer szónak? Úgy látszik, a használat vagy összetétel különböző volta szerint
értelme is különböző. Valamit megszerezni azt jelenti: tulajdonomná tenni; de azt
is: megpótolni, hozzáadni. A kofa két krajcárért adott egy fél liter cseresznyét, s
néhány szemmel még meg is szerezte, azaz megpótolta, ráadott egy párat.

1907. október 27.

Csakugyan meglátogattam Gyulait október 22-23-24. napjain. Vendéglőbe
szálltam, de rögtön át kellett hozzá költöznöm. Nem vette szívesen, hogy ekkép-
pen mellőztem őt, s alig fogadta el mentségnek, hogy az ő úgy vélt gyöngékedése
iránti kíméletből cselekedtem így. Eléggé tűrhető, megerősödött állapotban talál-
tam. De úgy vettem észre, hogy általában a dolgok iránt való érdeklődése meg-
csökkent, különösen emlékező ereje igen meggyöngült. Esze, ítélő tehetsége
azonban még mindig jól szolgál. Irodalmi, szerkesztői foglalkozása nem szünetel.
Most éppen régi dramaturgiai tanulmányának összevetésével és kiadásával foglal-
kozik. Az első kötet próbálkozásait láttam nála. Terjedelmes kötet, szinte ötszáz
lapból áll. Alkalmasint ez lesz befejezője nagy értékű, változatos, összes irodalmi
munkásságának. Versenyez abban egymással a költő, a kritikus, a gondolkodó és a
stilizta. – Kényelmes elhelyezése, négy szép szobája van abban a gyönyörű, há-
rom emeletes, új palotában, melyet leánya, Aranka (Fodor honvédkapitány neje)
építtetett a Sándor utcában azon kisebbszerű ház helyén, mely nagyatyjának, az
öreg Szendreynek tulajdona volt, s melyben Gyulai hosszú évek során lakását tar-
totta. Ott lakásának emlékére hagytak meg a színes kerámialapokkal kirakott ud-
var szögletében egy öreg akácát, mely már csak gyér lombozattal hirdeti a rég-
múltak emlékét. E múlt időkben is gyakran megfordultam én ott, s az öreg
Szendrey különös jóindulattal volt irántam.

Fölkerestem a „Franklin Társulatot” költeményeim örök eladása ügyében. Azt az értesülést nyertem az igazgatótól, hogy irodalmi vállalkozásra a jelenlegi mostoha viszonyok nem alkalmasak. Várnunk kell a jobbrafordulást, s akkor vennünk elő az ügyet.

Meglátogattam Kozma Andort, Görgey Pistát és Szily Kálmánt. Ez utolsót nem találtam. Több célom nem volt. Az egyedüli cél csak Gyulai látogatása. Kozma Andor a jelenkor lantpengetőinek tagadhatlanul legelsője. Képzeletének bősége és fennszárnyalása, tárgyainak változatossága, technikájának páratlan szabotossága nyilatkozik azon politikai irányú és színezetű verseiben is, melyeket „Az Újság” tárcájában hetenkint szolgáltat az ő igába fogott Pegazusa.

Különös eseményke is történt velem. Azokon az utcákon jártam-keltem, melyeket régóta igen jól ismerek. Amint a Kossuth utcán a Kézsmarszky boltjából kiléptem, hogy tovább menjek hazafelé, alig tettem néhány lépést, egyszerre úgy elvesztettem a tájékozódást, hogy a jól ismert utcán teljességgel nem tudtam, hol járok. Sokáig bolyongtam ide s tova az ismert helyeken, mint ismeretleneken, s jobbra-balra kérdezősködtem az előttem összebonyolódott magas házak tömegében, hogy hol járok, merre menjek. Mígnem betértem egy boltba, ahol azt mondták, hogy hiszen éppen ott járok, ahol járni akarok. – Megfoghatatlan elszédülés vagy elragadtatás volt az!

Tegnap ide csupán azért jöttem, hogy a ma érkező miskolci kedves rokonok vendéglátásában én is jelen legyek. Holnap reggel visszautazom; kertem téli rendbe szedését a jövő hó későbbi napjaira hagyom.

Délután temetésre megyek itt Pótincza Lajosnak, aki mint végrehajtó hosszú éveken át állandóan Szentpéteren lakott, s itt küzdött nem éppen kedvező sorsával. Hajdan tanulótársam volt a miskolci líceumban. Szelíd természetű, mindvégig tiszta, csinos külsejű. Aggkorában, őszülő fejjel is egyenes tartású férfi, buzgó templomjáró. Tegnap reggel vetett véget életének a pár hónap óta gyötrő asztma. Nyolcvanegy évet élt. Mondják, hogy most már gyászoló nejjével galambi, zavartalan szeretetben teltek évei. Egy leánya maradt, aki mint férjes nő csak szomorúságot és nyomorúságot szerzett nekik. Férje sírját a hegyen levő temetőben oly helyre választotta az özvegy, hogyha kinéz az ablakból, folyvást láthassa azt. Látzik a képzelet, az emlékezés és talán a hit által támogatott remény.

1907. november 9.

A tegnapi és a mai nap kertem rendbe hozásával telik, ha óhajtásom szerint elvégezhető. Rózsáim letakarása tegnap már megtörtént. Most van munkában a törpefák gallyainak ritkítása, metszése, a magas törzszű gyümölcsfák tövei körül a föld felásása, kitanyérozása, elszáradt ágak eltávolítása, néhány száraz fa kiásása, majd a fák törzsének bemeszelése. Szőlőtőkém rendbe hozását is e napokban fogja rendbe segíteni az a szakértő egyszerű szőlőműves, aki eddig sikeresen foglalkozott azzal. Ennek elvégzése után háborítlanul adhatja át magát kis kertem a téli nyugalomnak.

Húgom folyvást szenvedő állapotban van. Erős köhögés, fuldoklás. Elsoványodott, étvágya elveszett, s úgy látom, nagy levertség vett erőt rajta. Ily egészségi

állapotban menni a télnek bizony nem valami biztató. A reprodukív erőt nem kevésbé csökkenti nála az előrehaladt életkor is. A jövő hónap (december) 22-én tölti hetvenedik esztendőjét. Aligha meg nem előz engem a minden élők útján. Erős kötelék szakadna el vele. Még sokkal elhagyatottabbnak érezném magamat.

Folyvást téliesre változott, hideg napjaink járnak. Reggelenként 4-5 fok hideg van. Fagyos a föld, és szinte a megkövülésig kiszáradt. Az őszi szántás-vetés nem történhetik. A már gyéren kihajt gyöngye vetéseket elcsigázta a szárazság és a fagyos hideg. Még csak az kell, hogy az ország jelen ínséges politikai helyzetét porig sújtsa egy ínséges esztendő.

1907. november 11.

Mindent elvégeztem, amit szándékoztam. A kertben már nincs semmi teendőm; készen van a téli pihenésre. Tegnap délután az idő is megváltozott. Meglehetősen jó esőcske esett, annyi, hogy a víz a székérúton is folyni kezdett. Az ég még most reggel is borús, esőre hajlandó. Nagyon sok kellene abból és a melegből is valami, hogy a kiszáradt föld és az elcsüggedt növényzet megérezze jótékony hatását. Nagy köd borong a tetőkön.

Rögtön visszaindulok Miskolcra. Ott az a nem éppen kellemes munka vár rám, hogy az „Akadémiához” benyújtott huszonegy darab pályaművet (szomorújátékok) átolvassam, mint azoknak egyik megbízott bírálója. Tizenegyet már átúsztam, tíz még hátra van. Terhes foglalkozás. Nem nekem való. A dráma sem gyakorlatilag, sem elméletileg nem mesterségem. S nyolcvan év után már könnyen kifárad az ember, bármily élénknek érezze magát különben.

1907. november 24.

Miskolcon november 21-én kaptuk az első gyenge havat, mely azonban másnapra is fennmaradt az északi oldalakon. Itt pedig ez éjszaka nagy hóesés volt, de amely ma már a 2-3 fokos lágy idő mellett erősen olvad, sárral borítja az utcákat.

Átvizsgáltam a Teleki-pályaművek hátralevő tíz darabját is. Az összes közt tizenhatot találtam értéktelennek s bírálatra nem méltónak; ötöt, amelyekkel foglalkozni érdemes. Ez öt között egyet sem olyat, mely abszolút beccsel bírna, s mint ilyen érdemlené a jutalmat. Azonban a jutalom a viszonylag legjobbnak is kiadandó lesz. Nem fogok írni róla hosszas, részletes jelentést. Röviden mondom el véleményemet. Végezzék a szakértő, hosszabb indokolást bíráló társaim: Bánóczi és Bajor.

A múlt hetekben levelet kaptam Amerikából, New Yorkból, az ottani magyar református egyház esperes-papja, dr. Kuthy Zoltántól. Arra kér, hogy írjak a kivándorlóakra vonatkozó költeményt az őáltala ott szerkesztett lap karácsonyi számába. Hát bizony szeretnék. A téma is arra való. Kóvályog is az eszemben valami. De nehéz a megvalósítás. Nem akar mozdulni a gép megállott kereke.

Ezelőtt néhány nappal, november 18-án betöltöttem életem nyolcvankettedik évét. A magam részéről is szinte észrevétlenül múlt el a nap, mások részéről még inkább. Miért ünnepegetni a múltat? Öröm-e azt nézegetni, hogy oly rendkívül sok idő az, ami hátunk mögött s igen kevés, ami előttünk van? Élni a jelennek, okosan, amint lehet, ha valami hasznos tanúságot nyújtana e részben a múlt.

Miskolc városá nagy örömben úszik a napokban amiatt, hogy régi hő vágya teljesül. Királyi várossá, önálló törvényhatósággá emeli Andrássy Gyula belügyminiszternek a képviselőházhoz benyújtott törvényjavaslata. Rangot s talán egy kissé szabadabb kezet nyer vele a város, de anyagi és szellemi előbb haladásának módjaiból és eszközeiből alig valamit. A vármegye tagadhatlanul érzékeny csunkulást szenved általa. Maga a tény hazánk jelen közviszonyai között kétségtelenül indokolt.

Most igazán semmi oka és célja itteni látogatásomnak, csak éppen, hogy kiradjam magamat tegnapi és mára a miskolci légkörből. Holnap reggel búcsúzó, s pár hétig ismét távol maradok innen.

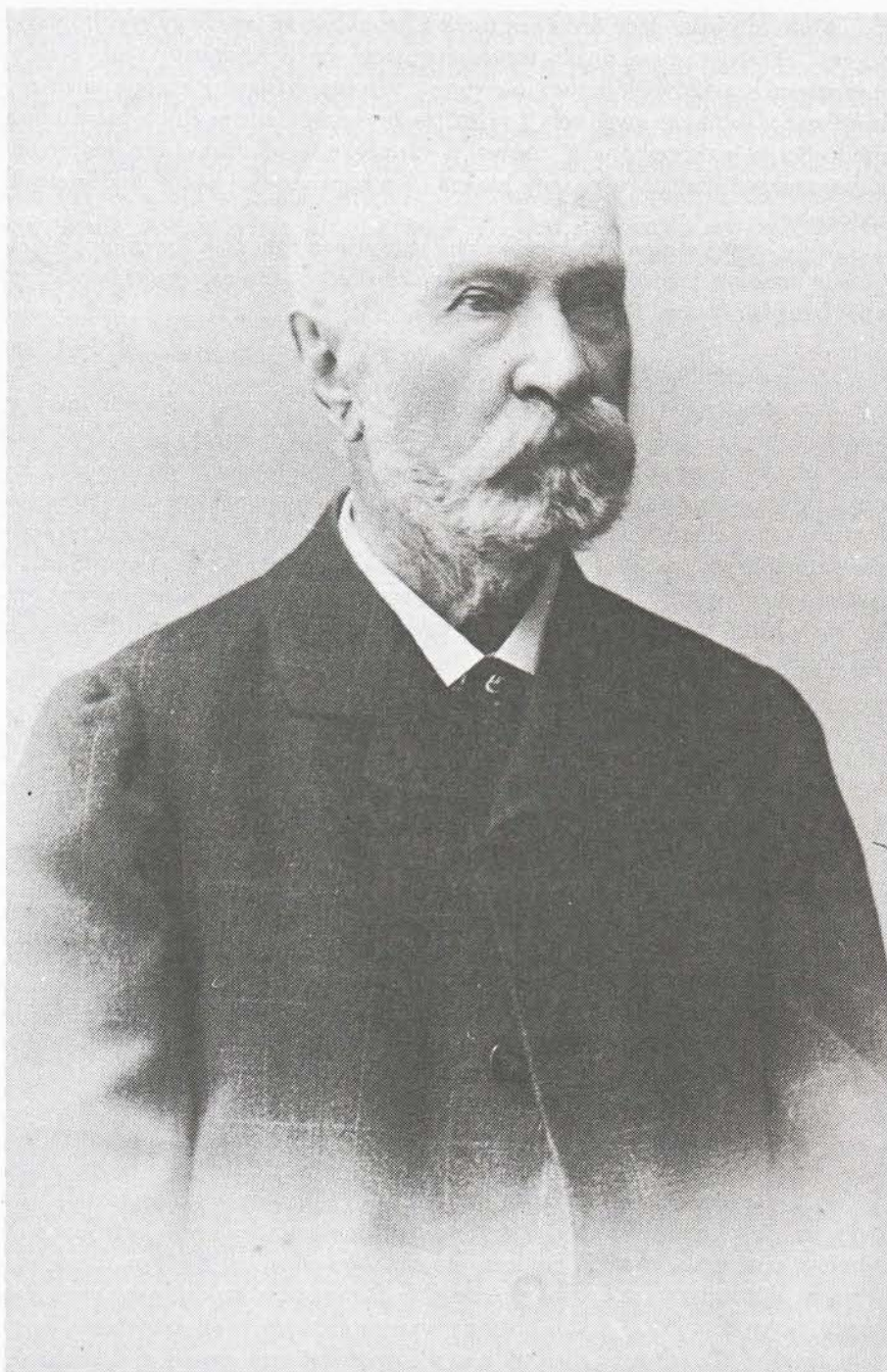
1907. december 25.

Karácsony első napja. Nemcsak „fekete”, de annál is csúnyább, sáros, lucskos, ködös. A hegyeket sűrű, setét köd borítja. Az ég boltja is mintha egészen ködből állana. Az idő eszerint inkább a nagypénteki gyászt, mint a karácsonyi örömet ábrázolja. E hónap 18-án is megjelentem itt. Akkor és azután néhány nap keményen fagyott, s meglehetősen mennyiségben hó is esett. De csakhamar fölmelegült a levegő, a hó elolvadt, s azóta folyvást tart a 2-3 fok meleg. Ez a rendetlen időjárás a Karácsony szokott ünnepélyességét is csökkentti. – Most mindjárt templomba megyek, s a hívek seregével együtt járulok az úrasztalához, mint minden Húsvétkor és Pünkösdkör is tenni szoktam.

Ez éjjel is sokszor ébren voltam itteni, különben igen kényelmes ágyamban. Ha elalszom, ez a csodálatos képzelet a legfantasztikusabb változatos képeket és jeleneteket rajzolja előmbe oly élénken, hogy azokat szinte valóságképpen átélem, s benyomásukat néha még reggel is érzem. Ha ébren vagyok, hosszú életemnek gyermekkorom óta terjedő egész panorámája tárul fel előttem vidékeivel, egyéneivel, történeteivel a legapróbb részletekig. Ez a letűnt valóság most már maga is egy álomhoz hasonlít.

Tegnap a miskolci vasúti állomáson, amint a fülkébe beszálltam, Rákosi Jenőt találtam ott. Nem ismertem volna reá, ha meg nem ismerteti magát, annyira megváltozott, mióta nem láttam. Érdekesen elbeszélgettünk Szentpéterig különösen a latin nyelvről és irodalomról, melynek ő a logikus gondolkozás fejlesztésére, a szellemi erők fegyelmezettségére különös és semmi más nyelv által el nem érhető hatást tulajdonított, amit én sohasem tudtam elhinni és megérteni. Valamelyik gyermekéhez utazott Gömörbe, Berzétére.

E hónap 15-én a fővárosi írók s hírlapírók nagy része zajos ünnepet tartott Kiss József negyven éves költőségének jubileumára. A „Petőfi Társaság” rendezte. Verték a nagydobot a hírlapokban mindenfelé. Felfújták a kis Kiss Józsefet oly nagy, legnagyobb magyar költőnek, kihez fogható nemcsak az élők közt nincs, de a holtak közt is alig akad. A jubileum ily hangossá csinált lármájában, minőt életében se Vörösmarty, se Petőfi, se Arany, se Tompa nem kapott, nagy része van annak, hogy Kiss József zsidó, hogy nyomorult életében sokat szenvedett, hogy demonstrálni akartak azok ellen, akik az ifjú óriásokat nem ismerik el óriásoknak, valamint Kiss Józsefet sem nagy költőnek, legkevésbé magyarnak. Emberbarátilag

42. kép Lévy József – 1912-ben

örülök, ha ő maga, csakugyan sok szenvedés után, örömet és elégtételt talál e reá hártott dicsőítésben.

Kijöttem a templomból, mely dacára a kedvetlen időnek szorongásig telve volt ájtatos hívekkel: a nagy kar és a kis kar férfiakkal, földszint minden ülőhelye nőkkel. Csekély számot kivéve mindnyájan éltek úrvacsorával. Hiába! Az úgynevezett népből élénkebb és erősebb a vallásos érzelem, mint az úgynevezett nem népből. Felszínes míveltséggel nemigen jár együtt az igaz vallásosság.

1907. december 26.

Karácsony második napja nem sokkal vidámabb, mint az első volt. Legfeljebb annyival, hogy a vastag köd most nem nyomja a vidéket. Elmaradtam a templomból. Levélírással foglalkoztam. Ez legnagyobb részét vette a délelőttnek. Különben is csaknem egészen meg vagyok fosztva attól, hogy valamennyire épüljek az egyházi beszéden. Alig juthat abból az én fülembé egy-egy szó. Tegnap csak a „Miatyánk” és az éneklés volt ott az én lelki táplálékom, és az alkalom által költött gondolatok.

Holnap vagy legfeljebb holnapután reggel búcsút veszek innen. Hosszabb mulatásra nincs kedvem. Az idő sem alkalmas rá. E homályos levegőben, mikor délután három órakor már esteledik, se a tétlenség, se a dolog nem esik jól.

Az évnek néhány nap múlva vége van. Addig már nem is fogom ismét látogatni ezt a kis „fészket”. Év év után halad fölöttem anélkül, hogy akár jó, akár rossz oldalról különös megjegyzésre méltóvá tenné magát előttem. Egyenletesen élvezem a hosszú élet ajándékát. Hála érte a gondviselésnek! Nem vádolhatom a múltat, reménnyel nézhetek a jövő felé. Ha sokat elvesz is tőlünk a haladó idő, szerencse, ha nem válik rajtunk súlyos teherré, amit számunkra még meghagyott.

